

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRGIZCA SÖZLÜĞÜN C-D HARFLERİ VE ETİMOLOJİLERİ

HAZIRLAYAN: ABİDE TOZAK

03718002

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ

İSTANBUL

2007

İÇİNDEKİLER

Özet	2
Abstract	3
Önsöz	4
Giriş	5
Kısaltmalar I	7
Kısaltmalar II	12
C	14
D	291
Açıklamalar	392
Dizin	399
Kaynakça	420

ÖZET

K.K. Yudahin'in, *Kirgizsko-Russkiy Slovar* adlı sözlük çalışması 1945 yılında Abdullah Battal Taymas tarafından Türkçe olarak yayımlanmıştır. Yudahin, 1965 yılında sözlüğü 15 000 kelime ilavesiyle tekrar yayımlamıştır. Çalışmamız, bu sözlüğün C, D harflerinin Türkiye Türkçesine çevirisini, kelimelerin etimolojik açıdan incelemelerini içermektedir. Ayrıca çalışmanın sonunda kelimelere gelen eklerle ilgili açıklamalar da verilmiştir. Anlamı bulunamayan birkaç kelime K.K. Yudahin'in sözlüğünde geçen biçimiyle, Rusça harflerle aynen yazılmıştır. Bu sözcüklerin tam karşılığı sözlüklerde bulunamamış olsa da ayraç içerisinde sözcüklerle ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

ABSTRACT

K.K Yudahin's dictionary study *Kirgizsko-Russkiy Slovar* was translated into Turkish in 1945 by Abdullah Battal Taymas. Yudahin, published the dictionary with 15 000 supplement words again in 1965. Our study includes the translation of the letters C, D to Turkish of Turkey and examination of the words from ethmological side by this dictionary. Also some explanations are tried to be given suffix and prefix to the word. Some words whose meaning couldn't be found were written in the same way, with the Russian letters, like as in K.K Yudahin's dictionary. Although the exact translation of these words couldn't be found other dictionaries, the explanations about them are given in the paranthesis.

ÖNSÖZ

Türk dili alanında çalışmaya başladığımdan bu yana Türk dilinin ne kadar derin ve zengin bir dil olduğunu fark ettim. Bir kelimeyi yalnız Anadolu Türkçesinde değil, çağdaş Türk dillerinde de görmek yüksek lisans eğitimimin kelimeler ve kelime alanlarıyla ilgili bir tez çalışmasına yönelmesini sağladı. Bu nedenle Yudahin'in *Kirgizsko-Russkiy Slovar* adlı sözlüğünün C, D harflerini tez çalışması olarak belirledik.

Sözlüğün ilk baskısı 1940 yılında yapılmıştır. Yudahin, 1965 yılında sözlüğü 15 000 kelime ilavesiyle tekrar yayımlamıştır. Abdullah Taymas bu sözlüğün 1945 ve 1948 yıllarında çevirisini iki cilt olarak yayımlamıştır. Ancak Taymas tarafından yapılan bu çeviride madde başlarında ve alt maddelerde eksiklikler olduğunu fark ettim. Elimizdeki tez çalışmasında 1965 yılında yapılan baskıyı esas aldım. Sözlüğün C, D harflerini yeniden inceledim. Eksik gördüğümüz kısımları tamamladık. Ayrıca sözcükleri etimolojik açıdan da değerlendirmeye çalıştım. Eski Türkçede olup da Kırgızcada değişerek varlığını devam ettiren sözcüklerin Eski Türkçe karşılıklarını verdim. Eski Türkçede karşılığını bulamadığımız kelimeleri çağdaş Türk dillerinde aradım.

İkinci bir iş olarak kelimelere getirilen Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinden farklı olan eklere açıklamalar getirdim. Her ek için, üzerinde çalışılan maddelerden türlü örnekler vermeye çalıştım.

Bu çalışmada bana danışmanlık yapan, bilgisini, emeğini ve desteğini benden esirgemeyen hocam Prof. Dr. Mehmet Ölmez'e, beni yüreklendiren hocam Yrd. Dç. Hülya Yazıcı Okuyan'a ve her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

K.K. Yudahin tarafından hazırlanan *Kırgızsko-Russkiy Slovar* adlı sözlük çalışması ilk olarak 1940 yılında basılmıştır. 1965 yılında ise 15 000 kelime ilave ederek Yudahin bu sözlüğü yeniden yayımlanmıştır.

Yudahin'in hazırladığı sözlük, *Kırgız Sözlüğü* adıyla Abdullah Battal Taymas tarafından ilk kez 1945 ve 1948 yıllarında iki cilt halinde Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Daha sonra 1994 ve 1998 yıllarında sözlüğün üçüncü ve dördüncü baskıları yapılmıştır.

Taymas'ın yaptığı çeviriyi incelediğimde, üzerinde çalıştığım C, D harflerinde madde başı kelimelerde ve alt maddelerde eksiklikler olduğunu, Yudahin'de yer alan deyim, atasözü, folklorik özellikteki sözcüklerin pek azının Taymas'ın tercümesinde yer bulduğunu tespit ettim.

Çalışmamda 1965 yılında yapılan baskıyı esas aldım. Madde başlarını ve alt maddeleri taradım, bu maddelerin Türkiye Türkçesine çevirisini büyük bir titizlik içerisinde yapmaya çalıştım. Sözlüklerde tam olarak karşılığını bulamadığım bazı kelimeleri açıklamalar kısmında belirttim. Bu çalışmayı yaparken özellikle folklorik unsurları çevirmekte zorlandım. Bu konuda Kabuljan Murzaev hocamdan yardım aldım.

Madde başlarında yer alan kelimelerin etimolojik açıdan değerlendirmelerini yaparken Clauson'un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* adlı etimolojik sözlüğünü esas aldım. Eski Türkçe şeklini bulamadığım kelimeleri çağdaş Türk dillerinde aradım ve bulabildiğim kelimeleri yazdım. Kırgızca çağdaş Türk dilleri içerisinde en çok Altayca'ya yakın olduğu için uygunluk olarak Altaycada geçen biçimlerini vermeye çalıştım. Altaycayla birlikte Kazakça ve Karakalpakçada geçen biçimlerini de vermeye çalıştım. Kırgızcada geçen sözcük anlam bakımından Altaycaya ya da Kazakçaya yakın değilse diğer çağdaş Türk

dillerinden hangi dile yakınsa o dilde geçen şeklini verdim. Kullandığım kaynakları kısaltma biçiminde sayfa numarası da vererek belirttim. Taymas'ın Rusça ve Farsça olarak belirttiği bazı kelimelerin gerçekte öyle olmadıklarını gördüm. Bu nedenle de gerekli gördüğüm yerlerde değişiklik yaptım veya açıklamalar kısmında belirttim. Bazı kelimeleri Yudahin'de geçen biçimiyle Rusça harflerle yazdım. Bunun sebebi kelimenin verilen biçimiyle sözlüklerde bulunamamış olmasıdır. *caka* kelimesinde geçen “мауэрлат” (mauerlat) sözcüğünün anlamı bulunamamıştır. Yudahin bu kelimenin başına “стр.” kısaltmasını vermiş olmasına karşın hazırladığı sözlüğün kısaltmalar kısmında böyle bir kısaltmaya rastlayamadım. Ancak bu kısaltmanın inşaat terimi için kullanılan bir kısaltma olduğunu öğrendim. Bunun dışında “ceendik, cıñ, colum, cut, dalimboo, dañkan, datka” kelimeleri de Rusça harflerle yazılmıştır. Bu sözcükler için verilen Rusça karşılıklar sözlüklerde bulunamamıştır. Ancak parantez içinde verilen açıklamalar sözcüğün anlamının anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca Rusça harflerle yazdığım kelimelerin okunuşlarını da verdim.

Kısaltmalar I kısmı, sözlüğün orjinalinde bulunan kısaltmalar kısmının çevirisidir. Burada bulunan bazı kısaltmaları kullanmadım. Ancak sözlüğün aslından ayrılmamak için bu kısım aynen alınmıştır. *Kısaltmalar II* kısmı ise, etimoloji çalışmalarım sırasında kullandığım kısaltmaları içermektedir.

Açıklamalar kısmında, kelimelere getirilen eklerle ilgili bilgiler verdim. Ayrıca sözlükte geçen pek çok kelimedede aynı ek kullanıldığı için bunlara ayrı ayrı açıklama yazmak yerine aynı ekler için tek bir açıklama yaptım ve aynı ekle ilgili C, D harflerinde geçen diğer sözcüklerden örnekler vermeye çalıştım. Eski Türkçe, Arapça, İran dilleri ve çağdaş Türk dillerinde denkliklerini bulabildiğimiz kelimeleri *Dizin* bölümünde verdim. *Kaynaklar* kısmı ise yalnızca kullandığım kaynakları içermektedir.

KISALTMALAR I

abl.	-den hali	исх.
ad.	adıl, zamir	мест.
akk.	-i hali	вин.
alay	Alaylı anlam	ирон.
anat.	anatomi	анат.
anl.	Anlam	знач.
Ar.	Arapça	Ар.
argo	kaba söz	груб.
ars.	ara söz	вводн. Л.
Art.ağ.ask.	Şinciang Kırgızlarının dilinden (Artuç yöresi)	синьцз.
ask.	askerlik terimi	воен.
ats.	atasözü	погов.
avc.	avcılık terimi	охот.
bağ.	Bağlaç	соед.
Başk.	Başkırtça	башк.
başl.	başlıca	Гл. обр.
Beng.	Bengalce	бенг.
benz.	benzetme çeşidi	уподоб.
bitb.	botanik, bitki bilimi	бот.
biyo.	biyoloji	биол.
bkz.	bakınız	См.
coğ.	coğrafya	геогр.
Çatk.ağ.	Çatkal ağzı	чатк.
Çin.	Çince	кит.
çocuk dili	Çocuk konuşması	дет.
Çuy.ağ.	Çuy ağzı	чуйск.
d.	Diğer	Др.
dat.	-e hali, datif	дат.

dil.	dilbilgisi	грам..
dilb.	dilbilimi	лингв.
din.	dinî terim	рел.
dip.	diplomatik terim	дуп.
dön.	dönüslü çatı	возвр.
dön.-ed.	dönüslü-edilgen çatı	возвр.- страд.
ed.	edilgen fiil	страд.
eğtb.	pedagoji	пед.
eko.	ekonomi	Эк.
esk.	eskimiş kelime	уст.
et.	zorlama çatısı	понуд.
etn.	etnografya	этно.
eyl.	Fiil	Гл.
fark.	farklı anlamda	в разн. Знач.
fel.	felsefe	филос.
fiz.	Fizik	физ.
folk.	folklor	фольк.
geç.	geçmiş zaman	прош.
gel.	gelecek zaman	буд.
gen.	-in hali, genitif	род.
ger.	bağfiil	деепр.
gün.	Güney diyalekti	южн.
güzel adlandırma	güzel ifade	эвф.
hak.	kötü söz, küfür	бран.
hak.	saygısızca	пренебр.
harf.	harfî harfine	букв.
hava.	havacılık	Ав.
Hint.	Hint dilleri	инд.
huk.	Hukuk terimi	юр.
Isk.ağ.	Issık-Köl ağzı	иссык-кульск.

İçk.	İçkilik diyalekti	ичкилик.
im.	İmlâ	орф.
İng.	İngilizce	англ.
İr.	İran dilleri	Ир.
iş.	iş ismi	и. д.
işt.	iştaşlık çatısı	взаимн.
iyz.	iyelik zamiri	притяж.
kadın dili	kadın konuşması	женск.
karş.	karşılaştırmız	Ср.
karşıtlık	karşıtlık bağlacı	противит.
kart.	kart oyunları terimi	карт.
Kırg.	Kırgızca	кирг.
kıs.	Kısaca	сокр.
kim.	Kimya	хим.
kit.	kitap üslûbu	книжн.
kon.	konuşma dili	разг.
krş.	karşılık, uygunluk	соотв.
kul.	kullanılan	упорт.
kuralsız	kuralsız	неправ.
kuv.	kuvvetlendirme edatı	усил.
kuz.	Kuzey diyalekti	сев.
küç.	küçültme şekli	уменьш.
Kzk.	Kazakça	каз.
lok.	-de hali, lokatif	местн.
mad.	madencilik	горн.
mal.	maliye terimi	фин.
mat.	matematik	мат.
mec.	mecazî anlam	перен.
met.	meteoroloji	метео.
mit.	mitoloji	миф.

Moğ.	Moğolca	монг.
muh.	muhasebe	бухг.
müz.	Müzik	муз.
okş.	okşama sözü	ласк.
olm.	olumsuz	неодобр.
olm.	olumsuz	отриц.
öğr.	okul ifadesi	школ.
ör.	Örnek	прим.
örn.	örneğin	напр.
özanl.	öz anlamında	прям.
Özb.	Özbekçe	узб.
Pam.ağ.	Pamir ağzı	памирск.
part.	sıfat-fiil	прич.
poe.	Poetik kelime	поэт.
pol.	politika terimi	полит.
res.	resmî ifade	канц.
rest.	resmî terim	офиц.
ruhb.	psikoloji	психол.
Rus.	Rusça	р.
s.	Sıfat	прил.
sad.	soru adılı	вопр.
Sansk.	Sanskrit	санскр.
satr.	satranç terimi	шахм.
sey.	Seyrek	редко.
soy.	-dAn soyut	отвл.
sp.	Spor	спорт.
ş.	Şiir	стих.
şaka	Şakalı söz	шутл.
şim.	şimdiki zaman	наст.
ş.z.	şahıs zamiri	л.

ta.	Tarım	с.-х.
Tac.	Tacikçe	тадж.
Tal.ağ.	Talas ağzı	талас.
tar.	tarih terimi	ист.
Tat.	Tatarca	тат.
tek.	Teknik	тех.
tekr.	tekrarlayan durum fiili	многокр.
tıp	Tıp	мед.
Tib.	Tibetçe	тиб.
Tien.ağ.	Tien-Şan ağzı	тяньш.
tiy.	Tiyatro sanatı bilimi	театр.
topl.	topluluk	собир
Tuv.	Tuvaca	тув.
uy.	uyum içinde	в сочет
Uyg.	Uygurca	уйг.
ünl.	Ünlem	межд.
vd.	ve diğerleri	и. др.
vet.	veterinerlik	вет.
vs.	ve saire	и т.д.
vs.	ve saire	и т.п.
y.	Yıl	г.
ya.	ya da, veya	-л.
yal.	yalın hâl	им.
yan.	ses taklidi	звукоподр.
yani	Yani	т. е.
yar.	yardımcı fiil	вспом.
yaz.	Yazın	лит.
Yun.	Yunanca	греч.
z.	Zaman	Вр.
zit.	zit anlam	противоп.

KISALTMALAR II

Alt.	Altayca
Az.	Azerice
Bşk.	Başkurtça
Çağ.	Çağatayca
Çuv.	Çuvaşça
ED	<i>Bkz. CLAUSON, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.</i>
ES	<i>Bkz. TIETZE, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı.</i>
ESTYa	<i>Bkz. SEVORTYAN, Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov.</i>
ET	Eski Türkçe
ETG	<i>Bkz. GABAİN, Eski Türkçenin Grameri.</i>
Gag.	Gagauzca
Hak.	Hakasça
Kalm.	Kalmukça
Kırg.	Kırgızca
KKal.	Karakalpakça
Kmk.	Kumukça
KRS	<i>Bkz. YUDAHİN, K.K. Kırgızsko-Russkiy Slovar.</i>
KTG	<i>Bkz. ÇENGEL, Kırgız Türkçesi Grameri.</i>
Kzk.	Kazakça
Manç.	Mançurca
Moğ.	Moğolca
MED	<i>Bkz. LESSING, Mongolian-English Dictionary.</i>
Nog.	Nogayca
Özb.	Özbekçe
PED	<i>Bkz. STEINGASS, Persian-English Dictionary.</i>
Rad.	<i>Bkz. RADLOFF, Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte.</i>
SUyg.	Sarı Uygurca

Şor	Şorca
Tat.	Tatarca
Tel.	Teleütçe
Trkm.	Türkmenge
TT	Türkiye Türkçesi
TTS	<i>Bkz. TEKİN, Türkmenge-Türkçe Sözlük.</i>
Tuv.	Tuvaca
VEWT	<i>Bkz. RÄSÄNEN, Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen.</i>
Yak.	Yakutça

C

ca *İr. ünl.* o!, oh!; hey!, ey!; **ca alda!** ey Allah!; aman yarabbi!; **ca arbak!** hey canlar (*karşısında, önünde*)! << Ar. *يا* **yā** (PED 1523a).

caa I 1. yay (*silah*); **kanattuu caa** tüylü ok; **caaları ögüz belindey folk.** (*bahadırların*) yayları öküz sırtı gibi; **caa tart-** veya **caa çoy-** yayın kirişini çekmek; ok atmak; **caasin tarttı** yayını gerdi; **caanı caza tartpagan** oku isabet ettirememiş; **caa tartkıç tar.** okçu, yaylı (*yayla donanmış olan savaşçı*); **kaşı caaday** kaşları yay gibi; **2.** gökkuşağı, ebekuşağı; **3. mat.** kavis, yay; **4. Tien.ağ.** tahtadan yapılmış karıştırıcı (*bozanın ve ayranın, karıştırılması için, kenarı dört ağızlı*); $\diamond$ **caaday 1)** (*insanlar hakkında*) uzun boylu ve zayıf; **2.** (*atlar hakkında*) zayıf, çelimsiz (*dört nala gitmeye hazırlanmış gibi*); **caaday arık** bir deri bir kemik; **caa boyu kaçat** ok atımı mesafede kaçıyor; umacı görmüş gibi kaçıyor; **caası katuu** ciddi; titiz; kesin; sert, şiddetli; acımasız, hoşgörüsü olmayan. < ET **1 ya:** (ED 869a).

caa II: caa berbey veya ee caa berbey bkz. ee II.

caa- (*kar, yağmur hakkında*) yağmak; **camgır caayt** veya **kün caayt** yağmur yağıyor; **tiyip caagan kün** belli belirsiz yağmur; **külüp süylögön kişiden tüñül, tiyip caagan kündön tüñül ats.** gülürek (*ciddiyetsiz bir biçimde*) söyleyen kişiden emin olma, belli belirsiz yağmurdan emin olma (*o kısa sürelidir, yarar getirmez*); **2. mec.** yağdırmak; **şıldın sözdör caay baştadı** alaylı sözler yağdırmaya başladı. < ET **yağ- (?da:ğ-)** (ED 896a).

caaçı 1. tar. okçu, yaylı savaşçı; **2. peygamber devesi (böcek, haşere).** < **caa+çı** < ET **ya:çı:** (ED 882a).

caadır- *et. caa-*'dan; **1.** yağdırmak, **2. mec.** bir şeye boğmak, gark etmek, (ok) yağdırmak, *bir şeyi* çok sayıda göndermek; **ok caadır-** ardı ardına kurşun yağdırmak, ateş altına almak, ateşe tutmak; **suroo caadır-** soru yağmuruna (veya bombardımanına) tutmak. < **caa-dır-** < ET **yağtur- (d-)** (ED 900a).

caadırt- *et. caadır-*'dan. < **caadır-t-**.

caadıruu iş. caadır-'dan; **ok caadıruu** ok yağdırma, her yandan ok atma. < **caadır-uu¹** < * **yağ-tur-uğ.**

caak 1. çene; *üstüñkü caak* üst çene; *astıñkı caak* veya *aldıñkı caak* alt çene; *çap caak* zayıf, çökük yanaklı (*fakat elmacık kemikleri çıkık değıl*); *caak eti* yanak kasları; *caak tayan-* avucunu çeneye ve yanağa dayamak (*düşünceye dalarken*); *caakka çap ciber-* yüze açık elle vurmak, şamar indirmek, çeneye vurmak, elmacık kemiğine vurmak; *caagin tülötö çaptı* veya *caagin uşata çaptı* elmacık kemiğine şiddetli vurdu; *cañılbas caak, müdürülbös tuyak bolboty ats.* yanılmaz çene, sürçmez toynak olmaz; düşmez kalkmaz bir Allah!; **2.** yan, böğür, yan yüz, yan kısım (*bazı nesnelerde*); *altın caak, kümüş til komuz folk.* çerçevesi altından, dili gümüşten olan kopuz (*bir çeşit müzik aleti*); *altın caak aybalta folk.* altın delikli savaş baltası; *altın caak sır cebe folk.* yanları altından olan, parlatılmış ok ucu; **3.** gemden *kecige*’ye (*bkz. kecige 2*) kadar uzanan yuların yan kayışı; *tizgindin caagi* dizginin yan kayışı; *tizgindin caagi tetiri colgo ie tartıp, cañılıp ketip* dizginin yan kayışını ters yöne çekip, yolunu şasırp; **4.** = *alakan 2*; *kara caak ak kamçı folk.* siyah yan kayış(lı) beyaz kamçı; **5.** *çamgarak*’ın (*bkz.*) çubuklarına geçirilen, *tündük*’ün (*bkz.*) tahtadan yuvarlak kısmı; *kulağı tündük caagınday, közü kızıl calınday folk.* kulağı *tündük*’ün yuvarlak kısmı gibi, gözü kızıl alev gibi; **6.** *mec.* açık bir derecede anlatımı güçlü insanların, konuşma organının bir bölümü (*karş. caaktaş-*); *caagi tınbay süylöyt* çenesi yorulmadan konuşur da konuşur; **7.** *Tal.ağ. tar.* altı pud (*Eskiden Ruslarda 16.38 kg.lık ağırlık birimi*) ağırlığında (*kuru şeylere mahsus hacim ölçüleri*); *cazi caak, calpak til* (*konusmacının karakteristik olarak ayrılan ifadesi*) düz (*çıkıntılı olmayan*) elmacık kemiği, yassı dil (*kalin dil – güçlük; engel*); *caak aldınan caak çıtıp 1)* biri diğerlerine konuşuyor, birbiri hakkında konuşuyorlar; 2) biri diğerlerinden daha iyi konuşuyor; *kara caak* anlatımı güçlü, ifadesi kuvvetli, belagatli; *caakta cok* (*konusmacı, şarkıcı hakkında*) üstün, seçkin, müstesna; *caakta cok çeçen* seçkin konuşmacı; *caakta cok koşokçu* usta ağıtçı, ustalıkla söyleyen ağıtçı; *caagin cap kıl-* birini susturmak, birinin ağzını tıkamak, konuşmasına izin vermemek, birini susmaya mecbur etmek; *caagin cap kıldım* konuşmasına izin vermedim; *caagi cap ele boldu* dilini ısırdı, sustu; *caagiñ bas!* sus!, kes sesini!; *caagiñ singır!* veya *caagiñ kıyragır!* sus!, kapa çenenini!, kapa ağzını! (*harf. çenenini kes!*); *avtomattar caagin bastı* otomatlar sustu; *caagi basıla tüştü* ses tonu düştü, konuşması kesildi; *caak basar 1)* ilk açlığı gidermek “safrayı bastırmak”

için yetecek miktar yiyecek; 2) en az ihtiyacı tatmin edecek *herhangi bir şey* miktarı; 3) herhangi bir şey için verilen bir çeşit rüşvet (*sus payı*); **caak basar berbeseñ, aytam, berseñ, – unçukpaym** sus payı vermezsen söylerim, verirsen susarım; **caak ayır-** bir şeyi aşırı miktarda yemek veya içmek; fazla yemek, aşırı içmek; **kımızdın caagin ayırdık** kımızı adamakıllı içtik; **caak canı** bkz. **canı-**; **caagi karıştı** bkz. **karış- 1**; **caagi katuu** 1) (*atlar hakkında*) ağzı sert, sert ağızlı; 2) (*insanlar hakkında*) azimli, sebatlı, direngen, inatçı, dik kafalı; ödün vermez, taviz vermeyen. < ET **yaña:k** (ED 948b).

caaktaş- (*karş. caak 6*) birbirine sövmek; münakaşa etmek; **eki kişinin caaktaşa aytışıp catkanın uktu** iki kişinin münakaşa ettiğini duydu. < **caak+taş-²** < *karş. caak (6)*.

caaktaşuu iş. caaktaş-'tan; sövme, sövüş; sövüşme, kavga, küfür. < **caaktaş-uu. caaktık** bkz. **taala**.

caaktuu 1. elmacık kemikleri çıkık olan; **caaktuudan kepşebes** bilmece çıkık kemikli, geniş getirmeyen (*yanıt yılkı* atı); **2. mec.** insan; **caaktuuga cay berbegen** insanlara rahat vermeyen, edepsiz, kaba; **caaktuuda cok** kiminin bir şeye eşit, denk olmaması; üstün; seçkin; **caaktuuda cok koşokçu ayal bolgon** seçkin bir ağıtçı kadın olmuş; **caaktuuda cok akınsıp** kendini büyük saz şairleriyle hayal edip (*öyle birine denk değil*). < **caak+tuu³**.

caal, caalı *Ar.* garaz, kin; öfke, hınç; öfkeli, kızgın; hınç dolu; **caalı kelip** veya **caalı kelip** (o) kızıp, öfkelenip; **caalın cüzgö alıptır folk.** öfkesini yüzüne almış (*harf. öfkesini yüzüyle ifade etti*). << *Ar.* جلال, جلالی **celāl, celālī** (PED 367b).

caala- 1. üzerine atılmak; topluca saldırmak; **2. (halk kitlesi hakkında)** beğenmemeyi (*sözle, bağırarak*) bildirmek; **taanıgandar da, taanıbagandar da tuş-tuştan caalap unçuguştı** tanıdıklar da tanımadıklar da her yandan beğenmediklerini bildirerek bağırıştılar. < **caal+a-**.

caalaş- işt. caala-'dan. < **caala-ş-**.

caaldan- hırçınlaşmak, kinlenmek, birine kin beslemek ve çok kızmak. < **caal+dan-**
4.

caaldık garaz, kin; kin besleme, kinli olma durumu. < **caal+dık⁵**.

caalı bkz. **caal**.

caaluu *tar.* okçu; asker, silahlı, silahlanmış, silahlandırılmış, eli silahlı, yayla donanmış savaşçı. < *caa+luu*.

caan I yağış, yağmur; yağan; *suv caan gün.* yağmur; *kar caan gün.* kar (yağdığında); *ak caan* ufak, sicim gibi sürekli yağan yağmur; sepeleyen yağmur; ahmak ıslatan; *catkanga caan cukpayt* veya *catkanga caan tiybeyt ats.* yatana (evde) yağmur yanaşmaz; *caan-cuun* veya *caan çaçın* yağışlar; yağmur. < *caa-n* (*karş.* KTG 147).

caan II *İr.* cihan, âlem, kâinat, evren; *canımda bolso Almambet, caanga tatıym deçü elem folk.* (*bahadır*) Almambet yanımda olsa, bütün evrene denk olurum diye söyledim; *caandan aşkan* veya *caandan çıkkan* seçkin, üstün, mükemmel, ünlü, meşhur, tanınmış; *caandan çıkkan corgo* meşhur rahvan (*at*). < *İr.* جهان *cehān, cihan* (PED 380b).

caannam *Ar.* cehennem; *al öñdöngön baylarıñ caannamdan kutulbas* ş. bu gibi zenginler cehennemden kurtulmaz. << *Ar.* جهنم *cehennem* (PED 382a).

caançıl yağışlı, yağmurlu. < *caan+çıl*⁶.

caanger, caangir *İr.* 1. dünyayı zapteden, cihangir; 2. *esk.* emperyalist. < *İr.* جهانگیر *cehān-gīr* (PED 381a).

caap *ger.* *cap-*'tan; *caap-caşır- bkz. cap- 1.*

caarapiya *esk.* = *geografiya*.

caarı-: *ava caarı- bkz. abacaarı- .*

caarupalık *kon.* *avrupalı.*

caasin *Ar.* yasin (*Kurān-ı Kerim*'de 36. *süre*); *caasin okup, caylagan, adamdı coldon aldagan folk.* namazında niyazında olan insanı yasin okuyarak yolundan çıkarmış; ♦ *caasin cal-* rezalet çıkarmak; *caasındı salbay, cön turçu* rezalet çıkarmadan sakince oturmuş. << *Ar.* ياسين *Yāsīn* (PED 1526b).

caat *Ar.* 1. yan, taraf; kenar; yüz; cephe; düşman taraf, hınçla dolu taraf; *caat bol-* birbirine düşmanlık besleyen gruplara ayrılmak; *eki caattın arası ayığışıp kırçıladaşa baştadı* iki düşman tarafın arası kızışıp dövüşe başladı; *şaarıñarda tamak caatı cakşı* şehrinizde beslenme iyi (*durumdadır*); 2. *pol.* grup, taraf; *ulutçul caat* milliyetçi grup; *caat kurap* (*birine karşı düşmanca*) gruplaşarak, grup kurup; (*kendi*) yandaş toplayıp; *cek-caat bkz. cek I.* << *Ar.* جهات *cihat* (PED 381b).

caatçıl düşmanlığa yatkın, hırgüre meyilli; *kayraştırıp, söz aytıp, caatçıl kıldı elimdi folk.* laf atıp ortalığı karıştırıp halkımı birbirine düşman etti, halkımın arasına nifak soktu. < *caat+çıl.*

caatçılık düşmanlığa, husumete, gruplara ayrılmaya, hırgüre isteklilik (veya meyillilik). < *caat+çılık.*

caattaş yandaş, taraftar, taraflı olan (*çekişen, tartışan veya düşman tarafında yer alanlardan biri*). < *caat+taş.*

caattaş- düşman gruplara bölünmek. < *caat+taş-*.

caattaştır- *et. caattaş-*'tan; düşman gruplara ayrılarak düşmanlığa sebep oluşturmak. < *caattaş-tır-*.

caaz *Ar. gün.* = celdik.

caba- *bkz. cap-*.

cabagı I beş altı aylık tay (*doğduğunun ilk güzünde*); *cabagıdan tayı köp folk.* (bir) yıllık taydan buzağı daha çok. < ET *yapa:ku: (d-)* (ED 874b)

cabagı II yapağı (*ilkyaz koyun yünü*). < ET *yapa:ku: (d-)* (ED 874b).

cabalakta- 1. *bir şeyi* topluca, kitle halinde yapmak; *üydö olturgandar ara cabalaktay karaşıp* evde oturanların hepsi bir kez bakışıp; 2. hep birlikte saldırmak, topluca hücum etmek. < *cabalak+ta-*.

cabalaktaş- *işt. cabalakta-*'dan. < *cabalakta-ş-*.

cabalaktat- *et. cabalakta-*'dan; *kana, iştin cay maanisin cabalaktatçı!* hadi, işle ilgili olan her şeyi ortaya koy, bakalım! < *cabalakta-t-*.

cabay: *cabay calgız Tien.ağ.* = tastar.

cabayı = capay, capayı.

cabayılık = capayılık.

cabdı- 1. sağlamak, temin etmek; 2. donatmak, teçhiz etmek. *krş. Uyg. cabdu-* [ESTYa 9].

cabdık 1. (*çoğu zaman carak-cabdık*) silah; 2. donatım, ekipman, levazımat, teçhizat, malzeme; *tek. takım, alet takımı*. < *cabdı-k. krş. Uyg. cabduq* [ESTYa 9].

cabdıksız 1. silahsız; 2. donanımsız, teçhizatsız. < *cabdık+sız.*

cabdıksızdık 1. silahsızlık; 2. teçhizatsızlık, donanımsızlık. < *cabdıksız+dık.*

cabdıka- 1. silahlandırmak; 2. teçhizat ile donatmak; donatmak, teçhiz etmek; *cabdıktap, colgo saldı* onu silahlandırıp yola çıkardı. < *cabdık+ta*⁷.

cabdıktal- *ed.* **cabdıka-**'dan; 1. silahlanmış olmak; 2. teçhizatlı, donanımlı olmak, teçhiz edilmiş olmak, donatılmak. < *cabdıka-l-*.

cabdıktan- *dön.* **cabdıka-**'dan; 1. silahlanmak; 2. teçhizatı tedarik etmek, teçhizatı kendinde bulundurmak, teçhizatla donatılmış olmak. < *cabdıka-n-*.

cabdıktandır- *et.* **cabdıktan-**'dan; 1. silahlandırmak; 2. teçhizat ettirmek, donattırmak. < *cabdıktan-dir-*.

cabdıktandır-uu *iş.* 1. silahlandırma, silahla donatma; 2. teçhiz ettirme, donatma. < *cabdıktandır-uu*.

cabdıktan-uu *iş.* **cabdıktan-**'dan. < *cabdıktan-uu*.

cabdıktuu silahlı, silahlandırılmış; *cabdıktuu cigit tar.* silahlı yiğit, silahlı süvari, atlı. < *cabdık+tuu*.

cabdı- *dön.* **cabdı-**'dan, = **cabdıktal-**.

cabduu 1. *iş.* **cabdı-** 1'den; temin (etme), tedarik etme, sağlama; *cumuşçulardı cabduu* işçilere gerek olan her şeyi yetiştirme; 2. *iş.* **cabdı-** 2'den; teçhiz etme; 3. donatma, teçhiz etme (*stok; malzeme, levazımat, ekipman; demirbaş*); *cabduulardı toluk paydalanuu* malzemeleri eksiksiz kullanma. < *cabdı-uu*.

cabı I *gün.* = at **cabuu** (*bkz.* **cabuu I 1**).

cabı II (*destanda, Moğolların ve Kalmukların adına yapılan konuşma; karş. cabuu III*); "*cabı-cabı*" *degenim*, "*caksışiñbı*" *degenim* "*cabı-cabı*" dedimse, iyi misin (*yaşıyor musun, ne var ne yok*) demek oluyor.

cabıgıñkı biraz zayıf; kuru, cılızlaşmış. < *cabık-ı-ñ-kı*⁸.

cabık I kapalı; örtülü; *özanl., mec.* kapalı, gizli, saklı; *magazın cabık* mağaza kapalı; *cabık zasedaniye* gizli (veya kapalı) oturma. < *cap-ı-k.* *krş.* Kzk. *jabıq* [ESTYa 128].

cabık II 1. bir tür eşya dolabıdır, her çeşit küçük ev eşyasını saklamak için kullanılan, evde **tuurduk** (*bkz.*) ile **üzük** (*bkz.*)'ün bükümünden ortaya çıkan oyuk; *cabıkka koy!* **cabık**'a koy; *cabıgıñan kat ketpes, eşiğinen at ketpes folk.* **cabık**'ından mektup gitmez, eşiğinden at gitmez (*ziyaretçisi pek çok*); *küzgü muzdun küzgüdüynön kaçpa, cazgı muzdun cabıktayınan kaç ats.* güzün temiz buzdan korkma; ilkyazın pis buzundan kork; 2. **kerege** (*bkz.*) ile **uuk**'un (*bkz.*

uuk) birbirine bağlanan çizgisi; *cabık boylogon karışkır, tülkü, süylöösün, suusar içikter* kurt, tilki, vaşak, sansar kürkleri her tarafta (içeride) (asılı duruyorlar); *cabık boyu cabık* yüksekliği (bir buçuk metreye yakın). *krş. cabık I. < cap-ı-k.*

cabık III cılızlaşmış, zayıflamış, çelimsiz, kuvvetsiz, zayıf; *cılañaç-cabık* çıplak ve cılız; aç ve soğuk; “*caşık ösüp kalat*” *dep, cılañaç-cabık cürgüzdüm folk.* çıtkırıldım (*harf.* çıplak ve cılız) diye ona kötü davrandım, onu hırpaladım. < *cabı+k-*. *krş. Kzk. jabıq, Tat. yabıq* [ESTYa 9].

cabık- 1. zayıflamak, zayıf düşmek, kilo vermek, kuvvetten düşmek, güçten düşmek; **2.** *mec.* fakir düşmek; *cabıgıp cürsö, er cigitti “cakırsıñ” dep, kordobo folk.* fakir düşen yiğidi “fakirsin” diyerek, hor görme; **3.** *mec.* bezgin bir durumda olmak, dermansız olmak; canı sıkılmak, can sıkıntısı duymak. *krş. Kzk., KKal. jabıq-, Tat. yabıq-* “zayıflamak; kendini dermansız hissetmek” [ESTYa 9].

cabıkbaş = tegiriç (*fakat daha geniş ve hemen onun üzerinden geçen*).

cabıktır- *et. cabık-*’tan; zayıflatmak, kuvvetten düşürmek, halsiz düşürmek, yıpratmak. < *cabık-tır-*.

cabıl- dön.-ed. cap-’tan; **1.** *özanl., mec.* örtülmek; *eşik cabıldı* kapı kapandı; *s’ezd cabıldı* kongre kapandı; **2.** topluca, toplu olarak hareket etmek; *bir şeyi* hep birlikte, toplu olarak yapmak; *cabılıp uç-* sürü halinde uçmak; *cabıla* topluca; hep birlikte (veya beraber), cümbür cemaat, grup halinde; *cabıla cumuşçular emgektenet* işçiler hep birlikte çalışıyorlar; *çının aytıp, çuruldap, coop berelik cabıla folk.* doğruyu söyle, hep birlikte yüksek sesle cevap verelim; *baldar, meni bet ala, can cabıla at koyuştı* çocukların hepsi birlikte üstüme at saldı; *aydın şoolası keñ talaaga cabılğan* ay ışığı geniş sahraya yayılmış. < *cap-ı-l-* < ET *yapıl-* (ED 877a).

cabılış iş. *cabıl-*’dan; *s’ezddin cabılışı* kongrenin kapanışı. < *cabıl-ı-ş.*

cabılış- işt. *cabıl-* 2’den; (*ör. bkz. calmañdat- 2*). < *cabıl-ı-ş-*.

cabıl-t- *et. cabıl-* 2’den; *kaliñ kara koşunun attantıp aldı, cabılıp folk.* sayısız askerin hepsine atlara binmelerini emretti; *balbandardın baarisın, cabılıp, aydap kelgenmin folk.* pehlivanların hepsini toplayıp, takip edip getirdim. < *cabıl-t-*.

cabıluu I örtülmüş, kapalı; ◇ *cabıluu ayak cabıluu boydon kala berdi* tamamen sakın olarak; el altından (*harf.* kapalı fincan öyle kapalı kaldı); *baş ayrılrsa, cabıluu bōrk içinde kalsa eken folk.* kafa ayrılrsa, kapalı başlık içinde kalsaymış; *cabıluu kara iñgen bkz. iñgen.* < *cabıl-uu.*

cabıluu II iş. *cabıl-*'dan. < *cabıl-uu.*

cabır I *Ar. esk.* = **algebra.**

cabır II *Ar.* baskı, şiddet, zorlama; *cabır kıl-* zulmetmek; *cabır kör-* veya *cabır tart-* cebir ve zorluğa katlanmak, baskı altında olmak, zulüm çekmek. << *Ar. جبر cebr* (PED 355b).

cabır III *kübür-cabır* ve *cübür-cabır* ikilemelerinde karşılaşılr, tek başına kullanılmaz.

cabır IV: *cabır bayan bkz. bayan II.*

cabır V = **koktu** (*fakat daha küçük bedenler*).

cabır- köbür- sözcüğü ile birlikte kullanılarak ikileme oluşturur, tek başına kullanılmaz; *kamır, köbürüp-cabırıp, taşıp ketti* hamur köpürüp kabarıp (*kap kacaktan*) taşıtı; *köbürüp-cabırgan bozo* köpüklü boza; şiddetle mayalanmış boza; *köbürüp-cabırganı menen, kayra ele meni kıybıy emespi* köpürüp kudurunca, beni de tehlikeye atmaz, bana acır değil mi. *krş. TT kabar-.*

cabıra- çene çalmak, gevezelik etmek; *cabırabay caagiñ bas!* çenenen tut!, gevezelik etme!; *cabırıp cırgap oturuşat* neşeyle çene çalıp oturuyorlar.

cabıraş iş. *cabıra-*'dan. < *cabıra-ş.*

cabıraş- işt. *cabıra-*'dan. < *cabıra-ş-.*

cabırat- et. *cabıra-*'dan. < *cabıra-t-*.

cabırda- baskı yapmak, ezmek, zulmetmek, şiddete maruz bırakmak, *birine* azap (veya ıstırap) vermek; < *cabır+da-*.

cabırdan- dön. *cabırda-*'dan; azap çekmek, ıstırap çekmek. < *cabırda-n-*.

cabırdanuu iş. *cabırdan-*'dan; ıstırap, azap. < *cabırdan-uu.*

cabırdoo iş. *cabırda-*'dan; şiddet, zorlama, baskı. < *cabırda-oo.*

cabırka- zorbalığa katlanmak; ıstırap çekmek, azap çekmek. < *cabır+ka-*.

cabırkat- et. *cabırka-*'dan; incitmek, üzme, üzüntü vermek, baskı yapmak, zulmetmek, *birine* ıstırap vermek; *cabırkatpay bağıñar, cakşı söz menen cagiñar folk.* incitmeden alıştırarak, hoş sözlerle sempatisini kazan. < *cabırka-t-*.

cabırkay *cardı-cabırkay* ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

cabirkoo iş. **cabırka-**'dan; ıstırap, azap. < *cabırka-oo*.

cabırla- = **cabırda-** .

cabırlan- = **cabırdan-** .

cabiş- *işt. cap-*'tan; yapışmak; ◇ *içim içime cabışıp kaldı bkz. iç I.* < *cap-t-ş-* < ET *yapış-* (ED 880b).

cabişma yapışkan. < *capış-ma*.

cabiştır- *et. cabiş-*'tan; yapıştırmak, yapışmak. < *cabiş-tır-*.

cabiştırıl- *ed. cabiştır-*'dan; yapışmış olmak, yapıştırılmak, yapışmak. < *cabiştır-ıl-* .

cabiştıruu iş. **cabiştır-**'dan; yapıştırma. < *cabiştır-uu*.

cabişuu iş. **cabiş-**'tan; yapışma. < *cabiş-uu*.

cabıt barınak, sığınak, gizli yer, dam; **cabıtta** *cat-* sığınakta bulunmak. < *cap-t-t*.

cabıtta- gizli, saklı yerde bulunmak, gizlenmek, saklanmak (*örn. düşmanı izlerken*). < *cabıt+ta-*.

cabıttaş- *işt. cabıtta-*'dan; “*emi emne bolot*” *dep, cabıttaşıp birindep, “Kaңçorogo kantkende cüröbüz” dep, бүсүңдөп folk.* “şimdi ne olacak” deyip, dağılıp saklanarak, “Kaңçoro hareket ettiği zaman gideriz” deyip, kambur gibi eğilip. < *cabıtta-ş-*.

cabinibin (*destanda, konuşma sırasında Kalmuk'ın yüzünde belirir*) korkuyu, endişeyi bildiren haykırış; ölümden önceki bağırma, bağırma.

cabuu I 1. örtü, çul, haşa; *at cabuu* çul; *tündük cabuu* çadırın duman deliğini örtmek için kullanılan keçe; *cabuu astında cal kalat, cal kalbasa, can kalat ats.* çul altında yele kalır, yele kalmazsa can (*herhangi bir şey kalır*) kalır; **2.** mezara götürülürken ölü üstüne örtülen örtü; ◇ *kol cabuu* destekleyen, destekçi, arka, savunucu, koruyucu. < *cap-uu.* *krş. Kzk., KKal. jabuv* “çul, haşa (*atlar ve develer için*)” [ESTYa 128]. < ET *yapığ (?d-)* (ED 873b).

cabuu II iş. **cap-**'tan; ◇ *cala cabuu* küfür, sövgü; iftira; uydurma (*gibi davranış*). < *cap-uu.*

cabuu III (*destanda*) Moğollarda ve Kalmuklarda savaş çılgılığı (*karş. cabı II*); “*cabuu-cabuu-cabuu!*” – *dep, cabuulagan andan köp folk. cabu-cabu-cabu* diye bağırışan orada çoktur.

cabuula- I kapamak, kaplamak, *bir şeyi örtmek*. < **cabuu+la-**.

cabuula- II *cabuu-cabuu* (bkz. **cabuu III**) diye söylemek; *cabuulasa köp kalmak, korkok bolgon ekensiñ folk.* kalmukların savaş çılgınlıklarından sen korkmaya başlamışsın. < **cabuu+la-**.

cabuulaş- *işt.* **cabuula- II**'den; *cabuulaşıp kıykırıp, cabıla kalmak kırıptır folk.* kalmuklar savaş çılgınlıkları atıp topluca saldırmışlar. < **cabuula-ş-**.

cabuulat- *et.* **cabuula- I**'den; *bir şeyle (çul, haşa, örtü vs. ile) örttürmek, kapatmak, kaplatmak, örtmeye zorlamak*. < **cabuula-t-**.

cabuuloo iş. **cabuula- I**'den; *saray cabuuloo* han(ın) örtüsü, saray(ın) kaplaması. < **cabuula-oo**.

cabuulu, cabuuluu örtü, çul, haşa vs. ile örtülmüş olan; *aldıñızga atım tartuu, çapanım cabuulu* atım size hediyedir, kaftanım da sırtınızdadır (*yani ben size atımla kaftanımı hediye ettim*). < **cabuu+lu, cabuu+luu** < ET yapığlığ (ED 875a).

cacala- mazeret arayarak işin içinden beceriksizce sıyrılmaya çalışmak. < **caca+la-**.

cacilda- 1. alevlenmek, alevlenip yanmak, kuvvetlice yanmak, alev alev yanmak; *cacıldap catkan kızıl calın* büyük kırmızı alev; **2.** *mec.* mırıldanmak, kendi kendine konuşmak; çene çalmak, gevezelik etmek. < **cacıl+da-**; *krş.* TT *horul+da-, tıkr+da-, fokur+da-*.

cacuc: *cacuc-macuc* Ar. *sey.* yecüc-mecüc (*halk efsanesi*); *cacuc-macuc-caman kalk folk.* yecüc-mecüc-kötü halk. << Ar. *يأجوج و مأجوج Yā'cūc ve Me'cūc* (PED 1524b).

caçeyke *kon. esk.* **1.** = *yaçeyna*; **2.** parti grubu sekreteri.

cad *gün. Tien.ağ.* = **cat II**; *karıganda cadıman çıkıp kalıptır* yaşlandıkça unutkan olup gidiyorum; *cadıma tüştü veya cadıma keldi* hatırladım.

cada- 1. nefret etmek, tiksitmeye, iğrenmeye başlamak; *men senden cadadım* ben senden bıktım; *kütö kütö cadadı* bekleye bekleye bıktı, onu (uzun süre) bekledi; *it cadasa - üüröt, kişi cadasa - külöt ats.* köpek usanırsa havlar, insanın usanırsa güler; **2.** yetersiz, hastalıklı bir durumda bulunmak; yıpranmak, bitmek, halsiz düşmek, dermanı kalmamak; *◊ cada kalsa veya cadap kalsa veya cadaganda 1)* bu daha bir şey değil; yalnız bu ise önemsiz, önemi yok; 2) bu da ufak bir şeydir,

sorun çıkartılacak bir şey değildir; eğer böyle olacaksa; artık başka çare yok. < Moğ. *yada-* (MED 422a).

cadaa 1. *etn.* yada taşı = **cay taş** (*bkz. taş I*); **2.** havayı okuyup üfleme; *cadaasin okup caylagan folk.* o, okuyup üfleyerek havayı değiştirmeye çağırmış . < Moğ. *cada* = ET 2 *ya:t (-d)* (ED 883a).

cadaaçı, cadaçı = cayçı.

cadaal, cadal *İr.* kepazelik, maskaralık, rezalet, küfür, kötü konuşma, sövüşme; düzensiz yönetim, delilik, zorbalık, huysuzluk; *cadal sal-* rezalet çıkarmak; ortalığı birbirine katmak; zorbalık yapmak; *cadalın salsa Semetey, körbögön korduk körösün folk.* (*bahadır*) Semetey ortalığı birbirine katarsa görülmedik bir rezalet görürsün. *karş.* Ar. *الجد cidāl* “kavga; savaş, mücadele” (PED 357a). *karş.* Ar. *جدل cedel* “kavga, çekişme; savaş” (PED 358a).

cadaaldan-, cadaldan- zorbalık yapmak, ortalığı birbirine katmak, huysuzlanmak, azmak; kudurmak, kasıp kavurmak; *cadaaldanıp kuturup folk.* ortalığı birbirine katana kadar kudurup. < *caal+dan-*.

cadaaldaş- birbirine karşı hırçınlaşmak; *can ayaşpay turuştı, cadaaldaşıp uruştı folk.* karşı karşıya durdu, acımadan dövüştü. < *caal+daş-*.

cadaaldık gözü dönmüş olma, kudurmuşluk, öfke, hınç, kızgınlık. < *cadaal+dık.*

cadaalduu kudurmuş, gözü dönmüş, öfkeli, hınç dolu, kızgın. < *cadaal+duu.*

cadaçı *bkz. cadaaçı.*

cadagay *avcı bir kuş adıdır. krş.* Moğ. *cadağay* “açık, açılan”; Kzk. *jadağay* “kolsuz, hafif bir üst giysisi” [ESTYa 168].

cadal *bkz. cadaal.*

cadaldan- *bkz. cadaaldan-*.

cadaş “kırık kasnak” benzeri oyun.

cadaş- *işt. cada-*’dan. < *cada-ş-*.

cadat- *et. cada-*’dan; bezdirmek, bıktırmak, usandırmak, can sıkmak, gına getirmek, bıktırarak yormak; *sen meni cadattuñ* sen beni bıktırdın. < *cada-t-*.

cadatma bıktırıcı, usandırıcı, usanç verici, can sıkıcı, yorucu, bitirici. < *cadat-ma.*

cade- = *cede-*; *cadegende öz kıyimin da kıyüüdön erinçü* o, hatta kendi giysilerini de giymeye üşenirdi; *cadegende oyunçuk casoogo cığaç cok* hatta oyuncak yapmaya bile ağaç yok; ♦ *cadep ele* oldukça, gayet, haddinden fazla; *cadep ele aç*

közdüğü aşınan adam bolboy tura haddinden fazla aç gözlülüğü olan (iyi) insan olmaz.

cadı I 1. kuru ot kesme aleti, bir tür tırpan; 2. kırkma makası; ◇ *cadı kuuray* veya *gün. cadı kaysar* bir ot adıdır. *krş.* Özb. *cadı*; Uyg. *cadu* “büyük bıçak; yonca, ekin sapı kesmek için tezgâh” [ESTYa 11].

cadı II = **cat II**; *aytar sözdörünün baarı cadısının çıgıp ketti* söyleyeceği sözlerin hepsi belleğinden uçup gitti.

cadı III, **cadu** *İr.* sihir, büyü, sihirbazlık. < *İr.* جادو *cādū* (PED 349a).

cadıger *İr.* = **cadıgöy**.

cadıgöy, **cadugöy** *İr.* 1. cinleri kovan, üfürükçü, büyücü (erkek), sihirbaz; *cadugöygö buyurdu duga menen arıptı* ş. büyücüye, okuyup üfleyerek dua ile kısmet istemesini emretti; 2. *mec.* açığöz, kurnaz, hile yapan. < *İr.* جادوگر *cādū-ger* (PED 349a).

cadıgöylüü büyücülük, sihirbazlık hünerine sahip olan. < *cadıgöy+lüü*.

cadıköy = **cadıgöy**.

cadıra- zevk duymak, haz duymak, memnun olmak, memnun kalmak, mutlu olmak; *cadırap–caynap caşay baştadı* zevk duyarak yaşamaya başladı; *cadıragan kız* neşeli, hayat dolu kız.

cadırat- *et.* **cadıra-**’dan; zevk vermek, sevindirmek, mutluluk vermek. < *cadıra-t-*.

cadoo I iş. **cada-**’dan. < *cada-oo*.

cadoo II bitkin, yorgun argın, halsiz, çelimsiz, kuvvetsiz. < *cada-oo*.

cadu *bkz.* **cadı III**.

cadugöy *bkz.* **cadıgöy**.

caga = **könök I** (*fakat ağızsız*); *altı caga, bir köökör suusununa berdi folk.* susuzluğunu gidermesi için altı kova ve bir su kabı verdi.

cagaal = **cagal**.

cagal: *kara cagal, kızıl cagal* Kalmuklarda kürk çeşitleri; *kara cagal tondorun, sırtınan basa kiyiştı folk.* kürkleri çekerek sırtına giydi. *krş.* Yak. *cagıl, d’ağıl* (< Moğ.) “atların boyun ve bacak kısımlarında bulunan kahverengi, büyük benekler” [ESTYa 10]. *krş.* Moğ. *cagal* “gri, boz, kül rengi (*renk hakkında*)” [ESTYa 10].

cagaldan- kurumlanmak, çalım atmak; dikkati kendine çekecek bir şey yapmak, gösteriş yapmak, fiyaka satmak; (örn; *at üstünde oturururken*); *caş kezimdey dayıma cagaldanam, kızdar “aba” degeni gana caman* ş. gençliğimdeki gibi daima dikkati üzerime çeker, caka satarım, kızlar “hava” dediklerinde kötü; *cagaldanıp süylö-* kendini beğenmişlere özgü bir tavırla konuşmak, yüksekten bakarak konuşmak; *cagaldanıp bas-* (genç ve evli kadın hakkında) kendini beğendirmeye çalışarak, etrafa cilveli cilveli bakışlar atarak ahenkli bir biçimde yürümek. < *cagal+dan-*.

cagaldant- et. **cagaldan-**’dan; *köñül cagaldant-* veya *cürök cagaldant-* keyfini çıkarmak, gönlü hoş etmek, sevindirmek; *keleriñde, dünüyö, caz bürdögön tereksiñ, cagaldantıp köñüldü, caş-karıga kereksiñ folk.* ilkbaharda kavakların yeşermesiyle genç-yaşlı gerekeni yaşamlarında bulup, gönülleri hoş olur. < *cagaldan-t-*.

cagaldanuu iş. **cagaldan-**’dan. < *cagaldan-uu*.

cagalmay 1. delice doğan; 2. kırmızı ayaklı şahin, bozdoğan; ◇ *cagalmayday* becerikli, eline çabuk. *krş.* Yak. *cagıl, d’ağıl* (< Moğ.) “atın boynunda ve sırt kısmında kahverengi renkte büyük benek” [ESTYa 10]. *krş.* (yazı dilinde) Moğ. *cagal* “boynunda ve omuzunda koyu benekleri olan (Less. 1022)” Moğ. *cagalay* “beyaz kuyruklu kartal” [ESTYa 11]. *krş.* Kzk., KKal. *jağaltay*; Tat., Bşk. *yağılbay*; Uyg. *çağalmay* “kırmızı ayaklı şahin, bozdoğan” [ESTYa 10].

cagazdırık gün. = **celdik.**

cagcagay 1. geniş göğüslü; iri göğüslü, göğüslü; 2. *mec.* kendini beğenmiş bir hareket; *açık kökürök, cagcagay basıp kele catkan* göğsünü gererek, çalımli bir eda ile yürümüş. < *cagcay-gay*⁹.

cagcañda- hareket ve davranışlarıyla kendini önemli biriymiş gibi göstermek, kendini beğenmiş bir tavır takınmak; *kaldıñ topto cagcañdap, süylöp turgan Kudake folk.* Kudake kendine aşırı güvenerek yanı başında toplanmış olan halk topluluğuna konuşmuş; *meni cagcañdap ele, kaçırıp kaldı* benim üzerime kızgınlıkla atıldı; *cagcañdaba!* kurumlanma!, havalara girme!, caka satma! < *cagcañ+da-*.

cagcay- 1. (göğüs, omuz hakkında) geniş olmak; 2. *mec.* kendini beğenmiş bir görünüşü olmak, kibirli bir edası olmak.

cagcay- = **cakcay-**.

cagcayınkı geniş göğüslü, güçlü göğüslü. < **cagcay-ı-ñ-kı**.

cagcayt- *et.* **cagcay-**'dan; *kökürögün cagcaytıp, tura kaldı* (açık) göğsünü kabartarak durdu. < **cagcay-t-**.

cagdan *İr.* 1. dövme sandık; 2. *Çatk.ağ.* erzak için kutu, dolap veya sandık.

cagday durum, koşul, şart; durumlar, şartlar, koşullar; *iştin cagdayına kara* durum ve şartlara gör uydur; *bardık cagdayları menen taanıştırıp* (oranın) bütün durumları ile inceleyip; *iştin oşondoy cagdayın eske alıp* işin durumunu şöyle böyle dikkate alıp. *krş.* Trkm. *yagday* (TTS 669a).

cagdayluu ...ya ait olan; *üy cagdayluu cumuştır* ev işleri, evdeki işler. < **cagday+luu**.

cageldirik *gün.* [cägäldirik] = celdik.

cagene = cegene.

cagenele- = cegenele-.

cagı (*destanda*) **cagı-cagı-cagı!** Moğol ve Kalmukların endişeli çığlığı (tehlikeyi önceden haber veren, hazır ol emrinin verildiği, yardım haykırışıdır).

cagıla- **cagı** (*bkz.*) diye bağırarak, haykırmak; *cagılap, süröön saldı ele folk*. koşan ata (*bkz. süröön*) yardım etmek amacıyla seslendi. < **cagı+la-**.

cagıluu yakılan (*örn. fener, lamba hakkında*). < **cak-ı-l-uu**.

cagım I: *bir cagım ot* bir kez yakmaya yetecek odun. < **cak-ı-m**.

cagım II = **cagımduu**; *canga cagım ün* hoş, tatlı, cana yakın ses. < **cak-ı-m**.

cagımduu hoş, göğçek; hoşla giden; *cagımduu söz* hoş konuşma, tatlı söz; *öñdörü cagımduu, calınduu* yüzleri hoş, tatlı, coşkun, harareti. < **cagım+duu**. *krş.* Kzk., KKal. *jağımdı*; Tat., Nog., Kmk., Bşk. *yağımlı*; Trkm. *yaqımlı*; Özb. *yaqimli*, Uyg. *yeqimliq* [ESTYa 81].

cagımsız hoş olmayan, sevimsiz; *cagımsız estelik* hoş olmayan hatıralar. < **cagım+sız**.

cagımtalan- = cagın- I.

cagın- I dön. **cak-** I'den; yaltaklanmak, pohpohlamak, hoşla gitmeye çalışmak; *aga emine cagınasıñ?* neden ona hoş görünmeye çalışıyorsun? < **cak-ı-n-**.

cagın- II dön. **cak-** III'ten; sürünmek, boyanmak; *upaga endikti koşup cagındı* pudraya allığı karıştırıp süründü. < **cak-ı-n-**.

cagina gündüz gelen misafire yapılan ikram; *caginaga koy soyup folk.* gündüz ikramına koyun kesip.

cagınuu I, II iş. **cagin-** I, II'den. < *cagin-uu.*

cagınuuluk pohpohlama, uşaklık (yapma), dalkavukluk, yaltaklık; *öng karamalık, cagınuuluk* ikiyüzlülük ve uşaklık (yapma). < *cagınuu+luk.*

cagış yakma (*ısıtma*); *neçen nardın otunun cagışına berdi ele folk.* deve yüküyle ateşlik odun, yakacak vermişti. < *cak-ı-ş.*

cagiştık = **cagış.**

cagiştuu hoş, tatlı; elverişli, uygun, makbul. < *cak-ı-ş+tuu.*

cagız- *gün. et. cak-* I'den = **teli-**; *kozunu kara koygo cagız-* kuzuyu kara koyuna katmak. < *cak-ı-z-*.

cagni *Ar. sey.* yani, başka bir deyişle *anlamına gelen açıklayıcı bir bağlaçtır.* << *Ar. يعنى ya'nī* (PED 1531b).

cagoo *avc.* 1. ağaçtan iğneleri bulunan ve avcı kuşun boynuna geçirilen dikenli, tahtadan bir tür halkadır, bu halka onun gagasıyla üzengi kayışına dokunmasına engel olur; 2. *esk.* boyun bağı, kravat.

caguu I iş. **cak-** I'den. < *cak-uu.*

caguu II iş. **cak-** II'den; yakma, tutuşturma. < *cak-uu.*

caguu III iş. **cak** III'ten; sürme, sıvama. < *cak-uu.*

cahan *sey.* = **caan II.**

cahannam *sey.* = **caannam**; *cahannamda çok eken folk. ş.* (şefkat göstermek, acımak, merhamet göstermek) cehennemde yokmuş.

cahut = **cakut**; *tişîñ tizgen cahuttay ş.* dişin dizilmiş yakut gibi.

cak I 1. fark. yan, taraf; kenar, yüz; *tün cak* kuzey; *kün cak* güney; *kıbla cak* (*eski nesil sözcük dağarcığında*) batı (*Kā'be yönü*); *sol cak* sol taraf; *oñ cak* sağ taraf; *bazardın beri cagında* pazarın bu tarafında; *anın arı cagında* onun öte tarafında, *bir şeyin* daha uzak tarafında; *üy cakka* ev tarafına, ev istikametine, eve doğru, eve; *attanar cak* atların (*at üstünde oturanın*) sol tarafında; *kamçılar cak* atın sağ tarafında (*giden binicinin kamçısı*); *can-cagina karanıp folk.* etrafına bakınıp, çevresini kollayıp; *calpı cak mat.* ortak kenar; *burç cagı mat.* açının kenarı; *sayasıy caktan zıyanduu* siyasi yönden zararlı; *sen cak bolboymun* senin tarafını tutmayacağım, sana taraftar olmayacağım; *Suusamırdın biz cak çetinde*

kapçıgaylar bar Suusamırın bizden taraftaki kenarında geçitler var; *cagınan* hakkında, konusunda, ait; *men cagınan kaygı cebe* benim açımdan kaygı duyma; *kaysı cagınan bolbosun* her bakımdan, her yönden, ne yandan bakılırsa; *forması cagınan uluttuk, mazmun cagınan sotsialistik (kültür)* şekilce milli, özce sosyalist; *kişi caktan* insan elinden (*başka bir nedenle değil*); *bul – beri cagı, arı cagina barganda...* bu beri taraf, daha öte tarafa vardığında...; *başka caktan uktum* bir başka yönden dinledim; **2. dil.** şahıs; *üçüncü cak* üçüncü şahıs; $\diamond$ *al cagı bar* bu onun âdetlerindendir, bunu yadsımak mümkün değil; *korkunuçtuu cagı bar* güven vermez, tehlikelidir; *ar cak-ber cagın oyloboy ele* düşüncesizce, önüne ardına bakmadan, düşünmeden. *krş.* Kzk., KKal. *jaq*; Özb. *yaq* [ESTYa 82].

cak II gün. = **may I 1.**

cak- I 1. beğenmek, hazzetmek, hoşlanmak, hoşla gitmek, sevmek; *“köñülümə cagat” dep, körüngöngö dos bolbo ats.* sana hoş gelen herkesle dost olma; *tuura söz tuuganga cakpayt ats.* doğru söz kardeşin, akrabanın hoşuna gitmez; gerçekler acıdır, hakikat acı olur; *mayday cagat* yağı sevdiği gibi sever, pek hoşlanıyor; *köñülümö cakpasa* eğer hoşuma gitmezse; *caga tüşkön* oldukça hoşlanmış; **2.** (yiyecek, ilaç, iklim hakkında) faydası, yararı olmak; *maa et cakpadı* bana et yaramadı, oldukça tatsızdı; $\diamond$ *caga berbey kal-* eline geç(l)mek, tam zamanında gelmek, uygun fırsat çıkmak; *anın uruşkanı maga caga berbey kaldı* onun sövüp sayması, benim işime geldi; ben de bunu bekliyordum. < ET **2 yak-** (ED 896b).

cak- II yakmak, tutuşturmak; *ot cak-* ateş yakmak; *meşke ot cak-* soba yakmak; *otko cak-* ateşte yakmak, ateşe vermek, yakmak. < ET **3 yak-** (ED 897a).

cak- III sürmek, sıvamak; *kara köö cak* kurum sürmek. < ET **1 yak-** (ED 896b).

caka 1. yaka; *ata balası – ton cakası ats.* babanın çocuğu, elbisenin yakası; *kayırma caka* devrik yaka, yatık yaka; *tik caka* dik yaka; *ak caka* 1) beyaz (*kolalı*) yaka; 2) *alay.* aydın, münevver, entelektüel; *cakalan al-* 1) yakasından tutmak, yakasına yapışmak; 2) *mec.* boğazından yapışmak, gırtlğından tutmak; *alka-caka* yakanın ön kısmı; *alka-cakadan al-* *mec.* göğüsten yakalamak, göğüse yapışmak; *caka-başın oñdogulap, tamagın casap* (*konusmacı, hatip*) yakasını aşağı doğru çekerek düzeltip, saçlarını düzeltip, öksürüp gırtlğıını temizleyip; **2)**

(bazı yerlerde) elbise, giyecek, giysi; **caka kamda-** elbiseyi hazırlamak; **3.** kenar, kıyı; **suu cakasinda** nehrin kıyısında; **çet-caka** kenar, civar, çevre, yakın yerler; **çet-cakadan** yakın yerden, bu yerden değil, buradan değil; **çet-cakadan cetkirilgen** yakın yerden getirilmiş (yerli değil); **4.** dağ etekleri, dağın etekleri; **el cayloodon cakaga tüşüp, küzdük, kıştık ookatına kamınıp catat** insanlar, yazlıktan (dağlardaki meradan) dağ eteklerine inip, sonbahar ve kışa hazırlık yapıyorlar; **5.** Tien.ağ. “мауэрлат¹⁰” (mauerlat); ◇ **caka karma-** veya **caka karman-** hayrette kalmak, hayretler içinde kalmak, şaşmak (harf. yakasından tutmak, yakasına yapışmak); **çın ele cakañdı karmana turgan coruk** özünde bu tuhaf bir olaydır; **eki kolu cakasinda** (harf. iki eli yakasında) 1) o hayretler içinde, dermansız bir haldedir; 2) onun kavga çıkarttığını sadece o biliyor, onunla aralarının açık olduğunu sadece o biliyor; **can uyada, caka kolda bolso** sağ ve salim, sağ salim (harf. can yuvada, yaka elde olursa). < ET **1 yaka:** (ED 898a).

cakala- 1. yakasına yapışmak, yakasından yakalamak; **kişi cakala-** insanın yakasına yapışmak, yakasından tutmak; **2.** kıyı boyunca hareket etmek, kıyıdan ilerlemek; **suu cakala-** kıyı boyunca yürümek; **col cakala-** yolun kenarından yürümek; **ot cakalay** ateş etrafında. < **caka+la-**. < ET **yaka:la:-** (ED 903b).

cakalaş: **çet - cakalaş** yakın, yakında bulunan, yakındaki, bitişik, komşu; **çet - cakalaş ayıl** yakında bulunan köy. < **cakala-ş**.

cakalaş- (yaya erkekler hakkında; karş. **çaçtaş-**) dövüşmek, gırtlak gırtlığa gelmek, birbirinin yakasından tutup sarsmak. < **cakala-ş**.

cakalaştır- et. **cakalaş-**'tan. < **cakalaş-tır-**.

cakalaşuu iş. **cakalaş-**'tan; dövüş, kavga, vuruşma (yaya erkekler arasında). < **cakalaş-uu**.

cakalat- et. **cakala-**'dan. < **cakala-t-**.

cakaluu yakalı (örn. bkz. **calduu**) < **caka+luu**.

cakcay- = **cagcay-**.

cakcayıl- dön.-ed. **cakcay-**'dan; **sakalı köldün kamıştay cakcayılıp alıptır folk.** göl kıyısındaki kamışlar gibi sakalı gürdür. < **cakcay-ı-l-**.

cakcayt- = **cagcayt-**; **kökürögün cakcaytıp tura kaldı** (çıplak) göğsünü böbürlenerek şişirip, durakladı. < **cakcay-t-**.

cakçı taraftar, taraflı olan, yandaş. < **cak+çı**.

cake I *kuz. Uyg. 'dan;* emir verme, emretme, idare etme, yönetme; **cake berip** (veya **kılıp**) **koysoñ, inileriñ aktara beret** eğer sen emir verirsen, senin küçük kardeşlerin yerine getirirler.

cake II *kuz. = aga I (daha çok tesadüfi karşılaşmalarda ake 3);* ◇ **“ake-cake” dep keleer** suçlu bir şekilde geliyor, hemen sırtışıyor.

caker *İr. gün. tar. kähya, uşak; savdagerge caker bolup barganmın* tüccara uşak olup gittim. < İr. چاکر **çāker** (PED 386b).

cakı *Kırgızlarca acı, üzüntü, kin ve keder ifadesi için kullanılan ve destanda karşılaşılan Moğolca bir kelimedir; turamın dep, turalbay, “cakı” dep catıp kaldı Koñurbay folk.* Konurbay kalkmak istedi, fakat kalkamadan **“cakı”** deyip yattı. < Moğ. **caki-** “duyurmak, ilan etmek, bildirmek” (MED 1215b).

cakın 1. yakın; **cakın cerde** yakın; **kün batuuga cakın** gün (güneş) batımına yakın; **üygö cakın kaldı** eve artık az kaldı, ev yakında; **cakın kaldık** bize artık yakındır; biz artık yaklaştık (*varırız, ulaşırsız, sonuçlandırırız*); **cakın kalıptır, bugün-ertegeñden kelet** az kaldı, bugün yarın gelir; **cakında kelet** yakında (*yakın bir zamanda, bu günlerde*) gelecek; **eñ cakın mildetinin biri** en yakın görevlerinden biri; **2.** yabancı olmayan (*hısım, akraba*); dost, arkadaş, ahbap; **cakiñ talaşa, catka cem ats.** akraba olanlar kavga ederlerse yabancılara yem (olurlar); **cakın kör-** birini yakın görmek; *birine karşı sempati beslemek, sempatisi olmak;* ◇ **cakın** veya **taman cakın -e d. önce gelmesiyle.** bir şeylere karşı isteği, meyli, hevesi olan; **tamakka cakın** boğazına düşkün; yemek meraklısı; **kızga cakın** kız gibi yaltak; **ooruuga bir taman cakın** hastalığa meyilli, çabuk hasta olmaya yatkın; **cakından beri** kısa bir süreden beri, yakın zamandan beri. < **cak-ı-n** < ET **yakın** (ED 904a).

cakınçıl (*hızlı at hakkında*) hızlı giden, fakat dayanıklı olmayan. < **cakın+çıl.**

cakında- yaklaşmak, yakınlaşmak, yakına gelmek; **orok ubağı cakındap kaldı** ekin biçme zamanı yaklaştı; **kalaga cakındaganda** şehre yaklaştıkta, şehre yaklaştığında. < **cakın+da-**.

cakındat- *et. cakında-*’dan; yaklaştırmak, yakınlaştırmak, yaklaştırmaya zorlamak. < **cakında-t-**.

cakındatıl- *ed. cakındat-*’tan. < **cakındat-ı-l-**.

cakındatuu iş. cakındat-’tan. < **cakındat-uu.**

cakındık yakınlık; *köñül cakındığı* duygu yakınlığı, sempati; sevgi, aşk, candan davranış, yakınlık. < *cakın+dık* < ET *yakınlık* (ED 904b)

cakındoo iş. **cakında-**'dan; yakınlaşma, yaklaşma, yaklaştırma, yakınlaştırma, yakınlaştırılma. < *cakında-oo*.

cakınkı yakın bulunma, yakın, komşu; en yakın; *cakınkı köndördö* yakın günlerde. < *cakın+ki*.

cakır fakir, varlıksız; *coor cayın cakır bilet ats.* (atın sırtındaki) hafif sıyrığı fakir bilir (onun yerini alacak başka bir atı yoktur); *cardı - cakır* bkz. *cardı*.

cakırçılık fakirlik, fakir olma durumu. < *cakır+çılık*.

cakırdan- fakirleşmek, sefaletle düşmek. < *cakır+dan-*.

cakırdandır- et. **cakırdan-**'dan; batırmak, iflas ettirmek. < *cakırdan-dır-*.

cakırdandıruu iş. **cakırdandır-**'dan. < *cakırdandır-uu*.

cakırdanuu iş. **cakırdan-**'dan; yoksullaşma, fakirleşme. < *cakırdan-uu*.

cakırdık yoksulluk, sefalet, sefillik. < *cakır+dık*.

cakıt = cakit.

caki İr. gün. bağ. veya, yahut, veyahut(da); *ukkan adam caki körgön adam bir şeyi* işiten veya gören insan. < İr. *ياکي yā ki* (PED 1523a, PED1065b).

cakşı 1. iyi, güzel, adamakıllı; *cakşının özü ölsö da, sözü ölböyt ats.* iyi adamın kendisi ölse de, sözü ölmez; *eñ cakşı* en iyi, çok iyi, pek güzel; *attın cakşısı* atın en iyisi; *cakşı ele araket kıldı* hayli çabaladı; **2.** esk. seçkin, mümtaz, tanınmış (doğuştan, toplumsal durum veya mal varlığı nedeniyle); *bir önörü cakşının – el cemekke dalbasa* ş. seçkinin bir hüneri de halkın ekmeğinden yiyerek yük olmaktadır; *on adamga bir candı cakşı koyup salıptır* on insana bir baş (başkan, şef) koymuş; *◊ cakşısıñbı?* iyi misin?, kendini iyi hissediyor musun?; ne var ne yok?; *cakşı turuñuz!* (birilerine karşı nazikçe) veya *cakşı turgula!* (herkesle bir arada olduğunda “sana”, birçok kimseye) (size, sana) hoşçakalın!; *cakşı kör-* sevmek; *cakşı körgön atım* benim sevdiğim at; *cakşı körün-* beğenmek, hoşlanmak, hazzetmek, sevgisini uyandırmak. < ET *yaxşı:* (ED 908a).

cakşıla- 1. övmek, takdir etmek, **2.** iyileştirmek, güzelleştirmek, düzeltmek; *cakşılap* adamakıllı, iyice(ne), gereği gibi, doğru dürüst, layıkıyla; *cakşılap tüşün-* iyice anlamaya çalışmak, iyice anlamak. < *cakşı+la-*.

cakşılaş- iş. **cakşıla-**'dan. < *cakşıla-ş-*.

cakşılık 1. iyilik, hayır, iyi iş; *cakşılık kıl-* iyilik etmek; hayır işlemek; *ata-eneñdi sıylasañ, öz balañdan cakşılık körösüñ* ats. babana anana saygı gösterirsen, kendi çocuğundan iyilik görürsün; *cakşılıkka alıp kelbeyt* iyilik getirmez, bundan hayır gelmez; 2. *birinin, bir şeyin* iyi, olumlu niteliği. < *cakşı+lık*.

cakşıltuu iyiliği kendinde besleyen; iyi, hayırlı; *cakşıltuu tamak cebeyt* yeterince iyi beslenemiyor (*yarı aç, yarı tok yaşıyor*). < *cakşılık+tuu*.

cakşıloo iş. *cakşıla-*'dan; 1. övme, takdir; 2. iyileştirme, güzelleştirme, düzeltme. < *cakşıla-oo*.

cakşına = *cakşınakay*; *caman cakşı bolobu cakşına kiygen kiyimden?* folk. giyilen hoş bir giyimle kötü, iyi olmaz mı?

cakşınakay cici, şirin, tatlı, hoş, sevimli. < *caşkına+kay*¹¹.

cakşır- iyi olmak, daha iyi olmak, iyileşmek, güzelleşmek. < *cakşı+r-*.

cakşırıl- dön.-ed. *cakşır-*'dan; iyileştirilmek, güzelleştirilmek, düzeltilmek, güzelliklerle dolu olmak. < *cakşır-ı-l-*.

cakşırıl-t- et. *cakşırıl-*'dan; iyileşmek, güzelleşmek, düzelmek. < *cakşırıl-t-*.

cakşırt- et. *cakşır-*'dan; iyileştirmek güzelleştirmek, ıslah etmek, düzeltmek. < *cakşır-t-*.

cakşırtuu iş. *cakşırt-*'tan; iyileştirme, güzelleştirme, düzeltme, ıslah etme; *mal tukumun cakşırtuu* hayvan neslini ıslah. < *cakşırt-uu*.

cakşıruu iş. *cakşır-*'dan; iyileştirme, güzelleştirme, ıslah etme; *eldin turmuştarı ulamdan-ulam cakşıruuda* insanların yaşamları gittikçe güzelleşmekte. < *cakşır-uu*.

cakta- *birisinin* tarafını tutmak, *birinden* yana olmak, taraflı olmak; *kim caktap kol kötördü?* kim (*lehte*) oy kullandı? (*daha ör. bkz. kalıs*); 2. *dil.* çekmek. < *cak+ta-*.

caktal- dön.-ed. *cakta-*'dan; *dil.* çekimli olmak, çekilebilmek. < *cakta-l-*.

caktalış iş. *caktal-*'dan; *dil.* çekim (*biçim, şekil*). < *caktal-ı-ş*.

caktama *dil. esk.* zamir. < *cakta-ma*.

caktaş iş. *cakta-*'dan. < *cakta-ş*.

caktaş- işt. *cakta-*'dan; *birileriyle* birlikte *bir şeyin* taraflısı olmak; *bir şeyde* birbirine karşılıklı olarak yardım etmek. < *cakta-ş-*.

caktık herhangi bir tarafta bulunan; herhangi bir tarafta olma; herhangi bir tarafı tutma, taraftar, yandaş; *Camıyla caktık bolgon da kişiler çıktı* Camıyla taraftarı olan kişiler de çıktı; *başka caktık* yabancı, yerli olmayan taraftar. < **cak+tık**.

caktır- I et. cak- I'den; takdir etmek, beğenmek, hoşlanmak, onamak; *caktırbadı* hoşlanmadı, onu beğenmedi. < **cak-tır-** < ET 2 **yaktur-** (ED 900a).

caktır- II et. cak- II'den; yaktırmak; *otun albaganga ot caktırba ats.* odun toplamayana ateş yaktırma. < **cak-tır-** < ET 3 **yaktur-** (ED 900a).

caktır- III et. cak- III'ten; sürdürmek, sıvıtmak, sürmeye zorlamak (*kocakarı ilacı*). < **cak- tır-** < ET 1 **yaktur-** (ED 900a).

caktırl- dön.-ed. **caktır-** I'den; takdir edilmek, beğenilmek, beğenilmiş olmak, tasvip edilmek. < **caktır-t-l-**.

caktırış- iş. **caktır-** I'den; birlikte takdir etmek, onamak. < **caktır-t-ş-**.

caktıruu I caktır- I'den; takdir etme, beğenme, onama. < **caktır-uu.**

caktıruu II iş. caktır- II'den. < **caktır-uu.**

caktıruu III iş. caktır- III'ten. < **caktır-uu.**

caktoo iş. cakta-'dan, *dil.* çekim (*hareket*). < **cakta-oo.**

caktooçu 1. taraftar, taraflı olan, yandaş; *tınçtıktı caktooçular* barış taraftarları **2.** huk. savunucu, avukat. < **caktoo+çu.**

caktuu birinden yana olan, *birinin* tarafını tutan, *bir şeyden* taraf olan, taraftar olan; *alar bir caktuu bolup, biz – bir caktuu karmaştık* onlar bir taraf, biz diğer taraf olup (*iki kampa ayrılmış olarak*) kapıştık; *ar caktuu* geniş, etraflı, kapsamlı; *bir caktuu* tek taraflı, tek yanlı; *işti bir caktuu kıl-* bir işi başarıyla yerine getirmek (veya yapmak), bir işi sona erdirmek. < **cak+tuu.**

caktuuluk: bir caktuuluk tek taraflı, tek yanlı, tek yönlü. < **caktuu+luk.**

cakut Ar. 1. yakut, lal; **2.** değerli taş, kıymetli taş; (kıymetlisi dahil) renkli, parlak taş; *cakut taştay kaşka tiş folk.* renkli, parlak taş gibi olan kesici diş; *eki közün karasañ, – cakuttan çara oygondoy ş.* iki gözüne baksan, yakuttan oyulmuş çanak gibidirler. << Ar. ياقوت **yākūt** (PED 1527a).

cal I 1. yele; *azınap, üyrün korusa, aygırdın körkü calında folk.* yılıksını korurken kişnediğinde, damızlık aygırın güzelliği yelesindedir; *caman attı cal basat ats.* kötü atı yele basar; *at calı* 1) at yelesi; 2) *Art.* atın boynuna ve başına geçirilen nakışlı süs, desenli süsleme (*başl. göç zamanında*); **2.** yele altındaki yağ (*atlarda*;

at gövdesinin lezzetli kısmı sayılır); **kazı kertip, caldı cep folk.** karın yağını keserek, yele altındaki yağı yiyerek; **caya orduna cal bergen, may orduna bal bergen folk.** but eti (*bkz. caya*) yerine yele altı yağı, yağ yerine de bal vermişti; **calı barda calıgan – caman attın belgisi ats.** henüz yelealtı yağı varken yalvarmak kötü atın işaretidir; **cakşı atka caman at calı menen teñelet folk.** iyi at ile kötü atın yele altındaki yağın bir sayıyor (*yani eğer gövdede varsa*); **cal ketti** 1) atın yele altındaki yağı yok oldu; 2. *mec.* (*atlar ve insanlar hakkında*) bir deri bir kemik kaldı, çok zayıfladı; **baytaldın calı cıgılbadı** kısarak zayıflamadı; 3. dokurcun; tınaz (*boyly boyunca uzatılan*); 4. *Çuy.ağ.* orakla biçilip bir yana bırakılan ekin (veya kuru ot); 5. (*bazı yerlerde*) = **alış I**; ♦ **kök cal** 1) boz yeleli (*kurt*); 2) (*epitet*) bahadır, yiğit, yürekli adam, cesur adam; **cal–kuyruk** dayanak, destekleyici, koruyucu, yandaş, taraftar (*akrabalar, arkadaşlar vs.*); **cal–kuyruğuñ takır cok, bir balaaga kalasıñ folk.** senin hiç koruyucun yok, sen bir belaya düşeceksin; **cal küt-** *bkz. küt-*; **at calında** at üstünde, ata binmiş olarak; **dayıma at calında cürgön** devamlı at üstünde gezmiş; yaşamı at sırtında geçmiş; **at calın tartıp min-** gençlik çağına ermek (*oğlan kendi başına ata binebilecek çağa erdiğinde*). < ET *ya:l (d-)* (ED 916a).

cal II ödül, mükafat, ücret, aylık; kira parası, kira; **cal küçü** insan gücü kiralama; **calga ber-** kiraya vermek, kiralamak. *krş. KKal. jal; Alt. d'al* [ESTYa 84].

cal III: cal–cal (veya **calcal**) 1) *bir melodinin adıdır*; 2) *mec.* kız; güzel kadın, dilber; sevgili, yâr; **ömürdükke bir tilek boluşalı, calcalım ş.** sevgilim, ömrümüz boyunca tek bir dilek olalım; ♦ **maa cal-cal karayt** o bana sevgi dolu gözlerle bakıyor.

cala I = calaa.

cala II: cala ayak = calayak; oozun cala ayaktay kılıp ağzını geniş açarak.

cala III *İr. gün.* kitle, yığın, bir sürü, grup; **calgız emes, calabız, caş öspürüm balabız folk.** yalnız değil, grup halindeyiz, biz delikanlı çocuklarız. *krş. Ar. جيل cıl* (Devellioğlu 142b).

cala- yalamak; **may karmagan barmagın calayt ats.** yağ tutan parmağını yalar; ekmeği kırıntısız değil; **muzoo muz calayt, torpok toz calayt ats.** buzağı buz yalar, dana toz yalar (*yani ne bu ne diğeri bol bol gıda almazlar; yaşlılar, gençlikten sonra da yeyip içebilsinler*); ♦ **it bok calağıça** argo (*harf. it dışkı*

yalayınca kadar) o anda, çabucak, hızla; **tamanın cala-** birine yaltaklanmak, kul köle olmak; **birinin** elini eteğini öpmek, eline ayağına düşmek (veya kapanmak); **kılıçtın mizin cala-** bkz. **miz I**; **kan cala-** bkz. **kan I**. < ET **yalğa:-** (**d-**) (ED 926b).

calaa iftira, uydurma, kötüleme, yerme; **calaa cap-** veya **calaa tañ-** iftira etmek, uydurmak, kötölemek, yermek; yanlışlıkla itham etmek, suç atmak. < ET **yala:** (ED 918b).

calaagan = calaak.

calaak yalayan, yalamayı huy edinen. < **cala-ak.** krş. Kzk., KKal. **jalaq** [ESTYa 88].

calaçı, calaçıl iftiracı, karacı; kavgacı; curnalci; iftiraları yaymaya istekli olan. < **cala+çı, cala+çıl** < ET **yala:çı:** (ED 922a).

calak 1. koyun ve ineklerin toprağı yalamaları sonucu ortaya çıkan topraklardaki küçük çukur; **2.** tuzlu toprak (= **marça**); **3. mec.** çanak yalayıcı, asalak, dilenci; **dubanaday tilengen calaktardı körgömün** ş. dilenci gibi dilenen çanak yalayıcıları gördüm; **4.** dudaktaki yara; ◇ **taş calak** kaybetme, yenilme, ütülme (**uyum tuudu oyununda vd. oynayanın hesapta yanılması nedeniyle boş oyuğu almasıdır**); **taş calak bol-** veya **kur calak kal-** avucunu yalamak, **kur calak kaltır-** avucunu yalatmak, hiçbir şey bırakmamak. < **cala-k.** krş. Kzk., KKal. **jalaq** “dudaktaki yara; yara”, Uyg. **yalaqçı** “dalkavuk, yaltak” [ESTYa 88].

calakay 1. dayanıksız, tahammülsüz, zayıf, kuvvetsiz; **2. bir şeye karşı** uygun değil, **bir şeyi** yapmaya kabiliyetli değil; **işke calakay** 1) iş göremez, çalışmaya uygun olmayan; 2) tembel, miskin, uyuşuk, aylak. krş. **calık-** krş. Alt. **d’alaqay** “çanak yalayıcı, dalkavuk, yaltak, asalak”; Kmk. **yalağay** “tembel” [ESTYa 89]. krş. Şor. **çalakkay** (Rad. 1878).

calakaylan- **1.** kuvvetsiz, dayanıksız olmak; **2.** tembellik etmek, üşenmek, iş yapmamak. < **calakay+lan-**.

calakaylık 1. dayanıksızlık, güçsüzlük, zayıflık; **2.** tembellik, haylazlık, üşengeçlik. < **calakay+lık.**

calakor Kırğ.-İr. iftiracı, karacı, kavgacı; curnalci. < **cala+kor**¹².

calakorduk iftiracılık, ara bozmaya meyilli olma durumu. < **calakor+duk.**

calakta- = **calañda-** **I**; **calaktagan cigit** cesur, atak yiğit; **uuru ittey calaktap** hırsız köpek gibi telaş ederek; **koygo tiyçü bōrūdōy erdi-murdu calaktayt folk.** koyun

üzerine saldırmaya hazır kurt gibi (*enerjik, güçlü*) dudakları ve burnu hareket ediyor.

calaktaş *iş.* **calakta-**'dan. < *calakta-ş.*

calaktaş- *işt.* **calakta-**'dan. < *calakta-ş-*.

calaktat- *et.* **calakta-**'dan; **kancar calaktat-** hançeri çıkarmak, hançerle oynamak. < *calakta-t-*.

calaluu **1.** iftiracı, karacı; **2.** = **calakor**; **calaluu eken curtuñuz, calgız – carım cürgüsüz folk.** yurdunuz iftiracı, (orada) tek başına (*tarafsız, yandaşsız*) gezmek mümkün değildir. < *cala+luu.*

calam *bir şeyin* sadece yalamaya yetecek kadar olan miktarı; **bir calam taklan** azıcık yulaf unu, bir çitmik yulaf unu; **üyündö calam taklanı çok** evinde bir çitmik yulaf unu bile yok; **bir calam takanga süyüngön çokçuluk** bir çitmik yulafa sevinilen fakirlik. < *cala-m.*

calama **1.** düz, pürüzsüz; **calama zoo** yüksek ve düz kaya; **calama boor** düz dağ yamacı; **2. mec.** yalancı sırma, yalancı pullar, yaldız, sahici olmayan; **calama tuz** yalancı tuz, kaya tuzu; **aylanayın kızım–ay! ak calama tuzum–ay!** ş. sevgili, hoş kızım ay!, beyaz kaya tuzum ay!; **calama ayran bkz. ayran II 1.** < *cala-ma. krş. Trkm. yalama* “düz” [ESTYa 91]. *krş. Tat., Özb. yalama duz/tuz* “kaya tuzu” [ESTYa 89]. *krş. TT yalama ol-*.

calan- **I dön.** **cala-**'dan; yalanmak, yalanıp durmak; **koygo tiygen börüdüy, oozu murdun calanıp folk.** koyuna saldıran kurt gibi ağzını, burnunu yalayıp. < *cala-n-* < ET *yalğan- (d-)* (ED 927a).

calan- **II** (*sadece kılıç ile uyum içinde*) soyunup çıplak kalmak (*kılıç kemeri olmadan, silah kayışı olmadan kılıç taşımak*); **ok ötpös tonun kiyinip, cay-caragin caylanıp, calangan kılıç baylanıp folk.** ok geçirmeyen elbisesini giyip, silahını yerleştirip, kemersiz kayışsız kılıç kuşanıp. < ET **1 yalın-** (ED 931a).

calant- *et.* **calan-** **II**'den; **kılıç calantıp** dalkılıç, yalın kılıç. < *calan-t-*.

calañ **1.** yalnız, sadece, sırf, salt; **calañ kудayga işengen cöo kalat ats.** yalnız Tanrıya güvenen yaya kalır; **calañ ele kımız içtik** yalnız kımız içtik (*başka hiçbirşey*); **calañ çay tamak bolboyt** sadece çay yiyecek sayılmaz; **kalkı calañ ele kıtay** halkı yalnız Çinlilerdir; **calañ kabat** tek, bir katlı; **calañ kabat tereze** tek pencere; **calañ kat** 1) tek tabaka, tek kat, yalın, sade; 2) *mec.* eksik, yetersiz,

noksan; *sözübüz calañ kat bolbosun üçün faktıga ötölük* sözümüzün yetersiz olması için harekete geçelim; *caza calañ kat boldu* ceza yetersiz oldu; **2.** çıplak, çıplak; *calañ etke kiygeni teri çalbar* ş. çıplak bedene giyilmiş deri pantolonlar; ◇ *calañ attuu, caydak ton* kendi başına, kendi kendine, tek (*eşsiz, çocuksuz* vs.); *cöö-calañ* bkz. *cöö I 1*; *cigit-calañ* bkz. *cigit*. < ET *yalñ* (ED 929b).

calañaç *gün.* = **cılañaç**.

calañda- I 1. becerikli, eli çabuk olmak, hareketlerinde hızlı ve çevik olmak; hareketleri enerjik bir şekilde yapmak; *calañdagan at* çevik at; *calañdagan cigit* çevik, becerikli delikanlı; **2.** çabucak ve açgözlülükle yalanmak. < *cala-ñ+da-*.

calañda- II: *cöö - calañdap* bkz. *cöö I 1*; *cöölöp-calañdap* bkz. *cöölö- II*.

calañdaş- I, II *işt.* **calañda- I, II**'den. < *calañda-ş-*.

calañdat- I *et.* **calañda- I**'den; *bıçak calañdat-* bıçağı çevirmek; *kılıç calañdat-* kılıç sallamak; *oozu – başın calañdatıp* gemi aزیا alıp (*atlar hakkında*); hız kesip, dilini ileri çıkarıp (*rüzgar gibi hızlı atlar hakkında*). < *calañda-t-*.

calañdat- II *et.* **calañda- II**'den. < *calañda-t-*.

calañgıç, canalgıç 1. *mit.* ölüm meleği, Azrail; **2.** *mec.* yüzüne bakılamayacak kadar sevimsiz ve çirkin, gudubet; çirkin mi çirkin bir şey; *catkan eken çoñ Ürgönç, calañgıçtay körünüp folk.* çok büyük Örgen (*şehri*) yayılmış yatıyor ve gudubet gibi görünüyordu; ◇ *anı men calañgıçımday körüm* ben ondan bütün içtenliğimle nefret ediyorum. < *can al-gıç*.

calañkıç = **calañgıç**.

calañtık 1. tek tabakalılık, yalınlık, sadelik; **2.** yalnızlık, kimsesizlik; ◇ *calañ carma calañtık kılat* yalnız *carma* (bkz. *carma I 3*) ile doymuyor; *calañtık mañday* çıplak alın. < *calañ+tık*.

calañtöş = **calañ töş** (bkz. *töş*).

calap *Ar.* *argo* orospu, fahişe. << İr. جلب *celeb* (Devellioğlu 130b).

calaptık *argo* orospuluk, fahişelik, fuhuş. < *calap+tık*.

calaş *iş.* **cala-**'dan. < *cala-ş-*.

calaş- işt. **cala-**'dan; *kılıçtın mizin calaş-* bkz. *miz I*. < *cala-ş-* < ET *yalğaş- (d-)* (ED 927a).

calat- 1. *et. cala-*’dan; 2. ince katmanla örtmek, *bir şeye* ince katman vurmak (sürmek); *erdine kızıl calatkan* dudağına ruj sürmüş, boyamış; *altın menen calat-* yıldızla kaplamak; *saray için borumdap, altın menen calatkan folk.* saray içini muhteşem yıldızla kaplamış; *kişine cün* (veya *kebez*) *calatkan çapan* oldukça ince yünlü (veya pamuklu) dikişi olan palto; ◇ *kan calat-* (veya *kancalat*) kana bulamak, kan içinde bırakmak; *kan calata* kanayana dek, kanayana kadar; *murdun kan calata koydu* onun burnuna vurup kan içinde bıraktı. < *cala-t-* < ET *yalğat-* (*d-*) (ED 927a).

calatıl- *ed. calat-*’tan; *kalay menen calatılğan* kalaylanmış, kalaylı, *içi ak kalay menen calatılğan çoñ kızıl cez çaralar* içi beyaz kalayla kalaylanmış bakır büyük çanaklar; *üstündö cuka cün calatılıp iştelgen barkıt beşmant* dikiş yerlerinde ince yün koyulup işlenen kadife palto. < *calat-ı-l-*.

calatmay: *it calatmay bkz. it.*

calayak çocuk elde tutulurken muşamba ile birlikte kullanılan kundak bezi; ◇ *calayak ooz* 1) büyük ağız; geniş ağızlı; *calayak ooz, car kabak caalına karap bak folk.* geniş ağızlı, sert bakışlı olanın öfkesine bak; 2) *mec.* boşboğaz, geveze; anlatımı güçlü.

calba: *calba - culba* yırtık pırtık, eski püskü.

calbaarı- = **calbar-**.

calbagay: *calbagay ooz* büyük, geniş ağızlı. *krş.* Moğ. *dalbay-* “geniş ve yassı olmak”, *dalban, dalbagay, dalbagar* “geniş, yassı”; *krş.* Alt. *d’alban* “eğik, yatay, meyilli” [ESTYa 101].

calbaktat-: *ooz calbaktat-* ağızını genişçe açmak (*sesli, küfürlü, bağırılı*); *murdun teñireñdetip, oozun calbaktatıp tildep saldı* burun deliklerini şişirip, ağızını genişçe açarak küfretti (ağızına her geleni söyledi).

calbar- dilenmek; yalvarmak; küçülerek, alçaltıcı bir biçimde rica etmek; *calınıp - calbarıp* yalvarıp yakararak. < ET *yalvar-* (ED 920b).

calbarın- *dön. calbar-*’dan = **calbar-**.

calbır I = **calbirt**.

calbır II: *calbır-culbur* = *calba-culba* (*bkz. calba*).

calbıra- dalgalanmak, sallanmak, kımıldanmak.

calbırak yaprak (*bitkinin*); ◇ *baka calbırak* sinir otu; *cörgömüş çöp* (bkz. *cörgömüş*); *töö calbırak* dulavrat otu (*yaprak*). < *calbıra-k.* krş. Alt. *d'albıraç* [ESTYa 131].

calbırakta- yapraklanmak, yapraklarla donanmak. < *calbırak+ta-*.

calbıraktuu yapraklı, yapraklarla örtülmüş. < *calbırak+tuu.* krş. ET *yapurğaklığ* (ED 880a).

calbırat- et. *calbıra-*'dan; *calbıratıp çaç koygon* uzun saçlarını sallayıp bırakmış. < *calbıra-t-*.

calbırıla- = calbırtta-.

calbirt parıltı, parlama, çakma, alev; "*calbirt*" *dey tüştü* ateş aldı, tutuştu; birdenbire alev almaya başladı; "*calbirt – culburt*" azgın alevler.

calbırtta- ateş almak, tutuşmak, alevlenmek, yanıvermek. < *calbirt+ta-*.

calbız nane; ◇ *calbızım şefkat ifadesidir.* < ET *yarpuz* (ED 957b).

calcagay = alcagay; calcagay ooz, car kabak, caalı katuu köründü folk. geniş ağzı, koskocaman derin bakışlarıyla, çatık kaşlarıyla öfkesi dehşetli göründü.

calcak, calcake senli benli, teklifsiz, laubali; sahte tavırlı, yapmacık davranışları olan, içten olmayan.

calcakta- alay etmek; gevezelik etmek, saçma sapan konuşmak; laubali bir biçimde davranmak. < *calcak+ta-*.

calcal bkz. **cal III 2.**

calcalakta- = calcakta-; calcalaktap, köçödö cüröt gevezelik edip sokaklarda (sallana sallana) geziyor.

calcañda- = alcañda-.

calcay- = alcay-.

calcıl-da- (*gözler hakkında*) korku, endişe, rica ifade etmek; *Kanıbeğin calcıldagan köz karaşına çıdabay, öydö boldu* Kanıbek'in yalvaran bakışlarına dayanamayarak kalktı; *söz menen cigitti kançalık kakmalasa da, içi imerilip, Sulaydın közü calcıldap turdu* sözle yiğidi ne kadar kınamasa da, içi sızlayıp, Sulay yalvarır bir biçimde baktı. < *calcıl+da-*.

calcıldat- et. *calcıl-da-*'dan; *köz calcıldat-* korkuyla yalvarır gibi bakmak; *eki közün calcıldatıp, Alınga tigildi* iki gözü korkuyla yalvarır gibi Alım'a dikti. < *calcıl-da-t-*.

calçı ücretli işçi, ırgat; para ile tutulmuş; *calçı cumşagan carıbayt ats.* parayla tutulup görevlendirilen işçiden hayır gelmez (*işini beceremez*); **2. esk.** = **proletariy**; *cer yüzünün calçıları, birikkile!* bütün yurdun proleterleri birleşiniz!; *calçı tabı esk.* emekçi halk; proleterler; *calçı-cardı* ırgatlar ve fakirler; *cayı kış teri ton cardı-calçı kiygeni* ş. yaz kış gocuk giyen ırgatlar ve fakirler. < *cal+çı.* krş. Kmk. *yalçı* [ESTYa 85].

calçı- isteğe ulaşmak, murada ermek; gerek olanı ele geçirmek; *bözçü bözgö calçıbayt ats.* bezi olmayan dokumacı; çizmesiz ayakkabıcı. < ET *yalçı:-* (ED 922a).

calçılık ırgatlık, çiftlik işçiliği; *cetim kalıp, calçılıktı baştan ötkörgön* yetim kalıp, ırgatlığı tanıması; *caş ömrüdü baydın iregesinde calçılıktan baştadık* zengininin yanında ırgat işçiliğiyle gençliğimize başladık. < *calçı+lık.*

calçıman *gün.* yağ ile harmanlanarak, orta büyüklükte ufalanan ekmekten yapılan yiyecek.

calçıt- *et.* **calçı-**'dan; sağlamak, temin etmek; *baydın bergen azığı calçıtpadı* beyin (*patronun*) verdiği erzak yeterli gelmedi. < *calçı-t-* < ET *yalçıt-* (ED 922a).

calda *alda-calda* ikilemesinde karşılaşılr, tek başına kullanılmaz.

calda- kiralamak; *it caldagan suu keçpeyt ats.* köpek kiralayan kimse suyu geçemez (*yarım yamalak tedbirler amaca ulaştırmaz*). < *cal+da-*.

caldama kiralanın şey, kiralık. < *calda-ma.*

caldan- *dön.* **calda-**'dan; iş almak, kiralanmak; *caldanıp işte-* ücretle çalışmak. < *calda-n-*.

caldanma kiralık, ücretle tutulan; para ile tutulmuş adam, kiralık adam; *caldanma emgek* ücretli emek. < *caldan-ma.*

caldanuu iş. **caldan-**'dan. < *caldan-uu.*

caldap *İr. esk.* vurguncu, dolandırıcı; simsar; *maga caldaptın keregi çok, men özüm soodanın işin caldaptan kem bilbeym* bana simsarın gereği yok, ben kendim ticaret işini simsardan kötü bilmem. << Ar. جلب *celb, celeb* (PED 367b).

caldapçı = **caldap.**

caldapçılık *esk.* vurgunculuk, dolandırıcılık; vurguncunun, simsarın işi veya mesleği, simsarlık. < *caldapçı+lık.*

caldat = **celdet-**.

caldat- *et. calda-*'dan. < *calda-t-*.

caldık I *Çatk.ağ. esk. deve için süslemeli, nakışlı binek takımı.* < *cal+dık*.

caldık II: *kök caldık* yiğitlik, yüreklilik, cesaret. < *cal+dık*.

caldıra- **1.** istekle, umutla ve beklentiyle yalvarır biçimde bakmak; *küygönümdön men seni köp karaymın caldırıp folk.* seni özleyerek, sana umutla bakıyorum; *tilden kalgan emedey, caldırıp közün irmedi* ş. dilsiz kalmış gibi, gözünü bile kırpmadan yalvarır biçimde baktı; *tüşünböy, caldırıp turat* hiçbir şey anlamıyormuş gibi bakıyor; **2.** ıslıl ıslıl parlamak (veya yanmak), kıvılcımlanmak (*hüzünlü, yalvaran gözler, bakışlar hakkında*). < ET *yaltrı:-* (ED 923b).

caldırma hastalık derecesinde olan dalgınlık, afallamış bir vaziyet (*insanın boş ve anlamayan nazarla baktığında*); *caldırma tiygenbi saga?* sersemledin mi, çıldırdın mı yoksa? (*ne diye anlamsızca gözünü diktin?*); **2.** umutlu, beklentili bakışları olan insan. < *caldıra-ma*.

caldırañkı (*nazarlar, gözler hakkında*) yalvaran, dokunaklı. < *caldıra-ñ-kı*.

caldıraş- *işt. caldıra-*'dan; *kimdendir akırkı cardam suraganday közdörü caldırışat* son yardım kimdendir diye sorar gibi yalvarır biçimde bakıyor. < *caldıra-ş-*.

caldırat- *et. caldıra-*'dan; *meni, caldıratıp, taştap ketti* beni ihtiyaç içinde bırakıp gitti; *caldıratpay ar kimge, baktıñ ele caşıman folk.* çocukluğumdan beri, hiç kimseye bağlı olmama izin vermeyerek terbiye ettin. < *caldıra-t-* < ET *yaltrıt-* (ED 924a).

caldıroo *iş. caldıra-*'dan. < *caldıra-oo*.

caldoo *iş. calda-*'dan; ücretle tutma, kiralama. < *calda-oo*.

calduu **1.** yeleli, yelesi olan; *tokmok calduu aygır* gür yeleli damızlık aygır; *calduu bolso - at, cakaluu bolso - ton ats.* yeleli olursa at, yakalı olursa kürktür; **2.** (*atlar hakkında*) yağlı (*karş. cal I 2*); *küzündö egin aldırbay, calduu baytal mingizbey folk.* sonbaharda ekini kaldırmadan, yağlı kısırağa binmeden. < *cal+duu*.

calga *gün.* = şalça.

calga- **1.** uzatmak, eklemek, ekleyerek uzatmak; **2.** bağlamak, birleştirmek; **3.** *mec.* yardım etmek, yardım göstermek (*iyilikte bulunmak*); *kar caaganday - kargasa, camgırça cok - calgasa* ş. kar yağmış gibi (*bey*) sövüp saysa, daha küçük yağmur damlaları (*da*) yardım etse; *kuday calgasın! veya teñir calgasın!* Tanrı yardım

etsin!; Tanrı rıza göstersiz!; *kuday bet algan caktan calgasın* Tanrı bahtını açık etsin; *andan “calgasın” albaysın* ondan teşekkür almazsın; ondan iyilik bekleme; ◇ *eteginen calgadı* doğurdu; *kol calgap, tiginı alıp berseñiz* bana o şeyi uzatıp verseniz; *ak calgasın!* etn. beyaz kutsasın!, beyaz mübarek etsin! (*giysiye tesadüfen süt döküldüğü zaman söylenilen ifadedir; iyi belirti sayılır*); *özök calga-* bkz. *özök I.* < *cal+ga-* (karş. KTG 127). krş. Kzk. *jalğa-* “eklemek, ilave etmek, birleştirmek”; KKal. *jalğa-* “yardım etmek, yardım getirmek”; Moğ. *calğa-* eklemek, ilave etmek, birleştirmek” [ESTYa 12].

calgama sahte, suni, yapay, düzme, düzmece; *calgama akça* sahte para; *calgama şuru* bkz. *şuru*. krş. Moğ. *calga:* “takma (veya eğreti) saç örgüsü” [ESTYa 92].

calgamala- taklit etmek, taklidini yapmak, sahtesini yapmak. < *calgama+la-*.

calgamaloo iş. *calgamala-*’dan; hile karıştırma, taklidini yapma, sahtesini yapma. < *calgamala-oo*.

calgan 1. yalan, doğru olmayan; yanlış; *köbü calgan, köbü çın – körüp turgan kişi* *cok folk.* çoğu yalan, çoğu gerçek, gören insan yok (“*Manas*” destanını bilenlerden biri); *sizge calgan, maga çın* ister inanın, ister inanmayın (*harf.* size yalan, bana doğru); *calgan süylö-* yalan söylemek; *calgan teoriya* yanlış teori; *calgandan* yalandan, yapmacıktan; *sözdü calgan kılbaylı!* sözümüz yalan çıkmasın; vaadimizi yerine getirelim; *2.* düzme, düzmece, sahte; yapmacık; *calgan raspiske* sahte senet, düzmece makbuz; *3.* (*çoğunlukla calgan düynö*) gelip geçici, fani dünya (“*bundan*”, “*şundan*” farklı, ahiret); *bir künü men da öçömün, calgandan bir kün köçömün folk.* bir gün men de öleceğim ve fâni dünyadan göçeceğim; ◇ *calgan cerinen* haksız yere, nahak yere, adaletsizce; ◇ *calgan cerinen karala-* haksız yere suçlamak; *calgan taanık* bkz. *taanık*. < ET *yalğa:n* (ED 926b).

calgan- dön.-ed. *calga-*’dan; *1.* eklenmek, eklenilmek, eklenilmiş olmak; *2.* birleşmek, kavuşmak, birleşmiş olmak. < *calga-n-*.

calgançı yalancı, palavracı; *calgançı bol-* yalancı çıkmak; sözünü tutmamak; *calgançının çın sözü calganga ketet ats.* yalancının içten sözü (*bile*) yalan çıkar; *calgançı aksaktan murda kolgo tüşöt ats.* yalancı topaldan evvel ele geçer; *calgançı düynö = calgan düynö* (bkz. *calgan I 3*) < *calgan+çı*.

calgançılık yalan atma, yalancılık. < *calgançı+lık*.

calgandık yalan (olma); **calgandıkka çığıarış** yalanlama, yalanlanma; **TASSın calgandıkka çığıarışı** T.A.S.S. Ajansı'nın yalanlaması. < **calgan+dık**.

calganma 1. ekleme; 2. *dil. esk.* bitişimli; **calganma tilder** bitişimli diller. < **calgan-ma**.

calgasın *etn.* kurban, kurbanlık; **calgasın bee** kurbanlığa ayrılan kısırak (*karş. calga-3*).

calgaş katılmış, eklenmiş, birleştirilmiş. < **calga-ş**.

calgaş- *işt.* **calga-**'dan; **kol calgaş-** elden ele (birbiri ardına) vermek. < **calga-ş-**.

calgayak = kök **calkak 2** (*bkz. calkak*).

calgız kimi kimsesi olmayan; tek, biricik, yalnız, münferit; **calgızdan-calgız** veya **capcalgız** veya **capadan-calgız** yapayalnız, tek başına; **calgız-carım** yalnız; ayrı ayrı; kendi kendine, yalnız başına; **calgız carım colooçu** tek veya az rastlanır bir yolcu; **calgız boyçuluk** kimsesizlik, yalnızlık; **calgız boyçuluk tartıp kalgan** kendini yalnız hissetmek, garipsemek; **calgız ayak** *bkz. ayak I*. < ET **yalñu:s** (ED 930b).

calgızçılık yalnızlık, tamamen yalnızlıkla ilişkili, karakteristik bir yalnızlık durumu. < **calgız+çılık**.

calgızda- yalnız olmak veya tek başına hareket etmek; **canına coldoş albastan, calgızdap atka mindi emi folk.** yanına arkadaş almadan yapayalnız ata bindi. < **calgız+da-**.

calgızdat- *et.* **calgızda-**'dan; yalnız bırakmak, birine yalnızlık hissi vermek. < **calgızda-t-**.

calgızdık yalnızlık, kimsesizlik; **calgızdığın caşırğan köböyböyt ats.** yalnızlığını saklayan adam çoğalmaz (*merhamet sahibi olmaz, dostlar ve taraftarlar kazanmaz*); **atadan altoo tuulsa, ar calgızdık bir başta ats.** babadan altı kişi doğsa, onlardan her biri yalnızdır (*yani hepsi kendisi için, kendine yaşar*). < **calgız+dık**.

calgızdoo *iş.* **calgızda-**'dan; **calgızdoo tart-** kendini yalnız hissetmek, garipsemek; **calgızdoo oturat** yalnız başına oturuyor (*çevrede hiç kimse yok*). < **calgızda-oo**.

calgızsın- *benz.* kendini yalnızlık hissetmek ve (*bunun neticesi olarak da*) kendini himayesiz görmek. < **calgız+sın-**¹³.

calgızsın- *et. calgızsın-*'dan; toplum veya akraba desteğinden mahrum olan yalnız *kimseye* muamele eder gibi davranmak. < **calgızsın-t-**.

calgızsıra- yalnızlık hissetmek, kimsesizlikte içi sıkılmak. < **calgız+sıra-**.

calgızsırat- *et. calgızsıra-*'dan; sürekli yalnız kalmak, yalnızlık hissi vermek. < **calgızsıra-t-**.

calgızsıroo iş. **calgızsıra-**'dan. < **calgızsıra-oo.**

calgoo iş. **calga-**'dan; **1.** eklenmiş, ilave edilmiş parça; **2. dil. esk.** affiks (ilave, ek); *söz tuudurguç calgoo* söz türeten ek; *calgoo maanisi* (sözün) biçimciliğe dayanan anlamı. < **calga-oo.**

calık- tembellik etmek, tembelleşmek. < **cal+ı+k-**. *krş.* Tat., Bşk., Kmk., Nog. *yal* “dinlenme, istirahat, ara”; Tat., Nog., Bşk. *yalıq-* “tembel olmak”; KKal. *jalıq-* “tembellik etmek”; Kzk. *jalıq-* “usanmak, bıkmak, yorulmak” [ESTYa 14].

calın alev; *uçkundan calın tutanat* bir kıvılcımdan ateş çıkar; *calını çok caş bolguça, caşabay koyuy tüzük* (ruhta) ateşsiz genç olmaksızın, (hiç) yaşamamak daha iyidir. < ET *yalın* (ED 929b).

calın- yalvarmak, yakarmak, niyaz etmek, ısrarla ricalarda bulunmak; *caşığıca calınsa, - can kalat; camanga calınsa, - bir kaşık kan kalat* ats. iyi adama yalvarsan can (hayat) kalır; fena adama yalvarsan yalnız bir kaşık kan kalır (o seni öldürür); *caa calıngança itke calınam* sana yalvarmaksızın, ite yalvarırım; *calınıp-calbarıp* bkz. **calbar-**. < ET **2 yalın-** (ED 931a).

calınçı = **calınıç**; *bala çunak kök calga köp calınçı kıldı emi folk.* delikanlıya (yani *bahadıra*) uzun zaman harcayarak çok yalvardı.

calında- alevlenmek, tutuşup yanmak, alev alev yanmak; ◇ *calındap süy-* içten, canı gönülden sevmek. < **calın+da-** < ET **yalınla-** (ED 932a).

calındal- *ed. calında-*'dan. < **calında-l-**.

calından- *dön. calında-*'dan; *bizdin zaman calındandı, bizdin zaman çamdadı ş.* çağımız ışık saçtı, çağımız ilerledi (gelişme, ilerleme düzeyinde). < **calında-n-**.

calındat- *et. calında-*'dan. < **calında-t-**.

calındır- yalvarmaya mecbur etmek, yalvarttırmak. < **calın-dır-**.

calınduu alevli; *calınduu caştar* ateşli gençler. < **calın+duu** < ET **yalınlığ** (ED 932a).

calınıç yalvarma, yalvarış, yakarış, niyaz, yaltakça rica, yalvararak kandırma;

aytkandarı – calınıç, ötüniuç söyledikleri yakarma ve ricadır. < *calın-t-ç*.

calınıçtuu (*ses, bakış hakkında*) yalvaran; *calınıçtuu karap* yalvaran bir bakışla bakıp. < *calınıç+tuu*.

calınt- *et. calın-*'dan; *calıntıp turup oşondo, Semeteydi muştadıñ folk.* Semeteyi dövdüğünde o, senden yardım istedi (*onu bu hale kadar sen getirdin*); *emgegi menen cagışıp, eköübüzdü calıntıp folk.* güçlkle beğenip, ikimizi yalvartıp (*biz onlara yalvarınca, onlar böyle yaptılar*). < *calın-t-*.

calıyna *Rus. kon.* aylık, maaş, ücret.

calina = caluun.

calk- korkak ve ürkek olmak; (*korkudan*) arzu ve hevesini kaybetmek; *anda bargandan calkıp kaldım* bende oraya gitmek arzusu kalmadı; oraya gitmeye korkuyorum; *calkpadı* korkmadı, ürkmedi. *krş. Kmk. yalq-* “canı sıkılmak, içi sıkılmak; yorulmak” [ESTYa 14].

calkak: *kök calkak* 1) ezeli buzul (*temiz buzlu*); *kök calkak möñügö okşop suunun öñü* ş. suyun rengi aynen buzulun sonsuzluğu gibidir; 2) temiz, kaygan, dayanıklı buz veya buz parçası.

calkayak = kök calkak (*bkz. calkak*); *elestetti muz teep cürgön kök calkayak İçke – Saydı* ş. ezeli buzul İçke-Say üzerinde kayıp gezindiğini hayal etti.

calkı tek, yalnız, bir (*hayvanlar hakkında: ikiz, üçüz vs. değil*); *tubar koydon alıngan egiz, calkı töldör* doğurabilecek yaşa gelmiş koyundan alınan ikiz, tek yavrular. *krş. Kzk., KKal. jalqr, Trkm. yalqı* [ESTYa 95].

calkın: *buttun calkını* ayak tarağı, ayağın eni; *baltanın calkını* kazmanın yüzünün eni; *calkını karış ay balta folk.* yüzü dörtte bir genişliğinde olan baltalı harbe; *calkını etektey ketmen* kazmanın genişliği etek genişliğindedir (*harf. etek gibidir*).

calkınduu (*kanat, kanatçık hakkında*) geniş; *calkınduu ketmen* geniş kanatlı kazma. < *calkın+duu*.

calkıt- *et. calk-*'dan; ürkütme, gözünü korkutmak, yıldırma, hevesi kırmak; *itti, urup, calkıtıp koy, üygö kirbesin* köpeği vurup, korkut ki eve girmesin. < *calk-t-t-*.

calkoo tembел, miskin, uyuşuk, aylak. < *calık-oo*. *krş.* Kzk., KKal. *jalqav* [ESTYa 15].

calkoolon- tembellik etmek, haylazlık etmek; üşenmek. < *calkoo+lon-*.

calkoolonuu iş. **calkoolon-**'dan. < *calkoolon-uu*.

calkooluk tembellik, uyuşukluk, üşengeçlik. < *calkoo+luk*.

calkootay korkutulmuş, gözü korkmuş, yılgın, ürkekleşmiş, korkak; *attı başka çaap, calkootay kıldı* atın başına vurarak onu ürkekleştirdi. < *calkoo+tay*¹⁴.

calla *Ar. gün.* [cällä] hırpalanmış, yırtık pırtık, delik deşik giysi. *karş.* *Ar.* ج *cüll* (Devellioğlu 147a). *karş.* *Ar.* ج *cill* (PED 367a).

calma *culma-calma* ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

calma- ağızla kapmak ve çiğnemek (*dudaklarla*); doymamacasına, oburcasına yemek; ♦ *ubadasın calmagan* sözünde durmamış, yeminini bozmuş. *krş.* Kzk., KKal. *jalma-* [ESTYa 95].

calmal- *ed.* **calma-**'dan. < *calma-l-*.

calmala- 1. ağızla ve dille kapmak (örn. *anasının memesini ağzına alan kuzu ve asılı duran paçavrayı yakalamaya çalışan buzağı hakkında*); 2. birşeylerle açlığı gidermek için az miktarda yemek, atıştırmak; *caşınarga kabak çok, calmalarga tabak çok folk.* gizlenmeye çukur yok, açlığı yatıştıracak yemek yok. < *calma-la-*.

calmalat- *et.* **calmala-**'dan. < *calmala-t-*.

calman- harekete geçmek için gem kemirmek; *aldıñdagı kök ala at, ala kaçıp, calmanat folk.* önündeki gri renkli at hızla harekete geçiyor. < *calma-n-*.

calmanış- tıkmaya hazırlanır gibi gözlerini garip garip döndürerek oynatmak ve dudaklarını kımıldatmak; suratına vahşi, ete acıkmış olma ifadesi vermek. < *calman-ı-ş-*.

calmant- *et.* **calman-**'dan; *kılıçtın mizin calmantıp folk.* kılıcın ağızıyla oynayıp; kılıcı sallayıp (veya kaldırıp). < *calman-t-*.

calmañ *yansılama kelime*; *calmañ etip, tilin çıkarıp, külüp koydu* dilini çıkarıp, gülümsedi (*harf.* dışarı çıkarttı ve içeri çekti); *calmañ tildüü cılan* sarkık dilli yılan. < *calma-ñ.*

calmañda- 1. yiyecek görünce sabırsızlık göstermek, aç gözlülük etmek, obur olmak; yiyeceği aç gözlülükle seyretmek; *calmañdap, tamakka toyboyt* yemeğe

düşkündür, karnı doymaz; **calmañdagan** sabırsız, tez canlı ve pisboğaz, yemeğe düşkün; **2.** (*hayvanlar hakkında*) yaltaklanmak, kuyruk sallamak. < **calmañ+da-**.

calmañdaş- *işt.* **calmañda-**’dan. < **calmañda-ş-**.

calmañdat- **1.** *et.* **calmañda-**’dan; **2.** = **calañdat-** **I**; **calmañdatıp kılıçtı, cabılışıp çığıştı folk.** kılıçları sallayıp hep birlikte savaşa çıktılar. < **calmañda-t-**.

calmayt- *gün.* ders vermek, okutmak, öğretmek.

calmoo *iş.* **calma-**’dan. < **calma-oo.**

calmooz = **celmoguz.**

caloon: **caloondoy cigit** savaşçı, mücadeleci, becerikli yiğit, eline çabuk delikanlı.

calooru- yalvarır bir şekilde ve beklenti ile bakmak; zavallı, beceriksiz ve âciz durumda olmak; **calooruy basıp, telmirip folk.** beceriksizce adım atıp, zavallı durumunu seyredip.

calp I *yansımaya kelime;* **calp etip** birdenbire, ansızın; **calp etip, öçüp kalıptır küyüp turgan çıragım folk.** yanan yağ lambam birdenbire sönüverdi; ♦ **ortodogu ot calp ötçü** onların karşılıklı sevgisi aniden bitti, söndü.

calp II: **calp-calp** *aynı şeyler yinelenendiğinde ortaya çıkan* (*şap şap, şıp şıp, şlap şlap...*) *yansımaya sesler;* **kuyrugun kötürüp, calp - calp tezek taştadı** (*at*) kuyruğunu kaldırıncaya şap şap tersi çıktı.

calpagay = **calpak.**

calpak yassı; ♦ **calpak otur-** rahat (*arazide, tarlada, yerde*) oturmak (*diz üstüne çömelmeden*); **calpak oturçu, köçüğüñdö cerge tiygizip** poposunu yere koyup rahatça oturdu; **calpak til** sade dil, karmaşık olmayan dil; halk dili; **calpak til menen aytayın** basit bir dille söyleyeyim; **calpak tilge salıp** yumuşak, nazik bir şekilde lafı döndürüp dolaştırıp; **aldandı calpak tilge senin başıñ, maksatka cetken tura buzuk Kasım** ş. yumuşak, tatlı konuşmalar senin başını döndürdü, namussuz Kasım amacına ulaştı; **calpak arız** yumuşak bir tonda yapılan bildiri. *krş.* Kzk., KKal. **jalpaq** “yassı, geniş”, Alt. **d’albaq** “geniş” [ESTYa 100].

calpaktık yassılık. < **calpak+tık.**

calpalakta- **1.** güler yüz göstermek, dostça davranış göstermek; **calpalaktap süylöş-** nezaketle konuşmak, karşılıklı iltifat etmek, kompliman yapmak; **2.** *mec.* dalkavukluk etmek, yaltaklanmak, yaranmaya çalışmak; **emine üçün maa**

minçalık calpalaktap kaldıñ? neden bana bu kadar yaranmaya çalışıyorsun? < *calpalak+ta-*.

calpaktaş- *kon.* (kadınlar hakkında) tek tip olan, hoş giden kibar davranışlara veya sözlere kapılmak. < *calpalakta-ş-*.

calpañ: *calpañ–calpañ* yassı hale gelen, yayvanlaşan herhangi bir yansılama sesi; ◇ *calpañ ur-* yaltaklanmak, pohpohlamak. < *calp+añ*.

calpañda- 1. yassı hale gelmek, yassılaştırmak; 2. beceriksizce hareketler yapmak; *calpañdap uç-* büyük kanatları beceriksizce çırparak uçmak; *caldañdap uçkan ak sarı, kayrılıp, öödö çığıptır folk.* beceriksizce uçan doğan, dönüp yükselmiş; 3. = *calpalakta-*. < *calpañ+da-*.

calpay- ezilmiş, yassılmış, genişlemiş bir görünüşü olmak, geniş ve yassı olmak; *cata berbey calpayıp, mineyin atka kampayıp folk.* yayılıp yatmadan çalımlı bir eda ile ata bineyim. *krş.* Kzk., KKal. *jalpay-*; Alt. *d'albay-* [ESTYa 100].

calpayt- *et.* *calpay-*'dan; yassı hale getirmek, yassıltmak; *kalp aytım, kalpagımdı calpayttım* yalan söyledim, kalpağımı yassılttım (*arkadaşlarını aldattıktan sonra çocuk böyle der*); *calpayta çap-* 1) yassıltmak için vurmak; 2) *mec.* zarar vermek; yok etmek, imha eylemek. < *calpay-t-*.

calpı genel, umumi; bütün, hep, tüm, tamamen; *calpı soyuzduk* Sovyetler Birliği; *calpı cıynalış* genel toplantı; *calpı, teñ cana tike cayloo* genel, eşit ve doğru seçimler; *calpı iş taştoo* genel grev; *calpıga paydaluu* kamu(nun) yararına olan; *calpıga mildettüü okuu* herkes için zorunlu öğrenim (veya öğretim); *calpı-cayık* hepsi, topluca, grup halinde; *calpı-cayık uguñar* hepsi dinlesin; *cakşı aytasıñ, karılar, calpı-cayık baarıñar* ş. yaşlılar, hepsi (ama hepsi), siz hepiniz, iyi konuşun; ◇ *calpısınan aytkanda* sözün kısası. *krş.* Kzk., KKal. *jalpı* [ESTYa 14].

calpıla- genelleştirmek. < *calpı+la-*.

calpılda- 1. güler yüz göstermek; 2) *mec.* yaltaklanmak, dalkavukluk etmek. < *calpıl+da-*.

calpıldaş *iş.* *calpılda-*'dan. < *calpıl-da-ş-*.

calpıldaş- *işt.* *calpılda-*'dan. < *calpıl-da-ş-*.

calpıldat- *et.* *calpılda-*'dan. < *calpıl-da-t-*.

calpılık genellik, birlik, topluluk; *talamdarının calpılığı* birliğin ortak çıkarları. < *calpı+lık*.

calpıloo iş. **calpıla-**'dan; genelleştirme. < **calpıla-oo**.

calpıy- yassılmak, yassılaştırmak, yassı hale gelmek; *atına özü calpıyıp minip turat* atına kendi sınıksız yapışıp oturuyor.

calpooç 1. tar. değerli at süsü (*hükümdarlar için zemberekli nitelikte olan ve atın üzerine geçirilen değişik çeşitteki çul, yular, göğüslük, kuyruk ucu süsleridir, fakat eyer değildir*); 2. Çatk.ağ. çul, haşa (*atın üzerinde*).

calpooçto-, **calpooştto-** (*atın*) üstüne çul geçirmek ve örtü ile süslemek (*eyerlemek değil*); *toguz kara at calpooçtop, tartuuga kelip kalganı folk.* hediye gelen, dokuz kara atı süsleyip; *Akkulanı boş koşttop, argımaqtı calpooşttop folk.* (*atın*) Akkulu (*harf. siyah yeleli ve kuyruklu açık renkli doru*) yedek alıp, asil atı süsleyip. < **calpooç+to-**, **calpooşt+to-**.

calt çabuk hareketi, ani faaliyeti ifade eden yansıma sözcüktür; **calt ber-** veya **calt et-** sıçramak, bir yana atılmak, bir yana fırlamak, atılıvermek, bir yana çekmek; *atım calt berip, cıgılıp kala cazdadım* atım ürker bir yana sıçradı, ben de neredeyse düşüyordum; *ot calt etti* ateş tutuştu, parladı; *calt karadı* ani bir bakış fırlattı; gözleri parladı; **calt-calt et-** veya **calt-cult et-** arada bir parıldamak, zaman zaman pırıldamak; ışıldamak; *uçkan karganın ünü calt karattı* uçan karganın (*kanat*) sesi onu birdenbire bakmaya zorladı; *calt karay salıp, çoçup ketti* aniden bakıp ürktü; ◇ **calt!** gün. (**topu katmay** oyununda, bkz. **topu**) tepe takkesi saklanarak verilebilen işaret, sinyal. krş. Uyg. **yalt yult** “parlaklık, parlıltı”; Nog. **yalt yalt et-** “parlamak, ışıldamak” [ESTYa 94].

caltak korkutulmuş, gözü korkmuş, yıldı; ürkek, korkak; zulüm gören, mazlum, ezilmiş; *Bolotbek degen – başında batrak bolup, caltak ösüp köngön* Bolotbek önce ırgat olup, mazlum büyümüş. krş. Kzk., KKal. **jaltaq** [ESTYa 101].

caltakta- = **caltañda-**; *caltañ cüröt taskaktap, obu cokton caltaktap folk.* korkak kişi yavaş yürüyüp, korkuyla hareket edip.

caltan- korkuyla bir yana atılıvermek, bir yana sapmak, korkudan irkilmek; *aytuudan caltanbayt* söylemekten çekinmiyor. krş. Alt. **d'altan-** [ESTYa 102]. Hak. **çaltan-** [ESTYa 102].

caltançaak, **caltançak** ürkek, korkak, korkutulmuş, çekingen. < **caltan-çaak**, **caltan-çak**¹⁵.

caltant- *et. caltan-*'dan; *açuulanıp karasa, duşmanın caltantkanday adam ele* öfkelenip baksa, düşmanın korkusundan irkilen bu kişiydi; *adamdı caltanta tikteçü ötkür közdörü* insanı titreten keskin, delici bakışları (gözleri); *çağılgan ogu caltanpas çınığı adam boluñar* ş. şimdiki insanlar, şimşek çaktığında korkmazlar; *mañdayıñ carıp, ok tiyse, caltanpagın közüñdüz folk.* alnını yarıp, mermi (veya ok) değse gözünü bile kırpmazmış; *♦ köz caltant-* köz kamaştırmak, göz almak; *küngö çağılışkan ak çatır közdüz caltantat* güneş gibi parlak ışıklı ak çadır göz kamaştırıyor. < *caltan-t-*.

caltanuu *iş. caltan-*'dan; *tumanduu tün, oktor ıskırat, caltanuu cok, candı korgolop* ş. dumanlı gece, oklar (mermi) ısıklık çalıyor, (fakat) canı için korku duymuyor. < *caltan-uu*.

caltañ 1. gözü korkmuş, yılgın, korkutulmuş; kararsız, kesin olmayan; kavrayışı kıt, zihni çevik olmayan; *caltañ kişi* korkak, çekingen adam; *calkoo menen caltañdın, canında dayar küböösü folk.* tembel ile kavrayışı kıt olanın yanında (her zaman) tanık hazırdır (aracı, koruyucu); *caltañ–caltañ kara-* korkuyla dönüp bakmak, korku duyarak etrafına bakmak; **2.** kaygan; *kök caltañ muz* temiz (yüzeyssel, pürüzsüz) buz, parlak buz; *kök caltañ taş folk.* düz, kaygan taş; *kök zoonun başı kök caltañ folk.* mavi tepenin kayası parlak mavi; *ak caltañ* 1) bembeyaz, kar gibi beyaz; 2) buzlanmış kaya; *ak zoonun başı ak caltañ, añdabay basıp taygıldım folk.* ak kayanın tepesi buzla örtüldüğünden dikkat etmeden basınca ayağım kaydı.

caltañda- 1. bir yöne doğru yatarak eğri biçimde hareket etmek (örn. *bir ayağı topallayan insan hakkında*); **2.** *mec.* korkuyla ve kararsız bir şekilde hareket etmek veya harekette bulunmak. < *caltañ+da-*.

caltar- 1. çekinmek, korkmak; **2.** kaçınmak (örn. *darbeden*). < *calt+ar-*. *krş.* Kzk., KKal. *jaltar-* “bir yöne sapmak”, KKal. *jaltar-* “kaçınmak”; Nog. *yaltar-* “kaçınmak” [ESTYa 102].

caltayla- kararsız olmak, şaşırarak; mahcup olmak, utanmak, sıkılmak, biraz korkmak, çekinmek; *sottun aldında, sözün aytalbay, caltaylay kaldı* mahkeme (hakim) önünde, sözünü söyleyemedi, şaşırıp kaldı; *al, menden caltaylap, kele albayt* o, benden utanıp gelmiyor; *caltaylabastan* yürekli, cesaretli, korkusuz, pervasızca, kararlı bir şekilde.

caltaylaş iş. **caltayla-**'dan. < **caltayla-ş**.

caltaylaş- iş. **caltayla-**'dan. < **caltayla-ş-**.

caltayloo iş. **caltayla-**'dan. < **caltayla-oo**.

caltıl-da- göz kamaştıracak bir biçimde ışıldamak, parıldamak; *küçün barda, er cigit, kümüş öndüü caltılda folk.* gümüş gibi göz kamaştıracak biçimde parlayan bir gücün var. < **caltıl+da-**. krş. Kzk., KKal. **jaltıl-da-** [ESTYa 94].

caltıl-dat- et. **caltıl-da-**'dan. < **caltıl-da-t-**.

caltıldoo iş. **caltıl-da-**'dan; ısıltılı, pırıltılı. < **caltıl-da-oo**.

caltır parlak; **caltır muz** parlak (*pürüzsüz, düz*) buz; **caltır-cultur** parıldayan; kıvılcım, ısıltı. krş. Tat., Bşk. **yaltır**; Uyg. **yaltır**; Kzk., KKal. **jaltır** [ESTYa 94].

caltıra- = **cıltıra-**.

caltırak = **cıltırak**.

caltırat- = **cıltırat-**; ♦ **taman caltırat-** tabanları parlamak (*harf.* tabanları yağlamak); *bir kişinin töböşün körgöndö tamanın caltıratat* bir kişinin kalpağının tepesini görür görmez tabanlarını parlatır.

caltırkan dalları genişçe yayılmış, geniş dallı olan (*bitki*).

caluu 1. kibir; 2. arzu, istek; *can caluum aytayın folk.* gizli arzumu söyleyeyim.

caluun Rus. kon. yevmiye, günlük (ücret).

cam I Ar. 1. *birileriyle* bir araya gelen, *birileriyle* birlikte toplanan; esk. toplam; *argın, kırgız cam bolgon folk.* melez, kırgız hep bir araya gelmiş; **cam kıl-** bir araya gelmek, toplanmak; bir araya toplamak, bilançosunu çıkarmak; *iç-pikirdi cam kıl- mec.* yatıştırmak, teskin etmek, dindirmek; *imerilip süylöşüp, iç-pikirdi cam kıldı folk.* konuyu değiştirince, sakinledi; 2. = **camı**; *segiz kan katar cam keldi folk.* sekiz han birlikte geldiler; **cam bukara** (veya **cambukara**) hepsi fukara, hepsi sıradan halk; *cam bukara birikti, tabalbaysıñ aylañdı folk.* fukara halk birleşti, senin haline vay! << Ar. جمع **cem'** (PED 371a).

cam II İr. 1. *gün.* = **dagara**; 2. (*çoğunlukla cam kese*) kase, tas, çanak. < İr. جام **cām** (PED 350b).

cam III: *bala üçün kişi otko, camga tüşöt* evlat için insan ateşe ve suya düşmeye hazırdır (*harf.* ateşe ve **cama** düşer); **kum – cam** bkz. **kum**.

cam IV: **kam–cam albay** bkz. **kam** II 1.

cama: *kara cama* ağız içindeki et parçalarını kemiren bir hastalık (*ağız içini çürüten hastalık*); *mından kiyin ara süylösöm, oozumdu kara cama cesin!* bundan sonra ona (*bir şey*) söylersem, ağzımı ağız içini çürüten hastalık çürütsün!

cama- 1. kabaca tamir etmek, yamamak, yamalamak; *caman-cazgap* veya *caman-caskap* 1) yarım yamalak yamayıp; kâh şurayı kâh burayı yamalayıp; *eski kiyimdi, caman-cazgap, kiyip cürgön* eski giyimleri yarım yamalak yamayıp, giymiş; 2) *mec.* şöyle böyle, yarım yamalak yapıp; iki yakasını zar zor bir araya getirip; 2. = *camakta-*; *bolot kalem karmayın ölüü menen tirüünü, el keltirip, camayın* ş. çelik kalem tutuyorum, ölüm ve yaşamı ahenkli bir biçimde tamamlıyorum; *ırıstuu caştar, “kadamıñ ılayıktuu bolsun” dep, camadım ır menen koşup folk.* talihli gençlik, “adımın başarılı olsun” diye sana şarkı söyledim; 3. *mec.* birine-bir şeye katılmak, iştirak etmek, arasına katmak; *meni saga camap, oyozgo çagım kılıptır* beni sana çekip (*senin işine katılmış gibi*) kaza başkanına ihbar etti. < ET *yama:-* (ED 934b).

camaa 1. = *camaat*; 2. *gün.* köy meclisi başkanı.

camaaçı (küçük) yama. < *camaa+çı.* *krş.* Alt. *d’amaçı*; Hak. *namaçı*; Şor. *nabaçı* [ESTYa 108].

camaaçıla- yamamak, yamalamak. < *camaaçı+la-*.

camaaçılat- *et.* *camaaçıla-*’dan. < *camaaçıla-t-*.

camaaçıloo iş. *camaaçıla-*’dan. < *camaaçıla-oo.*

camaaçıluu yamalı, yamalarla dolu; *camaaçıluu çapan* yamalı kaftan. < *camaaçı+luu.*

camaalaş = *camaattaş*; “*cayıtı maldın bir bolup, camaalaş ayıl konsun*” *dep folk.* “mera ortak olsun, köyün yanına kurulsun” deyip.

camaat *Ar. esk.* 1. topluluk, cemiyet; cemaat; *camaat kon-* el birliğiyle yanına yerleşmek, yurtlanmak; *camaat kondur-* hep birlikte yerleştirmek; *ayıldı camaat kondurbay, kerbendi colgo cürdürböy folk.* köyü birlikte yerleştirmeden, kervanı yola çıkarmadan; *agyinder camaat! (hitap)* saygıdeğer!, sayın!, muhterem!; *car-camaat* birbirine yakın insan topluluğu; sıkı dostların çevresi; 2. karı, eş, zevce. << *Ar.* جماعت *cemā‘at* (PED 370a).

camaattaş *birileriyle* tek ve aynı topluluğa giren; yakın komşu, aynı köyden olan; *türdüü tamaşanı uguuga camattaş koyçulardın bardığı kele bere turgan* türlü

şakaları, oyunları duymak için bütün köylüler koyun çobanlarının bulundukları yere gelivermişler; *baatır aylına camaattaş konuşkan – kurama, koñşuları* bahadır (bkz. **baatır 2**) köyün yakınına kimsesizleri (bkz. **kurama 3**) ve ona bağlı olan komşularını (**koñşu 2**) yurtlandırmış. < **camaat+taş**.

camaattuu akrabası çok olan, çok arkadaşı; *camaattuu el* sayısı çok olan boy, birçok kabile. < **camaat+tuu**.

camacay ağzın bir kısmı, kenarı; *camacayım şişip, tamak cedirbey koydu* ağzımın bir kısmı şişti ve yemek yedirmede; *Supakandın oozunan şilekeyi çaçırap, eki camacayınan köbük çıgıp turdu* Supakan'ın ağzından salyası fışkırıp, dudak kenarlarından köpük çıktı (*kızgınlıktan, öfkeden*).

camagat = **camaat**; *atañ Manas ölgöndö camagat karap turbagan folk.* baban Manas öldüğünde cemaat ilgisiz kalmamış.

camak 1. yama; *kırk camak* yama yama üstünde; her tarafı yama içinde (*harf. kırk yama*); **2.** doğaçlama, doğaçtan söyleme (*şiir oluşturma çeşitlerinden biridir*); *camak degen, carandar, toodon ülkön ken eken; suzup alsa, tügönbös darıya, çalkar köl eken* ş. doğaçlama söyleyen, arkadaşlar, bu büyük dağlar fosilleşmiş zenginlikmiş; eğer çekse, bu tükenmez ırmak, kocaman gölmüş; *altı cıl aytsam tügönböyt kızıl tilde camagım folk.* altı yıl söylesem anlatımı güçlü dil ile olan doğaçlamalarım tükenmez. < **cama-k**.

camakçı 1. yama yapan; eskici; **2.** doğaçlama yapan şarkıcı (*uygulanan orta büyüklükteki türleri: maktoo, kordoo, lirik şarkılar vs.; onun repertuvarında bir kural olarak bahadır destanı girmez; bkz. ırçı*). < **camak+çı**.

camakçılık camakçı (bkz.) mesleği. < **camakçı+lık**.

camakta- doğaçlama yapmak, doğaçtan söylemek (*şiirler, şarkılar*); *camgırday ırdan neçen söz, camaktap, ayıp tereñin* yağmur gibi sayısız derin sözlü türküden, doğaçlama yapıp, türkü yakarım. < **camak+ta-**.

camaktal- dön.-ed. **camakta-**'dan; *anın süylögön söz da, camaktalıp, kooz ır bolup çıga bergen* onun söylediği söz de, doğaçlama olup, güzel bir şiir çıkıvermiş. < **camakta-l-**.

camaktat- et. **camakta-**'dan; doğaçlama yapmak, doğaçtan söylemek (*şiirler*); *catıp alıp, oyloymun, camaktatıp keltirip folk.* yatıp düşünüyorum, ahenkli bir biçimde

doğaçlama yapıyorum; *söz tiygizip camaktat-* doğaçlamada iğnelemek (*şarkıda, şiirde*). < *camakta-t-*.

camaktoo iş. **camakta-**³dan. < *camakta-oo*.

camal Ar. güzellik (*yüz*), tatlılık, hoşluk, sevimlilik; *kaşattın caktan karınday nurduu bettin camalı folk*. onun yüz güzelliği yüksek kıyılardaki kar gibi göz alıcı ve parlaktır; *kızgaldaktay bizdi özünö karatıp, kızgult tartat kız, kelindin camalı* ş. gelinin güzelliği gelincik çiçeği gibi, bizi kendine baktırıp göz alıyor. << Ar. جمال *cemāl* (PED 370b).

camal- herhangi bir yere ilişmek, yerleşmek; *toogo бүткөн ағаçтар, түзгө барıp, camalıp* dağda yetişen ağaçlar, ovaya ulaşarak yayılmışlar (*depremden*).

caman 1. fena, kötü, çirkin, yakışsız, pis; *camandın cakşısı bolgonço, cakşının camanı bol* ats. kötünün iyisi olmaktansa, iyinin kötüsü ol; *cakşını söz öltüröt, camandı tayaк öltüröt* ats. iyi adamı söz öldürür, kötüyü dayak öldürür; *camanı kılıp koyuyçu, cakşısı uyat boluuçu* ats. kötüsü yapar, iyisi utanır; *caman at* (veya *camanat*) kötü ün; aşağılama; ayıplama; *caman atta-* (veya *camanatta-* veya *camanattu kıl-*) aşağılamak, rezil rüsva etmek, kötülemek, lekelemek; onurunu zedelemek; *caman attuu* (veya *caman camanatu* veya *camanattu*) rezil, utandıran, yüz karası olan; *camanattuu bol-* veya *camanattu bol-* rezil olmak, yüz karası olmak; *camanattu söz* kötü, utandırıcı söz; *caman-cuman* veya *caman-maman* fena, kötü, gelişigüzel; *mingeni caman-cuman tay, kunan* bindiği tay bir yıllık kötü ve üç yaşında bir taydır; *caman kör-* sevmemek, isteksizlik göstermek; *caman körün-* kötü görünmek, olumsuz bir izlenim uyandırmak; *berip caman körüngönçö, berbey caman körün* ats. vererek kötü biri diye tanınmaktansa, vermeden kötü diye tanın; *meni caman kıldı* beni üzdü, utandırdı; **2.** esk. (*kalburüstü ve zengin feodal kabilelerin dilinde*) aşağı tabakadan (insan), fakir; **3.** çok, pek, oldukça, epey, gayet; *caman çoñ* çok büyük, aşırı büyük; *caman cakşı* pek iyi; *açuusu caman* çok öfkeli; **4.** mec. çocuk; *bir camanım bar* bir çocuğum var; *ayuu amanın tileyt, cakşı camanın tileyt* ats. ayı halasını ister; iyi (*insan*) çocuk ister; ◇ *caman cer bazen caman cay* ağza alınmaz, pis kısım; *caman cay yanlışlıkla birlikte camacay* (bkz.); *caman aytpay, cakşı cok* ats. her türlü (*beklenmedik ve nahoş*) olay olmamışçasına; hepsinin olması mümkündür, hepsi başa gelebilir (*harf*. kötüyü söylemeden iyi

olmaz); “*caman aytpay, cakşı cok*” *degen*; *caman–cakşı eköönü teñ eske ala cürüm kerek* kötüyü söylemeden iyi olmaz diyen; kötü ve iyi ikisini denk tutması gerek; *caman cakşı boldu, uzun kısa boldu, etek ceñ boldu* söz açımı kötü iyi oldu, uzun kısa oldu, etek yen oldu. < ET *yama:n* (ED 937a).

camanat = **caman at** (*bkz. caman 1, saltanat*).

camanatta- = **caman atta-** (*bkz. caman 1*).

camanattuu = **caman attuu** (*bkz. caman 1*).

camançılık kötü, fena, berbat davranış *veya* durum; üzüntü verici bir şey, talihsizlik, dert, sıkıntı; *camançılık kör-* sıkıntı çekmek, üzüntü duymak. < *caman+çılık*.

camaçılıu = **camaaçılıu**.

camanda- kötülemek, yermek, lekelemek, gözden düşürmek; *camandap süylö-* olumsuz referans vermek; aleyhte konuşmak (*ileri sürülen adaylıklar*). < *caman+da-*.

camandal- *ed. camanda-*’dan. < *camanda-l-*.

camandaş iş. **camanda-**’dan. < *camanda-ş*.

camandaş- iş. **camanda-**’dan; birlikte kötülemek; karşılıklı olarak yermek. < *camanda-ş-*.

camandat et. **camanda-**’dan; kötülemeye zorlamak, yermeye mecbur etmek, kötülemek. < *camanda-t-*.

camandık kötülük, fenalık; *camandık kıl-* kötülük yapmak, kötülüğü dokunmak; *cakşılıkka camandık* iyiliğe kötülük; *cakşı körüp coldoşun, camandık işke bardırbayt folk.* (*eş, karı*) sevdiğin, iyi kocanın (*harf. ahbap, arkadaş, yoldaş*) kötü iş yapmasına izin verme; *camandıktı amandık ceñet ats.* doğruyu zaman gösterir (*harf. mutluluk kötülüğü yener, yani kötülük çabucak açığa vurulursa ve yenilirse yaşarız*); ♦ *al kimdi kim kördü, közüñ camadıktı körböşüñ* başına kötülük gelmesin, Tanrı vermesin ve göstermesin. < *caman+dık*.

camandıktuu kötü, fena, zararlı. < *camandık+tuu*.

camandoo iş. **camanda-**’dan; kötüleme, yeme, kınama. < *camanda-oo*.

camansar gün., camansarı = **caman sarı** (*bkz. sarı II*); *camansar menen caş küykö, bir birinen ötö albayt folk.* şahin ile doğan, biri diğerinden daha iyi değil.

camansıt- *benz.* **caman**'dan; tasvip etmemek; fena, işe yaramaz saymak; aşağılamak, horlamak; **camansıtıp kokustan, cazıksız kamçı çappasañ folk.** eğer sen (*benimle evlenip*) bana hor bakıp, günahsız kamçılanırsan. < **caman+sı¹⁶-t-**.

camaştır- kâr etmek, kazanmak için birini diğerine uydurmak; idareli davranmak, ekonomik kullanmak; **cartını camaştırıp, kiskanı ulaştırıp** yarımını kullanıp, kısayı ekleyip (*yani mümkün oldukça her tasarrufta*); **calgan faktıardı camaştırıp** yalan olayları uydurup.

cambaş 1. (*çoğunlukla cambaş sööğü*) karın bölgesinde kaburga kemikleri ile leğen kemiği arasında kalan kısımdaki kemik; kılçık; **cambaş sın konoktorgo tartıluuç ustuken** muhterem, saygıdeğer misafirlere hazırlanan (*etli*) kemik - kesilmiş kemik; **2.** kalça (*gövde kısmı*); ◇ **cabaşım cerge tiygen emes** mücadelede yenilen olmam (*harf. kalçam yere değmez*); **sol cambaştan cat-** sol kalçası üzerine uyumak (*iyi olmayan belirti sayılır*); **sen tündö sol cambaşıñan catıp, caman tüş körgön çok beleñ? folk.** sen gece sol kalçanın üzerine yatıp, kötü düş görmedin mi? *krş.* Kzk., KKal. **janbas**; Alt. **d'almaş**; KKal. **jambas** [ESTYa 117].

cambaşkeş *Kırg.-İr. gün.* [**cambaşkəş**] *sp.* karşılaşmada muhalifin kalçasına vurma. < **cambaş+keş¹⁷**.

cambaşkeştik *gün.* [**cambaşkəştik**] *sp.* kalçaya saldırı, hamle (*güreşte tarz*). < **cambaşkeş+tik.**

cambašta- boylu boyunca uzanmak, yatmak; **cambaştay caağın tayana cat-** avucu yanağa koyarak yatmak. < **cambaş+ta-**.

cambaštaş- *ışt.* **cambašta-**'dan; birlikte boylu boyunca yatmak. < **cambašta-ş-**.

cambı *Çin. 1. esk.* külçe halinde gümüş (*farklı şekillerde ve farklı ağırlıklarda Çin'de para olarak kullanılan*); **böyrök cambı** (*insan*) böbreği görünümünde olan külçe halindeki gümüş; **kara kulak cambı** büyük külçe halindeki gümüş; **kara kulak çoñ cambı karmay berdi koluna folk.** onun eline çok büyük külçe halindeki gümüşü çekinmeden veriverdi; **2. has madenlerde genel isim**; **cambının kenin talkalap, kazgan Tokom kelgen beym folk.** öyle görünüyor ki; has madenlerde maden cevherini kazan ve parçalayan Tokom idi; **3. tar.** (*ateş etme yarışında, atış müsabakasında*) külçe gümüş veya bir başka mücevher (*Tien-Şan bölgesinde erdem veya erden diye isimlendirilir*); **cambı atmay** veya

cambí atışmay sporun bir çeşididir: okun iğnesiyle ve geç çakan tüfekte, yüksekteki ince ipliğe bağlanan külçe gümüşü düşürmek için yarışmak (ipliğe değmek gerek, bkz. daha kıyık I 5).

cambılık bir **cambí** (bkz. **cambí** 1) değeri veya bedeli ; **cambılık at** bir **cambí** bedelinde olan at. < **cambí+lík**.

camboz bkz. **koyboz**.

cambukara = **cam bukara** (bkz. **cam** I 2).

camda- toplanmak, bir araya gelmek; bilançosunu çıkarmak, genelleştirmek; ♦ **kõñül camda-** yüreği yatıştırmak, hoşnut etmek; **kõñüldörün camdadı** gönüllerini sakinleştirdi, hoşnut etti. < **cam+da-**.

camdal- dön.-ed. **camda-**'dan. < **camda-l-**.

camdaş iş. **camda-**'dan. < **camda-ş**.

camdaş- işt. **camda-**'dan. < **camda-ş-**.

camdaştır- et. **camdaş-**'tan. < **camdaş-tır-**.

camdoo iş. **camda-**'dan; genelleştirme, bilançosunu çıkarma. < **camda-oo**.

camgar- düzene koymak, düzene sokmak, düzenlemek; derlemek, devşirmek, bir araya getirmek; “*kızmatı cakşı kılın*” dep, *kırk cigitti camgarıp folk*. “hizmeti iyi olsun” diye kırk yiğidi toplayıp. < **cam+gar-**.

camgır 1. yağmur; *kar caaganday*, – *kargasa*, *camgırça cok*, – *calgasa* ş. kar yağar gibi (*bey*) lanet ettiğinde, yağmur (*damlası*) değilse bile yardımsever olduğunda; *camgır kılıp*, *caa tartıp* dolu (*harf*. yağmur) gibi birbiri ardına yaydan salınan ok; *çaba caagan camgır* karşıdan (yüze doğru) yağan yağmur; *kara camgır* sağanak yağmur; **2. gün.** (*bazı yerlerde*) dolu. < ET **yağmur (d-)** (ED 903 b).

camgırduu yağmurlu; *camgırduu kün* yağmurlu gün; *camgırduu suuk kündördö* yağmurlu soğuk günlerde. < **camgır+duu**.

camgır-la- akmak, boşanmak – yağmur hakkında, yağmur yağmak. < **camgır+la-**.

camı Ar. hep, bütün, tüm, tamamen; toplam, bilanço; **camı curt** bütün halk. << Ar. جمعى **cem'ı** (PED 371b).

camığı = **camı**; *camığı curtka dayın köründü* bütün halka açıkça göründü.

camıl Çin. esk. Art.ağ. Kırgız bürosu (*çin bürosu*, *devlet dairesi*).

camın- sarınmak, bürünmek, giyinmek; kendini örtmek, örtünmek, kapanmak, giymek (*elbiseyi*); *kiş içigin camınıp folk*. samur kürkünü giyip; *çaçvan camın-*

çarşaf giymek; *parancı camın-* peçe örtünmek; *say camınıp kaç-* dar dere yatağında saklanarak kaçmak; *tün camınıp* gecenin perdesi altında; *karagaydı camıngan kalıñ eken doñuzu* ş. ormana saklanmış yaban domuzu pek çokmuş. < ET *yapın-* (ED 878 b).

camınçı 1. örtü; peçe, yüz örtüsü; örtünmeye yarayan nesne; **2.** *mec.* destekleyen, destekçi, hami. < *camın-t-ç.* krş. Alt. *d'aminçı*; Trkm. *yapınca* [ESTYa 128].

camınt- *et. camın-*'dan; *parancı camınt-* peçeyi (*bayana*) örttürmek, yaşmağı örtmeye zorlamak; *çaçvan camınt-* peçeyi (*bayana*) örttürmek; *tün camınıp cönöt-* gecenin perdesi altında *bir kimseyi* göndermek; *börügö koy terisin camıntıpa* kurdun koyun kürkünü giyerek gizlenmesine izin verme. < *camın-t-*.

camıra- çok hızlı bir şekilde yığın halinde toplanmak; birbiri ardınca koşmak (örn. *anasının yanına bırakıldıkları zaman, kuzular hakkında*); *kök camıray baştadı* taze yeşillik gür bir şekilde toprağın altından çıkmaya başladı; *tuş - tuştan camırap* topluca her yandan akın akın gelip; *kozu camıradı* 1) kuzular yığın halinde sıçradılar; 2) *mec.* kıvılcımlar sıçradı (örn. *kurum yanarken*); *top kişinin öküğü çıktı; ordubuzdan tura kalıp, biz da camıradık* çok sayıda insanın ağlama sesleri duyuldu, biz de yerimizden fırladık ve (*ağlamada*) onlarla birleştik; *ekinci camırap ketti, çurka başım!* çabuk ol, yavru keçiler emiyor (*yığıldılar*)! < *camı+ra-*.

camırat- *et. camıra-*'dan; *camıratpay, kozusun cakşı baylap algan* kuzusunu iyi bağlayıp, ona anasını emdirmeydi; *Kanıbek koydu saadirtıp, kozulardı camıratkan* Kanıbek koyunu sağdırıp, kuzuları salıvermiş. < *camıra-t-*.

camı gün. [câmi] = **camı.**

camiyat = camaat.

camoo iş. *cama-*'dan; **1.** yamalarla dolu; **2.** yama. < *cama-oo.* < ET *yama:ğ* (ED 935b).

campa tezek (*bazlama, çörek, pide pişirmek için yakacak olarak kullanılan hayvan gübresi*). krş. Kzk., KKal. *japa* [ESTYa 130].

campay- **1.** elini kolunu açarak sere serpe yatmak, serilip serpilmek; **2.** yassılanmak, basık ve ezik hale gelmek. < *campay+y¹⁸-*.

campoz güçlü kartal türlerinden biridir.

camşiy- bir tarafa sapmak, yönünü dönmek, yönelmek, eğilmek, kıvrılmak; *caagi camşıydı* çenesi yamuldu, çenesi eğildi.

camşıyt- et. **camşiy-**'dan. < *camşiy-t-*.

can I yan, taraf, cephe, cihet; *biyik toonu canınan kör, başına çıkpa, cakşı kişini alistan uk, canına barba-* ats. yüksek dağa yanından bak, tepesine çıkma; iyi adam hakkındaki sözleri uzaktan dinle, yanına varma (*yakından onlar önemlerini kaybediyorlar*); *can-cagin karanıp* etrafına bakınarak, çevresini kollayıp; *canın karadı* veya *can-cagin karadı* etrafına bakındı; *canımda* benim yanımda; *canımda çok* yanımda yok; *coktun canında* hemen hemen hiç yok; söylemek mümkün değil; *canınan tölödü* kendi parasından, kendisi ödedi; *canına* yanına, *birine-birşeye* doğru; *canına bar* yanına yaklaş; *canına candın baralbay, curtum, caltak bolgon ekensiñ folk.* insanların yanına yaklaşmadan, korku duyar olmuşsun; ◇ *can tart-* birinin tarafını tutmak, *birisinden* yana olmak; *biri için* araya girmek, aracı olmak; *Aldar Kösö kedeylerge can tartçu ele* Aldar Kösö (bkz. **kösö II**) fakirlerin tarafını tuttu (*savundu*); *canga bas-* 1) gizlemek, saklamak; 2) cebe koymak, cebe yerleştirmek; benimsemek; *can baştıq etn.* 1) kayışı sol tarafa bağlanan, orta büyüklükte nakışlı çanta; 2) söz kesmeden sonra ilk ziyarette nişanlıya getirilen esas olarak şeker görünümünde olan nişanlı armağanı; *üy canı* bkz. **üy.** < ET *ya:n* (ED 940a).

can II İr. 1. ruh, can, iç âlem, yürek; *canı barbı?* sağ mı?, daha soluk alıyor mu?; *can – oorugan cerde* can ağrıyan yerdedir (*eski inanışlara göre beden hasta değildir, ruh hastadır*); *kimge bolso da, can tattuu* yaşam herkese değerlidir (*harf. tatlıdır*); *can tartpasa da, kan tartat* ats. can çekmese de kan (*akrabalık*) çeker (*yardım eder*); *aman bolsun candarıñ folk.* sağlığını ve refahınızı istiyorum (*harf. ruhunuz mutlu olsun*); *baytalım, canıñ üçün corgoloorsuñ* ats. kısırağım, kendi canın için rahvan yürüyorsun; *canı çıktı* 1) ruhunu teslim etti; öldü; 2) *mec.* kendinden geçti; *carım can* veya *çala can* yarı diri, yarı ölü; **2.** insan; *canga körünböy* kimseye görünmeden; *anı can orduna körböyt* onu insandan sayma, insan yerine koyma; *can kişige aytpa* kimseye söyleme; *bolup catkan işter cönündö can adamga çigarba* yapıp vücuda getirilen işler hakkında kimseye konuşma; *can baspagan çöl* insanın ayak basmadığı yer, çöl; *can adam çok kaşında* yanında hiçbir kimse yok; *üyün körgön can emesmin*

ben hiçbir zaman onun evinde bulunmadım (*harf.* ben onun evini gören biri değilim); **al canda çok oroy** o insan edepten yoksundur; **candan murun** veya **candan murda** herkesten önce; **candan murda keldi** herkesten önce geldi; **amalın candan aşırđı** hüneriyle (veya hileyle) herkesi geride bıraktı; **candın mitaamı** insanın düzenbazı, dolandırıcıların elebaşısı; **3. kon.** bellek, hafıza; **çislosu kaysı ekeni canıman çığıptır** sayısı aklımdam çıkıvermiş; adeti hatırlamıyorum; **4. kişisel özelliklerde ayrılır: Bekcan** (sağlam ruh); **Canuzak** (uzun yaşayacağı önceden belli olan, uzun can) vs.; **5. okş. hitapta: canım** canım, cigerim, kuzum, hayatım, sevgilim, iki gözüm; **kelin can** küçüğüm, körpem; **kabilan Manas, can inim folk.** leopar Manas, canım (küçük) kardeşim; **kempir can** canım kocakarım (*okş. yaşlının, yaşlı kadına söylediğı ifade*); **Samtır can** canım Samtır; **6. bir kısım folklörde karşılaşılan, ruh vasıflarıdır: kılça can** kıl kadar can; **kara can** kara can (*olm. manada değil*); **çımın can** sinek kadar can; **altın can** altın ruh; **kayran can** sevgili can; **tattuu can** tatlı can; **küldöy can** gül gibi can; **çımınday candı cön ele kılga baylap taştadım** hayatımı tehlikeye atmaya karar verdim (*harf.* sinek gibi canı basitçe kıla bağladım); **kayran can arı ketkençe folk.** (insan) yaşadıkça (*harf.* sevgili can çıkmadıkça); **kaarluu bolot aşaptır, kayran candı Sarıbay kılga baylap taştaptır folk.** tehlikeli kılıcı (*direğe*) yerleştirdi, yoksul ruhu Sarıbay kıla bağladı (*yani hepsi için karar verdi*); ♦ **can bütökön** (veya **canbütökön**) bütün yaşayanlar; **can-canıbar** bütün canlı varlıklar (*insan, böcekler, kuşlar buraya gelemiyorlar*); **can-canıbar, kurt-kumurska** bütün canlılar (*insandan başka*); **can böl-** gayret etmek, çaba göstermek; **can-dili menen** bütün ruhuyla, bütün kalbiyle, gönülden; **can-dilibiz menen** bütün kalbimizle tam olarak hazırız; **can-dili menen berilgen** bütün ruhuyla candan bağlı; **“can” dep** tamamen hazır, tetikte, hoşnutlukla; **al “can” dep barat** hoşnut olarak gidiyor; **can bayla-** canlanmak, yaşamaya başlamak; **ölük talaa can bayladı, uykusunan oygunup** ş. ölü bozkır, tarla uykusundan uyanıp, canlanıp yeşermeye başladı; **can aylasın tabalbay folk.** kendi hayatını kurtarma yolunu bulamıyor; **canınan korkup beriptir folk.** kendi yaşamından korkmuştu, yaşamına (*sadece*) korku vermişti; **can-alaketke tüşüp** şaşkın şaşkın ve acilen (*hareket ve davranış hakkında*); **can talaş-** 1) ölümle savaşmak; acı içinde olmak, can çekişmek; 2) gayret sarf etmek, çabalamak, elinden geleni yapmak; **can**

talaştır- gayret sarfettirmek; çok özen göstermek; **can bak-** veya **can sakta-** kendi ekmeğini kazanmak; **it, bok cep, can saktayt ats.** köpek, pislik yiyip besleniyor; **can baguu** (veya **canbaguu**) her günkü sıkıntı, günlük emek, ekmek için iş; **can saktat-** yiyecek aramada *birine* yardım etmek; **canına cay ber-** (onu) rahat bırakmak; canını bağışlamak; **canıñızdı kıynabañız** eziyet etmeyeceğiz; **canım cer tartıp baratat** kendimi kötü hissediyorum, kuvvetten düşüyorum; **meni catkırçı, canım cer tartıp bara catat** kendimi kötü hissediyorum, beni yatırın; **canım tört çarçı boldu** kırk (veya seksen) tarakta bezim oldu; bütünüyle halsiz düştüm; **başın kötörör canı çok** başını kaldıracak gücü yok; o büsbütün kuvvetten düştü; **can çok anda** o korkaktır, tabansızdır; **canıñ bolso** korkak değilsen; **can tartkan dosu** onun yakın arkadaşı, yakın dostu; **can ayaşpagan** birbirlerinin yaşamı için üzülmemişler; **can coldoş** canciğer dost, candan dost; **can açır tuugan** (kendilerinden olan) canı acıyan hısım; sıkıntıyı gösteren akraba (kendileri hakkında); **can koş-** içini boşaltmak, kaynaşmak; **dos, dosko canıñdı koş ats.** dost, dostu canını kat, dost dostunun ruhuyla kaynaş (yani arkadaşsan onun için yaşamını vermeye hazır olacaksın); **candan ötkön suuk** içe işleyen soğuk; **menin eki canım bar bele!** 1) benim iki canım var mı? iki parçaya bölünemem; 2) benim iki başım mı var? aynı anda iki insan olamam ki!; **canıbiz artıktı?** (harf. ruhumuz daha iyi mi?, yani sıkıntımızdan daha önemli şey yaşam mı?); **canıñdı koyboyt** kimseye rahat yok; **canına battı** ona sıkıcı geldi; **canı karaydı** gözlerinde kızıl şimşekler çıktı, gözlerinin önünde yıldızlar uçuştı; **canı alıp uçtu** ruhunu yakaladı ve götürdü (can sıkıcı durumlara düşen ve tesadüfen ondan kurtulan insanlar hakkında); **canı keçke ceptesin!** akşama kadar yaşamasin!; **alar dele adam emespi, candarın cep cibere koybos** onlar da insan değil mi kendi kötülüklerini istemezler; **canımdı cebeymin!** (yalan söyledimse) iki gözüm önüme aksın, gözlerim kör olsun; kendimin düşmanı değilim ya! (harf. canımı yemek olmaz, canımı yemeyeceğim); **kara canın zorgo bagıp cüröt** iki yakasını zar zor bir araya getiriyor (harf. kara canını zar zor besliyor); **kara canın cesin!** Allah (onun) belasını versin! (harf. o, siyah ruhunu yiyip bitirsin!); **canıñdı cegir!** (insanlara) sana, senin için; **can etimdi cedim** büsbütün üzüldüm, ıstırap çektim; **bular tim ele canımdın etin cediret** onlar beni tamamen canımdan bezdiriyorlar; **can keçti** bu insan her kötülüğü yapar, ondan her kötülük beklenir;

canın kolgo karmagan, can ketçisi dağı bar folk. bazı insanlar vardır ki senin canın onun elindedir, istediğini yapar; *öz canın kıy-* kendi canına kıymak; *can kıygıç* katil; *can tie turgan söz* acı (iğneli, kırıcı) söz; *oy, canım kalsaçı! sen beleñ?* ödüm patladı, çok korktum!; sen miydin?; *canım közümö körünüp, arañ cüröm* büsbütün yorgun düşüp; güçlkle yürüyorum; *Semetey suuga çömülüp, közünö canı körünüp folk.* Semetey suya batınca, içini bir korku sarıp; *canı közünö köründü* 1) içini korku kapladı, korkunun esiri oldu; 2) (*ağrıdan, sancıdan*) çok korktu, korkuya kapıldı; *canın közünö körsöttüm* 1) onun canını çıkardım, pestilini çıkardım; 2) onu korkuya düşürdüm, onun ödünü patlattım; *candarın közdörünö körsöttüş kerek* onların ödünü patlatmak gerek; *canın taştap veya canın ölümgö baylap* öfke ve korkuyu bir kenara bırakıp, canını ölüme bağlayıp (*örn. savaşa atılmak*); bir işe bütün enerjisiyle, büyük bir gayretle (dört elle) sarılmak; *canın taştap işke çımırkanıp kırıştı* bütün enerjisiyle işe dört elle sarıldı; *calgız kekirteginin aylası üçün canın taştap* sadece nefisini doyurmak için (aç gözlülüğünü tatmin için) bütün kuvvetini verip; *canın taştap er Manas, Kalçanı kuup kalğanın kapkaydan Almañ kördü emi folk.* Manas gibi kızgınlıkla Kalçayın ardına düştüğünü Alma(mbet) gördü; *candı kolgo alıp (veya karmap) veya candı oozgo tiştep veya candı kılga baylap* herşeyi göze alıp, canına acımadan, ölümden korkmadan; *kızıtalak tattuu can, kılga baylap taştadı folk.* tatlı canıyla atıldı – Allah belasını versin, lanet olsun!; *canıñdı oozuña tiştep bar* cesaretle yürü!, azmin ve kararlılığıyla git; *kılıç menen cabışıp, canın kolgo alışıp folk.* kılıcına yapışarak, sonuna kadar dövüşmeye karar vererek; *canın baylap ölümgö* kendi yaşamına acımadan; *canın sabap veya canın sabalap veya kara canın karç urup* bütün gücüyle, olanca kuvvetiyle (*harf. ruhunu kamçılıyıp*); *canın canga urup* elinden geleni yapmak, hiç durmadan çalışmak; *canın canga urup, tınım albay iştep cürdü* durup dinlenmeden çalıştı; *can ber-* 1) canlandırmak, can vermek, diriltmek; *canı cokko can berdi* cansıza can verdi; 2) son nefesini vermek, can vermek, ölmek; 3) *tar.* and içmek, yemin etmek (*delilin doğruluğunu tasdik etmede; aşırı ve olumsuz kabul edilen yemin verme*); *balasının canın bersin* çocuğunun başı üzerine yemin versin; *can bergendin canına turba ats.* yemin verenin yanına gelme (*kazara, onun başına gelen, seni de ilgilendirebilir*); *can bergendi bilbegen* o hiçbir zaman yemin

vermez (*güvene ve saygıya layık olan*); **can sal-** tar. ant içmek için yerine başkasını koymak; **canı kolunun uçunda** bitkin bir halde, canlıdan çok ölü gibi (*harf. canı elinin ucunda*); **canı töböşünö** (veya **kulagının uçuna**) **çıktı** çok korktu (*harf. canı tepesine (veya kulağının ucuna) çıktı*); **töbö çaçtarı tik turup, can kulaktın uçuna bardı** tepesindeki saçları dimdik olup, çok korktu; **canı kalbay** veya **can-alı kalbay** bütün gücünü fazlasıyla kullanmak, bütün kuvvetini seferber etmek; **can-alı kalbay calınıp** bütün gücüyle yalvarıp; **canınan kaçkan** veya **canınan keçken** yaşamdan uzaklaşmış; **canınan kaçkan barbası, canına kişi bargısız folk.** yaşamdan uzaklaşan kişi sadece gitmeye gerek görüyor, onun yanına yaklaşmak imkansızdır; **can sura-** canı, yaşamı korumak istemek; **calbarıp, canıñ suradıñ, cayıñdı körüp turamın folk.** yalvarıp, yaşamına dokunmamamı istedin, senin durumunu görüyorum; **can algıç** Azrail, ölüm meleği; **can cer** üreme organları; **can tegirmen gün. kuş isimleri**; **can birgem** bkz. **birgem**; **can cabıla** bkz. **cabıl-**; **kurgan can** bkz. **kur- II**; **canı açingan** bkz. **açın- II 2**; **canga küyör = küyörmön**; **can sooga** bkz. **sooga**; **can candan-** bkz. **candan-**; **can baktı** bkz. **bak-**; **ısıık ele canı bar** bkz. **ısıık**; **can tüşüş** bkz. **tüşüş**. < İr. جان **cān** (PED 352a).

can III = çam I (ör. bkz. **kadır II**).

can- I 1. dönmek, geri gelmek; geriye gitmek; azalmak, eksilmek; **baarısı üygö candı** hepsi eve döndü; **sözdön can-** sözden caymak, sözünden dönmek; **şışik candı** şişkinlik indi; **2.** örgüsü çözülmek, (sıvanan) şeyler aşağı inmek; **ciptin uçu candı** ipliğin ucu açıldı, çözüldü; iplik açıldı, çözüldü; ◇ **bir künööm bolso, bilip ayt; bile albasañ, er Kökçö, camandık sözdön canıp ayt folk.** bir kusurum varsa, bilip söyle; bilmiyorsan, yiğit Kökçö, sözden dönüp söyle; **cüz canbagan cigit** yürekli delikanlı, korkusuz yiğit; **boz baldarda carak köp, cüz canbagañ baatır köp folk.** boz delikanlıda silah çok, yürekli yiğit çok; **bir beyliñden canbaysıñ folk.** (sözünde) ısrar ediyorsun. < ET **1 yan-** (ED 941b).

can- II yanmak, tutuşmaya başlamak, alev almak. < ET **2 yan-** (ED 942a).

can- III = canı-; **tizege baştı candı ele, tizgin kagıp aldı ele folk.** (at) (kendi) dize başını değdirip, dizgini salladı.

cana 1. yine, yeniden, tekrar, daha; **2.** az önce, demin, şimdi, yeni; **cana ele aytpadımbı?** demin söylemedim mi?; **cana ele keldi** az önce geldi; **canatan beri**

veya *canatadan beri* deminden beri; *canaraak* neredeyse, ...-mak üzere; *canaraak ukkan bir kabar aylantıp saldı başımdı* ş. demin dinlediğim bir haber beni telaşa düşürdü. < ET *yana*: (ED 943a).

canacan *İr. gün. (insanlar hakkında)* sevimli, hoş, cana yakın; *canacan coldoş* cana yakın yoldaş; *Akmatın bul adam canacan dosu* bu adam Ahmet'in yakın arkadaşı.

canagı, canagıl yeni, demin, kısa bir süre önce; işte öyle, onun gibi. < *cana+gı*, < *cana+gıl*¹⁹.

canakı = *cañkı*.

canalgıç bkz. *calañgıç*.

canan *İr. kuz. esk.* = *kerden I*.

canar = *küyör*; ◇ *canar too* 1) (*destanda*) büyük dağ; *canar toodoy et kılıp, tamaşanı köp kılıp folk.* dağ gibi et pişirip, eğlenceyi çok düzenleyip; 2) *esk.* = *vulkan*. < *can-ar*.

canaraak bkz. *cana 2*. < *cana+raak*²⁰.

canaş- 1. yakınında olmak; yakınında hareket etmek, yanıbaşında bulunmak; 2. *birine, bir şeye* yaklaşmak, yanaşmak, yakınlaşmak. *krş.* Trkm. *ya:naş-*; Alt. *d'anaş-*; Kzk., KKal. *janas-*; Nog. *yanas-*; Az., TT *yanaş-* [ESTYa 113].

canaşa yanında, yanıbaşında, yan yana; *canaşa bastır-* yanında araçla veya yürüyerek gitmek. < *can-aşa*²¹.

canaşala- 1. yanında, yan yana hareket etmek; 2. çok yakınına yaklaşmak, burun buruna gelmek; *canaşalap, boy kınap* ş. yan yana gelip, sıkıca kucaklaşıp. < *canaşa+la-*.

canaştır- *et. canaş-*'tan; yaklaştırmak, yakınlaştırmak, birbirinin yakınına koymak; *katkan koko tikenge canaştırmanın (bunu)* kuru deve dikenine yaklaştırayım. < *canaş-tır-*.

canaşuu iş. canaş-'tan; *tıgızıraak canaşuu* çok yakınına gelme. < *canaş-uu*.

canatadan, canatan bkz. *cana 2*.

canayak kulplu kâse, tas (*bkz. nasıbay, tütünü öğütmek için kâse*).

canaza *Ar.* definden önce ölen için yapılan dua, ruha huzur veren dua; *canaza oku-* veya *canaza tüşür-* definden önce ruhu dinlendiren duayı okumak; ◇ *gracdandık canaza* cenaze töreni; cenaze alayı. << *Ar. جنازه cenāze* (PED 372b).

canazala- ölü için dua okumak. < *canaza+la-*.

canbaguu = **can baguu** (*bkz. can II*).

canbaktı = **can baktı** (*bkz. bak-*).

canbaş = **cambaş**.

canbaştık = **baştık II**.

canboor = **cantayma**.

canbütkön = **can bütkön** (*bkz. can II*).

cancak (**can-cak**) *bkz. can I*.

cancar = **cañcal**.

cancemil *İr. gün. (karş. cem-cebil)* zencefil (*halk hekimliğinde kullanılır*); **cancemil** *murç canga tınç ats.* sakın cana zencefil de siyah biberdir. << Ar. زنجبیل **zencebîl** (PED 624a).

cancökör taraftar, yordakçı.

cancökörçülük taraftarlık, yordakçılık. < *cancökör+çülük*.

canç- 1. parçalamak, kırmak, paramparça etmek, ufalamakm, ezmek; 2. *mec.* dövmek, vurmak; *tegirmende kirgen ittey cançtı* (veya *kıldı*) eşek sudan gelinceye kadar dövdü, pestilini çıkardı, öldüresiye dövdü (*harf. değirmene giren köpeği döver gibi dövdü*). < ET *yanç-* (ED 944b).

cançı *gün.* ahbap, arkadaş, yol arkadaşı, yoldaş; refakatçi; *canı coldoş* veya *küyöv cançı* = *küyöö coldoş* (*bkz. coldoş I 2*). < *can+çıl*.

cançık I cep; *cançığımda bar ele sarı altından bir kalta folk.* cebimde bir kese sarı altından var. < *can+çık* < ET *yançuk* (ED 945a).

cançık II *Çatk.ağ.* = **temin**.

cançkıla- *tekr.* **canç-**'dan; *cançkılöp öltür-* ölümüne vurmaya başlamak, döverek öldürmek. < *canç-kıla*²².

cançıl- *ed.* **canç-**'tan; 1. ufalanmış, ezilmiş olmak; 2. *mec.* dövülmüş olmak. < *canç-ı-l-* < ET *yançıl-* (ED 945b).

cançıra- kırılmak, parçalanmak, bölünmek, ufalanmak; *baatırsıgan argındın başı sindi cançırıp folk.* kendini yitirmiş gibi gösteren **argın**'ın başı parçalanıp. < *canç-ı-r-a-*.

cançış iş. **canç-**'tan. < *canç-ı-ş*.

cançış- *işt.* **canç-**'tan; *kança künü, neçe tün kalmak menen cançışkan folk.* kaç gece, kaç gün kalmuklarla kudurmuşçasına dövüşmüşler. < **canç-ı-ş-**.

cançimal ufalanmış darı, süt ve yağ ile yapılan bir tür yiyecek. < **canç-ı-mal**²³.

cançta- = **canç-**; ◇ *kara cerge cançta-* kara toprağa girmek, öldürmek; *caysaının baarisin kara cerge cançtagan folk.* zaysanların (*bkz.* *caysaın*) hepsini kara toprağa göndermişti; *koygulaşkan duşmandı koyondoy cerge cançtagan folk.* birbirini döven düşmanı tavşan gibi yere sermiş. < **canç-ta**²⁴.

cançtır- *et.* **canç-**'tan; *çupalagın taşka cançtırıp algan* serçe parmağını taşla parçalamış. < **canç-tır-**.

cançu *iş.* **canç-**'tan. < **canç-uu**.

cançuur havan, tokmaklı havan.

canda- **1.** yanında olmak; yanında bulunmak; *canday bas-* yan yana yürümek; **2.** yakın gelmek, yanaşmak, yakınlaşmak; *atçan kelatsam, canday salıp kolun sundu* yukarıdan geldim, bana yaklaşıp elini uzattı; *ögüzdün birin mine, birin candap* ş. öküzün birine binerek, birini yanına alıp; **3.** emrinde bulunmak, istediğini yaparak gönlünü kazanmak, hoşla gitmeye çalışmak, yaltaklanmak; **4.** kur yapmak (*kadınlara*); *kelin candap, kız tandoogo caraçu abışka* geline kur yapan ve kız seçen ihtiyar. < **can+da-**.

candama **1.** yanda bulunan nesne; yandaki, yan taraftaki; ilgili; **2.** (*kuşağın, kemerin*) üzerinde bıçak taşınan kayış; **3.** eşlik eden, refakat eden; *süylömdün candama müçölörü dil.* cümlelerin yan öğeleri. < **canda-ma**.

candan- **1.** canlanmak; hareketlenmek, daha aktif olmak; **2.** (*çoğunlukla can candan-*) aile sahibi olmak, ev bark sahibi olmak; *tentirep cürgönçö, mal maldanayın, can candanayın* işsiz güçsüz dolaşıyorsa, mal ve aile sahibi olmayım. < **can+dan-**.

candandır- *et.* **candan-**'dan; canlandırmak. < **candan-dır-**.

candandırıl- *dön.-ed.* **candandır-**'dan; canlanmak, canlanmaya başlamak. < **candandır-ıl-l-**.

candandır *iş.* **candandır-**'dan. < **candandır-uu**.

candant- *et.* **candan-**'dan; canlandırmak, can vermek; yüce duygu ve düşünceleri ifade etmek. < **candan-t-**.

candan *iş.* **candan-**'dan. < **candan-uu**.

candar *İr.* **1.** coşkunlukla yapılan; coşkunluk belirten; yaratık, mahluk; canlı organizma; **2.** küçükbaş evcil hayvanlar (*koyunlar, kuzular*). < *İr.* جاندار *cān-dār* (PED 353a).

candarm jandarma.

candarma *kon.* = **candarm**; *candarma, törö, zalimder, caralğan menin şorum a folk.* felaketimi yaratanlar jandarma, töre, zalimlerdir.

candarmeriya candarma teşkilatı; jandarmalar, jandarma kuvvetleri.

candaş- I *esk.* işi yemin ettirerek çözmek. < *can+daş-*.

candaş- II *işt.* **canda-**'dan. < *canda-ş-*.

candat- *et.* **canda-** 1'den; **1.** yanında bulundurmak, yanında götürmek; *sarı ulaktı böktörtüp, corgonu tokup candatıp folk.* sarı keçiyi kayışa bağlayıp, rahvan giden atı eyerleyip yanında götürüp; **2.** (çoğunlukla **candatıp ayt-**) kapalı konuşmak, üstü kapalı söylemek.

candatu *iş.* **candat-**'tan. < *candat-uu.*

candık **1.** canlı, yaratık, mahluk; *körüp turgan candıktın bütön boyu dürküröp folk.* görülen mahlukların hepsinin bütün bedeni titreyip; **2.** ufak evcil hayvanlar (*koyunlar, kuzular*). < *can+dık.*

candır- **I** *et.* **can-** 1'den; geri göndermek, iade etmek; bir şeyi tekrar yapmak, tekrarlamak; *candırıp sura-* birçok kez sormak veya rica etmek, istemek; **2.** örgüyü çözmek, örgüyü açmak; *cip candır-* ipi çözmek, ipi açmak. < *can-dır-* < ET 1 *yantur-* (ED 947b).

candır- **II** *et.* **can-** II'den; yakmak, tutuşturmak, ateşe vermek; kundaklamak *et cüröktü ottoy candırgan perizat* yüreği yakıp tutuşturan dilber. < *can-dır-* < ET 2 *yantur-* (ED 947b).

candıraal, candıral *Rus. kon.* general (*çar ordusu*).

candırmaç *gün.* = **cañılmaç.**

candırmak çözme, halletme; *tabışmakka candırmak* bilmeceyi çözmek. < *candır-mak.*

candırmaktu: *candırmaktu ke* ima, imalı söz; üstü kapalı söylenen kelime (*daha ör. bkz. canıktat*). < *candırmak+tuu.*

candıruuçu yakıcı; kundakçı; *soguş otun candıruuçular* *esk.* harp kundakçıları, savaş kışkırtıcıları (*bkz. tutandıruuçu*). < *candır-uuçu*²⁵.

candimi = **can dimi** (*bkz. dimi*).

candoo I dağ yamacı.

candoo II **canda-**'dan. < *canda-oo*.

candooç *dil.* ek. < *canda-ooç*.

candooçu **1.** ahbap, arkadaş, yol arkadaşı, yoldaş; eşlik eden, refakatçi; **2. etn. kız kuuduru** (*bkz. kız 2*) oyununda delikanlıya veya kıza eşlik eden erkek. < *candoo+çu*.

candov *gün.* = **candooçu**.

canduu **1.** yaratık, mahluk; **2.** canlı; *kabagı açılaysın dep, kep-sözcü katışıp, canduu olturdu* onun keyfi yerine geldi, söze katılıp canlandı; **3. bir şeye** karşı tutkusu, isteği olan; *açkıl canduu* 1) mayhoş sever; 2) içki düşkün; *atası Manas caşınan, açkıl canduu boluçu folk.* babası Manas genç yaşından beri, içki düşkün olmuştu; *ayal canduu* şehvet düşkün; kadın düşkün; *tattuu canduu* tatlıya düşkün; *akça canduu* para canlısı, paragöz; ◇ *it canduu* uzun ömürlü, yedi canlı; *canduu cetekçilik* etkin bir idare. < *can+duu*.

canı- **1.** değmek, dokunmak, yandan yaklaşmak, yanından geçmek; **2.** bir tarafını, diğer tarafını (*ağzını*) sırasıyla sürterek (*bıçak, ustura* vs.) bilemek; ◇ *caak canı-* çene çalmak, dırdır etmek; *caagin canıgan* boşboğaz, geveze; *caak canın ırdatok* ses ve coşkulu şarkı söylemek; *caagin canıp, ırdap cürdü ele, emi cakın kelgen Temirden uyalıp, caagin bastı* tok sesiyle şarkı söyledi, şimdi yakınına gelen Temir'den utanıp sustu; *murut canı-* bıyık burmak; *murutun çıyrata canıgan* bıyığını burmuştu; *azuusun ayga canıgan* *bkz. azuu I.* < *can+ı-* < ET *yanu:-* (ED 944a).

canıbar I *İr.* **1.** hayvan; **2. okş. hayvana, nesneye ve insana söylenen hitap sözü;** *beşiktegi bir bala aman kaldı, canıbar ş.* beşikteki bir çocuk sağ salım kaldı, küçüğüm; *ıras canıbar eken* gerçekten de (*hakiki, has, iyi*) hayvan (*ör. at*); *canıbarım keñ Talas, cerdin kürü turbaybı! folk.* sevgili geniş Talas, toprağın verimli değil mi?; *bul canıbar kürüçüñ, maalım tamak barçaga ş.* bütün yemeklerin en ünlüsü bu sevgili pirinçtir. < *İr. جانوار cānvār , جانور cān-var* (PED 353b).

canıbar II *kon.* = **yanvar**; *canıbar ayının ekinçi carımı* ocak ayının ikinci yarısı.

canıçta- = **cançta-**; *eçesin cerge canıçtadı folk.* onlardan pek çoğunun arazisini ayaklarıyla çiğnedi (*harf.* parçaladı, ufaladı, *yani ezdi*).

canıçtır- *et. canç-*'tan; *soku canıçtır-* havanda dövmek zorunda bırakmak. < **canç-tır-**.

canıktat- imada bulunmak, ima etmek, duyurmak, dokundurmak; *candırmaktuu kep aytam, canıktatıp dağı aytam folk.* üstü kapalı konuşuyorum, bir daha imalı söylüyorum.

canıma 1. bilenen; 2. *kadın dili* bileği taşı. < **canı-ma.**

canış- *işt. can-* I'den.

canıt- *et. canı-*'dan. < ET **yanut-** (ED 947a).

canıtma 1. fikir birliği, ima, üstü kapalı söylenen şey, mecaz; *kehimde canıtma çok* sözümde ima yok; *emi ayta kete turgan ança-mınça canıtma sözübüz kaldı* şimdi söylenmiş olan birkaç imalı sözümüz kaldı; 2. *esk.* hicivli fıkra.

cannat *Ar.* 1. cennet; 2. (*destanda*) kıymetli bir kürk adıdır; *cannattan içik kılayın, cakasın kunduz kıyayın folk.* cennet'ten bir kürk yapayım, yakasını su samuruyla süsleyeyim. << *Ar.* جنت **cennet** (PED 373b).

canr yaz. tür, çeşit; usul, tarz.

canrdık yaz. türlü, çeşitli, tarzı olan; *aybandar cönündöğü comok menen tamsildin ortosunda canrdık baylanış* hayvanlar hakkındaki kahraman destanını ile efsane arasında çeşitli ilişki. < **canr+dık.**

cansar *İr.:* *çala cansar* yarı ölü yarı diri, canlıdan çok ölü gibi; *çala cansar kılıp taştadı* eşek sudan gelinceye kadar dövdü, döverek pestilini çıkardı.

canslek, canserek 1. baygınlık, bayılma nöbeti; 2. canı azıcık, az canlı; *canserek tüşköñ kozu* az canlı doğan kuzu.

cansın- *benz. can* II'den; kendini hayvan saymak; *taşbaka özün elmin deyt, üñkür özün üymün deyt, çımun özün biymin deyt, munun baarı cansınıp, öz özüne barmin deyt* ş. kaplumbağa kendini halktan sayıyor, mağara kendini evden sayıyor, sinek kendini hükümdardan (*bkz. biy* II) sayıyor, bütün mahlukların hepsi kendini bir şey zannedip, kendi kendilerine varım diyorlar. < **can+sın-**.

cansıra- yarı diri ayrı ölü olmak, ölüme yakın olmak; bitkin bir hale gelmek, halsiz düşmek; *kolum cansırap kalıptır* elim uyuştı, elim tutmaz oldu. < **can+sıra-**.

cansız I cansız. < **can+sız.**

cansız II *Ar.* casus, gözcü, muhbir; *ar künü cansız ciberip, Manastın canın çaldırıp folk.* her gün casus gönderip, Manas'ın durumunu öğrenip.

cantak I deve dikenini; *töögö cantak kerek bolso, moynun sozot ats.* deveye deve dikenini gerek olsa, boynunu uzatır. < *can-dak* < ET *yandak* (ED 947a).

cantak II eğik, eğilmiş, yana eğilmiş; yana kıvrılmış, bükülmüş; *cantagınan cata kılıp* yana yatıp. < *can-tak*²⁶.

cantalaş- = **can talaş-** (*bkz.* **can II**).

cantalaştır- = **can talaştır-** (*bkz.* **can II**).

cantañ: *cantañ-cantañ bas-* = *cantañda- 1*; *cantañ-cantañ basıp alıp, emi bulardın canına da koburap keldi* yana eğilerek hareket edip, şimdi onların yanına mırıldanarak geldi.

cantañda- 1. yana eğilerek hareket etmek; bir yöne eğilmek, ilerlemek (*ayağı topallayanlar hakkında*); yumuşak bir adım atmak, topallamak, topallayarak yürümek; *bir butu iyri, cantañdap başcu eken* bir ayağı eğri, aksayarak ilerlermiş; **2. mec.** doğru cevaplar vermemek, doğru cevap vermekten kaçınmak; *cantañdabay, sözüñ menen kurup kal!* doğru cevaplar vermekten kaçma!, sözünü söyle!; *cantañdabay sözüñdüy aytçı!* kaçamak yapmadan doğru konuş! < *cantañ+da-*.

cantañdat- *et. cantañda-*'dan; *ötügün cantañdata basat* çarpık, eğri çizmeleriyle gidiyor. < *cantañda-t-*.

cantay- 1. eğilmek, yana eğilmek; **2.** yan yatarak dirsekle dayanmak; *cantayıp cerge catpayın folk.* yerde yan tarafıma yatmayım; *bir az cantayıp alayın* biraz yan yatarak dinleneyim (*serilip serpilmeden*). *krş.* Kmk., Nog., Tat., Bşk., Uyg. *yantay-*; Kzk. *jantay-* [ESTYa 118].

cantayma yamaç, dağ yamacı, bayır. < *cantay-ma*.

cantaymalık iniş, meyil, eğik, inişli, meyilli; *cantaymalığı çok tepkiç* meyili olmayan basamak, merdiven (meyilsiz). < *cantayma+lık*.

cantayuu iş. **cantay-**'dan. < *cantay-uu*.

cantık bir tarafa yatkın, yana eğilmiş; eğik, meyilli; *cantık kurt zool.* yan yan giden solucan; *cantık sızık bkz. sızık I.* < *can+tık. krş.* Alt. *d'antıq*; Trkm. *ya:ntıq*; Kmk., Tat. *yantıq*; Uyg. *yantuq*; KKal. *jantıq* [ESTYa 118].

cantıy- eğilmek, yana eğilmek, eğilmiş olmak; *apkıtı cantıygan caman kepiç* ökçesi eğrilmiş eski lastik ayakkabı. *krş.* Alt. *d'antıy-* [ESTYa 119].

canut = **yenot**; *canut içik camınıp folk.* rakun kürkünden yapılmış manto giyip.

cañ I jest, davranış, hareket (*imalı söz, konuşma yerine kullanılan el hareketi*); *anın kaday cañ kulganın baykabay kaldım* onun nasıl bir jest yaptığının farkında olmadım; *anın cañına tüşünbödüm* onun hareketlerine anlam veremedim. < ET *yañ* (ED 940b).

cañ II: *cañ-cuñ* veya *cuñ-cañ* gürültü-patırtı; yüksek sesle bağırma; *karıgan ene çırkırayt cañ-cuñ* ş. yaşlı anne yüksek sesle ağlıyor, bağırıyor; *kulak tungan cuñ-cañ folk.* kulakları sağır edencesine ortaya çıkan gürültü-patırtı. *krş.* Trkm., Hak. *yañ*; Çuv. *yan* [ESTYa 122].

cañak *gün.* = **cañgak I**; *katın cañak Tien.ağ.* ceviz ağacı uzunluğunda, orta boyda görünüşü olan meyveli ağacın adıdır (onların içinden, çekirdeğinden kadınlar kendilerine gerdanlık, kolye yaparlar).

cañakı = **cañkı, canakı.**

cañcal *İr.* 1. hırgür, kavga, dalaş; 2. çarpışma, cenk, savaş. *karş.* *İr.* جنجال *cencāl* “kalabalık, yığın” (PED 373b).

cañcalçıl hırgür çıkarmaya meyilli, kavgacı, entrikacı. < *cañcal+çıl.*

cañcaldaş- 1. ağız kavgası yapmak, atışmak, çekişmek; 2. çarpışmak, savaşa girişmek; *Ayçürök baştap, öñ zayıp cañcaldaşıp turuшту folk.* Ayçürök’ün başında bulunduğu bütün kadınlar çarpışmaya karşı koydular. < *cañcal+daş-*.

cañcaldaştır- *et.* **cañcaldaş-**’tan; kavgaya kadar vardırmaq. < *cañcaldaş-tır-*.

cañcaldaşuu iş. **cañcaldaş-**’tan. < *cañcaldaş-uu.*

cañcalduu utanç verici, utanılacak; *cañcalduu iş* utanılacak iş. < *cañcal+duu.*

cañcuñ *Çin.* (*destanda*) vilayet amiri; genel vali.

cañça- *gün.*: *cañçap ıylayt* hıçkırma hıçkırma, yüksek sesle ağlıyor.

cañda- konuşurken el, kol işaretleri yapmak, jestler yapmak; *cañdap süylös-* jestlerle anlaşmak veya konuşmak; *tuşuna kelip, cañdadı, ceñe ekenin bildirip folk.* ona yaklaşıp, **ceñe** (*bkz.*) olduğunu bildirip el kol işaretleri yaptı; *cañdap çakır-* işaretle (yanına) çağırmaq. < *cañ+da-*.

cañdagansı- *benz. cañda-*'dan; jestlerle bildirmek, duyurmak, jestlerle açıklamak; *alar dağı maga, dudukka cañdagansı, bir nerseni cañdap aytışçu boldu* dilsizlere anlatıyorlarmış gibi onlar da bize jestlerle anlattılar. < *cañda-gansı*-²⁷.

cañdaş *iş. cañda-*'dan. < *cañda-ş*.

cañdaş- *işt. cañda-*'dan; birbiriyle jestlerle anlaşmak, işaret diliyle konuşmak, işaretleşerek konuşmak; *terezə arkıluu Anarkan Aybadak menen caydaşa baştadı* Anarkan ve Aybadak pencereden işaretleşerek konuşmaya başladılar. < *cañda-ş-*.

cañdoo *iş. cañda-*'dan; el, kol hareketleri yapma, işaretleşerek konuşma. < *cañda-oo*.

cañdooç, cañdooçu avda yardımcı, vahşi hayvanların yerini işaretlerle gösteren; *cañdooçu kiyik attırat ats.* av süren kişi vahşi hayvanlara ateş açtırır. < *canda-ooç, cañda-ooçu*.

cañgak 1. ceviz; **2. kuz.** = kosek. < ET *yağa:k* (ED 900b).

cañgel *İr. gün.* cengel(ler), cangıl(lar), orman; küçük koru; ormanın en sık yeri; çalılık, fundalık; *puluñ bolso, cañgelde şorpo ats.* paran olsa, ormanda (*et yemeği*) et suyu (*bulursun*). < *İr. جنگل cengel* (PED 374b).

cañgıra- *gün.* = *cañıra-*; *çakanı taştasa cañgırap kalat* metal kovayı fırlatsa çingırdamaya başlar.

cañgız = calgız; *cañgız canga körünböy folk.* hiç kimseye görünmeden; *cañgız atar darı cok* bir kez atacak barutu (bile) yok; *calama zoonun boorunda cañgız kuuray kıştamış bilmece* yalçın kayanın bağrında tek kamış gibi kışı geçirmiş (*yanıt töönün buylası* devenin burnundaki küçük çubuk; *bkz. buyla I*).

cañgızdık = calgızdık.

cañı 1. yeni, taze, körpe; *ay cañısı* ayın ilk yarısı; *aydın beş cañısı* ayın beşinci günü; *bügün tekenin beş cañısı* bugün teke (*bkz.*) ayının beşinci günü; *cañı et* taze (*tuzlu olmayan*) et; **2.** (veya *cañıdan*) geçenlerde, yakınlarda; *demin; cañı gana keldi* henüz geldi; *cañıdan kötörülgön ay* henüz doğan ay. < ET *yañı:* (ED 943b).

cañıçıl yenilikçi, yenilik taraftarı. < *cañı+çıl*.

cañıl- yanılmak, hata etmek; *cañılğan ok* serseri kurşun, kaza kurşunu, kör kurşun veya sekerek giden kurşun; *menin oñ cakı baltırma ok cañılğan* sağ baldırma

serseri kurşun isabet etmişti; *aga ok cañılıptır güzel adlandırma* vefat etti; *akıldan cañıl-* veya *esten cañıl-* sağduyudan yoksun kalmak; ağzı bir karış açık kalmak, şaşkına dönmek; *anı körgön balbandar akılınan cañıldı folk.* onu gören pehlivanlar sağduyularını yitirdiler; *etekten cañıl-* bkz. *etek.* < ET *yañıl-* (ED 951a).

cañıla- yenilemek, tazelemek; *“et cañılap cesin” dep, elüüdön aşık cılkı aldım folk.* taze et yiyebilsin diyerek, elliden fazla at aldım. < *cañı+la-* < ET *yañı:la:-* (ED 952a).

cañılan- dön. **cañıla-**’dan; dinçleşmek, tazeleşmek; yenilenmek; canlanmak. < *cañıla-n-*.

cañıldır- et. **cañıl-**’dan; yanıltmak, şaşırtmak. < *cañıl-dır-*.

cañıldırui iş. **cañıldır-**’dan. < *cañıldır-uu.*

cañılık yenilik, *kündün cañılıktarı* günün yenilikleri; *bul – cañılık emes* bu yeni değil, yenilik değil. < *cañı+lık.*

cañılış yanlış, yanlışlık, hata; hatalı; *cañılış teoriya* hatalı teori; *cañılış söz* yanlış söylenen söz, dil sürçmesi. < *cañıl-ı-ş.* krş. Trkm. *yalñış*; Gag. *yannış*; Az. *yanlış* [ESTYa 121]. krş. TT *yanlış*.

cañılış- iş. **cañıl-**’dan; yanılmak, hata etmek, şaşırmak. < *cañıl-ı-ş-*. krş. Trkm. *yalñış-*; Tat. *yalgış-*; Bşk. *yañılış-*; Kmk. *yañılış-*; Özb., Uy. *yañılış-* [ESTYa 120].

cañılıştık yanlışlık, hata. < *cañılış+tık.*

cañılıştır- et. **cañılış-**’tan. < *cañılış-tır-*.

cañılıştırui iş. **cañılıştır-**’dan, = **cañıldırui**.

cañılmaç = **cañıltmaç**.

cañılmay gün. = **cañıltmaç**.

cañılt- et. **cañıl-**’dan, = **cañıldır-**; *koyonunun çoñdugu koy, eçkini cañıltar ş.* tavşanın büyüklüğü koyunla, keçiyi yanıltır. < *cañıl-t-*.

cañıltmaç yanılmaca. < *cañılt-maç*²⁸.

cañıltui iş. **cañılt-**’tan, = **cañıldırui**.

cañıluu iş. **cañıl-**’dan. < *cañıl-uu.*

cañır- I yüksek ses vermek; çınlamak, tınlamak, aksetmek (*yankı hakkında*); *can ayabas coo bolso, cabışıp surap mineyin, cañırıp ara tieyin folk.* can düşmanı

görünse (*ata*) binerim ve narayla hücum ederim. < *cañ+ı+r-*. *krş.* KKal. *jañğır-*; Kmk. *yangır-*; Alt. *d'añğır-* [ESTYa 122].

cañır- II yenilenmek; *cañırgan ölkö* yenilenmiş ülke; *ay cañırdı* 1) ay doğdu; 2) ay yüzünü göstermeye başladı; *mına mart cañırat* mart geliyor; *1965 cıl cañırdı* 1965 yılı başladı; ◇ *köönüm cañırat* gönlüm ferahlıyor. < *cañı+r-*. *krş.* Kzk., KKal. *jañar-*; Alt. *dañır-*, Kmk., Bşk. *yañır-*; Tat. *yañar-*, Yak. *sañar-* [ESTYa 125].

cañıra- gürüldemek, gürlemek, gümbürdemek; gürültü yapmak; *zambirektin ününön kapçıgay cañırap ketti* top atışından çıkan sesler geçitte gürlemeye başladı. < ET *yañra:-* (ED 952b).

cañırık aksiseda, yankı, eko. < *cañır-ı-k*. *krş.* Kzk., KKal. *jañğırık*; Kmk. *yangırık*; Bşk. *yañğırık*; Nog. *yañırık* [ESTYa 122]. < ET *yañrak* (ED 952b).

cañırıkta- (*ses hakkında*) yankılanarak duyulmak, işitilmek, ortalığa yayılmak; *cañırıkta çıkkan tobuş* yankılanarak çıkan ses. < *cañırık+ta-*.

cañırıkta- *et. cañırıkta-*'dan; *toolordu cañırıkta* dağları çınlatarak. < *cañırakta-t-*.

cañırıktauu yankılı, gürültülü, şiddetli, gür; *eldin dürkürötüp kol çapkan cañırıktauu alkış* halkın şiddetli, coşkunkluklu alkışı. < *cañırık+tuu*.

cañırt- I *et. cañır- II'den; yenileştirmek; *cañırtıp dokument al-* yeni belge almak; ◇ *töşök cañırt-* veya *şeyşep cañırt-* yeniden evlenmek; *cañırtıp kep aytkan cok* hiç yeni bir şey söylemedi. < *cañır-t-*.*

cañırt- II *et. cañır- I'den; eko yaratmak; seslerle doldurmak, çınlatmak; *oy-toonu cañırtıp ırdap kelatat* küçük vadileri ve dağları şarkılarla çınlatarak geliyor. < *cañır-t-*. < ET *yañrat-* (ED 952b).*

cañırtıl- *ed. cañırt-* I'den; yenilenmiş olmak, yenilenmek. < *cañırt-ı-l-*.

cañırtış iş. *cañırt-* I'den; ◇ *töşök cañırtış* veya *şeyşep cañırtış* tekrar evlenme, ikinci evlilik. < *cañırt-ı-ş-*.

cañırtış- *işt. cañırt-* I'den; *küröştü kayta cañırtıştı* mücadeleyi tekrar başlattılar. < *cañırt-ı-ş-*.

cañırtuu I, II iş. *cañırt-* I, II'den. < *cañırt-uu*.

cañıruu iş. *cañır-* I'den. < *cañır-uu*.

cañkı yeni, deminki, kısa bir süre önceki, konusu geçen, söz edilen. < *cañı+kı*.

cañkor *İr. gün.* = casaker.

cañkoro = sılcañkoro.

cañsa- 1. el sallamak, elini sallamak (*yön göstererek veya darbe savuşturarak*); *mec.* konuşurken el, kol işaretleri yapmak, jestler yapmak; *canıma otur böbögüm, cañsaçı, cönüñ köröyün folk.* yanıma otur bebeğim, el salladığın yönünü göreyim; *al çapkan ubakta men cañsap ciberdim* darbe (*ör. kamçıyı*) indirdiğinde ellerimle korudum (*elinin tersiyle vurulduğunda darbeyi savuşturmak için yapılır*); 2. eliyle veya başka bir şeyle vuracaktı gibi yapmak, keskenmek; *urgandan cañsagan* (veya *tap bergen*) *caman ats.* vurmaktansa vurur gibi yapmak daha kötü; bey öylesine kaldırmış; 3. elinin tersiyle vurmak; *özünö cakındap kelgen ördöktördü ezekli ırgay tayagı menen cañsap da koydu* kendine yaklaşan ördekleri çok eski kuş kirazı sopasıyla vurdu. < **cañ+sa-**.

cañsak şöyle böyle, yarım yamalak, baştan savma; *cañsak uktum* kulağıma çalındı; işittim ama, tam olarak işittiğimden emin değilim; *soyul cañsak tiydi* sopa hafifçe dokundu. < **cañsa-k**.

cañsıl: *bir cañsıl bol-* her tür durumda neticelenmek, nasıl olsa açıklığa kavuşmak; *işbiz bir cañsıl boldu* işimiz açıklandı, sonuçlandı, bitti.

cañsoo *iş.* **cañsa-**'dan; el sallama (*bir yön gösteririrken veya darbeyi defederken*); *mec.* jestler yapma; el kol hareketleri yapma. < **cañsa-oo**.

cañşa- = **tañşı-**; *cañşasam ırdap caktırbay, karşı çıgıp Tokoño, calpı zulüm asılğan folk.* çeşitli şarkılar söylemeye başlasam tasvip etmeyip, Toko'ya karşı çıkıp hepsi saldırdı; *cañşagan ırdın neçenin caştarga Tokoñ taştagan folk.* Toko gençlere çok çeşitli şarkı verdi.

cañşoo *iş.* **cañşa-**'dan; çeşitli şarkı, türkü; *cañşoodon, tilim, talbaysıñ, camalıñ şeker –baldaysıñ folk.* dilim, çeşitli şarkıları söylemekten yorulmaz, güzelliğin bala şekere benzer. < **cañşa-oo**.

cap I *ca* ile başlayan kelimelerin önüne anlamı güçlendirmek için getirilir; *cap-caman* çok fena, oldukça kötü; *capcakşı* pek iyi; *capcañı* yepyeni; *capcalgız* yapayalnız, büsbütün yalnız; *capcaşıl* yemyeşil; *capcaş* çok genç, gepegeç, körpecik; *capcanaşa* çok yakın, yanibaşında.

cap II: *caagı cap boldu* sesini kesti; *caagin* (veya *oozun*) *cap kıl-* birinin ağzını tıkamak, susturmak, çenesini kapamak; *ar kimiñ bir karap, anın caagin cap*

kıldıñar her biri bakıp onun susturdular; *akça berip, oozun cap kıldı* para vererek susturdu.

cap- (*ger. caap*) **1.** örtmek, kapamak, kapatmak; *cazgı maldı capsa, calı kalat, calı kalbasa, canı kalat ats.* ilkbahar (*yani bir deri bir kemik*) hayvanı örterse, yağı kalır, yağı kalmazsa, canı kalır; *üy cap-* evin üstünü örtmek; *eşik cap-* kapı kapamak; *caap-caşır-* kapamak (ör. *eksikliği, yetersizliği; sıkıntıyı*); *kemçilikterdi caap-caşıruu maksatında* kendilerinin (*veya onun*) eksikliklerini gizlemek amacıyla; *tokoş cap-* (*karş. bışır I*) kazanda ekmek pişirmek; *capkan nan bkz. nan I 1*; **2.** tamamen kapamak, bütünü örtmek; *cara capkan* yaralarla kapanmış, yara bere içinde kalmış; $\diamond$ *caap koydu (hapise)* kapatmak, hapsetmek; *caba sal-* yüklemek, kaldırmak, üstüne koymak; *künöönün bardığın maga caba saldı* bütün suçu benim üzerime yıktı; *sarpay cap-* elbise armagan etmek; *içik captı* kürk armagan etti; *calaa cap-* *bkz. calaa*; *caagiñdı cap! bkz. caak.* < ET *yap- (?d-)* (ED 870b).

capa I *calgız'ı kuvvetlendirme*; *capa calgız veya capadan calgız* yapayalnız, tek başına.

capa II: *capa tırmak bkz. tırmak.*

capa III = capaa.

capaa Ar. 1. azap, ıstırap, eziyet; hakaret; *capaa kör-* cefa görmek; acı çekmek; *capaa kıl-* veya *capaa körsöt-* veya *capaa sal-* veya *capaa tarttır-* rahatsızlığa sebep olmak; üzüntü vermek, eziyet etmek; **2.** hainlik; hain. << Ar. *جفاء cefā'* (PED 365a).

capakeş, capakeş Ar.-İr. 1. ezilen, azap çeken, duygulu, hassas; *bara-bara cetken capakeş, cetken kiçi peyil bolo baştayt* yavaş yavaş eziyet çekiyor, nazik olmaya başlıyor; **2.** çalışkan, hamarat, eteği belinde. < *capa+keş, capa+keş* < Ar.-İr. *جفاکش cefā-keş* (PED 365a).

capalak baykuş; *capalaktı taş menen ursa da, capalak ölot; capalak menen taştı ursa da, capalak ölot ats.* (*hepsi aynı, farketmez*) baykuşu taşla vursa da, baykuş ölür; baykuşla taşı vursa da baykuş ölür. < ET *yapa:kulak* (ED 875a).

capalakta- lapa lapa yağmak; *capalaktap kar caap turat* kar lapa lapa yağıyor. < *capalak+ta-*.

capaldaş bodur; *capaldaş boyluu, keñ dalı folk.* bodur ve geniş omuzlu.

capan 1. vahşi, yabani, ele alıştırlılmamış, evcil olmayan; *capan bolup kal-* vahşileşmek, yabanlaşmak; **2.** yabanıl, yabani; işlenmemiş; *capan bede* yabani yonca. *krş.* Trkm. *ya:ban*; Gag. *yaban*; Kzk. *capan* [ESTYa 46].

capandık vahşilik, barbarlık. < *capan+dık*.

capañ: *capang-cupañ* lapa lapa karlı.

capañda- hareket etmek (*çuval genişliğinde giysi veya eğri büğrü kalpak giymiş, sırtı kamburlaşmış insan hakkında*). < *capañ+da-*.

capar Ar. her şeye kadir, gücü sınırsız (*Allah'ın sıfatıdır*). << Ar. *جبار cebbār* (PED 355a).

capatırmak = **capa tırmak** (bkz. **tırmak**).

capay- (*insanlar hakkında*) kısa boylu ve zayıf olmak (bkz. **mırtıy-**); *capaygan* kısa boylu ve zayıf.

capayı 1. karmaşık olmayan, sade; **2.** vahşi, yabani, ehlileştirilmemiş; *capayı aybandar* vahşi hayvanlar; *capayı monçok gün.* = **çeçek I.** *krş.* Kzk., KKal. *jabayı*; Uyg. *yavayı*; Bşk. *yabay* [ESTYa 46].

capayıçılık vahşilik, yabanilik. < *capayı+çılık*.

capayılık 1. yalınlık, gösterişsizlik, sadelik; **2.** vahşileşmiş olma, yabanileşmiş olma. < *capayı+lık*.

capcay ağır-ağır, sessiz-sessiz; *söz süylöyt kerek kezde, şaşpay, capcay ş.* gerektiğinde acele etmeden sessiz sessiz konuşur. < *cap+cay*.

capcañı yepyeni, gıcır gıcır, tamamiyle yeni; *capcañı çapan* yepyeni palto. < *cap+cañı*.

capeldeş Tal.ağ. = **capaldaş**.

capıl-da- **1.** çok ve hızlı konuşmak; **2.** yaltaklanarak konuşmak. < *capıl+da-*.

capır- **1.** düşürmek, indirmek, yere yıkmak, devirmek; yere eğmek, yatırmak (ör. *rüzgar hakkında-otu*); *coñguçkanı şamal capırdı* yoncayı rüzgar yere eğdi; *izdep cüröm capırıp folk.* özenle arıyorum; *at kulagın capırdı* at kulağını kısıtı; **2.** toplu olarak baskın yapmak, istila etmek; topluca atılmak, hücum etmek; *capırıp kirip, çebin talkalap, kişinin köbün kırgan* topluca hücum ederek, barikatları tahrip etmişler ve insanların büyük bir kısmını katletmişler; ◇ *kulagın capırıp, unçukpay kaldı* kuyruğunu (*harf.* kulağını) kısıtırıp sustu (ör. *kendini haklı çıkartacak hiçbir şey söyleyememek, korkup sinmek*); *opurup-capırıp* bkz. **opur-**

II. *krş.* Kzk., KKal. *japır-*; Tat., Bşk. *yabır-* [ESTYa 16]. *karş.* ET *yapur-* (ED 879a).

capırak 1. = **calbırak**; *sarı kaz uçup, köl tolgon, capırak catıp, dön bolgon folk.* sarı kaz uçup göl dolmuş, yaprak düşüp tepe olmuş; **2.** parça, yaprak (*kağıt*); *bir capırak kagaz* kağıt parçası. < *capır-ak* < ET *yapurğa:k* (ED 879b).

capıray- alçak, basık olmak; *capıraygan caman üy* kötü, basık ev; *capıraygan cıgaç* alçak dallı budaklı ağaç.

capırık topluca baskın, kitle halinde istila, akın; *kalmak capırığı* (16. yüzyılda Oyrat'a) Kalmuk akını. < *capır-t-k*.

capırıl- *dön.-ed.* **capır-**'dan; *mizi capırıldı* 1) çentik çentik oldu, diş diş oldu; 2) *mec.* burnu sürtüldü, gururu kırıldı. < *capır-t-l-*.

capırıl- *et.* **capırıl-**'dan; = **capırt-**; *duşmandarın capırıldı* düşmanlarını yere serdi. < *capırıl-t-*.

capırım *İr. şaşma, haykırış, korku, endişe, yalvarma, yakarış nidası; krş.* ey, kutsal evliyalar!

capırış iş. **capır-**'dan. < *capır-t-ş-*.

capırış- *işt.* **capır-**'dan; *kakşıktuu sözdörünö kulak capırıştı* kinayeli sözlerine kulak büktiler. < *capır-t-ş-*.

capırt (veya **cabıla-capırt**) topluca, bütün, tamam, eksiksiz, tam, bir bütün olarak; baştan başa; *capırt birdey* baştan başa aynıdır; *capırt atka minip folk.* hepsi birden ata binerek; *koldoruna kural alıp, capırt çığıştı* ellerine silah alarak, hep birlikte çıktılar. < *capır-t*.

capırt- *et.* **capır-**'dan; *tilden eldi capırtıp ş.* halkı küfürleriyle düşürüp (*kovadaki otun boynunu eğmesi gibi, küfredince halkın başının eğilmesi*). < *capır-t-*.

capıs = **capız**.

capısta- inmek, düşmek; aşağı hareket etmek, aşağıya ilerlemek; *Altaylık kaçıp ar cakka, capıstap ketip baratır folk.* Altaylı her yöne kaçıp, aşağıya ilerlemişti. < *capıs+ta-*.

capız alçak, kısa boylu; basık, yassı; *capız üy* alçak ev; *capız töbö* alçak ve yassı tepe; *çöptön capız, suudan tayız ats.* otu alçak, suyu durgun (*harf.* ottan alçak, sudan sığ). *krş.* Alt. *yabıs* [ESTYa 16].

capkak *Çatk.ağ.* kayak yapmak için karda (*fakat gezinti değil*) dolaşma; ◇ **capkak taş** büyük asma kaya (*altında bulunulması mümkün olan yer*).

capkaktuu sarkık kaya, sarkmış falez; **capkaktuu üñkür** kayası sarkmış mağara. < **capkak+tuu.**

capkiç örtü; kapak; **al capkiç** önlük, göğüslük. < **cap-kıç** < ET **yapğuç** (ED 874a).

capma 1. kapalı, örtülü; **capma alaçık** keregesiz yurt; 2. *gün.* düz dam; 3. *gün.* örtü; kapak; ◇ **capma çelek** 1) insanın kendisi için veya en yakın dostları için sakladığı bir miktar boza; 2) *şaka* başkalarının yokluğunda yenilen lezzetli şey; 3) (*veya argo bulgoogöt*) sıkı dostları arasında, dost meclisinde hayatın maddi nimetleriyle başkalarından gizlice faydalanan insan. < **cap-ma.**

cappar = **capar.**

capsar 1. örtü (örtecek nesne); saklama, saklanma, üstünü örtme, üstünü kapatma; *taşın capsarına koydu* taşın altına koydu; *canın ayap, caşınıp, capsar cerge catpagan folk.* yaşamdan korkup ve saklanıp, dam altında yatmamış; 2. **tuurduk**'un (*bkz.*) dışından gidilen **üzük**'ün (*bkz.*) kenarı; 3. *Çatk.ağ.* rengarenk kumaş parçalarından dikilen küçük çanta.

capsarluu: capsarluu cer gizli, kapalı yer, barınak, sığınak. < **capsar+luu.**

capşır- = **cabiştir-**; **cerge capşıra çap!** öyle vur ki; yere yapışsın.

capşırıl- ed. = **capşır-**'dan, = **cabiştirıl-**.

capşırıl- et. = **capşırıl-**'dan; yassıltmak, yassılaştırmak; **capşırılta tep-** ezmek, yassıltmak için tekmek atmak, tekmelemek.

captı (*veya kazanga captı*) kazanda pişirilmiş ince pideler, çörekler.

captık = **cabdik.**

captır- et. **cap-**'tan; kapattırmak, örttürmek; **ürtük captır-** örtü, çul ile örttürmek; ◇ **türmögö captır-** hapse atmak; içeri tıkmak. < **cap-tır-** < ET **yaptur- (?d-)** (ED 872b).

captırt- et. **captır-**'dan; ◇ **türmögö captırt-** tutuklatmak, hapsettirmek, hapsetmeye zorlamak. < **captır-t.**

captıruu iş. **captır-**'dan. < **captır-uu.**

car I İr. 1. dost, yâr, sevgili; metres; **ömürdük car** hayat arkadaşı (*eş, zevce*); **bir toydo eki car bolboyat ats.** bir düğünde iki yar olmaz (*yani aynı anda iki kişiyle evlenilmez; hem size hem (de) bize yararlı olan insanlar hakkında söylerler*);

cañı cardın calını küçtüü ats. yeni yârin alevi güçlüdür; *kül carım* gül yârim (kimi zaman kocanın ölen karısını andığında, onun ardından ölümüne ağlayarak, karş. **oyron 2**); *car-coro* veya *car-camaat* arkadaşlar-dostlar, dost meclisi, aynı meclisin insanları; *cakşı sanaşkan car-coroloru menen* samimi dostlarıyla, arkadaşlarıyla; *Cakıp bay, aytıp toktodu, car-coronun baarınan calgız coop çok boldu folk.* Yakup bey, söyledi ve sustu, dostlarının hiç birine cevap vermedi; **2.** yardımda bulunan, destekleyen arkadaş; *Ermenkan atam car bolso, emi sayıp kelemen folk.* babam Ermenkan (*bana*) yardımcı olsa, ben zaferle gelirim; *caratkan bolsun car!* Tanrı yardım eder (*harf.* yaradan yardımcın olsun!); *◇ moyunum car berbeyt* isteğim yok; üşeniyorum; *moyun car berbegendikten* isteksizlik nedeniyle, tembellik yüzünden; *emgekke moynu car berip, el katari dan cıybay, kesirlüü kerbez erinet* ş. çalışmaya isteği olmayan, kibirli, şıklık düşkünü adam başkaları gibi hububat toplamaz, tembellik eder; *car körüşüü kız oyunu* (bkz. **oyun**; *harf.* sevgiliyi selamlama) *her iki cinsten gençlerin eğlendiği oyunun adıdır*; *car körüş-* *car körüşüü* oynamak; *tolgon kelin tursa da , Cañıl turup ordunan, car körüşüp, suysalat folk.* pek çok gelin bulunduğu halde, Canıl yerinden kalkıp, kendini beğendirmeye çalışarak, nazlı nazlı **car körüşüü** oynuyor; *carcar düğün şarkısının nakaratıdır*; *tört car = çarıyar.* < İr. یار *yār* (PED 1525a).

car II yar, uçurum, sarp kıyı, dik kıyı; *car taş* (sarp) kaya; *bir cak car, bir cak suu* iki ateş arasında (*harf.* bir taraf kaya, bir taraf su); *car köçürüp* (veya *köçürö*) *köm-* veya *car köçürüp* (veya *köçürö*) *sal-* sayz. törensiz gömmek (ör. düşmanı); *“canı açıy turgan kişi çok, car köçürö salgın” dep folk.* “üzülen hiç kimse yok, törensiz gömün” deyip; *“car köçürüp kömgülö, bul – talaaga bolsun belgi” dep folk.* “törensiz gömünüz, bu bozkıra işaret olsun” deyip. < ET **2 ya:r** (ED 953b).

car III çağırma, davet, bildirme, duyurma, haberdar etme (*tellal vasıtasıyla*; bkz. **carçı**); *car sal-* veya *car ayt-* bildirmek; *atka minip, car aytmak – al kezektin narkı eken folk.* ata binip, duyuru yapmak dönemin (*halk*) geleneğiymiş; *car saldır-* haber verdirtmek, bildirilmesini emretmek; *eline car saldırgan* halka bildirilmesini emretmişti. *krş.* Kzk. *jar*; Alt. *yar*; Trkm., Az. *car* [ESTYa 18]. < Moğ. **car 1** (MED 1037).

car- 1. kırmak, kesmek; parçalamak; *özanl., mec.* ikiye ayırmak, arasına nifak sokmak, ayrılık sokmak; *otun car-* odun kırmak, kesmek; *cara çap-* parçalanması için kesmek; *artık döölöt baş carbayt ats.* fazla kazanç baş yarmaz, fazla mal göz çıkarmaz; 2. boğazlamak; kesmek; paralamak, parçalamak; *koydu börü cardı* kurt koyunu boğazladı; *börü cardı, kuzgun toydu kılıp* kurt boğazladı, kuzgun karnını doyurdu; benim haberim yok, beni ilgilendirmez; *“colbors carıp saldı” dep, col-colooçu dagı aytat folk.* “kaplan parçalayıverdi” diye, yolcular da söylüyor; ◇ *köz car-* doğurmak; *aman-esen köz carıp al!* sağ salim doğurmanı diliyorum! (*hamile kadına söylenen temenni*); *cer carıp* veya *taş carıp* veya *asman carıp* veya *too carıp* yüksek sesle, kulakları sağır edercesine; *aydaganı kozuluu koy, ışkırıgı taş carat ats.* (*en fazla*) kuzulu koyunu takip et, ıslığı taş parçalar (*binlerce koyun sürüsüne ıslık çalıyormuş gibi*); *asman cargan tarsıldak* kulakları sağır edici ateş (*ör. binlerce topun yaylım ateşinde*); *asman cargan çuu* veya *asman cargan duu* yüksek, kulak sağır edici gümbürtü, bağırıtı; *atagı cer cargan bkz. atak I; kara kıldı kak cargan bkz. kıl I.* < ET *yar-* (*ya:r-*) (ED 954b).

cara yara, bere; *kılıç carası bütöt, til carası bütpöyt ats.* kılıç yarası geçer, dil yarası geçmez; *ok carasınan söz carası caman ats.* ok yarasından söz yarası daha kötüdür; *cara ce-* yaralı olmak, yara almak, yaralanmak; *beş colu cara cese da, maydandan ketken emes* beş kez yaralansa da, cepheden ayrılmamıştı; *caman cara özanl., mec.* yara; bela, dert; *cara-cura* yara-bere, her türlü yara ve bere; ◇ *carası oñoy* yarası hafiftir; *caranın oozu açılalbay turat* kıpkırmızı kesilmek üzeredir, kızarmaya hazırdır (*kavga, savaş vs. hakkında*); *köz cara* egzama, mayasıl (*otacılar, büyücüler tavsiye ederler, bu hastalıkta çocukların el bileğine veya ayak bileğine köz monçok bağlanır; bkz. monçok*). *krş. Trkm., Gag., Az., Kmk., Nog., Tat., Özb., Uyg. yara; Kzk., KKal. jara* [ESTYa 139].

cara- 1. beğenmek, hazzetmek, hoşlanmak, hoşuna gitmek, sevmek, yararlı olmak; *carayt* çok iyi, olur, yararlı olur; *biz dagı sizdin bir işiñizge carap kalarbiz* günün birinde biz de size yararlı olabiliriz; *işke carabayt* 1) işe yaramıyor; 2) etkisiz; *bir ooz “kel” degenge carabay* “buyurunuz inşallah” demesini bile bilmiyor, davet etmek gerektiğini bile bilmiyor; 2. yetenekli olmak, gücü yetmek, muktedir olmak; *sın köz menen irgöögö caragan emes ekemin* eleştirel gözle seçmeye

muktedir değilim (*kötüden iyiyi ayırmak*); **3.** (*at hakkında*) antreman yapmak, kendini alıştırmak, koşuya, savaşa hazır olmak (*zayıflamaya mecbur olan at*); *eliktey suup, caragan Olcobaydın mingeni folk.* Olcobay'ın bindiği (*at*) dağ keçisi gibi antreman yapmış; *caraganı kabıktay, caldın astı cabıktay folk.* hazırlanan (*at*) kabuk gibi, yelenin altı **cabık** gibi (*bkz. cabık II*); *caş küçüktöy kılıldap, carap ölmök ekemin folk.* küçük köpek yavrusu gibi kesik kesik çenileyerek cılızlaşıp ölürüm; ◇ *caray beret* geçiyor, ayrılıyor. < ET *yara:-* (ED 956a).

caraat *Ar.* yara, bere; *caraattınan oñolgon* yarası iyileşmişti; *caraattan akkan kara kan* yaradan akan koyu kan. << *Ar. جراحه cerāhat* (PED 359a).

caradar *Kırg.-İr.* = **caraluu**; *caradar kıl-* yaralamak; *caradar bol-* yaralı olmak, yara almak.

carak silah, teçhizat; alet, araç, vasıta; *carak-cabdık* malzeme, teçhizat; takım; *coo carak* veya *cay-carak* silah, zırh takımlarının hepsi; *cay-caragin şaylanıp, kını çok kılıç baylanıp folk.* bütün silah, zırh takımını seçip, kınısız kılıç kuşanıp; *koş caragı* çift sürme aletleri (*kara saban ve koşum*); *koş ögüzdü baylap ber, koş caragin şaylap ber folk.* (*bana*) öküzü kara sabana bağlayıp ver, çift sürme aletlerini seçip ver; *kerek-carak* 1) gerekli teçhizat ve takımlar; 2) silahlar ve teçhizat; *kerek-carak koomu* tüketici toplum, tüketim toplumu; *kerek-carak kooperatsiyası* tüketim kooperatifleri; *kerek-carak soyuzu* tüketici birliği. < *cara-k.* *karş.* ET *yara:ğ* (ED 962a).

caraka = **caratska**; *caraka ket-* çatlamak, çatırdamak, bardak çatlatmak; *caraka ketti* bardak çatladı.

carakat *Ar.* = **caraat**; *carakatın darılap, cakşı bagıp turuшту folk.* yaralarını tedavi edip, (ona) iyi hizmet görmüş.

carakı (araya) ayrılık sokan; araboza, fesatçı, fitneci.

carakör = **carooker**.

caraksız **1.** işe yaramaz, elverişsiz; *cetekçiliktin caraksız metodu* yöneticiliğin işe yaramaz metodu; **2.** = **kuralsız**. < *carak+sız*.

caraksızdık **1.** elverişsizlik, işe yaramazlık; **2.** = **kuralsızdık**. < *caraksız+dık*.

carakta- donatmak, teçhiz etmek; düzene sokmak, düzenlemek; *at caraktap tokup alıptır* binek koşumunu yerleştirip atı eyerlemiş. < *carak+ta-* < ET *yarıklan-* (ED 964b).

caraktan- = kuraldan-; *baarı tegiz caraktangan, bardaňkeler asingan* ş. hepsi eksiksiz silahlanmış, tüfekler asılmış.

caraktandır- = kuraldandır-.

caraktandıruu = kuraldandıruu.

caraktant- = kuraldant-.

caraktuu iş. **caraktan-**'dan. < *caraktan-uu*.

caraktuu 1. elverişli, uygun, yarar; *cumuşka caraktuu* çalışabilir, çalışma yeteneği olan; 2. = kuralduu; *caraktuu küni coo kelbeyt ats.* (insan) silahlandığı gün, düşman gelmez. < *carak+tuu.* karş. ET *yarağlıg* (ED 964a).

caral- yaratılmak, yaratılmış olmak; ♦ *caralganda cok* insanların içinde en iyisi yok. < *cara-l-* < ET *yara:l-* (ED 967b).

carala- yaralamak. < *cara+la-*.

caralan- dön.-ed. **carala-**'dan; yara almak, yaralanmak, yaralı olmak; *coodan eki caralandım* düşmandan iki yara aldım. < *carala-n-*.

caralant- et. **caralan-**'dan. < *caralan-t-*.

caraloo iş. **carala-**'dan; yaralama, yaralanma. < *carala-oo*.

caraluu yaralı, yaralanmış; *caraluu kiyik cata albas ats.* yaralı vahşi hayvan yatamaz; *coo ayagan – caraluu ats.* düşmana acıyan (*kendisi olur*) yaralı; *oor caraluu* ağır yaralı, yarası ağır. < *cara+luu*.

caram uygun ve yerinde oluş, uygunluk, yararlı olma, gereklilik. < *cara-m*.

caramattan- Tien.ağ. dalkavukluk etmek, yaltaklanmak, yılmışmak. < *caramat+tan-*.

caramazan Ar. etn. ramazan (*bkz. ramazan*) ayında söylenen ilahi.

caramdık yetenek; yararlı olma, uygunluk, uygun ve yerinde oluş. < *caram+dık*.

caramduu 1. elverişli, uygun, yarar; *caramduu cer* (işleme, sürme, ekip biçme için) elverişli toprak; 2. boyu bosu yerinde, çelimli, endamlı; *caramduu at* endamlı, güzel at. < *caram+duu*.

caramduuluk 1. uygun ve yerinde oluş, yararlı olma, gereklilik; yetenek; *ar kimden – anın caramduuluguna caraşa, ar kimge – anın emgegine caraşa* herkesin

yeteneğine göre, herkese emeğine göre; *satıp aluuga caramduuluk* satın alma değeri; **2.** endamlı oluş, çelimsizlik, endamlılık. < *caramduu+luk*.

caramsıktan- dalkavukluk yapmak, dalkavukluk etmek, yaltaklanmak. < *caramsık+tan-*. karş. ET *yaramsın-* (ED 970a).

caramsız işe yaramaz, elverişsiz, uygun olmayan; *caramsız cer* (işleme, sürme, ekip biçme için) elverişsiz toprak. < *caram+sız*.

caramsızdan- elverişsiz, işe yaramaz olmak. < *caramsız+dan-*.

caramsızdandır- et. **caramsızdan-**'dan; *herhangi bir şeyi* kullanılamaz, işe yaramaz yapmak; *cumuşka caramsızdandır-* işe yaramamak, iş göremez durumda olmak. < *caramsızdan-dır-*.

caramsızdık 1. uygunsuzluk, işe yaramazlık, çirkin davranış, ayıp, iğrenç hareket, müstehcenlik, ağza alınmaz oluş; **2.** bir şeye karşı yeteneksizlik. < *caramsız+dık*.

caramtalduu *herhangi bir şey için bir şeye* elverişli, uygun, yarar; *mingen attarının bardığı caramtalduu ele* binilen atların hepsi işe yarar. < *caramtal+duu*.

caran *İr. sey.* (yalnızca Kırgızca eklerle tesadüf edilir); *carandar* arkadaşlar; *öz kılğanım, carandar, ar kez baykap bilbeymin ş.* arkadaşlar kendi yaptığımı hiç bilmiyorum; *carandardın möönü üçün* arkadaşların beğenisi için. < *İr. یاران yārān* (PED 1525a).

caran- hazırlanmak; *aç arstanday caranıp, eki cagin karanıp folk.* acıkmış aslan gibi, etrafına bakınıp çevresini kollayıp. < *cara-n-* < ET *yaran-* (ED 970b).

carañka 1. ince ince kırılmış odun, yonga; **2.** kırık, parça. karş. ET *yurun* (ED 970b).

carardık elverişli, uygun, yararlı; *işke carardık* işe yarar, kullanma için uygun. < *cara-r+dık*.

carasız yarasız, beresiz. < *cara+sız*.

caraş- *işt.* **cara-**'dan; **1.** barışmak, barıştırılmak, uzlaşmak; **2.** yüze uymak, yakışmak, gitmek; uygun düşmek, uygun olmak; *bizge içkilik caraşpayt* bize ayyaşlık yakışmaz; *bakkan eesi caraşa, kara küçük sak bolot ats.* sahibi uygun olursa, kara (*yani adi, soysuz*) enik bile uyanık olur; *okşoşkongo caraşkan bkz. okşoş- II.* < *cara-ş-* < ET *yaraş-* (ED 972a).

caraşa gereğince, göre, uyarak; uygun, uygun olarak; *sözgö caraşa söz aytpasa, sözdün atası ölot ats.* söze uygun olarak cevap vermezse, sözün atası ölür; *şartka*

caraşa duruma göre, koşula göre; *cergeliktüü şarttarga caraşa* mahalli şartlara göre uygun olarak (*daha ör. bkz. caramduuluk*). < ET *yaraşı*: (ED 973a).

caraşarlık uygun düşme, uygunluk. < *caraş-r+lık*.

caraşık uyum içinde olma; gereklilik, lüzumluluk, yararlılık, yararlı olma; yakışık; *caraşık kiyim* yüze yakışan giyim; derli toplu, temiz, iyi dikilmiş kostüm; *caraşıgtı çok kiyim* yakışmayan giyim; kötü dikilmiş elbise; ◇ *düynönün caraşıgtı* yaşamın güzelliği. < *caraş-t-k* < ET *yaraşık* (ED 973a).

caraşıktı- bezemek, donatmak, süslemek; *cadıragan cazgı kün, caraşıktayt aalamdı* ş. bereketli ilkbahar günü, evreni süslüyor. < *caraşık+ta-*.

caraşıktuu endamı yerinde, hoş; yakışan; *caraşıktuu kiyim* ölçüsüne göre elbise; yakışan elbise; *caraşıktuu kiyinip, cagaldanıp sılanıp* yakışan elbiseyi giyinmiş ve çalımli bir eda ile kendine çeki düzen vermiş. < *caraşık+tuu* < ET *yaraşıklık* (ED 973a).

caraşımduu yaraşma, yakışık. < *caraş-t-m+duu*.

caraşıpastık uzlaşmazlık. < *caraş-pas²⁹+tık*.

caraşış iş. *caraş-*'tan; barışma, barıştırma; ara bulma, uzlaştırma, uzlaşma. < *caraş-t-* ş.

caraştır- *et.* *caraş-*'tan; **1.** barıştırmak, ara bulmak, uzlaştırmak; **2.** tıpatıp, tam, ölçüsüne göre olması için uydurmak, adapte etmek, düzeltmek, uygun hale getirmek; yüze uydurmak, yakıştırmak; *Dinar caraştırıp ak fartuk tartıngan* Dinar yüzüne yakıştırdığı beyaz önlüğü bağlamış. < *caraş-tır-* < ET *yaraştur-* (ED 973a).

caraşırtuu iş. *caraştır-*'dan. < *caraştır-uu*.

caraşuu iş. *caraş-*'tan; *caraşuusu çok küröş* amansız bir savaş. < *caraş-uu*.

caraşuusuz uzlaşmaz, uzlaşma bilmez. < *caraşuu+suz*.

carat 1. = *caraat*; *caratı ançalık korkunçtuu emes* yarası pek kötü değil; **2.** *Tal.ağ.* = *caraluu*.

carat- *et.* *cara-*'dan; **1.** takdir etmek; tasvip etmek, uygun bulmak, işe yarar bulmak; *el anın sözün carattı* halk onun sözünü beğendi; *el başına kün tuusa, el caratkan er kelet folk.* halkın başına gün doğsa, halk yiğitlik yapar; **2.** beğenileni seçmek, işe yarar olanı seçmek, daha iyisini seçmek, ayıklamak; *cilkıdan caratıp at mingen folk.* yıldıktan seçerek en iyi ata binmiş; **3.** antrenman yaptırmak; *at*

- carat-** ata antrenman yaptırmak; *at suutup caratıp folk.* at antrenman yaparak; **4.** yaratmak, meydana çıkarmak, ortaya çıkarmak, vücuda getirmek; *altın menen kümüştü zerger için carattı, arkar menen kulcanı mergen için carattı* altın ile gümüşü kuyumcu için yarattı, dağ koyunu ile dağ koçunu avcı için yarattı; ◇ *caratkanda çok* insanların içinde en iyisi yok. < *cara-t-* < ET *yarat-* (ED 959b).
- caratıl-** *ed.* **carat-**'tan; ortaya çıkmak, doğmak, meydana gelmek, hasıl olmak, yaratılmak. < *carat-ı-l-* < ET *yaratıl-* (ED 962a).
- caratılış** doğa, tabiat; doğal özellik; huy, karakter, mizaç, tabiat; *caratılış baylıktarı* doğal zenginlikler (kaynaklar); *caratılıştığı körünüştör* doğa olayları; *caratılıştı kayradan tüzüü* doğayı yeniden şekillendirme. < *caratıl-ı-ş.*
- caratkan** yaratan, yaratıcı, Allah (*Allah'ın sıfatıdır*). < *carat-kan.*
- caratkuucu** = **caratkan.**
- caratuu iş.** **carat-**'tan; **1.** onama, tasvip etme, takdir etme; **2.** yaratma, vücuda getirme, meydana çıkarma; yapma, kurma. < *carat-uu.*
- carbake** okş. maskara (*çocuğun davranışları, elleri ve ayakları havada sallayarak kahkaha attığında; ör. bkz. carbañda- 1*).
- carbañda- 1.** (*bebek, yavru hakkında*) neşeyle gülümsemek, el ve ayak hareketleriyle ve neşeli bir şekilde anlatmak; *oy, carbañdagan carbakem!* oy, neşeyle gülümseyen maskaram (*bkz. carbake*); *carbañdap ele külüp turat* neşeyle gülümsüyor (*beden hareketleri, jest, mimik eşliğinde*); **2. mec.** senli benli davranmak, saygısızca şaka yapmak; laubalice kucaklamak. < *carbañ+da-*.
- carbañdaş-** *işt.* **carbañda-**'dan; *carbadaşıp kalbañar folk.* biz şimdiye kadar (*onunla*) senli benli olmadık. < *carbañda-ş-*.
- carbayer-** alçak sesle, hoşnutlukla, candan gülmek; bir gülümseme yayılmak; *carbayer, külüp koydu* sevinçle gülümsemişti; *emne carbayerasın?* ne gülüyorsun?
- carçı 1. tar.** tellal, ulak (*halk kalabalığının olduğu yerlerde at üstünde gezdi ve yüksek sesle hükümdarın emrini bildirdi veya kayıp bir şeyin ayırt edici niteliğini detaylı bir şekilde gösterip kayıp olanı arayıp bulana verilecek ödülü duyurdu*); *biröönün carçısının koyup, öz carçıñdı carıp al ats.* başkasının tellâlını rahat bırak, kendi tellâlını cezalandır (*harf. parçala: başkaları değil; kendileri söylerler*); **2. mec.** müjdecî, muştucu, ulak (*herhangi bir düşünceyi yayan*);

moldo, eşenderdin carçısı molla, şeyhlerin ulağı. < *car+çı*. *krş.* Alt. *c'arçı* [ESTYa 20].

carda- I 1. aşındırmak; *alışıñdı bek bayla, cardap ketse suu berbeyt folk.* su kanalını sağlamlaştıır, eğer aşındırırsa, su vermez; **2.** sıraya girmek ve hayretle bakmak; *belekse çıgıp, cardagan folk.* dağ geçidine çıkıp hayretler içinde seyretmiş; *“kıyık emes, e1pek” dep, kızmatın körgön cardagan folk.* “inatçı değil, hamarat” deyip, çalışmasını gören (*yeteneğine*) hayret etmiş. < *car+da-*.

carda- II bildirmek, duyurmak, haber vermek, haberdar etmek, ilan etmek (*tellāl yoluyla*). < *car+da-*. *krş.* Hak., Tuv. *çarla-* [ESTYa 18].

cardam *İr.* yardım³⁰, arkalama, arka çıkma, destek; ◇ *tez cardam* acil yardım; *meditsinalık tez cardam* acil tıbbi yardım. *krş.* Kzk., KKal. *jərdəm*; Trkm. *ya:rdam*; Nog. *yardam*; Tat. *yardəm*; Bşk. *yarzam*; Uyg. *ya(r)dəm*; Az., Gag. *yardım* [ESTYa 142].

cardamçı yardımcı, muavin; ◇ *cardamçı etiş dil.* yardımcı fiil; *cardamçı doklad* = *koşumça doklad* (bkz. *doklad*). < *cardam+çı*.

cardamdaş birine yardım edenler. < *cardam+daş*³¹.

cardamdaş- karşılıklı yardımda bulunmak, yardımlaşmak. < *cardam+daş-*.

cardamdaşuu iş. **cardamdaş-**'tan; yardımlaşma, karşılıklı yardımda bulunma; yardım, arkalama; *cardamdaşuu komissiyası* yardımlaşma komisyonu; *cardamdaşuu kassası* veya *öz ara cardamdaşuu kassası* karşılıklı yardım sandığı (veya fonu). < *cardamdaş-uu*.

cardamsız yardımsız bırakılan, yardımı olmayan, yardımdan mahrum. < *cardam+sız*.

cardamsızdık yardımsızlık, desteksizlik, arkasızlık. < *cardamsız+dık*.

cardan- dön. **carda- I 2'**den; (*pek çok kişide*) merakla bakmak, hayretle bakmak; gözlerini fırıl fırıl açarak bakmak; *adamdın baarı çuuldap, katar turup cardanıp folk.* insanların hepsi uğuldayıp, sıraya girip hayretle bakıp; *emine cardanasıñar?* neden gözlerinizi fırıl fırıl açarak bakıyorsunuz?; *turna kanat cardanıp, turgandın baarı tañ kalıp ş.* sıraya girmiş turna kuşları gibi hepsi şaşırıp; *“bul şumduk kaday boldu” dep, kalıñ el turat cardanıp folk.* “bu olağanüstü şey nasıl oldu” deyip, pek çok kişi hayretle bakıp duruyor. < *carda-n-*

cardant- *et. cardan-*’dan; hayretler içinde kalmak, şaşımak, hayrete düşürmek, hayret etmek (*birçoğunda*). < *cardan-t-*.

cardaş- *işt. carda-* I’den; *cañılğan arkar-kulcası, cardaşıp, taştan ketpegen folk.* taştan geçemeyen dağ keçileri bir araya toplanıp hayretle bakıp şaşırmış. < *carda-ş-*.

cardat- *et. carda-* II’den; duyuru yaptırmak, bildirmek (*tellāl yoluyla*); *köñkü curtkā cardatıp, Abıke menen Köböştü, orgo saldı zarlatıp folk.* çok sayıdaki halka bildirip, Abıke ile Köböşü, çukura oturatarak onları hüngür hüngür ağlattı. < *carda-t-*.

cardı fakir, yoksul, sefil, züğürt; *maldan cardı* mal açısından fakir; *cardı-cabırkay* veya *cardı-cakır topl.* fakir fukara, fakirler, yoksullar. *krş. Kmk., Nog., Tat., Bşk. yarlı; Kzk., KKal. jarlı; [ESTYa 143].* < ET 2 *yarlığ* (ED 967a).

cardıçılık fakirlik, fakir olma durumu. < *cardı+çılık.*

cardık = carlık.

cardılan- fakir düşmek, fakirleşmek, yoksullaşmak. < *cardı+lan-*.

cardılık fakirlik, yoksulluk, sefalet, sefillik; *cardılığın caşırgan – baybayt ats.* fakirliğini gizleyen zengin olamaz. < *cardı+lık.*

cardır- *et. car-*’dan; kırdırmak, yardırmak, doğratmak (*ör. ateşlik odun, odun, çıra*); parçalatmak. < *car-dır-*.

cardıruu iş. cardır-’dan; *atomduk cardıruu* nükleer patlama. < *cardır-uu.*

carduu eşe veya sevgiliye sahip olan, sevgili; *carduu kıl- güzel adlandırma* evlenmek; evlendirmek; *boydok kelgen balanı carduu kıldım, kırk cigit folk.* (*biliniz*) buraya bekâr gelen kırk genç yiğidi evlendirdim. < *car+duu.*

cargak 1. zar; **2.** tüyünden ayrılmış ve tabaklanmış hayvan derisi; *cargak şım* deri pantolon; ◇ *cargaktay* zayıf, kuru, bir deri bir kemik; *cargak baş* (veya *cargakbaş*) *şaka (insanlar hakkında)* dazlak, kel kafalı, kel, saçları dökük. *krş. Uyg. ya(r)ğaq* “zar; deri”; Trkm. *yarğaq* “deri (*elle işlenmiş deri*)”; Nog. *yarğaq* “koyun postu (*işlenmiş*)”; Alt. *d’arğaq* “koyun postu (*tüyünden ayrılmış, kullanılmış*)”; KKal. *jarğaq* “deri (*işlenmiş*)”; Kzk. *jarğaq* “tay derisinden kürk” [ESTYa 141].

cargakbaş = cargak baş (*bkz. cargak*).

cargakça zar, perde; *kulak cargakçası anat.* kulak zarı. < *cargak+ça.*

carganat yarasa; *carganattay bekinbe* yarasa gibi gizlenme. *karş.* ET *yersigü:* (ED 972a).

cargı: *taş cargı* taş yarıklarında biten bir otun adıdır. < *car-gı*.

cargıç yırtıcı; *cargıç kuştun muktısı alp kara kuş bar eken folk.* orada yırtıcı kuşların en güçlüsü olan alp kara kuş (*bkz. kuş I 3*) varmış. < *car-gıç*³².

cargılçak 1. el değirmeni; **2.** *Tien.ağ.* bir bitkinin adıdır. < *car-gıl+çak*³³.

cargıt- = **carkıt-**; *Kılceyrenin argıtıp, kılıcın belde cargıtıp folk.* Kılceyre atın üstünde yiğitçe koşup, kılıcını kemerinde (*harf.* belinde) ısıldatıp; *temir tondu cargıtıp, Camgırçı uruş salıptır folk.* demir elbisesi ısıldayarak, Camgırçı savaşa girmişti.

cargız- *et.* **car-**'dan; parçalatmak, parça parça ettirmek, ufalatmak, patlatmak, havaya uçurmak. < *car-gız*³⁴.

cargızıl- *ed.* **cargız-**'dan; parçalatılmış olmak, patlatılmak, havaya uçurulmuş olmak, parça parça edilmek ; *dinamit menen cargızılğan* dinamitle havaya uçurulmuş. < *cargız-ı-l-*.

carı: *töş carı* *bkz. töş.*

carı- I *en fazla olm. ifadede karşılaşılr* hoşnut olmak, memnun olmak, tam bir zevk almak; *al tamakka carıbagan* adamakıllı yiyecek görmemiş, bol yiyeceği yokmuş; *er carıbagan nerse* değersiz nesne, kıymetsiz şey, önemsiz bir şey, ufak tefek bir şey; *tuzga kara sanagan carıbayt ats.* iyiliğe kötülükle karşılık verilmez (*harf.* ekmek tuza kötülük edenden, iyilik görülmez); *cay carısañ da, kış carıba!* *söv.* yazın bollukta, kışın sıkıntıda ol!; her zaman muhtaç ol!; *carıbasın!* *söv.* hayrını görmesin!; *carıbagır* talihsiz, şanssız; serseri, akli bir karış havada; *calçıga, malayga carıdı* yeterli sayıda ücretli işçiye ve ırgata sahipti. *krş.* Kzk., KKal. *jarı-*; Az., Nog. *yarı-* [ESTYa 146].

carı- II ışımak, ışık saçmak, ışık vermek; yanmak; *çırak carıp turat* kandil (*lamba vs.*) ışık saçıyor, yanıyor; *tañ carısa, tün ketet* şafak söktüğünde gece gider; ♦ *mañdayı carıdı* neşelendi, yüzü güldü; *mañdayın carıp veya kabagın carıp* güler yüzle, güler yüz gösterip; *köñülün açıp, mañdayın carıp külüp* neşeli ve samimi bir şekilde gülüp. < ET *yaru:-* (ED 956b).

carık I ışık, nur, ziya; parlak, aydınlık, ışıklı, ziyalı; *carık kıl-* aydınlatmak, ışıklandırmak, ışımak, ışık saçmak; *bir üydün carıgı bir üygö tüspöyt ats.* bir

evin ışığı bir diğer eve düşmez; ◇ *carıkka çık-* aydınlığa çıkmak (*neşrolunmak, basılı olmak*); *kitep emne üçün carıkka çıkpay kaldı?* kitap niçin basılmadı?; *mañdayı carık* bilgili ve kültürlüdür; *mañdayı carık, keleşegi keñiri adam* geniş perspektifli, geleceği parlak insan; *kündön carık* gün gibi açık, parlak; *carıgım okş.* gözümün nuru, canımın içi. < *carı-k* < ET 2 *yaruk* (ED 962b).

carık II çatlak, yarık; çatlamış olan. < *car-ı-k* < ET 1 *yaruk* (ED 962b).

carıkçılık parlak, aydınlık, mutlu bir yaşam, mesut bir hayat, sakin yaşam; *carıkçılık düynö* aydınlık, beyaz dünya, mutlu yaşam; *carıkçılık düynö menen koştoşçu kün* aydınlık dünya ile biten gün. < *carık+çılık*.

carıkı fesatçı, fırsatçı; araya nifak sokan; *carıkı şumdar barıptır, carıp ayıtp salıptır folk.* fitneci kurnazlar gidip sözleriyle ara bozmuşlardı. < *car-ı-kı*.

carıktık *okş.* gözümün nuru, canım, canımın içi, şekerim; ◇ *çoñ carıktık, bayagı carıktık* bkz. **çeçek I**. < *carık+tık* < ET *yarukluk* (ED 964b).

carıl- I dön.-ed. **carı- II**'den; aydınlanmak, ışıklanmak; *tañ carılğanda et cedik* gün ağarmaya başladığında et yedik; ◇ *mañdayı carıldı veya kabagı carıldı* sevinçten yüzü aydınlandı; güler yüzlü, candan davrandı; *mañday carıla kubandı* sevinçten etekleri zil çaldı, sevinçten havalara uçtu. < *carı-l-*.

carıl- II dön.-ed. **car-**'dan; parçalanmak, yarılmak; kırılmak; patlamak, infilâk etmek; *cakşı tamak kalğıça, caman kursak carılsın ats.* iyi yemek gelinceye kadar, kötü kursak yarılsın; *baş carılsa, – börk içinde ats.* baş yarılr börk içinde (*yani sancıdan ağlayıp durulmaz*); *mañdayı carılğan – baatır; tañdayı carılğan çeçen ats.* alnı yarılan bahadır, damağı (*sivri dilli*) yarılan hatip; *carılğandı uuru alat ats.* parçalanmış hırsız alır. < *car-ı-l-* < ET *yarıl-* (ED 967b).

carıl-da- çene çalmak, gevezelik etmek, durmadan konuşmak; anlaşılmaz bir dille konuşmak; *cañcuñuna carıldap, dootayına doburap folk.* **cancun**'a dırlanıp, **dootay**'a mırıldanıp. < *carıl+da-*.

carıldak boşbogaz, geveze, çok konuşan, palavracı, yaygaracı. < *carıl-da-k*.

carılğıç 1. parçalanabilir, yarılmaya müsait, çabuk yarılan; **2.** patlayıcı; *carılğıç nerseler veya carılğıç buyumdar veya carılğıç zattar* patlayıcı maddeler. < *carıl-gıç*.

carılğıçtık patlayıcılık, patlayıcı oluş. < *carılğıç+tık*.

carılış iş. **carıl-** II'den; infilâk; (*mec.*) patlama, patlayış; *revolyutsiyaçıl carılış* devrim patlaması. < **carıl-t-ş**.

carılış- iş. **carıl-** II'den. < **carıl-t-ş-**.

carılt- et. **carıl-** II'den; *kedeydi cersiz zarılıp, kırınan danın carılıp, arpa, buuday, kürüçtü kampalap koyçu kim ele?* ş. yoksulu yersiz bıraktırıp, tahıl ambarını ağzına kadar arpa, buğday, pirinçle dolduran kimdir? < **carıl-t-**.

carıluu iş. **carıl-** II'den; 1. çatlama; 2. patlama, infilâk; 3. kırma, parçalama; kırılma, parçalanma. < **carıl-uu**.

carım I yarım, yarı; *carım saat* yarım saat; *carım tıyın* yarım kapık; *carım som* elli kapık; *bir carım* bir buçuk; *eki carım* iki yarım; *tün carım* gece yarısı; *carım es* yarım akıllı, ahmak, akılsız, beyinsiz, kaçık; *carımı* (bazen *carımı*) yarısı, yarımı; *ötkördüm carımın ömürdün* ömrün yarısını geçirdim; *carımı cara, carımı soo, carım canduu balanı öltürüp berer ubagiñ folk.* yarımı yaralı, yarımı sağ, yarı diri yarı ölü çocuğu öldürüvermiş zaman; *ay carım* bir buçuk ay; *carım-cartılay* ikisi ortası bir şey, yarım yamalak, şöyle böyle, kısmen; *birdicarım bkz. bir; calgız-carım bkz. calgız.* < **car-t-m** < ET *yarım* (ED 968b).

carım II başarı kazanma, iyi sonuç alma; verimlilik; *carımı çok* verimsiz; *carımı çok birdemeler* her çeşit değersiz küçük şeyler, işe yaramaz öteberi; *carımı çok köz* zayıf göz; yararı az olan göz.

carımçak yarım, yarı; *carımçak töşök* 1) tek yataklı döşek; 2) hizmetçi kızların odasında bulunan yatak. < **carım+çak**.

carımda-: *carımdap* yarılayıp, yarım yapıp, yarısı bitip; *bir kezekte keliptirmin, col ortosun carımdap* ş. yol ortasını yarılayıp, bir sırada gelmişim. < **carım+da-** < ET *yarımla:-* (ED 969b).

carımdal- *dön-ed.* **carımda-**'dan; yarı yarıya sonuçlanmak, yarısı tamamlanmak, yarı yarıya bitmek. < **carımda-l-** < ET *yarımdan-* (ED 969b).

carımsız fena, kötü, yanlış, hoşnut etmeyen, memnun etmeyen, baştan savma, yarım yamalak; *ot carımsız küyüp catkan* ateş yarım yamalak yandı. < **carım+sız**.

carın- *dön.* **car-**'dan; kendisinin karnını yarmak; *carınıp ölö kalayın folk.* karnımı yarayım da öleyim; *kancardı karmap köröm dep, carınmak boldu, ölöm dep folk.* hançeri kapıp, öleceğim diyerek karnını yardı; *bülünüp-carınıp bkz. bülün-II.* < **car-t-n-**.

carış 1. birbiriyle yarışırcasına koşma; **kara carış** ödölsüz at yarışı, dolu dizgin gitme (*süıatli atların önceden denenmesi için yapılan*); **2. mec.** yarış, yarışma, maç, müsabaka; **sotsialistik carış** sosyalist yarışma; **kapitalisttik cana sotsialisttik sistemalardın carışı** kapitalist ve sosyalist sistemlerin yarışı; **carışka kir-** yarışmaya girmek; **atış carışı** atış yarışması; **carış söz** münakaşa, tartışma; **carış sözgö kim çıgat?** tartışmada konuşmayı kim istiyor? < **car-t-ş** < ET **yarış** (ED 972a).

carış- I ışt. car-'dan; birlikte parçalamak, beraber doğramak. < **car-t-ş-** < ET **yarış-** (ED 972b).

carış- II 1. koşu yarışması yapmak, birbiriyle yarışırcasına koşmak; **2. mec.** tartışmaya katılmak, tartışmada konuşmak; **carışçular bolso, söz alıp, alga çıgıp, süylösün?** konuşmak isteyenler varsa söz hakkı alıp, ileri çıkıp söylesin; **3. mec.** yarışmak, yarışma yapmak. < ET **yarış-** (ED 972b).

carışçaak 1. koşu yarışmasına hevesli olan; **2. at** koşularına aktif olarak katılan hevesli kişi; **calgız attuu carışçaak, caman katın uruşçaak ats.** tek atlı kimse yarışçı, kötü kadın kavgacıdır. < **carış-çaak.**

carışkak = carışçaak.

carışkansı- benz. carış- II'den; **cazılğan tamgalar ak kagazdın betinde kaydandır carışkansıp körünöt** beyaz kağıt üzerindeki harfler birbiriyle yarışmış gibi görünüyor. < **carış-kan+sı-**.

carıştır- I et. carış- II'den; **taş carıştır-** taş atmakta yarışmak. < **carış-tır-**.

carıştır- II et. carış- I'den. < **carış-tır-**.

carıştıruu iş. carıştır- I'den; **1.** koşu yarışmasına zorlama; **2. mec.** rekabete zorlama. < **carıştır-uu.**

carıştıruuçu 1. koşu yarışmasına zorlayan; **2. mec.** rekabeti, yarışı kışkırtan; **söz carıştıruuçu** söz yarıştıran. < **carıştıruu+çu.**

carışuu iş. carış- II'den; **1.** koşu yarışması; **2. mec.** rekabet. < **carış-uu.**

carıt- et. carı- I'den; *en fazla olm. ifadede karşılaşılr: tük iştep carıtpayt* kötü çalışıyor, işinin hayrı yok; *büğün carıtp tamak içkeniñ cok* bugün çalışıp yiyip içtiğın yok; *cat carıtpayt, öz öltürböyt ats.* yabancıya iyilik etme, kendini öldürtme. < **carı-t-**.

carit- II *et. carı-* II' den; aydınlatmak, ışıklandırmak, tutuşturmak, ışık yaktırmak; *çırak carıtsın dep, aytıp kelçi* kandil tutuşturursun diye, söyledi. < **carı-t-** < ET **yarut-** (ED 960a).

carıtlıktuu = **carıtımduu**.

carıtluu = **carıtımduu**; **carıtluu iş** yararlı iş, zahmete değer iş; **carıtluu iştegen işi** *cok* hoş sayılacak, beğenilecek hiçbir şey yaptığı yok; işi için kendisine teşekkür etmeye hiçbir gerekçe yoktur; **carıtluu eç nerse çıkpayt** yararlı hiçbir şey çıkmaz; *kürpöñdün etinen da, sorposunan da carıtluu cebey koyduñuz* kuzu etini de, et uyunu da bol bol yiyemeden bıraktınız; *sizge carıtluu eç nerse aytıp berbese kerek* size belki de makul, mantıklı hiçbir şey söylemedi.

carıtımduu *en fazla olm. ifadede* yeterli, yeter derecede, kafi, tatmin edici; memnuniyet, hoşnutluk veren; **carıtımduu tamak içpeyt** yeterince yemek yiyemedi; **carıtımduu iş** olumlu neticeler veren iş; **carıtımduu eme berbeyt** beğenilecek, insanı tatmin edecek hiçbir şey vermez. < **carıtım+duu**.

carıtımsız önemsiz, yetersiz, ufak tefek, dikkate değer olmayan; memnuniyet, hoşluk vermeyen. < **carıtım+sız**.

cariya I bildirme, beyan etme, (resmen) yayınlama veya yayınlanma; ilan etme; resmen yürürlüğe koyma; **cariya kıl-** bildirmek, beyan etmek; **zabastovka cariya kıl-** grev ilan etmek; ◇ **süylögönü cariya** maksada uygun bir şekilde bildirme, akıllıca konuşma (*mümkün olduğunca herkesin içinde alenen bildirmek*).

cariya II *Ar. tar. cariye, odalık.* << Ar. جارية **cāriye** (PED 349b).

cariyala- ilan etmek, bildirmek, (resmen) yayınlamak; **alkış cariyala-** teşekkürlerini sunmak. < **cariya+la-**.

cariyalaş iş. cariyala-'dan. < **cariyala-ş**.

cariyalaş- işt. cariyala-'dan; **zabastovka cariyalaştı** grev ilan ettiler. < **cariyala-ş-**.

cariyalat- et. cariyala-'dan. < **cariyala-t-**.

cariyalatuu iş. cariyalat-'tan. < **cariyalat-uu**.

cariyaloo iş. cariyala-'dan; bildirme, beyan etme, ilan etme, (resmen) yayınlama. < **cariyala-oo**.

cariya = **cariya I**.

cark *beklenmedik bir tarzda ortaya çıkan parıltıyı, ışığı; aniden ifade edilen bir hareketi anlatan yansıma sözcüktür; cark etti* 1) aniden parlamak, birden

ışıldamak; 2) ansızın ortaya çıktı; *cark etip külüsüröp ciberdi* birdenbire neşeyle gülümsedi; *çındık cark etip* gerçek aniden ortaya çıkmış; *cark etip, kütkön bakıt aldınan çıga kelse* beklenen talih ansızın çıkıp gelse; *cark-curk parlak ve hızlı bir şekilde yanıveren ışığı belirtmek için kullanılan yansıma sözcüktür; çagılğan cark-curk etti* şimşek aniden çıktı.

carkanat = carganat.

carkı- ışıldamak, parlamak, (ışıl ışıl) parıldamak, parıl parıl olmak; *tosup çıkısa aldımızdan, kün carkıp ş. (güzel) güneş pırıl pırıl parlayarak, önümüzden doğsa; köñülü carkıp, açılıp folk.* yüreği açılıp, neşelendi. < *cark+ı-*.

carkıl-da- = carkıra-; *carkıldap kül-* neşeyle gülümsemek.

carkıl-dak = carkırak.

carkıl-dat- = carkırat-; *caraktarın carkıldatıp* silahlarını parlatıp; *üstü-başın carkıldatıp* giyimini güzelleştirip; *maşına, közdörün carkıldatıp, cetip keldi* arabanın farlarını (*harf.* gözlerini) yakıp geldi. < *carkıl-da-t-*.

carkın parlak; ışık, nur, ziya, parlaklık, parıltı; *asmandagi ay-kündün carkınınan bütköndöy folk.* gökyüzündeki ay ve güneşin parlaklığından yaratılmış gibi (*daha ör. bkz. karkıt I*); *carkınım! okş.* gözümün nuru. < *carkı-n.* krş. Kzk., KKal. *jarqın*; Alt. *d'arkın* [ESTYa 135].

carkıra- ışıldamak, parıldamak, (ışıl ışıl) parlamak; *elektir şamdarı, carkırap, küyüp turat* elektrik ampulleri, ışıdayarak yanıyorlar; *terezeden kün, carkırap, tiyip turat* parlak güneş ışığı pencereden vuruyor; *Zoya carkırap küldü* Zoya gözleri ışıdayarak gülmeye başladı. < *cark+ı+ra-*.

carkırak parlak, parıldayan, ışıltılı, pırıltılı, göz kamaştırıcı; parlaklık, pırıltı; *carkırak aydın nuru* ayın parıltısı (*harf.* parıldayan ayın ışığı). < *carkıra-k.*

carkırat- *et. carkıra-*'dan; parlatmak, ışılatmak, parlaklık, parıltı saçtırmak. < *carkıra-t-*.

carkıt- *et. carkı-*'dan; *asman-cerdi carkıtkan açık nuru kün bolot folk.* güneş göğü ve yeri aydınlatan parlak ışıktır; *Algara at minip alkıntıp, altınduu tuulga carkıtıp folk.* ışıltılı, yaldızlı miğferiyle Algara at binip ileriye atıldı; *Surkoyondu argıtıp, supa tonun carkıtıp folk.* Surkoyunu dolu dizgin koşturup, güzel, kıymetli elbisesini parlatıp. < *carkı-t-*.

carko = **carköp**; *carkonun sorposu* kızartılmış etin salçası; *kaşıktı alıp carkonun soprosun akırın uurtadı* kaşığı alıp kızarmış etin salçasının sonunu kaşıkladı.

carkoo bahane, neden, sebep; *carkoo kılıp* nedenle, sebebiyle, sebepten dolayı.

carköp *Rus.* kızarmış et, et kızartması; ufak parçalar halinde kızartılan et (*bazen patatesli*).

carlık ferman, emir, karar; *buyruk-carlıktar* fermanlar ve emirler. < **car+lık.** *karş.* ET *yarlığ* (ED 966b).

carluu = **carduu**.

carma I 1. yarararak koparılmış çıra; (*uzun*) tahta parçaları; 2. (*buğday, arpa*) tanelerinin ufalanıp hazırlanmasıyla yapılan iri yulaf unu, dövme; 3. ufalanıp kavrulmuş tanelerden yapılan duru çorba (*buğday veya arpaya süt, yağ, baharat koyularak yapılan çorba, baharatsız da yapılır*); *kara carma* baharatsız çorba; *arpa carma* arpa çorbası; *buuday carma* buğday çorbası; *tobuya carma* Tien.ağ. bezelyeden yapılmış çorba; *kuurma carma* veya *kuurgan carma* kavrulmuş yağlı yulaf unundan yapılan çorba; *açutkan* (veya *açımäl* veya *açkıl* veya *açıma*) *carma* = *maksım I*; ♦ *carma taarinçi* önemsiz bir şeyden dolayı oluşan dargınlık, küçük dargınlıklar; *eki ayıl ortosunda ança-mınça carma taarinçi bolboy koydu* iki köy arasında böyle ufak tefek dargınlıklar olmadı; *carma dos* sadece yeme-içme arkadaşı, iyi gün dostu; *carma taanış* tanıdık, aşına, bildik; *carma taanıştık* göz aşinalığı, yüzeysel tanışıklık. < **car-ma** < ET *yarma*: (ED 969a).

carma II: *ooz carma tay* bir senelik tay (*ilk kez gem vurulmaya başlandığında, alışık olmadığından dolayı kemiriyor ve gemi çekiyor, gemi dudaklarıyla parçalıyor*); *oynoo bala sen bolup, ooz carma tay men bolup folk.* sen yaramaz çocuk olup, ben bir senelik tay olup.

carma III *gün.* kabir çukuru. < **car-ma**.

carmaç I. çelimsiz, kuvvetsiz, zayıf, cılız; *carmaç kişi* çelimsiz insan; *carmaç cürök* zayıf yürek; 2. *mec.* fakir, yoksul, sefil; *ookatı carmaç* kıt kanaat geçiniyor; yoksulluk içinde yaşıyor. < **car+maç**³⁵.

carmaçtık I. kuvvetsizlik, zayıflık, cılızlık, dermansızlık; *carmaçtık kılıp baratsañ, candap kirer men özüm* ş. güçten kuvvetten düşüp zayıflarsan, ben de seninle, senin yanıbaşında zayıf düşerim. < **carmaç+tık.**

carmak I 1. *kuz. (Şincian'da) 1) en küçük bakır sikkenin adıdır (kare şeklinde, ortası deliktir, bu nedenle de kimi zaman saygısızca teşik carmak delikli carmak diye isimlendirirler); 2) tar. bakır para; carmak albay canıma, baygesinin baarısın silerge bölüp bereyin folk. parayı yanıma almadan, ücretin hepsini sizlere paylaştırayım; al biröönün teşik carmagına zıyan keltirbeyt o başkasının delikli carmak'ına zarar vermez; 2. folk. para; 3. gün. tar. besi, gıda, yemek, yiyecek, beslenme, kagaz pulda salmak çok, ölgöndördö carmak çok folk. kağıt parada ağırlık yok, ölenlerde yemek yiyebilme yok. < ET yarma:k (ED 969a).*

carmak II *gün. = carnak.*

carmaktaş- = **carnalaş- II**; *carmaktaşıp ookat kıl-* ortak yaşam sürmek, hayatı birlikte devam ettirmek.

carmalık carma (*bkz. carma I 3*) pişirmeye yarayan veya yetecek miktar; *bir carmalık buuday* bir defa *carma* pişirmeye yetecek miktarda olan buğday. < *carma+lık.*

carmañke *Rus. kon. 1. fuar; carmañkenin İrbıt kezi tar. 1) fuarın en yüksek derecesi; 2) herhangi bir işin (ör. ticaretin) en kızgın zamanında; 2. mec. keyif, şenlik, neşe, neşelilik, eğlenceli bir yaşam; bay-manaptın carmañkesi buzuldu ş. beyin eğlenceli yaşamı bozuldu; carmañke bazar veya carmañkenin bazarı 1) canlı çarşı, işlek pazar; 2) mec. büyük keyif, eğlence; caşıñda kılğan ömürüñ – carmañkenin bazarı hayatının eğlencesi gençlikte yaptıklarındadır, hayatının büyük eğlencesini gençliğinde yaşamışsın.*

carmañkelüü panayırlık, fuarlık; panayırın olduğu veya bulunduğu yer; *carmañkelüü Karkıra – cayloobuzdun asılı ş. yaylamızın en iyi yeri Karkıra panayır yeridir. < carmañke+lüü.*

carmaş = carmaç.

carmaş- yapışmak, ilişmek, asılmak; takılmak; tırmanmak, tırmanarak çıkmak; *carmaşıp ele art cagıman kalbay cüröt* peşimi bırakmadan geliyor; *ooru carmaştı* hastalık musallat olmuş (*gelemiyor*); *balaket carmaştı* felaket peşini bırakmadı. *karş. ET yarma:- (ED 969b), ET yarmān- (ED 969 b).*

carmaşış- *işt. carmaş-*'tan; *tırmalap aşuuga carmaşıştı* tırmanarak geçide çıktılar. < *carmaş-ı-ş-.*

carmaştır- *et.* carmaş-’tan; *kaydağı bir nemeni maga carmaştırıp koyduñ* herhangi bir yerdeki bir şeyi bana musallat ettin, o artık rahat vermez (*ricayla musallat olur*). < **carmaş-tır-**.

carmaşuu *iş.* carmaş-’tan. < **carmaş-uu**.

carımı *bkz.* carım I.

carmoo *Rus. kuz.* boyunduruk.

carnak 1. *tar.* zaptedilerek, çalınarak ele geçirilen hisse, pay; 2. *esk.* pay, hisse; **carnak kapitali** hisse sermayesi.

carnakçı *esk.* hissedar. < **carnak+çı**.

carnaktuu *tar.* zaptedilerek, çalınarak ele geçirilen maldan payı olan; **carnaktuu doo** çalınan maldan belirli bir pay talebi; **senin mende carnaktuu dooñ barbı?!** senin benden bir pay talebin var mı?! < **carnak+tuu**.

carnalaş hisse ortağı, hissedar, paydaş; *birisiyle birlikte bir şeyden* hisse alma hakkı olan. < **carna+laş**.

carnalaş- birbiriyle hissedar olmak. < **carna+laş-**.

carnama *Kırg.-İr. esk.* emir, buyruk, hükümet bildirisi. < **car+nama**.

caroo I *etsiz*, kuru, zayıf; **atıñ caroo** atın zayıf; **atım caroo tartıp ketti** atım bir deri bir kemik kaldı, çok zayıfladı.

caroo II *iş.* cara-’dan. < **cara-oo** < ET **yara:ğ** (ED 962a).

carooker *Kırg.-İr.* şefkatli, şefkat dolu, müşfik, merhametli, yumuşak yürekli, duygulu, hassas; **çaşıl cibek şay köynek carooker suluu kız süysöñ, çaşçılığın bir kızık folk.** yeşil ipekli gömlek ve şefkatli kızı seversen, bunlardan biri gençliğinin zevkidir; **carooker car** şefkatli yâr; **carooker asılım** tatlım, kıymetlim. < **caroo+ker**³⁶.

carookerden- içi (yüreği) yumuşamak; şefkat, hassasiyet göstermek. < **carooker+den-**.

carookerdik şefkatlilik, kalpten bağlılık, tatlılık, hassasiyet. < **carooker+dik**.

caroosuz fena, kötü, yanlış, işe yaramaz; hatalı, bozuk; ıskartaya çıkarılmış; **caroosuz tovar** hatalı, bozuk mal, ıskartaya çıkarılmış madde; **caroosuz iş** fena iş, kötü davranış. < **caroo+suz**. < ET **yarağsız** (ED 964b).

caroosuzduk fenalık, kötülük, yanlışlık, işe yaramazlık, elverişsizlik. < **caroosuz+duk**.

carp: *carptı caz-* can sıkıntısını gidermek, içini açmak, ferahlatmak, ruhu şenlendirmek; *carptı cazıp, cagaldantar can şerik bar özündöy* neşelendirip canlandıran içten bir kız arkadaşım var; *carpım açıldı* veya *carpım cazıldı* neşelendim; *aga carp bolbo* onun koruyucusu değilsin, ona yardım etme. < ET *yarp* (ED 957b).

cartı yarı, yarım; *cartı nandı teñ bölüp cegen kündörü* yarım ekmeği eşit bölüp yediği günleri. *krş.* Trkm. *ya:rtı*; Kmk., Tat., Nog., Bşk. *yartı*; Kzk., KKal. *jartı* [ESTYa 145].

cartık 1. yarık, çatlak; **2.** yarı, yarım. *krş.* Tuv. *çartıq* “kıymık, yonga”; Hak. *çardıh* “bir şeyin kopan, ayrılan kısmı” [ESTYa 145].

cartılay: *carım-cartılay* (veya *carımcartılay*) tam olarak değil, yarı yarıya, bütünü değil; *bolso carım-cartılay, müçülüşkön türdö bolgon* yarı yarıya olsa, az miktarda olmuş.

cartılık 1. yarım, yarı, buçuk; **2.** yarım litre, yarımlik (*votkanın*). < *cartı+lık*.

cartımduu = carıtumduu.

caruu iş. *car-*’dan. < *car-uu*.

casa- **1.** yapmak; yaratmak, vücuda getirmek; *sinbastı usta casabayt ats.* usta, kırılmayacak hiçbir şey yapmaz; hiçbir şey ebedi değildir; *curnalistter menen casagan aňgeme* gazetecilerle görüşme; *et casa-* et parçalarını tabaklara paylaşmak (*elleriyle yaparak*); *et casagan kolun calayt ats.* et parçalayan parmağını yalar; **2.** süslemek, bezemek, donatmak; ◇ *casagan* yaratıcı, yaradan, Allah (*tanrının sıfatıdır*); *caşıñda ölüp, cay bolduñ, casagan berbey ömürdü ş.* genç yaşında ölüp, huzura kavuştun, yaradan ömrünü vermedi; *casagandın salganı din.* Tanrının buyruğu. < ET *yasa-* (ED 974a).

casagan bkz. casa-.

casak 1. *tar.* bir komutanın maiyetinde bulunan askeri birlik (*çoro bkz. diye isimlendirilen üyeler*); **2.** *gün.* **cabık** kelimesiyle ikileme oluşturur; *casak-cabık* askeri teçhizat. < *casa-k.* *krş.* Kzk. *jasak* “silahlı müfreze” [ESTYa 152].

casaker *Kırg.-İr.* dalkavuk, yaltak, çanak yalayıcı, yağcı, yalaka. < *casa+ker*.

casakerden- pohpohlamak, yaltaklanmak; birinden güler yüz beklemek, yakınlık beklemek. < *casaker+den-*.

casakerdik dalkavukluk, yağcılık, yalalık, yaltaklık. < *casaker+dik*.

casaktuu silahlı, silahlanmış, silahlandırılmış; *casaktuu kalıñ kol keldi folk.* silahlı büyük bir ordu geldi. < *casak+tuu.*

casal- *ed.* **casa-**'dan; *calganda calgız bolgonço casalbay kalgan cön eken folk.* şu dünyada yalnız kalmaktansa dünyaya gelmemek daha iyidir; *üyü casalğan bolup kaldı gün.* evi iyi döşendi. < *casa-l-*.

casala- *gün.* = **casalgala-**.

casalga süs, bezek. < *casal-ga.*

casalgala- bezemek, donatmak, süslemek; döşemek. < *casalga+la-*.

casalgalan- *dön.* **casalgala-**'dan; ♦ *kvartirim radio, elektir cana başka uşular öñdüü kerektöölör menen casalgаланан* dairem radyo, elektrik ve başka konforlarla süslenmişti; *casalgalandan okuu masterskoyloru* donatılmış ders atölyeleri. < *casalga+lan-*.

casalgaluu bezeme, donatma, süsleme, döşeme, düzenleme; *üy içi casalgaluu, saltanattuu* görkemli, iyi süslenmiş ev. < *casalga+luu.*

casaluu düzene sokulmuş, düzenlenmiş, donatılmış, döşenmiş, teçhiz edilmiş, düzenli; *casaluu kol* donatılmış asker, düzenli ordu; *körünöö bardıñ casaluu kolgo, çalınıp kaldıñ cayıluu torgo* ş. donanmış askerlerin içine aşikâr bir şekilde gittin ve kurulan tuzağa düştün. < *casal-uu.*

casalma 1. suni, yapma; *casalma bermet* yapma inci; *casalma col menen* suni yolla; *casalma colu menen kuuduruu* suni tohumlama, yapay yolla dölleme (*hayvanlarda*); **2.** sahte, taklit, yalancı, yalan, yapma, hile katılmış; *casalma bilet* sahte bilet. < *casal-ma.*

casan- *dön.* **casa-**'dan; süslenmek, donanmak; ♦ *tamagın casanıp* öksürüp gırtlığını temizlemiş, öhö öhö diyerek sesini ayarlamış (*konusmazdan veya şarkı söylemezden önce*). < *casa-n-*.

casat Ar. 1. beden, gövde, vücut; boy, endam; *çaçıñ tal-tal cibektey, casatıñ tartkan süröttöy* ş. saçın gerçek ipek gibi, bedenin çizilmiş resim gibi; **2.** ceset, naaş, cenaze; *keride kalıp casatım, kuzgun çukur közümdü folk.* cesedim geride kalıp, kuzgun gözümü çıkarıp. << Ar. جسد *cesed* (PED 363a).

casat- *et.* **casa-**'dan; *nayza casat-* mızrak yapmak, mızrak ısmarlamak; *aga bir şırdak casatıp berdim* onun için ornömantal resimlerle kaplı kalın bir keçe

ısmarladım (*yapmak, üretmek*); ◇ **casatkan** yaratıcı, yaratan (*tanrının sıfatıdır*). < **casa-t-**.

casattır- *et. casat-*'tan; **aga ataylap komuz casattırıp beret** onun için özel olarak bir kopuz sipariş ettirmişti (*yapmak*); **bir cañı körpö taap, tebetey casattırıp bereyin** kuzu derisinden yepyeni bir kalpak (*sana, ona*) sipariş edeyim (*yaptırıp vereyim*); **tezireek birdeme casattırıp ciberçi** çabucak bir şeyler hazırlattı (*yemek yemek*); **dokument casattır-** belgelerin hazırlanması için emir vermek (*veya herhangi bir tarzda hazırlatmak*), belgeleri hazırlatmak. < **casat-tır-**.

casayıl 1. = **cazayıl 1**; **2.** yay (*silah*); **casayıl tart-** yayı germek; ok atmak.

caska- kaldırmak; el ile veya başka bir şeyle vuracaktı gibi yapmak, keskenmek (*başl. elin tersiyle vurma için*); ◇ **caman-caskap** = **caman-cazgap** (bkz. **cama-1**).

caskakta- kararsızlığa düşmek, tereddüt etmek, duraksamak. < **caskak+ta-**.

caskala- *tekr. caska-*'dan; kovmaya, uzaklaştırmaya çalışmak, sallamak (*ör. sopayla, köpek ürkütüp kaçırarak*). < **caska-la-**.

caskan- *dön. caska-*'dan; **1.** bir yana sıçramak, irkilmek, bir yana çekilmek (*darbeden sakınarak*); kendini savunmak, kendini korumak, korunmak (*darbeden, ör. elleriyle koruyarak, ellerini kapatarak*); **2. mec.** çekinmek, kenarda durmak; **caskanbay ayt!** sıkılıp çekinmeden, kaçınmadan açıkça konuş, ezip büzmeden söyle. < **caska-n-**.

caskançaak korkak, korkutulmuş, gözü korkmuş, yılgın. < **caskan-çaak**.

caskandır- *et. caskan-*'dan. < **caskan-dır**.

caskanuu iş. **caskan-**'dan. < **caskan-uu**.

caskant- *et. caskan-*'dan. < **caskan-t-**.

caslı Rus. kon. (*veya baldar caslısı*) kreş.

casmin yasemin³⁷. < İr. یاسمین **yāsemen**, یاسمین **yāsemīn** (PED 1526b).

casoo 1. iş. **casa-**'dan; yapma, kurma, düzene sokma, çeki düzen verme; bezeme, donatma, süsleme; **calgan dokument casoo** sahte belge düzenleme; **2.** askeri düzen, savaş nizamı; harp, savaş; **casoo casa-** savaş düzeni almak, sıraya girmek, dizilmek; **casoo minse, kırk künnü, arıktap kardı açpagan folk.** (*o öyle bir attı ki*) kırk gün savaş düzeni alsa zayıflayıp karnı acıkmazdı; **3. tar.** asker, ordu, kuvvet; **Manas casoosu menen kamınıp, aldınan çıgıp, Heskaranın altı miñ kolun**

sayıp alat Manas askerleriyle hazırlanıp, önüne çıkarak, Heskara'nın altı bin askerini hezimete uğratmıştı; **cay barakat, caydarı, casoosu çok barıptır folk.** önünü ardını düşünmeden, açık yüreklilikle (*görüşmeler için düşmana*) askersiz gitmişti; **elin büt köçürüp, casoosun añırgan** halkını göçürüp, askeri kuvvetleri ayırdı; **başçıdan buyruk bolboso, kayda barat casoosu?** ş. komutandan emir olmasa, askerleri nereye (*bir yere giderler mi*) gider?; **aga-iniñ köp bolso, asabaluu casoodoy** ş. bayraklı askerler gibi, çok akrabası olsa. < **casa-oo.**

casooçu *bir şey* yapan, kuran, donatan, düzenleyen; inşaatçı; **kötörülüş casooçular** isyancılar (*harf. ayaklanma yapanlar*); **parovoz casooçu zoot esk.** lokomotif yapım fabrikası. < **casoo+çu.**

casool tar. 1. görevli memurun yanında bazı işleri yapan kişi; **camandı casool koyso, calgız uulunun közün çırğa çabat ats.** yamanı hakim atarsan, tek oğlunun da gözünü çıkarır; **casooldun baarı çapkılup, kılıç koldo cıltıldap folk.** casoolların hepsi koşup, kılıç elde parlayıp; **2.** kavas; **az aşka casool bolbo ats.** yumurtalı tavuk gibi yumurtlama (*harf. az yemeğe kavas olma; yani, ikram edecek bir şey olmadığında, ağırlayacak hiçbir şey yoksa, çok misafiri bir araya toplama, âleme yayma*); **ak eşiktin casoolu tar.** rus yöneticinin hizmetlisi, kavası. *krş.* Uyg. **yasavul** “özel koruma, muhafız; karakol komutanı; kavas”; Kmk. **yasaul** “Kazak yüzbaşısı”; Kzk., KKal. **jasavıl** “saray payesi; kavas” [ESTYa 152].

casta- = cazda- II.

castan- = cazdan-; **kara zoonu castanıp, çögüp beret Celmayan folk. (bkz.)**

Celmayan kara kayalıklara yaslanıp, dizlerinin üstüne çökmüştü. < **cas+tan-.**

castık 1. = cazdık I; 2. gün. dantelli yastık kılıfı, nakışlı yastık örtüsü.

castım, casım = cazım.

caş I 1. genç; **caşıñ caş** genç yaştasın, yaşça gençsin; **balanı caşınan, katındı başınan ats.** çocuğu yaşıyla (*alıştır*), kadını başlangıçtan beri (*evlilikten sonra hemen*) (*alıştır*); **caştayınan** genç yaşından beri; **caştayıñan kul bolup, körbögöndördü kördüñ** genç yaşından beri çalışıp, (*hiçkimsenin*) görmediklerini gördün; **caştayında cetim kaldım** çocukluğumda yetim kaldım; **caştar topl.** gençler, genç insanlar; **2.** taze, körpe, yaş; işlenmemiş, bitirilmemiş, tamamlanmamış, yarıda kalmış, yarım kalmış; **caş kayış** ham deri, işlenmemiş deri; **caş otun gün.** yaş ağaç, yaş odun; **caş sorpo** taze et suyundan, yalnızca

kesilmiş hayvan etinden; **3.** yıl, sene, yaş (*yaşın belirlenmesinde*); *al-caşı seksendin segizin çaşagan* seksen sekiz yıl yaşamıştı; *caşka tol-* veya *caşka cet-* (*erkekler hakkında*) ergin yaşa gelmek, reşit olmak; *mektep caşına cetpegen baldar* okul çağına ermemiş çocuklar; *caşka çık-* veya *gün. caşka kir-* yaşa büyümek, yaşa girmek; *caşı bıyıl otuz birge çıktı* yaşı bu yıl otuz bir oldu, otuz bir yaşına girdi; *caşıñız kaçaga kirdi? gün. kaç yaşındasınız?*; *al eki caşka karadı* iki yaşına bastı; *baygambarga caşı teñ folk. yaşı (bkz. baygambur)* peygambere denk, epeyce yaşı var; **4.** yaşam, ömür, hayat; *ceti kündük caşım bar folk.* yedi günlük ömrüm kalmış; *ırgıp ketet başıñız, tügönüp kalat caşıñız folk.* başınız düşer, ömrünüz sonuna erer; *karıgan koydun ömüründöy caşım kaldı* az ömrüm kaldı (*harf. yaşlanan koyunun ömrü gibi ömrüm kaldı*); ◇ *caşımdı suradı* canımı çıkardı, canımı sıktı; *kayaşanı köp ayıp, suradı menin caşımdı* ş. çok itiraz edip, canımı sıktı; *aytkan tildi eç albay, surar senin caşıñdı* ş. (*fena eş, kötü kadın*) söyleneni hiç dinlemeden, senin canını sıkar. < ET *ya:ş* (?ñ-) (ED 975b).

caş II yaş, gözyaşı; *çolok caş* bir damla gözyaşı; *közünön çolok caş çıktı* gözünden bir damla yaş aktı; *köz caşı kıl-* biraz ağlamak, gözleri yaşarmak; *közünün caşın köl kılıp* gözlerinden yaşlar boşanmak, iki gözü iki çeşme ağlamak; *kara caş* acı göz yaşları; *bulakka barıp, cuup kel kara caş cuugan betiñdi folk.* pınara varıp, acı gözyaşlarıyla yıkanan yüzünü yıkayıp; *coldoştordun ayrılıp, betimdi cuudu kara caş folk.* arkadaşlarından ayrılınca, yüzünü acı gözyaşları yıkadı. < ET *ya:ş* (?ñ-) (ED 975b).

caşa- yaşamak, sağ olmak, hayatta olmak; *ciyırma caştı çaşagan* yirmi sene yaşamış, yirmi yaşında; *caşagandın bir küñü bar carım ayga bergisiz folk.* yaşamın yarım aya verilmeyen bir günü var; *köp çaşagan bilbeyt, köptü körgön билет ats.* çok yaşayan bilmez, çoğu gören bilir; çok yaşayan değil, çok gezen bilir; *al caşarın caşap, içerin içti* ömrünü tamamladı; yaşayacağını yaşayıp, içeceğini içti; *caşabagır!* yaşama!, geber!, ömrün kısa olsun!; ◇ *caşasın!* yaşasın! < *caş+a-* < ET *yaşa-* (ED 976b).

caşamal ihtiyar, yaşlı, yaşı ilerlemiş. < *caşa-mal.*

caşañ yeşil, taze; yeşil ot; yeşillik (*ot hakkında*); *tizeden çıkkan caşañdı cirep, arkı-terki basat* diz boyu yüksekliğinde çıkan yeşil otu yarararak, oraya buraya basıyor;

açıkkan uylar caşañ bedege kaçırıp sala beriştı acıkan inekler yeşil yoncanın üstüne atıldılar, yoncaya saldırıverdiler. < *caş+añ*.

caşañdat- 1. yeşillenmek, yeşile bürünmek; 2. *mec.* gençleşmek, gencelmek, gençleştirmek. < *caşañ+da-t-*.

caşañkıra-: *caşañkıragan* yaşlı, ihtiyar, yaşı ilerlemiş. < *caşa-ñ-kıra*³⁸.

caşar ...yaşında, ... *çağında*; *altı caşar* altı yıllık, altı yaşında < *caş-ar*.

caşar- gençleşmek, genç görünmek. < *caş+ar-* < ET *yaşar-* (ED 979b).

caşarıñkıra- biraz genç görünmek, bir parça gençleşmek; *caşarıñkırıp kalıptır* biraz gençleşmişti. < *caşar-ı-ñ-kıra-*.

caşart- *et.* *caşar-*'dan; genç göstermek, gençleştirmek. < *caşar-t-* < ET *yaşart-* (ED 980a).

caşartuu *iş.* *caşart-*'tan; gençleştirme. < *caşart-uu*.

caşaruu *iş.* *caşar-*'dan. < *caşar-uu*.

caşat- *et.* *caşa-*'dan; yaşatmak, yaşama fırsatı vermek. < *caşa-t-*.

caşçılık gençlik, gençlik çağı; gençliğe özgü olan her şey. < *caş+çılık*.

caşı- 1. neredeyse ağlayacak olmak, ağlamaya başlamak üzere olmak; gözleri yaşarmak; üzülmek, keyfi kaçmak, canı sıkılmak; 2. *özanl., mec.* yumuşamak; gevşemek; *caşıgan cez* yumuşak (*örn. kızdırma yoluyla*) bakır, yumuşak sac, yumuşak teneke; *caşıgan cezdey* zayıf, çelimsiz, kuvvetsiz (*harf. kızdırılmış bakır gibi*); *söögü caşıdı* 1) acıdı, merhametli davrandı; onun yüreği kan ağlıyor, yüreğinden kan gidiyor; *tiginin ıylaganıp körüp, özünün da söögü caşıdı* ağlayanları görünce, onun da yüreği kan ağladı; 2) onun ruhu ve bedeni zayıf düştü; *sölökötü tursa da, söögü cezdey caşıgan folk.* karaltısı olsa da, ruhu ve bedeni zayıf düşmüştü (*harf. yumuşak bakır gibi*); 3. (*et hakkında*) çürümeye başlamak, bozulmak; *kubatı minday ketsin dep, acalı mintip cetsin dep, caşıgan öpkö bergendir folk.* o (*düşman*), gücü kuvveti yitirsin, eceli böyle yetsin diyerek kokmuş ciğer (*bahadırın köpeğine*) vermiştir. < *caş+ı-*. *krş.* KKal. *jası-* “zayıflamak; kararsız, çekingen olmak”, Kzk. *jası-* “yumuşamak, yumuşak olmak (*dövüldükten sonra demir bıçak hakkında*); Tuv. *çajı-* “lezzetsiz olmak, lezzeti kaybolmak (*devamlı güdüldükten sonra ölen veya zayıflayan hayvanın eti hakkında*)” [ESTYa 20].

caşığansı- benz. **caşı-**'dan; acıma, merhamet, şefkat umarmış gibi anlatmak; **közdön caştı kılğırtıp, caşığansıp ıyladı** gözünü yaşartıp, acıma ve merhamet umarmış gibi ağladı. < **caşı-gan+sı-**.

caşığınkıra = caşınkıra.

caşık 1. yağsız, yavan (*et hakkında*); cılız, zayıflamış, bir deri bir kemik kalmış (*hayvanlar hakkında*); **caşık et** zayıf hayvanın eti, yavan et; **eti caşık** (*hayvanlar hakkında*) yağsız (*yağsız etli*); **2.** hafif, yumuşak, sert olmayan (*örn. demir bıçak*); **caşık temir** yumuşak demir (*çelik değil*); **3.** sulu gözlü, gözü yaşlı, gözü sulu; **caşık ün** ağlamaklı bir ses; **caşık cürök** yufka yürekli, merhametli, her an ağlamaya yatkın; **4. mec.** cılızlaşmış beden; **aylasız uruş salgança, menin adırda kalsın caşığım folk.** yol yordam bilmeden savaşmaktansa (*başarısızlığı nedeniyle ölmeye mahkum*) cılızlaşmış bedenim (*definsiz*) tepede kalsın; **5. mec.** çekingen, sıkılğan, ürkek, mahçup, hazırcevap olmayan; $\diamond$ **caşık bay** hiç kimseye iyilik yapmayan zengin, hiç kimsenin iyilik görmediği zengin. < **caşı-k.** krş. KKal. **jasıq** “zayıf, çelimsiz, yumuşak (*örn. demir bıçak hakkında*)”; Kzk., KKal. **jasıq** “yağsız (*et hakkında*)”; Tuv. **çajıg** “lezzetsiz, tatsız (*et hakkında*)” [ESTYa 21].

caşık II Rus. gün. kutu, sandık.

caşıktık 1. sıskalık, zayıflık, cılızlaşmış olma; **2.** yumuşaklık, hafiflik; **3.** ağlamaklı oluş; **4. mec.** hazır cevap olmama durumu, çekingenlik, ürkeklik, sıkılğanlık. < **caşık+tık.**

caşıl 1. yeşil; yeşillik; **caşıl bak** yeşil bahçe; **caşıl çöptör** yeşil otlar; **caşıl oñot, caş çoñoyot ats.** yeşil solar, genç büyür; **2.** taze, canlı; **caşıl gül** canlı çiçek; $\diamond$ **caşıl massa bkz. massa.** < ET **yaşıl (?ya:şıl)** (ED 978a).

caşılça sebze, zerzevat; **caşılça-cemiş sovhozu** sebze-meyve devlet çiftliği. < **caşıl+ça.**

caşılçaçı sebze yetiştiricisi, sebze yetiştirme uzmanı. < **caşılça+çı.**

caşılçaçılık sebzecilik, sebze tarımı. < **caşılçaçı+lık.**

caşıldan- I. yeşillenmek, yeşil olmak, yeşermek; **caşıldangan tör caylap** yeşeren yaylada yazı geçirip. < **caşıl+dan-.**

caşıldan- II yaşarmak; **közü caşıldanıp ketti** gözlerinden yaşlar boşandı, göz yaşlarına boğuldu, gözleri yaşardı. < **caşıl+dan-.**

caşıldandır- *et. caşıldan-* I' den; ağaçlandırmak, yeşil alanlar kurmak. < *caşıldandır-*
dır-.

caşıldandıruu *iş. caşıldandır-*'dan; ağaçlama, ağaçlandırma, yeşil alanlar kurma;
köçölördü caşıldandıruu sokakları ağaçlandırma. < *caşıldandır-uu*.

caşıldant- I *et. caşıldan-* I'den; yeşile boyamak; yeşertmek, yeşil yapmak. <
caşıldan-t-.

caşıldant- II *et. caşıldan-* II'den; *köz caşıldant-* gözü yaşarır gibi olmak, neredeyse
ağlayacak olmak. < *caşıldan-t-*.

caşıldantuu I *iş. caşıldant-* I'den; yeşil renge boyama, yeşile boyama. < *caşıldant-*
uu.

caşıldantuu II *iş. caşıldant-* II'den. < *caşıldant-uu*.

caşıldanuu *iş. caşıldan-* II'den. < *caşıldan-uu*.

caşılduu yeşile bürünmüş; *caşılduu caykı talaa* yeşile bürünmüş, yeşil otlar örtülmüş
olan ilkbahar stepi. < *caşıl+duu*.

caşımpak *bkz. caşınbak*.

caşın- gizlenmek, saklanmak; *töö minip, ekçiğe caşınba ats.* deveye binip, keçi
arkasına saklanma; *caşınamın küzündö cañı kelgen kelindey folk.* gündüz yeni
gelen gelin gibi gizleneceğim (*eski bir geleneğe göre; yeni gelin ilk geldiğinde
kocaya akraba olan erkeklerin bir kısmı ortaya çıkmaz*); *ölümdön kaçıp
caşınğan, ölböy, tirüü kalabı? folk.* ölümden kaçıp saklanan, ölmeden, diri
kalacak mı? *krş. Alt. d'ajın-; Hak. çazın-; Trkm. yaşın-* “yaşmakla ağzını
kapatmak”; *Az. yaşın-* “kapanmak, örtünmek”; *Kmk. yaşın-* “ortadan kalkmak,
yok olmak, kaybolmak” [ESTYa 161].

caşınbak, caşımpak, caşınmay, caşınmak, caşımpak, caşırmay, caşırmak,
caşıırınpak saklambaç (*oyun*) ; *caşınbak oyno-* saklambaç oynamak. < *caşın-*
mak.

caşıñkı ağlamaklı, ağlamaya meyilli; merhametli, yufka yürekli; hüznü, elemli;
caşıñkı ün menen akırın gana ayttı ağlamaklı bir ses tonuyla ağır ağır konuştu.
< *caşı-ñ-kı*.

caşıñkır- ağlamak, gözyaşı dökmek, gözleri yaşarmak; duygulanmak, içlenmek,
acımak, merhamete gelmek, yüreği yumuşamak; *caşıñkırıp ayt-* üzgün,
ağlamaklı bir sesle söylemek; *caşıñkır ayt ün* ağlamaklı bir ses. < *caşı-ñ-kır-*.

caşınt- *et. caşın-*'dan; *birini* gizlenmeye zorlamak, saklanmaya mecbur etmek, saklatmak, gizletmek; *dalda cerge caşıntıp koyup (savaşta)* dulda yere gizlenme emri verip, gizletip. < *caşın-t-*.

caşıntuu *iş. caşınt-*'tan. < *caşınt-uu*.

caşınuu *iş. caşın-*'dan. < *caşın-uu*.

caşır- gizlemek, saklamak; *ayran suray kelip, ayagıñdı caşırba ats.* ayran istemeye gelip, çanağını gizleme; *oorusun caşırgan ölöť ats.* hastalığını gizliyen ölür; *özüm açık-ayrımın, kenedey sıımdı caşırgım kelbeyt* ben açık yürekli bir insanım, niyetimi gizlemek gibi bir isteğim yok; ♦ *caşırp emne keregi bar!* gizlemenin ne gereği var?; saklayacak hiçbir günahı (veya suçu, kabahati) yok!; *caap caşır bkz. cap- 1.* < *caş-t-r-* < ET *yaşur-* (ED 979b).

caşırık sır, giz. < *caşır-t-k* < ET *yaşurıkı:* (ED 980a).

caşırıkça (veya **caşırıkça türdö**) gizli olarak, gizlice, saklı olarak. < *caşırık+ça*.

caşırın gizli, esrarlı, saklanmış, esrarengiz; mahrem; kanunsuz; *caşırın türdö* esrarlı biçimde; *caşırın at* takma ad; *caşırın adabiyat* kanunsuz edebiyat, gizli edebiyat; *caşırın keñeşme* gizli kapaklı danışma, gizli müzakere; *caşırın dobuş berüü bkz. dobuş.* < *caşır-t-n* < ET *yaşru:* (*yaşuru*) (ED 979a).

caşırın- gizlenmek, saklanmak. < *caşır-t-n-*.

caşırınpak *bkz. caşınbak.*

caşırınuu *iş. caşırın-*'dan. < *caşırın-uu*.

caşırış *iş. caşır-*'dan; saklama, gizleme, gizli oluş. < *caşır-t-ş.*

caşırış- *işt. caşır-*'dan; hep birlikte saklamak, birlikte gizlemek. < *caşır-t-ş-* < ET *yaşruş-* (ED 980a).

caşırmak *bkz. caşınbak.*

caşırmay **1.** gizleme, saklama; *çöp caşırmay* saklambaç (*oyun*); **2.** *bkz. caşınbak.* < *caşır-may.*

caşırt- *et. caşır-*'dan. < *caşır-t-*.

caşıruu *iş. caşır-*'dan; gizleme, saklama; *caap-caşıruu bkz. cap- 1.* < *caşır-uu.*

caşıruun = **caşırın.**

caşış *iş. caşı-*'dan. < *caşı-ş.*

caşış- *işt. caşı-*'dan. < *caşı-ş-*.

caşı- *et. caşı-*'dan; **1.** ağlatmak, ağlamaya sebep olmak; **2.** *özanl., mec.* avutmak, teskin etmek, yatıştırmak, yumuşatmak; **temir caşı-** demiri tavlama, kıpkırmızı olana dek kızdırmak; **usta baltanı caşıp saldı** demirci (*acemice tavllanmış*) baltayı gereğinden çok kızdırmıştı; **söök caşı-** acıma duygusu uyandırmak, merhamete getirmek, (yüreğini) yumuşatmak, acındırmak; **3.** bozulmaya başlayanı (*et*) tatsız kabul etmek, lezzetsiz olmak. < **caşı-t-**.

caşnik *Rus. kon.* kutu; sandık.

caşoo *iş. caşa-*'dan; yaşama, hayat; geçim, geçinme; varlık; **canaşa caşoo** yan yana yaşama, birlikte yaşama, bir arada yaşama, beraber yaşama. < **caşa-oo**.

caşooru- **1.** elemli, acılı, kederli, üzüntülü olmak; **2.** bütün acısını, kederini, üzüntüsünü boşaltmak, derdini dökmek; **körgöndö köñül caşoorup tuulup öskön eline folk.** doğup büyüyen halkını gördüğünde derdini döküp.

caşsin- *benz. caş I*'den; kendini genç kabul ederek gençlik taslamak, genç gibi yapmak; **caşsinbay ele koy** kendini genç gibi gösterme, genç değilsin. < **caş+sin-**.

caşsint- *et. caşsin-*'dan; *herhangi bir şeyi* gereğinden çok genç ve deneyimsiz saymak; **Saparbaydı, közgö ilişpey, caşsintat** Saparbayı hiçe sayıyor, gereğinden fazla genç kabul ediyor. < **caşsin-t-**.

caşta- gözyaşı dökmek, gözyaşları içinde kalmak; **közün caştadı** gözyaşı döktü; **düşmanın közün caşta-** düşmanın gözünün yaşını dökmek, düşmana gözyaşı döktürmek. < **caş+ta-**.

caştal- *dön.-ed. caşta-*'dan; **köp ıylap, közüm caştalıp folk.** çok ağlayıp, gözyaşı döktüm. < **caşta-l-**.

caştay *bkz. caş I*.

caştık gençlik, gençlik çağı; **caştıkı eske tüşür-** gençliğini anımsamak. < **caş+тік.**

caştoo körpecik, körpe; **caştoo bala** körpe çocuk.

caştuu I yaşlı; **caştuu köz** yaşlı göz. < **caş+tuu** < ET **ya:şlığ** (ED 978a).

caştuu II ... yaşta, çağda; **on beške tolgon caştuu** on beş yaşında. < **caş+tuu** < ET **ya:şlığ** (ED 978a).

cat I yabancı, ecnebi; **cat kör-** çekinmek, kaçınmak, yabancı saymak; **cakşını catım debe, camandı dosum debe ats.** iyiyi yabancım, kötüyü dostum diye söyleme. < ET **1 ya:t (-d)** (ED 882b).

cat II *İr.* anak, bellek, hafıza; *catka aldı* ezberledi; *cat bilet* ezbere biliyor; *cat cazuu esk.* = *diktant.* < *İr.* یاد *yād* (PED 1524b).

cat- 1. yatmak, uzanmak; bulunmak, olmak, var olmak, kalmak, oturmak; *üydö catat* evde (barınakta, binada, lojmanda, odada, dairede, çadırdı, yurttı) yatıyor (bulunuyor, kalıyor); *şaarda beş kün cattım* beş gün şehirde oldum (bulundum, geçirdim); *men üygö catam* ben yurttı (odada, evde) yatacağım (uyuyacağım); *türmödö catkanda* hapishanede yattığında; 2. yatağa girmek, uykuya yatmak; uyku uyumak; *bügün cakşı cattıñızbı?* bugün iyi uyudunuz mu?; *cakşı catıp, cay turuñuz!* (size) Allah rahatlık versin!, iyi geceler! (*harf.* iyi uyuyup, rahat kalkınız); *el catarda* halk uykuya yattığında, yatağa girdiği zaman; geç vakit; 3. ait olmak, -dan olmak; ilgisi olmak, ilgi duymak; *mına bul töröçülükkö catabı?* buna bey tavrı, kibarlık (*bürokrasi*) denilebilir mi?; *bul iş cakşılıkka catpayt* bu iş iyiliğe ait değildir, bu işi iyilik diye isimlendirmek mümkün değildir; *munusu kalistikka catat* bu onun tarafsızlığıdır; 4. yardımcı fiil rolünde 1) genellikle davranışın devamlılığını ifade eder, davranışın o ana uygun düştüğünü anlatır; *söz süylöp catat* söz söylüyor (*konusmaya devam ediyor*); *oynop catat* oynamaya devam ediyor; *okup catat* öğreniyor; okuyor; *kat cazıp catkanda* mektup yazdığında, mektup yazdığı zaman; *kayda bara catat, emgene bara catat?* nereye gidiyorlar, niçin gidiyorlar? *orusça söylep catabı, kırgızca söylep catabı?* (şu anda, şu dakikada) Rusça mı söylüyor, Kırgızca mı söylüyor?; *iştep kele catat* o çalışıyor (*belirli bir zamana ve şimdiye kadar*); *ubakit ötüp cattı* zaman dolmuştu, geçmişti; *biz catıp catkan ubakta* yatağa girdiğimizde, uyumaya yattığımız zamanda; *kün caap turganda kolhozgo bara cattım* yağmur yağmaya başladığında çiftliğe gittim; *bir attanalı dep catkanda* atlara binmeye niyetlendiğimiz anda; *suu agıp catat* su akıyor (*akmaya devam ediyor*); *bazen şimd. z. üçüncü ş. cat-* fiili *catur* veya *caturı* şeklini alır; *eldin baarı cırgap catur* halkın hepsi tadını çıkarıp mutlu oluyor; *kele catur Külçoro, eki cagin karanıp folk.* (*buraya*) Külçoro, etrafına bakınarak, çevresini kollayarak geliyor; *şim. z. ger. esas fiilin ilk sesi (c)* kaybedebilir ve esas fille birleşip kaynaşır (*bkz. at-IV*); *kuda tüşün caturı folk.* evlenme teklif ediyor; *agıp keletat* (*buraya*) akıyor; *cıgılıp baratat* (*oraya*) yıkılıyor, düşüyor; *cıgılıp kelatat* (*buraya*) yıkılıyor, düşüyor; 2) *filden önce gelen ganı* şekli, bir şeyi yapmaya hazır olmak üzere

amaç, gaye ifade eder; ketkeni catat gitmeye hazırlanıyor, neredeyse gidiyor; *turganı cattı ele* kalkmaya hazırlandı, kalkma niyetindeydi; *erteñ ekzamen bergeni catabız* sabah sınav vermek niyetindeydik; *Kanıbek türmödön cıkkanı catkanda* Kanıbek, hapishaneden çıkmak üzere olduğunda; ◇ *körö catarbız* sonra seyrederiz, bakarız; yaşarız-görürüz; *cata kalat* genellikle *olm.* bütün benliğini verir (ör. *sağlanan kazanca, lezzetli yemeğe vs.*); *catıp iç-* hiçbir şey yapmadan yiyip içmek; *catıp içer* asalak, beleşçi, otlakçı; *catkan* veya *catkan bir* genellikle *olm.* çok, son derece, son, azami; *catkan bir uuru* müthiş bir hırsız; *catkan bir akmak ekensiñ* çok aptalmışsın, öküzü biriymişsin. < ET *yat-* (ED 884a).

cata: *cata karın* sarkık karınlı; *calama toodan teke atkan, cata karın ečki atkan folk.* kayalık dağlarda teke vurmuştu, sarkık karınlı keçi vurmuştu.

catak 1. yatak, yatma yeri; konak, yatacak yer, konaklayacak yer; **2.** in, mağara, vahşi hayvan ini; sığınak; *ayunun catagı* ayının ini; *bödönönün catagın kör da, etine taarınba ats.* bildiricinin yuvasını (*harf.* yatak, in) gör de, etine (*az diye*) darılma; **3.** *tar.* değişmez ikametgâh, sürekli oturulan yer (*kışın ve yazın bir yerde kalanlar, ikamet edenler*); *catakka kal-* yazın da yaylaya göçmeksizin kışlakta kalmak; **4.** = **catakkana**; **5.** = **catakçı**; *bir cerden kıymıldabay ookat kılğan Alımkul catak ele kışı-cayı ş.* Alımkul yatak oldu, kışın ve yazın yerinden kımıldamadan yiyecek buldu; **6.** uykucu, miskin, tembel, aylak; ◇ *koyon catagina çeyin bilet* yerin içinden görür (*harf.* tavşan yatağına kadar (*her şeyi*) bilir); *it catak* ilkbaharın başı; baharın ilk günleri (*ancak kar kalkmaya başladığında ve atların bulundukları yerlerin buzlarının erimesiyle, köpeklerin yere yatabildiği zaman*); *kar it catak bolup kalıptır* kar erimiş, yalnız onun ötede beride bazı yığınları kalmıştı; *catak at* Çatk.ağ. = **catalak**. < *cat-ak* < ET *yatğa:k* (ED 888a).

catakkana *Kırg.-İr.* **1.** konak, konaklayacak yer, geceleyecek yer, yatakhane; mesken, ikametgâh, barınak, ev, oda, yurt; **2.** *esk.* lojman, yurt. < *catak+kana*³⁹.

catakçı *tar.* *джатак*⁴⁰ (catak) (*yani hayvanları bulunmadığından, yazı dahi kışlakta geçirmeye mecbur olan fakir kimse*); *catakçını ter kıssa, cügün cöö taşıyt ats.* (*yazın*) yoksulu ter rahatsız etse, yükünü (*tarlaya*) yaya taşır; ◇ *catakçının itindey çuulda-* düzensiz bir biçimde yaygara koparmak, yüksek sesle çekişmek, gürültü

yapmak, gürültü çıkarmak (*harf.* yoksulun köpeği gibi gürültü çıkarmak). < **catak+çı.**

catakta- yatacak yeri olmak, devamlı ikamet etmek, bulunmak, var olmak; *arasin kirkool uyalap, koyon catakta cürçü ele* arasını sülün (*daha çok*) yuva yapıp tavşan bulunurdu. < **catak+ta-**.

catalak gıdasızlıktan, yeterli beslenememekten kaynaklanan bir at hastalığı (*at hastalığı; ör. bkz. çıçalak*). < **cat-alak.** *krş.* Az. *yatalaq* “tifo”; Kzk.(diyalекtlerinde) *jatalaq* “at hastalığı”; Gag. *yatalak(/q)* “yatağa düşen hasta” [ESTYa 159]. *krş.* TT *yatalak*.

catay-: *cataygan catak* bir ve aynı yerde yaşayan, hiçbir zaman göçmeyen insan.

catığış- *işt.* **catık-**’tan. < **catık-t-ş.**

catıguu *iş.* **catık-**’tan; yatkınlık, eğilim; *okuuga az-azdan catıguu kerek* okumaya azar azar eğilim göstermek gerek. < **catık-uu.**

catık yatık, eğik, meyilli, *bir şeye* meyilli olarak; istekli, meyilli olan; **2. mec.** kibar, nazik olan, kaba değil, kendini beğenmiş, kibirli; *cakşı bolsoñ, catık bol folk.* iyi olsan (*örn. yüksek yer tutarsın*) da nazik ol; *catık tildüü* veya *tili catık* veya *sözü catık* saygı uyandıran, beğenilen, ağırbaşlı, sade konuşmaya yeteneği olan; *senin tiliñ catık, sen ayt* kelimeler üzerine marifetin var (*akıllıca ve kibar konuşabilirsin*), sen söyle; *catık cazılğan añgeme* sade, duru, anlaşılması kolay bir dilde yazılmış hikâye; **3.** hareket tarzı, davranış, görgü; *zakongo tuura catığı* hareket tarzı kanunen uygundur. < **cat-t-k** < ET *yatuk* (ED 887b).

catık- meyilli olmak, yatkın olmak, *bir şeye* meyilli, hevesli olmak; ustalaşmak, usta kesilmek, eli yatmak, alışmak, benimsemek; *söz aytuuga catıksın, söögü bışıp katıksın folk.* söz söylemeye yatkınsın, kemiği (*yani organı*) pişirip sağlamlaşmışsın; *catıga elek köp elge caş balapan ubagım folk.* çocukluk çağımda, henüz halka (*halkın karşısına çıkmaya*) alışkın değildim. < **cat-t-k-**.

catıktır- *et.* **catık-**’tan. < **catık-tır-**.

catıktıruu *iş.* **catıktır-**’dan; istek, eğilim gösterilen *bir şeyde* ilerleme; *birisiyle* görüşme, temas. < **catıktır-uu.**

catıl- *dön.-ed.* **cat-**’tan; *terilgen pahtalar karmalıp catılbasın* derilen pamuklar uzun süre kalmasın. < **cat-t-l-**.

catın 1. anat. döl yatağı, rahim; *catından carıp çıkan bala* rahimden çıkan öz (anneler için) çocuk; **2.** meşime, etene, plesanta, dölüş, gebelik sırasında çocuğun yeri; **3.** yatma yeri, yatak, döşek; *maldın catını* hayvanların yattığı yer (başl. gece); *maldın catını cakşı bolso, mal ança arıktabayt* hayvanın yattığı yer iyi, rahat olsa, hayvan öyle zayıflamaz; **4.** uykuda davranış, uykuda davranış tarzı; *catını cakşı* uykusu rahattır, rahat rahat uyur; *catını caman* tedirgin uyur; ◇ *catını bölök* veya *catını başka* aynı anadan olmayan, anası başka; *altın catın enekem folk.* değerli çocuklar doğuran annem (*harf.* altından rahmi olan annem); *catınım kurup* (veya *küyüp*) *ketsin!* dölüm tükensin (veya yansın)! (*kadınlar, çocukları başarısız olduklarında, kötülük yaptıklarında, doğdukları ve öldükleri zaman yaşamazlar diye söylerler*); *catını küyüp bütkön* veya *catını küyüp ketken* çok koca veya sevgili değiştiren; *catını caman* anası yaman; *catında urgan* veya *catından urgan* doğuştan beş para etmez, işe yaramaz. < *cat-ı-n.*

catınçak bütün vakti yatarak geçirmek isteğinin üstün gelmesi; *aylam ketip, catınçak keldim* ş. gücümü kaybediyorum, uykum geldi. < *catın+çak.*

catındaş ana bir, aynı anadan. < *catın+daş.*

catır bkz. **cat- 4.**

catırka- çekinmek, kaçınmak, *birini* yabancı saymak, yadırgamak. < *cat+ı+rka-*. krş. Trkm., Gag., Az. *yadırğa-*; Kzk. *jatırqa-* [ESTYa 159]. krş. TT *yadırğa-*.

catırkoo iş. **catırka-**'dan; yabancılık hissi, uzaklaştırılmış olma, yadırgama; *mende catırkoo cok, kimdin üyünö barsam da, öz üyümdöy* ben rahatsız olmam (*yabancılık hissi duymam*), kimin evine gidersem (*o ev*) benim kendi evim gibidir. < *catırka-oo.*

catış iş. **cat-**'tan; ◇ *catış cöndömö dil.* (ismin) -de hali; *börü catış* bkz. **börü.** < *cat-ı-* ş.

catış- iş. **cat-**'tan; *okup catışat* öğreniyorlar, okuyorlar; *uşular menin kebeteme külüp catışpasın* şunlar benim dış görünüşüme gülüp durmasınlar. < *cat-ı-ş-*.

catkıc 1. yatak, döşek; **2.** mecra; *altından catkıc saldırıp, üstünö suptan captırıp folk.* altından yatak yaptırıp, üstüne kaba kumaştan örtüp. < *cat-kıç.*

catkır- et. **cat-**'tan; (*canlı hakkında*) yatırmak; uyutmak; *orun salıp, çaktırıp folk.* yatak serip, uyumaya yatırıp; *uktatpasın ubalım, catkırbasın cazıgım folk.* (eğer

benim hatam yüzünden olmuşsa) vebalim uyutmasın, günahım yatırmasın;
catkıra çap- yere yatırarak kesmek. < *cat-kır-* < ET *yatğur-* (ED 888b).

catkız- = **catkır-**.

catta- 1. ezbere hatırlamak, ezberden hatırlamak; *catka catta* ezberlemek; ezberleyerek öğrenmek; 2. ezberden (*ezberlemiş olarak*) söylemek, ezbere söylemek. < *cat+ta-*.

cattat- et. **catta-**'dan. < *catta-t-*.

cattık yabancılık, uzaklaştırılmış olma, uzaklaştırılmışlık. < *cat+tık*.

cattık- I çekinmek, kaçınmak, yadırgamak, yabancı olmak. *karş.* ET *yatık-* (ED 888b).

cattık- II = **catık-**; *ançalık cattığıp çerte elekmin* henüz heyecanla, şevkle çalmadım (*kopuzu*).

cattıktır- et. **cattık-** II'den; *bir kimsede* yabancı olma hissini uyandırmak. < *cattık-tır-*.

cattıktır-uu iş. **cattıktır-**'dan; *bir kimsede* yabancı olma duygusunu uyandırma. < *cattıktır-uu*.

catuu iş. **cat-**'tan; yatma. < *cat-uu* < ET *yatığ* (ED 887b).

cavan *İr. gün.* açılabilir kapısı olan geniş bir dolap.

cavdar *gün.* = **cogdor**; *tüyönü körköm körsötkön-moynundagı cavdarı folk.* deveyi güzel gösteren boynundaki kıllarıdır.

cavlık *gün.* = **cooluk I**.

cavlik *gün.* [**cävlik**] = **sızma 2**.

cavur *gün.* = **coor**; *atım cavur* atım berelidir, hafif sıyrığı vardır.

cavza *Ar. gün.* [**cävzä**] mayıs (*Cavza-İkizler burcu, Zodyak burç kuşağı*). << *Ar. جوزاء cevzā'* (PED 377b).

cay I yaz; *koon bışıp, cay bolup, cerdin baarı may bolup folk.* yaz geldiğinde kavun olgunlaşıp, bütün toprak bereket, bolluk içinde olup; *cayı-kışı veya cay kışı menen veya cayı-kış debey* kışın ve yazın, yaz kış demeden; bütün yıl; *körgözmö cayı-kışı menen işteyt* sergi bütün yıl çalışır; *cayında* yazın, yaz zamanında; *cayın* yaz boyunca, bütün yaz. < ET *ya:y* (ED 980a).

cay II 1. yer, mahal; *el ornoşkon cay* yurtlandırmaya açık arazi; şeneltilmiş yer, insanların oturduğu mahal (*veya bölge*); *silerge orun cok, cayıñardı tapkıla*

sizlere yer yok, yerlerinizi kendiniz bulunuz (*kendiniz yerleşiniz*); **cayında** 1) (o) yerinde; 2) (*herşey*) yolunda, yerinde; 3) *sey. ek* hakkında, konusunda, üzerine, için, ait, nedeni var, nedeni, sebebi, bir nedenden dolayı; **traktör remontu cayında** traktör tamiri hakkında; **2.** (*çoğunlukla üy–cay*) mesken, ikametgâh, barınak, ev, oda, yurt; **cay sal-** ev, yurt, barınak inşa etmek; **kötörüp koygon cayıñ çok, kaynatıp koygon çayıñ çok folk.** götürüp kurulmuş evin yok, kaynatıp kurulmuş çayın yok; **üy– cay şartları** meskenin hâl ve şartları; **cayı beyište bolsun!** evi cennette olsun! (*ölü hakkında*); **3.** müessese, kurum, tesis, fabrika; **önör cay** sanayi tesisi; **kagaz önör cayı** kağıt sanayi; **önör cay akça planı esk.** üretim (veya istihsal) ve finansman planı; **okuu cayı** 1) eğitim müessesesi (veya kurumu); 2) okuma; öğrenim durumu; **den sooluk cayı** 1) sağlık kuruluşları; sağlık hizmetleri; 2) sağlık durumu, sağlık işlerinin durumu; **4.** (*çoğunlukla maani–cay*) durum, hâl, vaziyet; asıl, esas, öz; **cayıñdı aytçı** kim olduğunu, ne olduğunu söyle, anlat!; **zorduk kılğan Toltoydun maani-cayın köröyün folk.** zorbalık yapan Toltoy’un kendisini ben göreyim (*ben ona gösteririm*); **caman, cayın aytam dep, barın aytat ats.** budala vaziyetini anlatayım derken, her şeyi ağzından geçirir; **degi aşuu aşıp körgön cayıñ barbt?** geçidi aşır görme durumun var mı?; **çın cay veya arki cay** gerçek (*ahiret, öbür*) dünya; **“barsa kelbes çın caydı bul eki şer kördü” dep folk.** bu iki yiğit dönüşü olmayan (*gidilip de tekrar gelinmeyen*) ahireti gördü; **cayına koy** yoluna koy (*karişmadan, bulaşmadan*); **bardığı cayında** (*harf. iş*) herşey yolunda, tamam, mesele kalmadı; **attı cayına koyup** atı kendi yürüyüşüne bırakıp (*dehlemeyen*); **cayı bar** bir şeyin belirtileri, izleri onda var; **tuyagı çulu mal eken, tulpardık cayı bar eken folk.** onun toynakları sağlam, hızlı giden at izlenimi var; **oyuñ cayınan çıkpay kaldı** düşündüğün meydana çıkmadı, dediğin olmadı; **cayma–cay** ağır ağır, yavaş yavaş, ahenkli bir biçimde, rahatça, sakın sakın; **Tülkünün kızı Kanışay kaynatası ötköngö kaygırıp, ıylap cayma–cay** Tülkü’nün kızı Kanışay kayınbabasının ölümüne sakince ağlayıp (*haykırmadan, bağırtısız*); **men alardın canında cerimde catam cayma–cay folk.** ben onların yanında kendi yerimde rahatça yaşıyorum; **kandan- candan bkz. kaydan; kaydagı – caydagı bkz. kaydagı.**

cay III 1. şöyle böyle, sebepsiz, nedensiz, yok yere; *cayça* veya *cayça ele* şöyle böyle (*belirli bir amaç olmaksızın*); *cay adam* yabancı kimse; özel kişi; *cay sooda* özel ticaret; *cay çarba* özel çiftlik, ferdi çiftlik, tek işletici, tek sahip; **2.** ağır ağır, yavaş yavaş, sakın sakın, sükunetle, sessiz; rahat, sükunet; *cay cür-* ağır, yavaş ve sessiz yürümek; *cay aldır-* dinlendirmek, avuntu vermek, sakinleştirmek, yatışmak, rahat vermek; *canı cay tapkanı çok* rahat yüzü görmedi; *cay taptırbay* rahat vermeden, dinlendirmeden; *canına cay ber-* huzur vermek, rahat yüzü göstermek; endişeye, derde son vermek; *cayı ketken* rahatı kaçırmış, bitmiş, bitkin, halsiz; *cayga sal-* avutmak, yatıştırmak, sakinleştirmek, susturmak; *aşı menen sıyga aldı, kadir-köñül menen alardı cayga saldı* yemek ikram edip, saygı gösterdi, onları kadir gönlüyle sakinleştirdi; *köñül cay bolsun üçün* vicdan rahatlığı için, vicdanı rahatlasın diye; *cay bolot* ölüyor (*harf. yatışıyor*); *kış erkesi karga da keede oturgan cerinde cay bolot* (*kışın*) kış haşarısı karga da bazen oturduğu yerinden yok oluyor, telef oluyor; *cay kıl-* öldürmek, vurmak; tüketmek; sona erdirmek, bitirmek; *Talastın baarın bay kılıp, dalay coonu cay kılıp folk.* Talas ‘ın hepsini varlıklı kıldı, çok sayıdaki düşmanı öldürdü; *cayın tap-* birisinin hakkından gelmek, üstesinden gelmek; öldürmek, vurmak; bitirmek; *cayıñdı tabam* hakkından gelirim senin; *anın cayı tabilat* o kaçamaz; yanıtını isterler; *aytkanıma körbösöñ, azır tabam cayıñdı folk.* söylediklerimi kabul etmezsen, şimdi seni öldürürüm; *cay tabar* yamanmaya çalışan, sokulan, ilişen, yapışan; *cay tabar, can baktılar* yamananlar ve çanak yalayıcılar; *cay barakat = caybarakat*; **3.** sebep, neden, gerekçe; *tylay turgan cayı çok* ağlamasına sebep yok; *cayınan* ... nedenle, sebebiyle, nedeniyle, şundan dolayı; *calgızdıktın cayınan kan Temirdin kalkına kaçıp ketken sen bolduñ folk.* yalnızlıktan dolayı Temir hanın halkının yanına kaçıp giden sendin; *Soke kelgen cayın süylödü* Soke gelme gerekçesini söyledi; *uuga çıkpay men catsam, eki kün bagıp ardaktaar eç kimiñdin cayıñ çok folk.* ava çıkmadan yatsam, iki gün bakmaya ve yedirmeye (*bile*) hiç kimsenin durumu yok; ♦ *cay süylöm dil.* hikāye cümlesi.

cay IV: cay cayla- bkz. **cayla-** III; **cay taş** bkz. **taş I.**

cay- 1. sermek, yaymak, döşemek; asmak (örn. *çamaşır kurutmak için*); dağıtmak, açmak, çözmek (örn. *saçları*); açmak (örn. *kitabı*); **kitep cay-** kitap yaymak,

açmak; **caygan aş gün.** рванцы⁴¹ (rvants) (yiyecek, yemek); **kol cay-** el uzatmak (*duada avuç içini yukarıya ve ileriye uzatma*); **kol cayıp, bata berdi** ellerini uzatarak dua ediverdi; **sen üçün kolum cayarın folk.** senin için dua ediyorum (*harf. sana el uzatıyorum*); **argımak oozun caydı** at ağzını açtı; **çaç cay-** saç örgülerini çözmek (*kocasının ölümüne ağlayan dul kadın hakkında*); **çaçın caydı** kadın saçlarını dağıttı; **aştıkka suu cay** ekinlere su akıtmak; **siñer cerge suu cay, ugar kişiğe söz ayt ats.** emen toprağa su akıt, dinlemesini bilene de söz söyle; **butuman kan caya beriptir** bacağımdan boyuna kan akmış; **başı, közü kıpkızıl, önö boyun kan cayıp folk.** başı, gözü, bütün bedeni kıpkırmızı kanlar içinde; **2.** yaymak; **elge cay-** umuma, halka bildirmek; ilan etmek, haberdar etmek; **3.** otlağa çıkarmak; meraya salmak; **koy cay-** koyunları meraya çıkarmak; **caygan atı miñ bolsun, salınganı kiş bolsun folk.** (*otlağa salınan*) atları bin tane olsun, sergisi ise, samur kürkü olsun; **4. avc.** şah kartalı av torbası içerisine sokmak, kartallı avcılık yapmak; **“kara şumkardı cayalı” dep, keldik** şah kartalı avlamak için buraya geldik. < ET **ya:d-** (ED 883b).

caya I 1. but (*gövdenin etli kısmı, daha çok atlarda yağlı parça, ağzı sulandıran parça olarak kabul edilir*); **ok cetpes tulpar mingizip, cayanı kesip cedirip folk.** ok yetişmeyen küheylana binip, (*at*) budunu kesip yedirmiş; **cayası cakşı tört eli, minday semiz bugu eken folk.** yağlı budu güzel ve dört parmak kalınlığında (*bkz. eli*), böyle semiz bir geyikmiş; **2. mec.** meyilli dağ çıkıntısı. *krş.* Özb. **caya** “but, sığır budu (*özellikle at gövdesinin arka kısmı*)”; Yak. **caya:** “kürek kemiği (omuz kemiği)”; Kzk. **jaya** “but, sığır budu”; Hak. **çaya** “bel”; Tuv. **çaya:** “yan, kış; but, kalça” [ESTYa 12]. *karş.* ET **yaya:** (ED 980b).

caya II *at hastalığının adıdır; külündün oozu caya bolup kalıptır* tayın ağzında **caya** ortaya çıkmıştı.

caya III gün. [cäyä] = caa I.

cayan I 1. (*çoğunlukla cayan balık*) yayın balığı; **2. (destanda)** canavar, ejderha, ucube; **koyo bergen kölünö, altmış kulaç cayan bar folk.** göle bırakılan altmış kulaç **cayan** var; ◇ **cayan ooz** (veya **cayanooz**) 1) büyük ağızlı; 2) acımasız, gaddar, merhametsiz; **cayança cutup** acımasızca yutup. *krş.* Kzk., KKal. **jayın**; Trkm. **ya:yın**; Nog. **yayın** [ESTYa 80].

cayan II: kızıl cayan 1) kanlı, kan içinde, kan içinde olan; 2) kan kırmızısı, kıpkırmızı; *kar kızıl cayan bolup kaldı* kar kana boyandı, kana bulandı; *murdu kızıl cayan bolup ketti* burnu kan içindedir; *kızıl cayan tüşür-* kana bulamak, kan içinde bırakmak, kanlamak; *kolomtosu caynagan kızıl cayan çok turat folk.* ocağı (bkz. *kolomto*) kızarıp, kıpkırmızı ateş yanıyor.

cayanda- (*kadınlar hakkında*) dıştan görünüşe göre hoş ve kibar olmak, ağırbaşlı ve güleryüzlü olmak. < *cayan+da-*.

cayanooz = cayan ooz (bkz. **cayan I**).

cayapta- kararsızca yumuşak bir adım atmak (*atlar hakkında, ayakları taşlı yola değdiğinde*).

caybarakat *İr.-Ar.* rahatça, sakın sakın; kendi zevkine.

caybarakattan- keyif çatmak, keyif sürmek. < *caybarakat-tan-*.

caybarakattanuu iş. **caybarakattan-**'dan; keyfetme, keyif sürme, rahat geçinme. < *caybarakattan-uu.*

caybarakattık sükün, sükūnet, huzur; *kant kızılçasın egüünü caybarattıkka kaltırışkan* şeker pancarı ekimini olurluna bıraktılar. < *caybarakat-tık.*

cayça bkz. **cay III 1.**

cayçı (*bazen cayçıl*) **cay taş** (bkz. **taş 1**) yardımıyla havayı değiştirmeye çağıran, cinleri kovan, üfürükçü. < *cay+çı* < ET *ya:tçı:* (*ya:dçı:*) (ED 886b).

cayçılık 1. sükün, sükūnet, iç rahatlığı, sessizlik; barış zamanı, barış; boş vakit, serbest zaman, uygun zaman; *zar zamanda cayçılık taba albadım Toktogul* zor zamanda (*çarlık, çarlık rejimi zamanında*) iç huzuru bulamadım Toktogul; *Aybanboz – Manastın cayçılıkta mine turgan atı* Aybanboz Manas'ın boş zamanlarında gezdiği küçük atıdır (*savaş olmadan, tören durumunda değil*); *cayçılıkta cazarbız* uygun bir zamanda yazarız. < *cay+çılık.*

cayçılık II cayçının (bkz) yetenekleri veya davranışları. < *cayçı+lık.*

cayçılıktuu rahat, uygun, dingin, sakın; *cayçılıktuu kün bolso, calpı baariñ kelgile folk.* dingin, rahat bir gün olursa, hepsi buraya gelsin. < *cayçılık+tuu.*

caydak 1. (*süvari, atlı, binici hakkında*) eyersiz (*at üstünde eyeri olmadan*); *caydak min-* veya *caydak atka min-* eyersiz binmek, eyersiz ata binmek (*eyersiz ve herhangi bir oturgu, dayangaç olmadan*); *özüñdū, caydak atka mingizip barıp, küñ kılām folk.* seni eyersiz ata bindirip köle yapayım ; *caydak külük gün.*

binicisi olmadan dört nala gitmesi için bırakılan at; **“soorusu caydak bolot” dep, üstünö colborston keecim captırgan folk.** (at) sağrısı eyersiz olur deyip üstüne kaplan derisinden çul örttürmüş; **2.** (ev hakkında) boş (döşemesiz ve ıssız, şenliksiz); **eşigi çok caydak tamda catkamın** kapı olmayan, boş evde yaşadım; **3.** üst giysisiz, paltosuz, pardesüsüz; çıplak, çırlıçıplak; **caydak turup barıp, eşikti açtım** üst giysim olmadan kalkıp, gidip kapıyı açtım; **caydak tös** açık döş, göğüs; **4.** çıplak yer (veya saha, mekan, mahal); açık toprak (veya alan, yer), açıklık; **kelin, kız cünün uçursa, şamaldın körkü caydakta folk.** gelin, kız yününü uçursa, rüzgarın güzelliği açık alandadır (onlar yünü dittiklerinde yün uçar, asla yakalayamazlar) **5. gün.** (kadınlar hakkında) türbansız, örtüsüz; **◊ calañ attuu, caydak ton bkz. calañ. krş. Kzk., KKal. jaydaq** “eyersiz”; Alt. **d’aydaq** “eyersiz at” [ESTYa 12].

caydakta- hafifletmek, fazla yükü, örtüyü vs. almak (veya çıkarmak); **at caydakta** atın eyerini çıkarmak, eyerini almak (eyer ve eyerin altına konan keçeyi çıkarmak); **at caydaktap alışıp, attarın suuga salışıp folk.** atların eyerini çıkarıp, atlarını suya salıp. < **caydak+ta-**.

caydaktan- dön. **caydakta-**’dan; fazla giyimi ve yükü çıkararak kendini hafifletmek; **beşmantçan bolup, caydaktanıp algan** yalnız bir beşmet (kapitone palto) ile kalarak kendini hafifletti. < **caydakta-n-**.

caydaktat- et. **caydakta-**’dan. < **caydakta-t-**.

caydaktoo iş. **caydakta-**’dan; eyeri ve eyerin altına konan keçeyi çıkarma. < **caydakta-oo.**

caydañda- hareketleriyle neşesini anlatmak, hareketleriyle keyfini ifade etmek; neşeli, şen, hayat dolu, şenlikli olmak; **külö bagıp, caydañdayt folk.** coşkunlukla, sevinç içinde gülerek bakıyor; **caydañdap attan türüşdü** (misafirin) attan inmesine seve seve yardım etti. < **caydañ+da-**.

caydarı 1. açık karakterli; candan, içten, samimi, açık yürekli, neşeli, şen; gönül alıcı, güler yüzlü, hoş tavırlı, sevimli; **bayagı kadimkidey caydarı açık süylöşöt** onlar kendi aralarında eskisiden olduğu gibi candan yürekten konuşuyorlar; **komuzum çok kolumda, kor boldum öskön caydarı folk.** kopuzum elimde değil, varlık içinde keyif sürerek yaşarken horlandım; **bagıbzga Altınay caydarı kıldı çekenı** ş. bahtımızı Altınay çehresiyle aydınlattı; **2.** yiğit, cesur, babayiğit;

Almambet uulu Külçoro caydarı kök cal men bolsom folk. Almambet' in oğlu kır yeleli Külçoro yiğit (*bkz. cal I*) ben olsam; **3. caydarım** *okş. ifadesidir; caydarım calgız Almambet, enekeñdi kıynadıñ* canım biricik Almambet, anneni üzdün; **4. gün.** yabani, vahşi, vahşi (olma); *caydarı alma* yabani elma ağacı; yabani elma.

caydarılan- eğlendirmek, neşelendirmek, güldürmek; güleryüz göstermek; kendini özgür hissetmek; *caydarılangan bolup külümsürödü* o, hoş bir ifadeyle gülümsedi. < *caydarı+lan-*.

caydarılık güler yüzlülük, hoş tavırlılık, sevimlilik, iyi mizaçlı, iyi kalpli. < *caydarı+lık*.

caydık yaz, yaz mevsimi, yazlık; *caydık kıyım* yazlık giyim. < *cay+dık*.

caydır- *et. cay-*'dan; *kilem caydır-* kilim (veya halı) sermelerini emretmek, kilim serdirmek; *yılkı caydır-* yılının (*büyük yılkı atları*) meraya salıverilmesini emretti. < *cay-dır-* < ET *yadtur-* (ED 887a).

cayga- aldatmak, kandırmak, tatlı sözlerle kandırmaya çalışmak, yoluna koymak; *kızına caman aytpay, köñülün caygap tur* kızına kötü söyleme, onu tatlı sözlerle kandır; *al şum, bizdi törünö çıkarıp caygap, kımızına sugarıp, aldap koyso, tim kalat elek* o hilekâr, bizi başköşeye çıkarıp sempatimizi kazansa (*harf. kandır*) kımızla sarhoş edip aldatırsa sessiz kalırdık; *atasına süylöşüp, astı daynın bilgizbey, caygap cüröt ar künü folk.* babasıyla konuşup, bildirmeden, her gün onu aldatıp geziyor. < *cay+ga-*

caygagansı- *benz. cayga-*'dan; teskin etmeye çalışmak, teskin etmek, yatıştırmak, sakinleştirmek; *Suyumkan enesi Acardın köñülün caygagansıdı* Suyumkan annesi Acar'ın gönlünü yatıştırdı. < *cayga-gan+sı-*.

caygakta- = caykakta- .

caygar- nizama sokmak, düzene koymak, düzeltmek. < *cayga-r-*.

caygarmalık **1.** düzene konmuş olma, düzenlenmiş, düzenli; **2.** düzene sokma yeteneği, düzenleme kabiliyeti. < *caygar-ma+lık*.

caygaş- *işt. cayga-*'dan; **1.** düzelmek, düzene girmek, yoluna koyulmak, tanzim edilmek; **2.** bulunmak, yerleşmiş bulunmak, yerleşmek, iskân etmek. < *cayga-ş-*.

caygaştır- *et.* **caygaş-**'tan; **1.** düzene sokmak, düzeltmek, yerlerine koymak; çeki düzen vermek; *bir şeyi* yoluna koymak; yerli yerine koymak; **2.** *birini* yerleştirmek, iskân etmek. < **caygaştır-tır-**.

caygaştırıl- *ed.* **caygaştır-**'dan; *iş köñüldögüdüy caygaştırıldı* iş istenildiği gibi yoluna koyuldu. < **caygaştır-t-l-**.

caygaştırılış- *ışt.* **caygaştırıl-**'dan; *ballistikalık raketaların caygaştırılışı* balistik füzelerin tanzim edilmesi. < **caygaştırıl-t-ş-**.

caygaştırıu *iş.* **caygaştır-**'dan; düzene (nizama) sokma, çeki düzen verme, yoluna koyma, tanzim; yerleşme, yerleştirilme; *küçtördü caygaştırıu* kuvvetleri tanzim etme; *kadrlardı tandoo, caygaştırıu cana tarbiyaloo* eğitim kadrolarını seçme ve yerleştirme; *öndürgüç küçtördü caygaştırıu eko.* üretici güçleri yerleştirme. < **caygaştır-uu.**

caygıç: *aş caygıç Tien.ağ.* = übölük.

cayıbaş haşlanmış hamur parçaları ve ayrandan yapılan bir yiyecek.

cayık genişçe açılmış, yayılmış, serpilmiş; geniş, enli, açık, yayvan; **cayık bet** geniş yüzlü, ablak yüzlü; **kök cayık** orman açıklığı, orman içindeki açık alan; **töş cayıgın karasa, döbölüü toonun keridey folk.** göğüs genişliğine baksa engebeli dağ tepeleri gibi; **aldı cayık** şanslı, talihli; **calpı-cayık** bkz. **calpı.** < **cay-t-k.** krş. KKal. **jayıq;** Uyg. **yeyiq;** Özb. **yayık** [ESTYa 77].

cayıl I *Ar.* (*insanlar hakkında*) acımasız, gaddar, merhametsiz, kötü kalpli, kindar, çok sinirli.

cayıl II *Ar.* garaz, kin; öfke, hınç; **cayılım karmadı** çok öfkelenim.

cayıl- *dön.-ed.* **cay-**'dan; **1.** alabildiğine serilmek, yayılmak, serilip serpilmek, sere serpe yatmak, genişlemek; her tarafa dağılmak, dağılıp gitmek; **2.** yayılmak, dağılmak; **caman kagazga sıya cayılıp ketet** kötü kağıda mürekkep yayıldı; **keñiri cayılğan** genişçe yayılmış; **cayıldı elge atagım** şanımlı halka yayıldı; ◇ **etek, ceñi cayılğan** (*insanlar, halk hakkında*) özgür yaşayan ve eksiksiz bir bolluk içerisinde (*harf.* etek ve yeni yayılan); **etek, ceñi cayılsın** ona özgür ve iyi bir yaşam diliyorum; **kün cayılıp açıldı** hava açılmaya başladı; **cayıl tastorkon** üzerinde çok nefis ve çeşitli yiyecekler bulunan sihirli masa örtüsü; **ak körpö cayıl** (*kadınlar hakkında*) her bakımdan mükemmel, her yönden kusursuz

(ağırbaşlı, akıllı, tutumlu, özenli, güler yüzlü, hoş tavırlı vs.); **kündün murdu cayıla** bkz. **murun I.** < **cay-ı-l-** < ET **yadıl-** (ED 890a).

cayıldan- kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek, cinleri tepesine üşüşmek, tepesi atmak, gözü dönmek. < **cayıl+dan-**.

cayıldanuu iş. **cayıldan-**'dan; kin besleme, hırslanma. < **cayıldan-uu.**

cayıldık = cayıl II.

cayılım yayma, yayılma; **malga cayılımı çok cer** mala yayılım yer yok, hayvanların dağılıp otlamasına imkan bulunmayan yer. < **cayıl-ı-m.** krş. Trkm. **yayılım** "otlak, mera; çayır, çayırılık"; Kzk., KKal. **jayılım** "otlak, mera" [ESTYa 77].

cayılma 1. genişçe açılmış, yayılmış, serpilmiş; dağılmış; engin, geniş; etraflı, detaylı; **cayılma süylöm dil.** detaylı cümle; **2.** subasar, hidrofor. < **cayıl-ma.**

cayılıñkı bir parça katmanlara ayrılmış, az buçuk genişlemiş, biraz yayılmış; **tanooloru bir az cayılıñkı** burun delikleri biraz genişlemiş. < **cayıl-ı-ñ-kı.**

cayılt- et. **cayıl-**'dan; **etek cayılt-** eteği ardına kadar açılmak; **sovet soodasın keñ cayıltalı** Sovyet ticaretini büyük çapta genişletelim. < **cayıl-t-**.

cayıltıl- ed. **cayılt-**'tan. < **cayılt-ı-l-**.

cayıltuu iş. **cayılt-**'tan; gelişme, geliştirilme, genişletme; yayma, yayılma, **partiyanın içki demokratiyasın cayıltuu** parti içi demokrasisini genişletme. < **cayılt-uu.**

cayıluu I iş. **cayıl-**'dan. < **cayıl-uu.**

cayıluu II serilmiş, yayılmış, genişçe açılmış, dağılmış; **tastorkon cayıluu** masa örtüsü yayılmış, sofrası serilmiş; **kara çaçı cayıluu folk.** onun kara saçları dağılmış; **miste menen badamı kaptı turat cayıluu ş.** (satıcının) fıstıkları ve bademleri çuvallara yayılmış duruyor. < **cayıl-uu.**

cayın I bkz. **cay I.**

cayın II 1. (tam olarak **cayın balık**) yayın (balığı); **2.** (destanda) balık şeklindeki deniz canavarı; ♦ **cayın ooz** büyük ağızlı. krş. **cayan I.**

cayında bkz. **cay I.**

cayındası gün. yazın.

cayış iş. **cay-**'dan; **koy cayış** koyun otlatma. < **cay-ı-ş.**

cayış- işt. **cay-**'dan; **attın oozun cayışıp folk.** atın dizginlerini gevşetip. < **cay-ı-ş-.**

cayıt 1. otlatma, gütme, yayma; *mal cayıtın bilbeysiñ* hayvanları nerede ve nasıl güdeceğini bilmiyorsun; **2.** mera, otlak, yaylak; *maldın cayıtı bolboy baratat* hayvanlar için mera yetmiyor; hayvanlar için otlak sıkıntısı var; *caman koyçu cayıtın bir kündö tügötöt ats.* kötü çoban merasını bir günde tüketir; *cayıt-sugat-tresti* otlak – toprak ıslahı için tröst; *cayıt kenen bolsun!* mera geniş olsun! (*yeni bir meraya taşınana veya hayvanlarıyla meraya gidene söylenen dilek, temenni*); **3.** enginlik, engin alan, genişlik, ferah yer, geniş saha; açıklık; *een-cayıt turmuş* özgür (ve rahat) bir yaşam; $\diamond$ *cayıtı keñidi* tarla işi genişledi; onun etki alanı (nüfuz sahası) genişledi; *çar cayıt = çarcayıt.* < *cay-ı-t.*

cayıttuu (*araziler, yerler hakkında*) bereketli, elverişli otlaklar. < *cayıt+tuu.*

cayız *Ar. gün.* uygun, caiz, müsaade edilebilir (*kanunlar açısından veya etik açıdan*); doğru, düzgün, kurala uygun. << *Ar. جائز cā'iz* (PED 354b).

cayka- 1. sarsmak, silkelemek, silkmek; *bir şeyi* harekete geçirmek, yola çıkarmak; *ak sakalın caykagan* (*gür ve uzun*) ak sakalını arada bir sarstı; **2.** = **cayga-;** *keyigen dilin bilgizbey, caykap süylöp, toktoldu* ş. yürek dargınlığını sezdirmeden çok saygılı davranarak konuşmayı kesti; *aldap - soolap caykayın folk.* hileyle ve kurnazlıkla (*herşeyi*) hallederim (*veya* yoluna koyarım); *cakşı söz menen caykayın* hoş, tatlı sözlerle (*onu*) kandırırım; *bal sözü menen arı caykap, beri caykap* bal gibi tatlı sözlerle, tatlı dillerle yarım yamalak kandırırım; *kur söz menen caykagan* boş konuşmalarla masal yutturdu, göz boyadı. < *cay+ka-* < ET *yayka:-* (ED 981a).

caykakta- at oynatmak, ata yarım çark yaptırmak, kabadayı kabadayı fiyaka satmak. < *caykak+ta-*.

caykal- *dön.-ed.* **cayka-**'dan; **1.** bir yandan bir yana (*veya* tarafa) sallanmak, sallanmaya başlamak; *caykala basat* çalımlı bir eda ile, kurula kurula geziyor, ahenkli bir şekilde sallanıyor; *sakalñ caykalgan* sakalın tahta sakaldır; fazla özenli bir şekilde düzeltilmiş; sakalın sana kibirli bir görünüş vermiş; *çöbü caykalgan cer* sık ve zengin otlarla örtülmüş olan yer; *kızıl at cüröt caykalıp, özündün tegiz sazında folk.* düz bataklık boyunca kır at sallanarak yürür; **2.** tıpatıp, tam, ölçüsüne (bedenine, boyuna göre) olmak ve yüzüne yakışmak; *küynöğü caykalgan* elbisesi bedenine göre olmuş ve yüzüne yakışmış. < *cayka-l-* < ET *yaykal-* (ED 981a).

caykalış- *ışt.* **caykal-**'dan. < **caykal-ı-ş-**.

caykalt- *et.* **caykal-**'dan. < **caykal-t-**.

caykama = **caykana 2.**

caykana *İr. 1. ordo (bkz. ordo 3) oyununa benzeyen, yetişkin erkeklerin oyununa verilen isim; 2. mezar, kabir, gömüt, sin.*

caykañda- beden hareketlerini kullanarak cilve yapmak, kırıtmak, cilvelenmek, nazlanmak, yapmacıklı tavırlar takınmak (*başl. kadınlar hakkında*); **caykañdap basat** cilveli cilveli salınarak yürüyor. < **cayka-ñ+da-**.

caykar *gün.* açık, anlaşılır (*insanlar*), uzman, bilgili.

caykaş- = **caygaş-**.

caykaştır- = **caygaştır-**; **cata turgan cayıñdı, caykaştırıp, tapkıla** yatılacak yeri, araştırıp bulun. < **caykaş-tır-**.

caykı yazlık, yaza ait, yazı anımsatan; **caykı cumuştır** yazlık işler; **caykı cana kışkı cayıttar** yazlık ve kışlık meralar. < **cay+kı** < ET **yaykı:** (ED 981a).

caykın dingin, sakin sessiz; **caykın catkan kaldıñ el cabıla tura kaldı emi folk.** sessiz sakin yaşayan herkes aniden telaşlandı (*harf. fırladı, çıktı, atladı; örn. bkz. caylan-*).

caykınısın = **caykısın.**

caykısı yazın, yaz ayı içinde. < **caykı+sı.**

caykısın yazın, yaz boyunca, bütün yaz; **Ala-Toonun başınan caykısın ketpeyt apak kar folk.** Ala dağın tepesine yazın bembeyaz kar inmez. < **caykısı+n.**

cayla- I yaylaya çıkmak, yazı geçirmek; yazlık merada olmak; yaz mevsimini herhangi bir yerde geçirmek; **cayında çöldü cayladıñ** yazı bozkırda (veya step bölgesinde) geçirdin; **Aksunun başın cayladık folk.** Aksu'nun yukarı kısmında yazı geçirdik; **2.** oturmak, yaşamak, bulunmak, kalmak, yerleşmek; kurulmak; **kararıp bağı dümpöyüp, kolhozdor caylap catkan cer ş.** gümrük bahçelerin koyulaştığı ve kollektif çiftliklerin kurulduğu yer. < **cay+la-** < ET **1 yayla:-** (ED 982a).

cayla- II **1.** düzene (veya nizamaya) koymak; yerleştirmek, koymak; **maldı cayla-** hayvanlara bakmak, göz kulak olmak (*bağlamak, yem vermek vs.*); **maliñdi caylap bolgon soñ, kelgile kalbay cabıla folk.** siz hayvanları düzene koyduğunuzda hepiniz buraya geliniz; **anı - munu cayla** şunu bunu düzene sok,

çeki düzen ver; *aga konorgo tuur caylaptır folk.* oturması için ona **tuur** (bkz. **tuur**) vermiş; **2.** yatıştırmak, teskin etmek, yumuşatmak, sakinleştirmek; *köñül cayla-* yüreği yatıştırmak; *senden öcüm alamın, köönümdü caylap kalamın folk.* senden öcümü alacağım, yüreğimi ferahlatacağım; **3.** *mec.* öldürmek, vurmak; *catkan cerinde cayladı* yattığı yerde öldürdü. < *cay+la-*.

cayla- III (veya *cay cayla-* veya *kün cayla-*) **cay taş** (bkz. **taş 1**) yardımıyla havayı değiştirmeye çağırmak; *ayla menen cay caylap folk.* hileyle havayı değiştirmek. < *cay+la-* < ET **2 yatla:-** (ED 890b).

caylalu rahat, konforlu, iyi donatılmış, süslenmiş; *al saraydı karasañ, azem menen caylalu folk.* o, sarayı görsen; şık, zarif bir şekilde süslenmiş. < *caylal-uu*.

caylan- dön. **cayla-** II'den (genellikle **köñül** sözcüğü ile birlikte kullanılır); yerleşmek, bulunmak; normale dönmek; yatıştırmak, teskin etmek, yumuşatmak, sakinleştirmek; *köñülü caylandı* onun yüreği yatıştı, o sakinleşti; *bir az es alıp, köñülü caylangan* kendine geldi ve biraz dinlendi (yüreği ferahladı); *caykın catıp bir künü, caylanıp, tamak içpedik folk.* bir gün bile kendimizi rahat hissetmedik, rahatça yiyeceği tatmadık. < *cayla-n-*.

caylanış iş. **caylan-**'dan. < *caylan-ı+ş*.

caylanış- iş. **caylan-**'dan; bulunmak, yerleşmiş bulunmak, yerleşmek, yurt edinmek; kurulmak; *Karakolgo caylanışıp aldım* devamlı ikamet etmek üzere Karakol'a yerleşmiş bulundum. < *caylan-ı-ş-*.

caylanuu iş. **caylan-**'dan. < *caylan-uu*.

caylaş- I, II iş. **cayla-** I, II'den. < *cayla-ş-* < ET **yadlış-** (ED 891a).

caylaştır- et. **caylaş-** II'den; koymak, yerleştirmek. < *caylaş-tır-*.

caylaştıruu iş. **caylaştır-**'dan; koyma, koyulma; yerleşme, yerleştirme, yerleştirilme. < *caylaştır-uu*.

caylaşuu iş. **caylaş-** II'den. < *caylaş-uu*.

caylat- I et. **cayla-** I'den; *caylata* bütün yaz, bütün yaz boyunca; *caylata kılğan meenetinin cemişi* bütün yaz sarfettiği emeğinin yemişi. < *cayla-t-* < ET **yaylat-** (ED 982a).

caylat- II et. **cayla-** II'den. < *cayla-t-*.

caylı I, II bkz. **cayluu I, II.**

caylık = **cayçılık I**; *emne boldu? caylıkpı degi?* ne oldu? sağ salım mı?

cayloo I iş. **cayla- II**'den; düzene koyma, çeki düzen verme, yerleşme, yerleştirme, yerleştirilme. < **cayla-oo**.

cayloo II yayla, otlak, mera, yaylak (*genellikle yüksek dağlı*); **çoñ cayloo tar.** yüksek dağlarda bulunan büyük otlak (*zenginlerin hayvanlarının yazı geçirdikleri yer*); **böksö cayloo tar.** dağ tepelerine daha yakın mera (*maddi durumu daha yetersiz olanların, fakirlerin hayvanlarının yazı geçirdikleri yer*); **kan cayloo** kuz. 1) verimli otlaklardan oluşan yayla; 2. *mec.* bolluk; bereket; **cayloo cayla-** yazı geçirmek, yaz mevsimini yaylakta geçirmek; **çarbalar cayloo caylasın, diykandar aşlık aydasın folk.** hayvan yetiştiricileri yaylakta yazı geçirsinler; köylüler ekim yapsınlar. < **cayla-oo** < ET **yayla:ğ** (ED 981b).

caylooçu yaylaya çıkan, yazlıkçı, otlakçı (*yazın hayvanlarla meraya çıkan kişi*). < **cayloo+çu**.

cayloolo-: **cayloolop cür-** yaz boyunca gezmek (*işsiz, eğlence uğruna*); **okuu tararı menen cayloolop, ce kurorttop ketçü** okuma biter bitmez, o çoğunlukla yaylanın veya kaplıcanın yolunu tutardı. < **cayloo+lo-**.

caylooloş biriyle yayla ortaklığı olan, yaylaktaş, yayla ortağı. < **cayloo+loş**.

caylooluu yere uygun hale getirilmiş, çeki düzen verilmiş, düzeltilmiş. < **cayloo+luu**.

cayluu I, **caylı** rahat; sıkıntısız; sakin, iyi, hoş; **mal kıştatuuga cayluu cer** hayvanların kışı rahat geçirmeleri için yer; **cayluu, eptüü mal eken, Makinerdi maga ber folk.** Makineri (*at*) bana ver; rahat, iyi bir hayvanmış; **iş bir cayluu bolgonço** onun işi anlaşılincaya kadar açıklığa kavuşmaz; **catkan ceri cayluu bolsun!** (*ölü hakkında*) yattığı yeri rahat olsun (*harf.* yattığı yer rahat, konforlu olsun); **caylı-caylata veya caylı-caylap** bütün yaz boyunca. < **cay+luu, cay+lı**.

cayluu II, **caylı herhangi bir yerin sahibi; üylüü – cayluu bkz. üylüü 2.** < **cay+luu, cay+lı**.

cayma 1. genişçe açılmış, yayılmış, dağıtılmış, dağınık, karışık, karmakarışık, düzensiz; **cayma kökül** karışık (veya düzensiz) kākül, dağınık saç örgüsü; gür kākül, gür perçem; **cayma kuyruk** dağınık, düzensiz kuyruk; **cayma bazar tar.** malların yere ve tezgaha yerleştirildiği pazar; **2. esk.** ağzına kadar doldurulmuş çuval, silme dolu çuval (*kuru şeylere mahsus hacim ölçüsü*); **eki kapka cayma kılıp aldım** iki çuvalı (*ağzına kadar dolu*) aldım; **3.** (*sadece biniciler değil, tüm*

katılanlar gelir) herkesin katıldığı, ilgi gösterdiği keçili atlama yarışının evresidir. < *cay-ma*.

caymala- 1. kenarla bir düzlemek, kenara kadar doldurmak; 2. keçi yarışına rahatça hep birlikte aynı anda katılmaya karar vermek. < *cayma+la-*.

caymalan- *dön.* **caymala-**’dan; kenarlarla bir etmek; kenarlarla bir düzlenmeye başlamak; *balanın alagay çoñ közü cez çaraga caymalangan boorsokko tüşö kaldı* çocuğun fal taşı gibi açılan gözleri **boorsok**larla (*bkz.* **boorsok**) ağzına kadar doldurulmuş tasa bakakaldı; *şattık menen caymalangan Nurakeñ tamılcıdı çala ışkan alçaday* ş. neşeyle dolu olan Nurak olgunlaşmış vişne, kiraz gibi kızardı. < *caymala-n*.

caymalant- *et.* **caymalan-**’dan; = **caymala-** 1. < *caymalan-t-*.

caymalat- *et.* **caymala-**’dan. < *caymala-t-*.

cayna- 1. geniş ve pek çok yayılmak, çok sayıda dağılmak, dökülmek; *caynagan el kele atat* halk yığını geliyor; *caynagan kol* bir çok asker; *kumurskaday caynagan el* yeşil çayırlar gibi olan, oğul otu gibi olan halk; çok büyük halk yığını; *buuday cerde caynap kaldı* buğday döküldü (pek fazla miktarda); *cıldızdar caynap çıgıp kalıptır* (*gökyüzüne*) yıldızlar serpilmişti; *alardın üyü caynap, tolup turat* onların evinde bolluk bereket var; 2. (*gözler hakkında*) güzel ve büyük olmak; *botodoy közü caynayt* onun güzel gözleri kocaman açıldı; 3. çekici güzelliğiyle ayırt edilmek; güzel görünmek; *aldına kilkildegen caş kozunun eti, kımız, boorsok debey, caynap keldi* genç kuzunun eti, kımız ve **boorsok** (*bkz.* **boorsok**) güzel görünümleriyle onun önüne serildi; 4. (*gözler hakkında*) kıskançlıkla, gıptayla veya umutla kocaman açılmak; *pulu bardın oozu çaynayt, pulu cektun közü caynayt ats.* parası olanın ağzı çiğner, parası olmayanın gözü gıptayla (*kıskançlıkla*) açılır; *tañday kurgap, köz caynap, çöldö kalar bekenbiz? folk.* çölde kuru damakla ve umutlu (*dopdolu*) gözlerle duracak mıyız?; *kızıgıp, köz caynap ketti* gözleri (*şaşkınlıktan*) fal taşı gibi açıldı. < *cay-na-*. *krş.* KKal *jayna-* “büyük ve güzel görünmek (kocaman açılan gözler hakkında); süslenmiş, bezenmiş olmak; neşelenmek; ışıldamak”; Kzk. *jayna-* “ışıldamak, parıldamak; süslenmiş, bezenmiş olmak”; [ESTY 79].

caynak: *kumar caynak bkz.* **kumar II.**

caynal- *dön.-ed.* **cayna-**'dan; = **cayna-**; *tel toru at turat baylanıp, tekedey közü caynalıp folk.* doru at bağlı durup, onun iri gözleri ışık saçıp. < **cayna-l-**.

caynamaz *İr.* = **cay namaz** (*bkz.* **namaz**).

caynat- *et.* **cayna-**'dan; *botodoy közün caynatkan folk.* o, güzel gözlerini kocaman açtı. < **cayna-t-**.

caynoo *iş.* **cayna-**'dan; *eki kolu bayloodo, eki közü caynoodo folk.* elleri bağlı, gözleri ışıltılı (*eli işte gözü oynasta*). < **cayna-oo**.

caypa- yere serilmek; tamamen örtmek, eksiksiz kaplamak, genişçe yayılmak; *cerdi suu caypap ketti* yer tamamen sular altında kaldı, yeri su bastı; *cer caypagan kozular* araziye genişçe yayılan kuzular; *cer caypagan köç* sayısız miktardaki halk yığınının göçü. < **cay-pa-**.

caypak düz; *caypak tabak* sini. < **caypa-k.** *krş.* Kzk., KKal. *jaypaq* [ESTYa 101].

caypañda- = **caykañda-**.

caypat- *et.* **caypa-**'dan. < **caypa-t-**.

cayra *İr. gün. zool.* [cäyrä] oklu kirpi.

cayra- ölmek, vefat etmek, ebediyete göç etmek; *caştayında cayrap kaldı* genç yaşta öldü; *caştıñda* (veya *caştayıñda*) *cayrap kalgır* (veya *cayragır*)! *beddua, lanet* genç yaşında geber! *krş.* Kzk. *jayra-* "imha edilmiş olmak, yok edilmiş olmak" [ESTYa 80].

cayragır *bkz.* **cayra-**. < **cayra-gır**.

cayrañda- neşeli, sevinçli, canlı olmak. < **cayra-ñ+da-**.

caysalduu: *caysalduu söz* anlamlı, akıllıca, açık, anlaşılabilir söz; *caysalduu söz süylöböyt* kelimeleri adamakıllı, anlaşılır şekilde söyleyemiyor.

caysañ *Çin. (destanda)* kalmuk komutanı.

caysız rahatsız, kullanışsız; uygunsuz, yakışsız, yersiz; *caysız ubakıtta* zamanı değil, uygunsuz zamanda; *konogu caysız boldu* misafiri iyi ağırlayamadı. < **cay+sız**.

caytaş = **cay taş** (*bkz.* **taş 1**).

cayuu *iş.* **cay-**'dan. < **cay-uu** < ET *yayığ* (ED 981a).

cayvaş (*cayma aş*) *gün.* patates ve yağ ile ince, uzun eriştelerden yapılan bir çeşit yiyecek.

caz I ilkbahar, ilkyaz; **cazı menen** ilbaharda, ilkbahar boyunca; **cazında** ilkyazda; **cazday** bütün ilkbahar, ilkyaz içinde; **ala cazdan bkz. ala 4.** < ET **ya:z (ñ-)** (ED 982b).

caz- I 1. yazmak; **kat caz-** mektup yazmak; **2. mec.** önceden kestirmek, tayin etmek, önceden belli etmek (*eski düşüncedir ki; insanın alnına yazılan yazgı, kader yazısı*); **kudaydın cazganı din.** alın yazısı, yazgı, kader, kısmet; **3.** yaymak, açmak; genişletmek; **muştumun cazdı** yumruğunu açtı; **boy caz-** organları germek, uzatmak (veya açmak); ◇ **kapa caz- veya çer caz-** can sıkıntısını dağıtmak; **çıñırığın cazbadı** acı bir şekilde feryat eden sesi kesilmedi. **caz- I 1** < ET **3 yaz-** (ED 984a), **caz- I 3** < ET **1 yaz-** (ED 983b).

caz- II yanılmak, hata etmek, hataya düşmek, yanlış yola sapmak; isabet ettirememek; **caza çap-** kılıçla, balta ile vururken hedefe değdirememek; **caza tiy-** hedefe tam olarak değdirememek; **aybalta menen saldı emi, caza tiydi şekildüü folk.** ay balta ile vurdu da isabet ettiremedi (*nişan aldığı yeri vuramadı, hedefe isabet ettiremedi*); **cazbay at-** isabetli atmak, karavana atmamak, isabet ettirmek; **caza süylö-** dili sürçmek, kelimeyi söylerken yanılmak; **cazbay taaniyt bir kimseyi-bir şeyi** yanlışsız (olarak) tanır; **karañgıda cazbay tabamın** karanlıkta yanılmadan bulurum; **attardın dübürü cazbay uguldu** atların ayak sesi açıkça duyuldu; **Atabek çök tüşkönün cazıp maldaş urundu** Atabek dizlerinin üzerine çökmek (*bkz. çök-*) için **mandaş (bkz.)** biçiminde oturdu; **caza ketirbey** yanılmadan, hata yapmadan, doğru olarak; dikkatle, itina ile; **eki caktı, caza ketirbey karayt** dikkatlice etrafına bakınıyor, çevresini özenle kolluyor; **tük cazçu emes ele** o, hiçbir zaman yanılmadı; **akıldan cazdıñbı?** aklını mı kaçırdın?, çıldırdın mı sen?; **cazdım veya cazatayım veya cazıp-tayıp** tesadüfen, rastgele, yanlışlıkla; **cazdım (veya cazatayım) bolup, ok cañıldı** serseri kurşun isabet etti; **cazatayım kelip kaldım** tesadüfen geldim; **caza tayıp akıldan** aklıyla hareket etmek; **caza-buza** az kalsın, neredeyse; kâh... kâh....; **caza-buza karmap kaldım** az kalsın yakalanacaktım (*yakalanıyordum, fakat o yakayı kurtardı*); **caza-buza basıp cıgılıp kettim** ayağımı iyi basmadığım için düşüverdim; **caza-buza cıgılıp kaçalbagan mından köp folk.** kâh düşen kâh kalkmaya çalışanlar öyle çoktu ki kaçamadılar; **2. bir şeyden çekilmek, geri çekilmek, bir şeyden dönmek, bir şeyi değiştirmek; dele oşonuñdan cazba** bundan vazgeçme; **3. hata etmek, suç**

işlemek; kabahatli, suçlu olmak; *men saa emine cazdım?* ben sana karşı ne hata yaptım?; *cazgan kulda çarçoo çok* ats. kabahatli olan kölenin yorulma hakkı yoktur. < ET 2 yaz- (ED 983b).

caz- III bkz. cazda- I.

caza Ar. ceza; zulüm; *caza tart-* ceza çekmek, cezasını bulmak; *cazaga tart-* cezalandırmak, cezaya çarptırmak; *cazaga tartıl-* cezalandırılmak, cezaya çarptırılmak; *cazanın eñ cogorku çarası* idam (cezası), ölüm cezası; *ölgöndün cazası - kömgön* ats. ölenin cezası onu gömmektir; *koy cazası* fiske, pek hafif vuruş (bkz. *upay çocuk oyununda*). << Ar. *عزّاء* *cezā'* (PED 362a).

caza- = bkz. caz- II.

cazaker Ar.-İr. suçlu, cezalı; “*cala kılğan söz menen cazaker kılсам beker*” dep folk. “uydurulup söylenen söze dayanarak cezalandırırsam doğru olmaz” deyip. < *caza+ker*.

cazala- cezalandırmak, ceza vermek, cezaya çarptırmak. < *caza+la-*.

cazalat- et. *cazala-*’dan; ceza verdirtmek, ceza vermeye zorlamak. < *cazala-t-*.

cazalattır- et. *cazalat-*’tan; gerekçeli ceza verdirtmek; *multığının birdemesin uurdap alıp, katuu cazalattırsambı?* tüfeğinin bir şeylerini aşırıp, kötü bir oyun oynayarak cezalandırırsam mı? < *cazalat-tır-*.

cazaloo iş. *cazala-*’dan, ceza verme; *cazaloo otryadı* tenkil (veya ceza, ortadan kaldırma) müfrezesi; *cazaloonun cogorku çarası* idam (cezası), ölüm cezası. < *cazala-oo*.

cazalooçu verilen cezayı ortadan kaldırma müfrezesine mensup kişi (veya asker); *cazalooçu ekspeditsiya* tenkil (veya ceza, ortadan kaldırma) müfrezesi. < *cazaloo+çu*.

cazana Ar. ceza; *cazana tart-* ceza ödemek.

cazanakor Ar.-İr. ceza ödemeye mecbur olan; suçlu; *men saa cazanakor emesmin?* ben sana karşı suçlu değilim (*neden bana sataşıyorsun?*). < *cazana+kor*.

cazasız cezasız, cezalanmamış; ceza kesilmemiş, cezasız kalmış, ceza çekmemiş; ceza görmeksizin, ceza görmeden. < *caza+sız*.

cazasızdık cezasızlık, cezadan muaf olma, cezasız kalma. < *cazasız+dık*.

cazat = casat I; calgandan ketken atamdın cazatın kaydan izdeymin? folk. dünyadan göçen babamın bedenini nerede arayacağım?

cazatayım ansızın; tesadüfen (örn. bkz. **caz- II**).

cazay = **caza**; *cazayın berdim* cezasını verdim, haşladım.

cazayıl *Ar. 1. esk.* çakaloz topu; *cazayıl, caanı kolgo alıp folk.* çakaloz topunu ve yayı ele alıp; *2. mec.* afet, felaket, bela, musibet, hoş olmayan bir şey; kaza; dert; *cazayıl salıp moynuma, atakeñ catpay ketti koynuma folk.* baban benimle biraz uyumadan (*koynuma yatmadan*) gitti, bana büyük üzüntü bıraktı; *cazayıl, korduk, çoñ müşkül oşo caktan körüngön folk.* talihsizlik, dert, aşağılama ve büyük acılar şu yönlerden ortaya çıkmış; *cazayıl, cañcal bilbeyli, tilimdi algın, can dostum, emi Külçorogo tiybeyli folk.* biz büyük bir skandal görmedik, söylediğimi dinleyin, can dostum Külçoro'ya dokunmayınız; *cazayıl tüşüp moynuma, kan tögülüp koynuma folk.* boynuma dert düşüp, koynuma kan akıp. << *Ar. جزائل cezā'il* “eski tip tüfek” (PED 362a).

cazayılçı *esk.* asker, çakaloz topundan atan. < *cazayıl+çı*.

cazayıldıu *esk. 1.* çakaloz topu olan, çakaloz topu bulunan asker; *2. mec.* acıklı, feci, sıkıntılı, ıstıraplı, üzücü, üzüntülü; *cazayıldıu müşkül* sıkıntı veren zorluk. < *cazayıl+duu*.

cazbal *İr. gün.* çizgi; cetvel. *karş. Ar. جدول cedvel* (PED 358a).

cazda- I *ş. z. ger. şeklinde caz- fiiliyle gelen.* azıcık, çok az, şuncacık, hemen hemen, neredeyse; az kalsın, az kaldı; tam -mak / -mek üzere; *cürögü çıga cazdadı* yüreği çıkayazdı, az kalsın çıkacaktı; *cığıla cazdadım* düşeyazdım, az kalsın düşecektim; *akça bütö cazdap kaldı* para bitmek üzere; *cürögüm tüşüp kala cazdı* az kalsın korkudan ölecektim, ödüm koptu.

cazda- II *birinin baş altına* yastık koymak; *birisi için bir şeyi* yastık yerine kullanmak; yaslanmak, dayanmak; *anın başına cazdık cazda-* onun başının altına yastık koy; *maga atlas töşöktön töşöp, aldıma mamık cazdagıla* bana atlas döşek yayıp, başımın altına tüy yastık koyunuz. < ET *yasta:-* (ED 974b).

cazda- *ed. cazda- II'den;* *başı karga cazdalıp cattı* başını karın üstüne koyarak yattı. < *cazda- I-*. < ET *yastal-* (ED 974b).

cazdan- *dön. cazda- II'den;* *1.* başının altına yastık koymak; yastığa yaslanmak; yastığı *bir şeyle* birlikte kullanmak; *kar cazdan-* 1) kar üstünde uyumak; *2. mec.* sıkıntı çekmek, yoksulluk çekmek, zor günler geçirmek; *kar cazdanıp, mal taptım folk.* yoksulluk içindeyken hayvanlar aldım, mal kazandım; *2.* düşmanla,

rakiple birlikte ölmek (*onu öldürerek*); “*kol salsa, men anı cazdana catayın*” *dedi* eğer (*bana*) kastederse, ben onu (*onu öldürerek*) ölüsüyle birlikte tepelerim. < *cazda-n-* < ET *yastan-* (ED 974b).

cazdanış- *işt.* **cazdan-** 1’den. < *cazdan-ı-ş-*.

cazdant- *et.* **cazdan-** 1’den; *eerin cazdantıp* eyerini başının altına koyup; *basmaçını başka attıñ, başın cerge cazdantıñ folk.* basmaçların başına ateş ettin, başlarını yere yığıdın. < *cazdan-t-*.

cazdık I yastık; *gün.* iki – üç kişilik uzunca yastık; *kuş cazdık* kuş tüyü yastık; *cazdık kap* veya *cazdık tış* yastık yüzü; **2.** ateşlik odun kesme için kütük; ◇ *cazdığıña catayın* seni (*öldürüp*) ölüle birlikte tepelerim; *cazdık bas-* = *töşök bulga-* (bkz. *töşök*); *al Cemetey abamdın cazdığın bassam oñombu?* ş. o Semetey’in yatağına (*harf.* yastığına) basıp küçük düşüreyim mi?; *közdün cazdığı* 1) göz kapakları; 2) *mec.* göz; görme yetisi; *carkıragan közünün cazdıktarı oyulgan folk.* parlayan göz kapakları oyulmuş; *mal köz cazdığında kalbasın* hayvanları sakın gözden kaybetmeyelim; *kitep köz cazdığında kalbasın, cakşılap karagın* kitap herhangi bir yerde kıyıda (*şu, bu*) köşede kalmasın, adamakıllı gözden geçiriniz; *köz cazdıktı kalbasa, barbagan cerim kalbadı folk.* tesadüfen gözden kaçırmış olabilirim, yoksa gitmediğim yer kalmadı, her yere gittim. < *cazda-k* < ET *yastuk* (ED 974a).

cazdık II *ta.* yazlık, baharla ilgili; *cazdık buuday* yazlık buğday. < *caz+dık.*

cazdıktaştırıu *ta.* dikilmeden önce tohumların soğutulması. < *cazdık+taş-tır-uu.*

cazdım kaza, talihsizlik, dert, sıkıntı, bela, felaket; *mec.* ölüm, ecel, vefat; *cazdım bolup kalbagın folk.* (*bak, gör*) belaya düşme (*kazara ölme*); *cazıp-tayıp, kokustan cazdım bolup kalambı folk.* (*belli olmaz*) tesadüfen ölüm beni yakalayabilir; *cazdım bastır-* yanıltmak, yanlışın nedeni (*sebebi*) olmak, hataya sebep olmak; *cazdım bastırıp, kara canın kaygıga kaltırat* yanlış sebep olup, canını eleme bırakıyor; *köz cazdımında* veya *közdün cazdımında* = *közdün cazdığında* (bkz. **cazdık I**).

cazdır- **I** *et.* **caz-** **I**’den; yazdırmak, yazmaya zorlamak; *gazetaga cazdır-* bir şeyi gazeteye yazdırmak; *mugalimge kat cazdır-* öğretmene mektup yazdırmak. < *caz-dır-* < ET **1 yaztur-** (ED 985a).

cazdır- II *et. caz-* II'den; doğru yoldan çıkarmak, şaşırtmak, hata yaptırmak; *aldırarda cazdırar ats. (tanrı) düşmez kalkmaz (harf. tanrı istediğinde yanıltır); adis bolgon Koñurbay, cazdırıp ordun, bult koyup folk.* uzman olan Kongurbay, hileli bir hareketle yakayı sıyırıp. < *caz-dır-* < ET 2 *yaztur-* (ED 985a).

cazdoo yazlık mera, yayla, yazlık konak, durak, yaylak; *cazğı cazdoo, küzgü küzdöödö minday cayluu cayıt oñoy menen tabılbayt* ilkbaharda şöyle iyi bir yayla, güzün kolaylıkla bulunmaz. *karş. cayloo.*

cazga- = caska- .

cazga- II: camap - cazgap *bkz. cama-*.

cazgakta- = caskakta-; *suroogo coop bere albay, bala cazgaktap kaldı* soruya yanıt veremeden, çocuk şaşırp kaldı.

cazgala- = caskala-; *itterdi çibık menen cazgalap, tuş-tuşka kubaladı* çubuğu sallayıp, köpekleri kovup dağıttı; *çıbıgı menen cazgalap, ördöktün balapandarın aydap cüröt* çubuğu sallayarak, ördeğin yavrularını takip edip yürüyor.

cazgan- = caskan-; *Apiza, oturgandardan cazgana, aşkana cakka öttü* Apiza, oturanların (*erkek*) sıkışıklığında mutfak tarafına gitti.

cazgançaak = casgançaak.

cazgant- = caskant-; *cürögümdü cazgantıp, kurçumdu aldıñ, karılık folk.* ihtiyarlık, cesaretimi elimden aldın ve yüreğimi karasızlaştırdın.

cazğı ilkbahara ait, ilkbahar, bahar; *cazgısın* ilkbaharda, ilkbahara göre; *cazğı egin* yazlık ekin; *cazğı suuk candan ötöt ats.* ilkbaharın soğuğu iliklere işler (*harf. bedenine içine nüfuz eder, bedenine içinden geçer*); *cazğı turu* veya *cazğı uturu* veya *cazğı uturum* veya (*kimi zaman*) *cazğı turun* (*bu biçimler bitişik de yazılır*) ilkbahar, ilkbaharda, ilkbahara doğru, ilkbahara göre; *cazğı uturu kezekte* ilkbaharda, ilkbahar zamanı; *kelgin keler, çurkurap, cazgıturum bolgondo* ilkbahar geldiğinde göçmen kuşlar gür çığlıklarıyla uçarak gelirler; ♦ *cazğı kongon* (veya *kelgen*) *konoktoy* misafir gibi gelen ilkbahar (*ilkbaharda zahmetli koşulda hayvan besleyen göçebe – hayvan yetiştiricisi için*). < *caz+ğı* < ET *yazkı:* (ED 985b).

cazğıç 1. yazmada eli uz, becerikli, yazğıç, yazıcı (*hızlı ve güzel yazıyla yazıyor*); 2. yazar, edip; *cazğıçtar kılıç bolso, sınçı – kayrak: kılıçtı ötkür kılat, mıktı kayrap*

ş. yazarlar kılıç olsa - eleştirmen bileği taşı: ustalıkla kılıcı biler; **3. alay** yazar taslağı, edip taslağı, karalamacı, sözde yazar. < **caz-gıç**.

cazgır- aldatmak, kandırmak, baştan çıkarmak, yanıltmak; **köz cazgırıp ket** sıvışmak, sezdirmeden gitmek; **cazgırıp öttü Eldiyar, tokoygo atın bayladı folk.** Eldiyar sezdirmeden gitti, atını ormana bağladı; **aldırar künü – cazgırar ats. (tanrı)** cezalandırmak istediğinde elinden çekip alır (*harf.* istediğinde, çaldırmak için yanıltır, çaldıracağı gün yanıltır). < **caz-gır-**.

cazgıruu iş. cazgır-'dan; **köz cazgıruu üçün** gösteriş için, dikkatini başka bir tarafa kaydırmak için. < **cazgır-uu.**

cazgısın bkz. cazgı.

cazgıturu, cazgıturum, cazgıturun bkz. cazgı.

cazı 1. geniş; engin, ferah; yassı; **cazı mañday** geniş alın; **booru cazı** bağı geniş; geniş göğüslü; **kaptalı cazı bel** yamacı geniş dağ geçidi; **2. cazık II 2; cazı kur** bkz. **kur IV 1;** ♦ **cazı el** halk yığınları (veya kitleleri); **cayılğan mal, cazı el – bulardın calpısı kıpçak el folk.** yayılan hayvanlar, halk yığınları – bunların tamamı kıpçak halkıdır; **cazı noygut eli folk.** noygut halk yığınları (*nesilleri*); **caştarı baatur, karısı er, cazı kırgız elderiñ folk.** kırgız halk kitlesinin gençleri bahadır, yaşlısı yiğit. < **caz-ı. cazı 1** < ET **yası:** (ED 973b), **cazı 2** < ET **yazı:** (ED 984b).

cazık I 1. günah, suç, kabahat; **saa emine cazık kıldım?** senin karşında ne suçum var?; sana ne kötülük yaptım?; **mende ne cazık?** suçum ne?, benim ne kabahatim var?; **ukkan kulakta cazık çok ats.** (ben de) söyleyenin yalancısıyım (*harf.* duyan kulakta suç yok, duyan kulak suçlu değildir); **çarçagan kulda cazık çok ats.** yorulan kul suçlu değildir, yorulan kölede suç yoktur (*insanı gücünün ötesindeki işi gerçekleştiremeyişinden dolayı suçlamak imkansızdır*); **cazık söz** açık saçık söz, uygunsuz söz; **calgan, cazık söz süylöp, camandıkka barışpayt folk.** yalan, uygunsuz söz söyleyerek kötülüğe varamazlar; **2. gün. etn.** mecliste kıızlı ikramda ceza (*kımızın bir kısmını veya daha çoğunu içemeyen, hayvan kesmek zorunda bırakılan, artan etle ağırlanan insan*). < **caz-ı-k** < ET **2 yazık** (ED 985b).

cazık II 1. düz, pürüzsüz, doğru; **2. ova, yazı, düzlük;** enginlik, engin alan, genişlik; **cakşı bolso boz bala, cayloodugu cazıktay** yayladaki genişlik gibi boz çocuk iyi

olsa (*o kadar yarayan ve hoşla giden ise*); **3. gün.** aya, avuç, el içi; ◇ *alakani cazık* cömert, eli açık. < *caz-ı-k* < ET **1 yazuk** (ED 985b).

cazıksız günahsız, suçsuz; masum; *caraldım bele nasipsiz, karmalıp keldim cazıksız? folk.* nasipsiz olarak yaratıldım, günahsız yakalandım. < *cazık+sız* < ET **yazuksuz** (ED 986a).

cazıksızdık günahsızlık, suçsuzluk; masumiyet, saflık. < *cazıksız+dık*.

cazıktır- = cazdır- II.

cazıktuu kabahatli, kabahat yapan, kusur işleyen; *cazıktuu iş* pis bir iş; “*cazıktuu işke barbagan, cubarday kişi*” dedi ele folk. “namuslu (*harf.* beyazlı) kişi, pis bir işe bulaşmadı” demişti. < *cazık+tuu* < ET **yazukluğ** (ED 986a).

cazıktuuluk suçluluk. < *cazıktuu+luk*.

cazıl- dön.-ed. **caz-** I’dan; **1.** yazılmak; adını kaydettirmek; **2.** imzalamak; ilave edilmek; abone olmak; *gazetaga cazıl-* gazeteye abone olmak; *cazılğandar* abone olanlar, abonmanlar; **3.** serilmek, yayılmak; uzanmak; *cazılğan talaa* geniş bozkır; **4.** ayrılmak, çözülmek, dağılmak; *kara kıtay, kalmaktar, darbıy tüşüp, cazıldı folk.* kara çinliler, kalmuklar, yığın halinde atılıp, sonra dağılmışlar; **5.** *mec.* bitmek, sona ermek, kesilmek, dinmek, durmak; *tez taarınıp, tez cazılat* birdenbire öfkelenip, birdenbire öfkesi geçip; *çıñırgan ünü basılбайт, çıñırığı cazılбайт folk.* acı sesi dinmiyor, keskin çığlığı kesilmiyor. < *caz-ı-l-* < ET **yazıl-** (ED 987a).

cazılık genişlik, en, açıklık; *dambanın üstünün cazılığı üç, tamanı beş metr* dalgakıranın üst genişliği üç, tabanı beş metredir; *kayış kurunun cazılığı keminde üç eli* kayışlı kuşağın genişliği üç parmağınkinden (*bkz. eli*) daha az. < *cazı+lık*.

cazılın- dön. **cazıl-**’dan; yazılmak; *zarıldık kıskandığıman cazılınıp oturat* gerekli olduğu için yazılıyor, zorunluluktan yazılıyor (*örn. mektup hakkında*). < *cazıl-ı-n-*.

cazılıñkı hafifçe yayılmış; bir parça açılmış; ◇ *kabagı cazılıñkı* biraz neşelendi. < *cazıl-ñ+kı*.

cazıloo Rus. Çuy.ağ. dal, çubuk gibi nesnelerden örülmüş hayvan yemliği, yemlik.

cazıl-t- et. **cazıl-**’dan; *kabagının tırıştarın cazılıtp* ş. alnındaki kırıksıklıklarını gerip. < *cazıl-t-*.

cazıluu I yazılı, yazılmış; *cazıluu kat* yazılmış (*artık hazır*) mektup. < *cazıl-uu*.

cazıluu II iş. *cazıl-*'dan; *gazetaga cazıluu* gazeteye abone olma. < *cazıl-uu*.

cazıluuçı abone, abonman. < *cazıluu+çu*.

cazım 1. isabet ettiremememe, yan vurma; yanlış, yanlışlık, hata; yanlışlıkla, yanılarak, tesadüfen, kazara, rastgele; *cazım bolup kalbasın, Manastın ölgön balasın kayta barıp körölü folk.* yanlışlık olmasın, Manas'ın ölen çocuğunu görelim (*gerçekten öldüyse*); **2.** kaza, dert; *mec.* ölüm, ecel, vefat. < *caz-t-m*.

cazımık *Tal.ağ., gün.* orta büyüklükte tohumlu yabani bezelye; nohut. < ET *yasımuk* (veya *yasmuk?*) (ED 975a).

cazımış I = *cazmış*; *ezeldegı başka tüşkön cazımış* önceden yazgıda var olan.

cazımış II yazar gibi görünen; *cazımış bolup oturat* yazar gibi gözükerek oturuyor. < *caz-t-mış*.

cazında *bkz.* *caz I*.

cazındası *gün.* ilkbahar, bahar. < *cazında+sı*.

cazıñkı hafifçe yayılmış, hafifçe açılmış; ♦ *cazıñkı bet* yayvan ve geniş yüzölçü. < *caz-t-ñ-kı*.

cazıñkısın ilkbahara doğru, ilkbahara doğru olan zaman; *cazıñkısın kış kıyın boldu* geçen sene (*bıldır*) ilkbahara doğru kış şiddetli oldu. < *cazıñkı+sın*.

cazış iş. *caz-* I'den. < *caz-t-ş*.

cazış- *işt.* *caz-* I'den; *bizge cazışat* bize yazıyor. < *cazış-uu* < ET *yazış-* (ED 988b).

cazışuu iş. *cazış-*'dan; *öz ara cazışuular* karşılıklı olarak kopya etme. < *cazış-uu*.

cazkı = *cazgı*.

cazma yazılı, yazılmış, el yazması; elle yazılmış; *kol cazma* el yazısı; el yazması; *cazma arız* yazılı dilekçe; *cazma adabiyat* yazılı edebiyat. < *caz-ma*.

cazmış kader, alın yazısı, yazgı, talih; *ezeldegı başka bütökön cazmış* önceden yazgıda var olan. < *caz-mış*. *krş.* Kzk., KKal. *jazmış*; Nog., Tat. *yazmış*; Bşk. *yazmış* [ESTYa 70].

cazuu iş. *caz-* I'den; **1.** yazma, yazılma, yazı, yazış; *cazuu cabagı* yazma dersi; *cazuu ekzamenderi* yazılı sınavlar; *cazuu türündö* yazılı olarak, yazıyla; **2.** yazı, yazı tarzı, yazı biçimi; **3.** (*bazen cazuu-sızuu*) yazılı eserler, yazı; harfler; **4.** yazgı, kader, talih; *cazuuda kудay buyursa, catsa da, kişi albaybı folk.* yazgıda

tanrı buyursa, yazgıda bulunsa bile insan almaz mı (*istediğini*)?; **ar kimge bolot bir iş cazuudagı folk.** yazgıdaki bir iş herkesin başına gelebilir. < **caz-uu.**

cazuuçu 1. yazan, yazı yazan; **2.** yazar, edip; **cazuuçular soyozu** yazarlar birliği. < **cazuu+çu.**

ce I yeter!, kâfi!; **ce, toktot!** yeter!, dur!; **ce, cetişet!** yeter!, kâfi!, idare eder!; **ce, emi boldu!** yeter!, hadi bırak!, etme!; **ce-ce!** yeter yeter!; **cebi?** yeter mi? *krş.* Kzk. *jə*; Alt. *d'e*; Hak. *çe* [ESTYa 44].

ce II = cee I 2; *olm. tabirde* ne...ne; bile; **ce tögünbü?** yalan mı?, doğru değil mi?; **ce arı emes, ce beri emes** ne buraya, ne oraya; oha, dur bakalım (kıpırdama)!; **ce çok emes, ce çok emes ats.** ne kokar ne bulaşır, eme seme yaramaz (*harf.* ne çok değil, ne yok değil).

ce- yemek yemek, yemek, tatmak; **tamak ce-** yemek yemek; **albanı akim cedi, tayaktı cetim cedi ats.** helvayı yönetici yedi, dayığı yetim yedi; **ölö cegençe, bölö ce ats.** ölene kadar (*tıka basa*) yemektense, bölüp (*arkadaşlarınla*) ye; **men Sırgagımdı cep aldım (bahadır)** Sırgak'ın kendisini mahvettim (*onun ölümüne sebep oldum, onun ölüm nedeni ben oldum*); **Alooke katuu süylönüp, cep iyçüdüy küülönüp folk.** Alooke sertçe söylenip, tıkmaya niyetlenmiş gibi hazırlandı; $\diamond$ **kul cebes veya küñ cebes** yağlı parça, ağzı sulandıran parçacık (*köleye, kula verilmeyen*); **akça ce-** para yemek, para aşırmaq; **akımdı cep ketti** hakkımı yedi; benim hakkımı bana vermedi, hakkım olanı vermedi; **muş ce-** yumruk yemek, yumruk darbesi almak; **cara ce-** yara almak, yaralanmak, yaralı olmak; **nayza ce- veya ayza ce-** mızrak darbesi almak, mızrakla yaralanmış olmak; **köp ayza cep ölbödüm folk.** çok mızrak darbesi aldım, fakat ölmedim; **tayak ce-** dayak yemek, sopa ile dövmek, sopa atmak; **camandan til ukkança, cakşıdan tayak ce ats.** kötüden laf duyacağına, iyiden dayak ye; **sokku ce-** karşı vuruş durumu almak, direnme durumu almak; **suuk ce-** donmak, buz tutmak, üşümek, buz kesilmek (*biri hakkında*); **kulak meemdi cebey, tınç koyosuñbu?** kulağımın dibinde dırlanıp durmadan, beni rahat bırakacak mısınız; **suu cep ketti** su eşerek götürdü, su eşerek aşındırdı (*örn. sahil, kıyı*); **suu cegen arık** su aşındıran ark; **kam ce-** gamlanmak, tasalanmak; **ubayım ce-** kaygılanmak, endişe etmek, *bir şeyi* merak etmek; **eç bir ubayım cebey, barıp tınç algıla** hiç telaşlanmadan, gidip sakinleş; **capa ce veya capaa ce- bkz. capaa I; baş (ıñ, -ıñdı**

vs.) *ce-* bkz. **baş**; *cep saldı!* imdat!, can kurtaran yok mu!; *it cegir!* seni itler yesin! (örn. *kötü veya elindeki yemeği vermeyen hakkında*); *iy, it cegirdin kömöçü!* (efsaneden) sen itlerin yemesi gereken yiyeceksin!; *bok ce-* bkz. **bok**; *içip-cep ciberdi* bkz. **iç-**. < ET *yé:- (?d-)* (ED 869b).

cebe 1. ok; *caa menen cebe* yay ile ok; *sır cebe menen koygulap, dalayın şondo kırdı emi folk.* sık sık düzgün oklar atarak, pek çoğunu yok etti; *al, aňgiça bolboston, cebeden murun cetti emi folk.* o, göz açıp kapayıncaya kadar, oktan önce yetiştirdi; *cebedey sozulup* ok gibi gerilip; 2. (gün. **cebe miltık**) yay (*silah*); *cebenin ogu* ok; *cebenin ogun atkanday folk.* (öyle hızlı) oku atmış gibi; *cebe tart-* yayı germek; oku atmak, oku fırlatmak; 3. ok ucu, ok iğnesi; ◇ *saattın cebesi* saatin akrebi; *ketmendin cebesi* kazmanın (*baltanın tersinin çıkarılması ile*) ucu ve tamamen düz kısmı. < Moğ. **cebe** [VEWT 124b].

cebek sıra, dizi, hiza; *cebek tart-* sıraya girmek, dizilmek.

cebekana Kırğ.-İr. gün., tar. ask. nöbetçi kulesi; karakol (*yer*). < **cebe+kana**.

cebele- düzene sokmak (*atı*), kuvvet vermek, gücü artırmak, çeviklik vermek (*ata*). < **cebe+le-**.

cebelüü: cebelüü ok yayın çekilen yerine konulan ok. < **cebe+lüü**.

cebilge etn. binek hayvanlarını süsledikleri, desenli çullar ve püsküller (*göç sırasında veya gelini damadın köyüne gönderdiklerinde veya ölü gömüldükten sonra verilen büyük yemek ve yapılan tören zamanında*).

cebir: cer-cebirge cet- küfretmek, paylamak, canına okumak; kınamak, kötülemek, yerden yere vurmak.

cebire- çene çalmak, dırdır etmek, gevezelik etmek; *cebirep ele maydalatıp süylöy beret* durmadan çene çalışıyor; *cer-cebirin cebireyt* saçmalıyor. < **cebir+e-**.

cebireş- işt. cebire-'den. < **cebire-ş-**.

Cebireyil Ar. din. en büyük melek Cebrâil (*ölüm meleği Azireyil Azrâil anlamında karşılaşılır*); *Cebireyil-can tartkık* Cebrâil can alıcı; *Cebireyil calaňkık* Cebrâil ölüm meleği; *Cebireyil calaňkık bettep karşı kelgende folk.* Cebrâil ölüm meleği (*birileriyle*) karşı karşıya geldiğinde. << Ar. جبرائيل **Cebrā'il**, جبرائيل **Cebrā'il** (PED 355b).

cebiret- et. **cebire-**'den; *tilderin cebiretip* (*onlar*) gevezelik edip anlamsız, saçma sapan konuşuyorlar. < **cebire-t-**.

cede-: *cedep* çok, pek, gayet, son derece, büsbütün, tamamen; *cedep maş bolgon* çok ustalaştı, çok pratikleşti; *kesibine cedep maşıgıp, tınıkkan içmer kişi* tam olarak kavramış, işinin ehli olmuş, işini çok iyi bilen insan; *cedep til uga berip, kulagi çoy bolgon* öyle çok kötü söz işitmiş ki (*artık*) ona etki etmiyor; *cedep kişi katarınan çığıptır* otoritesini büsbütün kaybetmişti (*hakimiyet, üstünlük, egemenlik, kuvvet vs. kaybetmişti*).

cedir- *et. ce-*'den; **1.** yedirtmek; yedirmek, besletmek, gıda verdirmek; **2.** = *aşat- II 1*; **3.** (*oyunda*) vermek (*piyonu, paytağı, piyadeyi [taşı]*); $\diamond$ *akısın cedirdi* hakkını yedirdi; hakkını eksik verdiler; *kişige akısın cedirbeyt* başkasına hakkını yedirmez; *kaliñ cedir-* başlık parası yedirmek, başlık parası almaya izin vermek; *Karaçaç, atasına kaliñ cedirbey, Ceerençe çeçendin uuluna barganı catıptır* Karaçaç, Ceerençe *çeçen*'in (*bkz.*) oğluna başlık parasız varmış (*harf. babasına paşlık parası yedirmeden, Karaçaç'ın babası paşlık parası almadan*); *toy cedir-* *bkz. toy. < ce-dir- < ET 1 yétür-* (ED 892b).

cedirmek *aşık çocuk oyununun adıdır. < cedir-mek.*

cedirmenek *gün. = cedirmek.*

cedirt- *et. cedir-*'den; $\diamond$ *azap cedirt-* *birinin* ıstırabı nedeniyle suçlu olmak, *birinin* üzüntüsünde suçlu olmak (*üçüncü şahıs vasıtasıyla*). *< cedir-t-*.

cee I İr. 1. veya, yahut, veyahut(da), ya da; *cee sen maga kelesiñ, cee men saga baramın* ya sen bana geleceksin ya(hut) da ben sana geleceğim; *cee unuttu, cee atayı* ya unuttu, ya da bilerek; **2.** *olm. tabirlerde* ne; bile; *cee eşigi çok, cee terezesi çok tam* ne kapısı ne penceresi olan ev; *mende ene çok, cee ini çok* bende anne yok, kardeş bile yok; ne ana ne kardeş var. *< İr. ı yā* (PED 1523a).

cee II = cöö II; biz tayak ceenü kaalabaybız dayak yemeyi istemiyoruz.

ceek I evlek, çiçeklik; küçük su kanalının kıyısı; kenar; hudut, sınır; *ceek tart-* sıkışık olmak, birbirine sıkışık durmak; *köçönün ceegi* sokağın kenarı; yaya kaldırımı; *köçönün batış cakki ceegi* sokağın batı yönü; $\diamond$ *tañ ceek saldı* şafak söktü, tan yeri ağardı; *ceegi çok* boş konuşan, geveze; yüzsüz, arsız; maymun iştahlı, döne, bir dalda durmaz; *sar ceek = sarceek; ceek-erge* *bkz. erge 2. krş. KKal. jiyek* “hudut, sınır; kenar; bordür”; Kzk. *jiek* “hudut, sınır; kenar; kıyı; yaka” [ESTYa 27].

ceek II 1. ağzına geçen her şeyi çiğneyen (örn. *hem paçavrayı hem at kuyruğunu çiğneyen dana hakkında*); **2. mec.** aç göz, obur, pisboğaz; **ceek uyday cutunganın koyboyt** obur inek gibi yemeğe uzanmayı bırakmaz. < **ce-ek.** krş. Alt. **d'e:k** “aç gözlü, obur, pisboğaz” [ESTYa 171].

ceekte- kenar, kıyı boyunca yürümek; **suu ceektep** nehir kıyısı boyunca giderek; **köçönü ceektep, ketip barattı** sokağın (*kenarı*) boyunca yürüdü; **2. kürk (veya kürkten) zıh (veya süs, bezek) yapmak; kunduz ceektegen kara lampuk beşmant** kenarına süs yapılmış siyah kapitone (beşmet) palto. < **ceek+te-**.

ceektet- et. ceekte-’den. < **ceekte-t-**.

ceelik- = celik-; cel cürsö, kölü teñselet, ceeligip, tolup entelep folk. rüzgar esse, gölü dalgalandırır, kendini zaptedemez hale gelerek dolup telaşlanıp.

ceen (karş. **ini 2**); (erkek) yeğen, kardeş oğlu veya erkek torun (*kadının akrabalarından*); **ceen kelin ceen**’in karısı; **ceen kız** kız yeğen veya kız torun (*kadının akrabalarından*); **başka el emes, ceenimsiñ barmaktaydan birge öskön folk.** yabancı değilsin, **ceen**’imsin çocukluktan beri benimle birlikte büyüdün; **ceen ayak etn.** 1) kabile bayramlarında **ceen**’lere ayrılan özel ikram; 2) şölenlerde **ceen**’in seçme hakkıdır; amcasının veya dedesinin ikramı veya yıldıktan en çok beğendiği atı seçmek; **ceen tabak etn.** düğün ziyafetini düzenleyen **ceen**’e verdiği etli tabak; **ceen kelgençe, ceti börü kelsin ats.** yeğen gelinceye kadar, yedi kurt gelsin daha iyi (*başka örn. bkz. celke 2*); **itte ceen çok, bukada kayın çok ats.** köpekte **ceen** yok, öküzde kadın akraba yok (*bkz. kayın*); **◇ ceendin ceeni, celkenin tonu ats.** teyzesinin bağ komşusu, dızdığının dızdığı, dış kapının mandalı, suyunun suyu. < ET **yegen (?yégen)** (ED 912b).

ceendik 1. **ceen**’in (*bkz.*) durumu veya hakkı; *авункулат*⁴²; **2. etn.** **ceen**’e (*bkz.*) amcasından veya dedesinden zorunlu hediye (*amcasının veya dedesinin at sürüsünden en beğendiği atı sürmek veya atı kendine hediye almak ceen*’e verilen temel haktır). < **ceen+dik.**

ceençer yeğen oğlu, yeğen kızı (*kadın tarafından*). < **ceen+çer**⁴³.

ceençoro = ceençer.

ceenek 1. aç göz, obur, pisboğaz; **2. mec.** hırsız; otlakçı, lüpçü. < **ce-enek**⁴⁴.

ceentek küç. **ceen**’den. < **ceen+tek.**

ceerde kestane rengi, bal rengi; **cerde at** al donlu at, al at; **cerde sakal** kırmızımsı sarı sakal; kırmızımsı sarı sakallı; **ceerde sakalduu** kırmızımsı sarı sakallı. < ET **yegren** (?yégren) (ED 914a).

ceeren = **ceyren**.

cegde gün. *Tal.ağ.* yaşlıların giydiği uzun gömlek (*yakasız ve göbeğe kadar kesimi olan*).

cegeldirik gün. [**cägäldirik**] = **celdik**.

cegene İr. gün. [**cägänä**] yalnız, tek, yegâne; **kozolordu cegene kılúu ta.** pamukları seyreltmek. < İr. یگانه **yegâne** (PED 1535a).

cegenele- gün. [**cägänälä**] *ta.* seyreltmek, seyreltme yapmak, sık bitkilerden bazılarını sökerek (*veya çıkararak*) seyreltmek (*pamuk*). < **cegene+le**.

cegiç 1. obur, pisboğaz; 2. *mec.* kendi çıkarına bakan, kendini düşünen; rüşvetçi, yiyici. < **ce-giç**.

cegiçtik 1. oburluk, pisboğazlık; 2. *mec.* hep kendi çıkarına bakma, tamahkârlık; rüşvetçilik, yiyicilik. < **cegiç+tik**.

cegilik: **içkilik-cegilik** içecek ve yiyecek, içki ve meze, içecekler ve yemekler. < **ce-gi+lik**.

cegiliktüü yenilir yutulur, yenir, yenilebilir; lezzetli, hoş tat. < **cegilik+tüü**.

cegir bkz. **ce-**.

cegiz- *et. ce-*'den, = **cedir-**; **koroodon maldı soydurbay, Kococaş etti cegizgen folk.** (*hevesli, istekli, meraklı, talip*) Kococaş, etrafı çitlerle çevrili alandan hayvanları yüzdürmeden eti yedirmişti; ◇ **tayak cegiz-** sopayla vurmak, dövdürmek; **ittin etin cegizip, ittin terisin kiygizip** (*veya başına kaptap*) her tarzda azarlayıp, küfrederek, korkunç bir şekilde tahrik edip, akıl almaz bir biçimde hakarete maruz bırakıp (*harf. köpeğin etini yedirip, köpeğin derisini giydirip veya başına sarıp*). < **ce-giz**.

cek I = **ceke I**; **cekme-cek** teke tek; **cekme-cek çık** veya **cekke çık-** çarpışmaya çıkmak; **cek-caat** (*veya cekcaat*) **tayake-ceen** (*karş. tay I, ceen*) tarafından akrabalar; dostlar, ahablar; **cek-caat bolup sıylaşıp, kadırdı bekem caktaşsak folk.** (*iyi olduğunda*) eğer biz akrabalarımıza karşı saygı gösterirsek, (*kendi*) itibarımızı sağlamlaştırırız; **eki-üç ata ötkön cek-caat** ikinci-üçüncü nesil akrabalar; **cek-caatçıla-** akrabalara gitmek (*misafir gitmek, misafirliğe gitmek*).

cek II kin; iğrenme, nefret, tiksinti; **cek kör-** kin beslemek, kin gütmek, garazı olmak; tiksinti duymak, tiksirmek; nefret etmek; **cek körün-** nefret uyandırmak, tiksinti uyandırmak; **cek körünçü bolbo** kendinden nefret ettirme. *krş.* Kzk. **jek** “kin”; KKal. **jek** “nefret, tiksinti”; Alt. **d’ek** “iğrenç, tiksiniç; iğrençlik” [ESTYa 170].

cek- = **çek-** III 1; **at çek-** at koşmak; ◇ **küç cek-** bkz. **küç**.

cekcaat = **cek caat** (bkz. **cek I**).

cekçil kinci, kin tutan, kin besleyen; **cetpegen–cekçil** *ats.* görüşte iyi, ama ham (*harf.* yetişmemiş (toy), kinci). < **cek+çil**.

ceke I İr. 1. ayrı, tek, münferit, bazı, başka; bir; tek başına, bir başına; özel, kişisel, şahsi, hususi; yalnız, sade; tek, yegane; **attı ceke bayla-** atı ayrı bağlamak (*diğerlerinden*); **suraganga beker ber, suusaganga ceke ber** *ats.* isteyene bedava ver, susayana ayrı (*daha fazla*) ver!; **cetimiş ilek coo kelse, ceke aralap, kol salgan folk.** yetmiş (bkz. **ilek I**) düşman gelse, bir tek o saldırıp, düşmanın safını yarıp girmişti; **cerge emgek siñirgip, ceke ırısķı – mal debe** ş. toprağa emek verip, tek rızık mal deme; **ceke gana bul emes** yalnız bu değil; **ceke ırette** ayrı ayrı, şahsen; **ceke alamga sıyınuu** kişilere tapma, kişileri putlaştırma; **ceke terror** bireysel terör; **ceke nalog tar.** bireysel, kişiye özgü vergi; **ceke çarba** özel holding; **ceke kişi** özel kişi; **ceke kapital** özel sermaye; **ceke biylik** veya **ceke biylööçülük** mutlakiyet, salt hükümdarlık, otokrasi; **ceke mençik** özel mülkiyet, ferdi mülkiyet; **ceke-ceke** birer birer, teker teker; **2.** boy ölçüşme, teke tek mücadele; teke tek savaş; **cekege çakır-** düelloya davet etmek; **cekege çık-** mücadeleye çıkmak, teke tek mücadele etmek; **cekege çıkpay kaçıştı** ş. teke tek mücadele etmeden kaçtılar; **3.** teke tek mücadeleye katılan; **kimin cekesi cıgılsa, al tarap bağınçu** kimin teke tek mücadeleye katılanı yıkılsa, o taraf teslim olurdu. < İr. **yeke, yékke** (PED 1534b).

ceke II tar. 1. (*çoğunlukla kök ceke* veya **ceke ötü**k) kıymetli bir erkek ayakkabısı (*sadece idarecilerin giydiği; kimi zaman yüksek ökçeli yapılan, ökçesinin içi boş olan ve oraya da zil yerleştiren*); **2.** büyük, deri savaş kemeri veya kayışı (*sadece Manas destanının önemli bir ozanında karşılaşılr*); **cekeni belge kurçangan folk.** geniş, deri savaş kemerini bele kuşanmıştı.

ceke III: ceke san bkz. **cekesan**.

ceke IV = ake 3, cake II; cekeler, canım sooga! folk. erkek kardeşler, yaşamıma dokunmayınız!

cekeçe ayrı, başka, özel; genel ve müşterek olmayan; bireysel; kişisel; **cekeçe adamlar** özel kişiler; **cekeçe ce gruppalık türdö konsultatsiya ötkörüp turuşat** bireysel bir şekilde veya grup şeklinde danışmaya eşlik ediyorlar; **cekeçe turak cay kuruluşu** bireysel konut yapımı. < **ceke+çe.**

cekeçil kapalı, kendi âlemine çekilmiş, tek başına. < **ceke+çil.**

cekeçilik 1. kişisel özellik; ketumluluk, kapalılık, kapalı olma; **2.** özel holding. < **ceke+çilik.**

cekele- I 1. tek başına hareket etmek; **cekelep cooga kir** düşmana tek başına saldırmak, tek başına savaşa atılmak, **2.** tek bir (kişi) üzerine iki (kişi) (veya üç kişi vs.) birden saldırmak; **eköö kekelep ketti** tek bir kişi üzerine ikisi birden saldırdılar. < **ceke+le-.**

cekele- II: ake-cekelep onursuzca, dalkavukça; **ake-cekelep aytkan ötünüçünö karabadı** onun dalkavukça söylediği ricasını o, dikkate almadı.

cekelen- dön. cekele- I'den; bazı kimseler ayrıldı, birkaç kişi dağıldı, bölündü. < **cekele-n-.**

cekeleş- işt. cekele- I'den; kekeleşe turuşup, ceke sayış kılalık folk. teke tek durup, tek çarpışalım; **cekeleşken duşmandı koyboy turgan döö degen folk.** o öyle bir yiğit ki; onunla teke tek çarpışan düşmanı (*hayatta*) bırakmazdı. < **cekele-ş-.**

cekelik soy. cekele- I'den; ◇ cekelik san dil. tek, tekil. < **ceke+lik.**

ceken su kamışı, hasır otu, saz (*bataklık bitkisi*). < ET **yigen (?veya yégen)** (ED 913a).

cekendi: cekendi ton (destanda) bir üst giyim adıdır.

cekendos İr. oturmak için küçük, dar, kapitone kumaştan şilte (ör. bkz. **bayandos 2**).

cekene (destanda) palaska; **cekene belge kurçangan folk.** bele palaska bağlamıştı.

ceker: ak ceker (destanda) tüfeğin bir çeşidi.

cekeri tar. silah takılan kuşak, kemer, kayış.

cekesan (veya ceke san) (destanda) 1. bir çeşit çizme; **cekesan butta çoykoyup folk.** çizme ayakta güzel görünüp; **2.** devenin boynuna asılan küçük çan, çingirak, çınçın; **cekesan ünü baş carıp folk.** çingirak sesi gür duyulup.

cekesin- kendine aşırı güveni olmak; kendini farklı, ayrı kabul etmek. < **ceke+sin-.**

cekey 1. tar. kıymetli bir bayan baş giysisidir; *başına cekey, köynöğü caşıl tuvar* baş giysisi **cekey**, gömleği yeşil, çin ipekli kumaşından; 2. bkz. **cekeyboz**.

cekeyboz (veya **cekey boz** veya **cekey**) 1. kahramanların savaş elbisesi; *kız arstan Kuyalı, cekeyboz tandap ton kiyip folk.* dişi aslan Kuyalı **cekeyboz** seçip giymiş; *kiygeni cekey, kara berk, erdiği epsiz, kara kök folk.* **cekey** giyeni, eşi görülmemiş bir mertlikle ünlü; *Celmayandı mingizip, cekey bozdu kiygizip folk.* Celmayanı bindirip, **cekeybozu** giydirip; *balbandardın baarına cekeyboz tonun kiygizip folk.* kahramanların hepsine **cekeyboz** elbisesini giydirip; 2. kahramanların, yiğitlerin taktıkları kayış, kuşak, kemer; *cekeyboz belge kurçanıp folk.* **cekeybozu** bele kuşanıp.

ceki- = **zeki-**; *balbandarın çakırgan, baarın cekip bakırgan folk.* bahadırları çağırılmış, hepsini korkutup bağırımtı.

cekir- azarlamak, çıkışmak, çemkirmek, paylamak, kaba bir şekilde davranmak, edepsizce muamele etmek, sertçe bağırma; *meni ayabay cekirdi* bana bağırıp çağırdı; *cekire süylö-* küfrederek, kaba bir şekilde söyledi. < **ceki-r-**. krş. Kzk. *jekir-*; Uyg. *cekir-*; Kmk. *yekir-* [ESTYa 173].

cekirik bağırış, bağırma, haykırış, haykırma (*kaba, ustalıkla olmayan davranış, muamele*). < **cekir-i-k**.

ceköös = **cököös**.

ceksen İr.: *cer menen ceksan kıldı birini* yeryüzünden silmek, yeryüzünden kaldırmak; *birini mahvetmek, yok etmek; cerge ceksan boldum* mahvoldum, bittim; *ceksenge sal-* mahvetmek, yok etmek; *emi barsam seksenge, seksen salat ceksenge* ş. seksene (yıl) varsam, seksen beni yok eder. < İr. *يکسان yeksān* (PED 1534a).

ceksende- yerle bir etmek, düzlemek; bozmak, harap etmek, imha etmek, yok etmek, yıkmak; *ceksendep köm-* yüzeyi düzleştirerek gömmek. < **ceksen+de-**.

ceksöörün, ceksööt, ceksür nefret edilen, iğrenç, tiksindirici.

cekşembi İr. pazar günü, pazar (*haftanın günü*). < İr. *يکشنبه yek-şenbih* (PED 1533b).

cekte Çatk. ağ. = **cegde**.

ekte- kin beslemek, kin gütmek, nefret etmek; azarlamak, paylamak; *börü karısın cekteyt ats.* kurt kendi yaşlısına kin besler, kurt kendi yaşlısını azarlar

(ebeveynlerine, yaşlılara karşı kötü davranan insanlar hakkında söylerler). < **cek+te-**. krş. Uyg. **yəklə-** [ESTYa 171].

cekteş- işt. **cekte-** II' den. < **cekte-ş-**.

cel 1. rüzgar, yel (şiddetli olmayan, hafif; karş. **şamal I**); **cel sogot** veya **cel cüröt** rüzgar esiyor; **cel cürbösö, çöptün başı kıymıldabayt** ats. yel esmese otun, çayırın başı kımıldamaz; ateş olmayan yerden duman çıkmaz; ateş olmazsa duman olmaz; **cürgönümdü cel bilet, kongonumdu say bilet** ats. (evi ocağı, yeri yurdu olmayanlar söyler) gittiğimi (sadece) yel bilir, gecelediğimi (sadece) suyu çekilmiş nehir yatağı bilir (maymun iştahlı insanlar hakkında); **kabar celden murun şaar içinde taragan** haber yelden önce şehir içinde yayılmış; **cel argı** hafif rüzgar; **cel argı cürdü** hafif rüzgar esti; **cel argıga egin sapırat** ekin, hafif rüzgarda eğilir; **sıdırım cel** akşam olmazdan ve tan yeri ağarmazdan önce sessiz, serin esinti; **sıdırım cel bolup turat** serin bir esinti esiyor; **koñur cel** hoş, tatlı esinti; **caydın koñur celi** yazın hoş, tatlı esintisi; **sarı cel 1**) suru ve sıcak rüzgar; **sanaa erdi sargaytat, sarı cel çöptü kubartat** ats. kaygı yığidi yıpratır, sıcak ve kuru rüzgar otu sarartır; 2) sabah veya akşam esintisi; **cazgi celdey taza** temizlilik, namusluluk, dürüstlük (harf. ilkbahar esintisi gibi temiz); **celdey** (insanlar hakkında) yel gibi, havai, hoppa; **celdey ıkçam** oldukça becerikli, oldukça açıkgoz, çok atak; **sırtın celindey** veya **kırdın celindey** (atlar hakkında) yürüyüşü zorlu ve hızlı; **2.** yel (midede ve bağırsakta gaz, yel); **celi çıktı** mec. kavga çıkarıp duraksadı, kuyruğunu kıstı (örn. bundan önceki toplumsal ve mal varlığı durumunu kaybetmiş); **celi çıga tüştü** mec. aniden utandı, birden mahcup oldu, rezil oldu; **çığarsam beym celiñdi, aybaltalap kıymalap, çaptırsam beym beliñdi** folk. belini ay balta ile parça parça kessem, gururunu kırıp burnunu sürtssem; **saga okşop köpköndün dalayının celin çığargan** mec. o, senin gibi kendini beğenenlerin birçoğunun burnunu sürtmüştü; **attın celin çığar-** mec. kilo verdirerek (yağlı ve kızgın) atı yatıştırmak; **attın celin çığart-** et. **attın celin çığar-**'dan; **alabarman saldırıp, attın celin çığartıp, açuu terin kurgatıp** folk. aynı şekilde hareket eden atı sürerek, onu yatıştıtırıp, acı terini kurutup; **şinanın celi çıgıp ketti** mec. lastiğin havası indi, lastik söndü; **3.** halk hekimliğinde bazı hastalıkların adıdır (karş. Tac. **bod**); soğuk algınlığı, soğuk alma; **kuz. kulunç** (olma); **celdin çançuusu caman, sözdün kañkuusu caman** ats. kuluncun sancısı

yaman, sözün alay yolla söyleneni yamandır; **ettin celin tart-** veya **terinin celin tart-** soğuk algnılığı terlemeyle tedavi etmek (*çok ter diye isimlendirilen, koyun veya keçi gövdesinde derinin iç yüzüne bulaşan, deriyi saran hastalık*); **ettin celin tartsın dep, eki teri captı emi folk.** gövdeden soğuk algnılığını atmak için, onun iki derisini sarmaladı; **tegire alıp terdetip, terinin celin tarttırıp folk.** deriden (*hastalık*) deriyi sarıp derletip, soğuk algnılığını attırıp; **kan cel Tien.ağ.** burnun şişmesini, tahrip edilmesini, kanlar içinde kalmasını ifade eden insan hastalığı; **cel kabız kuz.** doğum sonrası soğuk alma sonucunda ortaya çıkan hastalığın adıdır; **kurgak cel kabız kuz.** şişkinlik sonucu kendini gösteren hastalığın adıdır; **cel tiydi** felç oldu, inme indi (*kısmi, tam olmayan; örn. ağzı eğrildi*); ♦ **celge, küngö tiygizbey östür-** bağrına basmak, özenle yetiştirmek, üzerine titremek, fazla şefkat göstermek; **kuru celge semirgen folk.** kendini beğenmekten çatlamıştı (*daha örn. bkz. cetkir I*); **cel** veya **cel söz** boşboğazlık, gevezelik; övünme, benlik taslama, yüksekte atma, atıp tutma; **oozdun celi** boş konuşma, cafcacflı bildiri (*sonrasında yerine getirilmez, yapılmaz*); **oozuñdun celin ayaysıñbı?** zor sözler söyleyecek misin (*bir çift söz söylemek*)?; **oozuñdun celin ayaba** artık bir iki söz söyle; **oozunan cel çıga elekte ele** henüz ağzını bile açmadı, tek kelime bile söyleyemedi; **cel cetpes** (*at hakkında*) ayağına çabuk, hızlı; **cel taman** bkz. **taman I**; **cel öpkö** bkz. **öpkö**. < ET 1 **yé:l** (ED 916b).

cel- I dön.-ed. **ce-**'den; **tamak celip, el katar mezgilde** yemek yenilip, halk uyumaya yattığında. < **ce-l-** < ET 2 **yé:l-** (ED 918b).

cel- II hafif tırıs gitmek; **çapsañ – çapsarsıñ, celseñ – cetersiñ** ats. koşsan yerleşirsin, hafif tırıs gitsen yetişirsin; **cele-corto** veya **celip-cortup** bkz. **cort-**. < ET 1 **yel-** (?**yél-**) (ED 918 a).

celatin jelatin.

celbegey iliksiz, iliklenmemiş, omuza atılmış (*palto hakkında*); **beşmantın celbegey camınıp, kepiçin koñultak kiyip, sırtka çıktı** beşmet paltosunu omzuna atıp, kısa çizmelerini çıplak ayaklarına giyip, dışarı çıktı. *krş.* Trkm., Kmk. **yelbegey**; Kzk., KKal. **jelbegey**; Bşk. **yılbağay**; Tat. **cilbağay** [ESTYa 177].

celbegeylen-: **celbegeylenip** paltoyu omuzlarına atıp; **celbegeylenip oturat** paltosunu omuzlarına atarak oturuyor; **celbegeylene basıp, üyünö kirip ketti** paltosunu omzuna atarak evine girdi. < **celbegey+len-**.

celbi = celpi.

celbir: *celbir-culbur* sallanıp duran.

celbirçek = celbürööç; *söykönün celbirçeği* söykönün (*bkz. söykö I*) ucundaki kıymetsiz şeyler.

celbire- **1.** (*rüzgar, yel hakkında*) esmek, hafiften esmek; **2.** dalgalanmak (*bayrak, flama, sancak hakkında*). < *celpi-r-e-*. *krş.* ET **1 yélpir-** (ED 920b).

celbiret- *et. celbire-*’den. < *celbire-t-*.

celbirööç = celbürööç.

celbirtte- dalgalanmak, sallanmak; *cooluk uçtarı celde celbirttegen* mendil uçları rüzgarda dalgalanmıştı. < *celbirt+te-*.

celbirtteş- *işt. celbirtte-*’den. < *celbirtte-ş.*

celbürööç **1.** ziynet, süs vazifesi gören türlü küçük zincir, köstek, pendentif, ; **2.** *köttük*’ün (*bkz. köttük*) biraz yukarısında kuskuna takılan süsler. < *celbür-ööç.*

celboo = cel boo (*bkz. boo I 1*).

celcemin = cemcebil.

celde- **1.** rüzgar, yel hakkında çıkmak, başlamak; *kün celdey tüşüp, möndür caadı* rüzgar çıktı ve dolu yağdı; **2.** = **celden-** **1;** *celdep keleliçi* biraz soğutup ver; *cuunup muzdak suuga, bastı celdep* ş. soğuk suyla yıkanıp, serinlemek (*için*) gitti; **3.** *mec.* geniş bir şekilde yayılmak; *atagım curtka celdegen folk.* şöhretim halkın içinde yayılmıştı; **4.** = **celden-** **2;** *tamırı celdep turat Tien.ağ.* sıcaklık derecesi yükseliyor. < *cel+de-*. *krş.* Kzk. *jelde-* “rüzgara karşı yürümek (*hayvanlar hakkında*)”; Alt. *d’elte-* “sarsılmak, sallanmak”; Bşk. *yilla-* “havası değişmek, havası temizlenmek”; Uyg. *yalla-* “esmek; üşümek, soğuk almak”; Tat. *cilla-* “rüzgarlı olmak; havası değişmek, havası temizlenmek” [ESTYa 175].

celdeme kolay heyecanlanır, heyecanlı; *semiz bolso kokustan, celdeme bolup celiget folk.* eğer (*avcı kuş*) tesadüfen şişmanlarsa, kolay heyecanlanıp coşar. < *celde-me.*

celden- **1.** rüzgardan örselenmek, rüzgarın etkisine maruz kalmak; rüzgarın tesiriyle soğumak; **2.** *mec.* kibirlenmek, burnu havada olmak, kendini beğenmek, kurumlanmak, kendini ... sanmak; *celdeñge boluş bolgon Semiz bala celdendi, bilemin dep, calgız daara* ş. Semiz çocuk sadece ben her şeyi bilirim deyip, kibirlendi; **3.** *mec.* gözünde tutmek, can atmak; heyecanlanmak, sinirlenmek; *sen emine celdenip kalgansıñ?* sen ne diye öyle sinirlenmiştin?; *tamaşanı körüügö*

celdengender Kırgız arasında köp bolot eğlenceyi görmeye can atanlar Kırgızların içinde çoktur; *celdengen kız-kelinder, çoğulup oyun salat* eğlenceye hevesli olan kız ve gelinler, bir araya gelip oyun kurarlar. < *celde-n-*. krş. Kzk. *jelden-* “heyecenlanmak, öfkelenmek” [ESTYa 176].

celdet *Ar. 1. özanl., mec.* cellat, acımasız, gaddar, zalim, insafsız; *padışalık celdetler* mutlakiyet cellatları, çar cellatları; **2. tar.** (XV-XVII yy.da Rusya’da) saray koruma askerleri, muhafız birlikleri (*Orta Çağ’da silah taşıyan şövalye, genç savaşçı veya muharip*), драбант⁴⁵ (drabant) (*kahramanlık destanlarında en çok bu anlamda karşılaşılır*); *celdet menen karoolçu* özel korumalar ile bekçiler, muhafız; *Esenkanga kat berip, çoñ celdetti cönöttü folk.* Esenkan’a mektup yazıp, eski muhafızları gönderdi. << *Ar. جلد cellād* (PED 367a).

celdi = **celdüü**; *celdi suu* coşkun ırmak, azgın nehir.

celdik eyer yastığı (*eyerin altındaki peyke*).

celdir- *et. cel- II’ den*; tırısı kaldırmak, tırıs gitmek; “*uç!*” – *dep, attardı celdirdi* deh! diyerek, atları tırısı kaldırdı. < *cel-dir-* < ET *yeltür-* (ED 923b).

celdirme melodik söyleyiş, ezgili konuşma (*ozan usulünü yerine getirmede*). < *celdir-me*.

celdirt- *et. celdir-’den*; *celdirte kele catat* atı tırısı kaldırarak (*buraya*) geliyor. < *celdir-t-*.

celdirüü iş. *celdir-’den*. < *celdir-üü*.

celdüü 1. (*hava, yer hakkında*) rüzgarlı; *kün celdüü bolup turat* hava rüzgarlıdır, rüzgar çıkıyor; *celdüü cer* rüzgarlı yer veya arazi; **2. mec.** havai, hoppa, terelelli, uçarı; *celdüü cigit* hoppa delikanlı; *celdüü bolso boz bala, anı akır maktaba, – cetpes anın akılı tamaşadan başkaga* ş. boz çocuk uçarı olsa, onu sonunda övme, onun akıllı eğlenceden başka şeye yetmez; **3. etn.** (*yemek, yiyecek, gıda hakkında*) = **suuk** (*bkz. ısılık 2*). < *cel+düü*. krş. Kzk. *jeldi* “rüzgarlı; heyecanlı, coşkun, coşmuş” [ESTYa 175].

cele I 1. tayar için ip (*iki ağaç kazığı arasına gerilen*); **2.** hayvanlar için ip; *celede malım, uyum dep, sandıkta zarım, bulum dep folk.* malım, ineğim ipteyip, altınım, param sandıkta deyip; *celesi menen bee berem folk.* ip ile kısarak vereyim; *örüştön kırkpa celemdi, öksötpö kurgan enemdi folk.* otlaktan ipimi kesme (*yani hayvanımı alma, yoksun bırakma*), anamı ağlatma, anamın

ağlamasına sebep olma; **cele uzart-** hayvan miktarını çoğaltmak (*harf.* ip uzatmak, ip germek); **tuugandardı cergeleş konuşat, celesin uzartızat** akrabaları yanına yerleştiriyor, (*bu yerde*) hayvan miktarını çoğaltıyor; **3.** sıraya dizilmiş tuzaklar; **4.** örümcek ağı; **cörgömüş cele tartıptır** örümcek, örümcek ağını gerdi; ◇ **cele tart-** birbiri ardınca hareket etmek, sıraya girmek; **karkıra-turuna, cele tart!** turnalar sıraya diziliniz! (*uçup gitmekte olan turnalardan, çocukların dileği budur*); **cele tartıp, karkıra, çubay uçkan çurkurap** ş. turnalar birbiri ardına uçuşuyorlar, birbiri ardına kurlı- kurlı- diye bağıyorlar; **cele boyu kelgende** hemen hemen yakınına gittiğinde, neredeyse yanına gittiğinde; **cez kempirdin celesi** veya **kök cele** gökkuşağı, ebekuşağı. < ET **yelü: (?yélü)** (ED 919a).

cele II jöle, pelte.

celegey gün. bayan kolsuz ceket (*kısa, kolsuz, kürklü*). *krş.* Kzk. **jelegey** “yağmurdan korunmak için kolsuz bir üst giysisi” [ESTYa 177].

celek 1. bayrak, flama, sancak; **2.** ince, hafif, erkek üst giyimi (*astarlı ve dikişsiz*); **3.** kolsuz çocuk giyimi; **4.** (*destanda*) bayrak gönderinin ucu; **celeği altın tuu folk.** gönder ucu altından olan bayrak; **5. tar. = bayrak 2** (*fakat mızrağın sırtıyla birlikte, tuğlu kumaş parçasıyla birlikte*); ◇ **celegim** umudum, dayanağım (*okş. küçük oğula söylenen ifade; harf.* bunçuğum, tuğum); **arkamda kalgan celegim, altı caşar belegim folk.** arkamda kalan dayanağım, altı senelik armağanım; **nayzağa takkan celegim, asıldan kalgan belegim! folk.** mızraklı desteğim, kıymetlimden (*yani* kocadan) kalan hediyem! *krş.* Kzk., KKal. **jelek** “gelinin başına örttüğü ipek örtü” [ESTYa 178].

celeke küçük bayrak, flama. < **celeke+çe.**

celektüü bayraklı, bayrakla donanmış olan; tuğlu, tuğ ile donanmış olan; **celektüü nayza** bayraklı mızrak. < **celeke+tüü.**

celelen- birbiri ardınca uzanmak, birbiri ardına yayılmak, sıra halinde dizilmek; **celelengen karagay** birbiri ardına dizilmiş çam. < **cele+lén-**.

celep elep-celep ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

celetke Rus. kon. 1. yelek, jile; **2. kuz.** ceket (*kollu, dikişsiz*).

celgile- tekr. cel- II'den; tırıs giden süvari gibi oturarak dört nala gitmek. < **cel-gile-**.

celgir- gün. celik-'ten. < **celik-gir-**.

celgüür kırmızı tulumunda tıkaç (*fazla gazları boşaltmaya yarayan*).

celiğiş iş. **celik-**'ten; heyecan, galeyan, coşku, coşma, coşma durumu. < **celik-i-ş**.

celiğiş- heyecanlanmak, heyecana gelmek, galeyana gelmek. < **celik-i-ş**.

celigüü iş. **celik-**'ten. < **celik-üü**.

celik tırıs, hafif tırıs (*at yürüyüşü*) **celigi cakşı at** tırısı iyi (*yumuşak*) olan at. < **cel-i-k**. *krş.* Alt. **d'elek**, Şor. **çäläk** "adi tırıs yürüyüşü" (*bir çeşit yürüyüş*) [ESTYa 177].

celik- gayrete gelmek, coşmak, galeyana gelmek, hat hudut bilmemek; **öz atıñdı mingensip, öz tonuñdu kiygensip, emine mınça celiktiñ? folk.** atına binmiş gibi, elbiseni giymiş gibi, niçin bunca coştun?; **ceyren bolso, atalı, celikkendi basalı folk.** ceylansa avlayalım, gövdeyi tadalım (*harf.* heyecanımızı, coşkumuzu yatıştıralım). < **cel-i-k**. *krş.* Kzk., KKal. **jelik-** "heyecanlanmak, sinirlenmek" [ESTYa 176].

celiktir- *et.* **celik-**'ten; gayrete getirmek, tahrik ve teşvik etmek, coşturmak, galeyana getirmek, kışkırtmak. < **celik-tir-**.

celiktirüü iş. **celiktir-**'den; gayrete getirme, tahrik ve teşvik etme, coşturma, galeyana getirme, kışkırtma. < **celiktir-üü**.

celim I zank, tutkal; ◇ **sarı celimdey** hamam yaprağı gibi; **cok celim Çatk.ağ.** = **söölcan**. < ET **yelim (?yélim)** (ED 929a).

celim II: coo-celim yaşanmamış, efsanevi diyarlar.

celimçi 1. zank yapan; **2.** tatarcık (sineği) (*çeşitli hastalıkları taşıyan, insanlarda asalak olarak yaşayan böcek*). < **celim+çi**.

celimde- zankla yapıştırmak, yapıştırmak, tutkallamak, zanklamak. < **celim+de-** < ET **1 yelimle:-** (ED 929a).

celimdel- *dön.-ed.* **celimde-**'den; zank sürülmek, zankla yapıştırılmak, yapışmak. < **celimde-l-** < ET **yelimlen-** (ED 929b).

celimdet- *et.* **celimde-**'den; zank sürdürmek, zankla yapıştırtmak, tutkallatmak. < **celimde-t-**.

celimdöü iş. **celimde-**'den; zank sürme, zankla yapıştırma, tutkallama. < **celimde-öö**.

celimdüü zank sürülmüş, tutkallı; yapışkan, yapış yapış. < **celim+düü**.

celimek (*küçük çift kanatlı*) böcek, böcekler.

celin 1. hayvan memesi, meme; *kara celin* kuru meme, süt vermeyen meme; *uy kara celin tuuaptur* inek buzağıladı, fakat sütü yokmuş; *kuu celin uylar* süt verimi az olan inekler, az süt veren inekler; *celin sal-* meme toplamak (örn. *inek hakkında buzağılamadan önce*); *celin kap* kuzuya emmesi için verilmeyen, emdirilmeyen koyun memesini bağlama, sarma; 2. meme ucu, meme başı; *celini karış bee* uzun meme ucu (olan) kısarak. < ET *yélin* (ED 930a).

celinde- 1. memesi dolmak (örn. *inek hakkında buzağılamadan önce*); 2. (aygır, damızlık aygır hakkında) er bezi torbasının şişmesinden mustarip olmak. < *celin+de-* karş. ET *yelne:- (yéln:-)* (ED 931b).

celiş iş. **cel-** II'den; tırıs, hafif tırıs (*at yürüyüşü*); *börü celiş* kurt gidişi (*at yürüyüşü*); *kalmak celiş* sarsıntılı tırıs; *bökön celiş* ahenkli, ritmik tırıs; *kara celiş* hızlı tırıs; *bülküldök celiş* sessiz ve hafif tırıs, yumuşak tırıs. < *cel-i-ş.* krş. Kzk., KKal. *jelîs*; Alt. *d'eliş*; Tuv. *çeliş*; Nog. *yelis*; Özb. *yeliş* [ESTYa 177].

celiş- iş. **cel-** II'den; hep beraber hafif tırıs gitmek. < *cel-i-ş-*.

celke 1. başın arkası, ense, ense kökü; *çaçın celkesin közdöy tarap* saçı geriye tarayıp; *celkenin çuñkuru* ense çukuru; *kök celke* ense ile boynun birleşme yeri; 2. ense, ense derisi, yele arkası derisi; *ceen el bolboyt, celke ton bolboyt ats.* kız ceenden (bkz.) soy olmaz, yele derisinden kürk olmaz; 3. arka, arka kısım, arka taraf, *bir şeyin arka yüzü*, tarafı; *ayıldın celke cagında* köyün öte tarafında; *kolomtonun celkesi* göçebe çadırında karşı girişten ocak tarafı; *kolomtonun celkesine kelip olturdu* ocak tarafına gelip oturdu (*yani şerefli bir yer*); ♦ *celkesinin çuñkuru çok* cimri, pinti; başkalarının duygularına katılmayan, soğuk; *üyün celkemdin çuñkuru körsün!* evine ayak basmam!; *cegeni celkesinen çıkarılsın!* (benim, senin vs.) iyiliğimiz onun boğazında kalsın!; *eldin celkesine binip* halkın boynuna binip; halkı sömürüp; *celke sugat ta.* ekin alanını ikinci kez sulama; *celkesinen ötkörö tikte-* bkz. **tikte-** 1. krş. Kzk., KKal. *jelke* “ense” [ESTYa 181].

celkele- 1. arkadan yürümek, arkasında gitmek; *kırk celdetim cetelep, kırk uvazir celkelep folk.* kırk muhafızım önde, kırk vezirim arkada; 2. sırtın üst kısmında taşımak, götürmek; *celkelep alıp ket-* boyuna, sırtın üst kısmına oturarak taşımak; 3. enseye vurmak, ense köküne bir yumruk atmak; *emi celkelep meni minbeysiñ folk.* (at söyler) şimdi ense köküne vurup bana binmeyeceksin; *kayın*

enem ursa celkelep, solubaybı caş ömür ubağınan ertelep! folk. kaynanam ense köküne vursa gençliğim solmayacak mı; **4. kuz. ta.** ekin alanına ikinci kez su vermek, ikinci kez ekine sulama yapmak. < *celke+le-*.

celkelet- *et. celkele-*'den. < *celkele-t-*.

celkesiz nesilsiz, gelecek kuşağı olmayan; evlatsız; *cesir ketti, Ayçürök, celkesiz ketti Külçoro* folk. Ayçürök dul gitti, Külçoro evlatsız gitti. < *celke+siz*.

celki 1. dudaklarda veya göz kapaklarında çatlaklar ve yara bereler; *erdin celki baskan* onun dudakları çatlamış, derisi yarılmış; **2.** dudaklarında veya göz kapaklarında yara bere ve çatlak bulunan kimse.

celkilde- sarsılmak, sallanmak, kımıldanmak (*yumuşak, hafif bir şey hakkında*); *celkildegen töö çuudası* (bkz.).yumuşak ve hafif bir şekilde kımıldanan deve. < *celkil+de-*.

celkildet- *et. celkilde-*'den; *celesin kırkıp, beeni aldı, celkildetip, töönü aldı* folk. ipini keserek kırsığı aldı, devenin çuudasını (bkz. **çuuda I**) sarsarak aldı. < *celkilde-t-*.

celkin- şiddetli, güçlü bağırarak; ◇ *celkingen duşman* korkunç (veya tehlikeli) düşman.

Celmaya = Celmayan.

Celmayan *mit.* güçlü, kuvvetli ve yorulma nedir bilmeyen, hızlı yürüyüşüyle ayırt edilen deve, süratli deve; *agar altın, ak kümüş, celmayan, bilge cüktöp ket* folk. saf altın, beyaz gümüş **Celmayan**'a, file yükleyip götür.

celmoguz 1. mit. Baba-Yaga (*Rus halk hikayelerinde bir cadı*), çarşamba karısı; *ceti baştuu celmoguz* yedi başlı Baba-Yaga; *ceti baştuu celmoguz bolot, anın ceti başın teñ kıya çapmayınça ölböyt* yedi başlı Baba-Yaga olur, onun yedi başını kesmeyince ölmez; **2. mec.** obur, pisboğaz. < *calma- ooz. krş.* Kzk., KKal. *jalmavız* "Baba-Yaga; obur"; Nog. *yalmavız* "Baba-Yaga (*cadı*); obur"; Tat. *yalmavız* "gözüne ilişen herşeyi yakan mitolojik bir yaratık; obur"; Uyg. *yalmiğiz* "Baba-Yaga"; Bşk. *yalmavız* "canavar, ejderha"; [ESTYa 96].

celötkö = celetke.

celp *hafif hareketi, yalpalamayı, kımıldamayı ifade eden yansıma sözcük; celp et-* kımıldamak, kıpırdamak; *sakalı menen murutu celp ete tüştü* sakalı ile bıyığı (*rüzgardan*) kımıldadı; *celp etken cel* azıcık kımıldanan rüzgar, hafif esen yel;

celp etken cel, kult etken kuuray, çıñıldagan çımindın baarınan korkot (masaldan) o, hafif esen yelden, çıtırdayan ottan, vızıldayan sinekten hepsinden korkuyor; *celp degiz* kımıldatmak, dalgalandırmak, sallamak.

celpi: *ceñil-celpi* bkz. *ceñil*; *ceñe-celpi* bkz. *ceñe* 1.

celpi- serinletmek, yelpezalemek, yellemek, esmek; ◇ *töşök celpi-* güzel adlandırma evlilik döşeginde olmak. < *celp+i-* < ET *yélpi:-* (ED 920a).

celpigile- *tekr. celpi-*'den; *cel celpigilep memiretip, Ala-Toonu uktatıp bara catat* rüzgar esip tam bir sakinlik içinde Ala dağ (*dağları*) rahat bir uykuya daldırır. < *celpi-gile-*.

celpilde- 1. dalgalanmak, sallanmak; *celek celpildeyt* bayrak dalgalanıyor; 2. (*deve hakkında*) tırıs gitmek, yorgalamak, yumuşak yürüyüşle gitmek; *celpildegen töö cediñ, celini karış bee cediñ folk.* yumuşak yürüyüşlü deveyi (*et*) yedin, (*kalin*) meme uçlu kısrağın (*et*) dörtte birini yedin. < *celpil+de-*. *krş.* Kmk. *yelpilde-* [ESTYa 182].

celpildek her zaman serinleyen, yelpazelenen kimse. < *celpilde-k*.

celpildeş- *işt. celpilde-*'den. < *celpilde-ş-*.

celpildet- *et. celpilde-*'den. < *celpilde-t-*.

celpin- *dön. celpi-*'den; 1. kendini yellemek, serinletmek, yelpazelenmek; 2. *mec.* galeyana gelmek, heyecanlanmak; öfkelenmek, sinirlenmek; *emne celpinesiñ?* ne heyecanlanıyorsun?; *celpinbe!* heyecanlanma; *cete keldi er Manas, celpine tostı keñ Talas folk.* yiğit Manas geldi, Talas bütün ruhuyla heyecanlanarak karşıladı. < *celpi-n-* < ET *yélpin-* (ED 920b).

celpiniş I *iş. celpin-*'den; heyecan, coşku, güçlü heves, kuvvetli istek, sevdâ; *ıldam kadam – epkin iş, zuuldagan celpiniş ş.* çok hızlı koşuda öncelikle yapılacak iş hızlı adım atmaktır. < *celpin-i-ş.*

celpiniş II 1. çarpışma, çatışma; karşılaşma; 2. (*çoğunlukla cerdin tübü celpiniş veya cer tügöngön celpiniş*) dünyanın öteki ucu, yaşanmamış, bilinmeyen korkunç diyar (*destanda, masalda*); 3. batı; *celpiniş menen kün çığış – özüm çapkan col ele folk.* batı ile doğu, kendim belirlediğim yoldur. < *celpin-i-ş.*

celpiniş II *işt. celpin-*'den. < *celpin-i-ş-*.

celpint- *et. celpin-*'den; havalandırmak; havasını değiştirmek; *colborston kecim captırıp, ceteletip, celpintip folk. (atı)* kaplan derisinden çulla örttürerek, onu dolaştırıp serinletmiş. < *celpin-t-*.

celpinüü *iş. celpin-*'den. < *celpin-üü*.

celpirüün **1.** yelpaze; *celpirüün tabak* 1) yelpaze vazifesi görebilecek olan ince tepsi; 2) un için (tepsi) kepçe; **2.** *etn.* büyük, derin olmayan ince duvarlı kap (*tane, tohum soyuntusunu savurmak için kullanılan*); *celpirüün tabak menen ırgaçu, emi kalbur çıkpadı* önceden büyük, derin olmayan ince duvarlı kapta temizlenirdi, şimdi kalbur ortaya çıktı.

celpit- *et. celpi-*'den. < *celpi-t-* < ET 1 *yélpit-* (ED 920a).

celt *ani, sert hareketleri ifade eden yansıma kelime; bütökön boyu celt etti* bütün vücudu titredi, sarsıldı.

celüü *iş. cel-* I'den; *tamak içilip, celüü menen katar aradan bir katar sözdör süylönüp öttü* yiyip içme sırasında pek çok söz konuşuldu. < *cel-üü*.

cem **1.** hayvan yemi, yem, hububattan yem; *bir tookko da cem kerek ats.* bir tavuğa bile yem gerek; *cem-çöp* tamamı hububattan, ottan olan yem; **2.** yırtıcı hayvan yemi, yırtıcı kuş gıdası; *ak cem* suda bırakılan (*avcı kuşa şişmanlamasını diye yedirilen, suda ıslatılıp yumuşatılan et*); *cem çaç-* (*avcı kuş hakkında*) yiyeceği çıkarmak, kusmak; *sasık cemdin baarisin çaçın ketti Akşumkar, kayıp bolup körünböy, kaçıp ketti Akşumkar folk.* pis kokan yemin hepsini kustu Akşumkar, görünmeden ortadan kaybolup kaçıp gitti Akşumkar; **3.** yem, yemleme (*olta hakkında*) **4.** *gün.* değirmen taşına sarsılarak dökülen tane, tohum (*bkz. köz 6*); ♦ *kam-cem albay* durup dinlenmeden, dinlenmek nedir bilmeden; *kişiğe cemin cedirbeyt* eline geçen her şeyi değerlendirir; elindekini vermez, kazanır; *cem saldı kıl-* yemlemek; rüşvetle ayartmak; *biröögö cem bol-* 1) *birine* yem olmak; 2) *birine* sömürge olmak; aşağılayıcı bir durumda olmak; *men aga cem boldum* ben ona sömürge oldum, beni sömürdü, incitti; *cem kıl-* 1) *bir şeyi* yem yapmak; 2) sömürmek, istismar etmek, incitmek, sıkıştırmak; *cem tüşüptür* ayakları üstüne oturdu (*atlar hakkında, dinlendirilmeden terli bir şekilde yeme bırakıldığı zaman*); *oñ butum cem tüşkön attın butunday dabdıraktaganın baykagan çıgarsıñ* ayakları üstüne oturan, ayakları üzerine korkarak basan atın ayakları gibi sağ ayağım üzerine kararsızca bastığımı gözlemlemişsinizdir; *it cemindey olco*

değersiz, kıymetsiz ganimet; *men aydagan aldımda, it cemindey olco bar folk.* ardına düştüğüm değersiz bir ganimet var; *koş cem bolgon* hazımsızlık çeken (yırtıcı kuş hakkında); *cem baştık* bkz. *baştık II.* < ET 2 *yém (?d-)* (ED 934a).

cemcebil, cemcevil *İr. gün. (karş. cancemil)* çimensi bir bitki (*çekendeyi (bkz.) andıran; boynuzlu hayvanlara yem olarak verilir; yazın susuzluktan kurur, sonrasında kendini güçlkle korur*). *karş. Ar. زنجبیل zencebîl* (PED 624a). *karş. Ar. زنجفیل zencefîl* (Devellioğlu 1178b).

cemçil (*hayvan hakkında*) hububatlı yemi seven. < *cem+çil*.

cemde- 1. tahıllı yedirmek, hububatlı yemle beslemek, yemlemek; *cemdep bakkan at çıdamduu bolot* hububatlı yemle beslenen at dayanıklı oluyor; 2. (*yırtıcılarda*) beslenmek. < *cem+de-*.

cemden- *dön. cemde-*'den; (karnı) doymak (*hayvanlar veya kuşlar hakkında*); hububatlı yemle beslenmek. < *cemde-n-*.

cemdik yem niteliğinde olan (*yırtıcı hayvanlar için*), hayvani yem, yem; *bürkütünö cemdik birdeme attırıp alat* kartalına bir parça yem atılmasını emretmiş. < *cem+dik*.

ceme sitem, serzeniş, kınama, dokundurma, başa kakma; *cemege al-* veya *cemenin aldına al-* = *cemele-*; *cemege kaltır-* sitem ettirmek, sitemin doğmasına yol açmak; *tegi kempirimdin cemesine meni kalturbasañ ele boldu* şimdiye dek yaşlılığımın başa kakılmasına izin vermesen de oldu; *kör ceme* 1) devamlı sitemler, serzenişler ve dokundurmalar; 2) homurdanan kimse, söylenip duran; kavgacı, huysuz, küfürbaz; *al kör ceme – katnına da, baldarına da kün körsötpöyt* huysuz, kavgacının biridir, eşine de çocuklarına da gün göstermiyor; *kurgak ceme* asılsız, boş serzeniş; *ceme-cuka* sitemler ve başa kakmalar; *ceme-cukadan kulagıbz tınç bolot* sitem ve başa kakmaları duymayız, kulağımız rahattır, hiçbir şeyimiz başa kakılmaz; ♦ *ceme kara Tal.ağ. çocuk oyununun birinde ceza*.

cemeçi, cemeçil kavgacı, huysuz, küfürbaz. < *ceme+çil*.

cemek birini tuzağa düşürmek için önce karşı tarafa yenilme suretiyle yapılan bir tür oyun hilesi, taş verme (*oyunda*); *cemek ber-* veya *cemek kılıp ber-* vermek, taş çıkarmak. < *ce-mek*.

cemekey 1. açgöz, obur, pisboğaz; “*cebeym, cebeym*” *dep*, *cemekey kadın tügötöt* *ats*. “yemem, yemem” deyip, aç gözlü kadın her şeyi tüketir; 2. *mec.* rüşvetçi, yeyici, rüşvet alan (*veya* yiyen); 3. *mec.* asalak. < *ce-me+key*.

cemekeylik 1. oburluk, pisboğazlık; 2. *mec.* rüşvetçilik, yiyicilik; 3. *mec.* asalaklık. < *cemekey+lik*.

cemele- azarlamak, paylamak, çıkışmak, serzenişte bulunmak, sitem etmek, kınamak; ayıplamak; küfretmek, sövmek; *akılduu kata ketirse, özün cemeleyt, akılsız (veya ahmak) kata ketirse, coldoşun cemeleyt* *ats*. akıllı hatayı kabul etse, kendini ayıplar, akılsız (*veya* ahmak) hatayı kabul etse, arkadaşını ayıplar. < *ceme+le-*.

cemelöö *iş.* *cemele-*’den. < *cemele-öö*.

cemelüü sitemde bulunma, başa kakma, dokundurma, serzeniş; sitemli, serzenişli; *cemelüü söz* sitemli söz. < *ceme+lüü*.

cemey *aşık oyununun adıdır*.

cemir- kırmak, parçalamak, yıkmak, harap etmek, tahrip etmek. < ET *yémir-* (ED 937b).

cemiril- *dön.-ed.* yıkılmak, tahrip olmak, harap edilmiş olmak, kazılmak. < *cemir-i-l-* < ET *yémril-* (ED 937b).

cemiş 1. meyve, yemiş; *cemiş bağı* meyve bahçesi; 2. (*hatta cer cemiş*) yemiş; *tokoydon cemiş ctynoo* ormandan yemiş toplama; 3. besi, gıda, yemek, yiyecek, yem; *birpıragan bödönö – turumtaydın cemişi* ş. uçan dişi bildiricın-kırmızı ayaklı şahinin yemi. < *ce-miş* < ET *yémiş* (*d-*) (ED 938b).

cemişke *kon.* = *semişke*.

cemiştē- 1. meyvelenmek, meyvelerle kaplanmak; 2. *mec.* verimli olmak. < *cemiş+ten-* < ET *yémişlen-* (*d-*) (ED 939b).

cemiştē- *et.* *cemiştē-*’den; 1. meyve yetiştirmek; 2. meyvelerle, yemişlerle donatmak. < *cemiştē-t-*.

cemiştüü 1. (*ağaç, çalı, bitki hakkında*) meyveli, yemişli; 2. *mec.* verimli, yararlı; *cemiştüü iş* verimli (semereli) iş; *cemiştüü çıkarmaçılık* faydalı yaratıcılık; *cemiştüü kızmattaştık* verimli iş birliği. < *cemiş+tüü*. *karş.* ET *yémişlik* (*d-*) (ED 939 b).

cemkor *Kırg.-İr.* **1.** hububatlı yem verilen hayvan; **2.** *mec.* yola yola varından yoğundan eden, yiyici, yiyen; **aram tamak, cemkordu aydap elden sürüñüz folk.**

yük olanı ve asalak gibi yaşayanı halkın içinden dışarı kovunuz. < **cem+kor.**

cemkorok *Kırg.-İr.* (*hayvanlar hakkında ve kuşlar hakkında*) yeme aşırı düşkün, açgözlü, obur, pisboğaz.

cemsöö kursak (*kuş*); ◇ **kara cemsöö** veya **aram cemsöö** 1) obur, pisboğaz; 2) anasının nikāhını isteyen, soyguncu; rüşvetçi, yeyici, rüşvet alan (veya yiyen).

cemsöölük: kara cemsöölük emanet edilen bir şeye karşı dürüst olmama davranışı. < **cemsöö+lük.**

cenaddel *Rus. kon.* kadın bölümü.

centek *etn.* çocuk doğumu veya devenin yavrulaması nedeniyle yapılan ikram (*yurtta çocuğun doğumunun önsezişinde, aday anneye ikram için eritilmiş yağ ile bir çeşit tatlı hazırlarlar; genellikle kutlamaya, tebrik etmeye hediye getirirler*); **centek ber-** centek hazırlamak, **centek** vermek; **centek ce-** centek yemek; **centek ceybiz degen ayaldar üydü üç kötürüp catıştı** çocuk doğumu veya devenin yavrulaması nedeniyle verilen ikramdan yiyeceğiz diyen kadınlar, bütün evi alt üst ettiler.

centekte- yeni doğan bebeği ve doğum yapan kadını hediyeli ziyaret etmek; **balasın centektep barış gerek** doğum yapan kadını ziyaret etmek gereklidir. < **centek+te-**

.

centektöö centekte-’den. < **centekte-öö.**

ceñ yen, kol; **kol sinsa, ceñ içinde ats.** kol kırılır, yen içinde; baş kırılır, fes içinde kalır diye davranmak (*harf. kol kırılrsa, yen içinde*); ◇ **ceñ içinen** veya **ceñ uçunan** veya **ceñ uçu menen** gizlice, el altından, gizli olarak (*pazar yerinde simsara yaklaşılır, elin bir kısmını diğer yene sokarak parmaklarla fiyat hakkında anlaşılmaya varılır*); **ceñ içinen tımızın baa içişip** fiyat hakkında gizlice anlaşılup; **ceñ içinen süylöşüp** veya **ceñ uçu menen süylöşüp** gizlice konuşup, gizlice anlaşılup; **ceñ içinen bütüş-** güzellikle, tatlılıkla anlaşılmaya varmak (*gizlice, el altından, başkalarına haber vermeden, diğerlerine duyurmadan*); **ceñden körün-** açık, aşikâr, ayan beyan olmak, gizli değil; **ceñ türüp iş kıl-** kolları sıvayıp işe koyulmak, enerjik bir şekilde çalışmak; **bir ceñden kol çıkar-** ağız

tadıyla yaşamak, dirlik düzen içinde yaşamak; **ceñ-cuñ** kalıntılar, artıklar, kırıntılar; **etegi bütölüp, cengi uzardı bkz. bütöl-**. < ET **yéñ** (ED 940b).

ceñ- yenmek, mağlup etmek; **akılım ceñip, barbadım** aklım üstün geldi ve gitmedim. < ET **yéñ-** (ED 942b).

ceñcabil = cemcebil.

ceñde- (*sadece geç. z. ger.*) **cumuştun köbün ceñdep taştadım** işin büyük bir kısmını bitirdim. < **ceñ+de-**.

ceñdeş biriyle boyu ve yalnız beden yapısı denk olan. < **ceñ+deş.**

ceñdir- *et. ceñ-*'den; yendirmek, yenilmiş olmak, boyun eğmek, itaat etmek, tabi olmak, teslim olmak; ◇ **suukka ceñdirdi** kendini soğuğa yendirdi, üşüdü; **akılga ceñdir-** akliselime uyarak etraflıca düşünmek, sağduyuyla hareket etmek; **mastukka ceñdir-** sarhoş olmak, sarhoş bir vaziyette olmak; **balalıkka ceñdir-** çocuk gibi hareket etmek, çacukça davranmak; **oygo ceñdir-** düşünceye dalmak, düşünceli (dalgın) olmak; **sözgö ceñdirbeyt** münakaşada altta kalmıyor; her söze bir karşılık buluyor, söz altında kalmıyor; **baatırlıkka ceñdirip folk.** yiğitliğine güvenip, yiğitliğine bel bağlayıp. < **ceñ-dir-**.

ceñdirt- *et. ceñdir-*'den; = **ceñdir-**; **al kişiğe ceñdirtpeyt** ona kendini yendirtmez; **men da oñoyluk menen kişiğe ceñdirtpeym** ben daha kolaylıkla *birilerine* kendimi yendirtmem.

ceñdirtüü iş. ceñdirt-'ten. < **ceñdirt-üü.**

ceñdüü (*giysi hakkında*) yenli, yenli olan, kollu. < **ceñ+düü.**

ceñe kocanın bütün akrabaları hakkında büyük erkek kardeşlerin eşi, yenge; **agam kimdi alsa, ceñem oşol ats.** büyük erkek kardeşim kimi alırsa, kiminle evlenirse yengem odur; **aga ölsö, ceñe bar, ceñe cerde kalabı folk.** büyük erkek kardeş ölse, yenge var, yenge boşuna kalmaz (*geleneğe göre yenge, kocanın küçük kardeşine geçer*); **ceñeme** (veya **eneme**) **işenip, ersiz kaldım ats.** yengeme (veya anneme) güvenip kocasız kaldım (*onlar bana koca seçmeyi söz vermişlerdi*); **ceñe-celpi topl.** 1) büyük erkek kardeşin eşinin bütün akrabaları; 2) teyze; hala, bibi; **ceñe-celpim çurkurap kalganın koşup ırdayın** yüksek sesle ağlayıp duran teyzelerimin hepsine şarkı söylüyorum; **ceñe-celpi, karındaş-cergesi menen kelişti folk.** büyük ve küçük akrabalar hep birlikte geldiler; **2. etn.** büyük akrabaların gelinleri (*nişanlının eve uğurlanma törenini idare edenler veya*

evlenme döneminde nişanlıda gizli ziyaret tertip edenler, ceñketaylık (bkz.) alanlar); colu bolor cigittin ceñesi aldınan ıgıat ats. kismetli yiğidin ceñesi karşısına çıkar; avcı da vahşi hayvana koşar. < ET yenge: (ED 950a).

ceñeçe *sey., okş. ceñe'*den; hala, bibi; teyze; **kiçinekey ceñeçem, cügürüp-cügürüp, boozuyt bilmece** küçük halam koşuyor da koşuyor gebe kalıyor (*yanıt iğ, eğirmen*). < **ceñe+çe**.

ceñkebay *bkz. bay I.*

ceñketay *bkz. tay II.*

ceñerman *Kırg.-İr. galibiyete eşlik eden; ceñerman cumuşçuga ısık salam! zafer işçisine sıcak (gönülden) selam! < ceñ-er+man⁴⁶.*

ceñetay *bkz. tay II.*

ceñey *teyze; hala; (yaşça büyük olan kadınlara saygı, hürmet ifadesini belirten hitap); ceñey, sizden surayın degen bir sözüm bar* teyze, size sormak istediğim bir şey var. < **ceñe+y⁴⁷**.

ceñge = **ceñe**.

ceñgel *İr. gün. [cäñgäl] çalılık, fundalık, makilik. < İr. جنگل cengel (PED 374b).*

ceñgetay *bkz. ceñketay.*

ceñgetaylık *bkz. ceñketaylık.*

ceñgey = **ceñey**.

ceñgis, ceñgisiz *yenilmez, alt edilmez, mağlup edilmez. < ceñ-gis⁴⁸, ceñ-gi+siz.*

ceñil fark. *hafif, yeğni; ceñil cuk* hafif yük; **ceñil tart-** veya **ceñil al-** hafiflemek, yeğnileşmek; **oorusu ceñil tartayın dep kaldı** (*hastalığı*) biraz rahatlamış, ferahlamış gibiydi; **ceñil barıp, oor kel!** hafif gidip, yüklü dön! (*zengin, bol ganimetle veya her zaman şanslı dönmek konusunda dilek*); **ceñil önör caylar** hafif sanayi işletmeleri; **kolu ceñil** eli hafif (*onun darbesi o kadar ağrıtıcı değil, onun tarafından kesilen hayvan çok azap çekmiyor*); **at calı ceñil** at yelesi hafif (*yani; Kırgız halk anlatılarına göre hatta hastaya hafifleme hissi veriyor ve iyileşme sağlıyor*); **at calı ceñil emespi dep, sarapga ıgıp kettik** at yeli hafif değil mi diyerek (*atla, at üstünde*) yola çıktık; **ceñil-celpi** çok hafif, hafifçe; ♦ **ceñil cigit** 1) becerikli, mahir delikanlı; 2) havai, hoppa, uçarı delikanlı; **ceñil avtomaşına** otomobil, araba, binek araba, binek otomobil; **ceñil ayta sal-** önünü ardını düşünmeden konuşuvermek, düşüncesizce söz söyleyivermek; **men kırk**

kızdardın biri emes, ceñil ayta saluuga folk. hafif konuşmalar yapılacak kırk kızdandan biri (*hanın hizmetçisi*) değilim; *ceñilin cerden, oorum koldon alıp* hafifi yerden, ağırı elden alıp, büyük iş gösterip ona sevecenlikle ve özenle yardım edip; *ceñildin astın, oordun üstün izdep kaldı* hafifin altını ağırın üstünü araştırdı, daha az çalıştığı yerde daha büyük almanın peşinde oldu; *ceñildin astı, ordun üstü menen ookat kılğan kişi* rahat, sıkıntısız yaşayan, fakat zorlukla kazanç sağlayan insan. < ET *yéñil* (ED 950b).

ceñil- I hafiflemek, yeğnileşmek; ferahlamak, rahatlama hissetmek; *konoktordu cönötüp, bir az ceñilip kaldık* misafirleri yollayıp, biraz hafifledik. *krş.* KKal. *jeñil-* [ESTYa 189]. *karş.* ET *yéñi:-* (ED 944a).

ceñil- II *dön.-ed.* **ceñ-** I'den; yenilmiş olmak, yenilmek, hezimete uğramak, mağlup olmak; *duşmanga ceñilbeybiz* düşman karşısında yenilmeyiz; *biz saga ceñildik* biz sana yenildik; sen bizi yendin. < *ceñ-i-l-*.

ceñilbes yenilmez, alt edilmez, mağlup edilmez; *Uluu Oktyabrdin ceñilbes tuusu* Ulu Oktyabr'in yenilmez bayrağı. < *ceñil-bes*.

ceñilbestik yenilmezlik. < *ceñilbes+tik*.

ceñilçek *gün.* = *selkinçek*; *ceñilçek sal-* salıncakta (veya salıncakla) sallanmak.

ceñilde- *fark.* hafiflemek; kolaylaşmak; *andan menin cügüm ceñildebeyt* 1) yüküm ondan hafif değildir; 2) *mec.* bu benden daha hafif değildir. < *ceñil+de-*.

ceñildet- *et.* **ceñilde-**'den; *fark.* hafifletmek, azaltmak, daha hafif yapmak. < *ceñilde-t-*.

ceñildik 1. hafiflik, yeğnilik, hafifleme; 2. *mec.* düşüncesizlik, hafif meşreplik, uçarılık; *ceñildik kılıp koyduñ* enine boyuna düşünmeden hareket ettin; gereğinden fazla acele ettin; ani hareket ettin!; 3. bağışıklık, muafiyet; ayrıcalık imtiyaz; *ceñildik ber-* ayrıcalık vermek; *ceñildik şarttarı* avantajlı şartlar, uygun koşullar. < *ceñil+dik*.

ceñiley- (*her şey hakkında*) daha hafif, yeğni olmak. < *ceñil+ey-*.

ceñilgis yenilmez, alt edilmez, mağlup edilmez. < *ceñil-gis*.

ceñiliş *iş.* **ceñil-** II'den; bozgun, hezimet, mağlubiyet, yenilgi, yenilme. < *ceñil-i-ş*.

ceñilt- *et.* **ceñil-** I'den; *ceñiltip etin kızıtsa, ceyrenge cetpey kalbagan attarı sonun Kırgızdın* ş. çok güzel, mükemmel Kırgız atlarını terbiye edip kızdırırsan mutlaka

ceylana yetişirler; **emgek çyraltat**, **ceñiltet** iş kuvvetlendirir, hafifletir (*insanın yaşamı*). < **ceñil-t-**. karş. ET **yéñit-** (ED 947b).

ceñilüü iş. **ceñil-** II'den; bozgun, hezimet, mağlubiyet, yenilgi, yenilme. < **ceñil-üü**.

ceñiş iş. **ceñ-**'den; yengi, zafer, galibiyet; fethetme, fetih; **Oktyabr revolyutsiyasının ceñişteri** Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin başarıları. < **ceñ-i-ş**.

ceñiş- *ışt.* **ceñ-**'den; yarışmak; birbirini yenmeye çalışmak, yenişmek. < **ceñ-i-ş-**.

ceñiştüü galibiyet(s)i, zafer(s)i, yengi(s)i, galip, muzaffer, zaferi kazanan; **ceñiştüü cürüş** zafer yürüyüşü; **ceñiştüü türdö** başarıyla, başarılı bir şekilde. < **ceñiş+tüü**.

ceñketay, **ceñgetay** 1. yengeciğim (*okş. yaşça büyük olan kadınlara söylenen ifade*);

2. *etn.* = **ceñketay**; **barıp ceñketay alıp, toyun cep kelebiz** damadın kızın yengesine verdiği hediye alıp, düğün ikramını yiyip geleceğiz; **kızdı alıp barıştı, ceñeler tösök salıştı, celip kelgen ceñeler, ceñketaynın alıştı folk.** gelini alıp vardılar; yengeler döşek serdiler, koşturup duran yengeler, damadın verdiği hediye aldılar. < **ceñke+tay, ceñge+tay**.

ceñketaylık, **ceñgetaylık** *etn.* damadın kızın yaşça büyük olan yengelerine verdiği hediyeler (*damadın evine gelinin uğurlanma törenini yapanlar veya evlenme zamanında delikanlının nişanlısını gizlice ziyaret etmesine yardım edenler*; bkz.

ceñe 2). < **ceñketay+lık, ceñgetay+lık**.

ceñüü iş. **ceñ-**'den; yengi, zafer, galibiyet. < **ceñ-üü**.

ceñüüçü muzaffer, galip, zafer kazanan. < **ceñüü+çü**.

cep “ce” ile başlayan kelimelerin başına getirilerek, kelimenin anlamını kuvvetlendirir; **cepceke** yapayalnız, tek başına, tamamen yalnız; **Ancıyanda Alooke, akim bolgon cepceke folk.** Ancıyan'da Alooke tek başına yönetici olmuş; **cepceñil** çok hafif; hafifçe, kolayca, kolaylıkla; **cepceñil kötörüp aldı** kolaylıkla kaldırdı.

cepceke bkz. **cep**.

cepceñil bkz. **cep**.

cepen (veya **cepen çükö**) **cedirmek** (bkz.) oyununda kullanılan **alçı** (bkz.) ve **taa** (bkz. **taa 1**) aşınmış aşık kemiği.

cepilde- epilde- sözcüğü ile ikileme oluşturur, tek başına kullanılmaz.

cepirey- 1. basık, alçak, yassı olmak; silik, gösterişsiz, alımsız, çirkin olmak, çekici olmamak; **cepireygen tam** basık olan, Rus yer evi; **cepireygen kart** kamburlaşan,

çirkinleşen yaşlı; **2. mec.** alçalmak, aşağılanmak, küçük düşmek; **kızmatı kiçinege kekireyip, çoñgo cepireyip, casakerlenip turat** ş. küçük rütbeliye (harf. hizmeti küçük olana) horozlanıp, büyüğün (rütbeli) önünde yaltaklanır.

cer 1. yer, toprak; mahal, mekân, yer; **cer ayla-** tarla (çift) sürmek; **er emgegin cer cebeyt ats.** er emeğini toprak yemez (yani toprağa yapılan yatırım boşa gitmez); **telegeyi teptegiz ceri cakşı kırgızdın folk.** kırgızın yeri iyi, çevresi dümdüz; **cerin karap kaçkan** doğup büyüdüğü yurdundan kaçmış; **cer şarı** yer yuvarlağı, yerküre; **seni cer da albayt** (sen öyle kötü, mendebur ve çirkinsin ki) seni (ölümden sonra) toprak bile kabul etmez; **bir cerden ekinçi cerge** bir yerden ikinci yere; **kaysı cerden?** 1) hangi yerden?, nereden?; 2) bir yere, bir yana, bir tarafa, nereye olursa olsun; **cer-cerlerde** yerlerinize; yerlerde; kimi zaman burada kimi zaman orada; **cer-cerlerge cönöy ketişti** kimi şuraya kimi buraya dağıldılar; **barbagan ceribiz kalmadı** gidecek yerimiz kalmadı (her yeri dolaştık); **cer bas-** 1) toprağı ayakları altında ezmek, toprak üzerinde yürümek; 2) **mec.** yaşamak; **kegimdi mıktap albasam, kişimsip kantip cer basam?** (düşmandan) adamakıllı öç almasam, kendimi adam kabul edip yaşayacak mıyım?; **cer menen cer bolup kal-** 1) yerle bir edilmek, düzlenmek; 2) **mec.** yeryüzünden kaldırılmış, silinmiş olmak; **cer menen cer kılıp koy-** 1) yerle bir etmek, hak ile yeksan etmek; 2) **mec.** temelinden yıkmak, taş taş üstünde bırakmamak, taş üstünde taş bırakmamak; **ak cer kuz.** büyük ölçüde yer altı nemini içeren taşlı toprak; **cer-suu** 1) yer-su (tarım ve hayvancılık ekonomisinin yapılabilir, yürütülebilir olduğu topraklar ve şartlar); **cer-suu tolgon** çok sayıda, pek çok sayıda; 2) **Cer-Suu mit.** Yer-Su (eski Türk tanrısı); **Cer-Suu tayı-** etn. Yer-Su tanrısına (merhamet veya iyilik için) kurban vermek, kurban kesmek; **Cer-Suu, koldoy kör!** Yer-Su, yardım et!, imdat!; **cer kepe kuz.** veya **cer tölö gün.** toprak dam, zeminlik; **2. ara, mesafe, uzaklık; beş kündük cer** beş günlük yer, beş günlük uzaklığı olan yer; **3. (veya kara cer) mec.** (insanlar hakkında) alçak, huysuz, soysuz, sefil, pis herif, sünepe, beş para etmez, işe yaramaz; **atañdın körü, er Kıyaz! er Kıyaz emes, cer Kıyaz! folk.** ününü gör, yiğit Kıyaz! (sen) yiğit Kıyaz değil, alçak Kıyaz!; **meyliñ cakşı, meyliñ şer, meyliñ caman, meyliñ cer – caralğan adam balası folk.** iyi olsun, aslan (yani yiğit, bahadır) olsun, yaman olsun, aşağı tabakadan olsun (onların hepsi) yaratılan insanoğludur; **kara cer** (kara – çoğunlukla yerin epiteti olarak

karşılaşılr) yer, zemin, toprak; ◇ *cer baskan* hayvan(lar) (*genel isim*); *cer baskanı* onun havyan(ları); hayvanı olan; *cer baskanı ondon aşpayt* hayvanı onu (*on başı*) geçmez; *ak tanoonun üyründö, aşip ketse cer baskanı cıyırma bardır* ak şafağın sürüsünde (*damızlık aygır, aygır*) yirmi baş hayvanı vardır; *cerge kal-* veya *cerde kal-* yerde kalmak, boşa gitmek, zayi olmak, boşuna gitmek; *erge kılğan cakşılık cerge kalbayt ats.* er kişiye yapılan iyilik boşa gitmez; *bul okuya cerge kalbayt* bu olay yerde kalmaz; *sizdin sözüñüz cerde kalbas, deym* sizin sözünüz yerde kalmaz, diyorum (*yani etkisini gösteriyor*); *cerge kalır-* yüzüstü bırakmak, kendi başına bırakmak; *cakşı ceri...* onda iyi olan o ki...; onun iyi tarafı... *caman ceri ...* onun kötü olan o ki...; onun kötü tarafı...; *cakşı ceri – kir kötöröt, birook caman ceri – bat oñot* iyi yeri olan kir kaldırır, fakat kötü yeri olan çabucak solar; *caman cerinin biri* onun kötü taraflarından biri; *cer (i, -in vs.) çok* (*onun, senin vs.*) hiç neden yok; *taarına turgan ceriñ çok* darılacak gerekçen yok; *munun eç bir arsarsın turgan ceri çok* bunun hiçbir şüphe uyandırabilecek yanı yok; *cer (-i, -in vs.) bar* (*onun, senin vs.*) var, bu (*onun, senin vs.*) âdetlerindendir; *oşondoy ceri bar* bu onun âdetlerindendir; *cer baspay turgan at* ayağına çabuk at; *cer baspay turgan kezde* yaşamının en parlak olduğu dönemde; *cer baspay kaldı* burnu Kafdağı'ndadır, burnu büyüdü; *az ele cerden ölböy kaldı* veya *az cerden kayttı* veya *ölbögön cerde kaldı* az kaldı ölecekti, ölümüne ramak kaldı; *albasañar tilimdi, keldi ölör ceriñ! – dep folk.* madem dinlemiyorsunuz, ölüm zamanınız geldi! deyip; *künöösüz cerden* günahsız, suçsuz, kabahatsiz; *künöösüz cerden kesilgen folk.* suçsuz yere hüküm giymiş; *kara cerden* sahte, yalan, yanlış suçlama; *kara cerden karmalıp, kayran baş elden sürüldü folk.* yalan yere suçlanıp, (*benim*) fakir baş sürgüne gönderildi; *ak cerden* suçsuz olarak, masumane; *cok cerden* yok yere, herhangi bir gerekçe, sebep olmadan (*suçlamak, suç bulmak, cezalandırmak, cezaya çarptırmak vs.*); *cok* (veya *ak*) *cerinen caman attı kıldı* tamamen haksız yere kötüledi; *kütpögön cerden* beklenmedik bir tarzda, hiç beklenilmediği halde, umulmadığı halde; *salgan cerden* veya *çukul cerden* birdenbire, ansızın, aniden, derhal, hemen; hiç yoktan; durup dururken; *az cerden* veya *az ele cerden ...az kaldı, ...az kalacaktı*; *barıp turgan ceri bir şeyin* son derecesi; *bir cerine cetken kedey* son derece fakir, aşırı derecede fakir; *cerine cetkir-* birine adamakıllı ders vermek; *birine* dünyanın kaç

bucak olduğunu göstermek; *men anı cerine cetkirem* ben ona gösteririm; *cerinen* o anda, tam o esnada, ...dığında, ...dığı anda (veya sırada); *anı men külüp turgan cerinen çakırdım* ben onu tam gülümsediği esnada çağırdım; *ceri oşol* tam da şu anda, o ...dığında; *akçadan ölüp baratkan cerim çok* paradan ölüp gidecek yerim yok; paraya pek de ihtiyacım yok; *bardığın kabarı bir cerden çıgat* hepsinin haberi bir yerden çıkar; *kirerge* (veya *canın koyuuga*) *cer tappay kaldı* ona zor geldi; çok korktu, korkuya kapıldı; *baş cerge kirgiçe* baş toprağa girinceye kadar, ölünceye kadar; *cemelep cerge kirgizgen* başa kakıp ıstırap çekerek toprağa girmiş; *cerge kirsin!* yerin dibine batsın!; *cerge kir!* yerin gibine gir!; Allah seni kahretsin!, kahrolasıc!; cehenneme kadar (yolun var)!; *cer üstünön körünbösöm* yaşamasam, hayatta olmasam; *cer karap* başını eğerek (örn. *korkudan, utançtan*); *tigi kişi ayıptuuday cer karadı* öteki kişi suçlu gibi başını eğdi; *cer karabay coop bergile* başını eğmeden, dikkatini başka bir tarafa kaydırmadan cevap ver; *cer karat-* zor bir duruma sokmak, yüz kızartmak, mahçup etmek, utandırmak, rezil etmek; *cer karatıp koyboçu* (benim, onun vd.) utanmamıza izin vermezdi, utandırmazdı; *cerdi kara* çok uzakta olan bir nesnenin zorlukla görülebilen çevre çizgisi, siluet; imge, hayal, görüntü, hayalet; *tigi körüngön – kişi emes, cön ele cerdi kara* öteki görünen insan değil, sadece hayal; *orto cerde boyluu* orta boylu (*insan*); *cerde* (*artmada, çoğalmada*): *eki cerde eki* iki kez, iki kere; *beş cerde beş* beş kez, beş kere; *cerden çıga kalganday* gökten düşmüş gibi, zembille inmiş gibi; *cerge-suuga tiygizbey makt-* veya *cerge-suuga batırbay makt-* övmek, methetmek; *cerge amal kirdi kuz.* toprak canlandı (*kar yağdı, yeşillik çıkmaya başladı*); *cer-cebir* bkz. *cebir*; *cer cemiş* bkz. *emiş 2*; *cer kaymaktap bütköndö* bkz. *kaymakta-*; *kör-cer* bkz. *kör II*; *cer kaptır-* bkz. *kaptır-*; *cer tıñsaar* bkz. *tıñsa-*. < ET *yé:r* (ED 954a).

cerçi yer, yol bilen insan; kılavuz, rehber; *col adaşpas cerçi* yolu şaşırmayan kılavuz < *cer+çi* < ET *yérçi*: (ED 958a).

cerçil doğulan veya uzun zaman yaşanan yere gitmek hevesinde olan (örn. *daha önceki sahibine kaçıp gitmeye niyetlenen köpek hakkında*). < *cer+çil*.

cerçilik gün. *desen* işlemlerinden biri.

cerde- yaşamak, barınmak, oturmak, ikamet etmek; bulunmak, var olmak; *Tekesti cerdedik* Tekeste yaşadık; *cerdegen ceri Talas* yaşadığı yer Talas'tır; *kimdin*

cerin cerdeseñ, oşonun ırın ırda ats. kimin yerinde yaşıyorsan, onun türküsünü söyle; *cerdey kör oşol ceriñdi, kütö kör kırgız eliñdi folk.* şu yerini yaşayarak gör, kırgız halkına sahip çık. < *cer+de-* < ET *yérle:-* (ED 968a).

cerdeş memleketli, hemşeri, yerli. < *cer+deş* < ET *yérdeş* (ED 959b).

cerdeş- *işt.* birlikte oturmak, beraber yaşamak. < *cer+deş-*.

cerdet- *et.* **cerde-**'den; *cerdetem seni kırgızga, Ceti-Oguz, Tasma başıñdı folk.* seni Kırgızların oturduğu Tasma (*çayın, ırmağın*) kaynağına, Yedi-Oğuz'a yerleştireyim. < *cerde-t-*.

cerdik I 1. vahşi, yaban, yabani; *cerdik kuş* vahşi kuş; 2. *tar.* köyünden veya kendi uzaklara göçüp giden kimse; insanlardan uzak yaşayan kişi.

cerdik II (*tek başına kullanılmaz*) *bir yere mensup olmayı, ait olmayı gösterir; kaysı cerdik?* hangi yerden (*hangi şehirden, hangi köyden vs.*); *men uşul cerdikmin* ben bu yerdenim, buralıyım. < *cer+dik.*

cerdik III ikamet yeri, bulunma, ikamet, kalma; oturulabilir yer, yaşanabilir yer; *akırı taptım, men kördüm atamdın ölgön cerdigin folk.* en sonunda buldum, babamın öldüğü yeri gördüm. < *cer+dik.*

cerdik IV güç, kudret, sarsılmaz güç; *barakelde, kırk cigit! maaşır boldum erdikke, ıraazı boldum cerdikke folk.* aferin, kırk yiğit! (sizin) yiğitliğinizden hoşnut oldum, (sizin) gücünüze memnun oldum; *kaldayıp turgan kara cer ayköl Manas kökcalga cerdiginen tütköndöy folk.* biçimsiz şekilde duran ayköl Manas'ın gücü dayanır (çünkü o – *toprak, yer*).

cerdiktüü = **cergiliktüü**.

cerdöö *iş.* **cerde-**'den; ikamet, oturma. < *cerde-öö.*

cerdööçü oturan, yaşayan, sakin. < *cerdöö+çü.*

cerdüü 1. toprağa malik olan, toprak sahibi olan; 2. *esk.* = **cergiliktüü**; *cerdüü kızmatçı* yerli hizmetçi. < *cer+düü* < ET *yé:rlig* (ED 967b).

ceren: *ceren tilçek kuz.* = **cörgömüş** 2.

cerge 1. sıra, saf; *cerge tart-* sıraya girmek, dizilmek (*örn. asker hakkında*); *Cerkayıp özün bar eleñ, ceti san koşuun cergeñde folk.* Cerkayıp sen kendin de yetmiş beş asker sırasında ol; *Cerge-Tal coğr.* Cerge-Tal (*harf. söğüt yanında*); 2. (veya *ayıl-cerge* veya *ceek-cerge*) akraba olan birçok köylü nüfus, ahali; akrabalar, yakınlar; kendi kumpanyam; kendi halkı; *ceek-cergem bar, calgız*

cürgön can emesmin akrabalarım ve yakınlarım var, yalnız değilim; *askerdi arbin baştapsız, cetim, tul katın, cergeñdi karan taştapsız folk.* çok pek çok askeri yönetmişsiniz, yetim, dul kadın, kimsesizleri akrabalarıyla bakımsız bırakmışsınız; *ceti kün tarttı tolgoonu, cergesi çarçap bolgonu folk.* yedi gün doğum sancısı çekti, akrabaları, yakınları acı çektiler (*ona yardım edip*); *cergeceek tegi el emes, alıstağı elge da ulakap bolo baştadı* onunla ilgili konuşmalar sadece çevrede değil, uzaktakiler arasında da yayılmaya başladı; *toy cüktöp bir kün kelbesin, kız oyun kılıp, kıykırtıp atamdın ayıl-cergesi folk.* düğün bir gün yüklü gelmesin, babamın köyünde düğün oyunu gürültülü patırtılı hazırlanmaz; *cergeden çık-* 1) bir *kimsenin* yanından çıkmak, *herhangi bir şeyin* içinden çıkmak, halktan çıkmak; 2) *mec.* kendini çevresinden kopmak, akraba ve yakınlardan kurtulmak(veya yakayı kurtarmak); *cergeden çıkkın* kendi çevresinden kopan, akraba ve yakınlarından uzaklaşan, toplumdan kopmuş; *cerinen azgan el oñbos, cergeden kaçkan er oñbos folk.* kendi toprağında gezmeyen halk onmaz, toplumdan kaçan yiğit onmaz; *cergege koşulgan* çevresiyle kaynaşmış; çevresiyle denk olmuş, insan olmuş; **3.** (Sibirya’da) oba; *“coo cergege keldi” – dep, Cakiptın üröyü uçup kalıptır folk.* düşman obaya geldi deyince, Yakup’un ödü patlamış. < *cer+ge.* krş. Az. *cərgə*, Kmk. *yerge* [ESTYa 25] < Moğ. *cerge* (MED 1045b).

cergele- sıralamak, sıraya dizmek; *cergeley taldı sızırıp, cerdin üstün kızıdırıp folk.* (kadın kahraman destanında, kuğu şekline girerek) söğüdü sıraya dizip, yer yüzünü (yüksekliğiyle) gözden geçirip. < *cerge+le-*.

cergeleş- *işt.* *cergele-*’den; sıralanmak; *cebelerin asınıp, cergeleşip bastırıp folk.* oklarını takıp ve sırayla hareket edip; *cergeleşken el* birlik ve dayanışma içerisinde yaşayan halk. < *cergele-ş-*.

cergelet- *et.* *cergele-*’den; sıraya koymak, sıraya dizmek, sırayla yerleştirmek; *cergelete kondu* sırayla yerleştiler (*insanlar hakkında, kuşlar vs. hakkında*). < *cergele-t-*.

cergelüü akrabaları ve yakınları olan; yalnız, tek olmayan; *cergelüü kırgız eli folk.* pek çok akrabası olan, Kırgız halkı. < *cerge+lüü.*

cergesiz kimsesiz; akrabası ve yakını bulunmayan, insanlarla ilişkisi kopan veya halkla bağı kaybolan; *cergesiz cetim debeseñ, cetilsem seni bagamın folk.* kimsesiz bir yetim demezsen, büyüdüğümde sana bakacağım. < *cerge+siz*.

cergilik yerel, yerli, bölgesel, mahalli. < *cer+gi+lik*.

cergilikteş- yerlileşmek; yerli halkın diline çevrilmek (*örn. büro işlerinde, ofis işlerinde*); yerli halkın temsilcileriyle tam kadrolu olmak. < *cergilik+teş-*.

cergilikteştir- *et. cergilikteş-*'ten; yerlileştirmek; yerli halkın diline çevirmek (*örn. büro işlerinde, ofis işlerinde*); yerli halkın temsilcileriyle kadroyu tamamlamak. < *cergilikteş-tir-*.

cergilikteştirüü iş. *cergilikteştir-*'den; yerlileştirme. < *cergilikteştir-üü*.

cergiliktüü fark. yerel, yerli, bölgesel, mahalli; *cergiliktüü el* yerli halk; *cergiliktüü til* yerel dil; *cergiliktüü ubakıt boyunça* yerel saatle, mahalli saate göre; *cergiliktüü uyumdar* yerel örgütler; *cergiliktüü önör cay* yerli sanayi. < *cergilik+tüü*.

cergüç *Tien.ağ.* derin çukur.

ceri- 1. çekinmek, kaçınmak, kendini yakın hissetmemek; ayrılmak, terketmek; *kız bıyakta tursun, emi özün özü ceriy baştadı* kız bu yanda dursun, sadece kız değil sonra da kendi çekinmeye başladı; *antiñdı buzup, sen özün meni takır ceripsiñ* ş. yeminini bozup, sen kendin beni büsbütün terkettin; 2. kendi yavrusunu kendi yanına yaklaştırmamak, yavrusunu yanına sokmamak; *koy kozusun cerip ketti* koyun kuzusunu kendine yaklaştırmadı; *kozusun emizbey, cerip ketken koylorgo kayra kozusun aldırđı* kuzusunu emdirmeden, kendine yaklaştırmayıp giden koyunlara yeniden kuzusunu aldırđı. *krş. KKal. jeri-* “iğrenmek; çekinmek, kaçınmak” [ESTYa 193].

cerik = talgak 1; *cetpey colbors cürögü, cindi bolup, baybiçe ceriginen cüdödü folk.* kaplan yüreği yetmediğinden dolayı, hamile kadın sinirlendi ve kaprisi nedeniyle zayıfladı.

cerik- caymak, vazgeçmek, ayrılmak, terketmek, bırakmak; *araktı arbyn içpese, akıl kaydan ceriksin? folk.* votkayı çok içmezse, akıl nereden bıraksın? (*ayyaşlıktan aklını kaybederse*) < *ceri-k-*.

ceriş- *işt. ceri-*'den. < *ceri-ş-*.

cerit- *et. ceri-*'den; *bir koydu da kozusunun ceritpedi* bir koyun da kendi kuzusunun yanına gelmesini istemedi, yanına kuzusunu yanaştırmadı. < **ceri-t-**.

cerlik I = cerdik I.

cerlik II = cerdik II; *oşol cerlik* o yerin yerlisi; *biz cerlikbiz* biz buralıyız, buranın yerlisiyiz; *kaysı cerliksiñ?* nerelisin, hangi yerdensin (*şehrin, köyün* vs.)?

cersi- yurt özlemi çekmek, vatan hasreti çekmek, vatanına can atmak. < **cer+si-**.

cersin- *dön. cersi-*'den; araziyi, yeri ikamet için elverişli saymak ve orada yaşamak; *Koçkorgo barıp, cersinip turalbadı* Koçkor'a gitti, fakat orayı ikamet için elverişli saymadı ve yaşayamadı (*benimseyemedi, şeneltmedi*). < **cersi-n-** < ET *yérsin-* (ED 971b).

cersiz topraksız. < **cer+siz**.

cersizdik topraksızlık, (sürülebilir) arazi yokluğu. < **cersiz+dik**.

certölö gün. 1. toprak dam, zeminlik; 2. ambar, kiler. < **cer tölö**.

cerüşö- = **cer üşö** (*bkz. üşö*).

cerüşöö = **cer üşöö** (*bkz. üşöö*).

cerüü iş. *ceri-*'den. < **ceri-üü**.

cese- (*savaş*) keşfe çıkmak, keşfe gitmek, keşif amacıyla çevreyi dolaşmak, keşfetmek, meydana çıkarmak, araştırmak; *cesekçi cesep kaldı* keşifçiler keşfe çıktı; *cesek cesep bilmekmin, Ordobaydın ayılın folk.* Ordobay'ın köyünü araştırmak ve öğrenmek istiyorum; *cesek cesep sırtınan, bularga dayım sakçı bol* ş. onları her zaman araştır, gizlice gözetle; **cer cese-** yer araştırmak; 2. beklemek, bekçilik yapmak, korumak. < ET *yéze:-* (ED 985a).

cesek karakol, ileri karakol; koruma, muhafaza, keşif kolu (*başlıca olarak yolkıyı koruma için*); *cesek atkazdık* kapıya keşifçiler yerleştirdik; *cesek attandı* keşif kolu atlarına bindi, harekete geçti; *üç-törtöñör attanıp, cıkıga cesek boluñar folk.* üç-dördünüz atlanıp, yolkıya korumalık ediniz. < **cese-k** < ET *yéze:k* (ED 986b).

cesekçi keşifçi, keşif elemanı; muhafız; bekçi, koruyucu; *karoolçu kabar bergende, cesekçi cete kelgende, Celkayıp özüñ bar eleñ folk.* muhafız haber verdiğinde, keşifçi yetişip geldiğinde, Celkayıp kendi (orada) vardı. < **cesek+çi**.

ceset = casat I.

cesir *Ar.* (*karş. tul, tulduu*) **1.** dul, dul kadın, dul erkek (*yaşlılar, ihtiyarlar, yaşı ilerlemiş olanlar*); *camandın katını bolguça, cakşının cesiri bol* *ats.* kötünün karısı olmaktansa, iyinin dulu ol; *cesir kaldı alғанım, cetim kaldı baldarım* *folk.* karım dul kaldı, çocuklarım yetim kaldı; *aygayın baspay, ün saldı: “menin canımdı ceçüü balabı? bay Cakıp cesir kalabı?”* *folk.* (*doğum yapan kadın*) durmadan yüksek sesle bağırdı: “canımı yiyici çocuk mu? Yakup bey dul kalacak mı?”; *cesir akı* dul kadın hissesi; *cesir doosu* *esk.* onun payının veya başlık parasının ödenmesi konusunda kadının kocasından olan akrabalarına açtığı dava; **2.** *gün.* karı, zevce, eş, hanım, refika; **3.** *gün.* ağırbaşlı, vakur kadın (*terbiyeli, ahlâklı, utangaç, iffetli, duygulu, hassas, bakire, kız oğlan kız*); ◇ *olco-cesir* *tar.* savaş ganimeti.

cesirlik dulluk. < *cesir+lik*.

cesit = **cezit**.

ceskempir = **cez kempir** (*bkz. kempir I*).

ceş iş. **ce-**'den; alma, içme; *içiş ceş kerek* yemek ve içmek gerek. < **ce-ş.**

ceş- işt. **ce-**'den; *deşpe, deşkenden kişin bok ceşpe* (*veya güzel adlandırma ilcıraşpa*) *ats.* dağa çıkan düz aramaz; hamama giren terler; eşeğin ardından giden osuruğuna (kokusuna) katlanır (*harf.* sözleşme, sözleşince de bok yeme!). < **ce-ş-**.

ceşil- *ed.* **ceş-**'ten; karşılıklı bilenmeye maruz bırakılmak (*karşılıklı sürtünmeden dolayı*).

cet- **1.** varmak, ulaşmak, -e kadar gitmek, -e kadar gelmek, yetişmek, erişmek; *şaarga cettik* şehre vardık, şehre ulaştık; *muratka cet-* murada ermek, amaca ulaşmak, hedefe varmak; *kuup cet-* yetişmek, birine yetişmek; *cetip ozup ket-* yetişmek ve geride bırakmak; *at cetken cer* uzak diyar (*harf.* at giden yer); *at cetken cerge baarina kabar verdik* uzak diyarların hepsine haber verdik; *acalı cetti* eceli geldi; *boyum cetpeyt* yetişemiyorum (*boyum bunun için kısa*); *akıl cetpeyt* bu anlaşılmaz bir şey, buna akıl sır ermez, akıl yetmez; *közü cetti* 1) bakışlarını gezdirdi; 2) inandı, ikna oldu; *köz cetpeyt* 1) görülüyor, gözükmüyor, gözü yetmez; 2) *mec.* inandırıcı olmayan, (*bu*) ikna edici değil; *sözünün çındığına közü cetti* sözünün gerçekliğine ikna oldu; *ceteer-cetikçe* (*ara, mesafe, uzaklık hakkında*) ... varıncaya kadar; ... kadar; *Frunzege ceteer-*

cetikle üçünçü skorost menen aydap kelgen (şoför) Frunze'ye varıncaya kadar üçüncü vites ile sürüp gelmiş; *cete* 1) yeterli derecede; *cete okugan* yeterli derecede bilgili, oldukça okumuş; 2) *cete dat. d. eşlik eden* varıncaya kadar; kadar; *bügüngö cete el oozunda kele catkan söz* (bunun hakkında) bugüne kadar halk ağzında konuşulmuş söz; *keçke cete* akşama kadar, akşam oluncaya kadar; *oşol zamandan baştap, bul zamanga cete* o zamandan başlayıp, bu zamana kadar; *Dunay darıyasına cete* Tuna nehrine kadar; **2.** eşit tutmak, denk olmak; bir olmak, bir saymak; *cardı bayga cetem deyt, bay kudayga cetem deyt ats.* fakiri zenginle bir sayıyor, zengini Huda ile bir sayıyor; **3.** etkisini (veya tesirini) göstermek; *aga söz cetpeyt* ona söz etki etmiyor; *koy kargışı börügö cetpeyt ats.* koyun bedduası kurda etki etmez; *aramdıgıñ öz başına cetet* garazın kendi başını etkiler; **4.** genellikle *olm. ifadede. bir şeye varmak, bir şeye yetişmek, bir şeyi almak, ele geçirmek*; *bir kezde nanga cetpegen* bir zaman ekmeği (*bile*) yokmuş; *kolum cetpeyt gün. zamanım yok, elim değmiyor*; $\diamond$ *cetken mitaam* dolandırıcı, açığız; *cet-kaytka* dünyanın öbür ucunda, dünyanın öteki ucunda; *cet-kaytka cete ötörbüz* dünyanın öbür ucuna gideriz; *biröön aydap cönöttü cet-kayt cerdin boyuna folk.* onlardan birisini dünyanın öbür ucuna sürdü; *cete berbegen* aşağı yukarı, civarında, kadar, yakın, hemen hemen, neredeyse, yaklaşık (olarak); *kolumda ongo cete berbegen kara, cıyırmaday mayda candıgım bar* elimde on kadar büyük, yirmi kadar küçük (*baş*) hayvanım var; *akademiyalık saatka saal cete berbeyt* akademik saate az bir zaman; *kudaydan cetsin* Tanrı hüküm versin; Tanrı (*ona, sana*) yargıdır; *boygo cet- bkz. boy I. < ET 2 yét-* (ED 884b).

cete atalar, babalar, dedeler; nesil, asıl, menşe, kök; *cetesı caman* aslı yaman; *ceteñ caman, kişi bolboysuñ* aslın fenadır, sen adam olmazsın; *cetege cetçü kek* nesilden nesile geçen intikam.

cetek 1. yedek, yedeğe alınan; *cetekke cürböyt* yedekte yürümüyor; *cetek at* yedeğe alınan at (*ipiyile tutup götürülen, yedekte götürülen*); yük yüklenen at, yük atı; **2.** *kon. yönetme, idare (etme).* < *cet-ek.* krş. TT *yedek.*

cetekçi rehber, şef, lider; amir, yönetici, idareci; *cetekçi kızmatçılar* yönetici işçiler; *cetekçi organdar* yönetici (veya yönetim) organları; *partıyalık cetekçi organdar* partinin yönetici (veya yönetim) organları. < *cetek+çi.*

cetekçilik önderlik, liderlik, yönetme, idare (etme); **cetekçiliği altında** (onun) idaresi altında. < **cetek+çilik**.

cetele- yedeklemek, yedeğini almak. < **cet-ele-**. karş. ET 1 **yé:t-** (ED 884b).

ceteleme yedek, yedeğe alınmış; **azır men ceteleme taylakmın folk.** ben henüz yedeğe alınmış bir deve yavrusuyum (yani ergin bir insan değilim, davranışlarımda bağımsız bir insan değilim). < **cetele-me**.

cetelen- dön. **cetele-**'den; 1. yedeklenmek, yedeklenmiş olmak; **alçılğan Taybuurul cetelenip kalıptır folk.** hararetli (at) Tayburul (şimdi) yedekte gidiyor (bahadır artık ata yarım çark bile yaptıramıyor); 2. *mec.* dizginleri kaptırmak, dizginleri başkasının eline vermek; **eskilikke cetelen-** eskiye (yaşamın vs.) esir düştü, eskinin esiri oldu. < **cetele-n-**.

ceteleş- *işt.* **cetele-**'den; hep beraber yedeğe almak. < **cetele-ş-**.

cetelet- *et.* **cetele-**'den; 1. yedeğe aldırarak; **ayırmaçka tañılıp ceteletken bala** eğere bağlı oturan ve atı da yedekte götüren çocuk (at üstünde oturuyor); **töö cetelet-** deveyi veya deve kervanını yedekletmek; 2. *mec.* dizginleri başkasına kaptırmak, dizginleri başkasının eline vermek, yuları kendi boynuna takarak başkasının eline vermek; **çılbur öz kolubuzda bolboy, Saadatka ceteletipbiz** yular elimizde değil, Saadet'e kaptırdık. < **cetele-t-**.

cetelöö iş. **cetele-**'den; 1. yedeğe alma, yedekleme; 2. *birini-birşeyi* yönetme, idare (etme). < **cetele-öö**.

ceterdik, ceterlik yeterli. < **cet-er+dik, cet-er+lik**.

cetesiz 1. kimsesiz, hısım akrabası olmayan, nesli olmayan; 2. ihmal edilmiş, bakımsız; **enesi çok kız, atası çok uul - cetesiz ats.** anasız kız, babasız oğlan bakımsızdır. < **cete+siz**.

ceti 1. yedi; **ceti kaşka** yedi kamçı; **cetinin ayı** kasım, kasım ayı (*bkz. ay I 2*); 2. hafta; ◇ **Ceti Arkar** veya **Ceti Karakçı** *bkz. arkar, Cetigen; ceti tündö* *bkz. tün I*. < ET **yétti:** (**yéddi:**) (ED 886a).

cetigen Büyük Ayı (*diğer takım yıldızının adıdır: Ceti Arkar* veya **Ceti Karakçı**); **Oşol Ceti Karakçının atı Cetigen atalıp kalıptır folk.** Yedi Haraminin (-den bu yana) adı Büyük Ayı olarak isimlendirilmiştir; **Cetigen cak** veya **Cetigen tarap** veya **Cetigendin tarabı** kuzey yön, kuzey taraf, kuzey; **Cetigen kıyam** *bkz. kıyam*. < ET **yéti:ge:n** (ED 889b).

cetik 1. yeterli; *cay künü cetik ottoboy, takır caldan ayrılğan folk.* (at) yazın yeterli otlamadı, yele yağı kayboldu (*yani zayıfladı*); **akılı cetik** akıl yönünden olgun, akıllı; **akılı cetik can ele** akıllı bir insandır; **2.** (*insanlar hakkında*) bütün meziyetler sahip (*bilge, akıllı, hikmetli, anlatımı güçlü, ifadesi kuvvetli, yürekli, cesaretli* vs.); ◇ **cetik tuugan** esk. asil, soylu. < **cet-i-k.** krş. Kzk., KKal. **jetik** [ESTYa 194].

cetiktik 1. yeterlik; **2.** insan meziyetlerinin hepsi (*bilgelik, hikmet, akıllılık, belagatli, yiğitlik, cesaretlilik, cesaret* vs.). < **cetik+tik.**

cetiktüü = cetkileñ.

cetil- dön.-ed. **cet-**'ten; **1.** varılmak, ulaşmak, yetilmek, erişilmek; **elge cetilgen tamak** halka yetişen (toplanan) yemek; **2.** olgunlaşmak, olmak, kemale ermek, erişmek, yetişmek; belli bir duruma ulaşmak; **kamır cetilti** hamur hazırlandı, hamur pişirilecek duruma geldi. < ET **yétil-** (ED 890a).

cetildir- et. **cetil-**'den; **el kolu menen cetildirgen el akını** halkın emeği ile mükemmel dereceye ulaştırılan halk ozanı; **cetim eleñ, çoñ kıldım, cetildirip, mol kıldım folk.** yetimdin, büyüttüm, belli bir duruma ulaştırıp zenginleştirdim. < **cetil-dir-**.

cetilik 1. yedili; **2.** etn. ölümden sonra yedinci günde (*öleni anmak için*) verilen yemek ve yapılan ayin; **3.** gün. etn. ölümden üç gün sonra (*öleni anmak için*) verilen yemek ve yapılan ayin. < **ceti+lik.**

cetilt- et. **cetil-**'den; mükemmelleştirmek, yetkinleştirmek, olgunluk düzeyinin gelişmesine yardımcı olmak; eksikliğini tamamlamak; **cetiltemin kemçiligin tilimin** ş. dilimin eksiklerini gideriyorum. < **cetil-t-**.

cetilüü iş. **cetil-**'den; ◇ **cetildüü attestatı** olgunluk diploması. < **cetil-üü.**

cetim Ar. 1. yetim, öksüz, kimsesiz; **cetim öz kindigin özü keset ats.** yetim kendi göbeğini kendisi keser; **cerge tüşkön – cetimdiki ats.** yere düşen yetimindir; **2.** mec. kısa; **cetim kabırğa** en kısa kaburga kemikleri; **cetim sümbö** kısa harbi (*namluları temizlemeye yarayan çubuk*); ◇ **cetim köpölök** bkz. **köpölök 2.** << Ar. **يَتِيم** **yetim** (PED 1528b).

cetimçe yetim gibi. < **cetim+çe.**

cetimçilik = cetimdik.

cetimdik yetimlik, öksüzlük; **cetimdik tart-** yetim hissetmek, yetimlik duymak. < **cetim+dik.**

cetimdüü başarılı; **işke cetimdüü** işte başarılı (olan). < **cet-i-m+düü.**

cetimiş yetmiş. < ET **yétmiş** (ED 891b).

cetimişinçi yetmişinci. < **cetmiş+inçi.**

cetimsire- kendini öksüz hissetmek, yetimlik duymak, yetim hissetmek. < **cetim+sire-.**

cetimsiret- *et.* **cetimsire-**'den; **balanı cetimsiretpey cakşı bak!** çocuğa kendi yetimliğini hissettirmeden iyi bak! < **cetimsire-t-.**

cetin- *dön.* **cet-**'ten; ...le yetinmek; tatmin olmak; istekleri elde etmek; **tamakka, kiyimge cetinip kaldık** yiyecek ve giyecek yetindik; **cetine albay** sevinerek; **biz barganda, cetine albay kaldı** biz vardığımızda, o oldukça sevindi; **ulukka cetingen ekensiñer** iyi amire rast gelmişsiniz, sevinmişsiniz. < **cet-i-n-** *krş.* TT **yetin-**.

cetinçi yedinci. < **ceti+nçi** < ET **yétinç (yéddinç)** (ED 892a).

cetiñkire- **1.** bir dereceye kadar memnun, hoşnut olmak, bir dereceye kadar isteklere ulaşmak; **2.** bir dereceye kadar yeterli olmak; **cetiñkirebey turat** biraz yetişmiyor, bir parça yeterli gelmiyor. < **cetiñ-kire-.**

cetiş- *işt.* **cet-**'ten; **1.** isteği hep birlikte elde etmek; **cıyırma beş miñ som ünömdöögö cetişe alıştı** yirmi beş bin rubleyi tasarruf ederek kazandılar; **cetişebiz barkına folk.** değerini yakaladık, kıymet biçtik, değer biçtik; **2.** yeterli gelmek, yeterli olmak, yeterli derecede bulunmak, yetişmek; **at cetişpeyt** at yetişmiyor; **atam eköübüzgö bir at cetişpeyt** babamla bize bir at yetişmez; **cetişet!** yeter!, kafi!, tamam!, idare eder! < **cet-i-ş** < ET **yétiş-** (ED 894a).

cetişerdik yeterli, kafi derecede; **cetişerdik bilim bar** yeterli bilgisi var. < **cetiş-er+dik.**

cetişil- *dön.-ed.* **cetiş-**'ten; **kelişüügö cetişilgen** anlaşılmaya varılmış; **cetişilgen kelişim** varılan anlaşma, elde edilen uzlaşma; **cetişilgen iygilikter** kazanılan başarılar. < **cetiş-i-l-.**

cetişiş *iş.* **cetiş-**'ten; **sabakka cetişiş** derslerde başarılı olma, derslerde ilerleme. < **cetiş-i-ş.**

cetişkendik varma, erişme; elde etme; *cetişkendikke ee bol-* bir şeyde başarıya ulaşmak, başarıya sahip olmak; mükafaatını görmek; *cetişkendikteribiz* eriştiklerimiz, başardıklarımız. < *cetiş-ken+dik*.

cetişpegendik eksiklik, yetersizlik, noksan, kusur; pürüz; darlık, sıkıntı. < *cetiş-pe⁴⁹-gen+dik*.

cetişpööçü: *sabaktarınan cetişpööçülör* başarısız olanlar, yetersiz (öğrenciler). < *cetiş-pö-öçü*.

cetişpööçülük = **cetişpegendik**.

cetişsiz eksik, yetersiz, noksan, yetmeyecek miktarda olan. < *cet-i-ş+siz*.

cetişsizdik 1. eksiklik, yetersizlik, noksanlık; kusur, pürüz, yanıltı, hata; 2. gereksinim, ihtiyaç, hacet; *kündölük cetişsizdikter* günlük ihtiyaçlar, gündelik gereksinimler. < *cet-i-ş+siz+dik*.

cetiştik yeterli, yeteri kadar olma; *malga cem-çöp cetiştik kılat* hayvanların yemi yeterlidir. < *cet-i-ş+tik*.

cetiştir- *et. cetiştir-*ten; sağlamak, tedarik etmek, temin etmek; hazırlamak, yapmak. < *cetiştir-*.

cetiştirüü *iş. cetiştir-*'den; teslim, yerine verme; tedarik, hazırlama. < *cetiştir-üü*.

cetiştüü her şeyi yeterli miktarda bulunan (kimse); temin edilmiş olan, sağlanmış olan; *bütün caktan cetiştüü* tamamıyla temin edilmiş; *cetiştüü emes* yetersizdir, kafi gelmiyor, yetişmiyor. < *cet-i-ş+tüü*.

cetişüü *iş. cetiştir-*'ten. < *cetiştir-üü*.

cetkidey yeterli, kafi, yeterli derecede, yetecek kadar, yetmeye yakın; *cetkidey dayardığı bar* yetecek kadar hazırlığı vardır. < *cetik+i+dey⁵⁰*.

cetkileñ mükemmel, kusursuz; ideal, hiçbir eksiği ve noksanlığı olmayan; *cetkileñ tuugan* (destanda) kusursuz doğanlar (insanlar hakkında); *cetkileñ içik* çok güzel, şahane kürk; *cetkileñ biyik* çok yüksek; *cetkileñ kıyın iş* oldukça zor bir iş. < *cet-kile-ñ⁵¹*.

cetkileñdik kusursuzluk, mükemmeliyet, eksiksiz olma, mükemmel olma, mükemmellik, yetkinlik. < *cetkileñ+dik*.

cetkileñdüü = **cetkileñ**.

cetkiliksiz yetersiz, yetmez; eksik, noksan; *bardık şaymanı cetkiliksiz* bütün teçhizatı noksandır, teçhizat eksikliğinin sıkıntısını çekiyor. < *cetkilik+siz*.

cetkiliktüü 1. yeterli; 2. anlaşılması kolay; açık, şeffaf, herkesin anlayacağı biçimde sade, yalın; *cetkiliktüü kılıp bere albagan* düşüncesini herkesin anlayacağı bir şekilde ifade edememiş. < *cetkilik+tüü*.

cetkinçek genç nesil, genç kuşak, yeni kuşak, yeni nesil, genç, yetişkin. < *cet-kin+çek*.

cetkir becerikli, mahir, eli uz, usta; anlayışlı, zeki; *öz curtuma çuu salçu, cetkir bala deseñçi folk. (madem) o, (kendî) halkımı tahrik ediyordu, mahir delikanlı söyleyiniz; uzun sözdün kıskası, cel sözdün cetkir ustası söz açımı* uzun sözün kıskası, boş sözün ustası. < *cet-kir*⁵².

cetkir- et. *cet-*'ten; 1. tedarik etmek, sağlamak, temin etmek, yetiştirmek; *çakkan öltüröt, maktagan cetkiret ats.* yerme öldürür, övme (*amaca kadar*) ulaştırır (*yürekliendirir*); *tayak tayga cetkiret, tay atka cetkiret ats.* dayak taya ulaştırır, tay ata ulaştırır; *cetkire oylop kördü* iyice düşündü, ölçüp biçti; 2. kendini geçmesine veya yakalamasına izin vermek, kendine yetişmesine izin vermek; *menin atım eç bir atka cetkirbeyt* atım hiçbir atın kendini geçmesine izin vermez. < *cet-kir-*.

cetkiril- dön.-ed. *cetkir-*'den; *alısık cayıttarga toyut cetkirildi* uzaktaki otlaklara yem temin edildi. < *cetkir-i-l-*.

cetkirt- et. *cetkir-*'den; *cüktörün töögö cüktötüp, Oşko cetkirtip koygon* yüklerini deveye yükletip, Oş'a (şehir) göndertmiş; "*ketemin*" *degeniñdi elge cetkirttim* gideceğim dediğini halka kulağına ulaştırdım. < *cetkir-t-*.

cetkis ulaşılamaz, erişilemez, yetişilmez; *akıl cetkis* akıl ermez, bu anlaşılmaz bir şey, buna akıl sır ermez; *esep cetkis* sayısız, sayılamayan, hesapsız, haddi hesabı olmayan. < *cet-kis*.

cetkisiz = cetkis.

cetkiz = cetkis; but cetkiz cerde ayak (insan) basmayacak yerde.

cetkiz- = cetkir-; bul kabardı kolxozgo men cetkizdim bu haberi kolllektif çiftliğe ben yetiştirdim.

cetkizüü iş. cetkiz-'den; yetiştirme, teslim, yerine verme. < *cetkiz-üü*.

cetmiş = cetimiş.

cetöö yedi kişi, yedisi; *ayla altoo, akıl cetöö ats.* altısı hile, yedisi akıldır (*yani akıl hileden kuvvetlidir*). < *ceti+öö*⁵³.

cetüü iş. **cet-**'ten. < **cet-üü**.

ceyre = **cayra**.

ceyren 1. = **ceerde**; **ceyren sakal** kırmızımsı sarı sakallı; **2.** ceylan.

cez 1. bakır, pirinç (*bakıra çinko katılarak elde edilen sarı renkte bir alaşım*); sac, teneke; **cez nay** bakır ney; **2.** (*destanda*) pahalı, kıymetli giyside süs, bezek; **cakası altın**, **ceñi cez folk.** yakası altın, yenido **cezi** olan; ◇ **cezdey** (*beniz hakkında*) soluk, solmuş; **sanaarkap, bir cay cezdey bolup, öñünön azıp cürdü** düşünceye dalıp, bir yaz benzi soluklaşıp sarardı; **cezdey sargarıp, öñünön azıp** bakır gibi sararıp, benzi solup; **cez bura-** bkz. **bura- I 1**; **cez kempir** = **cez tumşuk** (bkz. **tumşuk**); **cez tırmak** bkz. **tırmak**. < ET **2 yez** (ED 982 b).

cezde enişte (*kadının akrabalarıyla ve bütün akrabalarıyla ilişkisi hakkında, eğer onlar küçükse; karş. küyöö*); **eceñdi bergin Darbazga cezde kılıp alasıñ folk.** büyük kızkardeşi verdiği Darbaz'ı enişte olarak kabul edersin; **esiñ bolso, estep bil: eneñdin siñdisinin cezdesi kim? bilmece.** akıllıysan, biraz düşün ve bil: annenin küçük kız kardeşinin enişttesi kim? (*yanıt atası babası*). < ET **yezne** (ED 988a).

cezdüü bakırla kaplanmış olan, bakırla donanmış olan. < **cez+düü**.

ceze- = **cese-**; **coom kelse, kim alat? colun cezep kim çalat? folk.** düşmanım gelse kim bir şey yapmak arzusu duyar? Kim onun yolunu keser?

cezek = **ceseek**.

cezekçi = **ceseekçi**; **cezekçi koyup cılığa erlerden tandap on çaktı folk.** erlerden uygun olan on tanesini yıldıya bekçilik etmeleri için seçip.

cezit Ar. yezit, alçak, malın gözü (*İkinci Emevi halifesinin emriyle halife Ali'nin oğlu, Hüseyin'i öldüren*). << Ar. يزي **Yezîd** (PED 1530b).

ceznay = **cez nay** (bkz. **nay 1**).

ceztırmak = **cez tırmak** (bkz. **tırmak**).

ceztumşuk = **cez tumşuk** (bkz. **tumşuk**).

cıbanak (*bu kelime şimdi bilinmiyor*) kaplanın kemikleri; **cıbanak saptuu ak kestik** kaplan kemiğinden sapı olan beyaz bıçak.

cıbıgız bir çeşit altın kartal, şah kartal.

cıbilci- güçlükle, zar zor hareket etmek; istemeye istemeye ve ağır ağır (*veya yavaş yavaş*) hareket etmek (*veya* harekette bulunmak, faaliyette bulunmak, hareket

yapmak); *cıbcıp suu agıp atat* su güçlükle sızıyor, azıcık ve çok yavaş akıyor; *cıbcıbay batıraak aytsañçı!* uzatmadan, daha çabuk söylesene!; *cıbcıgan cigit* sünepe, sümsük delikanlı.

cıbcıktat-: *köz cıbcıktat-* hızlı hızlı göz kırpma.

cıbiñ: *cıbiñ et-* göz kırparak işaret vermek, gözle işaret vermek; cilveli bir biçimde gülümsemek.

cıbiñda- hızlı hızlı göz kırpma; göz kırparak işaret vermek, gözle işaret vermek. < *cıbiñ+da-*.

cıbir hafif dalgalar, küçük dalgalar (*suda*); *köldün beti cıbir-cıbir bolup turat* gölün yüzeyi küçük dalgalarla kaplıdır; *cıbir-cıbir açıgan carma* ekşime (veya fermentasyon, mayalanma) yoluyla oluşan **carma** (bkz. **carma I**) kabarcıkları; *ıbir-cıbir* bkz. **ıbir**.

cıbıra- hiç durmadan ve hızlı hızlı hareket etmek, kımıldamak, kıpırdamak; kaynaşmak, sürü halinde dolaşmak; bol olmak, kaynamak, kaynaşmak, oğul gibi olmak; *çeçenden çeçen çıksa, oozu-murdu cıbirayt folk.* hatip hatibi yense, ağzı burnu oynar; *kızıl örttöy zalimden cıbirarga al barbi? folk.* kızıl alev gibi zalimin davranışları var mı?; *caamgır caap cıbirap, möndür caap dıbirap folk.* yağmur hiç durmadan çiseleyerek yağmış, dolu tık tık ses çıkararak yağmış. < **cıbir+a-**.

cıbirat- *et. cıbıra-*'dan; *cıbiratıp süylö-* rahat rahat, kolayca, zarif bir şekilde, tam söylemek; *sözdü cıbiratıp süylögön mayda çeçen* zarif bir şekilde, tam olarak, kolayca konuşan söz ustası (*sessiz, velveleye vermeden ve jestsiz*) < **cıbıra-t-**.

cıbit 1. büyük olmayan dere, yar, çukur, çukurluk, dar dere yatağı, girinti, oyuk; **2.** nehir yatağı, ırmağın mecrası.

cıbitça *küç.* **cıbit**'tan. < **cıbit+ça**.

cıdı- 1. dökülmek, düşmek (*saç, saç teli; kıl hakkında*); dökülmek (*tüy; yün hakkında*); *çaçı tazdı başında cıdıp tüşüp kalgan* saç kel hastalığı gibi dökülmüş; **2. mec.** kurallara uymamalıktan dolayı **ordo** (bkz.) oyunundan çıkmak.

cıdım = **cıdımak 2.**

cıdım 1. = borbor 1 (*sadece ordo* (bkz.) oyununda); *cıdımakka sal-* (*karş. cıdı- 2*) oyunu hileyle yürütmek, önde götürmek; **2.** aşık isimli çocuk oyununun adıdır. < **cıdı-ma.**

cıdıt- *et. cıdı-*’dan; **teri cıdıt-** deriyi yüzdürmek ve onu yününden ayırmak; **otuz teke terisin, cıdıtıp, cünün aldirgan** otuz teke derisini yüzdürüp, onları yününden ayırmış. < **cıdı-t-**.

cıga 1. gelinin geniş şapkası (veya kalpağı); **2. tar.** büyük han şapkası (veya kalpağı); **adıraygan er Koñur – arıstanday körkü bar, altınduu cıga börkü bar folk.** büyük gözlü bahadır Konur, aslan gibi güzelliği var, altından yapılmış geniş şapkası var; **3. sorguç, tuğ (süs).** *krş.* KKal. **jıga** “kuş tüyünden sorguç”; Trkm. **cıga** “sorguç; kitap için sayfa işareti [ESTYa 39].

cıgaç ağaç (*genel isimdir: bitki, odun, ağaç; karş. darak*); **kara cıgaç** karaağaç; **sarı cıgaç** amberbaris, sarı çalı (*bitki; karş. börü karagat, bkz. karagat*); **at cıgaç** değirmen tesisatı kısımlarından birinin adıdır; **üy cıgaç** ev inşası için gerekli olan ağaç; **cıgaç tüşürdü etn.** gelini kendi köyüne götürmeden on beş yirmi gün önce güveyin, gelin köyünün ahalisine verdiği ikram; **cıgaç usta = cıgaççı; cıgaç üy** ağaçtan, tahtadan yapılmış ev. < ET **ıgaç (ıga:ç)** (ED 79b).

cıgaççı (veya **cıgaççı usta**) marangoz; dülger. < **cıgaç+çı** < ET **ıgaççı** (ED 80a).

cıgaççılık marangozluk; dülgerlik. < **cıgaççı+lık**.

cıgaçtuu ağaçlarla kaplı (veya örtülü); ağaçlarla kaplı dağ tepesi. < **cıgaç+tuu**.

cıgaluu: cıgaluu möör (*destanda*) hükümdar mührü. < **cıga+luu**.

cıgıl- dön.-ed. cık-’tan; devrilmek, düşmek; *mec.* yenilmek, mağlup edilmiş olmak; **cıgılsañ, nardan cıgıl ats.** düşersen hecin devesinden düş; çalgı altında mahvol; **cıgilgan küröşkö toyboyt ats.** yenilen pehlivan güreşe doymaz (*rövanş ister*); **men senden cıgilbaym özanl., mec.** sana yenilmem, senin hakkından gelirim; sana teslim olmam; **cıgilip-tıgilip** düşüp-yığılıp (*örn. rüzgarın sürüp topladığı kar yığnında, çamurda*); **astına cıgıldı veya aldına cıgıldı folk.** ayaklarına kapandı, ayaklarına sarıldı; **aldıñarga cıgıldım** suçluyum, ayaklarınıza kapandım, beni affediniz; **el sözünö cıgıldı folk.** halk sözüne boyun eğdi; **esi bütün Zulayka el sözüne cıgıldı** akıllı Zulayka halk sözüne boyun eğdi; ♦ **ayıpka cıgil-** *tar.* cezaya uğrama, cezaya mağruz kalma (*geleneğe göre*); **al aybıña cıgılsın** o cezaya maruz kalsın; **soko cıgıldı veya koş cıgıldı** toprak sürmeyi bitirdi; **soko cıgilgandan beri kolhozçuların da cumuştan koldoru boş öñdüü boluşup** toprak sürüldüğünden beri kollektif çiftlik sahiplerinin de işten elleri boşalıp; **künöögö cıgil-** *bkz. künöö.* < ET **yıkıl-** (ED 902a).

cıgılış iş. **cıgıl-**'dan; **it cıgılış bol-** (*dövüşenler hakkında, pehlivanlar hakkında*) ikisi birden, aynı anda düşmek; **it cıgılış bolup, kayra turduk** (*güreşte*) biz ikimiz de birden düştük ve sonra yeniden ayağa kalktık. < **cıgıl-t-ş**.

cıgılış- iş. **cıgıl-**'dan. < **cıgıl-t-ş**.

cıgılıştuu kendi kabahatini kabul eden (veya itiraf eden); **biz sizge cıgılıştuubuz** biz size karşı olan kabahatimizi kabul ediyoruz, biz size karşı kabahatliyiz; **cıgılıştuumun!** özür dilerim!, afedersiniz!, pardon!; **cıgılıştuu, cüyöülü söz** özüyle ikna edici, inandırıcı konuşma. < **cıgılış+tuu**.

cıgıl-t- et. **cıgıl-**'dan. < **cıgıl-t-**.

cıgıluu iş. **cıgıl-**'dan; düşme, düşüş, yıkılma; **cer kurgap bara catat, üç kündön arı ketirbey, koş cıgıluuga tiyiş** ş. toprağı sürmek gerekir, üç günden sonra toprak kurur. < **cıgıl-uu**.

cıgım kadın sarığının (veya türbanının, çalmasının) kısımlarından birinin adıdır.

cıgın- dön. **cık-** 1'den; (*kadınlar hakkında*) sarığı geriye doğru sarınmak, örtüyü geriye doğru bağlamak. < **cık-t-n-**.

cıgında- küme, yığın halinde toplanmak, toplaşmak; sıkıca doldurmak; **añgektin baarı tıgındap, arıktın baarı cıgındap folk.** nehrin tamamı tikanıp, su kanalının tamamı doldurulmuş (*suyla*). < **cıgın+da-**.

cıyırma gün. = **cıyırma**.

cıgıt- gün. et. **cık-**'tan, = **cık-**.

cıguu iş. **cık-**'tan; ◇ **ayıpka cıguu tar.** ceza kesme, ceza yükleme (*geleneğe göre*); **çıgım salıp bir talasa, ayıpka cıguu colu menen ekinçi talayt çıgım** (*bkz.*) yüklese (*manap*), geleneğe göre bir kez soyar, ceza yükleyerek ikinci kez soyar. < **cık-uu**.

cık: **cık tol-** 1) ağzına, ardına kadar dolmak; tıka basa, tıklım tıklım dolmak; **üygö el cık tolgon** ev ağzına kadar insanla dolmuş; **köñülgö korkuu cık tolup, kayratı boydo cok bolup folk.** yüreğine korku dolup, cesareti yok olmuş; 2) tamamen büyümek, büsbütün olgunlaşmak; **sen cıyırmanı aşıp, cık tolup, menin otuzga caşım toktolup folk.** sen yirmi yaşını doldurduğunda ergin oldun, ben ise otuz yaşımı doldurdum; **cık-cıyma** ağzına kadar, tıklım tıklım. *krş.* Uyg. **ciq** “ağzına kadar dolu, dolu; bereketli, bol, çok” [ESTYa 40].

cık- yıkmak, devirmek, yenmek, mağlup etmek; *mec.* yenmek, galip gelmek; *miñ* *çeçendi bir tantık cıgat ats.* bin hatibi bir geveze yener; *cıga tep-* tekmeyle yıkmak (veya devirmek, sermek); *küröşüp, cıgıp saldı* güreşte yendi; *cıga silagan çaç* düz, düzeltilmiş, taranmış saç; **2.** açmak, salmak (*suyu*); *suu cık-* suyu açmak; *arıktagi suunu cıgıp ketti* kanalaki suyu açtı (*bir diğər yöne veya kendi ekinine*); *suunu agarottu közdöy cıgıp kel* suyu bostana salıp gel; **3.** *ayıpka cık-* (*bkz. ayıp 3*); *on asıyga bir cıktıñ Orozaalı karını folk.* eski Orozaalı'ya on büyükbaş hayvan cezası kestini; $\diamond$ *kunga cık-* *tar.* kan pahası ödemeye zorlamak, diyet ödetmek; *meni sözgö cıktıñ veya meni sözdön cıktıñ* beni inandırdın, ben sana hiç itiraz edemem; *koş cık-* çift sürmeyi bitirmek, tarla sürme işi bitmek; *aydoonu bütürüp, koştı cıkpasak, cıl uçuru kütör emes* ekimi bitirmeyip, tarlayı sürmesek, mevsim (*bizi*) beklemez; *at cık-* at seçmek, seçip ayırmak; *starçının bir tayı cogolso, bizdin baldardın eki atın cıgıp alıptır* (*köylünün*) başçavuşun bir tayı kaybolduğunda, bizim çocukların iki atını seçmiş; *kedeydin bir atın cıgıp, Soltobayga bergen* fakirin bir atını seçip, Soltobay'a vermiş; *aldına cık-* veya *astına cık-* birini ayaklarına kapanmaya zorlamak; *aygır cıgar* *bkz. aygır*; *çal cıgar* *bkz. çal.* < ET *yık-* (ED 897b).

cıkıl-da- pek çok, çok sayıda olmak, kaynaşmak, karınca (yuvası) gibi kaynaşmak; *cıyırma miñ at, cıkıldap, kaptap kelip kalıptır folk.* yirmi bin at, hepsi bir sürü halinde kelmışler. < *cıkıl+da-*.

cıkma sulama kanalının akıtma yeri (*set yapmanın ve set yapıldığında suyu taşırmanın mümkün olduğu yer*). < *cık-ma*.

cıktık ağzına kadar (veya tıklım tıklım, hıncahınç) doluluk, dolu olma, kalabalık; *zaldın karañgılıgı, cıktıgı* salonun karanlığı, doluluğu (*halkın çokluğu*). < *cık+tık*.

cıktır- *et. cık-*'dan; *koydu cıktırıp, kırktır-* koyunu yatırıp, kırkırtmak; $\diamond$ *at cıktır-* *et. at cık-*'tan (*bkz. cık-*); *attarın cıktırıp, ciberip, cöö kelişti* onların atlarını seçip gönderdi, onlar yürüyerek geldiler. < *cık-tır-* < ET *yıktır-* (ED 900b).

cıl 1. yıl, sene; *kem cıl* eksik yıl, az yıl; *toluk cıl* artık yıl; *çarba cıl* mali yıl; *öndürüş cılı* üretim yılı; *okuu cılı* eğitim yılı; *cıldardan cıl ötüp* çok yıllar geçip; *cıldan cılga* yıldan yıla, seneden seneye; *kolhozdan kırışteri cıldan cılga ösüüdö* kollektif çiftliğin geliri yıldan yıla büyüyor; *1960 cılı* 1960 yılı, *üstübüzdögü cılı*

bu yıl; **ötkön cıl** geçen yıl, geçen sene, son sene; **bıylkı cılı** bu yılki, bu yıl (içinde); **eçen cılı** birçok (çok) yıl; bir çok yıl içinde; **bir neçe cıldar boyu** yıllarca, yıllar boyu; **cılıga** veya **cilda** yıllık, her yıl, her sene; **cıl alıs** veya **cıl alıstan** bir yıl sonra, yıl aşırı (*her yıl değil*); **körüşçü elek**, **cıl alıs folk**. biz yıl aşırı görüşürdük; **Cañı cılıñız menen!** (kutlamalar, tebrikler, tebrik etmeler) mutlu yıllar!, yeni yılınız kutlu olsun!; **2.** on iki yıllık hayvan devri takvim sistemi; *birbirini takip eden bu devrin yıl adları sırasıyla şunlardır:* 1) sıçan; 2) inek; 3) pars; 4) tavşan; 5) ejderha; 6) yılan; 7) at; 8) koyun; 9) maymun; 11) köpek; 12) domuz; *ay isimlerinin güney Kırgızlarda yayılan Tacik versiyonları:* **muş, bakar** veya **pada, palañ, kargöş, lahañ** veya **nahañ, mar, aspi, göspan, hamdüynö, murk, sak, kuk**; **cıl cür-** kuz. hayvan devrine göre insanın yaşını tespit etmek veya belirlemek; **cıl cürgön kişi** hayvan devrine göre insanın yaşını tesbit edebilen kişi; **cıl cürüş-** hayvan devrine göre birbirinin doğum yılını sormak; **cılıñdı töö kılasiñ** artık çok kurumlanıyorsun, kendini dev aynasında görüyorsun (*harf. kendi yılını deve yılı yapıyorsun; hayvan devri yıllarının adlarında devenin adı katılmaz*); **kara cıl** karsız kış yılı, kış karı olmayan yıl; **cıl kara çıktı** (*harf. yıl*) kış karsız oldu; **cıl kuş sey.** kırlangıç. < ET **yıl** (ED 917a).

cıl- sessizce, yavaş yavaş hareket etmek, ağır ağır ilerlemek; sürünmek, sürünerek yürümek, sürüklenmek; yere (veya yerlere kadar) eğilerek yürümek; **suu cılıp agat** su ağır ağır ve ahenkli bir biçimde akıyor; **akırın cılıp barıp konobuz** ağır ağır gideriz ve konaklarız, gece boyunca kalırız; **booru menen cılıp catat** 1) hürmet ediyor, saygıyla (veya yerlere kadar) eğiliyor; 2) *mec.* büsbütün fakirleşti; **booru menen cılğan kedey** yoksulluk sınırına düşen fakir; **ordunan cılmağı azap** ağırcaıdır. *krş.* Özb. **cıl-** “hareket etmek, ilerlemek, yürümek; oynamak, kımıldamak (*yerinden*)”; Alt. **d’ıl-** “hareket etmek; sürünmek, sürünerek yürümek” [ESTYa 40].

cılaacın, cılacın zil, çimbali, (küçük) çanlar, çingirak, yuvarlak çingirak (*avcı kuşların ayaklarına bağlanır, asılır*); **külküsu üydün içine cılaacın şıñgırata koygondoy boldu** gülüşü öyle bir çınladı ki evin içinde zil çınliyormuş gibi oldu.

cılaacınduu zillerle (*orkestralarda çalınan iri zil*) donatma; zilli, çingiraklı; **cılaacınduu taka** zilli ökçe, çingiraklı topuk (*eski zamanlarda yüksek topuklara takılan ziller*); 2. *mec.* (ses, seda hakkında) zilin sesi gibi tatlı, hoş armonik,

ahenkli; *bulaktın şıldıraran agımı cilaacınduu* ırmağın şırıltısının sesi zil sesi gibi (armonik, ahenkli). < *cilaacın+duu*.

cilaan = cılan.

cılacın bkz. cilaacın.

cılan 1. yılan; *ak cılan* beyaz yılan; *sarı cılan* karayılan, zehirsiz yılan; *kara çaar cılan* engerek yılanı; *ok cılan* ok yılanı; *cılan ordosu* yılan yuvası, yılan ini; *içten çıkkın iyri cılan* *ats.* içi fena, özü kötü (*harf.* içten çıkan eğri yılan); *cılan öltüröyün dese, taş alıp berbeyt* *ats.* yılan öldüreyim dese, taş (*bile*) alıp vermez (*başkalarının duygularına katılmayan, soğuk insanlar hakkında*); *cılandın başı* yılanın başı (*büyücülükte kötü göz ve kötü dilden korunmak için kullanılır*); *cöö cılan* (veya *cöölcan* veya *söölcan*) solucan, yer solucanı; **2.** yılan ayı (*bkz. cıl 2*); *◇ cılan sıynap ketti* hepsini yiyip bitirdi, silip süpürdü; *üylörünün içi cılan sıynap ketkendey* evlerinin içi bomboş (*hiç kimse ve hiç bir şey yok*); *cılan sıypaganday cıpcılma* tamamen, büsbütün; herşeyi silip süpürdü; *cılandın başın körgöz-* veya *cılandın başın çigar-* kurnazlık etmek, hile yapmak, alçaklık etmek, kötülük yapmak; *koñuldağı kara cılan* zehirli yılan; *çala öltürgön cılanday* ne kokar ne bulaşır; eme seme yaramaz (*harf.* tamamen öldürülmemiş yılan gibi); *cılan boor* 1) *kayış örmenin ayrıca bir şekli*; 2) kamçı, nagayka (*mahmuz takmayan kazakların kullandıkları deri kamçı*); *cılanday* (*insanlar hakkında*) becerikli, eline çabuk, mahir, usta; *cılıkıga cılanday uul carayt* *ats.* at (*gütme*) için (*sadece*) yılan gibi oğul yarar; *cılañdın kuyrugun bas-* *bkz. kuyruk.* < ET *yıla:n (d-)* (ED 930a).

cılañ: *cılañ ayak* veya *cılañ but* = *ciñaylak*; *cılañ ayakta-* ayakkabı çıkarmak. *krş.* Kzk., KKal. *jalañ*; Tel. *d'alañ*; Hak. *çalañ* [ESTYa 104].

cılañaç çıplak, cavlak, şallak; *aç cılañaç* aç-açık (*harf.* aç ve çıplak); *cılañaç üy gün.* inek (*öküzden farklı olarak*); *tır cılañaç* veya *turday cılañaç* *bkz. tır*; *cılañaç ıyık* *bkz. ıyık*; *ak cılañaç* hububat, tahıl adıdır; *ak cılañaç degeni* – *ak buundaydan ireñi* *ş.* *ak cılañaç* dendiğinde, beyaz buğdayın rengini alıyor; *cılañaç çabışuu* *kuz. tar. feodal soylularının vahşi eğlenceleri: bele kadar çıplak kalan iki insanın birbirine kamçı darbeleriyle güç denediler; daha fazla dayanıklılık gösteren derebeyinden “ödül” aldı. krş. Trkm. yalañaç; Kzk., KKal. jalañaç; Nog.*

yalañaş; Bşk. *yalanğas*; Uyg. *yaliñaç*; Alt. *d'alañaş*, *d'ılañaş*; Tuv. *çanağas* [ESTYa 104].

cılañaçta- açmak, çıkarmak, soymak. < *cılañaç+ta-*.

cılañaçtan- dön. **cılañaçta-**'dan; soyunup çıplak kalmak, soyunmak. < *cılañaçta-n-*.

cılañaçtı açık bırakılmışlık, çıplaklık. < *cılañaç+tık*.

cılañaçtoo iş. **cılañaçta-**'dan; açık kalma, çıplak kalma. < *cılañaçta-oo*.

cılañaylak = **cıñaylak**.

cılañbaş başı açık (olarak). < *cılañ baş*.

cılañbaşta- başını açmak, şapkasını çıkarmak (*başlık*, *baş giysisi*, *serpuş*; *şapka çıkarma*). < *cılañbaş+ta-*.

cılañbaştan- dön. **cılañbaşta-**'dan; kendi başını açmak (*başlık*, *baş giysisi*, *serpuş*; *şapka çıkarma*). < *cılañbaşta-n-*.

cılas 1. gün. kısa, düz (*yün*; *tüy hakkında*); kısa tüylü; **2.** ortadan kaybolmuş, kırklara karışmış, sır olmuş, yok edilmiş; **cılas bol-** 1) ortadan kalkmak, yok olmak; 2) *mec.* yoksullaşmak, fakir düşmek, fakirleşmek; **cılıkçı bolup, bee baktıñ folk.** at çobanı olup, kısrak güttün, fakirledin (*-diğın zaman*) deve güttün (*can sıkıcı işi yaptın*); **cılas bolgur!** Allah belanı versin!, kahrolası(ca)! (*atlar için kullanılan bedduadır*); **cılas kıl-** tamamen ortadan kaldırmak, büsbütün yok etmek, imha etmek, mahvetmek; **cılıkısın cılas kılıştı ş.** onun atlarının hepsini onlar çaldılar; **cılıkısın tiyip örüştön, cılas kılıp salayın folk.** atlarının hepsini dağlık otlaktan çalayım; **cılas sal-** felakete uğratmak, tahribat yapmak, karışıklık çıkarmak; **cılas tart-** azap, ıstırap, sıkıntı, eziyet çekmek, işkenceye uğramak (*veya* maruz kalmak); **karıganda enekeñ, cılasıñ tartıp kurudum folk.** annen yani ben yaşlılığında senin sıkıntından dolayı mahvoldum; **3.** gözü pek, gözü kara, korkusuz, yılmaz, yürekli, cesur, cesaretli, yaman; **biri miñge tatıgan tegiz kök cal cılası folk.** yiğitlerin hepsi korkusuzdur, onların her biri bine denktir; **art cagında cıyırması, aşkere baatır cılası folk.** arkasında yirmisi, gerçek yiğidin korkusuzluğu; **cıyirmada çağı eken, cılas kılar çağı eken folk.** (*düşmanı*) yendiğinde yirmi yaşındaymış (*bahadır*); **körbödüm mınday curuttu, cılas bolgon buruttu folk.** bunun gibi halkı, cesur yığını görmedim (*yani Kırgızlar*); **4.** fena, kötü, hoş olmayan, yanlış; aksi, aykırı, muhalif, zıt; **cırgap catkan cerimden, cılas Çürök, kozgoysuñ folk.** kötü Çürök sen, bahtiyar olduğum

yerden beni kovuyorsun (*harf.* yerimden oynatıyorsun, yerimi değiştiriyorsun); ***cilas bolgon Kaņoro!*** Kaņoro – Allah belanı versin!, Allah kahretsin!, lanet olsun!; ***cilas bolgon zamana*** kargaşa dđnemi veya zamanı; ***cilas doo*** ardı arkası kesilmeyen utanç verici dava; ***cılkıñdı tiyip aldıkpı, cilas doogo kaldıkpı?*** *folk.* senin koyunlarını çaldık mı, ardı arkası kesilmeyen utanç verici davaya sürükledik mi?

cılbr- *gün.* = **cıdı-**.

cılbırska **1.** dalgalı (*yeni doğan kuzunun kısa tüyü hakkında*); kısa tüylü kuzu postu, kuzu kürkü; **2.** *mec.* (*insanlar hakkında*) maymun iştahlı, dđnek, bir dalda durmaz, oynak, gelgeç; yalancı, kıtır atan.

cılbıskak = **cılbırska**.

cılbiş- yerinden oynamak, kaymak, aşağı (*doğru*) kaymak. < ***cılbr-ř-***.

cılbişkak kaygan, düz. < ***cılbiş-kak***⁵⁴.

cılbişkaktan- **1.** kaygan olmak; **2.** yoğunlaşmak, kesifleşmek (*örn. nemlilik, ıslaklık hakkında*). < ***cılbişkak+tan-***.

cılbit- saman altından su yürütmek; ***cılbitıp*** el altından; gizlice; sezdirmeden. < ***cılbr-t-***.

cılbitma gizlice hareket etme, el altından etki etme; ***cılbitması bar*** kurnazdır. < ***cılbit-ma***.

cılbız, cılbırs = **ilbirs**.

cılcı- **1.** sürünmek, sürünerek yürümek, sürüklenmek, sürüne sürüne hareket etmek; **2.** zorlukla, güçlükle hareket etmek. < ***cıl-cı-***⁵⁵.

cılcılıkta- **1.** dalkavukluk etmek, yaltaklanmak, birine sokulmak, birini pohpohlayarak gözüne girmeye çalışmak; ***al cılcılıktap kaldı*** yaltaklanmaya başladı; **2.** utanıp sıkılmadan laubali tavırlar takınmak, nazlanmak, cilvelenmek, kırıtmak (*başl. genç kızlarda*). < ***cılcılık+ta-***.

cılcımış **1.** (*göz hakkında*) dar, küçük; **2.** çekik gözlü. < ***cılcıy-mış***.

cılciñ: ***cılciñ-cılciñ et-*** = ***cılcılıkta-***.

cılciť- *et.* **cılcı-**'dan; sürünerek hareket etmeye zorlamak, *bir řeyi ağır ağır eřit* şekilde tam olarak hareket ettirmek; akıtmak, dökmek (*ör. gözyaşı, kan*); ***közünün caşın cılcıttı*** gözünün (*gözünden*) yaşını akıttı; ***Çıyırdı kelet oşondo,***

boz corgosun cılıtıp folk. gri rahvan yürüyüşlü (atını) muntazam bir şekilde yürütüp, Çıyırdı o zaman gelir. < **cılıcı-t-**.

cılıcıy- 1. (*delik; aralık; giriş; çukur hakkında*) dar olmak; **2.** çekik gözlü olmak.

cılıcı- = cılıcıy-.

cılıcıy çekik gözlü.

cılıcık 1. yarık, çatlak, aralık; delik, ağız; **cılıcık-culçuktar** yarıklar, çatlaklar; **ün cılıcı** anat. ses yarığı; **2. gün. = cılıcıy.** < **cılıcı-k.**

cılıcısız yarıksız, çatlaksız, aralığı olmayan, deliksiz, çukursuz, bütün, tam, eksiksiz, tamam. < **cılıcık+sız.**

cılıcılık bir yıllık süre, bir senelik zaman; **aycılık saygan işime cılıcılık sayıp cetpegen folk.** benim bir ayda yaptığım işlemeyi (veya nakışı) o bir yılda yapamıyor, yetiştiremiyor. < **cıl+çılık.**

cılıcıy- (gözler hakkında) çekik gözlü görünüşü olmak; **közü cılıcıygan neme eken** çekik gözlü gibi bir şeymiş; **cılıcıybay, tınç otur!** sen, çekik gözlü uslu uslu (veya efendi efendi) otur (*harf. çekik gözlerinle çıkıntı yapma, çekik gözlerini şişirme*).

cılıcıyt- et. cılıcıy-'dan; **cılıcıygan közdörün ansayın cılıcıyıp** çekik gözlerini daha da kısararak bakmış. < **cılıcıy-t-**.

cıl-da-: cıldap yıllardır, yıllarca, yıllardan beri, yıllar boyunca, yıllar yılı; yıl içinde. < **cıl+da-** < ET **yılla-** (ED 919a).

cıl-daş akran, yaşıtlı, emsal (*aynı yılda veya hayvan devri yılına göre aynı isimli senede doğmak*); **cıl-daş kadın – sırdaş ats.** akran kadınlar birbirlerine sırlarını açarlar. < **cıl+daş.**

cıldık 1. yıldönümü; **cetimiş cıldık** yetmişinci yıl dönümü; **2.** yıllık süre, bir yıllık zaman; **ceti cıldık** yedi yıl, yedi yıllık; **cañı cıldık bazar** yeni yıl pazarı. < **cıl+dık** < ET **yıllık** (ED 925a).

cıldır- et. cıl-'dan; yerinden oynatmak, yerini değiştirmek, yerinden kımıldatmaya zorlamak, yerini değiştirmeye zorlamak; **alga cıldır-** ilerletmek, ileri hareketi yaptırmak, ileri (doğru) hareket ettirmek; **koydu beri cıldır** koyunları daha yakına buraya yaklaştı; **aylardı aylantıp, cıldardı cıldırğan** ayları ve yılları geçirmiş. < **cıl-dır-.**

cıldırma kurnaz, sezdirmeden (veya el altından, gizlice) hareket eden; anasının gözü, açık göz, hilekâr, madrabaz, dolandırıcı; **bul iş cıldırmanın ele kolunan keldi** bu

iş sadece açıkgöz olan kişiye başarılabilir geldi; *cıldırmasın cıldırıp koyot da, “ak koydon aňkoo, boz koydon momun” bolup, cürö beret* bu kadar alçaklığı el altından yapıyor, sonrasında sakın, yavaş gidiyor (*bkz. aňkoo*); *cıldırma söz* imalı ve yapmacık konuşma. < *cıldır-ma*.

cıldırman *bkz. aldırman*.

cıldirt- *et. cıldır-*’dan; ◇ *cıldirtıp* belli etmeden, duyurmadan, el altından, sezdirmeden, gizlice. < *cıldır-t-*.

cıldıruu *iş. cıldır-*’dan. < *cıldır-uu*.

cıldız 1. *başl. yıldız; Sarı cıldız* (veya *Sarcıldız*) Zühre, Venüs, Çulpan, Çoban Yıldız (*yıldız*); *sarcıldızday mañday* parlak, göz alıcı alın (*harf. Zühre benzeri, Venüs gibi*); *kuyruktuu cıldız kon. = kometa; cıldız tolgondo veya cıldız tolo veya cıldız tolup* gecenin geç bir saatinde, gece geç vakit; gece olduğunda (veya başladığında, bastırıldığında); *cıldız oñdo- veya cıldız oñdot-* yıldızlara göre geleceği önceden bildirmek; gezegenin durumuna göre hareket ederek bir şey yapmak (veya bir işe girişmek); *cıldızıñdı oñdotup, бүгүндөн kalbay cönөгүн folk.* yıldızların durumuna göre hazırlanıp, bugünden gideyim; *uşu bugün, abake, cıldızım maga oñ ele folk.* işte bugün, yıldızım bana, atama şansı, başarıydı; *baarı-cogu on boldu, cıldızına oñ boldu folk.* onların hepsi on (kişi) oldu, onların yıldızı şans işareti verdi; *attanar bugün kez emes – cıldızga karşı kün ele folk.* bugün yola koyulmanın zamanı değil, yıldızlar engeldir; **Kızıl Cıldız ordeni** Kızıl Yıldız nişanı; *cıldızım! okş. yıldızım, yol gösterici yıldızım!*; **2. mec.** (*insanlar hakkında*) cana yakın, sevimli, şirin, sempatik, hoş, tatlı; *cıldızdı eken adamdın, kim caktırbayt mindaydı? folk.* hoş, tatlı insanlardan, kim hoşlanmaz?; *cıldızı cangan cigit* güzel delikanlı; *akim bolup kırgızga, abıraktuu bul Sentek, arbağı ketti cıldızga folk.* bu ünlü (*yiğit*) Sentek kırgıza vali olduğunda, onun yetkisi daha çok oldu; ◇ *cıldızı artık* (*insanlar hakkında*) 1) bahtiyar, şanslı, talihli; 2) tatlı, hoş, sevimli, şirin; *cıldızı karşı* düşmandırlar, onların aralarında kin vardır; *cıldızı tüştü veya cıldızı öçtü* otoritesini, yetkisini kaybetti; bezgin bir durumda çok kederlendi (*harf. onun yıldızı battı*); *cıldızdarı cerge tüşüp, kalıñ oygo kirişti* kederlenip, derin düşünceye daldı; *cıldızdın öçürüp* çok elemilenmiş; *kırgızıñ azır cıldızda folk.* kırgızlar şimdi şanslıdırlar (*harf. yıldızda*); *cıldız-cıldız*

delik, delikli, delik deşik, yırtık pırtık (örn. *giysi, giyim hakkında*); **cıldızı ısıık** = **cıldızduu 2.** < ET **yultuz** (ED 922b).

cıldızça *küç.* **cıldız-**'dan. < **cıldız+ça.**

cıldızda-: *suu cıldızdap kirdi* su çok taşı, tamamen su bastı; *tuura keçip ötpögön cıldızdagan köp sazi* ş. doğruca geçilip gidilmeyen sık bataklık. < **cıldız+da-**.

cıldızdal- *ed.* **cıldızda-**'dan; hırpalanmış, örselenmiş, yıpranmış olmak, eskimek, yıpranmak (örn. *giysi, giyim hakkında*). < **cıldızda-l-**.

cıldızdan- *dön.* **cıldızda-**'dan; arada bir parıldamak, zaman zaman parıldamak, parıldamak, pırıldamak, ışıldamak; *suu boyloy cilt-cilt cangan ottor cıldızdatıp* nehrin kıyısı boyunca pek çok ateş parılayıp. < **cıldızda-n-**.

cıldızdaş- dirlik düzen içinde ve mutlu bir şekilde yaşamak. < **cıldız+daş-**.

cıldızdat- *et.* **cıldızda-**'dan; *tutuuların cıldızdatıp, cakkan otun san cerinen körsötüp turgan alaçık* ateş yakan çok sayıda girişi olan küçük göçebe çadırları. < **cıldızda-t-**.

cıldızduu 1. yıldızlı veya yıldızlarla kaplı, yıldızlarla aydınlanmış; **2.** *mec.* cana yakın, sevimli, şirin, sempatik, hoş, tatlı; **cıldızduu cüz** sevimli yüz, şirin çehre; **cıldızduu bala** sevimli, hoş çocuk; **cıldızduu mal** izleyene, seyredene hoş gelen hayvan; **cıldızduu kıymıl** ince, zarif hareket; **sözdörünö ıraazı bolgondoy cıldızduu gana cılmaydı** onun sözlerinden memnunluk duymuş gibi hoş bir şekilde gülümsedi; **3.** *mec.* mesut, bahtiyar, şanslı, talihli; **cıldızduu balalık** mutlu çocukluk. < **cıldız+duu.**

cıldızsız 1. yıldızsız, karanlık; **cıldızsız asman** yıldızsız gökyüzü; **2.** *mec.* (insanlar hakkında) sevimsiz, itici, antipatik. < **cıldız+sız.**

cılga nehir yatağı, ırmak mecrası, uzun çukur (veya girinti, oyuk), çukurluk; dar dere yatağı. *krş.* Kzk., KKal. **jılga** “dere; derecik” [ESTYa 36].

cılgaça *küç.* **cılga**'dan. < **cılga+ça.**

cılgalan- **1.** (yer, arazi hakkında) çukurlarla delik deşik edilmiş olmak, çukurlaşmış olmak; **2.** *mec.* (yüz hakkında) buruşukluklar içinde olmak, buruş buruş (veya kırış kırış) olmak. < **cılga+lan-**.

cılgam bir ot adıdır.

cılğansı- *benz.* **cıl-**'dan; zar zor hareket etmek, güçlkle ilerlemek, güçlkle ilerliyor görünmek; **köktön uçkan kanattuunu karasañ, kanattarı arañ ele cılğansıyt** ş.

gökteki kuşun yelken uçuşunu izlesen, kanatları güçlkle hareket ediyor. < **cil-gan+sl.**

cılğayak kaygan; **cılğayak muz** kaygan buz, ayak kaydıran buz; **cılğayak tep-** kaymak (*ayak üzerinde*); patinaj yapmak, patenlerle kaymak.

cılgın ılgın (*bitki*). < ET **yılğu:n** (ED 926b).

cılğınduu ılgın ağacı biten yer; **keñ Talastın oyunda, cılğınduu özön boyunda folk.** geniş Talas'ın vadisinde, nehir kıyılarında ılgın. < **cılğun+duu.**

cılğıs, cılğısız hareketsiz, durağan, oynamaz, sabit; sağlamca, sağlam bir şekilde tutturulan. < **cıl-gıs.**

cılğısız hareketsiz, sağlamca güçlendirilmiş. < **cılğı+sız.**

cılğız- = cıldır-.

cılı- ısınmak, daha sıcak olmak; **kün cılıdı** hava ısındı; ◇ **anın aytkan sözünö içim cılıdı** onun söylediği söze içim ısındı, onun sözü benim için doğal iyileştirici merhem oldu; **andan çekeñ cılıbayt** sevincin ondan az olur; **Samtırdın da Saadatka içi cılıy tüştü** Samtır'ın da Saadet'e karşı içi ısındı, sempati duydu; **aldım cılısa, arkam cılıgan emes** önüm sıcaksa arkam sıcak değildir, vaziyetim ikisi ortası bir şeydir (*bir iyiye, bir de kötüdür*). < ET **yılı:-** (ED 919a).

cılımçı 1. tatsız, lezzetsiz; iştah uyandırmayan; **cılımçı suu** tatsız su; **2. mec.** el altından, gizlice, sezdirmeden hareket eden, saman altından su yürüten; **cılımcı osuraktın çıktı caman ats. argo** suyun durgun (*veya yavaş*) akanından, insanın yere bakanından kork (*veya sakın*); yavaş atın çiftesi pek olur. < **cılım+çı.** karş. ET **yılınçğa:** (ED 931b).

cılımda- ısınmak, daha sıcak olmak; **kıştı kудay urarda, kün cılımdap, caz bolot folk.** tanrı kışı cezalandırmak istediğinde hava ısınıp yaz gelir. < **cılı-m+da-**.

cılımık ılık; **kün cılımık tarttı** hava biraz ısındı. < **cılı-mık.** krş. Kzk. **jılmıq** “don çözülmesi” [ESTYa 276].

cılın- dön. **cılı-**'dan; ısınmak, kendini ısıtmak; **emi kün cılındı** hava şimdi ısındı; **bozodon bir kese içse, – içip alayın, cılınıp kalaarmın** bozadan bir kase içse, içeyim ısıtırım. < **cılı-n-**.

cılınkısı: **cılınkısı cılın** (*veya cılđa*) **cok kılıp turdu** bu yılda kazandı, aynı yıl israf etti.

cılınuu iş. **cılın-**'dan. < **cılın-uu.**

cılış iş. **cıl-**'dan; ilerleme, ilerletme, yer değişimi, yerinden oynama; *ilgeri karay cılış casaştı* ileriye doğru hareket ettiler. < **cıl-t-ş**.

cılış- I iş. **cıl-**'dan; *karındaşım Ayçürök, kasiyetten cılıştıñ folk.* kız kardeşim Ayçürök, haysiyetini kaybettin. < **cılı-ş**.

cılış- II iş. **cılı-**'dan. < **cılı-ş** < ET **yılış-** (ED 933a).

cılıšta- ağır ağır, yavaş yavaş, giderek, azar azar hareket etmek; *oorusu, kündön küngö cılıştap, oñolup kele atat* hastalığı günden güne, yavaş yavaş geçiyor, iyileşiyor. < **cılış+ta-**.

cılıştat- *et.* **cılıšta-**'dan; ağır ağır ilerletmek, yavaş yavaş ileriye çekmek. < **cılıšta-t-**.

cılıt- *et.* **cılı-**'dan; ısıtmak; *suu cılıt-* suyu ısıtmak; ♦ *içimi cılıtp turasıñ* sempatiksin, cana yakınsın; *uşul köz karaşında iç cılıtar süyküm, cılıuluk bar* (onun) bu bakışında iç ısıtan hoş, sempatik bir sıcaklık var; *boy cılıtçu kep* hoş söz, tatlı konuşma; *tize cılıt-* bkz. *tize*. < **cılı-t-** < ET **yılıt-** (ED 923a).

cılıttır- *et.* **cılıt-**'tan; ısıtırmak, ısıtmaya zorlamak; *kol cuula turgan suunu cılıttırıp koygula* elini yıkamak için suyu ısıttırdı. < **cılıt-tır-**.

cılıtuu iş. **cılıt-**'tan; ısıtma. < **cılıt-uu**.

cılkayak = **cılgayak**; **kök cılkayak müz** düz kaygan buz.

cılkı I 1. at (*bir cins, sınıf adı olarak; karş. at I*); *kırk cılkı* 1) kırk at; 2) *mec. halen şaka yollu söylenir kız (kız çocuğu)*; genç kız (örn. bkz. *tokuur*); *cılkının kılı* at kılı; *cılkının kılına carıbagan* veya *cılkının kılına zar* atının izi bile yok (veya belli değil); (*sadece atı değil*) atının kılı bile yok; **2.** at yılı (bkz. **cıl 2**); ♦ *kara cılkı* cins olmayan, soylu olmayan, sıradan at; *cılkı münöz* geçimsiz, huysuz karakter; geçimsiz, huysuz karakterli insan (*harf. at karakterli*); *cılkı içinde alası* tek, yalnız, ayrı (örn. *çocuk hakkında*); diğerlerinden ayrı; *al miñ cılkı aydap kalıptır* tehlikeye bana mısın demiyor; hiçbir şeyi (kendine) dert etmez, her şey ona vız gelir, hiç gam yemez (*harf. bin atı sürer, takip eder*); *cılan çakpay, cılkı teppey* hiç yoktan; durup dururken (*harf. kızmış, darılmış*). < ET **2 yılkı:** (ED 925b).

cılkı II s. **cıl'**dan; *ötkön cılkı* geçen seneki, geçen yılki, geçen yıldan kalan, geçen seneden kalma. < ET **1 yılkı:** (ED 925b).

cılkıçı 1. at çobanı; *tün bakırı cılkıçı* gecenin cefa çeken at çobanıdır (*diğer ücretli işçilerin içerisinde yeri yüksek olan at çobanlığıdır, onun işi zordur*); *cılkıçının*

bir körgönün kan, bir körgönün it körböyt ats. at çobanının bir gördüğünü han (bile), diğer gördüğünü köpek (bile) görmez; *cılıkıcının içkenin birde it içpeyt, birde kan içpeyt ats.* at çobanının yediğini (öyle pis ki) bir köpek yemez bir de han yemez (öyle zarif bir biçimde: *at çobanları yarı aç yarı tok yaşadı, yağlı at öldüğü zaman onu keserler ve en lezzetli kısmını yerler*); **2.** çobanaldatan. < *cilkı+çı* < ET *yılıkçı*: (ED 927a).

cılıkıcılık at çobanının işi veya durumu; **2.** *etn.* at çobanına armağan (*damadın evine götürdüğünde gelinin atını tutana*); *bergen kızdın atın karmaybız dep, cılıkıcılık aluu ilgerden kalgan eldin saltı eken* verilen kızın atını tutmak ve hediye almak eski insanların geleneğidir. < *cilkıçı+lık*.

cilkıluu yilkısı olan; *san cilkıluu* sayısız yilkı atlarına sahip (olan). < *cilkı+luu*.

cılma 1. pürüzsüz, düz; *cılma taş* düz, pürüzsüz taş, çakıl taşı; *cılma kayıp* öyle (düz) dikilmiş ki, dikişi belli belirsiz (veya zor görülür, göze görünmez); **2.** *mec.* görünüşte hoş, görünüşe göre kibar; düzenbaz, hilekâr; kurnaz (*kendi gölgede kalır, diğerlerini kıskırtır*); *cılma süylöşüü* yumuşak, görünüşte kibar, diplomatça konuşma; *duşmandın sırtı cılma, içi kara ats.* düşmanın görünüşü yumuşak, içi karadır; *cılma kuu* kurnaz, sinisi; **3.** hepsi (ama hepsi), herkes; tamamen, büsbütün, tüm, hep; kesin olarak, büsbütün, tamamıyla; *katılışkan adamdı kıla turgan cılma tüz folk. (onunla)* çarpışan insanları mahvetti; *cılma kırıp sal-* tamamen yok etmek, büsbütün ortadan kaldırmak; *cilkını cılma alıp kelem* yilkının hepsini getireyim; ♦ *cılma kabak kelin* şıpsevdi ve havai genç kadınlar; *cılma atala bkz. atala I.*

cılmakay 1. kaygan, düzgün, cilalı; **2.** *mec.* tamamiyle, tam olarak, tümüyle, büsbütün (*örn. soymak, talan etmek, gaspetmek*). < *cılma+kay*.

cılmakayla- düzlemek, düzenlemek, pürüzleri gidermek. < *cılmakay+la-*.

cılmakaylan- dön. *cılmakayla-*'dan; düzelmek, düzlenmek, pürüzleri giderilmek. < *cılmakayla-n-*.

cılmala- **1.** düzenlemek, düzlemek, düz yapmak; plânya ile rendelemek, rende yapmak; **2.** *mec.* dolambaçlı, yumuşak, yapmacık, diplomatik tarzda hareket etmek; *men elçilep cılmalap aytkan suluu sözdü bilbeym* diğerleri gibi güzel ve diplomatik tarzda konuşmam, konuşmayı beceremem. < *cılma+la-*.

cılmalan- dön. *cılmala-*'dan. < *cılmala-n-*.

cılmalat- *et. cılmala-*'dan. < *cılmala-t-*.

cılmañ 1. atik, çevik, kıpırdak, becerikli, usta, eli yatkın; *cılmañ ur-* veya *cılmañ kak-* becerikli, usta hareketler yapmak; *cılmañ kakkan neme* veya *cılmañ urgan neme* 1) o öyle çevik biridir; 2) o öyle kurnaz, her yere sokulabilen biridir; ◇ *cılmañ et-* gülümsemek, tebessüm etmek; *cılmañ etip koydu* gülümsedi, tebessüm etti. < *cılma-ñ.* *krş.* Kzk. *jılmañ* “atik, çevik, girişken, becerikli; KKal. *jılmañ* “neşe, neşelilik, şenlik”; KKal. *jılmañ et-* “gülümsemek” [ESTYa 278].

cılmañda- 1. mahir, becerikli hareketler yapmak; becerikli, eli çabuk, çevik olmak; *cılmañdagan taygan* hızlı araştırması veya yürüyüşü olan borzoy (Rus tazısı), tazı (köpeği); **2.** yapmacık davranışlarda bulunmak; *cılmañdagan* yapmacık davranışlarla sokulmaya çalışan. < *cılmañ+da-*.

cılmañdat- *et. cılmañda-*'dan; kızdırmak, öfkeliendirmek, galeyana getirmek (örn. *atı*). < *cılmañda-t-*.

cılmar- pürüzsüz, düz olmak. < *cılma+r-*.

cılmart- *et. cılmar-*'dan; *bir şeyi* pürüzsüz yapmak, pürüzü düzlemek, düzleştirmek. < *cılmar-t-*.

cılmartuu iş. cılmart-'tan. < *cılmart-uu*.

cılmay- gülümsemek, tebessüm etmek; *duşman sırttan cılmayat, içinen kubanat ats.* düşman dıştan (*acıyarak, merhametle*) gülümser, içten sevinir (*senin acına, üzüntüne*); *enesin kapıstan körgön baltır beşik baladay cılmayıp* annesini aniden gören çocuk gibi gülümsemiş; *murutunan cılmayıp koydu* bıyık altından gülümsedi; *kalp ele cılmayıp koydu* yapmacık bir biçimde gülümsedi, sahte sahte gülümsedi; ◇ *cılmayıp kal!* Allah kahretsin!, kahrolası!, ailenle birlikte cehenneme kadar (yolun var!); *cılmaygır!* Allah onun belasını versin!, Allah kahretsin!, lanet olsun! *krş.* Nog., Tat., Bşk. *yılmay-*; Kzk. *jılmıy-* [ESTYa 278].

cılmayıñkı hafif tebessüm; *cılmayıñkı tart-* hafif bir tebessüm eder gibi bir görünüş almak, zor sezilir bir şekilde gülümsemek. < *cılmay-t-ñ-ki*.

cılmayış iş. cılmay-'dan; gülümseme, tebessüm; *anın cılmayışı çın aytkandıktan belgisi emes ele* onun gülümsemesi gerçeği söylediği anlamına gelmiyor. < *cılmay-t-ş.*

cılmayış- işt. cılmay-'dan; gülümsemek, tebessüm etmek; birbirine tebessüm etmek. < *cılmay-t-ş-*.

cilmayuu iş. **cilmay-**'dan; gülümseme, tebessüm. < **cilmay-uu**.

cilmık: **cilmıktay** temiz gibi.

cılmiñda- gülümseyen görünüşü olmak. < **cılmiñ+da-**. krş. Kzk. **jılmañda-** [ESTYa 278].

cılmiñdat- et. **cılmiñda-**'dan. < **cılmiñda-t-**.

cılmış- = **cılbiş-**; **ötügünün tamanı çöptön cılmışa berdi** ayakkabısının tabanı otların üzerinden kaydı; **baş kıyımı cılmışıp tüşköndüktön çaçı ele üksüyöt** baş giysisi (**başından**) kayıp düşünce saç da kabarır; **cılmışıp, kulap tüşüp oozumdan kep ş.** istemedi söyledim, ağzımdan kaçtı (*harf. ağzımdan düştü*).

cılmışkak = **cılbişkak**.

cılmışma ıslak ve kaygan. < **cılmış-ma**.

cıloo yular, dizgin (yularından *ifadesinde, en çok at koşuları zamanında kullanılır*); **attardın cıloosun algıla** atları yularından tutun, atların başını tutun; **ceke cılov gün.** kayışlı dizgin; ◇ **cıloosunda Kıdır bar** şanslıdır, onun herşeyi yaver gidiyor. krş. KKal. **jılav** [ESTYa 41].

cıloolo- yularından tutmak, başını tutmak; **Kıdır cıloolop turat** = **cıloosunda Kıdır bar** (*bkz. cıloo*). < **cıloo+lo-**.

cılooloş- iş. **cıloolo-**'dan; birlikte (*örn. iki kişiyle*) yularından tutmak, başını tutmak. < **cıloolo-ş-**.

cılıldı- 1. hızlı, becerikli hareketler yapmak; **suudan çıkkın balıktay kolgo karmalbay cılıldıyt** sudan çıkmış balık gibi kıvrılıyor ve kendisini yakalatmıyor; 2. becerikli, işin işinden çıkabilir, kolayını bulur, kurnaz olmak; yaltaklanmak. < **cılıl+da-**.

cılıldıaş- iş. **cılıldı-**'dan. < **cılıl+da-ş-**.

cılıldıat- et. **cılıldı-**'dan. < **cılıldıat-t-**.

cılıldıoo iş. **cılıldı-**'dan. < **cılıldıat-oo**.

cılpiñda- laubali, aşırı derecede rahat ve utanmaz davranmak (*daha çok kadınlar hakkında*). < **cılpiñ+da-**.

cılpišta- dalkavukluk etmek, yaltaklanmak, yılışmak, yaltaklanarak dört dönmek. < **cılpiş+ta-**.

cılpiştāt- et. **cılpišta-**'dan. < **cılpiştāt-t-**.

cılpiştātūu iş. **cılpiştāt-**'tan. < **cılpiştāt-uu**.

cılıpıştoo iş. **cılıpışta-**'dan. < **cılıpışta-oo**.

cılt anlık ve beklenmedik hareketi ifade eden yansıma sözcük; **cılt koyup, çok boldu** sıvıştı, savuştu; **kün cılt koyup, uyasına kirdi** güneş parlayıp batıverdi; **karañgıda ot cılt etti** karanlıkta ateş parladı; **ot cılt ete tüştü** ışık yanıp söndü, ateş görünüp kayboldu; **cılt etip, külüp koydu** aniden gülümsedi; **suu boyloy cılt-cılt cangan ottor** nehrin kıyısı boyunca zaman zaman parıldayan ateşler; **cıldızday cılt-cılt etet** yıldız gibi parlıyor; **cılt ber** veya **cılt et-** atıvermek, hızlıca sıçramak, zıplamak; fırt fırt koşuşmak; ok gibi fırlamak, atılmak; **dağı bir tün ketti, cılt agıp** bir gece sezdirmeden gitti; ♦ **cılt etme** kon. şaka gaz yağı, petrol. karş. **calt**.

cıltak yansılama kelime; **cıltak-cıltak** zaman zaman parıldayan, arada bir pırıldayan.

cıltılda- ışıldamak, parıldamak, (ışıl ışıl) parıldamak. < **cıltıl+da-**.

cıltıldaş- iş. **cıltılda-**'dan. < **cıltılda-ş-**.

cıltıldat- et. **cıltılda-**'dan; **balalardın ot cıltıldatıp catkandarın kördü** çocukların ateş tutuşturduklarını gördü; **taşıp akkan suu, cıltıldatıp, köbük çertet** taşıp akan su ışıldayan köpüğü alıp götürüyor; **cıltıldatıp at mindi** atı güzelleştirip bindi. < **cıltılda-t-**.

cıltıñda- cilvelenmek, cilve yapmak, kırıtmak, nazlanmak (gözlerle, mimiklerle). < **cıltıñ+da-**.

cıltır parıldayan, parlak; mükemmel; **cıltır kara körpö** parlak, siyah kuzu derisi; **cıltır-cıltır** parıl-parıl, pırıldayan. karş. **caltır**.

cıltıra- parlamak, ışıldamak, (ışıl ışıl) parıldamak; **möñgüdöy caltırıp, kümüştöy cıltırgan** buz gibi parıldayıp, gümüş gibi ışıldamış; **kan agıp turat cıltırıp folk**. kan ışıldayarak akıyor. < **cıltır+a-** < ET **yaltrı:-** (ED 923b).

cıltırak parlayan; ♦ **cıltırak metalldar** renkli madenler. < **cıltıra-k** < ET **yaltrık** (ED 922a).

cıltırat- et. **cıltıra-**'dan; parlatmak, ışıldatmak; parlamaya, ışıldamaya zorlamak; **kaşka tişin cıltıratıp** (kesici, ön diş) (beyaz) dişlerini parlatmış. < **cıltıra-t-** < ET **yaltrıt-** (ED 924a).

cıltırkan dalları genişçe yayılmış, geniş dallı olan (bitki); **cıltırkan, şıbak koşulup, koydun ceri Ala-Too folk**. (burada) dalları genişçe yayılmış olan bitkilerin, pelinin kaynaştığı koyun (koyun için elverişli) yeri Ala Dağıdır.

cıltırkanduu süpürge otu bol olan, süpürge otlı (bkz. **cıltırkan**). < **cıltırkan+duu**.

cıltırla- = **caltıra-**.

cıltıy- *bir şeyi sezdirmeden, gizlice, el altından yapmak; bir şeyi oyun, hile ile yapmak; cıltıyıp kaçıp ketti* gizlice sıvıştı.

cıltıyma kurnaz, cin (gibi). < **cıltıy-ma**.

cıluu I. 1. ılık, ılıklik, sıcak, sıcaklık, ısı; **ton cıluusun enesi bilet ats.** kürkün sıcaklığını (*ne kadar sıcak tuttuğunu*) sahibi bilir; **cıluu et** taze et; **2. mec.** sıcak, içten, samimi, hoş, iyi, tatlı, okşayıcı; sevecen, müşfik, şefkatli, şefkat dolu; **cıluu kabar** hoş (veya iyi) bir haber; **cıluu söz** içten (veya samimi, hoş, iyi, tatlı, şefkat dolu, okşayıcı) söz; **cıluu söylö-** tatlı dille, hoş bir şekilde konuşmak; **cıluu süylösö, cılan iyinden çıgat ats.** tatlı dille, hoş bir şekilde söylese, yılan (da) ininden çıkar, tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır; **cıluu cılmaydı** hoş bir şekilde gülümsedi; **cıluu tosup al-** sıcak, samimi karşılamak; **3. mec.** can, ruh; **4. mec.** yuva; **cagalmay uçtu cıluudan folk.** kırmızı ayaklı şahin (veya bozdoğan) yuvasından uçtu; ◇ **cıluu ordun suut-** veya **cıluu ordunan kozgo-** (birini) yurdundan yuvasından koparmak, çıkarmak. < ET **yılığ** (ED 925a).

cıluu II iş. **cıl-**'dan; **kıyın iş** – **alga cıluu calgız kadam ş.** zor iş (*ilk*) adımın atılmasıyla yapılır. < **cıl-uu**.

cıluuçuluk sıcak bir mevsim, ılık zaman. < **cıluu+çuluk**.

cıluula- ıltırmak, ısıtmak, ısı vermek, sıcak hale getirmek; **cıluulap cap-** sıcak (veya kalın) giyindirmek; **cıluulap camın-** sıcak (veya kalın) giyinmek. < **cıluu+la-**.

cıluuluk ılıklik, sıcaklık; **suluulugunan cıluulugu ats.** güzellikten, cana yakınlık daha iyidir. < **cıluu+luk** < ET **yılığlık** (ED 927b).

cım I yansılama kelime; cım-cım et- arada bir parıldamak, zaman zaman pırıldamak; **cım-cım kül-** neşeyle gülümsedi (*gözleri parlayarak*).

cım II: cım boldu o sustu; **cım debe!** kes sesini!; **cım debe, Kalıbeğim! – dedi abışka, alakanın kötörüp** pir (usta) “sus, Kalıbeğim” dedi, elini kaldırarak; **cım ele dey tüştü** hiç düşünmeden, hemen büyük bir memnuniyetle anlaştı; **cım-cırt** = **cımcırt**.

cım III = cam I (bkz. **kadır II**); **köñülü cım boldu** yüreği sakinledi, yatıştı.

cımcırt tam bir sessizlik, sessizce, ses çıkarmadan; **kulak murunu kesilgendey** (veya **kulak keskendey**) **cımcırt** hiç yaşam belirtisi yok gibi; sessiz.

cımcırtlık tamamen sessizlik; **cımcırtlıkka k  m  l-** tam bir sessizliğe gömülmek. < **cımcırt+tık.**

cımcuur *Tal.a  .* = **  m  uur.**

cımda-: *eptep-cımdap* gizlice.

cımda - *ı t.* **cımda-**'dan; **   ara cımda ıp al-** anlaşmak, uyuşmak, mutabık kalmak, sözleşmek. < **cımda- -**.

cımı = **camı.**

cımilda- parlamak, parıl parıl (veya pırıl pırıl) olmak, değişik renklere çalmak (veya andırmak); **      cımildap turat** yüzün parlıyor, hoş bir g  r  n    alıyor; **cımildap k  l-** gönüle hoş bir şekilde gülümseme; **  inen cımildap turat** sevinç nedeniyle sabırsızlık duyuyor;   **cımildagan cip** sağlam ve düz bükülmüş iplik veya urgan. < **cımıl+da-**.

cımildak: **cımildak cip** düz, bo umsuz, pürüzsüz iplik veya urgan; **cımildak ci it** derli toplu, eli çabuk ve becerikli delikanlı. < **cımilda-k.**

cımilda - *ı t.* **cımilda-**'dan. < **cımilda- -**.

cımildat- *et.* **cımilda-**'dan; **cımildatıp say-** ufak ve sık dikişle nakış işlemek, gergef işlemek; **cımildatıp tik-** küçük, ufak dikişle dikmek. < **cımilda-t-**.

cımı  gülümseme, tebessüm; cilveli, yapmacık hareketler, kırıtmalar; **cımı  etip k  l-** tebessüm etmek; gönül alıcı, hoş tavırla gülümseme.

cımı nda- gülümseme, tebessüm etmek; cilveli, yapmacık, kırıtır şekilde hareketler yapmak; yaltaklanmak, sokulmak, pohpohlara pohpohlara gözüne girmeye çalışmak. < **cımı +da-**.

cımı nda - *ı t.* **cımı nda-**'dan. < **cımı nda- -**.

cımı ndat- *et.* **cımı nda-**'dan; **k  z cımı ndat-** gözlerini kısımaya zorlamak, gözlerini kamaştırmak (*  rn. kar hakkında*). < **cımı nda-t-**.

cımır- = **cımkır-**; **cımırıp** gizlice; **cımırıp katıp aldı** sakladı, gizledi; **ak anı     t  g  n   cımırdı** paraları cebine sakladı; paraları cebine koydu, cebine yerleştirdi (*hiçbir iz yok*); **koydu e ak cımırdı** uzun zaman önce koyunun sonunu getirdi (* imdi artık o gitmiyor*).

cımıra-: **cımırıp,   n   kpay kaldı** ses çıkarmadan, tam bir sessizlik içerisine gömüldü. < **cım+ı+ra-**⁵⁶.

cımirat- = **cımirayt**; *kayıgı közgö ilinbey, cımirata tiktirip folk.* gözle görülür, farkedilir bir dikiş olmaması için, küçük dikiş yapılmasını emretti.

cımiray- hiçbir (*yaşam*) belirtisi vermemek; kendiyle ilgili haber vermemek; *cımirayıp, Celkayıp eç kabarin çigarbay folk.* Celkayıp hiçbir yaşam belirtisi ve hiçbir haber vermedi; *cımirayıp bütö turgan bolup kaldı* yara kapanmaya ve kabuk bağlamaya başladı.

cımirayt- *et. cımiray-*'dan; *cımirayıp tiktirgen folk.* belli olmayacak şekilde diktirdi. < **cımiray-t-**.

cımırıl- *dön.-ed. cımır-*'dan; *bürküt körgön tülküdüy cımırılıp, eşikke çıktı* kartal görmüş tilki gibi dört duvar arasından büzülerek çıktı; *çıçkan körgön kulaalıça cımırıla baştadı* fare görmüş çaylak gibi cesaretlenmeye, gayrete gelmeye başladı. < **cımır-t-l-**.

cımıy- hafifçe tebessüm etmek (*dudaklarını açmadan ve memnuniyet ifade ederek*).

cımıyış- *işt. cımıy-*'dan. < **cımıy-t-ş-**.

cımıyuu *iş. cımıy-*'dan. < **cımıy-uu**.

cımkır- *bir şeyi sezdirmeden almak; biröö saatımdı cımkırıp ketti* biri saatimi sezdirmeden alıp gitmiş. < **cım+kır-**.

cımkıy- toplaşmak, yığılmak (*örn. avın, yemin yanında bulunan yırtıcı hayvanlar hakkında*).

cımsal 1. (*sözler hakkında*) imalı; **2.** gizli, sezilmez, belli belirsiz, göze görünmez, zor görülür; *cımsal türdö* gizlice, sezdirmeden, belli etmeden, gizli türde; *cımsal korutundu* uzlaştırmacı netice; işin esasını örten sonuç, örtbas edilmiş hüküm. < **cım+sal**.

cımsalda- gizlice bürümek, esrar perdesiyle kapamak, üstünü örtmek, kapatmak. < **cımsal+da-**.

cımsaldaş- *işt. cımsalda-*'dan. < **cımsalda-ş-**.

cımsaldat- *et. cımsalda-*'dan. < **cımsalda-t-**.

cımsalduu: *cımsalduu ayal* hamarat, titiz, derli toplu kadın; *cımsalduu türdö* titizlikle, derli toplu bir biçimde, temiz olarak. < **cımsal+duu**.

cınıs Ar. 1. çeşit, nevi, tip, tür, soy; *too cınıstarı* dağ çeşitleri; **2.** *biyo.* cins, çeşit, tür, nevi. << Ar. جنس **cins** (PED 374a).

cınıstık biyo. cinsel, cinsi; üreme(s)i; *cınıstık müçölör* üreme organları. < **cınıs+tık**.

cıñ I Çin. джин⁵⁷ (cin) *yaklaşık altı yüz grama denk gelen, ağırlık ölçüsü biriminin adıdır; bir koygo bir cıñ apiyim beresiñ* bir koyuna bir **cıñ** afyon vereceksin.

cıñ II: iñ-cıñ bkz. **iñ I**.

cıñalaç = cılañaç.

cıñalaçta- = cılañaçta-.

cıñalayak = cıñaylak.

cıñalbaş = cılañbaş; *köynögü çok cılañaç, topusu çok cıñalbaş folk.* gömleği olmayan çıplak, örtüsüz açık baş.

cıñalbut = cıñaylak.

cıñaylak 1. yalın ayak; 2. ayak takımından biri, avare, serseri, baldırı çıplak; ◇ *cıñaylak katta-* gizli gönül ilişkisi olmak; *cıñaylak kattaş* gizli gönül ilişkisi; *al eköönün cıñaylak kattaşı bar* o ikisinin gizli gönül ilişkisi var.

cıñaylaktan- ayakkabıyı çıkarmak. < *cıñaylak+tan-*.

cıñda- *gün.* semirmek, yağlanmak, şişmanlamak, yağ toplamak; *koylor kuyruğun cıñday albadı* koyunların kuyruğunu yağ toplamadı, koyunlar (*henüz*) yağlanmadılar. < *cıñ+da-*.

cıñgıl *gün.* = cılgın.

cıñıra- çınlamak, takırdamak, tıngırdamak, şakırdamak. < *cıñ+ı+ra-*.

cıñıroo iş. **cıñıra-**'dan; çınlama, takırdama, tıngırdama, şakırdama. < *cıñıra-oo*.

cıp I *yansılama kelime; cıp et-* firt firt etmek; şıp diye, bir anda yok olmak; *cıp etip, üygö kirip ketti* bir anda ortadan kaybolup eve gitti; *cıp etip, çok boldu anında yok oldu; tartıp iyse, çuuldap, cebenin ogu cıp etip* (*okun dirseğini*) çekince ok ses çıkararak (firt firt) saplandı.

cıp II **cı** ile başlayan kelimelerin önüne gelerek anlamı kuvvetlendirir; **cıpcılma** 1) dümdüz, tamamen kaygan; 2) *mec.* görünüşte kibar, diplomatik, kurnaz; **cıpcılas** iz bırakmadan kayıplara karışmış, sır olmuş, ortadan kaybolmuş; **cıpcılmakay** bkz. **cılmakay**.

cıpar güzel koku, ıtır; güzel kokulu, ıtırılı; **cıpar samın** tuvalet sabunu; **cıpar cıttan-** güzel koku saçmak, hoş bir koku vermek, ıtır saçmak; **cıpar cıttuu** güzel kokulu, ıtırılı; ◇ **cıpar monçok** karanfil (çiçeği); **cıpar kindik** = *meer çöptüü* (bkz. *meer*). < ET *yıpa:r* (ED 878b).

cıparduu güzel kokulu, ıtırılı. < *cıpar+duu* < ET *yıparlığ* (ED 880a).

cıpcılañaç tamamen çıplak, çırılçıplak. < *cıp cılañaç*.

cıpcılma *bkz.* **cılma**.

cıpcılmakay *bkz.* **cılmakay**.

cıpıl-da- = **cıl-pıl-da-**; *cıpıldagan* çevik, dinç, canlı, oldukça hareketli, devingen, oynak.

cıpılıkta- hızlıca göz kırptırmak; *közü cıpılıktayt* o gözlerini hızlı hızlı kırptıyor (*harf.* gözleri hızlı hızlı kırptıyor). < *cıpılık+ta-*.

cıpılıktat- *et.* **cıpılıkta-**'dan; *köz cıpılıktat-* göz kırptırmak. < *cıpılıkta-t-*.

cır- yırtmak, parçalamak, kesmek, kesip yarmak; *suu arıktı cırıp ketti* su, kanalı yarıp gitti. < ET 1 *yér-* (ED 955a).

cıra 1. sel çukuru, yağmur ve sel sularıyla açılmış dere (*veya* çukur) (*büyük boyutta*);
2. büyük olmayan dağ geçidi. < *cır-a.* *krş.* Kzk., KKal. *jıra*; Alt. *d'ıra* [ESTYa 204].

cıraka yarık, çatlak, aralık.

cırdır- *et.* **cır-**'dan. < *cır-dır-*.

cırğa- bir şeyin tadını (*veya* zevkini) çıkarmak, bir şeyden tat (*veya* keyif) almak, zevk duymak, mesut olmak, mutlu olmak; bolluk içinde yaşamak, rahat bir yaşam sürmek. *krş.* Hak., Tuv. *çırğa-*; Alt. *d'ırğa-* [ESTYa 42].

cırgal haz, zevk, hoşnutluk, mutluluk, saadet, ferahlık, bolluk, mutlu hayat; *camandın cırgalı – uyku ats.* fakirin (*tek*) zevki uykudur; *cırgal kör-* bir şeyin tadını (*veya* zevkini) çıkarmak, bir şeyden tat (*veya* keyif) almak; *cırgal ber-* mutluluk vermek; eğlendirmek, sevindirmek, zevk vermek; *cırgal turmuş* neşeli, neşe içinde (olan) bir hayat; ◇ *cırgalum* iki gözüm; sevinç kaynağım (*kadın ölen kocasının ardından ona gözyaşı dökerken böyle isimlendirir*). < *cırğa-l.* *krş.* Hak., Tuv. *çırğal*; Alt. *d'ırğal*; [ESTYa 43].

cırgalçılık yaşamın (maddi) nimetleri olarak tanımlanan herşey, sevinçli, mutlu bir yaşam; *cırgalçılık dooru* faydalı, yararlı, mutlu zaman; *materialdık cırgalçılıktar* maddi nimetler; *emgeçilerdin materialdık cırgalçılığın coroguu kötörüü* emekçilerin maddi nimetlerinin artması (*veya* artırılması); *turmuş cırgalçılığı* hayatın nimetleri. < *cırgal+çılık*.

cırgalçılıktuu = **cırgalduu**.

cırgaldaş eşit derecede bolluk, hayatın nimetlerinin *birisiyle* eşit olması. < *cırgal+daş*.

cırgalduu 1. hayatın (maddi) nimetlerinin tamamından faydalanan, bolluk ve huzur içinde yaşayan; 2. bolluk, haz, zevk, bahtiyarlık, sevinç veren; sevinçli, neşeli, seviç içinde (olan), neşe içinde (olan). < *cırgal+duu*.

cırgalizm şaka bereket, bolluk, iyilik, haz, lezzet, zevk.

cırgalsız sevinci, hazzı olmayan veya sevinç, haz getirmeyen; sevinç içinde bir yaşamı olmayan veya bolluk sahip olmayan. < *cırgal+sız*.

cırgat- et. **cırğa-**'dan; haz, zevk, tat vermek; çok zevk vermek; *camandın can cırgatarı uyku ats.* fakirin (*tek*) can zevki uykudur. < *cırğa-t-*.

cırgatış iş. **cırgat-**'tan; *can saktaş oñoy, can cırgatış kıyın ats.* can koruma (*yani genel olarak yaşamak*) kolay, cana zevk vermek zordur. < *cırgat-t-ş*.

cırgatuu iş. **cırgat-**'tan. < *cırgat-uu*.

cırgı- *gün.* düşmek, yıkılmak, devrilmek.

cırık 1. delik, çukur; delik, delikli, delik deşik; kazılmış, deşelenmiş, delik deşik edilmiş; *cırık töö* burun kanatları delinmiş olan deve (*buyla*'dan, bkz. *buyla I*); *cırık ögüz* burnu delikli olan öküz, boğa (*çülük*'ten; bkz. *çülük*); *cırık iyne* deliği kırık olan iğne; *cırık iynesin kaltırbay, alıp ketti* ipliğin sonuna kadar herşeyi (*harf.* deliği kırık iğnesine kadar) topladı; 2. (veya **cırık ooz**) anat., tıp. tavşan dudak(ğ)ı, yarık dudak; 3. tavşan dudaklı, yarık dudaklı insan. < *cır-t-k* < ET *yérük* (ED 965a).

cırıl- *dön.-ed.* **cır-**'dan; paramparça, yırtık, yırtık pırtık olmak; yırtılmak, parçalanmak, parça parça olmak; *cakşı töönün murdu cırılбайт ats.* iyi devenin burnu yırtılmaz (*buyla*'dan; bkz. *buyla I*). < *cır-t-l-* < ET *yéril-* (ED 967b).

cırıl- et. **cırıl-**'dan; *kulun-tayın çıñırtıp, töönün murdun cırılтıp folk.* tayları tiz bir şekilde kişnetip, devenin burnunu (bkz. *buyla I*) yırttırıp. < *cırıl-t-*.

cırım I düz örgülü şeriti olan kısa kayış; *cırım örüü* düz kayış örme (*kamçı için yapılmış gibi, yuvarlak değil*); 2. arka kemere bağlanan semerdeki örgülü şeriti olan kayış; *oloñ-cırım* bkz. *oloñ I*; ◇ *cırım arpa* bkz. *arpa. krş.* Tuv. *çırım* “kolanla birleştirilen eyer kayışı” [ESTYa 43]. < Moğ. *cırım* [VEWT 127a].

cırım II ırım-cırım ikilemesinde görülür, tek başına kullanılmaz.

cırımda- (*kolanı bağladıktan sonra*) kolanın ucundaki örgülü şeritle sağlamlaştırmak, kısa kemer (veya kayış) ile sağlamlaştırmak. < **cırım+da-**.

cırımdat- *et.* **cırımda-**’dan. < **cırımda-t-**.

cırıñ ırıñ-cırıñ ikilemesinde görülür, tek başına kullanılmaz.

cırt cımcırt ikilemesinde karşımıza çıkar, tek başına kullanılmaz.

cırt- parçalamak, parça parça etmek, yırtmak; **cer cırt-** yeri kazmak, toprağı sürmek; < **cır-t-** < ET **yırt-** (ED 958b).

cırtak yaşaran **közü cırtak** gözleri yaşıyor, gözünden yaş akıyor (*başl. yaşlılar hakkında*). *krş.* Tuv. **çırtaq** hastalık (*gözlerde*); Uyg. **cirtaq** “trahom hastalığının iyileşmesinden sonra meydana gelen izler” [ESTYa 43].

cırtakta- 1. yaşarmak, yaşarmış olmak (*başl. yaşlıların gözleri hakkında*); 2. yersiz bir gülümseme yayılmak. < **cırtak+ta-**.

cırtalañda- = **cırtakta-** 2.

cirtañda- = **cırtakta-** 2; *tamaşa kılba, cirtañdap, eri ölgön ayal cesirge folk.* kocası ölmüş dul kadına gülme.

cirtañdat- *et.* **cirtañda-**’dan; **közün cirtañdatıp** (*hasta veya yaşlılarda*) gözden yaş çıkartıp. < **cirtañda-t-**.

cırtay- yaşaran gözlere sahip olmak, yaşarmak (*gözlerde, başl. yaşlıların*); **közdörü cırtayıp, sakalı appak bolgon** gözleri yaşarıp, sakalı bembeyaz olmuş; **cırtayıp karap olturgan uşul ünü çayıldak kekse abışka ele** yaşaran gözleriyle bakan, sesi cıyak şu ihtiyardır. *krş.* Tuv. **çırtay-** “çapaklanmak, çapak bağlamak, hastalanmak (*gözler hakkında*)” [ESTYa 43]

cırtık kopmuş, kopuk; pılı pırtı, yırtık pırtık, delik elbise, ayakkabı vs.; **cırtık teşikke külöt ats.** yırtık delikle alay ediyor; kazan çanakla alay ediyor; **cırtık etek** küçük hırpani, hırpani çocuk, çulsuz, yalın ayak başı kabak. < **cırt-t-k.**

cırtıl- *dön.-ed.* **cırt-**’tan; yırtılmak, parçalanmak, parça parça olmak; **köynöğü cırtılğan** gömleği yırtılmış veya elbisesi yırtıktır; **apkem tuulganda kara kementay kılıp berdi ele, aligeçe cırtılbayt bilmece** annem doğduğumda (*bana*) kara **kementay** (*bkz.*) dikip verdi, bu zamana kadar yırtılmadı (*cevap kölökö gölge*); **beti cırtılğan** (*kocasının ölümüne ağlayan dul kadın hakkında*) yüzü tırmalanmış, tırmıklarla dolu. < **cırt-t-l-** < ET **yırtıl-** (ED 961a).

cırtıluu I 1. paramparça (olmuş), yırtık, yırtık pırtık, dağınık, karışık; tırmalanmış, sıyrılmış; *kara çaçı cayıluu, kanduu beti cırtıluu folk.* kara saç dağınık, kan(lar) içinde kalmış yüzü tırmıklarla dolu. < *cırtıl-uu.*

cırtıluu II iş. *cırtıl-*'dan. < *cırtıl-uu.*

cırtış iş. *cırt-*'tan; **1.** yırtma, parçalama, parça parça etme; *etek cırtış bkz. etek; 2. etn.* ölüyü hatırlama töreni sırasında verilen hediyeler (0,5 metreden 3 metreye kadar büyüklükte olan kumaşın bir kısmı). < *cırt-ı-ş* < ET *yırtış-* (ED 961a).

cırtkiç *özanl., mec.* yırtıcı; sömürücü (olan), yağmacı (olan); yırtıcı hayvan, sömürücü, yağmacı; *cırtkiç aybandar* yırtıcı hayvanlar, canavarlar. < *cırt-kıç.*

cırtkiçtan- hayvanlaşmak, canavar kesilmek. < *cırtkiç+tan-*.

cırtkiçtik yırtıcılık; sömürücülük, yağmacılık; yırtıcılık; sömürgecilik, yağmacılık alışkanlığı. < *cırtkiç+tık.*

cırttır- *et.* *cırt-*'tan. < *cırt-tır-*.

cırtuu iş. *cırt-*'tan; yırtma, parçalama, parça parça etme. < *cırt-uu.*

cış gür, sık, sıkı; kesif, yoğun; devamlı, sürekli; aralıksız; bütün, eksiksiz, tam, tamam; *cış urganday cığıptır* (bitki, nebat hakkında) oldukça sık çıkmış; *cış urganday kalıñ tokoy* çok sık orman; *cış urganday köp kişi* pek çok insan, büyük bir kalabalık; *cış-cış* çok kez, sık, sık sık, sıkça, bir daha, tekrar tekrar; *cıştan cış* çoktan çok, çoğun çoğu. *krş.* KKal. *jıs*; Tat. *yış*; Alt. *d'ış*; Hak. *çıs* [ESTYa 44]. < ET *yış* (ED 976a).

cışaan = cışana; cakşılıktın cışaanı iyiye işaret.

cışana *İr.* işaret, belirti, alâmet; *cazdın cışanası keldi* baharın işareti geldi, baharın kokusu geldi. < *İr.* نشانه *nişāne* (PED 1403b).

cışanaluu (insanlar hakkında) iyi alışkanlıkları olan, ümit veren; mutluluk getiren; *cışanaluu bala* ailesine mutluluk getirmek zorunda olan çocuk (*oğlan*); *cışanaluu kelin* terbiyeli mizacı olan genç kız. < *cışana+luu.*

cışı- ovmak, ovuşturmak; temizlemek; *samoordu kum menen cışı* semaveri kum ile temizle; *arkamdı cışıp ber* sırtımı ov.

cışıl- *ed.* *cışı-*'dan; **2. mec.** zayıflamak; *kızıl toru betteri, ak cuumal çalıp, cışılıp kalgan* kırmızı yanakları sarardı ve çöktü; *al cışılıp kalıptır* veya *kazısı cışılıp kalıptır* karın yağını boşalttı. < *cışı-l-*.

cışıluu iş. *cışıl-*'dan; zayıflama. < *cışıl-uu.*

cışın- *dön.* **cışı-**’dan; kendini ovmak, ovunmak. < **cışı-n-**.

cışınuu *iş.* **cışın-**’dan. < **cışın-uu**.

cışıt- *et.* **cışı-**’dan. < **cışı-t-**.

cışkıla- *tekr.* **cışı-**’dan; **oozun çaykayt cışkılup** ağzını silerek temizleyip (*harf. dışı fırçayla temizliyor*). < **cışı-kıla-**.

cıştık sıklık, yoğunluk (*örn. orman*); sıklık (*nüfus, halk, ahali*); **kalktın cıştıgı** nüfus yoğunluğu. < **cış+тік**.

cıştır- *et.* **cışı-**’dan; **samındatıp cuudurup, darayı menen cıştırıp folk.** ipekli kumaşı sabunla ovdurup yıkatıp kurutmuş. < **cışı-tır-**.

cıt koku; **sarı maydın cıtı kelip turat** eritilmiş inek yağının kokusu geliyor; **atırdın cıtı kelip turat** esansın kokusu geliyor; **may cıtı kılıp** bir miktar yağlı yapıp (*koku için — yemeği*); **cıtı da çok** kokusu da yok; **cıt-cıbir** her türlü kokular; **bir nerseni it-cıtı bilinebi?** bir şeyin kokusu mu geliyor?; **cıt al-** koku almak, koklamak, duymak, hissetmek; **üç arkar, cıt alıp, Tootaydı köröt da, dırkoyup, aşıp-şaşıp, alda neçe kırdı aşıp cönöyt** üç dağ koçu, hissedip, Tootay’ı görürler, ürkerek, korku içinde pek çok geçidi aşıp giderler; **cıt alış-** 1) birlikte koklamak, koklaşmak; 2) *mec.* anlaşmak, koşullar (*veya şartlar*) üzerinde uyuşmak; **cıt alışkan kuular** genel sırrı olan kurnazlar; aynı ekip, aynı çete; 3) *mec.* ağız tadıyla yaşamak, dirlik düzen içinde yaşamak, dostluk ve barış içinde yaşamak; **ayrılбай, cıt alışıp, bir cürölü, bolbosun kanduu soguş, kanduu zaman ş.** ayrılmadan, dirlik düzen içinde yaşayacağız, kanlı savaş, kanlı zaman olmasın; ◇ **cıt siñiş-** alışmak; **cıt siñişip, erdi-katın bolup, beş cıl birge ömür sürüp keldik** alışıp, karı koca olup, beş yıl bir ömür sürdük; **apiyimge cıt kılıu etn.** afyonun toplanması sırasında yapılan diriltme, hayata döndürme (*afyon tarlasında paçavrayı yağa batırıp yakarlardı*); **aş-cıt = aş 3; aş-cıtına karabay, kör Köböşkö tiydi** (*kocası için*) verilen yemek *veya* ayine kadar beklemeden, mezara girdi; **cıtı ele tuugan kişi** dış kapının mandalı; suyunun suyu. < ET **yı:d** (ED 883a).

cıtçıl koku alma duyusu iyi olan; **murdu cıtçıl** burnu iyi koku alır (*lezzetli yemeğin kokusunu hisseder*). < **cıt+çıl**.

cıtık- alışmak (örn. *uzun zaman kullanılan bir şey veya uzun süre yaşanan bir eve*);
cıtıgıp kalsañ da, çeççi eski kastümüñdũ eski elbiseni çıkarsan da, ona alışmışsındır.

cıtırka- gün. koklamak. < **cıt+ı+rka-**.

cıtta- 1. koklamak; 2. okşamak, sevmek, sevip okşamak, öpmek (özellikle çocukları
 öpme sırasında aynı anda burunlarıyla koklarlar); *anın alkımınan şuu degize
 cıttap, çop degizip öptũ* boynunu öpüp burnuyla kokusunu çekti ve şap diye öptü;
tamagiñdan, balam-ay, takıldatıp cıttayın folk. çocuğum boynunu (harf.
 boğazını) şap diye öpeyim; *oñ betinen bir cıttap, sol betinen bir cıttap folk.*
 (çocuğun) sağ yanağını bir kez öptü, sol yanağını bir kez öptü. < **cıt+ta-** < ET
yıdla- (ED 890b).

cıttagıla- tekr. **cıtta-**'dan; *balanı booruna kısıp, cıttagılap catıp, közüñün caşına ee
 bolo albay kaldı* çocuğu bağrına basıp öptü, göz yaşları içinde kaldı. < **cıtta-gıla-**.

cıttamay koklama; *alakan cıttamay* avuç içini kullanarak içmek (mezeyle birlikte
 avuç içini koklayarak içmek); *takıya cıttamay* "takke altından" içmek (krş. Ruslar
 gibi içmek "dil altından"). < **cıtta-may**.

cıttan- dön. **cıtta-**'dan; kokmak, koku gelmek, koku vermek, koku yaymak, koku
 saçmak, koku çıkarmak; *bir şey* (kokusu) vermek, andırmak; *kuykalagan şıyrak
 cıttanıp turat* ütölmüş baldır kokuyor; *cıpar cıttanat* güzel koku saçıyor, hoş bir
 koku veriyor, ıtır saçıyor; *piyaz cıttanat* soğan kokuyor, soğan kokusu veriyor;
altımış batman buuday cep, dan cıttangan çoñ Coloy folk. (bir seferde) altmış
 batman (bkz. **batman**) buğday yiyip, büyük Coloy (bkz. **coloy 2**) buğday ekmeği
 kokuyor. < **cıtta-n-** < ET **yıdla-** (ED 891a).

cıttaş- işt. **cıtta-**'dan; *atar cıttaşıp, baştarın caykaştı* atlar koklaştılar ve başlarını
 savurdular; *moynunan cıttaşıp* (uzun süren ayrılıktan sonra yakın erkek
 arkadaşlar veya akrabalar hakkında) birbirinin boynunu öpmek; *mekirenip
 cıttaş-* sessizce sevinçle öpüşmek (bkz. **mekiren-** 1); *eki dos kayra cıttaştı,
 erikkenin cıtarıp folk.* iki arkadaş özlem gidererek yeniden öpüştiler. < **cıtta-ş-** <
 ET **yıdlaş-** (ED 891b).

cıttat- et. **cıtta-**'dan; 1. koklatmak; koklamaya zorlamak; *nas cıttatıñız* enfiye
 koklatınız; 2. öptürmek, öpmeye zorlamak (bkz. **cıtta-** 2). < **cıtta-t-**.

cıttuu kokulu, kokusu olan, kokan, koku veren, koku saçan, güze kokulu, rayihalı, ıtırılı; *alma cıttuu* elma kokulu; *atır cıttuu* veya *cıpar cıttuu* güzel kokulu, aromalı, hoş kokulu, güzel koku veren. < *cıt+tuu* < ET *yıdılığ* (ED 890a).

cıy = **cış**; *cıy uçurayt* sık sık karşılaşılır, bolca bulunur.

cıy- yığmak, yığın (veya küme) halinde toplamak, toparlamak, bir araya getirmek; biriktirmek, toplamak; *cıysa – ceñdey*, *caysa – köldöy bilmece* yen gibi yığsa, göl gibi yaysa (*cevap* çiy; bkz. **çiy I 1**); *caman kadın, terisin cıybay, itten köröt ats.* kötü kadın derisini toplayamaz köpeği suçlar (*derisi kırıştığında, buruştuğunda*); *tapkan-cıygan* veya *cıygan-tergen* kazanma ve tasarrufla elde edilenler, tasarruflar, birikimler; *cıygan-tergen akça* para tasarrufları, birikimle elde edilen para; *bardıger tapkan-cıyganım* biriktirdiğim ve topladığım herşey; sahip olduğum herşey; ♦ *at için cıybadı* at karnını toplamadı (*fazla yağları inmedi*); *tizgin cıy-* dizgini çekmek, germek; *attın tizginin cıyıp cür* veya *oozun cıyıp cür* atın dizginini iyice çek, atın başını boş bırakma sık; *at oozun cıybay* at tam yürüyüşle gitsin; *oozumdu cıyıp algıça “barbaysın” dedi* henüz konuşmaya başlamaya zaman bulamadan, o artık “gidemezsin” dedi. < ET *yığ-* (?*yı:ğ-*) (ED 897a).

cıydır- et. **cıy-**'dan; yığdırmak, toplatmak; ♦ *akıl esin cıydırbay* göz açtırmadan, apansız, hazırlıksız (olarak), ansızın, birdenbire. < *cıy-dır-* < ET *yığtur-* (ED 900a).

cıygandaş kazançta ortak, edinime birlikte katılan; *tapkanımız – cıygandaş, bir çoñoyduk – kurbaldaş folk.* kazandıklarımız ortak, bir büyüdük, yaşıtız; *bosogo altın cıygandaş, çatakta birge karmalaş* eşik altın ortak, kavgada (*rakiplerle, muhaliflerle*) birlikte kapıştık. < *cıy-gan+daş*.

cıyık vergiler, gücünün üstünde toplanan vergi; haraç; *bozdotkonu cardını – boluštardın cıyığı* ş. fakiri acı gözyaşlarıyla ağlatan nahiye müdürünün vergisidir. < *cıy-ı-k*.

cıyıl- dön.-ed. **cıy-**'dan; toplanmak, toplaşmak, kalabalık etmek, yığılmak; yığılmak, yığın oluşturmak, üst üste konulmak, kat kat dizilmek, toplanmak, istif edilmek, birikmek; *cıyılğan curt* toplanmış halk; *törkünü cakındın töşögü cıyılbayt ats.* kadının yakın akrabalarının yatağı toplanmaz (*evi toplamaz, olsa olsa kadın da akrabalarına iş koşar*). < *cıy-ı-l-* < ET *yığıl-* (ED 901b).

cıyılış iş. **cıyıl-**'dan. < **cıyıl-t-ş**.

cıyılış- iş. **cıyıl-**'dan. < **cıyıl-t-ş-**.

cıyılıu I 1. toplanmış, yığılmış; 2. kaldırılmış, toplanmış (olan); **cıyılıu tösök** toplanmış yatak. < **cıyıl-uu**.

cıyılıu II iş. **cıyıl-**'dan. < **cıyıl-uu**.

cıyım vergi, resim, harc; **düñ cıyım** brüt olmayan, gayri safi vergi; **dandın düñ cıyımı** tahılın gayri safi vergisi; **suu cıyımı** su resmi, su vergisi; **cıyım-terim** hasat, kaldırma, kaldırılma (örn. *ürün, mahsül*). < **cıy-t-m**.

cıyın 1. hasat, kaldırma, kaldırılma, toplama (örn. *ürün, mahsül*); 2. toplantı, insan sürüsü, guruh; kalabalık; **araday cerge çaraday cıyın ats.** habbeyi kubbe yapma (*harf. küçük alanda büyük çorba tası kadar kalabalık etme*). < **cıy-t-n** < ET **yığın** (ED 904a).

cıyın- dön. **cıy-**'dan; toplanmak, toplaşmak, kendine çeki düzen vermek, bir araya getirmek; **ertereek cıyın** daha erkenden toplanın; **etek-ceñin cıyınıp, işke kırıştı** eteğini, yenini çemreyip işe girdi; **aldındagı karanın tizginin tartıp, cıyınıp folk.** altındaki yağız (*atın*) dizginini çekip, (*kendine*) çeki düzen verdi; **aldı-artın cıyınıp** önünü ardını toplayıp, kendini tam bir düzene sokup. < **cıy-t-n** < ET **yığın** (ED 904b).

cıyında- birikmek, toplanmak. < **cıyın+da-**.

cıyındı 1. yığıntı, birikinti; 2. toplam, top. < **cıyın-dı**⁵⁸.

cıyıntık 1. bilanço, sonuç, netice; **cıyıntık çigar-** bilançosunu çıkarmak (veya yapmak), muhasebesini yapmak, hesaplamak, saymak; 2. kitap; **mıyzam cıyıntığı tar.** kanun, yasa, kanunlar mecmuası; 3. özenlilik, dikkatlilik, titizlik; **etek-ceñi dalbırap, cıyıntığı çok bolot folk.** eteği, yeni sallanıp duruyor, özenli değildir; 4. **mat.** toplam, tutar, yekün. < **cıyın+tık**.

cıyıntıkta- bilançosunu çıkarmak, hesaplamak, saymak. < **cıyıntık+ta-**.

cıyıntıkta- dön.-ed. **cıyıntıkta-**'dan; bilançosu çıkarılmak, hesaplanmak, sayılmak. < **cıyıntıkta-l-**.

cıyıntıktuu sık, sıkışık; toplu; yoğun; katı; kesif. < **cıyıntık+tuu**.

cıyır sık, sık sık, sıkça; **cıyır uçurayt** sık sık görüşüyor (*çok sayıda*). < **cıy-t-r**.

cıyır-, cıyr- bükmek, katlamak, buruşturmak; *şilisin cıyırıp, üñküyüp* boynunu büküp, somurtup. *krş.* Trkm. *yığır-*; Nog., Bşk. *yıyır-*; Kmk., Tat. *cıyır-*; Hak., Şor. *çığır-*; Kzk., KKal. *jıyır-* [ESTYa 272].

cıyırıl-, cıyrıl- *dön.-ed.* **cıyır-**'dan; çöreklenmek (*yılan, kurt hakkında*); büzülmek; buruşmak, kırışmak; *arık betinin etteri ogo beter cıyırılıp, kurgatkan almaday bolup, köründü* zayıf yüzünün etleri çok fena buruşup, elma kurusu gibi göründü; *cıyrılbay, kenen oturgun* büzülmekten, rahat otur; *cılandı körgöndö boyum cıyırıla tüştü* yılanı kördüğümde bedenim iğrendi (*nefretten, tiksintiden*). < *cıyır-ı-l-, cıyr-ı-l-* < ET *yığırıl-* (ED 906b).

cıyırıl-, cıyrıl- *et.* **cıyırıl-**'dan; büzdürmek, bükürmek; buruşturmak, kırıştırmak; *kabak cıyırıl-* kaşlarını çatmak veya alnını buruşturmak. < *cıyırıl-t-, cıyrıl-t-*. **cıyırılıu, cıyrılıu** *iş.* **cıyırıl-**'dan. < *cıyırıl-uu, cıyrıl-uu*.

cıyırma yirmi; *cıyırma bir* 1) yirmi bir; 2) *kart.* yirmi bir. < ET *yégirmi:* (ED 915b).

cıyıruu, cıyruu *iş.* **cıyır-**'dan. < *cıyır-uu, cıyr-uu*.

cıyış *iş.* **cıy-**'dan; **1.** toplantı; **2.** *tar.* vergilendirme, vergi koyma, gücünün üstünde toplanan vergi; **3.** *etn.* el işi, elde yapılmış iş için kadın toplantısı (*ip, iplik getirip giysileri vs. dikerek; her kadın toplantıya yemeğiyle gelir*). < *cıy-ı-ş*.

cıyış- *işt.* **cıy-**'dan, = **cıynaş-**. < ET *yığış-* (ED 909a).

cıyıştır- *et.* **cıyış-**'tan; **1.** toplamak; **2.** tasfiye etmek, arıtmak (*örn. ticareti, işletmeyi*); **3.** toplamak, çeki düzen vermek (*örn. odayı*). < *cıyış-tır-*.

cıyma: *cık-cıyma* ağzına kadar dolu, dopdolu; oldukça çok; *sandığı anı-munu menen cık-cıyma* sandığı her türlü öteberi ile doludur; sandığı her türlü eşya ile dolup taşıyor. < *cıy-ma*.

cıyna- yığmak; yığın (veya küme) halinde toplamak; *tentek çokmor cıynayt ats.* yaramaz sopaları toplar (*bkz. çokmor*); *tastorkon cıyna-* sofrayı (veya masayı) toplamak (*hoş yemek veya ikramdan sonra*). < *cıyin-a-*.

cıynak **1.** kitap, antoloji; *ırlar cıynagı* şiir antolojisi; **2.** toplam, yekün; **3.** inceleyici, titiz, özenli, dikkatli (*biri hakkında*); *cıynak cıgıt* titiz, özenli delikanlı. < *cıyna-k*.

cıynakta- **1.** toplamak, derlemek, toparlamak, derleyip toparlamak, tamamlamak, takım yapmak, koleksiyon yapmak; **2.** bilançosunu çıkarmak, hesaplamak, saymak. < *cıynak+ta-*.

cıynaktal- dön.-ed. **1.** toplanmak, derlenmek, toparlanmak, derleyip toparlanmak, tamamlanmak, takım yapılmak, koleksiyon yapılmak; **2.** bilançosu çıkarılmak, hesaplanmak, sayılmak. < **cıynakta-l-**.

cıynaktık özenlilik, dikkatlilik. < **cıynak+tık**.

cıynaktoo iş. **cıynakta-**'dan; **1.** derleme, devşirme, toplama, takım yapmak, koleksiyon yapma; **2.** bilançosunu çıkarma, hesaplama, sayma. < **cıynakta-oo**.

cıynal- dön.-ed. **cıyna-**'dan; derlenmiş, toplanmış olmak; toplanmak, yığılmak; **el cıynaldı** halk toplandı; **tastorkon cıynaldı** (ikramdan sonra, yemekten sonra) 1) (eski yaşam biçiminde) sofrası toplandı (yemek artıklarıyla ve kap kacaklı); 2) (şimdi) masa örtüsü toplanıyor; **çay içilip, tastorkon cıynaldı** çay içildi, masa örtüsü toplandı; **tastorkon cıynalıp, kolgo suu keldi** masa örtüsü toplanıp, (el yüz yıkama için) su (yemekten sonra) geldi. < **cıyna-l-**.

cıynalış iş. **cıynal-**'dan; toplantı; **erteñ cıynalışka baram** yarın toplantıya gideceğim. < **cıynal-ı-ş**.

cıynalış- II iş. **cıynal-**'dan. < **cıynal-ı-ş-**.

cıynañkır- yığın halinde toplamak; **butun cıynañkırıp oturdu** ayaklarını (altına alarak) toplayarak oturdu. < **cıyna-ñ-kır-**.

cıynaş- iş. **cıyna-**'dan; birlikte toplanmak, toplaşmak. < **cıyna-ş-**.

cıynaştır- et. **cıynaş-**'tan; **1.** toplatmak; **2.** toplatmak, çeki düzen verdirmek (örn. odayı); **uyattı cıynaştırıp koyup** bkz. **uyat**. < **cıynaş-tır-**.

cıynat- et. **cıyna-**'dan; toplatmak; **elin cıynatıp alıp** halkını toplattı. < **cıyna-t-**.

cıynatıl- dön.-ed. **cıynat-**'tan; toplatılmak (üçüncü şahsın emriyle); **otun cıynatıldı** (toplama emredildi ve) odun toplandı. < **cıynat-ı-l-**.

cıynattır- et. **cıynat-**'tan; **elden sogum-çigım cıynattırgan** (kendilerinin) masraflarının ödenmesi için (ahaliden) toplattırmış. < **cıynat-tır-**.

cıynoo iş. **cıyna-**'dan; toplama, derleme, devşirme; **calpı cıynoo** brüt olmayan, gayri safi ürün; **ayrım-ayrım bölök çaap-cıynoo ta.** ayrı hasat (mevsimi). < **cıyna-oo**.

cıynooçu toplayan, derleyen, toplayıcı; **tek.** montaj işçisi, montajcı, montör; **cıynooçu tseh** montaj atölyesi. < **cıynoo+çu**.

cıyr- bkz. **cıyır-**.

cıyırıl- bkz. **cıyırıl-**.

cıyırıl- bkz. **cıyırıl-**.

cıyruu bkz. **cıyruu**.

cıyuu iş. **cıy-**'den; derleme, devşirme, toplama, hasat, kaldırma, kaldırılma; birikme, biriktirme, birikim; **töşönçü cıyuu** yatak toplama; **öz tömönçüsün özü cıyuuday erinet** ş. kendi yatağını toplamaya üşeniyor; **egindi orup-cıyuy** hasat (veya hububat) kaldırma, ekin kaldırma, ürün kaldırma. < **cıy-uu**.

cibek ipek; ipekli, ipek(s)i, ipekten olan; **tal cibektey kuyruğu** kuyruğu (*atın*) ipek gibi; **cibekti cün kıl-** 1): **cibekti tutalbagan cün kılāt, katındı kütö albagan küñ kılāt ats.** ipeği kullanamayan yün yapar, karısına özen göstermeyen köle yapar; 2) *mec.* kıymetli *bir şeyi* kötülükle, beceriksiz davranışla bozmak; **cibek türüü** kozadan iplik çıkarma; **cibek türüü kombinat** kozadan iplik çıkarma fabrikası. *krş.* Trkm. **yüpek**; Gag. **yipek**; Uyg. **jipək**; Kmk. **yibek**; Alt. **d'ibek**; Hak. **şibek**; KKal. **jibek**; Kzk. **jibek** [ESTYa 269].

cibekçi ipekçi, ipek böcekçisi, ipek yetiştiren. < **cibek+çi**.

cibekçilik ipekçilik, ipek böcekçiliği. < **cibekçi+lik**.

ciber- 1. göndermek, yollamak, sevk etmek; 2. geçirmek (*izin vermek, müsaade etmek*); 3. yardımcı fiil rolünde, **ir-** II (bkz.) ve **iy-** V (bkz.) uygun düşer; **ıylap ciberdi** ağlayıverdi, ağlamaya başladı; **kıykırıp ciberdi** bağırdı, haykırdı; **ırdap ciberçi** hadi, uyu bakayım; **çaydı tez-tez uurtap ciberip, sırtka çıkkısı kelet** çayı çabuk çabuk içip dışarı çıkmak istiyor; ◇ **köz ciberip** göz atıp. *krş.* Trkm. **i:ber-/t:ver-**; Özb. **ibər-/ibär-**; Nog. **yiber-/jiber-**; Bşk. **yiber-/jibär-**; Kzk., KKal. **jiber-** [ESTYa 322].

ciberil- *dön.-ed.* **ciber-**'den; 1. gönderilmek, yollanmak; gönderilmiş, yollanmış olmak; 2. geçirilmek; müsaade edilmek, uygun görülmek, mümkün sayılmak; **ciberilgen kata** geçirilmiş, yapılmış hata. < **ciber-i-l-**.

ciberilüü iş. **ciberil-**'den. < **ciberil-üü**.

ciberilüüçü gönderilen, vazife ile yollanılan; **kurskö ciberilüüçülör** kursa gönderilenler. < **ciberilüü+çü**.

cibert- *et.* **ciber-**'den; göndertmek, yollatmak, bırakmak, salıvermek. < **ciber-t-**.

ciberttir- *et.* **cibert-**'ten; gönderttirmek, yollattırmak, sevkettirmek; **kişi ciberttir-** insan gönderttirmek.

ciberüü iş. **ciber-**'den. < **ciber-üü**.

ciberüüçü gönderen, gönderici; **akça ciberüüçü** para gönderen; **cok kılıp ciberüüçü**

bir şeyi bozan, mahveden, yok eden veya boşu boşuna harcayan, savuran. < **ciberüü+çü.**

cibi- nemli olmak, nemlenmek, ıslanmak; yumuşamak; *mec.* yatışmak, gevşemek; ◇

cürögüm cibidi veya **içim cibidi** yüreğim yumuşadı, hoşlandım, duygulandım;

boyu cibip oturat hoş bir rahatlık halinde oturuyor. *krş.* Nog. **yibi-**; Alt. **d'ibi-**;

Kzk. **jibi-** [ESTYa 26].

cibit- *et.* **cibi-**'den; nemli yapmak, nemletmek, ıslatmak; suda yumuşatmak, suya

bastırarak yumuşatmak ve yumuşatmak. < **cibi-t-**.

cibitiñki hafifçe ıslatılmış. < **cibit-i-ñ-ki.**

cibitiñkire- hafifçe ıslatmak. < **cibit-i-ñ-kire-**.

cici sıvı inek dışkısı (*ishalde*).

ciciñ idrarını (veya sidiğini) tutamama (*hastalık, başl. kısırağın*); **ciciñ bee** idrarını

tutamamaktan mustarip olan kısarak.

cigde gün. = **ciyde.**

ciger *İr.* **1. gün.** = **boor I**; **2. mec.** yiğitlik, yüreklilik, cesaret; **cigerden tay-** veya

ciger cogot- cesaretini yitirmek, cesaretini kaybetmek, ümitsizliğe düşmek; **al**

cigerinen taybayt veya **al cigerin cogotpoyt** o, cesaretleniyor, cesaretini

kaybetmiyor, zayıf düşmüyor. < *İr.* جگر **ciger** (PED 366b).

cigerden- cesaretlenmek, yüreklenmek, kendinde cesaret bulmak, cesarete gelmek,

enerji toplamak. < **ciger+den-**.

cigerdüü yürekli, cesaretli, cesur, gözü pek, korkusuz, özverili, fedakârca; aktif, faal;

cigerdüü işteyt özveriyle, fedakârca çalışıyor; **cigerdüü katışuu** aktif bir biçimde

katılma. < **ciger+düü.**

cigit 1. delikanlı, yeniyetme, oğlan, genç, küçük erkek; yiğit, babayiğit, koç yiğit;

cigit ölör cerine külüp barat ats. yiğit öleceği yere gülerek gider; **cigit üydö**

tuulat, cooda ölöt ats. yiğit evde doğar, savaşta ölür; **2.** nişanlı, yavuklu, sözlü;

cigit kelse, kız dayar ats. delikanlı gelse, gelin hazırdır (*işten bile değildir*); **boz**

cigit 1) küçük oğlan, yeniyetme, delikanlı; 2) *gün.* lifli step yabani buğdayı; **3.**

tar. beyin daima yanında onun atıyla hizmetinde bulunan, cezai işine varıncaya

kadar onun bütün işini yerine getiren, hizmette bulunan memur (*yaştan bağımsız*

olarak); **4. tar.** Kırgızlarda daha aşağı görevdeki memur, ayak işlerine bakan,

ayakçı; **5. tar.** binici, ata iyi binen, at oynatan (*özel korumalar, han üyeleri veya drujina muhafızları*); *ata uulunun baarısın cigit kılıp almakka folk.* (harf. baba) oğullarının hepsini gerektiği gibi binici yaptı; ◇ *cigit-calañ tar.* atlı maiyet erkani veya seçkin, soylu kişi. < ET *yigit* (ED 911b).

cigitçilik genç erkeğe, yiğitliğe özgü olan herşey. < *cigit+çilik*.

cigitek küç. *cigit*'ten; gencecik, oğlancağız. < *cigit+ek*.

cigitovka at cambazlığı (yapma).

cigitsin- benz. *cigit*'ten; yiğitlik taslamak, yiğitlik göstermeye çalışmak. < *cigit+sin-*.

cigittik 1. gençlik, gençlik çağı, delikanlılık; *cigittik öttü aşkan beldey folk.* gençlik, aşılın geçit gibi geçti; **2.** babayiğitlik. < *cigit+tik* < ET *yigitlik* (ED 912a).

cik dikiş; yarık, çatlak, rahne, aralık; *cik-cik bolup* yıpranıp, yırtılıp; ufak parçalar halinde söküp; *küynök cik-ciginen söğüldü* elbisenin bütün dikişleri söküldü; *cik tüşpöyt* veya *cik berbeyt* parçalanmaz, yarılmaz; düşmez (örn. *ağaç kütüğüne baltanın darbesi*); *cik tüşürö albadım* parçalayamadım (örn. *odun*); ◇ *cik acırat* veya *cik car-* veya *cik ayır-* (araya) ayrılık sokmak, nifak sokmak, düşmanlık yaratmak; *cik acıratıl-* ed. *cik acırat-*'tan; *tap cigi acıratılğan* veya *tap cigi açılğan* sınıflara ayrılma meydana gelmiş; *alardın arasına cik tüştü* onların araları açıldı; *cigin bilgizbey* gizlice, gizli olarak, el altından; *köönünö cik tüştü* veya *cürögünö cik tüştü* yüreğine kuşku düştü. *krş.* Kzk., KKal. *jik*; Hak. *çik*; Kmk. *yik*; Alt. *d'ik* [ESTYa 197].

cikçil pol. esk. hizipçi. < *cik+çil*.

ciki yeşile, maviye çalan kır (*renkte*) fare otu (*ot*).

cikiy- başı omzun içine çekmek (*kamburluk hakkında*); *cikiygen* kamburlaşmış, beli çökük (*başı omzun içine çekip*); *cikiygen, küçü ketip olturganda, Tokonu selt ettirdi itter ürüp folk.* kamburlaşmış vücuduyla, gücü tükenip oturduğunda, köpekler ürüyüp Toko'nu ürküttü.

ciksiz dikişsiz; yarıksız, çatlaksız, aralığı olmayan; *ciksiz taş* yarıksız taş, bütün taş (örn. *mezar, kabir*); *ciksiz eşik* yarığı olmayan kapı; *ciksiz cerden cel cetpeyt ats.* yarığı, çatlağı olmayan yerden yel çıkmaz (*herhangi bir suçlunun ağzından dedikodu çıkarsa*). < *cik+siz*.

ciktel- **1.** dikişi sökülme; **2.** katmanlara, tabakalara ayrılma; **3. esk. dil.** kişiye ve sayıya göre değişmek. < *cik+te-l-*.

cikteliş iş. **ciktel-**'den; **1.** katmanlara ayrılma, tabakalara ayrılma; *taptık cikteliş* sınıflara ayrılma; **2.** *esk. dil.* kişiye ve sayıya göre değişme. < **ciktel-i-ş**.

cilbik 1. süregelen (veya kronik) ishal (*başl. hayvanlarda*); **2.** *mec.* bir deri bir kemik kalmış, çok zayıflamış, cılızlaşmış; **cilbik kunaacın** bir deri bir kemik kalmış düve.

cilciy- = **kirbiy-**.

cilik ilik, borumsu kemik, boru şeklinde kemik; **semiz arıktap, arıktın ciligi üzülgön kez** şişman zayıflayıp, zayıfın iliği parçalandığı zaman (*yani açlık zamanında*); **kaşka cilik** uyluk kemiği, kalça kemiği; **coto cilik** veya **tokmok cilik** büyük kaval (veya baldır) kemiği (**cilik** ortasında); **karcilik (karı cilik)** ön kol kemiği (*eski geleneğe göre kemikleri yere çakmak gerekirdi ki burada düşmanın sonraki neslinde soylu biri dünyaya gelmesin*); **küñ cilik** veya **mukıy cilik** 1) dizden kürek kemiğine kadar olan kemik (*hayvanlarda*; **cilik**'ten gövdeyi taşıyan kısmın sonuna kadar); 2) omuz kemiği; pazı kemiği (*insanların*); ◇ **cilik çağıp, çuçugun sorup** yaşamdan zevk alıp, zevk sefa sürüp (*harf. kemik kırıp, ilik sömürüp*); **ilik-cilik** hısım, akraba. < ET **yilik** (ED 927b).

cilikte- gövdeyi parçalara ayırmak, gövdeyi parçalamak; **ciliktep, maydalap kaynatkan et** parçalanıp, ufaltılarak kaynatılan et; ◇ **ciliktep sura-** detaylı bir şekilde sülale, soy sop soruşturmak (*hangi boydan, kabileden, aileden, soydan vs.*); **ceti atasınan beri ciliktep surap** yedi sülalesini detaylı bir şekilde soruşturup. < **cilik+te-**.

cilinçik baldırın çift kemiklerinin büyüğü, incik kemiği (*diz kapağından topuğa kadar olan kemik*); **cilinçigim kakşadı** incik kemiğim sızladı, ağrıdı; **cilinçiğindi çagamın!** ben seni toz ederim, senin külünü savururum! (*harf. incik kemiğini parçalara ayırıyorum!*). *krş. Kzk., KKal. jilinşik* "kaval kemiği" [ESTYa 266].

cin I Ar. 1. cin, şeytan, iblis, ifrit; **cin ooru** akıl (veya ruh) hastalığı; **2.** (veya **cin ooru**) öfkeli, cinleri başına toplanma, cin ifrit olma; **cin ooru tiybey, bakşı çok folk.** cinleri başına toplamadan, şaman yok; **baylatma cin** çok öfkeli olma durumu; **cin okugan moldo etn.** cin okuyan molla, akıl hastalığını büyüyle kovan molla; **3.** kudurmuş, hiddetli, cinli, osuruğu cinli, meczup; **akıldan adaşsa, cin bolot ats.** akıl yanılırsa, aklını oynatırsa, deli olur; **akıl aşsa, cin bolot ats.** eğer (*insanın*) akli gereğinden çoksa, (o) deli olur; **4. etn.** şaman'ı güya ziyaret eden

ruhlar ve onun kendinden geçmesi sırasında suya inenler; *bakşı cinin çakırdı folk.* şaman ruhlarını çağırdı; *bakşı cindi okuyt* veya *bakşı cindi köröt etn.* şamanın kendinden geçtiği an (*cinleri başına toplandığında, kızgın demir vs. diliyle yalayarak*); *cinin kaktı* onun burnunu sürttü (veya kırdı), gururunu kırdı; *cini karmadı* çok kızdı, köpürdü, küplere bindi; *kayta mini karmay kaldı* tekrar köpürdü, yine çok kızdı, gene küplere bindi; *cin karmat-* kızdırmak, incitmek, öfkelenlendirmek, hiddetlendirmek; *köp cinimdi karmatsaň, körüñö bolsun kirgeniñ folk.* beni çok kızdırırsan, mezara girersin; *seni cin urup turabı?* deli misin?, gerçekten delirdin mi?, aklını mı oynattın?; *aga cin tiydi* öfkeleni, cin ifrit oldu; *cinime tiybe!* beni kızdırma!; *cinime tiyseñ* beni kızdırırsan; *cin agıt-veya cin çıgar-* öfkeyle saldırmak; *çındap cinim agıtıp, salışsam dep, kelgemin folk.* çok öfkeli bir şekilde saldırıp, dövüşsem diyerek geldim. << Ar. جن *cin* (PED 372b)

cin II midenin içindeki(ler); *töö cinin bürküp iydi* deve gevişini tükürdü; *bok-cin* bağırsak ve midenin içindeki(ler); *kan-cin* (güzel adlandırma **bok-cin** ile birlikte) pis su (*harf.* kan ve midenin içindeki şeyler); ◇ *kan tök dese, cin tökkön folk.* akılsızca çaba gösterdi (*harf.* kan akıt denildiğinde, midesinin içindekileri boşaltıyor); *bogu-cini menen kaynasın!* şeytan onunla!; bu da iş mi! (*harf.* bağırsağın içindekilerle midedekiler birlikte kaynasın). *krş.* KKal., Uyg. *jın* “midenin içindekiler”; Kzk. *jın* “geviş getirme”; Tuv. *çin* “dışkı yığını”; Alt. *d’in* “bağırsağın içindekiler (’... ve midenin)”; Bşk. *yın* “yemek borusu (*diyalektlerinde*)”; Hak. *nın* “bağırsağın içindekiler” [ESTYa 27].

cinçi = **incu**; *cinçi körsöñ, – tişin kör folk.* eğer inci görürsen, onun dişlerini seyret (*onlar da bembeyazdırlar*).

cinde- = **cinden-**; *açuusu keldi, tildedı, arbak urgur, cindedi folk.* sinirlendi, küfretti, cinlendi. < **cin+de-**.

cinden- *dön.* **cinde-**’den; öfkelenmek, hiddetlenmek, kudurmak, cinleri başına toplanmak, cin ifrit olmak, öfkeyle saldırmak, üstüne atılmak. < **cinde-n-**.

cindi Ar. kudurmuş, hiddetli, cinli, osuruğu cinli, deli, kafaca özürlü, akıl hastası; *mec.* kaçık, çatlak, zıpır; *“Manas kelet” degende, baylatma cindi soo bolot folk.* “Manas geliyor” denildiğinde deliliği iyileşiyor; *mastan cindi kaçıptır ats.* (*hatta*) sarhoşluktan öfkesi taşmıştı; *suu cindi (insanların)* deliliğin, kaçıklığın,

kudurmuşluğun son haddi; **cindi suu şaka** kudurmuş inek sütünden votka (*harf.* kudurmuş, kuduz votka); **köt cindi** argo (*kadınlar hakkında*) döl yatağı azgınlığından mustarip olan, rahim kudurmuşluğundan acı çeken. << Ar. جنى **cinnī** (PED 375a).

cindilen- öfkelenmek, hiddetlenmek, cinleri başına toplanmak, cin ifrit olmak, kudurmak, akıl hastası olmak, kafaca özürlü olmak. < **cindi+len-**.

cindilenüü iş. **cindilen-**'den. < **cindilen-üü**.

cindilik kudurma, hiddetlenme, öfkelenme, cinlenme; *mec.* çılgınlık, zııırlık. < **cindi+lik**.

cindüü *etn.* cinli olan, cin üstünde egemenliğı olan (*bkz. cin I*); **kara cindüü bakşı** *bkz. bakşı*. < **cin+düü**.

cinik- (*karş. cin II*) tıka basa dolu mideyle koştıktan sonra kötü durumda olmak; **attu 50 çakırım cerge aydagan, tört at cinigip ölgön** (*doludizgin gitmede, dört nala gitmede, koşuda*) atı elli verst (Rusça'da 1,06 km.lik uzunluk ölçüsü) yere salmış, dört at tıka basa dolu mideyle koştıktan sonra güçten düşüp ölmüş. < **cin+i+k-**.

ciniktir- *et. cinik-*'ten; **toygon attı, çaap cürüp, ciniktirdiñ** midesi dolu olan atı koştırdun ve onu güçten düşürdün. < **cinik-tir-**.

cinis = **cınıs**.

ciñkin = **diñke**; **ciñkinin soolt-** veya **ciñkinin tügöt-** *kuz.* birinin canını, pestilini çıkarmak, birini canından bezdirmek, kuvvetten düşürmek; **ciñkiniñ kurup kalgan** tamamen gücün tükenmiş, halsiz düşmüşsün.

cip iplik, tire; halat, çekme halatı, sicim, ip, organ; **çarık cip** makine ipliğı (*makara, bobin*); **selde cip** yumak halinde olan ip; **kıl cip** saç teli; **kılar işti kılıp koyup, kıl cip menen buup koyup** herşey sakince oldu, sakın olarak yapıldı (*harf. yapılacak işi yapıp, saç teli ile bağlayıp*); ♦ **ala cip atta-** *etn.* alacalı iplik üzerinden atlamak (*eski zamana ait, şimdi unutulmuş âdetle, alışkanlıkla ilgili bir ifadedir*); **uşu küngö çeyin biröönün ala cibin attaganım çok** şu güne değin bir kimseye kötülüğüm yoktur, kimse beni herhangi bir namussuzca davranıştan ötürü asla kınayamaz; hiçbir zaman hiç kimseye bir kötülük yapmadım; **ala cipti attabaganıma dalay boldu** alacalı iplik üzerinden atlamayalı uzun zaman oldu, uzun süredir hırsızlık yapmıyorum; **ala cipti attabagan kişi** namuslu insan (*hırsız değil*); **ençi cip** veya **ençilüü cip** yaşamın verdiği pay, insanın nasibi; **cibin tartıp**

kör mec. ağzını yoklamak, ağız aramak, zemin hazırlamak; **iyne-cibine çeyin** bkz. **iyne**. < ET **yıp** (ED 870b).

cipkilen ıslak karla kaplanan sonbahar veya ilkbahar otları (*en iyi ayakaltı yemi sayılır*).

cipkir- tadı iğrenç, lezzeti tiksindirici olan *bir şeyden* nahoş bir duygu hissetmek veya midesi bulanmak; **daamı caman eken, cürögüm cipkire tüştü** tadı fena imiş, midem bulandı; **çiyki may cegendey cipkire başladım** çiğ yağ yemişim gibi midem bulanmaya başladı. < **cip+kir-**.

cipkiriş- *işt.* **cipkir-**'den. < **cipkir-i-ş**.

cipkirt- *et.* **cipkir-**'den. < **cipkir-t-**.

cire- sökmek (*örn. hayvanın derisini yüzme, soyma*); yarmak (*örn. suyun yüzeyini*); yol kesmek, yol kesmek üzere gitmek; parçalamak, paramparça etmek, yırtmak; **bilek cirey albagandı bilim cireyt ats.** bileğin paramparça edemediğini bilgi paramparça eder; ◇ **cer ciregen kol** sayısız asker (*toprağın, yerin altını parçalayanlar*).

cireş- *işt.* **cire-**'den. < **cire-ş-**.

ciret- *et.* **cire-**'den; **atı kürtükkö batıp, üzöngüdön kar ciretti** atı kürtüne (*kar yığını*) batıp, üzengilere kadar çıkan kar üzerinden yürüdü. < **cire-t-**.

cit- yok olmak, yitmek, ortadan kalkmak, kaybolmak, yer yarılıp içine girmek; **alda kayda citken, alda kayda cogolgon** bir yerde yitmiş, bir yerde yok olmuş; **citken oktu aktan ok tabat ats.** çivi çiviye söker; acı acıya, su sancıya (*harf. kaybolan oku (peşi sıra) atılan ok bulur*); **ölböy-citpey** bkz. **öl- II**. < ET **yit-** (ED 885a).

citim: **ölüm-citim** bkz. **ölüm**. < **cit-i-m**.

citir- *et.* **cit-**'ten; **kazıktı cerge citire kak!** kazığı toprağa derin çak! < **cit-i-r-** < ET **yitür-/yittür-** (ED 893a).

citirme: **citirme bozo** dinlendirilmiş (yıllandırılmış) koyu boza.

citirt- *et.* **citir-**'den; **corgonun tört tamanına taka citirtken folk.** rahvan (atının) dört ayağına da sağlam bir şekilde nal çaktırtmış. < **citir-t-**.

citiş- *işt.* **cit-**'ten; **alda kayda citiştı** bilinmeyen bir yerde kayboldular. < **cit-i-ş**.

civopis ressamlık, resim yapma.

civopistüü ressamlık(s)i, ressam(s)i; **civopistüü peyzaj** peyzaj sanatı. < **civopis+tüü**.

ciyazı gün. ipekli kumaştan (*Uygur modeli*) çocuk üst giysisi.

ciyde dar yaprağı, sık yemişi olan hünnap. < ET **yigde:** (ED 911b).

ciyirken- iğrenmek, tiksirmek; iğrenerek silkinmek. < ET **yigren-** (ED 914b).

ciyirkent- *et. ciyirken-*’den; iğrendirmek, tiksindirmek; iğrenerek silkinmek. < **ciyirken-t-**.

ciyirkentüü *iş. ciyirkent-*’ten. < **ciyirkent-üü.**

ciyirkenü *iş. ciyirken-*’den. < **ciyirken-ü.**

cize *gün. [cizä]* eritilmiş, kızarmış, domuz postunun gevrek dış tarafı (*yağın eritilmesinden sonra*).

cobo plan, proje, tasarı; **SSSR Cogorku Sovetine şayloolor tuuralu cobo** SSCB Yüksek Şurası seçim kuralları.

cobo- **1.** aklını karıştırmak; doğru cevaptan kaçınmak, doğru yanıt vermekten yakayı sıyırmak; **sen başka sözgö cobobo!** başka bir konuya (*konuşma*) geçme, kaçmaya çalışma!; **2.** gamlanmak, hüznlenmek, kederlenmek, üzülmek, efkârlanmak; **oşo kabardı ukkanda eñ katuu cobogon bolçu** bu haberi duyduğunda çok üzüldü; **cobop-ıylap** üzülp-ağlayıp; **Corgonun belin aşalbay, cobop-ıylap basalbay folk.** Corgo’nun geçidini aşamaz, üzülp ağlayıp basamaz; **cobop-keyip** üzülp-gamlanıp. *krş. Tuv. çova-* “endişelenmek, kaygılanmak, *bir şeyi merak etmek*”; Alt. **d’obo-** “sıkıntıya girmek; halsizlik hissetmek” [ESTYa 38]. < ET **yuba:-** (ED 872a).

coboger *kon. = coopker.*

coboloñ **1.** acele acele koşuşmalar, koşuşup durmalar, huzursuzluk, rahatsızlık, endişe, telaş, kaygı, galeyan, ayaklanma, isyan, kargaşa, kargaşalık, karışıklık, tatsızlık, nahoşluk; **coboloñ tart-** endişelenmek, rahatsız olmak, tedirgin olmak; **coboloñ sal-** ortalığı birbirine katmak, rezalet çıkarmak; endişe etmek, telaş yapmak; **coldon aga colugup, coboloñdu salıptır folk.** yolda ona rast gelip, rezalet çıkartmış, ortalığı birbirine katmıştı; **2.** serserilik, hovardalık, yolsuzluk. < **cobo+lo-ñ.** *krş. Tuv. çovalañ* “ağır hastalık; cefa, eziyet, gam, keder, acı, ıstırap”; Alt. **d’obak** “hastalık; bitkinlik, haşşızlık; telaş” [ESTYa 39].

coboloñduu **1.** rahatsız, huzursuz, endişeli, telaşlı, fesatçı, fitneci; **2.** haylaz, avare, tembel, serseri; **coboloñduu colgo çıçsa, emgektüünün etegi bulganat ats.** serseri yola sıçsa, çalışanın eteği pislenir. < **coboloñ+duu.**

cobon- *dön. cobo-* 2'den; *col cürösün tak kırk kün, cobonor keziñ tak bugün folk.* tam kırk gün yol yürüsen, tam bugün gamlanırsın.

cobot- *et. cobo-*'dan; *cobotup karmap al-* birini hileyle tutmak, *birini* kurnazlıkla yakalamak; *coor maldı cobotot, kırçañgını kubalap, ańgekke tıgıp cobotot folk.* derisini hafifçe bereleyen hayvan (*saksağan*) acı çekiyor, uyuzu takip edip, suyun açtığı çukura tıkıp (*öyle*) kayboldular. < *cobo-t-*.

cobur kobur-cobur ikilemesinde karşılaşılr, tek başına kullanılmaz.

cobura- mırıldanmak, kendi kendine konuşmak; *kapkaydagı sözdördön coburay baştadı* neredeki sözlerden mırıldanmaya başladı. < *cobur+a-*.

coburat- *et. cobura-*'dan; *cok şıltoonı coburatıp, mostoyup, tura berişet* bahaneleri mırıldanıp, somurtup, duruyor; *coburatıp, tüştü coruy baştadı* düşünde mırıldanıp konuşmaya başladı.

coburkay: *coo-coburkay bkz. coo I.*

cogcoñdo- uzun (boylu) adamın yaptığı gibi bir hareket yapmak; başını silmek veya başını ve gövdesini silmek (*deve, leylek hakkında*). < *cogcoñ+do-*.

cogdor 1. devenin ensesinindeki bir tutam kıl; *töö cogdorum urgulayt* deve ensesindeki bir tutam kılını hörgücüne vuruyor, başını geriye atıyor (*başl. devenin aygıra sinirlenmesinde*); **2.** güzel turna kuşunun boğaz altındaki veya göğsünde boynuyla ısıklık çalan kartalın uzun yelekleri; *kanatı kaykı deçü ele, cogdoru taykı deçü ele folk.* (*kartalın*) kanadı sarkık dedi, **cogdoru** kısa dedi; **3.** Çuy.ağ. = **çuuda**. < ET *yoğdu*: (ED 899a).

cogdorluu cogdorlu, cogdoru olan (bkz. cogdor); cogdorluu bürküt cogdorlu kartal. < *cogdor+luu*.

cogol- ortadan kalmak, yok olmak, kaybolmak, kayıplara karışmak, sır olmak, kırklara karışmak, sırta kadem basmak; *cogolgon bıçaktın sabı altın ats.* kaybolan bıçağın sapı altındır; ◇ *cogol!* çekil!, defol!, yıkıl (karşımdan)!, çek arabanı!; *cogolgon koydun (veya attın veya eski maldın) közündöy bkz. köz.* < *cok+ol-* < ET *yokal-* (ED 902a).

cogoluş iş. cogol-'dan; kayıp, yitik, yitme, kaybolma. < *cogol-u-ş*.

cogoluş- işt. cogol-'dan. < *cogol-u-ş*.

cogoluu iş. ortadan kaybolma, yok olma, ortadan kalkma, kayboluş, yitme, sır olma. < *cogol-uu*.

cogor = **cogoru**; *ayıldın cogor cagında* köyün yukarı tarafında.

cogorku 1. üst, yukarı; en yüksek, ali; en yüksek, en üst; *Cogorku Sovet* Yüksek Şura; *Cogorku Sot* Yüksek Mahkeme; *Cogorku mektep* yüksek mektep, yüksekokul; *cogorku tüşüm* yüksek rekolte; 2. yukarıda anılan, yukarıda adı geçen, sözü edilen, anılan; *cogorku col menen* yukarıda anılan yolla, yukarıda adı geçen usulle. < *cogoru+ku*.

cogorook **cogoru**'dan daha üst, yüksek derece bildiren kuvvetlendirici; *keçüüdön cogorook caktagi* (küçük ırmak) geçidinin daha yukarı tarafı. < *cogoru+rook*.

cogortodon = **cogorton**.

cogorton yukarıdan, yuksekten. < *cogor+ton*⁵⁹.

cogoru yukarı, yukarıya, yukarı(ya) doğru; *caman cokton cogoru ats.* kötü, yoktan yeğdir; *cogoru çık!* yukarı çık! (*başköşeye oturmaya davet*). < ET *yokaru*: (ED 906b).

cogorula- 1. yükselmek, artmak; 2. yukarı çıkmak, yukarı ilerlemek, yukarı(ya) doğru hareket etmek. < *cogoru+la-*.

cogorulaş iş. **cogorula-**'dan; yükselme, artırma; *öndürüşlük cogorulaş* üretimi artırma. < *cogorula-ş*.

cogorulat- et. **cogorula-**'dan; 1. yükseltmek, kaldırmak, artırmak; *baa cogorulat-* fiyatı yükseltmek, fiyatı artırmak; 2. yükseltme, artırma imkanı vermek. < *cogorula-t-*.

cogorulatıl- ed. **cogorulat-**'tan; *pahta östürüü boyunça cumuşlardın sapatı cogorulatılsın* pamuk üretiminde işlerin kalitesi artırılsın. < *cogorulat-ı-l-*.

cogorulatuu iş. **cogorulat-**'tan; yükseltme, kaldırma, artırma; *emgek öndürümdüülügün cogorulatuu* iş verimini yükseltme (veya artırma). < *cogorulat-uu*.

cogoruloo iş. **cogorula-**'dan. < *cogorula-oo*.

cogot- kaybetmek, yitirmek, yok etmek; harcamak, kullanmak, sarfetmek. < *cok+ot-* < ET *yo:ka:d-* (ED 900a).

cogotkuç emanet edilen parayı çalan (kimse), zimmetine para geçiren (kimse). < *cogot-kuç*.

cogottur- et. **cogot-**'tan. < *cogot-tur-* < ET *yokadtur-* (ED 900b).

cogotul- *ed.* **cogot-**'tan; kaybedilmek, yitirmek; yok edilmek, ortadan kaldırılmak.

< **cogot-u-l-**.

cogotuluş iş. **cogotul-**'dan; kaybetme, yok etme; **cogotoluşu gerek** imha edilmeli. <

cogotul-u-ş.

cogotuu iş. **cogot-**'tan; ortadan kaldırma, yok etme; kayıp, yitik; **pomeşikterdin**

tabın cogotuu pomeşik (*büyük çiftlik sahibi, Rusya'da pomeşik*) sınıfının

ortadan kaldırılması; **cogotuuga uçura-** kayba uğramak, kayıp vermek, zayıat

vermek; **cogotuuga uçurat-** *ask.* kayba uğratmak, zayıat verdirmek; **oor cogotuu**

büyük kayıp (*genellikle önemli, hatırı sayılır insanların ölümünden sonra*). <

cogot-uu.

cok 1. yok, hayır, değil, bulunmuyor, mevcut değil, hiç yok, kalmadı; **mende cok**

bende yok, bende bulunmuyor; **balası cok** çocuğu yok; **cokko tuz da cok ats.** yok

olana tuz da yok; **cokko amal cok ats.** hiçbir şey yoksa hiçbir şey yapamazsın;

cokko işenbe! boşuna güvenme, boş yere inanma; **coktun cogu** hiç yok, hiçbir

şey yok, tamamen yok, yokun yoku; **camandın barman cogu ats.** kötünün

varlığıyla yokluğu (birdir); **cok kıl-** yok etmek, ortadan kaldırmak; **cok kılın-** yok

edilmek, ortadan kaldırılmak; **cok bol-** ortadan kalkmak, yok olmak, ortadan

kaybolmak, sırta kaden basmak, sır olmak; **şok bolsoñ, cok bolursuñ ats.**

yaramaz olsan, yok olursun; **cokton payda bolgon** yoktan peyda olan, yoktan

meydana çıkan; **2. fark. olm. edat** hiç yok, değil; **töö kördüñbü? – Cok. – Bee**

kördüñbü? – Cok ne biliyorum ne de haberim oluyor (*harf. deveyi gördün mü?*

Yok. Kısağı gördün mü? Yok.); **cılında bir kelse, kelet, bolboso – cok** senede

bir kez gelse gelir, yoksa o da yok; **3.** kayıp, yitik; kaybolmuş şey; **coktu izdep**

cürömün folk. kayıp olanı arıyorum; **köptön cogotkon cogun emi tapkanday** eski

kaybını bulmuş gibi (*sevindi*); **coktu cok izdegen tabat ats.** kaybettiğini arayan

bulur; arayan mevlasını da bulur, belasını da; **biriñ çık, cok suramın** biriniz

çıkın, kaybolanı soruşturacağım; **cok bolso, cok tabılğan cerden bolsun!**

kaybolan şeyi aramada sana şans diliyorum!; **4.** gereksinim, ihtiyaç, hacet;

argımak moynun ok keset, azamat moynun cok keset ats. argamak (*Orta Asya*

soylu yük atı) boynunu ok keser, yiğidin boynunu ihtiyaç (*yokluk*) keser; **5.** fakir,

yoksul, fukara, varlıksız; **barlar coktu, coktor bardı körgüsü cok** zenginler

fakirleri, fakirler de zengini görmek istemezler; **kolunda cok** elinde yok, fakir,

fukara, yoksul; **6. dat. d. önce gelmesiyle bir şeye isteği olmayan, bir şeyi taşıyamayan; sözgö çok** güzel konuşamayan, söz ustası değil; **etke çokmun** et meraklısı değilim, eti çok yemek istemiyorum; **suukka çok ekensiñ** soğuğa karşı hassassın, soğuğa dayanıklı değilsin; **7. -gı şeklinin önce gelmesiyle isteksizlik, istemezlik, istek yokluğu ifade eder; bargım çok** canım gelmek istemiyor, gelme isteğim yok; **cegim çok** canım yemek istemiyor, yemek isteğim yok; **8. veya, yahut, veyahut(da); sen ayttñbi, çok, al özü bildibi?** sen söyledin mi veya o kendisi tahmin etti mi?; **sen berdiñbi, çok, al özü aldıbi?** sen verdin mi veya o kendisi aldı mı?; **9. geç. z. part. önce gelmesiyle; -ma, -me, yok, değil (olumsuz); kelgen çok** gelmiş değil, gelmedi; **körgön çokmun** görmüş değilim, görmedim; **alğan çok** almış değil, almadı; **◊ çokko çık-** hiçe inmek, itibarı sıfıra inmek; **cokko çıkar-** hiçe indirmek, sıfıra indirmek; **coguñ!** hayır, ne diyorsun!; **emne?** – **Cogunuz** (veya **Coñuz**), **cok, cön ele** ne? hiçbir şeyi dert etmeyiniz!, zahmet etmeyiniz (**endişelenmeyiniz**)!; **cokton akıl izde-** akıl erdirmeye çabalamak, anlamaya çalışmak; **cokton akıl izdep catam** bir dereceye kadar anlamaya çalışayım, biraz akıl erdirmeye çabalayayım; **cokton tapkan emedey** veya **cokton tapkansıp** ayrı değer, tek, emsalsiz bir şey olup; **cokton taap algansıp, kişige körsötpöyt** son derece değerli sayıp, hiçkimseye göstermiyor; **cokton tapkansıba, magazinde tolup atat** eşsiz benzersiz sayma, çarşı (**bu değersiz eşyayla**) dolup taşıyor; **sen, cokton taap algansıp, maktaysiñ** sıra dışı biriymiş gibi övüyorsun; **cokton tapkanday kubanasıñ** büyük bir değermiş gibi seviyorsun (**alışılmamış bir şey değil, bir olağanüstülük yok**); **cok cerden** 1) boşuna, yok yere, hiç yoktan; 2) beklenmedik bir tarzda, aniden, hiç beklenmediği halde, umulmadığı halde; **cok cerden tapkan** aniden bumuş; **cok cerden söz tapkan çeçen** hazırcevap, usta konuşmacı; **cok söz** asılsız bir dedikodu, boş bir gevezelik, yalan, doğru değil; **koy çok sözdü** boş yere gevezelik etmeyi bırak; **coktu süylöbö!** aksini savunma (veya iddaa etme)!; **coktu süylöyt** boş sözleri söylüyor; **saga emne cok?!** neyin yok, sana ne yetmiyor?!; **maga emine cok?!** bana ne?!, benim işim mi?!; **esi çok** akıllı yok, ahmak, akılsız, budala, bön, aptal, alık; **esi cogum** akılsızım; **cok-bar** şu bu; **cok-bardı süylö-** şunu bunu söyle; masal anlatmak, kurt masalı anlatmak; martaval okumak; **cok-bardı süylöşüp** çene çalıp, çene patlatıp; şunu bunu konuşup; **elde çok** veya **canda çok** üstün, seçkin, benzeri az olan, eşine az

rastlanan; *elde çok er* veya *canda çok er* yiğitlerden yiğit, eşine az rastlanan yiğit; *cok degende* hiç olmazsa, hiç değilse; en azından; -dığı halde, her ne kadar, gerçi, öyle de olsa, yine de, bununla beraber; *bir ekzamen bersem beken, cok degende?* (hiç değilse) yine de bir sınav versem mi?; *közü cokto* bkz. *köz*; *ne bara cok* bkz. *ne*. < ET 1 *yo:k* (ED 895b).

cokçoku uzun bacaklı.

cokçu kayıp, yitik olanı arayan; izci; *ay, cokçumun, cokçumun – caktu izdep cürömün folk.* hey, izciyim, izciyim, kayıp olanı arıyorum. < *cok+çu*.

cokçulduk = cokçuluk.

cokçuluk fakirlik, yoksulluk, sefalet, sefillik ve (*bütün koşullara, şartlara bağlı ve bunlara eşlik eden*) ihtiyaç, gereksinim, hacet; *coordun cayın cakır bilet, cokçuluktun cayın bakır bilet ats.* (at sırtındaki) hafif sıyrığın anlamını at meraklısı bilir, ihtiyacın anlamını fakir bilir. < *cok+çuluk*.

cokor: ak cokor (*destanda*) *bahadırın tüfeğinin adıdır.*

cokorku *gün.* = **cogorku.**

cokoru *gün.* = **cogoru.**

coksun- *benz. cok-*’tan; *birinin-bir şeyin* bulunmamasından dolayı yokluğunu hissetmek; *bel kıları coksunup, bezip cürör con kayda? folk.* dayanak yokluğu hissedip, sıradağlarda (*kurtularak*) ezmesi mümkün mü? < *cok+sun-*. *krş.* Alt. *d’oqsın-* “yokluğunu hissetmek; yokluktan dolayı kederlenmek” [ESTYa 212].

coksuz (veya *kolunda coksuz*) fakir, yoksul, fukara; *kolunda coksuzraak* oldukça fakir. < *cok+suz* < ET *yoksuz* (ED 907b).

cokşo- 1. (*hayvanlar hakkında*) geviş getirmek, gevirmek; **2. gün.** = **cuuşa- 1.**

cokto- 1. sorup soruşturmak, soru sormak, bilgi toplamak, araştırmak, yoklamak, denetlemek, kontrol etmek; *koydu cokto* koyunları yokla (*koyunların hepsinin olup olmadığını tespit et*); **2.** ağlamak (*ölüye*), *birinin* ölümüne ağlamak, (*ölü*) ardından (veya arkasından) gözyaşı dökmek; *atası ölgön kalıñ curt arman menen cektogon folk.* babası ölen pek çok halk üzüntüyle (*onun*) ardından gözyaşı dökmüşler; *kayrat kılsañ bolboybu, tirüümdö cektoduñ folk.* gayret göstersen olmaz mı, (*sen ki benim*) dirimde (*ölüye ağlar gibi*) gözyaşı döktün. < *cok+to-*. **cokto- 1** < ET *yokla:-* (ED 902b); **cokto- 2** < ET *yoğla:- (d-)* (ED 902b).

coktol- *dön.-ed.* **cokto-**'dan; *örünün bolgon cerde kol cektoldu* bir günlük mola verilen yerde asker denetlendi (*eldeki miktara göre hesaplama*); *toy içinde ır bolup, cektoloorsuñ, kız bala folk.* kız çocuk, sen şölende şarkı olup akla girersin. < **cokto-l-**.

coktoo *iş.* **cokto-**'dan; **1.** anma şarkısı, ölüye ağlama; **2.** yoklama, denet, denetleme, kontrol; *kol cektoo* (*eldeki miktara göre hesaplama*) asker, ordu yoklama; **coktoo sal-** kaybolanı aramak. < **cokto-oo.**

coktoş- *işt.* **cokto-**'dan; **1.** ölü ardından yapılan ağlamalara katılmak, hep birlikte (*ölü*) ardından gözyaşı dökmek; **2.** hep birlikte yoklamak, beraber denetlemek, kontrol etmek (*birşeyin yokluğunu veya varlığını saptamak, tespit etmek*); *cıyırma, otuzdan toptoşup, cılkıların cektuşup folk.* yirmi, otuz (*insan*) toplanıp, yıkları tespit ediniz (*onların hepsinin orada bulunup bulunmadıklarını*). < **cokto-ş-**.

coktot- *et.* **cokto-**'dan; *atañdı cektotpoy, inileriñdi cakşı bak* babanın yokluğunu hissettirme, küçük erkek kardeşlerine iyi bak; *menin ordumdu cektotpo* yerimi denetletme (*yokluğumun farkedilmemesi için*). < **cokto-t-**.

coktuk **1.** hazır bulunmama; yokluk, eksiklik, muhtaçlık; *bul cürögümdün cektugu emes, abiyrimdin bardığı* ş. bu yüreğimin yokluğu değil, vicdanımın varlığı; **2.** fakirlik, yoksulluk, sefalet, sefillik, zaruret (*karş. bkz. murat*). < **cok+tuk.** *krş. TT yokluk.*

col **1.** yol; *öz anl., mec.* yol; *calgız ayak col* patika, keçiyolu, çığır; *koy col* koyun yolu; *kara col* ana yol; *temir col* demir yolu; *ava colu* hava yolu; *sım col esk.* şehrah (*telgraf hattının geçtiği yer*); *kan col* ana yol; *kan coldo kişi üzölböyt* ana yolda hareket bitmez; *bilgen coluñdu ataña berbe ats.* bildiğin yolu babana bile verme (*sana baban bile söylese, yolunu şaşırma; iyi, bildik yolundan döndürme*); *col körsötküç* yol işaretleri; kılavuz, rehber; *col kat esk.* dinlenme evi, sanatoryum ve prevantoryumda dinlenme ve tedavi için verilen belge, tatil evrağı, izin kağıdı; *col açık* 1) yol açık; 2) *mec.* şans yaver gidiyor; *alakan cazık, kol açık, attanıp çıksa, – col açık folk.* cömerttir, ata binip çıksa, yolu açıktır (*şansı yaver gider*); *açılaptır coluñuz, arılbaptır şoruñuz folk.* şansınız yaver gitmemiş, yoksulluğunuz terketmemiş; *kuday coluñdu açsın kon.* Allah yolunu ve şansını açık etsin, Allah sana iyi yolculuk ve şans versin; *coluñar*

menen bolgula! yoluna git!, yolunuza devam ediniz!; **bar, coluna tüş!** var, yoluna git!, çek arabayı!, yıkıl karşımdan!; **colgo sal-** 1) yola göndermek, yollamak; **baltanı berdiñ koluna, baylardı saldıñ coluna** ş. baltayı verdin koluna, onları gönderdin yola (*onları yolladın ve ormanda çalıştırdın*); 2) *mec.* ayarlamak, ayar etmek; **al işiñdi colgo saldı** o işini ayarladı; **col al-** 1) yol almak, kendi yolunu izlemek, kendi yolunun izinden gitmek; **colooçu bolsoñ, col alğın; cortuulçu bolsoñ, koydu alğın folk.** yolcuysan yol al, (*kendi*) yolunu izle; yağmacıysan koyun al; 2) *gün.* gitmek, çıkmak, yollanmak; **miymandar col alat** misafirler gidiyorlar; **col koş-** yol arkadaşı olmak, yoldaş olmak, yola *birileriyle* birlikte çıkmak; **cindi menen col koşpo, suu kuybagın tolbosko folk.** akıl hastası ile yol arkadaşı olma, suyu ağzına kadar doldurma; **coluda... coluda** *gün.* her yerinde; **ondo kız – kız coluda, çal – çal coluda oturçu** *gün.* kızlar kızlarla, yaşlılar yaşlılarla oturdu (*böyle düzenlendi*); **coldon koşul-** 1) yoldan katılmak; 2) *mec.* katılmak; arasına girmek; tarafına geçmek; **coldon adaş-** *özanl., mec.* kaybetmek; baştan çıkmak; yolunu şaşırmak; **coldon çık-** 1) yoldan ayrılmak; 2) *mec.* kontrolden çıkmak, çıgrından çıkmak; **colgo taşt-** 1) yola atmak (*veya fırlatmak*); 2) *birini* yola atmak, yolda bırakmak; **coldoşun colgo taştap ketti** yoldaşını yola bırakıp gitti; **coldon kal-** yola devam etmek *veya* yola göndermek için engeli olmak (*veya* güçlüğü olmak); **coldon kaltır-** yola devam etmede *veya* yola göndermede engel teşkil etmek, yola çıkamamak; **coldu kata** bütün yol boyunca; **2.** satır; *özanl., mec.* çizgi, hat; **partiyanın colu** partinin çizgisi; **3.** şerit, çizgi; **col-col çıt** çizgili basma (kumaş); **4.** bir kez, bir yol; **çöptü çapkanda “bir col cürdüm, eki col cürdüm” deyt** kuru otu biçtiğinde “bir kez geldim, iki kez geldim” der; **5.** defa, kere, kez, sefer; **eçen colu** birçok defa, çok kez; **bul colu** bu kez; bu seferlik; **bul colu ança kıynalğan cok** bu seferlik çok azap çekmemiş; **aylanayın calgızım, tilimdi alğın bir colgo folk.** sevgilim, yalnızım, bir kez işit; **bir colu** 1) bir kez, bir defa; 2) kesinlikle ilk ve son kez (*veya* defa); **“cezit çaldın tukumun, bir colu üzüp koygun” deyt folk.** “yezit ihtiyarın neslini, ilk ve son kez kesip koy” der; **bir colu munu süylögüs kıldım** bunu ilk ve son kez söyleyecek hâle getirttim; **6.** izin, müsaade; **süylögö col bolobu?** söylemeye izin var mı?; söylemeye izin verir misiniz?; **col koy-** izin vermek, müsaade etmek (*veya* vermek); **col koyo turgan iş emes** uygun görülmeyen iş, yer verilemez iş; **sözgö**

col açayın söze başlayayım, söz açayım (*konuşmaya başlamak için, konuşmayı açmak için*); **col koyboo** veya **col berilböö** kabul edilmeme; **een baştıkka col berilbee kerek** keyfi hareketlere izin vermek imkansız, keyfiliğe izin vermemek gerek; 7. armağan, hediye (*bir şeye karşılık olarak veya geleneğe göre*); **güzel adlandırma** minnet, şükran; minnettarlık, şükranlık (*rüşvet*); **col kıl-** veya **col ayt-** armağan etmek, hediye etmek; teşekkür etmek; ödüllendirmek, mükafaat vermek (*maddi olarak*); **columdu kıl** teşekkür et (*bana hediye ver*); **coluñuzdu kılam** size teşekkür edeyim, borcunuzu yerine getireyim, ödeyeyim; **koldon kelse, coluñuzdu kıl sak bolot ele, birok eç nersebizdin cektugun körüp turasız** elimizden gelse de teşekkür etsek olur, ancak hiçbir şeyimizin olmadığını görüyorsunuz; **ata narkı menen kudalarga col ayılğan** ataların adetlerine uygun olarak dünörlere hediye bulundur (*geline başlık parası vermedi, sadece onun ana babasına hediye etti, armağan verdi*); **beş tıyn col aytkan çok** beş tane bile armağan etmedi; **colu menen keldi** hediyesiyle geldi; **colu uluu kişi** saygıdeğer, muheterem kişi (*hem onurlu, şerefli yer ve hem değerli hediye vs.*); ♦ **Samançı col** veya **Kuş colu** veya **Koy colu** Samanyolu, Hacıyolu; Samanuğrusu (*durur gecelerde gökyüzünde boydan boya görülen uzun yıldız kümesi*); **barsa kelbes col** gidenin dönmediği yol, gidilip de dönülmeyen yol; ölüm yolu; **barsa kelbes coluna baarın kıyrip ieyin folk.** gidilip de dönülmeyen yola hepinizi göndereyim; **col kuu-** izinden yürümek, izinden gitmek; izlemek, takip etmek; **ata colun kuu-** babanın izinden gitmek; **coldo kal-** daha kötü, daha fena olmak (*harf. yolda kalmak*); **coldo kalıp kalat** yolda kalır!, (*onun*) attığı tırnak olamaz (*veya etmez*)!; **başkalar coldo kalat** diğerleri yolda kalır!, başkaları eline su (*bile*) dökemez!; **keesi coldo, keesi condo catat** bazısı yolda bazısı dağ sırtında yatar; **coluñ uzarsın!** sana şans ve her türlü refah diliyorum!; **coluñdu tap!** 1) sana iyi yolculuk, şans diliyorum!, uğurlar olsun!; 2) sıvış!, tüy!, sağ salimken yıkıl karşımdan!, başın belaya girmeden çek arabanı!; **anın colunan** veya **anın colunan-izinen** sadece onun içindir ki, şans (veya talihi) var, şans yaver gidiyor; **colu boldu** şans yaver gitti; **añda coldoru bolup, bir toodak atıp alıştı** şansları yaver gidip, istekleri olup, taraklı kuşu (göçebe kuşlardan, leylekten iri, eti için avlanan, kızıl tüylü bir kuş) vurdular; **col bolsun!** iyi yolculuklar!, hayırlı yolculuklar!, uğurlar olsun!, yolun(uz) açık olsun; (*ilk karşılaşmada*) nerede veya

nereden yola koyuldun?; *munuña col bolsun alay* bu da ne, neye?, daha ne yumurtladın?; *salañdagan kabagıña col bolsun? alay* neden böyle surat astın?; *coluñ bolgur okş.* sana talih, saadet diliyorum!; *oy, coluñar bolgurlar! alay* ay, siz ne garip adamlarsınız!; *bizdin cöndü bilip aldınız, al emi, özüñüzgö col bolsun?* siz onun hakkında bilgi edindiniz, şimdi kendiniz hakkında ne söyleyeceksiniz?; *özüñörgö col bolsun?* nasılsınız, ne durumdasınız? (*ne yapmayı düşünüyorsunuz?*); *colu bolboy kaldı* şansı yaver gitmedi, başarılı olamadı; *col boldu gün.* beyaz çiçekli otsu bikilerin adıdır (çayla birlikte kullanılır); *col barbayt* vicdanı izin vermiyor; *ak col* aydınlık, açık yol; *ak coluñ açılsın!* yolun açık olsun!, sana iyi yolculuklar diliyorum!; *colu baylandı* bütün olanaklardan yoksun kaldı; gücünü, kuvvetini kaybetti; *col kılarmın şaariñdı folk.* şehrini harap ederim, yok ederim; *colu katıp, colu katkan* bkz. **kat- I**; *col kire* bkz. **kire**; *col başçı* bkz. **colbaşçı**; *kak col gün.* = **kuu col** (bkz. **kuu IV 1**). < **ET yo:I** (ED 917a).

colbaşçı (*im. col başçı*) **1.** önder, idareci, başkan, şef; **2. tar.** ordunun duracağı yeri ve hareket yolunu tayin eden, arştırmaya, keşfe önderlik eden kişi. < **col baş+çı.**

colbaşçılık yönetme, idare (etme), başkanlık. < **colbaşçı+lık.**

colbors erkek kaplan; *baatırdın enesi da colbors etin ukmuş bir keşke talgak degen* ş. bahadırın annesi de erkek kaplan etini yemek için kuvvetli istek duymuş (*eskiden inanılan, kaprisli gebe kadınların kaplan yüreği veya kaplan eti yemek istemeye kuvvetli istek duymaları onların yiğit, bahadır taşıdıkları anlamına gelir*); ◇ **colbors cürök** gözü pek, gözü kara, korkusuz, yılmaz. *krş.* Trkm., Uyg. **yolbars**; Nog. **yolbarıs**; Tat. **yulbarıs**; Özb. **yolbars**; Bşk. **yulbarıs**; Kzk., KKal. **jolbarıs** [ESTYa 219].

colbun tesadüfen bir yerlere giden, bir yerlerde ortaya çıkan (hayvan), ayrı düşen; **colbun kişi** kimsesiz, hısım akrabası olmayan, akrabalarını anmayan kişi; **colbun mal** tesadüfen bir yerlere giden, bir yerlerde ortaya çıkan hayvan; **colbun ittey ulup kal!** *folk.* tesadüfen bir yerlere giden, bir yerlerde ortaya çıkan (*sahibini kaybetmiş*) köpek gibi uluyup kal; **colbun alaçık** veya **colbun üy** Tien.ağ. = **colum.** *krş.* Hak. **çolban** [ESTYa 29].

colcoy- manda derili olmak, şişman suratlı olmak; **colcoygon** iri burunlu, şişman suratlı.

colcoyt- *et.* **colcoy-**'dan; *oozuñdu colcoytpoy otur!* çirkin, yakışsız ağızla sokulma ve otur! < **colcoy-t-**.

colçu **1.** kılavuz, rehber; **2.** yol yapan, yol işlerinde çalışan; **3. tar.** büyük posta yollarına bakım yapmakla görevli kişi (*atı ile yolda kalan posta arabasına yardıma koşturmayla mecbur olan, onaran*). < **col+çu** < ET **yolçı:** (ED 921b).

colçuluk **1.** yolculuk, yolda bulunmaya özgü her şey; **2. tar.** **colçunun** (*bkz. colçu* **3**) görevi veya durumu. < **colçu+luk**.

coldo- **1.** göndermek, yollamak, sevk etmek; **2. mec.** birinin izinden yürümek (*veya gitmek*). < **col+do-**. *krş.* Trkm. *yo:lla-*; Kmk., Uyg. *yolla-*; Kzk., KKal. *jolla-*; Alt. *d'olla-*; Bşk. *yulla-*; Hak. *çolla-* [ESTYa 218].

coldoo iş. **coldo-**'dan. < **coldo-oo**.

coldooçu izleyen, takip eden, arkasından koşan; *anın coldooçu kişi çok* onun izinden giden, izleyen kişi yok. < **coldoo+çu**.

coldoş **1.** yoldaş; *can coldoş bkz. can II*; **2.** arkadaş, dost; *caman coldoş coogo aldirat ats.* kötü yoldaş, düşmana teslim eder; *küyöo coldoş etn.* sağdıç, damadın arkadaşı (*gelini getirmede damada refakat eden delikanlı*); **3.** eş, koca, zevce, zevce, refika; *ömürdük coldoş* hayat arkadaşı; **4.** yoldaş (*hitap şekli*); *coldoş Sarıbaev* yoldaş Sarıbaev. < **col+doş**.

coldoş- *işt.* **coldo-**'dan. < **coldo-ş-**.

coldoşçuluk arkadaşlık, dostluk, ahbaplık duygusu, arkadaşlık ilişkileri; *coldoşçulugu mıkı neme* arkadaşlığı sağlamdır, candan bağlıdır; arkadaşlığa ihanet etmez. < **coldoş+çuluk**.

coldoştos- **1.** yoldaş olmak, yoldaşlarla olmak; birlikte olmak; *can coldoşum seksen kız, coldoştosup cürgömün folk.* can yoldaşım seksen kız, onlarla birlikte olup zaman geçiriyorum; **2.** birbiriyle ahbap (*veya* dost) olmak, arkadaş olmak. < **coldoş+toş-**.

coldoştuk dostluk, arkadaşlık, ahbaplık, arkadaşlık (*veya* dostluk) ilişkileri; *coldoştukka al-* yoldaşlığa almak, arkadaşlığa (*veya* dostluğa) almak; *coldoştuk betteşüüsü sp.* dostluk maçı; özel karşılaşma. < **coldoş+tuk**.

colduk = col 7; *“sizdin colduguñuz” dep, aldına bir tay tuyak cambını koydu* “sizin armağanınız” diyerek, önüne bir külçe gümüşü (*bkz. cambı*) koydu; *colduguña*

at berem, keçiktirbey bat berem folk. sana hediye olarak at vereyim, geciktirmeden çabuk vereyim. < *col+duk*.

colduu 1. çizgili, çubuklu; *colduu kızıl köynök* çizgili kırmızı gömlek; 2. dikkate değer yolda (*iyiye veya kötüye karşı*); *attan colduu* attan talihi var, ona her zaman iyi atlar düşüyor; *colduu bol-* veya *ak colduu bol-* kismetli, şanslı, talihli olmak, şansı yaver olmak. < *col+duu* < ET *yolluğ* (ED 925b).

colku s. *col*'dan; *eki colku* iki yolu olan, iki yollu, iki kez yinelenen; *Sotsialisttik Emgektin eki colku Baatırı* Sosyalist işçi sınıfının iki kahramanı, Sosyalist emeğin iki kahramanı; *bir colku açuñdu ber* bu kez cezasını ver; *birinçi (ekinçi vs.) colku* birinci (ikinci vs.) defa olarak; *ekinçi colku otoo* bostanı veya tarlayı zararlı otlardan ikinci kez ayıklama. < *col+ku*.

colo- yakın gelmek, yakınlaşmak, yaklaşmak; *üyümö colobo!* evime uğrama!, evimin yakınına dahi gelme!; evime ayak basma!; *men üyünö cologondu koydum* ben onun evine gitmeyi bıraktım. < *col+o-* < ET *yola:-* (ED 919a).

colooçu yolcu; *colooçunun coldogusu cakşı, coldo bolboso, üydögüsü cakşı ats.* yolcunun yolu iyi, yolda olmasa, evi iyi (*yani artık hareket etmek, yola koyulmak, yola çıkmak gerek*). < *col+ooçu*.

colooçula- yolcu olmak, gezmek, dolaşmak, seyahat etmek; *colooçulap Koçkordon cürüp keldim küngöylöp* ş. Koçkordon yollanıp güney yamaçlarından buraya geldim. < *colooçu+la-*.

colooçulat- et. *colooçula-*'dan. < *colooçula-t-*.

colooçuluk yolculuk; yolculuk, gezi, yolda bulunma ile bağlantılı olan her şey. < *colooçu+luk*.

colot- et. *colo-*'dan; yaklaşmaya, yakınlaşmaya izin vermek; *canına colotpoyt* yanına yaklaştırmıyor, yanına sokmuyor, yanına varılmıyor; *coloto koyboy çap- gün.* yanına sokmamak, yanına yaklaştırmamak. < *colo-t-*.

coloto: *bir coloto* büsbütün, tamamen, tamamıyla; temelli, sonsuza dek, ebediyen; *bir coloto berdim* malımın tamamını verdim; *bir coloto içkendi taştadım* içmeyi tamamen bıraktım.

colotuş- *işt.* *colot-*'tan; *birin-birine cat bolup, colotuşpay kalgan* birbirlerine düşman olup (*daha fazla*) arkadaşlık etmemişler. < *colot-u-ş-*.

colov *gün.* = *cıloo; ceke colov* = çılbr.

colovçu gün. = **colooçu.**

coloy 1. âdet, alışkanlık, düzen, davranış biçimi, görgü, yaşam tarzı, yaşantı; *coloyuna tüş-* birinin yaşam tarzını anlamak, birinin âdetini kavramak; *Kırgızdın coloyuna tüşüp atat* Kırgız hayatına girerek, onu anlamaya başlıyor; *coloyuna tüşür-* kendinin veya bir kimsenin yaşam tarzına çekmek, kendinin veya bir kimsenin yaşam tarzını aşlamak; 2. Coloy (*Manas*’ın karşıtı olan, aşırı oburluğu ile karakterize edilen destan kahramanının küçük adıdır). < **col+oy**⁶⁰.

colpu: *coon-colpu* bkz. **coon** I 1.

colto engel, mâni; *colto kılba* mâni olma!, engel olma; *işime colto kıldı* bana (işime) mâni oldu; *baatırlardın aldınan katın çıksa bulaktap, colto bolot deçü ele folk.* yiğitlerin önüne kadın süzülerek geçse (*harf.* çıksa) engel olur demişti.

coltoo = **colto.**

coltooçuluk engel, mâni. < **coltoo+çuluk.**

coltoosuz engelsiz, mânisi olmayan. < **coltoo+suz.**

coltoy (veya **ak coltoy**) talih, şans getiren, talih taşıyan; kısmetli; şanslı; talihli; uğurlu; başarılı; *saktap keldim amanat san duşmandın içinen kursakta coltoy balañdı folk.* sayısız düşmanın içinden çocuğun talihi sayesinde emaneti karında saklayarak geldim; *ak coltoy konok* talih getiren konuk, kutlu misafir; *baatır abam ak coltoy, attanıp çıksa – san koldoy folk.* talih getiren yiğit dedem, atlanıp çıksa sayısız askere denktir; *“ak coltoy bolup, askerden atası kelsin” dep, atın “Akcoltoy” koyuştu* “talih getirip, babası cepheden (*harf.* ordudan) dönsün” diye, (oğlana) “Akcoltoy” adını koydular; *küü coltoy* (oğlan hakkında) afacan, yaramaz; *kara coltoy* felaket, dert getiren. < **col+toy.**

coltoyluk: *ak coltoyluk* talih, şans, baht getirme özelliği; *kara coltoyluk* felaket, dert getirme özelliği. < **coltoy+luk.**

coluguş- *işt.* **coluk-**’tan; rastlamak, rastlaşmak, rast gelmek, tesadüf etmek, karşılaşmak (*birbiriyle*). < **coluk-u-ş-**.

coluguşuu *iş.* **coluguş-**’tan; karşılaşma, rastlama, tesadüf; *östön çıkıks coluguşuular* unutulmaz karşılaşmalar; *şaylooçular menen coluguşuu* seçmenlerle karşılaşma. < **cologuş-uu.**

coluk- karşılaşmak, rastlamak, rast gelmek, tesadüf etmek; görüşmek, görmek; *aga colugup ket* onunla görüş, ona uğra, onunla karşılaş; *coldoşuna coluktu*

arkadaşıyla karşılaştı; **tandap, tandap, tazga coluktu** *ats.* (kız) seçip seçip, kötü, pis (*kadına*) rastladı (*çok titiz, müşkülpesent insanlar hakkında*). < **col+u+k-**. *krş.* Özb. **yoliq-**; Tat., Bşk. **yulıq-**; Alt. **d'oluq-**; KKal. **joliq-** [ESTYa 218].

coluktur- *et.* **coluk-**'tan; **al kişini maga coluktur** o adamı benimle görüştür, o kişinin benimle görüşmesini sağla; **seni kaydan colukturayın?** seninle nerede buluşayım? < **coluk-tur-**.

colum (veya **colum üy**) джуламейка⁶¹ (*culameyka*) (*genellikle at ve koyun çobanları için yapılan keregesiz, büyük olmayan ev*); **colum üy tik-** at ve koyun çobanları için keregesiz, büyük olmayan ev yapmak; **colum üydöy çoyunbaş, bir cagina baylangan folk.** at ve koyun çobanları için yapılan keregesiz, büyük olmayan ev büyüklüğünde olan topuzu (*bahadır, yiğit*) bir yanına bağlamış; **colum üydöy çoñ dañkan töböşündö çırkırap folk.** at ve koyun çobanları için yapılan keregesiz, büyük olmayan ev gibi tırnak altında biriken kesekle (*bahadır atı*) tepesinde vızıldayıp.

columduu dev gibi bir adam, güçlü fizik, Herkül gibi atletik yapı; **columduu tuugan Külçoro, zıñ-zıñ etip, kenebeyt folk.** güçlü yapılı doğan yiğit Külçoro çınlayıp giden (*okların*) hiç farkına varmıyor. < **colum+duu**.

com üzüm, pancar posası; **kızılça comu** pancar posası.

comok destan, kahramanlık destanı eseri; kahraman, kahramanlık hakkında masal; **atañızdın comogu, aytpay koysok bolobu?** babanızın kahramanlık masalını, anlatmasak olur mu?; **munu minday taştaylı, Külçoro kök cal, Ayçürök comogunan baştaylı folk.** bunu böylece bırakalım, (*bahadırlar*) Külçoro ve Ayçürök hakkındaki kahramanlık destanları ile başlayalım; **2.** (tam olarak **cöö comok**) masal. *krş.* Trkm. **yomaq** “kelime oyunu, nükte, şaka”; Kzk., KKal. **jūmbaq** “bilmece, bulmaca”; Nog. **yumaq** “bilmece”; Hak. **nımah** “masal” [ESTYa 220].

comokçu (*karş.* **ırçı**) destanın yaratıcısı ve ozanı. < **comok+çu**.

comokto- destan, masal anlatmak, hikâye etmek; **Kıyazga barıp Kañçoro, mintip aytat comoktop folk.** Kañçoro Kıyaz'a gidip hikâye ediyor. < **comok+to-**.

comoktol- *dön.-ed.* **comokto-**'dan; masal, destan konusu olmak; masalda, destanda anlatılmak. < **comokto-l-**.

comoktoo iş. **comokto-**'dan; masal, destan şeklinde betimleme, anlatma, hikaye etme. < **comokto-oo**.

comoktooçu eğlendirici anlatan, ilgi çekecek ve sürükleyici biçimde hikaye eden, hikayeci. < **comoktoo+çu**.

comso- = **moyso-**; **al seni comsoor** o seni mahveder, öldürür.

con 1. bel kemiği, omurga; **coktun conu katuu, ögüzdün moynu katuu ats.** fakirin omurgası sağlamdır, öküzün boynu sağlamdır; **con tüy-** 1) kamburlaşmak, kamburu çıkmak, bükülmek, eğilmek; 2) *mec.* önem (veya değer) vermemek, önemsememek; **con talaştıra çap-** veya **con talaştıra sal-** veya **con talaştıra ur-** sırta vurmak; **2.** tepe, sırt (*dağın*); **tuu con** dağ sırtı, dağ tepesi; **tuu condo** dağ sırtında, dağ tepesinde; **murundun conu** burnun ucu; **con tartıp cerge batkan tamır** çabayla kabarıp yere batan kök (*ağacın*); ♦ **conu cukardı** 1) (*koyunlar hakkında*) cılızlaştı, zayıfladı; içi boşaldı; 2) hata yaptı (*fakirledi vs.*); **con al-** 1) (*koyunlar hakkında*) semirmek, şişmanlamak; **semirgende con algan, malıñ kana kuba koy? folk.** şişmanladığında beyaz kuzu gibi toplamadın mı? 2) tespit etmek, belirlemek (*maddesel olarak*); **conun bas-** sırtını yoklamak (*semizlik, şişmanlık tespit etmek için koyunları*); **kıştan condorun açpay çığışat** (*koyunlar*) kışın zayıflamazlar; **conu açılbağan koy** kendi bedenini koruyan, muhafaza eden (*zayıflamayan*) koyun; **con körsöt-** veya **con körgöz-** gücü göstermek; otoriteyle, güçle korkutarak kendini yiğit göstermek, kendini yiğitmiş gibi göstermek, kabadayılık taslamak; yükselmek, yücelmek; **con körsötüp kaldı** gücünü gösterdi; **con körgözüp catuuga cañgız atar darı cok folk.** (*düşmana*) gücünü gösterip, yalnız atacak barut yok; **con sal-** çekinmeden ortaya çıkmak, pervasızca belirlemek, gizlenmeyi bırakmak (*örn. gizli ve kanunsuz durumu bulunan insanlar hakkında*); **conu kalıñ** zengin adam, para babası, sırtı kalın; **conu cuka** varlıksız, fakir, yoksul, sefil; **conubuz cuka** hiçbir şeyimiz yok, fakiriz; **al biröönün conunan ookat kılat** başkasının sırtından geçiniyor, ekmek elden su gölden yaşıyor, asalaklık yapıyor; **calpı conunan aytkanda** sözün kısası, özetle; **con coru** bkz. **coru I 1.**

con- yontmak; **cığaç condum** ağaç yonttum. < ET **yon-** (**yo:n-**) (ED 942b).

condo- **1.** dağ sırtı boyunca ilerlemek; **2.** başkasının sırtından geçinmek, ekmek elden su gölden yaşamak; **al seni condop cüröt** o senin sırtından geçiniyor;

sırttan condo- birini aldatmak, kandırmak, başkasının adından faydalanmak;
Akmattan ala turgan akçamdı, Karabay sırtımdan condop ketti Ahmet'ten
 alacağım olan parayı (*benim adımla*) aldatmak suretiyle Karabay almış. < **con+do-**.

condomo yüzeysel, sathi (*asılsız, önemli olmayan, derin olmayan, üstünkörü, özensiz, sathi, yüzeysel*); **condomo makala** üstünkörü yazılmış makale. < **condo-mo**.

condon- dön. **condo-**'dan; **1.** kabarmak, şişmek; *kamçı tiygen cer, bülöddöy bolup, condonup çıkkın* kamçının değdiği yer, bileği taşı gibi şişmiş; **2.** *mec. birinin-bir şeyin* sırtıyla benzer olmak; *kamanday condongon* yaban domuzu gibi sırtını eğriltilmiş; *dep, oşentip er Koñur, ala toodoy condonup, aç colborstoy komdonup folk.* bahadır Konur karlı dağ gibi kabarıp, aç erkek kaplan gibi hazırlanıp; **3.** *mec.* güç toplamak, güçlenmek, kuvvetlenmek. < **condo-n-**.

condonuş- *işt.* **condon-** 2'den; *kara kulak şer condonuşkan neçen kırlar* aslan sırtı gibi kabarmış çok sayıdaki dağ sırtları. < **condon-u-ş-**.

condot- *et.* **condo-**'dan; diplomatik biçimde hareket etmek, kaçamak konuşmak, sadede gelememek, sözün etrafında dolanıp durmak; *siz ötü ele condotup bara catasız, tok eter cerin aytiñizçi* konuşmayı çok belirsiz bir şekilde uzatıyorsunuz, konuşmanın özünü söyleyiniz. < **condo-t-**.

condur- *et.* **con-**'dan; yontturmak; *saadaktın ogun condurup folk.* okları hazırlattı (*yontturdu*). < **con-dur-**.

conduu **1.** omurgalı, bel kemiği olan, sırtlı; **2.** *mec.* bedeni, gövdesi yağlı; *töö komdu kaldı, koy conduu kaldı* ş. deve semerli, koyun kemikli (*yani yağlı*) kaldı (*kışın sağlıklı geçirilmesi için*); ♦ *cırtık conduu* çulsuz, hirpani, yalın ayak baldırı çıplak. < **con+duu**.

conok: *bügün konok, erteñ conok ats.* bugün misafir, yarın defol.

conokço *kuz.* dağ sırtı, dağın tepesi. < **conok+ço**.

conos *gün.* **1.** dere kıyısı, dere yatağının kenarı; **2.** kamışla, yüksek (boyu) otlarla örtülmüş yer.

conoyul = **con I 2.**

coñguçka *gün.* kaba yonca. *karş.* ET *yorınçğa:* (ED 971a).

coo I düşman; *birileriyle* husumeti bulunan; *canın ayabagan coo alat ats.* canını esirgemeyen düşman yener; *coo sırın coo bilbeyt ats.* düşmanın sırrını düşmen bilmez; *caşırın coo* gizli düşman; *coo-coburkan topl.* düşmanlar, her türlü düşmanlar, hasımlar; *kara coo* hain (veya kahpe) düşman; *ceti san kara coo çıksa, ceke kirip, kol salgan folk.* yetmiş bin hain düşman çıksa, tek başına girip, saldırmış; ◇ *tilsiz coo* sel, su basması, su baskını; alev, yangın (*harf.* dilsiz, dili olmayan düşman); *coo çigımı esk.* zarar ödentisi, tazminat; *coo sayıp bere albayt* zekası (veya akı) kıttır (*harf.* o biri için düşmanı öldürmez); *coo sayıp kelgendey* kahramanlık yapıp gelmiş gibi; *coo kuuganday* veya *coo kubalaganday* veya *coo çapkanday* yangını varmış gibi, deli gibi; *coo çapkanday cügürüp kirdi* deli gibi koşarak girdi; *coo kuup kele catkan ceri çok* yangın mı var!, yangın yok ki!; *uşul suukta tündöp cönögöndöy coo kuudubu?* şu soğukta geceleyip birini kovaladın mı? < ET *yağı: (d-)* (ED 898a).

coo II: *közdün coosun al-* göz okşamak, göze hoş görünmek; *közdün coosun alganday tört tülügüm şay* hayvanlar güzel görünüşüyle göz okşuyorlar.

cooçu = cuuçu.

coodarı gün. parmak biçiminde olan saplar (*desteye benzeyen*).

coodur (*gözlerde, bakışlarda*) duygulu, dokunaklı dilek, umut, beklenti ifade eden parıldama; *bet calmalayt caykı koñur cel, coodur karap köktö miñ cıldız* ş. yaz rüzgarı yüze vuruyor, gökteki bin yıldız umutlu bir parıldamayla seyredip; *Şarapat coodur karayt, kirpik kakpay* ş. Şarapat gözünü kırpmadan beklentiyle bakıyor.

coodura- arada bir parıldamak, zaman zaman pırıldamak (*göz hakkında, gözlerde*); beklentiyle bakmak, gözünü dört açmak, pür dikkat bakmak; *közdörü coodurap, beterine kızıl cügürdü* gözleri parladı (veya ışıldadı), yanakları kızardı; *arkayday közü coodurap folk.* uzun boylu dağ keçisi gibi gözü parlayıp; *coodurap közü ot bolup, calındap içi çok bolup folk.* gözü ateş saçıp, içi alevlenip; “*enekem kaçan kelet*” *dep, eki kızın coodurayt folk.* “annemiz ne zaman gelir” deyince, iki kız gözlerini dört açıyorlar; *cooduragan közü süzülüp barıp, tımtırs boldu* açık gözleri yavaşça kapandı ve o sustu. < *coodur+a-*.

cooduraş- *işt.* *coodura-*’dan. < *coodura-ş-*.

coogazın Çuy.ağ. lale (*karş. mandalak*); *coogazındın danı* lalenin soğanı; *danduu coogazın* soğanlı lale; ◇ *coogazın kelin* veya *coogazınday kelin* taze bir çiçek gibi genç ve evli kadın.

cookalat- dikkat çekmek, lafa (veya lakırtıya) tutmak; *kuru cookalatpay, tuurasın ayt* lafa tutmadan, dosdoğru konuş; *anı azıraak cookalata tur* onu biraz oyala, dikkatini çek.

cookazın = coogazın.

cooker Kırg.-İr. savaş, harp; *sovettik kaarman cookerler* kahraman sovyet savaşları; *cookerdin körkü cüröktö folk.* savaşın güzelliği yürektedir (*yani cesarete, yiğitlikte, yürekli olmakta*); *çeçendin körkü kep menen, cookerdin körkü çep menen folk.* hatibin güzelliği söz ile, savaşın güzelliği kale (*savunma*) ile. < *coo+ker.*

cookerçilik savaş, harp zamanı; harp zamanıyla bağlantılı bütün durum, koşulların hepsi; savaş zamanının huzursuz, endişeli davranışları; *cookerçilik bilimi* harp ilmi (veya bilimi), harp işlerini bilme. < *cooker+çilik.*

coola- savaşa (veya harbe) gitmek, muharebeye girmek; düşmanın arkasına düşmek, düşmanı kovalamak, düşmanı izlemek; kin beslemek, düşman olmak; *coolay* düşmanca, hasımca, düşmanca niyetlerle; *eldey kelgen el beleñ, coolay kelgen coo beleñ? folk.* barış getiren yerli misin, düşmanca niyetlerle gelen düşman mısın? < *coo+la-.*

coolaş- *işt. coola-*'dan; düşmanca davranışlarda bulunmak, düşman olmak, araları açık olmak; birbirine düşman olmak; *el menen eregişpe, er menen coolaşpa ats.* halk ile tartışma, yiğit ile savaşıma; **2.** hep birlikte savaşa (veya harbe) gitmek, birlikte düşmanla harp etmek; *coonu birge coolaşkan, doonu birge doolaşkan folk.* birlikte savaşmışlar, davayı birlikte savunmuşlar. < *coola-ş-.*

coolaştır- *et. coolaş-*'tan; birini birileriyle bozuşturmak, aralarını açmak. < *coolaş-tır-.*

coolat- *et. coola-*'dan; savaşa (veya harbe) gitmeye zorlamak; düşmanı kovalamaya, düşmanın arkasından gitmeye mecbur etmek. < *coola-t-.*

coolo- = coola-.

cooluk I 1. örtü; baş örtüsü (*kadınlara ait*); *şalı cooluk* Keşmir kumaşından örtü; *daki cooluk* ince örtü; *ak cooluk 1)* beyaz baş örtüsü (*evli kadınların taktığı*); **2.**

mec. karı, zevce, eş; **birinçi baylık – den sooluk, ekinçi baylık – ak cooluk** *ats.* birinci zenginlik can sağlığı, ikinci zenginlik eş; **suu cooluk** havlu (*el yıkamadan sonra kurulamak için*); **kol cooluk** 1) mendil; **2. mec.** oyuncak, kukla (*başkasının iradesi altındaki alet*); **2. kuşak** (boylu poslu görünüşteki kadın örtüsü veya kare şeklindeki kumaş parçası); **cigittin baarı birdey baatur bolboyt, coolugun köödösünön buugan menen folk.** kuşağını bağlamayla delikanlıların hepsi bahadır olmaz; **cooluk kurça-** *etn.* örtü ile bağlamak (*bilinen, tanıdık aileye veya ilk çocuğa getirilir; burada kadın örtüsü boyunda yeni kumaş parçaları hediye edilir ve çocuk bu örtüyle bağlanır*); **cooluk sal-** *etn.* başı atkı (veya şal) ile örtmek, örtüyle sarmak (*gelinin damadın evine gelir gelmez yapar ki; bu, kızın kadın olmaya başlamasının işaretidir*); **cooluk salın-** *etn.* atkıyla, örtüyle sarınmak (*kızın kadın olmaya başlamasının işaretidir*); **cooluk saldır-** *etn.* örtüsünü sarmaya cesaret etmek (*kadın olmaya başlamanın onay işaretidir; başl. kız kaçırıldığında damadın evine gelir gelmez*); **başına cooluk saldırı koydu** (*gizlice kaçırılan kız*) kadın olmasına izin verdi (*harf. örtüsünü sarmaya cesaret etti ve aldı*); **başın kızıl cooluk menen baylagan tar.** (savaşa hazırlanmak) kırmızı örtülerle başlarını bağlamışlar (*sarıbağış boyu hakkında*); **başıña cooluk salam!** ben seni (*erkeği*) rezil ederim!; **cooluk taştamay** “jgut” oyununa benzeyen bir oyundur. *krş. Kzk. javlıq* “beyaz patiskadan kadın baş örtüsü”; Uyg. *yağlıq* “örtü”; Bşk., Nog, Tat. *yavlıq* “örtü”; Trkm. *ya:ğlıq* “şal” [ESTYa 61].

cooluk II düşmanlık, husumet, kin. < *coo+luk* < ET *yağı:lğ (d-)* (ED 903b).

coolukta- örtü kullanmak; **cooluktap közün sürtkülöp folk.** örtüyle gözünü silip; **caş alıp közdön cooluktap folk.** göz yaşlarını mendiliyle silip. < *cooluk+ta-*.

coomart İr. 1. cömert, eli açık; **bergen coomart emes, algan coomart** *ats.* (hediye, armağan) veren cömert değil, (sonra armağana armağanla karşılık vermek şartıyla; bkz. **kolko I**;) alan cömerttir; **2.** zengin, varlıklı; **cok menen coomartın üyün sırtınan acıratuuga bolot** fakir ile zenginin evi dış görünüşünden farkedilir. < İr. **جو مرد cū-merd** (PED 379a).

coomartçılık cömert kişinin el açıklığı, cömertlik vasıflarının hepsi. < *coomart+çılık*.

coomartlık cömertlik, el açıklığı. < *coomart+tık*.

coon 1. kalın (*çevresi; karş. kalıñ I 2*); **coon-colpu** büyük, kocaman, koskocaman; sağlıklı (veya gürbüz) (biri), kanlı canlı (biri); **2. mec.** zengin, varlıklı; kodaman, büyük işler çeviren, büyük adam; **3. (ses hakkında)** kalın, bas; ◇ **coon ceri** veya **coon ortosunda** (yirmi yaşından sonra yaş belirlenirken) yarım civarında (*on yıl, örneğin; 35-36, 44-45 vs.*); **köp olso, otuzdun coon cerine bargandırsıñ** en fazla, otuz beş otuz altı yaşındasındır; **caşı cıyıрманın coon ortosunda** yaşı yaklaşık yirmi beştir; **coon ortolop** yarım civarında, aşağı yukarı, yarıma yakın; **maşınadaki fanera coon ortolop satılıp kalgan** arabadaki cilalı kaplama yarım civarında satılmış; **coon top** hatırı sayılır insan grubu (*ondan yüze kadar*); **coon top kız-kelinder, cigitter** kızlardan, yiğitlerden oluşan büyük grup. < ET **yoğu:n** (**yoğu:n**) (ED 904b).

coon- = **cuban-**.

coonduk kalınlık (*çevresi; karş. kalıñdık I 2*). < **coon+duk**.

coonoy- kalınlaşmak, kalın yapılmak (*çevresi*). < **coon+oy-** < ET **yoğunad-** (ED 905a).

coonoyt- et. **coonoy-**'dan; kalınlaştırmak, kalın yaptırmak (*çevresi*). < **coonoy-t-**.

coonsu- benz. **coon I**'den; **1.** kendini güçlü kuvvetli saymak, kendini pehlivan saymak; **2. mec.** kurumlanmak, kurum satmak, çalım atmak; **sen coonsubagin, alım cetet** kurumlanma, benim (*sana*) gücüm yeter. < **coon+su-**. *krş.* Kzk., KKal. **juvanst-** "kendini güçlü saymak, güçlü kuvvetli göstermeye çalışmak, kurumlanmak" [ESTYa 209].

coonsun- dön. **coonsu-**'dan, = **coonsu-**.

coosut- et. **coonsu-**'dan. < **coonsu-t-**.

coop Ar. 1. yanıt, cevap, karşılık; **coop ber-** 1) cevap vermek, yanıtlamak, karşılık vermek; 2) sorumluluğu taşımak, sorumlu olmak; **coop ayt-** veya **coop kaytar-** yanıtlamak, yanıt vermek, cevaplamak, cevap vermek, karşılık vermek; tepki göstermek; **ooz uçunan coop kaydardı** dilinin ucuyla, yarım ağız cevap verdi; **coopko tart-** karşı dava açmak, sorumlu tutmakhesaba çekmek; **kılmış coobuna tartulgan** cinayetten sorumlu tutulmuş; **2.** boşama, boşanma (*kadını, eşi*); **coobumdu ber** beni boşa; ◇ **coop suraş** *kuz. etn. düğün merasimlerinden birinde: başlık parasının miktarı konusunda anlaşılması için damadın babası, gelinin ailesinin köyüne gelir.* << Ar. جواب **cevāb** (PED 375b).

coopker *Ar.-İr.* sorumluluk sahibi < *coop+ker*.

coopkerçilik sorum, sorumluluk, mesuliyet. < *coopker+çilik*.

coopkerdik sorum, sorumluluk, mesuliyet. < *coopker+dik*.

coopkersizdik sorumsuzluk, mesuliyetsizlik; *işke coopkersizdik mamile* işe karşı sorumsuzca davranma; *makala ötü coopkersizdik menen cazılğan* makale çok sorumsuzca yazılmış. < *coopker+siz+dik*.

coopsuz 1. cevapsız, yanıtız, karşılıksız; 2. sorumsuz, sorumluluk duygusu olmayan. < *coop+suz*.

coopsuzduk sorumsuzluk, mesuliyetsizlik. < *coopsuz+duk*.

cooptoş- 1. konuşmak, görüşmek, sohbet etmek; 2. sözleşmek, anlaşmak, uyuşmak. < *coop+toş-*.

cooptuu sorumlu, mesul; *cooptuu mildet* sorumlu olunan iş; *cooptuu redaktor* sorumlu editör (veya redaktör); *cooptuu kızmatçılar* sorumlu (veya yetkili) işçiler; *cooptuu bolosuñ* sorumlu olacaksın. < *coop+tuu*.

cooptuuluk sorum, sorumluluk, mesuliyet; *cooptuuluk sezimi* sorumluluk duygusu, mesuliyet hissi; *toluk cooptuluk menen ayta alam* tam mesuliyet ile konuşabilirim. < *cooptuu+luk*.

coor hafif sıyrık, bere (*başl. binek hayvanlarının sırtındaki eyerden*); *coor eşek* sırtı hafif sıyrılmış (olan) eşek; *coor at* sırtı hafif sıyrılmış (olan), bereli at. < ET *yağır (d-)* (ED 905a).

cooru- sıyrıklarla kaplanmak (*başl. binek hayvanlarının sırtında*); *arkasınan coorudu* (atın) sırtını zedeledi. < *coor+u-*.

Cooruker *bahadır Cugor'un atının ismidir.*

coorun kürek kemiği. < ET 1 *yarın* (ED 970a).

coorut- *et. cooru-*'dan; berelenene kadar zedelemek, yaralamak; *nayza saymak – erdikten, at coorutmak terdikten ats.* mızrak batırmak erlikten, atı bereletmek ise eyerlemekten (*eyerlemeyi bilmemekten*); *kol coorut-* elleri nasırlaştırmak, elleri nasırlatmak. < *cooru-t-*.

cooş sakın, uslu, yavaş, yumuşak başlı, halim; *cooşton coon ün çıgat ats.* suyun durgun (veya yavaş) akanından, insanın yere bakanından kork (veya sakın); yavaş atın çiftesi pek olur (*harf. yumuşak başlı olandan kalın ses çıkar*). < ET *yavaş (yava:ş)* (ED 880b).

cooşak, coşak *gün.* dağlık patikada ağaç kesen; yakacağın dağdan taşındığı veya götürüldüğü patika.

cooşu- yumuşak başlı, halim, sakin olmak, ehlileştirilmiş, ele alıştırmış olmak, uslanmak, uslu olmak; **at cooşudu** at sakinleşti, ehlileşti. < **cooş+u-**.

cooşut- *et.* **cooşu-**'dan; yatıştırmak, evcilleştirmek, uslandırmak, uysallaştırmak, yumuşatmak. < **cooşu-t-**.

cootkolot- = **cootkot-**.

cootkot- kaçamak cevap vermek, gerçeği söylememek, yanıltmaya çalışmak, hataya düşürmeye çalışmak; yatıştırmak, teskin etmek için dikkat çekmek; **balanın köñülün cootkotup, cakşı mamile kıla berdi** çocuğu yatıştırıp, ona iyi davrandı.

corbuk: **coru-corbuk** *kartal türlerinden biridir.*

corgo **1.** rahvan (at); **suu kuysa tögülgüs corgo** yumuşak, sakin yürüyüşlü rahvan (at); **corgo mingenge coldoş bolbo!** *ats.* rahvana yolda arkadaş olma (*harf.* rahvan (at) binene yoldaş olma); **2.** rahvan (gitme, yürüyüş); **col corgo** hızlı olmayan rahvan (yürüyüş); **koy corgo** yavaş rahvan (gitme); **çapma corgo** hızlı rahvan (gitme, yürüyüş); ♦ **corgo mingendey** memnun olup, hoşnut kalıp (*harf.* rahvan binmiş gibi); **corgo süylö-** kolayca ve tatlı tatlı söylemek; **sözdün koy corgosun saldı** dokunaklı bir şekilde konuşmaya başladı; **corgo söz** akıcı bir konuşma (*örn.* *şiiri akıcı, ezgili, tempo tutarak heceleme; nesri uyaklı okuma*); **corgo bolup kalıptır** uslanmış, uslu olmuş (*örn.* *egemenliği, zenginliği kaybetme*); **kişinin corgosu** canlı ve renkli olarak kopuzcu böyle isimlendirilir. < ET **yori:ğa:** (ED 964a).

corgolo- rahvan yürümek; **baytalım, canıñ üçün corgolorsuñ** *ats.* ihtiyaç çömlek yakmayı öğretir (*harf.* kırsığım, kendi canın için rahvan yürüyorsun). < **corgo+lo-**.

corgolot- *et.* **corgolo-**'dan; rahvan yürütmek, rahvan yürümeye bırakmak; **koldu corgolot-** (*kopuzcu hakkında*) parmaklarıyla tellere hızlı dokunup kopuz çalmak. < **corgolo-t-**.

corgoluk rahvan (gitme, yürüyüş), rahvan gitme durumu. < **corgo+luk.**

corgoluu rahvan yürüyüşlü, rahvan yürüyüşü olan; **koy corgoluu at** rahvan yürüyüşlü at; **col corgoluu** (at) yürüyüşü hızlı olmayan. < **corgo+luu.**

coro I İr. 1. katılımcının diğerlerine arka arkaya boza ikramında bulunduğu meclis; ikram (*genellikle kışın düzenlenir; karş. şerne, ülüş, deñgene*); **coro başı** veya **coronun biyi** meclisin baş yöneticisi; **bir kança kişiler uyuşup, coro içkende, coro başı ayagına çeyin tartibin başkarat** pek çok kişi birleşip, meclis düzenlediklerinde meclis baş yöneticisinin ayağına varana kadar iyiden iyiye gözlerini ayırmadan bakarlar; **coro iç-** 1) meclise katılım göstermek; 2) boza içmek; **coro içkende şılkıldap folk.** boza içmiş gibi bir yandan diğer yana sallanmak; **2.** katılımcı, iştirakçi (*bkz. coro I*); **3.** arkadaş, dost; **coldoş-corosu menen keldi** yoldaşları ve arkadaşları ile geldi; **4. şayı** kumaşından çift parça (*bkz. şayı I*).

coro II belirti, alâmet, işaret, emare; **cakşı coro emes** iyi işaret değil; **caman coro baştadiñ** kötü alâmete başladın. *krş. Kzk. jora* “gelenek, görenek, âdet” [ESTYa 225].

coro- önceden belirtmek, kestirmek, tayin etmek; **men uşul taydı “balama at kılıp bereyin” dep , corodum** ben şu tayı büyütüp (at yapıp) oğluma vereyim diye önceden belirttim; **aytiluu kiyim ok ötpös, atışka bolcop corodum folk.** ok geçmez şöhretli giysiyi, karşılıklı atışma için (*bahadırı*) önceden tayin ettim; **alımın artık corodu folk.** verginin çoğunu önceden belirtti (*yükledi*). *krş. Kmk. yora-* “farzetmek, varsaymak” [ESTYa 224].

coroçu = coro I 2.

corokeç = coro I 2.

coroloş coro’ya (*bkz. coro 1*) (birlikte) katılan (veya iştirak eden); **atañ Manas şermen menen kabılan Bakay kan zaada koyu birge – koroloş, aşı birge – coroloş folk.** baban Manas’ın aslanı ile Bakay hanın kaplanının ağılda birlikte ürküttükleri koyunu, hep beraber **coroya** yemek yaptılar. < **coro+loş.**

coroluu yoldaşı, arkadaşı, dostu olan. < **coro+luu.**

coromo, coromol varsayım, tez, hipotez, tahmin, faraziye; varsayımsal, tahmini, farazi, hipotetik, kesin olmayan; **coromol korutundu** farazi sonuç, tahmini hüküm. < **coro-mo, coro-mol.**

coromoldo-: coromoldop aytat tahminen, tahmini olarak söylüyor. < **coromol+do-**

coroo I = coro I 2.

coroo II = **coro II** *caman coroo* fena işaret, kötü alamet; *caman coroo baştabay olturçu!* ağzını kötüye açmadan, kötü haber vermeden otur! (*felaketi haber verme*); ◇ *coroosu buzuk* ahlaksız; çirkin, yakışsız, iğrenç, kötü hareket tarzı.
corop *İr. gün.* evde yapılan, ev dokuması yünden, ornömental resimlerle kaplı çorap; ◇ *corop tiken* sinek kağıdı, zamlı (veya yapışkan) kağıt (*bitki*). << Ar. جراب *currāb* (PED 359a).

coropto- = **corupta-**.

coroş- *işt.* **coro-**'dan. < **coro-ş-**.

corot- *et.* **coro-**'dan; *bir şumduktuu corotup* bir alçaklığı önceden belirtip. < **coro-t-**.

cort- öteye beriye koşmak, dolaşıp durmak, dolaşmak (*düşmanı, ganimeti, aramada*); *karışkırça cortup cüröt* kurt öteye beriye koşuyor; *cele-corto cür-* veya *celip-cortup cür-* tırıs gitmek. *krş.* Uyg. *yurut-*; Tat. *yuurt-*; Hak. *çort-*; Bşk. *yurt-*; Alt. *d'ort-*; Kzk., KKal. *jort-* [ESTYa 227]. < ET *yort-* (ED 959a).

cortkor *Kırg.-İr.* öteye beriye çok koşan, çok dolaşıp duran veya sık sık araştırmaya, keşfe giden. < **cort-kor**.

corto *İr. gün.* 1. ağır, yavaş, uyuşuk, üşengeç hareketler; 2. boş anlamsız konuşmalar; *cortole (corto ele) süylödü* boşuna, beyhude yere konuştu.

cortok 1. bir deri bir kemik (olan) beygir; basit, sıradan (*soylu, cins, saf kan olmayan*) at; *corgo elem coldon cañılbas, cortok boldum basıksız folk.* yoldan şaşmaz rahvandım, şimdi bir deri bir kemik kaldım; 2. *gün.* (*insanlar hakkında*) uyuşuk, ağırkanlı; gevşek. < **cort-ok**. *krş.* Tat., Bşk. *yurtaq* "tırıs giden at"; Kzk., KKal. *jortoq* "hafif tırıs" [ESTYa 227].

cortokto- hızlı tırıs kalkmak, tırıs gitmek. < **cortok+to-**.

cortoktot- *et.* **cortokto-**'dan. < **cortokto-t-**.

cortorman savaş yapmada usta, savaş baskınında mahir; *abişkası cortorman – attanıp çıksa, coo saygan (Kırgızın)* yaşlısı ustadır, atına binip çıksa, düşmanı yener. < **cort-or+man**.

corttur- *et.* **cort-**'tan. < **cort-tur-**.

cortuk atın tırıs, kötü yürüyüşü; *cortugunan köndürüp, corgo kılıp alaman folk.* (*atı*) tırıs yürüyüşünden vazgeçirip, rahvan yürüyüşlü yapıyorum. < **cort-u-k**.

cortulman = **cortorman**; *cortulman bolsoñ, col muna, cerdeseñ, Talas cer muna folk.* eğer savaşmakta usta isen, işte (*sana*) yol, eğer (*burada barış içinde*) yaşamak istiyorsan, işte (*sana*) Talas toprağı.

cortuu iş. **cort-**'tan. < **cort-uu**.

cortuul çapul, çapulculuk, talan, yağmacılık, haydutluk, eşkıyalık, baskın amaçlı yağma, hayvanı çalma; *baydı baleket bassa, cortuul baştayt ats.* zengini sersemleşse (*yani aç gözlülük, hırs içini sarsa*), eşkıyalığa başlar. < **cortuu-l**.

cortuulçu çapulcu, yağmacı, soyguncu, eşkıya, haydut; *sen colooçu bolsoñ – ket, cortuulçu bolsoñ – ket etn.* (yalvarma, yakarma, yakarış) yolcu olsan da git, yağmacı isen de git!; *cortuulçunun başı coldo kalat ats.* çapulcunun başı yolda kalır; su testisi su yolunda kırılır; *colooçu bolso, colgo sal, cortuulçu bolso, başın al folk.* yolcuysa, yol göster, eşkıyaysa başını kes. < **cortuul+çu**.

cortuulda- amaçlı talan, av, ganimet aramada öteye beriye koşmak; *tün camınıp cortuuldap, kim cürgönün kim bilet? folk.* gece karanlığında, kimin ganimet aramak için öteye koşturduğunu kim bilir? (*yani bilir misin?*). < **cortuul+da-**.

coru 1. kızıl akbaba (*bu tür kuşun adı olarak*); *kök coru* veya *sakalduu coru* sakallı akbaba-uşakkapan kuşu, baysungur (*bebekleri kaldırdığı söylenen bir tür akbaba*); *con coru* iri, büyük **çüylü** (bkz.); *koñ coru, taz coru, curtuç coru* akbabanın türleri; **2. mec.** kara karga (*olumsuz epitet*). *krş.* SUyg. *yori* “yırtıcı bir kuş adıdır (“sar”dan daha büyük)”; Tel. *yolo* “beyaz başlı kartal”; Moğ. *jolu* (*krş.* Manç. *jōlo* “kartal, karakuş”) [ESTYa 29].

coru- 1. yorumlamak, tefsir etmek, yormak; *al munu caamadılıkka corudu* o bunu kötülüğe yordu, kötü alametmiş gibi yorumladı; **tüş coru-** 1) rüya, düş yorumlamak; 2) *mec.* bir şeyi inceden inceye, detaylarına inerek incelemek; bir işte saç sakal ağartmak; **2.** tahmin etmek, tahminen söylemek, tahmini olarak konuşmak; *anıgın bilbey ele oy corup süylöp oturat* iyice bilmiyor; tahmini olarak söylüyor. *krş.* Nog. *yori-*; Uyg. *coru-*; KKal. *jori-*. < ET **yör-** (ED 955b).

coruguç yorumcu, tefsirci; *tüş coruguç* rüya, düş yorumlayıcısı. < **coru-guç** < ET **yörgüçi**: (ED 966a).

coruk 1. hareket, yürüme, gidiş, yürüyüş; *corugu tinç at* sakın, rahat yürüyüşlü at; **2.** davranış, davranma (veya hareket) tarzı; *bul coruguñ koybosoñ, bir balaaga salasıñ folk.* bu davranışını bırakmazsan, bir belaya sürüklenirsin; *kay coruk*

menen? nasıl?, ne suretle?; *kılık-coruk* veya *kıyal-coruk* hareket tarzı, davranış toplamının hepsi; **3.** görünme, ortaya çıkma; hadise, olay; *munu mınday taştaylı, kuugunga ketken Semeñdin corugunan baştaylı folk.* bunu (*konuşma, söz*) böylece bırakalım, kovalamaya giden Semen'in olayıyla (*konuşma, söz*) başlayalım; *bu emine degen coruk?!* (ne kadar) olağan dışı şey?!, bu ne harika?!; *turmuştun tokson coruguna moyun tosüp* yaşamın her türlü değişikliklerine, tersliklerine boyun eğip; *kütülbögön coruk* aniden meydana gelen olay, beklenmedik bir tarzda olan hadise; *tañ kala turgan coruk!* hayret verici (*tuhaf, anlaşılmaz*) bir olay; *emne degen coruk!* bu da nereden çıktı (böyle)!; **4.** (*tam olarak coruk-cosun*) tespit edilen geçmiş zaman ve adet, örf, geleneklerinin toplamı; *kanday coruk-cosun menen aş berebiz?* nasıl bir düzende ölü gömüldükten sonra yemek veririz?; *col baştaçu kaşkañ, uk, coruk bilçü cakşıñ, uk! folk.* (*halkta, halk içinde*) yol gösterici seçkinsin anla, halkın gelenek, göreneklerini bilen, asilsin dinle. < ET *yorık* (ED 963a).

coruktan- (*kızlar, genç ve evli kadınlar hakkında*) kendini beğendirmeye çalışarak, cilveli cilveli hareket etmek; *ar kimisi özünçö coruktanat, möltüröyt folk.* onların hepsi cilve yapıyor, kendilerince göze çarpıyorlar. < *coruk+tan-*.

coruktant- et. **coruktan-**'dan; *coruktantıp süylö-* cilveli cilveli, nazlı nazlı, kendini beğendirmeye çalışarak söylemek. < *coruktan-t-*.

coruktuu bellekte hoş örnekler, timsaller uyandıran; *corgo mingen kız beken, coruktuu Çürök özü beken? folk.* rahvan (at) üzerinde giden kız değil midir, bu güzel Çürök'ün kendisi değil midir?; **2.** (*kız, genç ve evli kadınlar hakkında*) çapkın. < *coruk+tuu*.

coruluu kızıl akbabalarla dolu olan; çevresinde kızıl akbaba bulunan, kızıl akbabalı; *coruluu cerde tarp turbas ats.* kızıl akbabaların olduğu yerde leş durmaz. < *coru+luu*.

coruma faraziye, hipotez, tez, varsayım, tahmin. < *coru-ma*.

corumaluu imgesel, hayali; olası, muhtemel, tahmin edilen. < *coruma+luu*.

corup İr. kesmik, başak kalıntısı (*hububatı elekten geçirme sırasında eleğin üzerinde toplanan veya harman alanında yığın şeklinde toplanan iri, büyük çöp*). karş. İr. جاروب *cārūb* (PED 349b).

corupta- 1. hububatı elemeyle veya harman alanındaki hububat yığınlarıyla (*hafif çalı süpürgesiyle*) başak kalıntısını kaldırmak (*bkz. corup*); *kızıldın üstün corruptap catat* hububatıyla başak kalıntısını tınaz haline getirmek; 2. (*rüzgar, yel, esinti hakkında*) üförmek, silip götüörmek (*örn. toz, kül*), kaybettirmek, örtmek, kaplamak (*örn. iz*); *ottun üstü öçö baştadı, anın bozorgon külün cel corruptap cattı* ateşin üstü sönmeye baştadı, onun bozaran külünü yel silip götüördü; *karışkır izin corruptap, boroylop toodon cel cüröt* ş. kurt izini kaybettirip, sarp dağdan rüzgar esiyor. < *corup+ta-*.

coruptaş- *işt. corrupta-*'dan. < *corupta-ş-*.

corut- *et. coru-*'dan; *oy corut-* etrafıca düşünmek, iyice düşünmek, ölçüp biçmek; zihnende canlandırmaya çalışmak; *tüş corut-* rüya yorumlatmak veya yorumlanmasını istemek. < *coru-t-*.

coruu *iş. coru-*'dan; yorumlama, tefsir etme, önceden haber verme, tahmin etme; *tüş coruu* rüya, düş yorumlama; *tüşün coruusı da kişinin tüşünö karay bolot* düşün yorumlaması da kişinin dış görünüşüne benzer (*bundan dolayı aynı rüya farklı insanlar tarafından farklı şekilde yorumlanır*); ♦ *özgönün işin özünö coruu ats.* bu da bizim işimiz, bu da bizim elimizin hüneri, yaptık işte (*harf. başkalarının işini kendi işin gibi gösterme*). < *coru-uu* < ET *yörög* (ED 965b).

cos *Rus. kuz. = çoş*; *cos menen captı* (*çatıylı, damı*) ince tahta ile örtmek.

cosomoldo- benzetmek, taklit etmek, öykünmek, yansılamak. < *cosomol+do-*.

cosun 1. düzen, nizam, kural, kaide; *cosunga sal-* düzene (veya nizama) koymak (veya sokmak), düzene uymak; *cosunu caman* ahlaksız; *cosunu çok coruk* nedensiz yapılan yaramazlıklar, sebebi olmayan hareketler; *cosunu çok süylö-gerekçesiz söylemek*; *cosunu çok süylöysün, üyüñdü bil, Ayçürök, kolumu kantip biyleysiñ!* *folk.* akıllıca konuşmuyorsun, ev işlerini idare et, Ayçürök, askerimi nasıl sevk ve idare edeceksin!; *corunu çok kep* boş, anlamsız söz; *coruk-cosun* *bkz. coruk* 4; 2. *gün.* eski izler, kalıntılar, izler; *arıktın cosunu* eski kanalın kalıntıları. *krş. Özb. yosin* [ESTYa 31].

cosunduu halkın âdetlerini bilen ve onlara bağılı (olan); *sen emi cosunduu bolsoñ, er sıylagandı bilbeysiñbi?* sen halk âdetlerini bilen ve onlara bağılı olsan, yiğide saygı göstermeyi (*ağırlamak, ikram etmek, hediye etmek vs.*) bilmiyor musun? < *cosun+duu*.

cosunduluk insanların dış görünüşündeki ve karakterlerindeki azamet (*gelenek hâlini almış olan şeylere uygun olarak*). < **cosunduu+luk**.

cosunsuz ahlaksız, çirkin (veya fena, kötü) bir davranış. < **cosun+suz**.

çoşo sülüğen (*çoğu zaman astar olarak kullanılan kırmızı boya*), kırmızı kil; siena sarısı toprak; **çoşodoy kızıl** çok kırmızı. *krş.* Kzk. **josa** “okr, sarı toprak” [ESTYa 31].

çoşolo- 1. sülüğen ile, kırmızı kil ile boyamak; **2.** kırmızı yapmak. < **çoşo+lo-**.

çoşolon- dön. **çoşolo-**’dan; **1.** sülüğen ile boyanmak, kırmızı boya ile boyanmak; **2.** kırmızılanmak, kırmızı olmaya başlamak. < **çoşolo-n-**.

çoşolont- et. **çoşolon-**’dan; sülüğen ile kırmızı kil ile boyatmak, kırmızıya (veya kırmızı renge) boyamak; **kan menen çoşolont-** kana bulamak. < **çoşolon-t-**.

çoşolonuu iş. **çoşolon-**’dan; (kendini) sülüğen ile kırmızı kil ile boyama. < **çoşolon-uu**.

çoşoloo iş. **çoşolo-**’dan; sülüğen ile kırmızı kil ile boyama. < **çoşolo-oo**.

çoşor-: kızarıp-çoşorup kızarıp bozarak. < **çoşo+r-**.

çoşu- (dere gibi) akmak, akıntı halinde dökülmek (veya akmak, boşanmak); **betinen kan çoşodu** yüzünden kan boşandı. *krş.* Kzk. **jost-** [ESTYa 30].

çoşul- dön.-ed. **çoşu-**’dan, = **çoşu-**; (dere gibi) akmak, akıntı halinde dökülmek (veya akmak, boşanmak); *mec.* aşağı(ya) dökülmek; **kan çoşuldu** kan sicim gibi aktı; ◇ **betenge belden çoşulgan** step yabani buğdayı bele kadar; **colu çoşuldu** yolu başarılı oldu. < **çoşu-l-**.

çoşult et. **çoşul-**’dan; **kan çoşult-** kan dökmek, kan akıtmak, kana bulamak, kan içinde bırakmak, kanlamak; **eki betten kan çoşultup, ıylap oturup, üyünö keldi** kan içinde kalmış yanaklarıyla (*onları acısından tırmalayıp*), ağlayıp oturup evine geldi; **kök şiberdi çoşultup ketti** yeşil otu basarak ezdi. < **çoşul-t-**.

çoşuluş- işt. **çoşul-**’dan. < **çoşul-u-ş-**.

coto sırt, tepe; ◇ **ata-coto** atalar, dedeler, cetler, ecdat; **ata-cotodon kalgan salt** atalardan kalan gelenek; **ata-coto, familiyasız bala** soysuz, ne idiği belirsiz; **coto cilik bkz. cilik.** < ET **yota:** (ED 886a).

cotoluu kuvvetli sırtı olan; **cotoluu ögüz** güçlü, kuvvetli öküz. < **coto+luu**.

cov I gün. yağ.

cov II gün. **1.** = **coo I**; **2.** dul, dul kadın.

covan- *gün.* = **cuban-**; sevinmek, neşelenmek, hoşnut olmak, içi açılmak, ferahlamak; *corgonu minse, covanat* yorga (ata) binse, içi açılır.

covar *gün.* = **coo II**; *köp karaşıp, közümdün covarın aldıñ, kız Cibek folk.* kız Cibek, çok bakıp gözüme hoş göründün.

covdar *gün.* **cogdor I**; *tövdü körköm körsötkön moynudagı covdarı* deveyi güzel gösteren boynundaki bir tutam kıldır.

covla- **I** *gün.* yağlamak, yağa bulamak. < *cov+la-*.

covla- **II** *gün.* = **coola**.

covlu *gün.* yağlı, yağ ile hazırlanmış olan; *covlu içek* = *sarı cürmö* (bkz. **cürmö**). < *cov+lu*.

covup *gün.* = **coop**.

covuşka, covuşkan *gün.* kaba yonca.

coy I: *coy bolot (coybolot) destanda bir kılıç adıdır*; keskin çelik; *coybolottu bir şiltep, başın kesip ketti emi folk.* kılıcı bir kez sallayıp, başını kesiverdi.

coy II sinsilik, hile, oyun, dolap, kurnazlık, hilekârlık, içten pazarlılık; *curt kurutkan Koñurdu koyso bolboyt oyuna, könböñüz emi coyuna folk.* ülkeyi kurutan Konur'un akli almıyor, oyununa gelmeyiniz. *krş.* Alt. *d'öy* "kurnaz, sinsî" [ESTYa 210].

coy- ortadan kaldırmak; kaybetmek, yitirmek; *sabatsızdıktı coy-* cahilliği (veya bilgisizliği) ortadan kaldırmak; *bul coy-* israf etmek, havaya savurmak; *kulaktardı tap katarında coyduk* kulakları sosyal bir sınıf olmak üzere ortadan kaldırdık. < ET *yo:d-* (ED 885b).

coybolot = **coy bolot** (bkz. **coy I**).

coybur kurnaz, cin (gibi).

coyçu 1. av köpeği, polis köpeği; koklama duyusuyla arayan, koku alma yetisi (olan); *cıçkan-coyçu, tülkü uuçu ats.* sıçan koklayıcı, tilki de avcıdır; **2.** *mec.* dedikoducu. < *coy+çu*.

coydu 1. afacan, yaramaz; haylaz; **2.** kurnazca, kurnazlıkla, sinsice. < *coy+du*.

coydulan- yaramazca davranışlar içinde bulunmak; flört etmek; cilveleşmek. < *coydu+lan-*.

coygu (*destanda*) = **coykuma 2**; *coygu menen coygulap folk.* harbi ile temizleyip.

coyguç (veya **bul coyguç**) emanet edilen parayı çalan (kimse), zimmetine para geçiren (kimse). < **coy-guç**.

coygula- = **coykula-**.

coykot- yok etmek, ortadan kaldırmak, yıkmak, bozmak, harap etmek, tahrip etmek.

coyku- yüksek otlara basarak, onlarda iz bırakmak.

coykula- harbi ile (*tüfek, silah*) temizlemek (*bkz. coykuma 2*). < **coyku+la-**.

coykuma 1. *bahadır, yiğit kılıcının adıdır; kolundagi coykuma temirden kayra tartpagan* elindeki kılıç demirin karşısında geri çekilmemiş (*yani demiri kesmiş*);

2. harbi; *coykuma menen coykulap, Almambettin Sırbarañ arı-beri tazalap folk.*

Almambet Sırbaran harbi ile (*tüfek, silah*) şöyle böyle temizleyip. < **coyku-ma**.

coykun üstüne basılan yüksek otlardaki iz. < **coyku-n**.

coykunda- basarak ezilen yüksek otlarda iz bırakmak. < **coykun+da-**.

coykundu çiğnenerek bozulmuş kamışın, yüksek boylu otların bulunduğu yer. < **coykun+du**.

coykunduu izli, izlerle uzanıp giden (*bkz. coykun*); *coykunduu colun karasa, üç bölüngön ceri bar folk.* izlerle uzanıp giden yola baksa, üçe ayrılan yeri var. < **coykun+duu**.

coylo- 1. av peşinde koşmak, av aramada koşmak, öteye beriye koşmak, dolaşmak, dolaşıp durmak; acele acele koşuşmak, acele acele gidip gelmek, araştırmak, yoklamak; *köp coylogon kuu tülkü, kolgo tüşpöy, koyucu emes ats.* çok gezen tilki mutlaka yakayı ele verir; su testisi su yolunda kırılır; **2.** *avc.* (*köpekler hakkında*) aramak, peşinde olmak, bulmaya çalışmak; *itiñ kurgool coyloybu?* köpeğin sülün arayacak mı? < **coy+lo-**.

coylon- *dön.* **coylo-**'dan; yaltaklanmak, dalkavukluk etmek, pohpohlamak. < **coylo-n-**.

coylo- *et.* **coylo-**'dan; *it coylo-* aramada (*av*) köpeği bırakmak. < **coylo-t-**.

coyloş her zaman, daima aramada öteye beriye koşan, özellikle koklayarak arayıp bulan. < **coylo-ş**.

coyloş- *işt.* **coylo-**'dan. < **coylo-ş-**.

coypokto- 1. yaltaklanmak, yaltaklık etmek, el etek öpmek; **2.** bahane aramak, bahane bulmaya çalışmak, (kendini) temize çıkarmaya çalışmak, mazur göstermek. < **coypok+to-**.

coypu iki yüzlü, riyakâr; iki yüzlülükle, riyakârlık ederek; dalkavuk, yaltak. < *coy+pu*.

coypula-, **coypulan** = **coypokto-**.

coypuluk iki yüzlülük, riya, riyakarlık, dalkavukluk, yaltaklık. < *coypu+luk*.

coyu- (*yalnızca olm. şeklin önüne*) **coyubas** yorulmaz, yorulma (nedir) bilmeyen; *adırdı cerden coyubas, alıska cürsö, coorubas folk.* (şu at) engebeli yerde yorulmaz, uzağa gitse, berelenmez.

coyul- *dön.-ed.* **coy-**'dan; kaybolmak, yok olmak, kaybedilmek, yitilmek, kaybedilmiş olmak, yitirilmiş olmak; **coyulbas taasir** silinemez (veya unutulamayan) bir etki; *kaşka tişi coyuldu* kesici dişi kayboldu, ön dişi çıktı; *kiyiz casay berip, kolum coyuldu* kalın keçenin içinde kollarım kayboldu. < *coy-u-l-* < ET *yodul-* (ED 890b).

coyun- *dön.* **coy-**'dan; *küröktöy tişim coyundum folk.* büyük (*harf.* bahçe beli gibi) ön dişim kayboldu. < *coy-u-n-* < ET *yodun-* (ED 892a).

coyuş- *işt.* **coy-**'dan; *taarınıçtı coyuşalık* dargınlığı unutamam (*harf.* bitirelim). < *coy-u-ş-* < ET *yoduş-* (ED 894b).

coyuu iş. **coy-**'dan; imha etme, yok etme, ortadan kaldırma; ortadan kaldırılma, ilga (etme, edilme); *sabatsızlık coyuy* cahilliği ortadan kaldırma, bilgisizliği yok etme; *kulaktardı tap katarında coyuy tar.* kulakları sosyal bir sınıf olmak üzere ortadan kaldırma. < *coy-uu* < ET *yoduğ* (ED 888a).

coyuuçu yok eden, ortadan kaldıran; imha eden, tahrip eden, harap eden. < *coyuu+çu*.

coyuuçul *pol. esk.* likidatör, tasfiye memuru. < *coyuu+çul*.

coyuuçuluk *pol. esk.* likidasyon, tasfiye.

cozı *Çin. kuz. sey.* yüksek ayaklı masa.

cöcö = **çöcö**.

cöcölüü = **çöcölüü**; *cöcölüü took* civcivli, civcivleri olan tavuk.

cökö *gün.* kısa iplik, kısa halat.

cököös *İr. 1.* para için deri çanta (*bıçakla bir arada kuşak üzerinde taşınan, uzun ve dar*); *2.* hançer.

cökör 1. = **çoro**; *kıraan Manas cökörü – kırgızdan çıkkın kırk börü* Manas'ın akdoğan yiğitleri, kırgızdan çıkan kırk kurt (*bkz. börü 2*); *2. tar.* han (padişah,

kağan, han) kızları veya han (padişah, kağan, han) kadınlarına ait maiyet (erkanı); *cökör kelin arkıluu, bat ele üyür alışkan, kız, cigit bolup bölünüp, tamaşanı salışkan folk.* genç ve evli kadınlardan oluşan maiyet erkani sayesinde onlar çabuk alıştılar, kızlar, yiğitler ayrılıp eğlenip neşelendiler; **3.** (çoğunlukla *can cökör*) yordakçı, dalkavuk; $\diamond$ *ak cökör* (destanda) silah, tüfek isimleri; *asındı multuk ak cökör folk.* silah kuşandı, tüfek astı; *kök cökör* = *kök ceke* (bkz. ceke II).

cölö- *bir şeyi* desteklemek, *bir şeye* destek (veya payanda) vurmak; yardım etmek, himaye etmek, himayesi altına almak, kayırmak; *mec.* yardımda bulunmak, yardım göstermek, yardım etmek; *Manastın başın cölöp, bir suluu kız olturat folk.* Manas'ın başını destekleyip, bir güzel kız oturuyor; *berışteler kötörsün, arbaktarıñ cölösün folk.* (seni) melekler kaldırsın, yükseltsin, ruhların (seni) himaye etsin. < ET *yöle-* (ED 919b).

cölök 1. dayanak, dayangaç, destek, dayak, mesnet, payanda; *mec.* yardım, himaye, destek, arka çıkma, arkalama; **2. gün.** = **kantala I.** < *cölö-k* < ET *yölek* (ED 928a).

cölökçül *dil. esk. ek.* < *cölök+çül.*

cölöktö- desteklemek, destek (veya payanda) vurmak, dayak olmak; *mec.* yardım etmek, yardım göstermek, himaye etmek, himayesi altına almak, kayırmak; *altın eer maral baş akırekke cölöktöp folk.* altın eyer geyik baş, köprücük kemiğine yaslanıp. < *cölök+tö-*.

cölölüü bir şeye yaslanan, dayanan. < *cölök+lüü* < ET *yöleklig* (ED 928b).

cölömçök dayangaç, destek, dayak, payanda. < *cölö-m+çök.*

cölön- *dön. cölö-*'den; dayanmak, yaslanmak; kendisi için *bir şeyi* destek sıfatıyla kullanmak; *maga cölönböy otur* bana yaslanmadan otur; *aybatım Manas asılga cölönüp cürgön çağımda folk.* heybetim asıl Manas'a dayanıp ilerleyen çağımda. < *cölö-n-*.

cölönüş 1. büyük olmayan yamaç, aklan, büyük olmayan tepe, yükselti; **2.** tepenin yukarı istikametine doğru, tepenin çıkış istikametine doğru. < *cölön-üş.*

cölönçü *özanl., mec.* dayanak, dayangaç; arka, dayanacak kimse, destekleyici. < *cölön-ü-ç.*

cölöñkö 1. ova ile dik tırmanış arasında eğik tepe; *cölöñkönün etegi* eğik tepenin eteği; *cölöñködö turgan capız üy* eğik tepede duran alçak ev; **2.** *mec.* arka, dayanacak kimse, destekleyici; *catkan ceri kölöñkö, eki terek cölöñkö folk.* yattığı yer gölge, iki kavak ağacı destekleyici. < *cölö-ñ-kö.*

cölöñkölüü eğik tepeli; *cölöñkölüü kerüü* eğik tepeli, otlarla örtülmüş yüksek dağ yamacı veya dağın yukarısı. < *cölöñkö+lüü.*

cölöö iş. *cölö-*'den; destekleme, yardım etme, yardım gösterme; *celpin cölöö* çok özenli davranış (veya tavır, muamele). < *cölö-öö.*

cölööçü yardım eden, yardım gösteren, himaye eden, himayesi altına alan, destekleyen; yardımcı. < *cölöö+çü.*

cölöt- *et. cölö-*'den; *eeginen cölötkön karı* çok ihtiyar, dermansız, kuvvetten düşmüş (çenesine yaslanmak gereksinimi duyan). < *cölö-t-*.

cömö- = *cömölö-*; *sözdü başkaga cömöp ketti* konuşmanın konusunu değiştirdi; *şkaalabay, cömöp attım* nişan almadan gelişigüzel ateş ettim.

cömölö- kibarca ima etmek, ince imada bulunmak, kinayeli konuşmak; konuşmayı başka konuya çevirmek; *bir şeyi çekinceli olarak söylemek.*

cön 1 basit, sade, kolay, sıradan, hafif, açık; önemsiz, ufacık; şöyle böyle; *cön ele* 1) şöyle böyle, hiçbir neden (veya sebep) yokken, nedensiz, sebepsiz, yok yere; sadece; *cön ele köz menen* çıplak gözle; *bu kaday suu? – Cön ele suu* bu nasıl su? – bu, sadece su; 2) (*bu*) zaten, aslında!; *cön ele bulbul turbaybı!* ne de olsa bülbül değil mi!; *cön-kaydı* önemsiz, ufacık; *bul cön-kaydı aytilgan söz emes* bu, boş söz değildir; *cön- saldı* önemsiz, ufacık; dikkate değer olmayan, zahmete değmeyen; şöyle böyle, hiç yoktan, sebepsiz, nedensiz, yok yere, durup dururken; **2.** *özanl., mec.* yön, istikamet, cihet; *cön şilte-* yön göstermek, yön vermek; *cön tart-* yön tutmak, gitmek, çıkmak, yollanmak; *alagay közü cumulup, akıret közdöy cön tartıp folk.* büyük gözleri kapanıp öbür dünyaya yön tuttu; *cön ber-öğüt* vermek, akıl vermek, doğru yolu göstermek; akıl öğretmek; **3.** doğru, düzgün; olağan, doğal, normal; verimli; değerli, kıymetli, pahalı, işe uygun, işi ciddi yapan; *bul kılğan işiñ cön* doğru yaptın, iyi hareket ettin; *sözün cön tabıştı* sözünü değerli buldular; *bir ayıldın cön bilgisi oşol* bütün köyde en fazla akıllı olanı odur; *adaşkandın aldı cön ats.* yanlışlıkla bir yerini çarparak yaralayanın yarası iyileşir (*harf.* yanlışın önü doğrudur); *cindisiñbi, cönsüñbü? folk.* aklın

başında mı veya çıldırdın mı?; 4. sakın, yumuşak başlı, halim selim; **cön otur** sakın otur; **cön cür** terbiyeli, efendi ol; **cön bol-** yatışmak, dinmek, kesilmek, azalmak, sakınlemek; 5. (*daha çok atı-cönü*) asıl, nesil; **cönüñördü bilgizgile?** aslınızı söyleyiniz, kimsiniz?; **cön-cayıñdı aytçı** sen kimsin ve nesin söyle; **cön-caydı suraş-** kim ve ne olduğun konusunda karşılıklı olarak sormak (*küçük isim, nesil, uruk, ne yapıyorsun, nereye gidiyorsun vs.*); **familiyasınan başka atı-cönün da aytım kerek** ailesinin haricinde küçük isim ve baba adını da söylemek gereklidir; **atı-cönü** veya **cönü-cayı belgisiz** yurdu, unvanı belirsiz veya nesli-uruğu belirsiz, ne idüğü belirsiz; **atı-cönüñ kim eken, cigit?** yiğit adın sanın ünvanın nedir, kimsin?; **cön-cönü** anlam, mana, asıl, esas, öz, ruh, bir şeyin nedeni, sebebi; **bul şumduktun cön-cönünö munda kelgenderdin biröönün da akılı cetpedi** bu tuhaf olayı gelenlerin birinin bile akılı almadı, burada bulunanlardan hiçbiri bu olaya akıl erdiremedi; 6. (*iyz. ile lok. veya abl. d. eklerinin önce gelmesiyle*) = **tuuralu**; **kaysı cöndö?** ne hakkında, hangi konuda?; **kaysı cöndö bolso dağı** ne hakkında olursa olsun, herşey hakkında; **tömöndögü cöndördö kelişim tüzüşöt** (onlar) aşağıdaki konularda anlaşma imzalıyorlar; **okuu cönündö** okuma hakkında; **söz kolhozduñ malı cönünön bolup atat** konuşma kollektif çiftliğin malı hakkında yapıyor; **kep emne cönündö?** konuşma ne hakkında?; **masele kaysı cönündö?** sorun hangi konuda?; ♦ **cön-cay** düzen, nizam; **cöngö sal-** veya **cöngö keltir-** yoluna koymak, düzene (veya nizama) sokmak; **cön bilgi kişi** veya **cön bilgiç** bütün nizam ve kuralları (*halk geleneklerini, adetlerini, davranışlarını vs.*) bilen kimse; **coldon colukkan colooçunun cön-cayın suray cür** yolda rast gelinen yolcunun düzenini, durumunu sor; **munun cönü takır başka** bu bambaşka (veya tamamen değişik) bir konu (veya yazı); **cön koy!** (*sıklıkla congoy telaffuzunda*) neyse!, bırak öyle olsun, nasıl olaksa öyle olsun!, bakalım sonra ne olacak!; **bir cön** (*bu*) farklı bir konu; (*bu*) başka bir mesele; **kartoşka, kapusta bolso – bir cön** patatese, lahanaya gelince bu farklı bir konu. *krş. Tat., Bşk. yün; Kzk., KKal. jön* [ESTYa 232].

cöndö- 1. düzene koymak, yoluna koymak, ayarlamak, ayar etmek, düzenlemek, düzene (veya nizama) sokmak, yöneltmek; **cöndöp süylö-** açıkça, anlaşılır bir şekilde söylemek; **cöndöp kıl-** adamakıllı, doğru dürüst, gereği gibi, layıkıyla

yapmak; *tegin tektep, cönün cöndöp ayt-* birisi hakkında kim ve ne olduğunu detaylı bir biçimde anlatmak; **2. dil.** çekmek, çekimini yapmak. < *cön+dö-*. *krş.* KKal. *jönle-* “onarmak, tamir etmek, düzeltmek” [ESTYa 234].

cöndöl- *dön.-ed.* **cöndö-**’den; **1.** düzelmek, yoluna girmek, yönelmek, ayarlanmak, düzene sokulmak; **2. dil.** çekilmek, çekimi yapılmak. < *cöndö-l-*.

cöndölüş *iş.* **cöndöl-**’den; *dil.* çekim. < *cöndöl-ü-ş.*

cöndöm akıllılık, aklıselim, sağduyu, akıllıca, adamakıllı, iyice; *bir şeye* (olan) yetenek, kabiliyet. < *cön+döm.* *krş.* TT *yöntem.*

cöndömdüü akıllı, sağduyu sahibi, düşünceli, düşünüp taşınarak hareket eden, anlayışlı, zeki; *bir şeye* karşı yetenekli, yeterlikli, kabiliyetli, muktedir; *cüktölgön mildetti atkaruu üçün cöndömdüü* verilen görevi yerine getirmek için kabiliyetli (veya yetenekli). < *cöndöm+düü.*

cöndömdüülük akıllılık, aklıselim, sağduyu, makul, akıllıca, adamakıllı, iyice; *bir şeye* (olan) yetenek, kabiliyet; *eldin satıp aluu cöndömdüülügü* halkın satın alma gücü, yeteneği (veya kabiliyeti); *tiriçilikke cöndömdüülük* yaşama yeteneği (veya kabiliyeti). < *cöndömdüü+lük.*

cöndömö *dil.* hâl; *ilik cöndömö* genitif (ismin –in hâli); *catış cöndömö* lokatif (ismin –de hâli); *barış cöndömö* datif (ismin –e hâli); *tabış cöndömö* akuzatif (ismin –i hâli); *çığış cöndömö* ablatif (ismin –den hâli). < *cöndö-mö.*

cöndön- *dön.* **cöndö-**’den; düzelmek, yoluna girmek, normale dönmek; toparlanmak, kendine çeki düzen vermek. < *cöndö-n-*.

cöndönt- *et.* **cöndön-**’den. < *cöndön-t-*.

cöndöö *iş.* **cöndö-**’den; yoluna koyma, yoluna girme, ayarlama, düzenleme, regüle etme, düzene (veya nizama) sokma. < *cöndö-öö.*

cöndöt- *et.* **cöndö-**’den; *ar türdü işi cöndötkön folk.* her türlü işi yoluna koydurmuş. < *cöndö-t-*.

cöndüü **1.** uygun, işe yarayan, yakışan, yerli yerinde; *bir cöndüü (bu)* daha işe yarar; *munu bir cöndüü kılalı* bunu daha işe yarar yapalım; **2.** hakkında, konusunda, ait, bu bakımdan, nedeni var, nedenli, sebebi var, sebepli, bir nedenden dolayı; *kaysı cöndüü?* ne hakkında, hangi bakımdan? (*örn. bir sorunu ileri sürmek*); *emne cöndüü kelgenin ayıtp* ne sebeple geldiğini söyleyip; *uşul maşinanın emne cöndüü kelgenin bilişke aşığışat* şu arabanın ne sebeple geldiğini

öğrenmek için acele ettiler. < **cön+düü**. *krş.* Az. **yönlü** “iyi; yararlı; uygun, elverişli”; KKal. **jönli** “faydalı, elverişli, yararlı; doğru, haklı, kusursuz” [ESTYa 233].

cönö- gitmek, çıkmak, yollanmak, yönelmek; **kaçan cönöysüñ?** ne zaman gideceksin?; **alıp cönö-** hızla götürmek (*örn. at*), koşmak; hızla gitmek; dörtnele gitmek. < **cön+ö-**. *krş.* Kzk., KKal. **jöne-** [ESTYa 233].

cönököy alışılmış, bayağı, olağan, alelade, sıradan, adi; basit, karmaşık olmayan, sade, yalın; doğal, basit, gösterişsiz; şöyle böyle; işsiz, amaçsız; hiçbir neden (veya sebep) yokken, nedensiz, sebepsiz, yok yere; sadece; **cönököy çındık** basit gerçek; **cönököy cürgön kişide emneñ bar?** yabancı (*işe ilgisi olmayan*) insana kadar ne işin var?; **cönököydö** alışılmış koşullarda, her zamanki gibi (*şu ya da bu ayrıcalıklı değil*); **cönököy köz menen körüügö bolot** çıplak gözle görmek mümkündür. < **cön+ö+köy**. *krş.* Trkm. **yö:nekey** “basit, kolay (kolay ulaşılabilir) alışılmış, bayağı, olağan; basit, sade, gösterişsiz; yalın”; Kzk., KKal. **jönekey** “beraber, birlikte, yan yana (+ yolda giderken, yolda, geçerken)” [ESTYa 234].

cönököylö- basitleştirmek, sadeleştirmek, daha basit bir duruma getirmek. < **cönököy+lö-**.

cönököylö *iş.* **cönököylö-**’den; basitleştirme, sadeleştirme. < **cönököylö-öö**.

cönököylöş- *işt.* **cönököylö-**’den. < **cönököylö-ş-**.

cönököylöstür- *et.* **cönököylöş-**’ten; basitleştirmek, sadeleştirmek; **maseleni cönököylöstürüp ciberdi** meseleyi basitleştirdi. < **cönököylöş-tür-**.

cönököylöt- *et.* **cönököylö-**’den. < **cönököylö-t-**.

cönöl- *dön.-ed.* **cönö-**’den, = **cönö-**; **üydü közdöp cönöldü** eve yöneldi, evin yolunu tuttu; **kımbat baadan kaçanı artıp alıp, cönöldü folk** kıymetli, pahalı olanların çoğunu yüklenip, yola çıktı; **cügürgön boydon çıga cönölüü** (*odadan*) rüzgar hızı ile fırlayıp çıktı ve gitti. < **cönö-l-**.

cönölt- *et.* **cönöl-**’den; gitmeye, çıkmaya, yollanmaya zorlamak; göndermek, yollamak, yöneltmek. < **cönöl-t-**.

cönölüü *iş.* **cönöl-**’den. < **cönöl-üü**.

cönöö *iş.* **cönö-**’den; **cönöögö kam urup, ordunan turdu** çıkmaya hazırlanıp yerinden kalktı; **cönöögö dayarmın** çıkmaya hazırım. < **cönö-öö**.

cönöş *iş.* **cönö-**'den; **cönöş ubaktısı boldubu?** artık gönderme zamanı geldi mi? < **cönö-ş.**

cönöş- *işt.* **cönö-**'den; birileriyle birlikte gitmek, çıkmak, yollanmak. < **cönö-ş.**

cönöt- *et.* **cönö-**'den; göndermek, yollamak, sevk etmek; $\diamond$ **eesine cönöt-** gömmek, defetmek (*harf.* sahibine göndermek); **sözün cönötüp** sözünü doğrulayıp; **sözümdü cönötpödü** sözümü kesti, konuşmama izin vermedi. < **cönö-t.**

cönötüş *iş.* **cönöt-**'ten; **cönötüş kerek** göndermek, yollamak gerek. < **cönöt-ü-ş.**

cönötüş- *işt.* **cönöt-**'ten. < **cönöt-ü-ş.**

cönötüü *iş.* **cönöt-**'ten. < **cönöt-üü.**

cönsüz 1. amaca (*veya* maksada) uygun olmayan; **2.** iyi olmayan, fena, kötü, ağza alınmaz, müstehcen, pis, edepsiz, uygunsuz, açık saçık, hovarda, akli bir karış havada, uçarı; **cönsüz iş** 1) kötü, fena iş; 2) müstehcenlik, uygunsuzluk, açık saçıklık. < **cön+süz.**

cönsüzdük 1. amaca (*veya* maksada) uygun olmama; **2.** iyi olmayan, fena, kötü olan bir şey; ağza alınmaz, müstehcen, pis bir şey. < **cönsüz+dük.**

cöntök I alçak gönüllü, mütevazı; sakın, uslu, yumuşak başlı; **eçki süyöt balasın, "tentegim" dep, koy süyöt balasın, "cöntögüm" dep** keçi sever çocuksun "yaramazım" deyip, koyun sever çocuksun "yumuşak başlım" deyip; **biri tentek çıksa, biri cöntök boluru beker emes** biri yaramaz çıksa, diğeri yumuşak başlı olur boşuna değil; **oşol suunu men kördüm: keede cöntök, keede çuu** ş. şu ırmağı gördüm, bazen sakın bazen dalgalı; **tentek-cöntök** yaramaz ve yumuşak başlı.

cöntök II *Tal.ağ.* = **çöntök.**

cöntöktük alçak gönüllülük; kibarlık, yumuşaklık. < **cöntök+tük.**

cönük (*insanlar hakkında*) kalın kafalı, ahmak, aptal, budala, et kafalı, beyinsiz; **söz bilbegen cönük bar folk.** söz anlamayan kalın kafalılar var.

cönük- düzelmek, yoluna girmek, yoluna koymak, düzene (*veya* nizama) sokmak; iyileşmek, güzelleşmek, düzelmek; **işi cönükpödü** işi iyiye gitmedi, yoluna girmedi, düzelmedi; **oorusunan cönügö albadı** hastalıktan toparlanamadı; **oşenetip cönükpöy, Çıngış baatır ölüptür** ş. güçlenip iyileşmeden, Çınış bahadır ölmüştü; **önügüp-cönügüp catıptır** geliyor (ilerliyor) ve iyileşiyor (düzeliyor, güzelleşiyor). < **cön+ü+k-**.

cöñkü- 1. dik inişte insan veya hayvan hareket ediyor gibi, öyle hareket etmek; 2. hoplayıp sıçramak (*karş. möñkü-* 1), tepmek, çifte atmak; *saygak tiyse, cöñkügön* ş. at sineği değdiğinde (*inek*) hoplayıp sıçramış.

cöñkül- *dön.-ed.* **cöñkü-**'den; kaçmak, savuşmak, sıvışmak, firar etmek, başını alıp gitmek, kaybolmak, yer yarılıp içine girmek; *ay, iyri tumşuk, kayda cöñküldüñ?* hey, serseri, nereye kayboldun? < **cöñkü-l-**.

cöñküt- *et.* **cöñkü-**'den. < **cöñkü-t-**.

cöö I 1. yayan, yaya olarak; yaya; *atka cöö cete albayt ats.* yaya, ata yetişemez; yaya atlıya yoldaş değildir; **cöö cür-** veya **cöö bas-** yayan yürümek (veya gelmek, gitmek); *attan cöö boluñar folk.* attan ininiz!; **cöö soldat ask.** piyade; **cöö-calañ** yayalar ve atlılar; **cöö-calañdap** 1) kimi yaya olarak, kimi atlı olarak; 2) bazen yaya olarak, bazen atlı olarak; **cöö külük** koşucu (*insanlar hakkında*); 2. *mec.* atsız, beygirsiz; fakir, yoksul, sefil; *♦ kişinin cöösü* beceriksiz kimse, eline ağır, ayağına çabuk olmayan, mıymıntı, ağır kanlı; **cöö doklad** alay boş, manasız rapor; **cöö-cılan** bkz. **cılan 1**; **cöö tuman** bkz. **tuman**; **cöö comok** bkz. **comok 2**; **cöö çeçen** bkz. **çeçen I**; **cöö oodariş** bkz. **oodariş I 2**. < ET **yada:ğ** (ED 887a).

cöö II 1. *iş. ce-*'den; 2. *sp.* (küçük) çukurda, delikte bulunan fazla bilyeleri çıkarma (*toguz kumalak oyununda kaybedildiğinde sayılır; bkz. kumalak 2*). < **ce-öö**.

cööcılan = **cöö cılan** (bkz. **cılan 1**).

cööçülük yaya kimsenin durumu; yayan yolculukla bağlantılı herşey; **cööçülük öttü, tay berçi; o, Manas! suusap kettik, çay berçi folk.** yürüyerek gezmemiz usandırdı, (*hiç olmazsa*) tay ver; o, Manas! susadık, (*hiç olmazsa*) çay ver.

cöök gün. evlek, çiçeklik (*başl. bostanda, sebze bahçesinde, pamuk tarlasında*). *karş. ceek.*

cöölcın = **cöö cılan** (bkz. **cılan 1**).

cöölö- I bir şeyle temas ederek aşınmak (*örn. göçebe çadırına sürtünen atlar veya inekler hakkında*); bir şeye yandan dokunmak (*örn. yüküyle herhangi bir şeye yandan dokunan, yük atı hakkında*); sıkmak, sıkıştırmak; sıkışmak, itişip kakışmak; püskürtmek; **cöölop kir-** tıklamak, tıkışmak, sığışmak (*örn. dar kapıya*); *vagondı için karay cöölödü* vagonun içine sokuldu; **“coolaşam” degen kandardı cöölop cürgön er Koşoy folk.** birbirine düşman olmak isteyen han'ları bahadır Koşoy püskürtmüş. < **cöö+lö-**.

cöölö- II yayan yürümek (veya gelmek, gitmek); *at minbeyli, cöölöylü folk.* ata binmeyelim de yayan gidelim; *eer-tokumun kötürüp, miñ san bar cöölöp baratkan folk.* eyer takımını götürüp, bin kadar varlık yürüyerek gitmişler; *mingen atı cıgılıp, cöölöp kalgan* bindiği atı yıkılıp yayan kalmış; *bir katarı cöölöp-calañdap kele catıſat* onlardan kimi yayan gidiyor, kimi atlı olarak gidiyor. < **cöö+lö-**.

cöölöş iş. **cöölö-** I'den; **1.** destek, destekleme, destek (veya payanda) vurma; itme; yanıyla, yandan, yan yan dokunma; *ak üyüm cöölöş, kök üyüm cöölöş bir çeşit çocuk oyunu* ("horoz dövüşünü" andıran dövüş, mücadele); **2. mec.** ağız dalaşı (veya kavgası), çatışma, tartışma, münakaşa; *alar muştaspaganı menen arı-beri cöölöş bolup kalgan emeler* onlar dövüşmeyi istemediler fakat aralarında önemsiz bir tartışma oldu. < **cöölö-ş.**

cöölöş- I *işt.* **cöölö-** I'den; **1.** yandan üst üste bastırmak, yanıyla birbiri üzerine dayanmak, yan yan birbiri üzerine yüklenmek, birbirine yanıyla dokunmak; dövüşmek, vuruşmak, mücadele etmek (*deve, aygır hakkında*); *eki nar cöölöşse, ortosunda kara çımın kırılats.* iki deve birbirine sürtünse, dövüşse ortalarında kara sinek kırılır; efendiler dövüşür uşakların perçemi kopar; **2. mec.** ağız dalaşı (veya kavgası) yapmak, tartışmak, münakaşa etmek. < **cöölö-ş-**.

cöölöş- II *işt.* **cöölö-** II'den; birileriyle birlikte yayan gitmek, yürümek. < **cöölö-ş-**.

cöölöştür- *et.* **cöölöş-** II'den. < **cöölöş-tür-**.

cöölöşüü iş. **cöölöş-** I'den; *türtüşüp-cöölöşüü* sıkma, kalabalık, izdiham, sıkışıklık; kargaşa. < **cöölöş-üü.**

cöölöt- *et.* **cöölö-** II'den; binek hayvanından mahrum bırakmak, yaya bırakmak; acele etmek, yük hayvanından indirmek; *attan cöölötüp* zorla attan indirip; *cöölötüp ayda-* yayan sürmek (veya gütmek, gitmek, kovalamak); *atın cıgıp alıpsıñ, akıñ barday cöölötüp folk.* onun atını elinden aldın ve sanki hakkın var gibi onu yayan bıraktın. < **cöölö-t-**.

cöölü: *attu cöölüü* (kuralsız *attuu-cöölüü*) atlı ve yayan; *attu-cöölülör* atlılar ve yayalar; kimi atlı, kimi yayan. < **cöö+lü.**

cöölü- sayıklamak; *mec.* anlamsız konuşmak, saçma sapan konuşmak, saçma şey söylemek; *sen cöölüp catasıñ, menin ketkenime on üç kün bolbodubu?* sen (sadece) sayıklayıp yatıyorsun; ben geleli on üç gün olmadı mı?; *cöölüp kalıptır*

saçma sapan konuşuyor (*bunayan ihtiyar erkek ve ihtiyar kadınlar hakkında böyle söylerler*); *ce tim ele cöölüp cürgön massıñbı? folk.* sarhoş musun, saçmalıyor musun?; *cöölügön söz* cansız (veya ruhsuz, sıkıcı) bir konuşma, saçma sapan söz. *krş.* Özb. *covli-* “sayıklamak; *mec.* saçma sapan konuşmak, saçmalamak” [ESTYa 33].

cöölüt- *et.* **cöölü-**’den; saçma sapan konuşmaya zorlamak; şaşırtmak; doğru yoldan (veya hak yolundan) saptırmak; *döö karmasa – döörütökön, cindi emedey cöölütökön folk.* devî sersemletmiş, deli gibi sayıklatmış. < **cöölü-t-**.

cöölüü I: *attuu-cöölüü bkz.* **cöölü I.**

cöölüü II iş. **cöölü-**’den. < **cöölü-üü.**

cöön *bkz.* **cövün.**

cörgölö- **1.** hızlı hızlı koşmak; **2.** tekme atmak, çifte atmak; tıpış tıpış yürümek; sık küçük (veya kısa) adımlarla yürümek (*örn. fare, kirpi, dişi bıldırcın hakkında*); sürünmek, sürünerek yürümek; ağır ağır ilerlemek (*böcekler hakkında*); *mec.* yavaş yavaş, ses çıkarmadan, saklana saklana hareket etmek. < **cörgö+lö-**.

cörgölök hareketlerinde atik, çevik, becerikli, mahir, eli uz; *mec.* her yere sokulabilen, sokulgan; hilekâr, kurnaz. < **cörgölö-k.**

cörgölöş- *işt.* **cörgölö-**’den. < **cörgölö-ş-**.

cörgölöt- *et.* **cörgölö-**’den. < **cörgölö-t-**.

cörgölötö (*cergelete ile birlikte*) sıraya; **cörgölötö koy-** dizmek, sıralamak, sıraya koymak (veya yerleştirmek). < **cörgölöt-ö.**

cörgöm ciger ve içkembeden yapılan yiyecek (*uzun parçalar şeklinde bölünen ve bağırsaklarla birbirine geçirilmiş olan*). *krş.* Alt. **d’örgöm** “koyun bağırsağından yapılan yiyecek” [ESTYa 235].

cörgömdö- **cörgöm** (*bkz.*) yapmak, hazırlamak. < **cörgöm+dö-**.

cörgömüş **1.** örümcek; **2.** (*tam olarak cörgömüş çöp*) darıyı andıran, tanesi yenilebilir, yabani dağ tahlı bitkisi. < ET **yörgemeç** (ED 966b).

cörmö- kenarından dikmek. *krş.* Kmk. **yörme-** “örmek”; Nog. **yörme-** “büyük dikişle dikmek”; Kzk. **jörme-** “teyellemek” [ESTYa 236].

cörmöl- *dön.-ed.* **cörmö-**’den. < **cörmö-l-**.

cörmölö- ağır ağır ilerlemek, çok yavaş hareket etmek (*ellerle ayakları olanlar hakkında, örn. çocuk, kara kaplumbağası, örümcek hakkında, fakat yılan hakkında değil*).

cörmölöt- et. **cörmölö-**'den; *bir top kişini üñkürgö cörmölötüp kirgizdi* bütün insan topluluğunu mağaraya sürünerek girmeye zorladı. < **cörmölö-t-**.

cörmömö *kuz. desene göre işlemenin adıdır (pek çok şekilde karşılaşılır: **bagcagay cörmömö, tez kayık cörmömö, til komuz cörmömö, it taman cörmömö**). < **cörmö-mö**.*

cörö örö-cörö ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

cörölgö 1. âdet, alışkı, alışkanlık; *ata-eneñdiñ cörölgösü etn.* senin atalarının âdeti (*gelin, kızlık kalpağının yerine başına ilk defa başörtüsü bağladığı zaman böyle söylerler*); **örölgö-cörölgö** âdetlerin ve eski zamanlardan beri yerleşen alışkanlıkların toplamı; **2.** belirti, alamet, emare, işaret; *“cörölgö uşul bolsun” dep, celektüü nayza kandadık folk.* “bu işaret olsun” diyerek, bayraklı mızrağı kanladık; *cakşı cörölgö* iyi bir alamet, iyiye işaret; *caman cörölgö* kötü bir alamet, kötüye işaret; *iştin cörölgösü cakşı* işin alameti iyi; *menin turganım cörölgö emespi?* benim hazır bulunmam işaret değil mi?; *koydon cün aluunun azırkı cörölgösü dağı caman eme* koyun yünü almanın şimdiki alameti de kötüdür. < **cöröl-gö.** *krş. Trkm. yörelge; Kzk. joralğı* [ESTYa 235].

cörölgölö- bir şeyi âdetlere uygun olarak yapmak, eski biçimleri gereğince yapmak. < **cörölgö+lö-**.

cötkür- 1. (*hayvanlar hakkında, bazen de insanlar hakkında*) öksürmek; *kan cötkürdü* kan öksürdü; **2.** (*atlar hakkında*) çok hızlı sürmek, koşturarak ezmek.

cötkürt- et. **cötkür-**'den; *kayguulga kelgen nemeni kan cötkürtüp salayın folk.* buraya araştırmaya, keşfe geleni kan öksürteyim; *attan sayıp tüşürüp, kan cötkürttü özümdü folk.* attan mızrakla düşürüp kan tükürttü.

cötkürük soluğanlık; zor nefes alma (*atlar hakkında*); **cötkürügü bar at** soluğan at, tıknefes at. < **cötkür-ü-k.**

cötkürüktüü (*atlar hakkında*) soluğanlı, tıknefesli; **cötkürüktüü at** soluğan at, tıknefesli at. < **cötkürük+tüü.**

cötöl öksürük (*insanların; karş. cötkür-*); **kök cötöl** boğmaca. < ET **yötül (yötöl)** (ED 889b).

cötöl- öksürmek (*insanlar hakkında; karş. cötkür-*); *cötölüp kaldı, bort etip, oozunan kanı kult etip* ş. kesik kesik öksürdü, ağzından kan boşandı.

cötölgönsü- *benz.* öksürüyormuş gibi yapmak, görünüşte öksürüyormuş gibi yapmak; hafifçe öksürmek (*konuşmaya başlamanın öncesinde*). < *cötöl-gön+sü-*.

cöv gün. dul, dul kadın; kocasız, kocası olmayan.

cövün, cöön *İr. gün.* arpadan (yapılmış) çörekler, kurabiyeler, pideler.

cuba *İr. 1. gün. = cuva; 2. kuz. kadın dili döl yatağı; 3. kuz. gocuk; ◇ cubaday* yumuşak (*örn. iyi işlenmiş, tabaklanmış, sepilenmiş deri hakkında*).

cubaldız gün. bkz. cuvaldız.

cuban *İr.* genç kadın, genç ve evli kadın; yosma, güzel kadın, güzel kız; *küygöndön sözdü kuradım, küyğüzböçü, cubanım folk.* sevdadan sözleri kafiyeledim, ıstırap çektirme, (*beni*) yakma, güzelim; *atka bergis kunan bar, kızga bergis cuban bar ats.* ata takas edilemeyecek tay var, kıza değiş tokuş edilemeyecek genç kadın var; *cılkıçının cıyganı cuban için ats.* yilkı çobanının yığdığı (*mal*) güzel kadın içindir. *karş. İr. جوان cevān* (PED 376a).

cuban- avunmak, teselli bulmak, sakinleşmek; *kalk baarısı kubandı, kayratına cubandı* ş. halkın hepsi sevindi, gayretiyle teselli buldu. *krş. Kzk., KKal. juban-; Özb., Uyg. yupat-; Kmk. yıbat-* “eğlendirmek (+neşelendirmek)” [ESTYa 240]. *karş. ET avın-* (ED 12).

cubaniç teselli; sevinç veren bir şey. < *cuban-t-ç.*

cubaniş iş. cuban-’dan. < *cuban-t-ş.*

cubaniş- işt. cuban-’dan. < *cuban-t-ş-.*

cubant- *et. cuban-’dan;* avutmak, teselli etmek, teselli vermek, yatıştırmak, teskin etmek, dindirmek. < *cuban-t-.*

cubantuu iş. cubant-’tan. < *cubant-uu.*

cubanuu iş. cuban-’dan. < *cuban-uu.*

cubar 1. tertemiz; bembeyaz; *taptaza, cubarday bolup, cuunam* temizce, tertemiz yıkanayım; *cubarday ak kız eñkeyip meni karap turat* beyazlaşmış, ak kız eğilip beni seyrediyor; *cügün çeçip karasa, zümürüt, köör taş eken, cubar bermet koşo eken folk.* yükünü açsa (*orada*) zümrütler, renki parlak taşlar ve üstelik beyaz inciler hepsi bir aradaymış; *cazıktuu işke barbagan, cubarday kişi dedi ele*

folk. “o, kötü işe bulaşmamış, billur gibi temiz bir insandır” dedi; **2. mec.** sevgili, yār.

cubarımbek = **cubarmek**; *cubarımbekke ketkir!* geber!, mortu çek!; *oy, oñbogon cubarımbek!* oy, zayıfsın!, çelimsizsin!, çirozsun!

cubarmek *İr. hak.* gençlikte, yaşamının en parlak döneminde ölen, yok olan, mahvolan; *cubarmek bolup caşıñda, böödö ölüp kalasıñ folk.* yaşamının en parlak döneminde mahvolup, boşu boşuna ölüp kalacaksın.

cubat = **cup I**; *cubat tüştü* eşit olarak düştü, çift düştü (*aşık oyununda çocukların kullandığı ifade*).

cubat- avutmak, teselli etmek, teselli vermek; okşamak, sevmek, sevip okşamak. < ET *yubat-* (ED 872b).

cubay 1. bir çiftin teki; **2.** yavuklu, nişanlı, sözlü, erkek ve kadından biri, eş (koca, karı); *cubayınan acıradı* karısından ayrı düştü. < *cup+ay*.

cubur: *cabır-cubur bol-* koşuşmak, dört dönmek, canlanmak, hareketlenmek; *cuk-cubur* bkz. *cuk*.

cuda I *İr.* çok, pek, gayet, son derece, büsbütün, tamamen, tamamıyla, çokça; *sonun eken bu da – dep, sorposun içem cuda – dep* bu da çok güzelmiş, deyip, et suyunu çok içeyim deyip; *kulak ukkan, köz körgön sonundardan cuda bar folk.* (bir zaman) kulak işitmiş, göz görmüş tuhaflıklardan çok var; *Narın, Cumgal caktığı el cuda keldi Koçkorgo folk.* Narınlı, Cumgallı halk Koçkor’a çok sayıda geldi.

cuda II, coday *İr.* **1.** ayrı, ayrı düşmüş, ayrılmış; uzak, uzaktaki; *baygambar kудay emes kудaydan cuda emes ats.* peygamber Allah değil (*fakat*) Allah’tan ayrı da değil; *on ceti kündö kelbeseñ, seni menen cudamın* on yedi gün içinde gelmezsen, (*bil ki*) seninle ayrı düşeriz; **2.** seçme, seçkin, seçilmiş, en iyi; *süygönüñdö algın codayın* sevgilinin daha iyisini seçeyim; *kur attan berem codayın folk.* semiz attan en iyi olanını vereyim. < *İr.* جڭا *cudā* (PED 357a).

cuduruk yumruk; *cıgilgandın üstünö cuduruk ats.* düşenin üzerine bir yumruk; ◇ *coon cuduruk* = *çoñ kamçı* (bkz. *kamçı*); *cuduruktay* = *muştumday* (bkz. *muş I*). < ET *yıdruk (ñ-)* (ED 892b).

cugum yapışma; *mec.* bir şeyin sonucu, neticesi; *birinin-bir şeyin* etkisi; *tabaktığı cugumu* tabağa yapışan, yemek artıkları; *cugumu çok tamak* besinsiz yemek,

kalorisi olmayan yemek; *iliminin cugumu cok mugalım* öğretimi netice vermeyen öğretmen; *moldolordun cugumun cogotuu üçün küröşüü* mollaların etkisini yok etmek için savaşmak (mücadele) gerekir. < *cuk-u-m*.

cugumduu yapışkan; *mec.* sonuç, netice veren. < *cugum+duu*.

cugumsuz yapışkan olmayan; *mec.* sonuç vermeyen; *sabagı cugumsuz* dersi öğrenemiyor. < *cugum+suz*.

cugumtal yapışkan; *cugumtal dart* veya *cugumtal ooru* bulaşıcı, geçici hastalık; *cazip öttüm dalay söz, barbı, cokpu – bilbeymin cugumtalı kimınday* ş. çok söz yazdım, en azından onlara azıcık yararı var mı yok mu bilmiyorum. < *cugum+ta-l*.

cugumtalduu = **cugumtal**.

cugundu yapışan nesne (örn. *tasa, tabağa yapışan aş artığı*); bir şeyin kalıntısı, kırıntısı; *cuurat içken kutulat, cugundu içken tutulat* ats. *cuurat* (bkz. *cuurat*) içen kurtulur, kırıntı içen tutulur; *tokol kılıp alam dep, cugundu berip bagam dep folk.* ikinci eşi alacağım, kırıntıları (*kap kacağa yapışan nesne*) yedireceğim deyip; *eskinin cugundusu* geçmişten kalan (veya kalan şey), geçmişin kalıntısı, geçmişin mirası. < *cuk-u-n-du*.

cugundukor *Kırg.-İr.* acınacak asalak, zavallı çanak yalayıcı. < *cugundu+kor*.

cuguş iş. *cuk-*'tan; 1. yapışma; 2. = **cuguştuu**; *cuguş ooru* bulaşıcı (veya geçici) hastalık. < *cuk-u-ş*.

cuguş- iş. *cuk-*'tan. < *cuk-u-ş-* < ET *yukuş-* (ED 909a).

cuguştuu bulaşıcı, geçici; *cuguştuu ooru* bulaşıcı (veya geçici, sâri) hastalık. < *cuguş+tuu*.

cuguu iş. *cuk-*'tan. < *cuk-uu*.

cuguy *İr.* dalkavuk, yaltakçı, ikiyüzlü.

cuguylan- pohpohlamak, yaltaklanmak, ikiyüzlü olmak, riyakârlık etmek, riyakâr olmak. < *cuguy+lan-*.

cuguz- = **cuktur-**; ♦ *suu cuguzbay makta-* övmek, pohpohlamak, göklere çıkarmak, methetmek.

cuguzuu = **cukturuu**.

cuk yapışan, yapışmış bir nesne (örn. *kap kacağın kenarlarına yapışan aş kalıntıları*); bir şeyin kalıntıları, kırıntıları; *cuurat töğülsö, cugu kalat* ats.

cuurat (bkz.) dökülse (*kabın tamamında*) kırıntısı, izi kalır; **koldo koydun cugu bolboso da, üydün booçusu tñ** elde koyunun kırıntısı olmasa da, evin bağı (evi bağlamaya yarar şey) sağlamdır (*yani ev eksiksiz düzende*); **cuk-cubur** kalıntı(lar), kırıntı(lar), bakiye; döküntü; **cuk-cuburun kaltırbay, cıyıp-terip aldı** hiçbir şey bırakmadan, iğneden ipliğe herşeyi topladı. < ET **1 ya:k** (ED 895a).

cuk- yapışmak; **catkanga caan cukpayt ats.** yatana yağmur değmez; yatan taş altında su akmaz; **suu cukpagan** sudan kuru çıkan kimse; **üstünö kuysa, suu cukpayt** ona vız gelir; ◇ **tili oozuna cukpay şıpıldap süylöyt** dili ağzına yapışmadan, hızlı hızlı, ateşli ateşli konuşuyor; **koluna iş cukpagan** eli işe yatkın, işte mahir, iş becerir; **boygo cukpayt** ona yemek yaramıyor; **boygo cukpas baykuştun içken aşı simaptay** ş. zavallının yediği yemek ona yararlı olmaz, yemeği civa gibidir (*iz bırakmadan geçer gider*). < ET **yuk-** (ED 897b).

cuka ince (*kat, tabaka hakkında*; zıt. **kahñ I 2**; karş. **içke 1**); **cuka kagaz** ince kağıt; **cuka muz** ince buz; **cuka kiyim** ince (*sıcaklatmayan*) giysi; **cuka cerden cırtılat, içke cerden üzülöt ats.** gön yufka yerinden delinir; ◇ **ceme-cuka** bkz. **ceme**. < ET **yuvka:** (ED 874a).

cukala- inceltmek, ince yapmak (*kat, tabaka*). < **cuka+la-**.

cukalat- et. **cukala-**'dan. < **cukala-t-**.

cukalatu iş. **cukalat-**'tan. < **cukalat-uu**.

cukalık incelik, ince oluş (*kat, tabaka*). < **cuka+lık**.

cukar- **1.** (*kat, tabaka hakkında*) ince olmak; **2. mec.** zayıflamak, cılızlaşmak, sıskalaşmak; **bir az cışılıp, cukarıp kalgan** fazla yağlarını attı, biraz zayıfladı. < **cuka+r-**.

cukarıñkı **1.** (*kat, tabaka hakkında*) ince pamuklu, ince vatkalı; **2. mec.** zayıf; **bet sööktörü bir az cukarıñkı** dar yüzlü (*harf. onun yüzündeki elmacık kemikleri dardır*). < **cukar-t-ñ-kı**.

cukart- et. **cukar-**'dan. < **cukar-t-**.

cukaruu iş. **cukar-**'dan. < **cukar-uu**.

cuksuz yetersiz, verimsiz; kimseden yarar, fayda yok. < **cuk+suz**.

cukta- yemek artıklarını kazımak, kazıyarak temizlemek; **calap-cuktap** yalayıp-temizleyip. < **cuk+ta-**.

cuktur- *et. cuk-*'tan; 1. yapıştırmak; 2. bulaştırmak (*birilerine hastalığı*). < *cuk-tur-* < ET *yuktur-* (ED 900b).

cuktureu iş. **cuktur-**'dan. < *cuktur-uu*.

cul- yolmak, koparmak; *culup al-* kapmak, koparıp almak; ◇ *ala-cula* atıkçe, çeviklikle; *ulup-culup* bir oradan bir buradan koparıp; *ulup-culup ookat kılğan* bazen oradan bazen buradan kapıp koparıvererek yaşamış; *başın culup al-* başını koparmak; *sözdü oozdon cul-* kendi konuşması için konuşanın sözünü kesmek; *sözdü oozdon culbay, tartip saktañız* konuşanın sözünü kesmeyiniz, düzeni koruyunuz; *oozumdan sözümdü culup ketti, süylötpöy koydu* sözümü kesti ve konuşmama izin vermedi. < ET *yul-* (ED 918b).

culak alak-culak ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

culba calba-culba ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

culbur celbir-culbur ve calbir-culbur ikilemelerinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

culburt calbirt-culburt ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

culçuk cılçık-culçuk ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz; *cılçık-culçuk* yarık, çatlak.

culdur- *et. cul-*'dan; *kolunan culdurup cibergen* elinden kaptı; onun elinden kapması için izin vermişti. < *cul-dur-* < ET *yultur-* (ED 923b).

culdurgansı- *benz. culdur-*'dan; senden *herhangi bir şeyi* zorla alınmış gibi hissetmek; *oozunan culdurgansıp* onun ağzından kapmışlar gibi ondan sıkıntı çekip (*elden çekip alınan ganimet, beklenmedik bir tarzda gerçekleşen iş, artık başarıyla sonuçlanmaya hazır olan işin beklenmedik bir şekilde sonuçlanması vs.*). < *culdur-gan+sı-*.

culgula- *tekr. cul-*'dan; *kolum menen culgalıp aldım* elimle kopardım, yola yola topladım (*örn. otu*). < *cul-gula-*.

culk- çekmek, çekip çıkarmak, koparmak, çekip koparmak; *bulkup aldı cılbırdı, culkup aldı tizgindi folk.* yuları kopardı, dizgini çekip çıkardı. < ET *yulk-* (ED 924b).

culktur- *et. culk-*'tan. < *culk-tur-*.

culku- = *culk-*; *kagaz terezeni cel üzüp culkudu* kâğıt pencereyi yel çekip çıkardı.

culkula- sıkıntıyla, öfkeli öfkeli çıkarmak, çekip çıkarmak, sökmek, koparmak; **ak sakalın culkulap** (o) beyaz sakalını sıkıntıyla çekip. < **culku-la-**.

culkulda- 1. ani hareketler yapmak; 2. *mec.* atlatmak, başından atmak (veya savmak), kurtulmak, (hep, sürekli) hayır demek (*bir şeyi yerine getirmeyi istememek*). < **culkul+da-**.

culkuldaş- *işt.* **culkulda-**'dan. < **culkulda-ş-**.

culkuldat- *et.* **culkulda-**'dan; yakalamak ve silmek, kapmak, yakalamak, yapışmak; **culkuldatkandın üstünö aldı** çıldırılmışçasına onu tekrar tekrar tartakladı. < **culkulda-t-**.

culkun- *dön.* **culku-**'dan; kurtulmak, çabalayıp durmak, yırtınıp durmak, çırpınmak; kurtulmaya gayret etmek, kurtulmak için çabada bulunmak; galeyana gelmek, heyecanlanmak (*örn. atlar hakkında*); **sığandın atınday culkunat** çingene atı gibi galeyana geliyor. < **culku-n-**.

culkunçaak (*atlar hakkında*) çabalayıp durma alışkanlığı olan, galeyana gelme alışkanlığı olan. < **culkun-çaak**.

culkunt- *et.* **culkun-**'dan; kurtulmak için zorlamak (veya mecbur etmek); kızdırmak, öfkeliendirmek, galeyana getirmek (*atlar hakkında*); **oñ cagında er Adıl, sur buudandı culkuntkan folk.** bahadır Adıl'ın sağında bulunan mavi, hızlı atını galeyana getirdi. < **culkun-t-**.

culkuntuu *iş.* **culkunt-**'tan. < **culkunt-uu**.

culkunuş- *işt.* **culkun-**'dan; **belerdi eerçip, celedegi kulundar culkunuşat** kazıklara bağlanmış taylar, kısırakların peşinden gitmek için çırpınıyorlar. < **culkun-u-ş-**.

culkunuu *iş.* **culkun-**'dan. < **culkun-uu**.

culkuş- *işt.* **culk-**'tan; birbirini çekmek ve yakalamak; 2. kapışmak, tutuşmak, çarpışmak (*kavgada, dövüšte, çarpışmada, düelloda*); **culkuşar kezi boluptur, bulçuñ eti toluptur folk.** (oğlan-bahadır) çarpışma zamanı olmuş, pazılarını kuvvetlendirmiş. < **culk-u-ş-** < ET **yulkuş-** (ED 927a).

culma kopmuş, kopuk, yolunmuş; **culma-calma** veya **calma-culma** yırtık pırtık, delik deşik, lime lime (veya parça parça) olmuş; 2. bakımsız seyrek sakallı veya yolunmuş sakallı insan; **culma sakal** 1) seyrek sakal 2) seyrek sakallı insan. < **cul-ma**.

culmala- (*kadınlar hakkında*) ellerle yakalamak, tutmaya çalışmak; *mec.* tırmalamak, yırtmak (*kadın kavgada böyle yapar*); **culmalaap koydu** (*kadın*) tırmaladı. < **culma+la-**.

culmalaş- *işt.* **culmala-**'dan; **1.** birbirini elleriyle yakalamak veya birlikte *bir şeyi* elleriyle yakalamak, tutmaya çalışmak; **2.** (*kadınlarda*) tırmalaşmak, dövüşmek. < **culmala-ş-**.

culmalat- *et.* **culmala-**'dan. < **culmala-t-**.

culmuguy sakalsız, yüzünde sakalı bulunmayan, köse. < **culmuy-guy**.

culmuñda- (*yaşlılarda*) telaşlı, acele hareketler yapmak, koşuşmak, dört dönmek; **culumuñdagan abışka** telaşlı ihtiyar. < **culmuñ+da-**.

culmuñdaş- *işt.* **culmuñda-**'dan. < **culmuñda-ş-**.

culmuy- (*başl. yaşlılarda*) sakalsız görünüşü olmak.

culov gün. = **ciloo**; **ceke** [**cäkä**] **culov** kayışlı dizgin (*at başlığının bir kısmı*).

cult cilt-cult ikilemesinde karşılaştırılır, tek başına kullanılmaz.

cultırak: **caltırak-cultırak** orta büyüklükte, ışıldayan parlak, her türlü ziynet (*veya süs*) (*gümüşler, altınlar vs.*)

culuk 1. kösele şerit (*ayakkabının*); **2.** *mec.* argo yüz kızartıcı dudaklar, kadınlarda üreme organının kenarları, dudak kısmı; ◇ **culuk uuru** adi hırsız; **culuk uuru curtan aylansın ats.** adi hırsız halkın içinden çıkıp gitsin.

culukçu hak. ayakkabıcı, kunduracı, eskici. < **culuk+çu**.

culum bir seferde çekip çıkarma; tutam, demet, buket, deste, yumak; **bir culum cün** bir tutam yün. < **cul-u-m**.

culun- *dön.* **cul-**'dan; fırlamak, ileri atılmak; **culunup ordunan tura kaldı** çok hızlı bir şekilde yerinden fırladı. < **cul-u-n-**.

culunuş iş. **culun-**'dan; heves, sevdâ, arzu, emel, istek, şevk, hamle. < **culun-u-ş-**.

culunuş- *işt.* **culun-**'dan; **1.** birbirine doğru atılmak; **2.** hep beraber atılmak, hep birlikte niyet etmek. < **culun-u-ş-**.

culunt- *et.* **culun-**'dan; **Iymanbaydı culuntup alıp bara catat** Iymanbay'ı ileri fırlatıp. < **culun-t-**.

culunuu iş. **culun-**'dan. < **culun-uu**.

culuş iş. **cul-**'dan; yolma, çekip çıkarma, sökme, çıkarma; kapma; *altı kün bolgon uruşta, aygaylaşkan culuşta oyondor ölüp kalıptır folk.* altı gün süren savaşta, sert çarpışmada asiller ölmüş. < **cul-u-ş**.

culuş- iş. **cul-**'dan; **1.** birlikte yolmak (veya koparmak, çekip çıkarmak, sökmek, çıkarmak); **2.** dövüşmek, yoluşmak (*başl. kadınlar hakkında*). < **cul-u-ş-** < ET **yuluş-** (ED 933a).

culuu I iş. **cul-**'dan; çekip çıkarma, sökme, çıkarma, yolma. < **cul-uu** < ET **yuluğ** (ED 925b).

culuu II, III kon. = **cıluu I, II.**

culuuluk kon. = **cıluuluk.**

cum- (geç. z. ger. **cumup** veya **cuump**) yummak, kapatmak (*gözleri*); yapmak, sıkmak (*yumruk*); **köz cum-** 1) gözlerini yummak, kapamak; 2) *mec.* ölmek, vefat etmek; *cumgan közün açpadı, sungan bütün tartıpadı folk.* haddinden fazla kurumlandı, hiç kimseyi gözü görmedi (*harf.* yumduğu gözünü açmadı, uzattığı ayağını çekmedi). < ET **1 yum-** (ED 934a).

cuma Ar. 1. cuma günü (*müslümanların bayram günü; girişim için şanslı gün kabul edilir*); **bir – cumanın tünü bilet, bir – men bilem** bir cumanın gecesi bilir, bir de ben bilirim (*başka hiç kimse*); **uçkanın cuma kün bilgen, cürüşün kadir tün bilgen folk.** (*destanda kadın kahraman hakkında, kuğu şekline girip*) uçtuğunu cuma günü bilmiş, yürüdüğünü kadir (*bkz. kadir I*) gecesi bilmiş; **2.** hafta; **cumasına bir çıgat** haftada bir çıkar. << Ar. **cum'a** (PED 371b).

cumakey: açakey-cumakey veya **açilekey-cumakey** bir çocuk oyununun adıdır (*ayak parmakları kıvrırmak veya sırayla doğrultmak yoluyla hesaplanabilen*).

cumal = cuumal.

cumala- I gün. yuvarlamak. < **cum-ala-** *krş.* KKal. **jumala-** “yuvarlanmak”; Uyg. **cumula-** “yuvarlanmak; takla atmak” [ESTYa 247].

cumala- II: cumalap bir hafta boyunca, haftalarla; **kündör ötüp cumalap, cuma ötüp, ay boldu folk.** günler geçip, hafta oldu, haftalar geçip ay oldu. < **cuma+la-**.

cumalak yuvarlak, değirmi, tekerlek biçiminde, toparlak, daire biçiminde. < **cumala-k.** *krş.* Uyg. **cumulaq** “küresel, küre biçiminde”; KKal. **jumalaq** [ESTYa 247].

cumalık 1. tar. öğrencinin öğretmene cuma hediyesidir; **2. hafta** (*herhangi bir düzenleme için ayrılmış*). < **cuma+lık.**

cumalan- dön. **cumala-** I'den; yuvarlanmak; **cumalangan çal** tökezleyen (dermansız) ihtiyar. < **cumala-n-**.

cuman caman-cuman ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz; **caman-cuman** her türlü çerçöp, değersiz şey, adi şey, eski püskü şeyler; fena, kötü.

cumarla- buruşturmak, katlamak, kıvrırmak, ezmek, örselemek. *krş.* Kzk. **jūmarla-** [ESTYa 247].

cumarlaktan- yumakla pençeleşmek (örn. *oynayan iki kedi hakkında*); **tülkü menen birge kara şumkar tömön karay cumarlaktanıp kulap kaldı** tilki ile (onu yakalayan) doğan aşağı yuvarlandılar. < **cumarla-k+tan-**.

cumarlaktaş- = cumarlaş-.

cumarlaş- karşılıklı olarak birbirine geçmek, örülmek (örn. *kucaklaşmada*). < **cumarla-k+taş-**.

cumdur- et. **cum-**'dan. < **cum-dur-**.

cumla Ar. tümce, cümle; önerme, teklif; *aldıncı cumlada söz daam cönündö baratat, ekinçi cumlada – caramduuluk cönündö baratat* birinci cümlede söz tat, lezzet hakkındadır, ikinci cümlede ise yararlı ve uygun olma hakkındadır. << Ar. جمله **cumle** (PED 372a).

cummaksan: közün cumar-cummaksan bolup 1) gözü hafif açıp, gözünü aralayıp; 2) *mec.* kendini beğenmişlik halinde bulunma.

cumru = cumuru.

cumşa- I yumuşamak, yumuşak olmak. < ET **yumşa:-** (?**yumşa:-**) (ED 939a).

cumşa- II *birini herhangi bir işte kullanmak; bir şeyi işte kullanmak, yararlanmak; bir şey yapmaya görevlendirmek, iş buyurmak; anı suuga cumşadı* onu suya gönderdi; *malay cumşadı* işçi (çiftlik işçisi, ırgat) tuttu; *artınıp kelgen bulu cok, cumşap kelgen kulu cok folk.* yüklenip gelmeye serveti yok; emir vermeye kulu yok; *özün biröögö küñ cumşap berem* onu birine köle olarak vereyim; *it itti cumşayt, it kuyruğun cumşayt ats.* it ite buyurur, it de kuyruğuna buyurur. < **cumuş+a-**. *krş.* Kzk., KKal. **jūmsa-**; SUyg., Nog. **yumsa-** [ESTYa 252].

cumşak yumşak; **cumşak cıgaaçtı kurt basat ats.** yumşak ağacı kurt basar; ◇ **cumşak ünsüz dil.** titreşimli konson. < **cumşa-k** < ET **yumşa:k** (?**yumşa:k**) (ED 938b).

cumşakta- yumuşak yapmak, yumuşatmak. < **cumşak+ta-**.

cumşal- *ed. cumşa-* II'den; *işke cumşal-* herhangi bir işte kullanılmak, herhangi bir işte yararlanılmak. < *cumşa-l-*.

cumşaluu *iş. cumşal-*'dan. < *cumşal-uu*.

cumşar- 1. yumuşamak; 2. *mec.* şefkatli, müşvik, tatlı, yumuşak olmak; 3. *dil.* ötümlüleşmek. < *cumşa-r-*. *krş.* Kzk., KKal. *jümsar-*; Nog. *yumsar-* [ESTYa 253].

cumşart- *et. cumşar-*'dan; yumuşatmak, yumuşak yapmak. < *cumşar-t-*.

cumşaruu *iş. cumşar-*'dan; *dil.* ötümlüleşme. < *cumşar-uu*.

cumşartuu *iş. cumşart-*'tan; yumuşa(t)ma, yumuşaklık verme. < *cumşart-uu*.

cumşat- I *et. cumşa-* I'den. < *cumşa-t-* < ET *yumşat-* (ED 939b).

cumşat- II *et. cumşa-* II'den; *cumşatıp bergen tar.* (köle, kul hakkında) kız çeyizine alınan. < *cumşa-t-*.

cumşoo *iş. cumşa-* II'den; *birini herhangi bir işte kullanma; bir şeyi işte kullanma, istifade etme; bir işi birine havale etme, birini işe görevlendirme; malay cumşoo* ücretli iş gücünü kullanma. < *cumşa-oo*.

cumul- *dön-ed. cum-*'dan; yumulmak, kapanmak (*gözler hakkında*); yapılmak, sıkılmak (*yumruk hakkında*); *kokus köz cumulup ketse* aniden göz kapansa (*yani eceli gelir*); ◇ *cumulup* içten, canla başla; şevkle, zevkle, hoşnutlukla; *kütkön kezde dayar bolot, cumulup* ş. beklenen zamanda zevkle hazırlanır; *cumula işke kirişti* onların hepsi işe gayretle, hevesle başladılar; *adamzatça sayragan kanattuunun ünü bar, ar kim uksa, cumular* ş. insanlık gibi öten kanatlıların (*kuşların*) da sesi var, (*onları da*) her kim işitse, hoşnutluk duyar; *cumula tüştü mec.* sevindi, hoşnut oldu. < *cum-u-l-* < ET *yumul-* (ED 936b).

cumuluñku (*gözler hakkında*) hafifçe yumulmuş, bir parça kapalı, hafif aralı. < *cumul-u-ñ-ku*.

cumuluñkura- hafif süzmek (*göz veya gözleri*); *közdörün cumuluñkurap, kıl at şkaalap* gözlerini süzüp, inceden inceye göz dikip. < *cumuluñ-kura-*.

cumuluu I (*gözler hakkında*) kapalı; *köz cumuluu, cattı canı kıynala* ş. göz kapalı, azap içinde yattı. < *cumul-uu*.

cumuluu II *iş. cumul-*'dan. < *cumul-uu*.

cumur I *kamır-cumur* ikilemesinde karşılaşılr, tek başına kullanılmaz.

cumur II = cumuru; *akılı cumur baştuuda çok* az rastlanır bir akıl; onun aklının bir benzeri daha yoktur.

cumur III şirden (*geviş getiren hayvanlarda mideden ayrı yerdir*); ◇ *bul cumurubuzga cuk bolboyt* bununla zerre kadar doymayacağız; *cumurdagi sır* kutsal sır; *cumur kurgagandagi cumuş* biktırıcı, dayanılmaz (veya usandırıcı, can sıkıcı, kahrı çekilmez) iş; *cumurdun uuzu, cumurunda uuzu çok* bkz. **uuz.** < ET **yumur** (ED 937a).

cumurankaz, cumurankas *bir çeşit bedduadır.*

cumuray: *cumuray curt* bütün ahali, herkes, el âlem; *cumuray curtan çıkkan* herkesten üstün, daha üstün; *cumuray curtan çıkkan uşakçı* tarihlerin yazmadığı bir iftiracı, iftiracıların iftiracısı.

cumurtka yumurta; *cerde catkan cumurtka asmanda uçkan kuş bolot ats.* yerde yatan yumurta gökyüzünde uçan kuş olur; ◇ *cumurtkaday semirgen* dolgunca (*yağlı*), tumbul olmaya başladı; *cilkılar cumurtkaday semirişken* atlar dolgunlaşmaya (*yağlı*) başladılar; *cumurtkaday kır taap* bkz. **kır I.** < ET **yumurtğa:** (ED 938a).

cumurtkala- (*kuşlar hakkında*) yumurtlamak; *koy üstünö torgoy cumurtkalagan zaman alay* koyun üstüne tarla kuşu yumurtladığı (yuva yaptığı) (*faydalı*) zamanlar. < **cumurtka+la-**.

cumuru yuvarlak, değirmi, tekerlek biçiminde, toparlak, daire şeklinde; *kolu cumuru* elleri toparlak ve tam; *cumuru baş* veya *cumuru baştuu* 1) yuvarlak kafalı; 2) *mec.* insan; *cumuru baştuu mendede çok er* insanlar arasında dengi bulunmayan yiğit; *anın mergendigi cumuru baştuuda çok* onun gibi isabetli ok atanı insanlar arasında yok. < ET **yumur** (ED 937a).

cumurula- yuvarlaklaştırmak, yuvarlak yapmak; silindir biçimli yapmak; *cumurulap çalgan nokto* silindir şeklinde örülmüş, örgülü yular. < **cumuru+la-** < ET **1 yumurla:-** (ED 938a).

cumuş iş; *cumuş künü* esk. iş günü (*Rusya'da kollektif çiftlik üyesi köylüler için bir günlük iş norması*); *tınç cumuş* 1) dertsiz bir iş; 2) barış içinde geçen çalışmalar. < ET **yumuş** (ED 938b).

cumuşa- I, II = cumşa- I, II.

cumuşçu işçi; **cumuşçu ayal** işçi kadın; **cumuşçılar cana cumuşçu ayaldar** işçiler ve işçi kadınlar; **too cumuşçusu** madenci, maden işçisi (veya amele); **el çarba cumuşçusu** tarım işçisi; **cumuşçu küç** iş gücü; **cumuşçular kıymılı** işçi hareketi.

< **cumuş+çu** < ET **yumuşcı**: (ED 939b).

cumuşker Kırg.-İr. işçi; ırgat, amele; **cumuşker at** beygir. < **cumuş+ker**.

cumuşsuz işsiz, boş. < **cumuş+suz**.

cumuşsuzduk işsizlik. < **cumuşsuz+duk**.

cumušta-: **cumuştap** işe; **cumuştap kel-** işe gelmek (varmak, gitmek); **emne cumuştap keldiñ?** ne diye işe geldin?. < **cumuş+ta-**.

cumuştuu bir şeyle meşgul olan, iş sahibi olan. < **cumuş+tuu**.

cumuuruyat Ar. esk. cumhuriyet. << Ar. جمهوریت **cumhūriyyet** (Devellioğlu 145b).

cunan İr. gün. ince yünlü baş örtüsü.

cuñ ceñ-cuñ ikilemesinde karşılaşılr, tek başına kullanılmaz.

cup I İr. (tam olarak) ikiye bölünür rakam, çift (değerde) rakam, çift, çift sayı; **cup kündör** çift günler; **cuppu tak?** çift mi, tek mi?; ◇ **cup emes** çift değil, eş değil; **müçösü cup kelişet özü menen** ş. bütün bedeni uyum içinde; **cup san dil**. çoğul. < İr. جفت **cuft** (PED 365b).

cup II **cu** hecesiyle başlayan sözcüklere gelerek kuvvetlendirme anlamı katar; **cup-cuka** incecik, ipince; **cup-cumşak** çok yumuşak, yumuşacık; **cup-cumuru** yusuvarlak, yuvarlak mı yuvarlak.

cup III ancak, yeni, şimdi, -ır -ırmaz, tam ...-mek/...-mak üzere; hemen, derhal, der demez, hepsi birden; birden, aniden, ansızın, birdenbire; **men cup cetkende ele camgır caap iydi** ben yetişir yetişmez yağmur yağmaya başladı; **alar cup askaga kelgende** onlar kayaya gelir gelmez; **işke cup kirişebiz** hepimiz birden işe başlayacağız; **küügüm kire, kün bata, eldin aldı cup cata folk**. karanlık basıp gün battığında, halkın hepsi yattığında (*uyumak*); **cup ordunan turup, atka minip** birden yerinden kalkıp, ata binip.

cup IV esk. bir çeşit kumaş adıdır.

cupañ capañ-cupañ sözcüğü ile ikileme oluşturur, tek başına kullanılmaz.

cupay Pam.ağ. esk. ince, yumuşak deriden bir kadın başlığı (veya baş giysisi, serpuş; şapka); **ak cupay kiygen başından folk**. beyaz **cupaylı** başından etkilendim. < **cup+ay**.

cupcumşak bkz. **cup II**.

cupka yufka, katmerli pideden yapılan yiyecek (*sütte pişirilen ve yağ ile yapılan*). < ET *yuvka*: (ED 874a).

cupta- eşleştirmek, çiftleştirmek. < **cup+ta-**.

cuptalış- (*kuşlar hakkında*) çiftleşmek, eşleşmek. < **cupta-l-ı-ş-**.

cuptat- et. **cupta-**'dan. < **cupta-t-**.

cuptu = **cup I**; *adal cuptu* veya *ak cuptuu* nikâhlı refika, yasal eş (zevce); *ak nikelüü*, *ak cuptu zaybıñdı kapan taştadıñ folk.* resmi nikâhlı karını kimsesiz bıraktın (*terkettin*).

cupun, cupunu (*giysi, giyim hakkında*) **1.** basit, sade, yalın, gösterişsiz; **2.** hafif, ince (sıcaklatmayan); **cupun kiyim** 1) süslü ve pahalı olmayan, sade, gösterişsiz giyim; 2) hafif, ince giysi; hafif, ince giyinmiş; **cupun kiyinip alıptır** 1) bayağı giyinmiş, basit ve sade giysi giymiş; 2) kötü giyinmiş; **ceñil-cupunu kiyindim** hafif giyindim; **cupun kiyimdüü** ince kıyimli.

cupunulan- **1.** alçak gönüllülük göstermek; *sözüm körköm çıkpasa, maga kapa bolboñuzdar – dep, cupunulanıp keçirim suradı* konuşmam güzel olmazsa, bana gücenmeyiniz, diyerek, alçak gönüllülük gösterip af diledi; **2. mec.** yoksullaşmak, fakir düşmek, fakirleşmek. < **cupunu+lan-**.

cur: *kiyimden curday bolgon* hiç giysisi yokmuş, giysiye çok gereksinim duymuş.

cura cara-cura ikilemesinde karşılaşılr, tek başına kullanılmaz.

curaat: *tukum-curaat* akraba, hısım; *tukum-curaatı köp* akrabası çoktur.

curday bkz. **cur**.

curdu (3. ş. z. iyz. ile **curdusu** ve **curdu**) *bir şeyin* kalıntısı(ları), kırıntısı(ları), bakiyesi; *tebeteyinin curdusu ele kalgan* kalpağının bir tek hatırası kalmış (*kalpağı tamamen eskimiş*); *kolumda curdusu gana kaldı* (kaptım, yakaladım; fakat) elimde küçük bir parçası kaldı (örn. *uçmasına karşın, kuşun kuyruğu*).

curk cark-curk ikilemesinde karşılaşılr, tek başına kullanılmaz.

curnal **1.** dergi, mecmua, magazin; **2.** kayıt defteri, künye, jurnal, defter.

curnalist gazeteci, gazete yazarı.

curnalistika **1.** gazetecilik; **2.** basın; süreli yayınlar.

curt **1.** halk; uyruk, tebaa; *ciylgan curt* toplanmış, yığılmış halk; *eli menen curtun ciydi* halkını topladı; *kazak, kırgız barıştı, “curt bololuk sizge” dep, “tuugan*

bolgun bizge” dep folk. kazaklar, kırgızlar (*ona karşı*) “halk olalım size, akraba olun bize” diyerek gittiler; **2.** hısım, akraba; **erdin bir curtu – öz eli, bir curtu – kayını, bir curtu – taekesi** (*genellikle eskilerin hukukudur*) yiğidin bir akrabası kendi soyudur, ikinci akrabası karısının akrabasıdır, üçüncü akrabası da annesinin akrabasıdır; **3.** köyün veya yurdun bulunduğu yer, köyün ocağı, baba ocağı, kalınan oba; **Talasbaydı curtuna taştap, köçüp ketiptir** eski ocağı Talasbay’ı terkedip göçtü; **cazdoo, küzdöö curtıdın bardığı ayılsız ańkıyıp catat** yazın, güzün obaların varlığı köysüzdür, oba tenhalaşır; **bir baydın curtun eki çıçkan talaşıptır ats.** bir zenginin yurdunu iki sıçan talan eder (*münakaşa, tartışma hakkında, önemsiz bir dava uğruna*); **kongon curtuñan köçkön curtuñ taza bolsun** yerleştiğin yurdunla göçtüğün yurdun temiz olsun (*yani göçtükten sonra eski püskü eşyalar kalmasin*); **curtu kalgan it ulup, colbun itter büt ulup ş.** yurdu terkedten köpek uluyup, sahipsiz köpeklerin hepsi uluyup; **4.** ülke, yurt, memleket; *esk.* vatan, yurt; **ata curt** ana vatan, ana yurt; **ata curt üçün kan töğüü antıbiz bolot bul bizdin ş.** bu bizim ana vatan için kan dökmeye yeminimiz olur; **5. gün.** köy, küçük köy, yeni imar ve iskân edilen yer, meskûn yer; $\diamond$ **okuu curtu** *esk.* eğitim kurumu; **cogorku okuu curtu** *esk.* yüksekokul; **curt bol-** barış içinde yaşamak (*başl. boy, kabileler arasında*). < ET **yurt (?yurd)** (ED 958a).

curtçu: **ak curtçu** leş yiyen akbaba (*yırtıcı kuş*); **ayrı kuyruk, ak curtçu – a da cüröt salpıldap folk.** çaylak ve leş yiyen akbaba da ağır ağır yürüyor; **kel curtçu gün.** = **taz coru** (*bkz. coru 1*). < **curt+çu.**

curtçuluk 1. toplum, topluluk, cemiyet; kamuoyu, toplumun ileri kesimleri, toplumun ileri çevreleri (*veya kısmı*); **curtçuluk kuruluşu** *esk.* toplum düzeni, sosyal düzen (*veya rejim*); **2.** aynı cemiyet, topluluk, toplum *veya* boy içerisinde ve üyelerden her biri arasında dayanışma, birlik duygusu; **curtçuluk kıl-** birbirine uygun olarak hareket etmek, gereğince faaliyette bulunmak; **curtçuluk kılğıla** yardım et!, yardımcı ol! (*bir cemiyet üyesine uygun, yakışan biçimde*); **ata curtçulugun saktagan bizde atanın balası kalbay ketti** cemiyet birliğini koruyan atanın çocuğu bizde kalmadı; **3. tar.** akrabanın masraflarını kapatmak için belli bir amaca yönelik olarak toplanan hasılat; **4. tar.** kendi kabilesindeki temsilciyi himaye (*özellikle yerel yönetimin seçimleri sırasında seçim öncesi mücadelede*). < **curt+çuluk.**

curtkerçilik *Kırg.- İr.- Kırg.* = **curtçuluk**; “*curtkerçilik oylosoñ süylöşöyün saga*” *deyt folk.* toplumun birlik anlayışıyla düşünmeye başlarsan (*yani barış amaçlı geldiysen*) seninle konuşacağım. < **curt+ker+çilik**.

curuk: **uruk-curuk** hısım akraba.

curuktuu: **uruk-curuktuu** akrabası, hısmı olan; **kız-kırkınduu**, **uruk-curuktuu kempir** çok kızı ve çok akrabası olan kocakarı. < **curuk+tuu**.

curut = **curt**.

curttaş yurttaş, kendi aralarında barış içinde yaşayanlar (*başl. boy, kabile, uruk hakkında*). < **curt+taş**.

curttaş- = **eldeş-**.

cusak 1. *gün. (karş. toktu 1)*; genellikle yavrulamazdan önceki süre içinde bulunan küçük keçi; **2.** *Tien.ağ.* bir yıllık (ve yaşında) veya kısır dağ keçisi.

cut *джут*⁶² (*cut*) (*yem yokluğu, yem kıtlığından toplu olarak hayvan telefî*); **cakşı kelse** – **kut**, **caman kelse** – **cut** *ats.* iyi (*insan*) gelirse bahttır, kötü gelirse yem yokluğundan dolayı toplu hayvan telefidir. < ET **yu:t (-d)** (ED 883b).

cut- **1.** yutmak; **töö**, **çaynaganın bilip**, **cutkanın bilbeyt** *ats.* deve, çiğnediğini bilir, yuttuğunu bilmez; **kardın başın kar cutat**, **kandın başın kan cutat** *ats.* karın başını kar yutar (*yani örter, kaplar*), han’ın başını kan yutar (*bir han’ı öteki yok eder, harap eder*); **2.** solukla içeriye (veya içine) çekmek, soluk almak; **taza aba cut-** temiz havayı içine çekmek; **çañ cuttu bolboyly** tozdan uzaklaş (çekil); ♦ **cuttu!** imdat!; can kurtaran yok mu!; öldürüyorlar! **aldım-cuttum** *bkz. al-*. < ET **yut-** (ED 885b).

cuta- açlıktan mustarip olmak, açlık çekmek; cılızlaşmak, zayıflamak, sıskalaşmak; erimek, eriyip solmak; kurumak, sararmak; **cutkan cutabayt** *ats.* yutan aç kalmaz; **el cutadı** halk kırgından mustarip oldu (*hayvanları yitirdiler*); **mal kıştan cutap çıktı** hayvanlar kışı fena geçirdi (*zayıfladılar ve zarar gördüler*); **çöpten cuta-** otlu yemi kıt olmak. < **cut+a-**. *krş. Kzk. juta-* “hayvanları kırılmak (*yem kıtlığından*)”; *Alt. d’uda-* “fakirlik içinde yaşamak; cılızlaşmak, zayıflamak” [ESTYa 257].

cutalañ gereksinim, ihtiyaç, hacet. < **cuta-la-ñ**.

cutañkı aç, acıkmış, açlık çeken, aç kalan; cılızlaşmış, zayıflamış (açlıktan). < **cuta-ñ-kı**.

cutat- *et. cuta-*'dan; acıktırmak, (açlıktan) zayıflatmak; *maldı, cutatpay, aman saktayt* hayvanları aç bırakmıyor, koruyor, onlara özen gösteriyor. < *cuta-t-*.

cutkuç 1. ustalıkla yutan, yutucu; *çoñ cutkuç* aç göz, obur, pisboğaz; 2. *mec.* acımasız, gaddar, merhametsiz, anasının nikahını isteyen, soyguncu; *aldım-cuttum cutkuçtar* dolandırıcılar, düzenbazlar-acımasızlar. < *cut-kuç*.

cutkur- *et. cut-*'tan; yutturmak, içirmek, içtirmek; *"etten takır cebe" dep, çıktı Eşige cutkurdu* etten hiç yeme diyerek Eşi'ye et suyunu içirdi; *bendeden bölök iş kılat: toguz küñü kara suu "suusunun" dep, cutkurat folk.* insanlardan farklı iş yapar: dokuz gün yer altı suyunu "suyunuz" diyerek içtirdi. < *cut-kur-*.

cutkuur *avc.* su samuru kapanı veya tuzağı.

cutkuz- = **cutkur-**.

cuttuk sadece bir "джут" a yetecek kadar olan (*bolluğun esası olarak hayvanlar hakkında; bkz. cut*); *er maktansa, bir oktuk, bay maktansa, bir cuttuk* yiğit övünse, bir kurşun (*ilk kurşuna kadar*) (*ona yeterli gelir*); zengin övünse, bir *джут*. < *cut+tuk*.

cuttur- *et. cut-*'tan; yutturmak, yutmaya zorlamak; *almaday başım tirüüdö aşığım saga cutturbaym folk.* şimdilik yaşıyorum (*harf. başım sağ, canlı*), sen beni yendin diye aşığımı sana vermem (*harf. aşıklarımı yutturmam*). < *cut-tur-*.

cuttuu *джут* ile yan yana giden, *джут*'a eşlik eden (*bkz. cut*); *cuttuu kış* yem kıtlığı ve hayvan telefi ile birlikte geçen sert, şiddetli kış. < *cut+tuu*.

cutul- *ed. cut-*'tan; yutulmak, emilmek, içine çekilmek. < *cut-u-l-*.

cutuluş 1. *iş. cutul-*'dan; yutulma, emilme, çekilme; 2. *dilb.* asimilasyon; *ilgeri cutuluş* ileri asimilasyon; *tetiri cutuluş* geri asimilasyon. < *cutul-u-ş*.

cutuluu *iş. cutul-*'dan, = **cutuluş**.

cutum yudum; *açkalıkta altından bir cutum carma artık ats.* açlık zamanında bir yudum duru çorba (*bkz. carma I 3*) altından iyidir. < *cut-u-m. krş. TT yudum.*

cutun- yiyeceğe, içeceğe (*baş, gövde ile*) uzanmak; ileri atılmak; *mec.* hevesi, sevdası olmak; *ilgeri cutunup, söz baştadı* ileri atılıp, konuşmaya başladı. < *cut-u-n-*.

cutunt- *et. cutun-*'dan. < *cutun-t-*.

cutunuu *işs. cutun-*'dan. < *cutun-uu*.

cuu- I 1. yıkamak, yıkayıp temizlemek; yıkamak (*çamaşır*); yıkamak (*ölü*); **cuuyt** (veya bazen **cubat**) yıkıyor; **cuuymun** veya **cubamın** yıkayacağım; **calayagın cubalık, cakşı kılıp bagalık** ş. çocuğun kundak bezini yıkayalım, iyi yetiştirelim, terbiye edelim; **suuga cuu-** veya *sey. suu menen cuu-* su ile yıkamak, suda yıkamak; **kol cuu-** 1) elleri yıkamak; 2) *abl. d. ile mec. bir şeyden* yoksun, mahrum kalmak, *bir şeyi* yitirmek, kaybetmek (örn. bkz. **kol I 2**); **kol cuubas** çapaçul, dağınık, pasaklı, pis; **bet kol cuu-** elini yüzünü yıkamak, yıkanmak; **al aybın cuudu** *mec.* hatasını telafi etti; 2. *şaka* yıkamak, *bir şeyin* her tarafını yıkamak (*herhangi bir şey münasebetiyle içmek*). < ET **yu:-** (ED 870a).

cuu- II yakınlaşmak, yaklaşmak. < ET **yağu:-** (ED 898b).

cuuçtu *etn.* dünür, profesyonel dünür, dünür (*dünür düşen, dünür olan; karş. kuda I, kudagıy*); **cuuçtu tüş-** dünür olmak, dünür gitmek, dünür düşmek; **cuuçtu ciber-** dünür göndermek. *krş.* KKal. **javşı** [ESTYa 34].

cuuçuluk dünürçülük, dünürünün durumu veya görevi; **elçilikke ölüm çok, cuuçulukka korduk çok folk.** elçiye ölüm yok (*dokunulmazdır*), dünüre ayıp yok (*eğer ret cevabı alırsa*); **men cuuçumun, cuuçumun – cuuçulukka ölüm çok folk.** dünürçüyüm, dünürçüyüm, dünürçülüğe ölüm yok. < **cuuçtu+luk.**

cuudur- *et. cuu-* I'den. < **cuu-dur-**.

cuugan sütle terbiye edilmemiş yemek, beyaz olmayan yiyecek.

cuuguç yıkamak için kullanılan nesne; **kıl cuuguç** 1) *etn.* kazan, tencere yıkamak için bir tutam at kılı (*lif, tel ile birlikte kullanılan*); 2) yüksek saplı, bir yaşında olan lif, tel ile birlikte kullanılan lifli otsu bitkinin adıdır; **tiş cuuguç** diş fırçası. < **cuu-guç.**

cuuguz- *et. cuu-* I'den; **cuuguzbasın caş menen karagattay közümdü folk.** acı göz yaşları ağlatmasın (*harf. göz yaşları üzüm gibi gözlerimi yıkatmasın*); **sakalın caşka cuuguzup turup aytkan eken** sakalını göz yaşlarıyla yıkatarak söylemiş. < **cuu-guz-**.

cuuk (*kullanımı sınırlı olma*) yakın; **tañga cuuk** şafak (seher) vaktine yakın, tan yeri ağarmazdan önce, şafak sökmeden (önce); **keçke cuuk** akşama doğru, akşam üstü (veya üzeri); **kekçe cuuk bolgondo** akşam olmaya başladığında; **küzgö cuuk** güze doğru, sonbahardan önce; **kışka cuuk** kışa doğru, kışa yakın; **cuuk arada** kısa bir süre sonra, yakın gelecekte, biraz sonra; **cuukta** yakında; **bügün munda, erteñ –**

anda, birde cuukta, birde alista bolobuz bugün burada, yarın orada, bir yakında, bir uzakta olacağız; *törünön körü cuuk bolup baratat* iki günlük ömrü kaldı (veya var). < *cuu-k* < ET *yağu:k* (ED 901a).

cuuka argıt, boğaz, dar geçit, derbent.

cuukta- yaklaşmak, yaklaşmak. < *cuuk+ta-*.

cuuktat- *et.* **cuukta-**‘dan; yakınlaştırmak, yaklaştırmak. < *cuukta-t-*.

cuuktatuu iş. **cuuktat-**‘tan. < *cuuktat-uu*.

cuuktoo iş. **cuukta-**‘dan. < *cuukta-oo*.

cuuktuk yakınlık. < *cuuk+tuk* < ET *yağukluk* (ED 901b).

cuukunda- = **cuukta-**.

cuukur ikiyüzlü, riyakâr, dalkavuk, yaltakçı; entrikacı; *curttu buzgan cuukur* halkın içine nifak sokan, ara bozan entrikacı.

cuukurdan-, **cuukurlan-** = **cuykurlan-**.

cuukurluk = **cuykurluk**.

cuul- *ed.* **cuu-** I‘den; *kol cuuldubu?* el yıkandı mı? < *cuu-l-*.

cuuluu I yıkanmış; *kolu cuulu* eli yıkanmış. < *cuul-uu*.

cuuluu II iş. **cuul-**‘dan. < *cuul-uu*.

cuumal: *ak cuumal* 1) (yüz hakkında) beyaz, soluk; 2) sarışın.

cuump *ger.* **cum-**‘dan; *közdü cumup* gözü yumup. < *cum-u-p*.

cuun caan-cuun ikilemesinde görülür, tek başına kullanılmaz.

cuun- *dön.* **cuu-** I‘den; yıkanmak; *suuga cuun-* su ile yıkanmak. < ET *yun-* (*yu:n-*) (ED 942b).

cuundu bulaşık suyu. < *cuun-du* < ET *yundı:* (ED 947a).

cuundukor *Kırg.-İr.* dalkavuk, çanak yalayıcı, tufeyli, asalak. < *cuundu+kor*.

cuundur- *et.* **cuun-**‘dan. < *cuun-dur-*.

cuur- yoğurmak, karıştırmak; *kamır cuur-* hamur yoğurmak veya açmak; *mayga cuurup, tokoç kıl-* (*hamuru*) yağda yoğurup, ekmek pişirmek. < ET *yuğur-* (ED 906a).

cuuran: *bal cuuran* = *balcuuran*.

cuurat I katışıksız yoğurt (*su katılmamış ve kaymağı alınmamış*), *varenets* (*fırında pişirilip mayalandırılmış süt*); *üyündö kaşık ayrıanı çok, kızının atı Cuuratbek* *ats.* evinde bir kaşık ayrıanı yok, kızının adı Cuuratbek (bayan Varenets(fırında

pişirilip mayalandırılmış süt)); üstünde ipek altında hiçbir şey yok; ◇ *baydın cuuratına toygonsup, magdırıp catat* mışıl mışıl uyuyor (*harf.* beyin varenetsiyle doymuş gibi, mutlu oluyor). < ET *yuğrut* (ED 905b).

cuurat II *kon.* = **cuurat**; *tukum-cuurattar* akraba, hısım.

cuurkan yorgan (*sırınmış*; *karş. adıyal*); *et cuurkan Tien.ağ.* altına çarşaf dikilmiş kapitone yorgan (*yorgan yüzü ile birlikte*). < ET *yoğurka:n* (ED 907a).

cuurtkan = **cuurkan**.

cuuru- = **cuur-**.

cuurul- *dön-ed.* **cuur-**'dan. < **cuur-u-l-** < ET *yuğrul-* (ED 906b).

cuuruluş- *işt.* **cuurul-**'dan, *ak buudaydın ununday cuuruluşup turdu deyt folk.* (*āşıklar*) beyaz buğdayın unu gibi yoğrulular, birleştiler, kavuştular. < **cuurul-u-ş-**.

cuuruluştur- *et.* **cuuruluş-**'tan. < **cuuruluş-tur-**.

cuuş- I *işt.* **cuu-** II'den; yaklaşmak, yakınlaşmak. < **cuu-ş-** < ET *yağuş-* (ED 908b).

cuuş- II *işt.* **cuu-** I'den; birlikte yıkamak, yıkamaya yardım etmek; birlikte (çamaşır) yıkamak, (çamaşır) yıkamaya yardım etmek; *kir cuuşa baştadı* çamaşır yıkamaya yardım etmeye başladı. < **cuu-ş-**.

cuuşa- 1. tam bir rahatlık içinde bulunmak (*yemini yedikten sonra ayakta durarak veya yatarak azıcık kestiren hayvan hakkında*); 2. *mec.* yan yatmak (örn. *ot, buğdaygiller hakkında*); ölmek, öldürülmek, helak olmak; *mayası cuuşap, kızılı kübülüp kalgan aңыз* tanesi dükülüp, sapı yan yatmış anız; *tuusun körüp eki kol eki cakka bölündü, kançalık adam cuuşagan folk.* bayrağını görüp, asker iki kola ayrıldı, pek çok insan öldü. *krş.* KKal. **juvsa-** “tam bir rahatlık içerisinde bulunmak” (*yemini yiyip, ayakta durarak veya yatarak azıcık kestiren hayvan hakkında*); dinlenmek (*atlar hakkında*); Kzk. **juvsa-**, Nog. **yuvsa-** “dinlenmek (*atlar hakkında*)” [ESTYa 34].

cuuşan *İr.* bir çeşit pelin.

cuuşandı hayvanların otladıktan sonra dinlendikleri yer; *cuuşandısı tabıldı cılas bolgon cılkınının folk.* yılmının ortadan kaybolmuş dinlenme yeri bulundu. < **cuuşa-n-dı.**

cuuşañ *İr.* koyun kırmak için makas, sındı.

cuuſat- *et.* **cuuſa-**’dan; *koylorun iyrip, cuuſatıp salıptır* koyunlarını küme halinde bir araya yığdı ve onları dinlenmeye bıraktı; *aygıſkan duſmandı avtomat menen cuuſatkan folk.* gözü dönmüş, kudurmuş düşmanı makineli tüfek ile öldürmüş. < **cuuſa-t-**.

cuuſatıl- *ed.* **cuuſat-**’tan; *koylor suunun boyuna cuuſatıldı* koyunlar nehrin kıyısına dinlenmeye bırakıldı. < **cuuſat-ı-l-**.

cuuſoo *iſ.* **cuuſa-**’dan. < **cuuſa-oo.**

cuut- *et.* **cuu-** II’den; yaklaſtırmak, yakınlılaſtırmak; *“öltüröt eken meni” dep, “özünün cuutpay boyuna” folk.* beni öldürebilir diyerek yanına yaklaſtırmıyor. < **cuu-t-** < ET *yağut-* (ED 899b).

cuv- *gün.* = **cuu-** I.

cuva *İr. gün.* gocuk.

cuvaldız, cuvandız *İr. gün.* = temene; *cuvaldızday tikenek butuma kirip ketti* çuvaldız gibi bir kıymık (veya diken) ayağıma battı. < *İr. جوالدوز* **cuvâl-dûz** (PED 376a).

cuvan *gün.* = **cuban**; *ayar cuvan bkz. ayar.*

cuvandız *bkz. cuvaldız.*

cuvasa *gün.* = **basa.**

cuvaſ *gün.* = **tel I 1.**

cuvaz, cuvazkana *İr. gün. esk. ezimevi (ilkel).*

cuvazkeç *İr. gün. tar. ezimevinde çalışan kiſi.* < **cuvaz+keç.**

cuyku = **cuukur**; *Tınımseyit cuyku bar – kapkaydagı camandık kara cerden çukular folk.* Tınımseyit (öyle) düzenbaz, hilecidir ki; o her türlü alçaklığı, kötülüğü kara topraktan bile çıkarır (*yani her türlü kötülüğe yeteneklidir*).

cuykulan- = **cuukurlan-**.

cuykuluk = **cuykurluk**; *cuykuluguñ koybosoñ, birdi köröörsüñ* hileyi bırakmazsan, belaya bulaşırsın.

cuykur ikiyüzlü, dalkavuk, yaltaklanan; pis, mendebur, sümsük, entrikacı; *curttu buzgan cuykur* halk içinde ikilik yaratan, nifak sokan entrikacı.

cuykurlan- pohpohlamak, yaltaklanmak, ikiyüzlülüük etmek, riyakârlık etmek, dolap çevirmek; *cuykurlanba* kurnazlık etme, dolap çevirme. < **cuykur+lan-**.

cuykurluk pohpohlama, yaltaklanma, ikiyüzlülük, riyakârlık; fesat karıştırma, bozma, fitne sokma, entrikacılık. < *cuykur+luk*.

cübke *kon.* = *yubka*.

cübür *cün-cübür* ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

cüdö- zayıflamak, yüzü zayıflamış olmak; yıpranmak, bitmek, halsiz düşmek, dermanı kalmamak. *krş.* Kzk., KKal. *jüde-* [ESTYa 35].

cüdömuş = **cüdöñkü**; **cüdömuş tart-** son derece yorgun bir görünüşü olmak.

cüdöñkü zayıf, kuvvetsiz, çelimsiz; cılızlaşmış, zayıflamış; *öñü sargayıñkı, cüdöñkü* yüzü solmuş, benzi sararmış. < *cüdö-ñ-kü*.

cüdöö *iş.* **cüdö-**'den; **1.** zayıflama, zayıf düşme, cılızlaşma; yıpranma, bitkinlik, bitik olma; halsiz düşme, dermanı kalmama; **2.** çelimsiz, kuvvetsiz, zayıf, bitkin, harap; cılızın (veya sıskanın) teki, çelimsizin biri; *kızdın cüdöö keypi* kızın bitkin görünüşü; *andan aşkan cüdöö çok ele* ondan daha çelimsiz olanı yok; ♦ *cüdöö kep* fena söz, kötü konuşma; mesele değil, konu bu değil; *döörügönüñ cüdöö kep folk* saçmalıyorsun, mesele bu değil. < *cüdö-öö*.

cüdöt- *et.* **cüdö-**'den; bitirmek, halsiz düşürmek, yıpratmak, kuvvetten düşürmek, zayıflatmak. < *cüdö-t-*.

cüdötüü *iş.* **cüdöt-**'ten. < *cüdöt-üü*.

cügön at başlığı, dizgin, yular; *cügön kat-* veya *cügön sal-* gem vurmak, dizginlemek; *üyröngön adat kalabı, uyga cügön salabı? ats.* alışkanlık haline gelmiş olan, öğrenilmiş olan âdet bırakılır mı, ineğe gem vurulur mu? < ET *yügü:n (?yügö:n)* (ED 913a).

cügöndö- **1.** gem vurmak, dizginlemek; **2. mec.** gem vurmak, zaptetmek, kontrol altına almak. < *cügön+dö-*.

cügöndölüü gemi olan, gemli; *cügöndölüü at* gemli, gem vurulmuş at. < *cügöndö+lüü*.

cügöndöö *iş.* **cügöndö-**'den; **1.** gem vurma, dizginleme; **2. mec.** gem vurma, zaptetme, kontrol altına alma. < *cügöndö-öö*.

cügöndöt- *et.* **cügöndö-**'den; gem vurdurtmak, dizginletmek. < *cügöndö-t-*.

cügöndötüü *iş.* **cügöndöt-**'ten. < *cügöndöt-üü*.

cügöndüü gemli, gem vurulmuş olan, gemde olan. < *cügön+düü*.

cügönsüz 1. gemsiz, dizginsiz, gem vurulmamış; 2. *mec.* yönetilemez, zapt olunmaz, kendi bildiğini okuyan, keyfince davranan. < **cügön+süz**.

cügör- *gün.* = **ciber-**.

cügörü *İr.* 1. *kuz.* mısır, mısır buğdayı; **cügörü coto bayladı** mısır koçan bağladı; 2. *gün.* Hint darısı; **meke cügörü gün.** mısır, mısır buğdayı.

cügün- 1. *etn.* ellerini göğsünde (veya göğsünün üzerinde) çaprazlama kavuşturarak selam vermek, selamlamak (*genç ve evli kadın hakkında, kocanın yaşlı erkek akrabalarının oturduğu yere ilk olarak gittiğinde*); **cürü, kagılayın, uyalba, sadaga, üydö kaynagañ bar, cügünüp kir** yürü, canım, utanma, canım, evde kayın biraderin var, ellerini göğsünde çaprazlama kavuşturarak selam verip gir; 2. (*kadınlar hakkında*) selam vermek, selamlamak; **kelin bolup** (veya **katındarça**) **cügün-** (*erkekler hakkında*) yerlere kadar eğilerek selam vermek; **kelin bolup cügündü folk.** yerlere kadar eğilerek selamladı; **kol canınan tünülüp, katındarça cügünüp, baarı turat cabılıp folk.** askerlerin hepsi ne diri ne ölü bir şekilde, hepsi topluca durup, kadınlar gibi selamladılar; ♦ **cügüngöndöy bük tüşüp folk.** secde edip, yerlere kapanıp; **kelin cügün Tal.ağ.** peygamber devesi (*böcek*). < ET **yükün-** (ED 913b).

cügündür- *et.* **cügün-**'den; selam verdirmek, selam vermeye zorlamak. < **cügündür-** < ET **yükündür-** (ED 914a).

cügündürüü iş. **cügündür-**'den; **kelin cügündürüü etn.** genç ve evli kadını kaynata evine ilk kez sokma (*bkz. cügün- 1*). < **cügündür-üü.**

cügünmöy selam, yerden (verilen) selam; **uluktardın aldında katındarça cügünmöy, bayırtaday narkı bar folk.** amirlerin önünde kadınlar gibi yerden selam verme eskiden beri âdettir. < **cügün-mö+y.**

cügünt- *et.* **cügün-**'den; selam verdirmek, selam vermeye zorlamak; **ırasimi eski eldin, cügüntüp üygö bardırıp folk.** eve götürüp, (*kaynatayı*) selamlatmak halkın eski âdetidir. < **cügün-t-**.

cügünüü iş. **cügün-**'den. < **cügün-üü.**

cügür- 1. koşmak; **cügürüp barıp, çakırıp kel** koşup çağırıp gel; **cügürüp baratıp** koşa koşa, koşarak (*oraya*); **cügürüp kelatıp** koşa koşa, koşarak (*buraya*); **dalay sözdü çıkarat, kızıl tilim cügürse ş.** kızıl dilim dönse, çok sözü çıkarır; 2. (*keçi, koç, koyun, öveç hakkında – evcil ve yabanilerde*) (hayvanın) eş isteme zamanı

gelmek, kösnülmek, kızgınlık içinde olmak; *teke cügürüp kalıptır* teke kızışmış. < ET *yügür-* (ED 914b).

cügürt- *et.* **cügür-**'den; koşturmak, koşmaya zorlamak; ◇ *sooda cügürt-* ticaret yapmak, alıp satmak; *sanaa cügürt-* düşünüp taşınmak, ölçüp biçmek, düşünmek; *akıl cügürt-* etraflica düşünmek, iyice düşünmek, ölçüp biçmek; *bir saamga ünsüz akıl cügürtüp oturdu* bir zaman etraflica düşünüp oturdu. < *cügür-t-* < ET *yügürt-* (ED 914b).

cügürtmö *gün. etn. mecliste kımızın içilmesi sırasında kurallardan biri: getirilen tası bir solukta ve dökmeden içmek gerek;* ◇ *cügürtme kapital* *esk. döner sermaye.* < *cügürt-mö.*

cügürtül- *ed.* **cügürt-**'ten. < *cügürt-ü-l-*.

cügürtülüş iş. **cügürtül-**'den; *eko. dönü hızı, devir sürati; oborottuk karacattardin cügürtülüşün ildamtuu* devreden sermayenin dönü hızının çabuklaşması; *karacattardin cügürtülüşün ildamdatuu* paranın dönü hızının çabuklaşması. < *cügürtül-ü-ş.*

cügürttür- *et.* **cügürt-**'ten. < *cügürt-tür-*.

cügürtüü iş. **cügürt-**'ten; ◇ *tovar cügürtüü* *eko. esk. mal sürümü; oy cügürtüü* düşünme, düşünüş. < *cügürt-üü.*

cügürtüş iş. **cügürt-**'ten; *sooda cügürtüştö ança tacırybası çok* ticaret yapmada çok tecrübesi yok. < *cügürt-ü-ş.*

cügürtüş- *ışt.* **cügürt-**'ten. < *cügürt-ü-ş-*.

cügürük (*keçi, koç, öveç hakkında*) iyi damızlık erkek hayvan, yüğrük (*damızlık olmaya çok uygun*); ◇ *kızıl cügürük* romatizma. < *cügür-ü-k* < ET *yügrük* (*yügrük*) (ED 914a).

cügürüş- *ışt.* **cügür-**'den; koşuşmak, birlikte koşmak. < *cügür-ü-ş-* < ET *yügrüş-* (ED 915a).

cügürüü iş. **cügür-**'den. < *cügür-üü.*

cük 1. yük; *cük taşuuçu maşına* yük arabası, yük taşıyan makine; *caman eki ayak aş içse, bir ayağı başına cük bolot ats.* çelimsiz kişi iki çanak yemek yese bir çanağı başına yük olur (*onu sindiremez, hazmedemez*); *kiçine töönün cügü bilinbeyt ats.* küçük devenin yükü görünmez; **2.** yorganlar, yastıklar vs. (*göçebe çadırında girişin karşısına istif edilen*); *cük takta* yüklük, **cük** bulunan tahta; *cük*

sanar- veya *cük körmöy-* etn. gelinin çeyizini sayma (*damadın köyüne göndermeden önce*); **3. kuz.** (*orompoy bkz. oyununda*) dairede boş alan (*oyunda giysi yığma ve çıkarmayla oluşturulur*); **4. kuz.** bazı oyunların başladığı yer (*örn. saklambaç*); ◇ *aşka cük, başka cük* aş a yük, baş a yük, çanak yalayıcı, asalak; *aşka cük, başka cük kılbay, munuñdu ketirseñçi!* çanak yalayıcılık yapmadan, başından sav; *kızıl cük* tar. kırmızı atlı araba katarı. < ET **1 yük (yü:k)** (ED 910b).

cüktö- **1.** yüklemek, yük vurmak; **2. mec.** görevlendirmek (*görev, ödev, vazife, sorumluluk*). < *cük+tö-* < ET **yükle:-** (ED 912b).

cüktöl- *ed.* **cüktö-**'den. < *cüktö-l-*.

cüktölüü yüklü, yük vurulmuş (olan). < *cüktöl-üü.*

cüktömö *esk.* yükleme (*görev, ödev, vazife, iş*). < *cüktö-mö.*

cüktön- *dön.* **cüktö-**'den; kendisi için yüklemek (*örn. kendini ata*), yüklenmek. < *cüktö-n-*.

cüktönt- *et.* **cüktön-**'den; yükletmek, yüklenmeye zorlamak; *moyunga anttı cüktönttü* *mec.* yemin ettirdi, ant içmeye zorladı. < *cüktön-t-*.

cüktöö *iş.* **cüktö-**'den; yükleme, yük vurma. < *cüktö-öö.*

cüktööçü yükletici işçi, yükleme işçisi, hamal, yükçü. < *cüktöö+çü.*

cüktöş- *işt.* **cüktö-**'den. < *cüktö-ş-*.

cüktöt- *et.* **cüktö-**'den; yükletmek, yüklemeye zorlamak; *ak çatırdı büktötüp, ak dönöngö cüktötüp* *folk.* beyaz çadırı dürdürüp, üç yaşında beyaz (*taya*) yükletip. < *cüktö-t-* < ET **yüklet-** (ED 912b).

cüktötüü *iş.* **cüktöt-**'ten. < *cüktöt-üü.*

cüktüü **1.** yüklü, yük vurulmuş; *cüktüü ögüz* yük vurulmuş öküz; **2.** gebe, hamile; *cüktüü kadın* hamile kadın; *abay kılıp karasa, Ayçürök cüktüü boluptur* *folk.* dikkatle baksa, Ayçürök hamileymiş. < *cük+tüü.*

cül *İr. gün.* halı yapmak için kullanılan; *cül köpçük* halı yapmak için kullanılan malzemeden yapılan örtü, çul; *kayçı kabın cül kulgan, karmagan üyün gül kulgan* *folk.* makas kabını halı için kullanılan güzel malzemelerden yaptı, evini çiçek evi yaptı.

cülcüy- gözlerini kısmak; *emne cülcüyösüñ* ne gözlerini kısıyorsun?; *cülcüyüp kara-* gözlerini kısarak bakmak.

cülcüyt- *et.* **cülcüy-**'den; **köz cülcüyt-** gözlerini kısırmak. < **cülcüy-t-**.

cülcüytüü *iş.* **cülcüyt-**'ten. < **cülcüyt-üü.**

cülcüyüñdö- kısmak (*şış, küçük gözler hakkında*). < **cülcüyüñ+dö-**.

cülcüyüñdöt- *et.* **cülcüñdö-**'den; **köz cülcüñdöt-** kıstırmak (*küçük, şış gözler*). < **cülcüyüñdö-t-**.

cülcüyüü *iş.* **cülcüy-**'den. < **cülcüy-üü.**

cülgür atkuyruğu (*atkuyruğugillerden, köksapı ömürlü olan, nemli yerlerde çok yetişen ve ilaç olarak kullanılan bir bitki*).

cülük I *gün.* = **cül köpçük** (*bkz. cül*).

cülük II *Tal.ağ.* tütün yaprağı toplama.

cülük III *Rus. kon.* **1.** dolandırıcı, dalavereci, düzenbaz, hile yapan; **2.** ikiyüzlü; **3.** *mec.* (*insanlar hakkında*) havai, hoppa.

cülüktük **1.** hile, dolandırıcılık, dalaverecilik, düzenbazlık; **2.** ikiyüzlülük; **3.** *mec.* havailik, hoppalık, uçarılık. < **cülük+tük.**

cülün omurilik, murdar ilik; ◇ **cülündöy** sülün gibi, ince, zayıf, boylu poslu ve yürüyüşü güzel; **cülündöy tüptüz boyu bar folk.** sülün gibi ince endamı var, boylu poslu; **cülündöy at** zayıf ve muntazam at; **cüröktöy üydön cülündöy tütün çıgat** (*masalda*) ufacık evden hafif duman çıkıyor; **cülün cara böl-** eşit iki parçaya bölmek (*yarımını vermek için*); **emi seni keldim körmökkö, kolumda turgan düynönü, cülün kara bölmökkö folk.** seni görmeye, servetimi eşit iki parçaya bölmeye geldim; **cülüngö sayganday bolo tüştü** batırılmış, sokulmuş gibi sıçradı; **cülüngö ceter kep** acı (veya iğneli, kırıcı) söz; **cülünüñ üzülgür!** *hak.* öl!, mortu çek! (*harf.* omur iliğin kopsun!); **kuba cülün** ak yüzlü, beyaz yüzlü; sarışın; **kuba cülün cigit** beyaz yüzlü delikanlı; **cülünümdü çabayın** *bkz. çap- II.* < ET **yulun** (ED 930b).

cün yün; kıl; saç, saç teli (*insanların kafasında*); tüy (*kuşun*); **sarı cün** tüy dökme zamanında dökülmeyen tüy (*atın hastalıklı durumda bulunduğu işaretidir*); **tülöndü cün** hayvanların tüy dökme zamanında döktükleri tüy, yün (*atın, ineğin*); **kozu cün** kuzu yünü; **kılçık cün** kaba yün; **uyañ cün** ince yün; **cün saba-** yün çırpma, yün ditmek; **cün çiyleş-** hasıra yün dövmek ve koymak (*kalın keçenin dövülme süreçlerinden biridir*); **cün-cübür** her çeşit yün; **cündöy sabadı** eşek sudan gelinceye kadar dövdü; pestilini çıkardı (*harf.* yün gibi çırpı); ◇ **ördök,**

kazdar cünün ceşet ördekler, kazlar çok mu çoklar; *bazardagı el cünün ceyt* pazardaki halk çok kalabalık; *başıma cün çıkkanday beri* yaşamımın ilk gününden beri, çocukluk çağımdan beri; *bala bolup, başıma cün çıkkandı* ömründe; *bala bolup, cün çıkkandı mindaydı körgön emesmin* ömrümde böyle (bir) şey görmüş değilim, oldum olası (veya oldum bittim) böyle bir şey görmedim; *cünü cata kaldı* büyük haz duydu, çok memnun oldu (örn. *hoş bir haberi dinlerken, iyi bir müziği vs dinlerken*); *çırımtal cün bkz. çırımtal 1; balapan* (veya *çırımtal*) *cünüñ bata elek bkz. bat-*. < ET 1 *yuñ* (ñ-) (ED 941b).

cündön- *birinin-birşeyin* tüyüne veya yününe benzer olmak; *samsaalagan saamayı totunun cünü cündönöt folk.* dalgalanan saç örgüleri cennet kuşunun tüylerine benziyor (*bkz. totu I*). < *cün+dön-*.

cündöş aynı donda, donu aynı; aynı renkten (*diğerleriyle aynı donda, aynı renkte olan*). < *cün+döş*.

cündüü uzun yünlü, yünlü, yünle kaplanmış (olan); kıllı, uzun saçlı; tüylü, tüyle kaplanmış olan; *cündüü üy = topoz*. < *cün+düü*.

cündüülük soy; *cündüü*'den (örn. *bkz. semizdüülük*). < *cündüü+lük*.

cünsüz tüysüz, kılsız. < *cün+süz*.

cür- (*destanda, kimi lehçelerde ve şimdi cürü-* şekli vardır: *cürümün, cürüsün vd.*);

1. hareket etmek, harekette bulunmak; gezmek, dolaşmak, gitmek, yürümek; *cürüp ketti* kımıldadı, yerinden hareket etti, gitti; *erteñ şaarga cüröm* yarın şehre gidiyorum; *cürü!* yürü!, hadi!, hadisenel!; *cürü, baralı!* hadi, gidelim!; *cürü, çoñ ene, bat!* hadi, babaanne, çabuk ol!; *cürü, Taragayga baralık!* hadi Taragay'a gidelim!; *kaydasıñ? beri cürü!* nerdesin?, buraya gel!; *“Eldiyar, ildam cürü!” dep, Tabıldı ünü bark etet folk.* “Eldiyar, çabuk ol, gel” deyip, Tabıl'ın yüksek sesi işitilir; *cürü, töröm, baralı! ayday bolgon Kanışay, acıratıp alalı! folk.* hadi, beyim gidelim! ay gibi olmuş Kanışay'ı kurtaralım!; 2. yaşamak; herhangi bir durumda bulunmak, olmak; *al Narında cüröt* o Narın'da yaşıyor; *Asan mında cürü* Asan burada bulunuyor (*bu yerde*); *ar kimdin cürgön ceri – Misir ats.* herkes kendi aklını beğenir; her kuş kendi yuvasını beğenir (*harf. yaşadığı her yer onun için Mısır'dır, yani bolluk, bereket*); *esen-soo cüröbüz* sağ ve eseniz, sağ salımız; *ar koroodo beş-altı adam boştın cürü* her avluda beş altı insan işsiz durumda bulunuyorlar, avarelik ediyorlar; 3. hizmet etmek, çalışmak (*para ile*

özel bir kişinin adına); **al bayga cürgön** o bu beye hizmet etmiş; **malay cür** veya **malaylıkka cür-** birinin işçisi, ırgatı olarak hizmet etmek; **ar kimin eşiginde malay cürgön** herkesin kapısında ırgat olarak hizmet etmiş; **bir cıldık kızmat kılmağa tayga cürdüñ, kedeyler** ş. fakirler, (beyin) taya bir yıl hizmet etmek için işe alındınız; **4.** hareket etmek, harekette bulunmak, faaliyette bulunmak, hareket yapmak (*kanun, yasa hakkında*); kullanılmak (*geçme, geçer olma, para hakkında*); **cürüp turgan zakondor** uygulanan, yürürlükte olan yasa; **bul akça cüröbü?** bu paralar kullanılıyor mu; **5.** (*rüzgar, yel hakkında*); esmek (örn. bkz. cel 1); **6.** (*kadınlar hakkında*); metres hayatı olmak, metres hayatında bulunmak; **cürgön kişisi** onun âşığı, sevgilisi; metresi; **7.** kart. oynamak; **közürdü cürdüm** koz oynadım; **8.** geç. z. part. önce gelmesiyle -maya niyet etmek, -maya niyetli olmak; **bir şeye yakın olmak; at alğanı cüröm** at almak niyetindeyim; **duşmanım uşul beti çok bolgonu cüröt** düşmanım arsız, utanmaz olmak niyetindedir; **ölgönü cüröt** onun ölüm vakti yakındır; **9. bol-** eyl. ile biri-bir şey çıkmak; **bolup cürböşün?** (bu) ... tesadüf (veya rastlantı sonucu) değil midir?; **ay, munuñ Karabay bolup cürböşün?** vay, bu Karabay değil mi?, bu Karabay olmasın?; **sen Toktogul bolup cürböğün?** Sen Toktogul olmayasın?; **akça dağı kerek bolup cürböşün!** para da gerekmesin!; **bilip koyup cürböşün** rastlantı sonucu bulunmasın; **10.** yardımcı fiil görevindedir, esas fiilin hareketine devamlılık vasfı verir; **al Frunzede okup cüröt** Frunze’de öğrenim görüyor; **uşul ubakka çeyin tekşerilbey cüröt** şimdiye kadar soruşturmuyor; **sen mindan arı tentek bolboy cür** sen bundan sonra yaramaz olma; **adamdarga söz kılıp, arkı-terki cürüp cür folk.** (göz) yıldırma için orayı burayı gez (*muhafızlara söylerler*); **bul kitepti okup cür** bu kitabı oku; **azırınça ayıl mektebinde okup cürsün, kişin körörbüz köy okulunda okusun, sonra bakarız; emne bolup cıgılıp ketip cürösün?** ne oldu da düştün?; **anda-sanda oorup koyup cüröt** keyifsizleşiyor, keyifsiz oluyor; **ümütüm üzüp cürömün** umudumu kaybediyorum; **murda da sottolup cürgön adam** (şu) insan daha önce de sorumlu tutulmuş, dava açılmış (*harf. mahkemeye karşı*); ◇ **dep cür-** düşünmek, farzetmek; **“el çoğulsa ele, toy beret” dep cürböñüz** halk yığılsa da, şölen düzenlenir” diye düşünme; **“bıyıl kurortko barayın” dep cürdüm ele, bolboy kaldı** bu yıl ılıcaya gideyim diye düşündüm, fakat gidemedim; **kaydan turup cüröyün!** ne kalkıp telaş ettiniz! (*boşver!*); **cür**

narı (veya *cürnarı*) *kıla sal-* veya *cür narıga sal-* şöyle böyle, yarım yamalak yapmak, baştan savma yapmak; *cür-cürgö alıp* acele acele (*hadi, çabuk ol!, git!*); *cür-cürgö alıp, köçürüp, cüdötpösün maydasın folk.* acele acele göç ettirip halsiz düşürmesin. < ET *yori:-* (ED 957a).

cürdöök 1. (*hayvanlar hakkında*) devamlı yer değiştirmeye hazır; **2.** *mec. argo* kaltak, orospu. < *cür-döök*⁶³.

cürdür- *et. cür-* 1'den; *kuudul söz ayıp, küldürüp, suu boylop, tömön cürdürüp folk.* şakalarla güldürüp, nehrin kıyısından aşağıya doğru gezdirip. < *cür-dür-*.

cürgü *Çuy.ağ.* = **cürgünçü.**

cürgüç (*erkekler hakkında*) şehvetli, cinsel ihtiraslı. < *cür-güç.*

cürgüçtük şehvet, şehvetlilik (*erkekler*). < *cürgüç+tük.*

cürgünçü 1. vasıta için uygun, araba(s)i; geçen, gelip geçen; yolcu; *cürgünçünün colu* araba yolu, vasıta için uygun yol, anayol, otoyol; *kedey, bayı tıylbas cürgünçünün colu ele folk.* fakiri, zengini ile trafiği durmayan anayol; **2.** *tar.* tüccar, alışverişi-ticareti (*kervan*) yürüterek yapan. < *cür-gün+çü.*

cürgüs yürüme (veya yürüyüş, dolaşma, gezme, gitme) için geçilmez, erişilemez, ulaşılamaz; *adam cürgüs cer 1)* yürüyerek geçilemeyecek yer, geçilmez yer; 2) insanın yaşamasının mümkün olmadığı veya oldukça rahatsız, kullanışsız yer. < *cür-güs.*

cürgüsüz = **cürgüs.**

cürgüz- *et. cür-*'den; faaliyete, harekete geçirmek; yürütmek, gezdirmek, dolaştırmak; ◇ *üstömdük cürgüz-* hüküm sürmek; yönetmek; idareyi elinde tutmak; *çarba cürgüz-* ev işlerine bakmak. < *cür-güz-*.

cürgüzdür- *et. cürgüz-*'den. < *cürgüz-dür-*.

cürgüzdürüş- *ışt. cürgüzdür-*'den; *çala-bula remont işlerin cürgüzdürüşüp* onarım işlerini şöyle böyle başlatıp. < *cürgüzdür-üş-*.

cürgüzül- *dön-ed. cürgüz-*'den; faaliyete, harekete geçirilmek; yürütülmek, yapılmak, uygulanmak; *önöktük cürgüzülüp catat* kampanya yürütülüyor. < *cürgüz-ül-*.

cürgüzüü *iş. cürgüz-*'den; *kontrol cürgüzüü* kontrol etme, kontrolden geçirme, denetleme, teftiş etme, yoklama; *kuruluş işlerin cürgüzüü* inşaat işlerini kontrol etme. < *cürgüz-üü.*

cürmö: *sarı cürmö* ineğin (*boğanın, öküzün*) yağlı kısmı içeriye çevrilen kalın bağırsakları (*yağ ile kaplı*). *krş.* Nog. *yörme* “evde hazırlanarak yapılan ciger sucuğu”; Tuv. *çöreme* “sucuk görünümünde yiyecek; yağ, karın zarı ve bağırsaktan yapılan ip” [ESTYa 235].

cürmöl gün. (*insanlar ile hayvanlar hakkında*) ayağına çok çabuk. < *cür-möl*.

cürnarı = *cür narı* (*bkz. cür-*).

cürnarılık: *cürnalıkka sal-* = *cür narıga sal-* (*bkz. cür-*).

cürök fark. yürek, kalp; gönül, iç; *cürök* veya *et cürök anat.* yürek, kalp (*karş. köñül, kökürök, dil*); *cürök sokpoyt* kalp atmıyor (veya vurmuyor); *cürögü arañ ele kagat* veya *cürögü arañ ele sogot* kalbi güçlkle vuruyor veya kalbi oldukça hafif atıyor; *cürögüm ooruyt* yüreğim sızlıyor, kederliyim; *cürök eti* yürek (veya kalp) kası; *cürök eti tolo elek* 1) onun yürek kası henüz tam seviyesine ulaşmadı; 2) *mec.* (*destan kahramanları hakkında*) o henüz küçüktür, kahramanlık için olgunlaşmadı; *kagıp turgan cürögüm folk. okş.* canım, canımın içi (*harf. benim atıp duran, çarpan kalbim*); *◇ cürögü öldü* (*insanlar hakkında*) korkak, ödle; *cürögü ölbögön* (*insanlar hakkında*) yürekli, cesaretli, cesur, gözü pek, korkusuz; *cürögündö kara çok, baarı da may* o gerçek bir kahraman (*harf. onun kalbinde kara bir lekecik bile yoktur, hepsi de yağıdır; yüreği tamamen yağ ile kaplı olan gerçek kahraman olarak kabul edilir*); *cürügü mayluu cigit* yürekli, cesaretli, cesur yiğit; “*cürögü mayluu bolsun*” *dep, kazıdan kesip cegizdim folk.* yürekli, cesur (*harf. kalbi yağlı*) olsun diyerek, atın karın yağından (*bkz. kazı I*) kestim ve (onu) yedirdim; “*cürögü mayluu bolsun*” *dep, kaçkan coonu kuudurdum folk.* yürekli, cesur olsun diyerek kaçan düşmanı kovalattım; *cürögü maysız* korkak, ödle, tabansız (*harf. yüreği yağsız*); *cürögü maysız, cüünü boş – camandı emne kılarmin!* *folk.* korkak, sünepe, sümsük olanla ne yapacağım?; *baatırdın körkü cüröktö* bahadırın, yiğidin güzelliği yürektedir (*yani yiğitlik, yüreklilik, cesaret*); *cürögü taş* veya *taş cürök* sebatkâr, azimli; eğilmez; *bilegi coon, taş cürök, atasınan babası pil müçölüü badirek folk.* güçlü, azimli, dedesiyle babası fil yapılı yiğit; *cürögü ot* yüreği coşkulu, kalbi ateşlidir; *er cürök* yürekli, cesaretli, cesur, gözü pek, korkusuz, yiğit, gözü kara, yılmaz; *ak cürök* 1) iyi niyet; 2) sadık, candan bağlı; *kara cürök* düşman(s)i, düşmanca, hınçla dolu, kindar, düşmanlık besleyen, kötü niyetli; *suu cürök* veya

argo bok cürök korkak, ödle, tabansız; *tamak cürögümö barbayt* veya *tamak cürögümö baspayt* boğazımdan lokma geçmiyor, hiç iştahım yok; *cürögüm daabayt* cesaret edemiyorum, kendimde cesaret bulamıyorum, cesaretim yok; *cürögü üşüp kalgan* korkmuş, ürkmüş; *cürögü tüştü* çok korktu; *cürögün tüşür-* (onu) korkutmak, ürktmek; *cürök tüşüü* bir çocuk hastalığının adıdır; *cürögü eki* veya *cürögü eköo* veya *koş cürök* yiğitlerin yiğidi (*harf. iki yüreği var*); “*cürögü eki*” *dep, aytıp, kızdın baarı calınıp folk.* yiğitlerin yiğidi diyerek, kızların hepsi yalvarıp; *cürögün eköo emes* yiğitlerin yiğidi değilsin; *korkok bala men belem, koş cürögün alganday? folk.* yüreğine inen, korkak çocuk men miyim, acaba?; *cürögünö tamak barbasa da, köp içkin* iştahın olmasa da, (*herşeyi*) daha çok ye; *cürögümö çay baspayt* çay içme isteğim yok; *cürögümö et barbay koydu* iştahı kesildi, iştahı kalmadı (*endişeden, korkudan, hastalıktan*); *cürögünö tiygen* onu bıktırdı, usandırdı, tiksindirdi; *cürögümdün başı bolk etti* yüreğim hop etti; *maakulbu buga cürögün? folk.* onaylıyor musun? (*harf. yüreğin buna razı mı?*); *cürögü basıldı* yatıştı, sakinleşti, içi rahatladı; *cürögüm aylanıp turat* midem bulandı; *cürök aylandırğıç türdö* mide bulandırıcı biçimde; *cürök kuyduruu etn.* sahte hekimlerin korku için tedavi şeklidir: soğuk su bulunan ve hastanın başının altına yerleştirilen kaba eritilmiş kurşun dökülür, sözde korkuya sebep olan şeyin, maddenin şeklini alır; *cürök kötört-* sahte hekimlerin korku için tedavi şeklidir: parmaklarla damak ittirirler veya kaldırırlar (*genellikle yaşlı kadınlar yaparlar*); *bir taşın karaanın körüp, cürögü tüşüp, kempirlerge cürögün kötörttük* (oğlan) taşın karaltısını görüp, korkarak, yaşlı kadınlara parmaklarıyla damaklarını kaldırttık; *cürögü kaldı bir şeyden* uzaklaştı, onun *bir şey* yapma isteğini (veya hevesini) kırdı; *araktan cürögü kaldı* votkaya karşı isteği kayboldu; *cürök kaldı bol-* korkak olmak, ürkek olmak; *cürögü ölüp kalgan* büsbütün korkmuş; *cürögü oozuna tıgıldı* yüreği ağzına geldi, (*korkudan*) nefesi (veya soluğu) kesildi; *cürögüm oozuma tıgıla tüştü* çok korktum, ödüm patladı, yüreğim hop etti; *çığıp kete cazdadı et cürögü oozunan folk.* korkudan tabanladım (*harf. azıcık yüreği ağzından çıktı*); *eldin cürögün algan* herkesi korkutmuş, korkuya düşürmüş, herkesin ödünü patlatmış; *cürögün alıp duşmandın, bir kızıkka batışsın folk.* düşmanın ödünü patlatıp, eğlenceye gitsinler, tadını çıkarsınlar; *cürögümdün sarı suusun aldı*

korktum; devamlı korku duyuyorum; *cürögüm alıp uçar* kalbim endişe içinde atıyor, çok telaşlanıyorum; *cürögüm ele carılıp ketçüüdöy alıp uçar* yüreğim endişeden patlamaya hazırdır; *cürögüm opkolcun turat* karanlık sezgiler beni sıkıyor, bezgin bir durumdayım, dermansızım; *cüröğü barbayt* cesaret bulamıyorum, cüret edemiyorum, cesaretim yok; *badal cürök* bkz. **badal I**; *cürök zaada* bkz. **zaada I**; *cüröktün dölöyü* bkz. **dölöy**; *cürök monçok* veya *cürök taş* bkz. **monçok**. < ET **yürek** (ED 965a).

cürökçö dağlık yerlerde büyük olmayan tepe, sırt. < **cürök+çö**.

cüröksü-, **cüröksün-** benz. **cürök**'ten; korkmak, korku duymak, korkmuş olmak, çekinmek, ürkmek, ürküntü duymak. < **cürök+sü-**, **cürök+sü-n-**.

cüröksün- bkz. **cüröksü-**.

cüröksünüü iş. **cüröksün-**'den; korkaklık, ödlelik, yüreksizlik, tabansızlık, ürkeklik, çekingenlik. < **cüröksün-üü**.

cüröksüz yüreksiz, korkak, ödlek, tabansız, ürkek, çekingen. < **cürök+süz** < ET **yüreksiz** (ED 966b).

cüröksüzdük korkaklık, ödlelik, yüreksizlik, tabansızlık. < **cüröksüz+dük**.

cüröktöş gönüldaş, yürek arkadaşı. < **cürök+töş**.

cüröktüü (veya **er cüröktüü**) yürekli, cesaretli, cesur, cüretli. < **cürök+tüü** < ET **yürekliğ** (ED 966a).

cüröktüülük (veya **er cüröktüülük**) yiğitlik, cesaret, yüreklilik, yürek.

cüröönök havai, hoppa, boş kafalı, önemsiz kimse (sadakat, bağlılık, evliliği kolaylıkla bozan); *cüröönök çıksa üydögüñ*, – *cürökkö kaygı* ş. karın hoppa çıksa, yüreğe kaygıdır. < **cür-öönök**.

cürü- bkz. **cür- 1**.

cürüm hareket tarzı, davranış, görgü; *cürgön cürümdörü mastay* sarhoş gibi hareket ediyor; *cürüm caman cigit* kötü davranışları olan genç; *cürüm-turum* davranış ve hareket tarzı; *cürüm-turumu caman* iyi olmayan (veya kötü, fena) bir davranış. < **cür-ü-m**. krş. KKal. **jürim** "hareket, yürüme, yürüyüş" [ESTYa 231].

cürüñkürö- zorlukla, güçlkle hareket etmek; zar zor gitmek, güç bela yürümek; *attarımız cürüñküröböy kalgandıktan* atlarımız güçlkle yürüdüler. < **cürü-ñ-kürö-**.

cürüş iş. **cür-**'den; **1.** adım (*atın yürüyüşü*); gidiş, yürüyüş; *attın cürüşü menen keldik* atın yürüyüşüyle geldik; *kalmak cürüş* (*atın*) hızlı ve durmadan yürüyüşü; *anın artında, toptoşup, kalmak cürüş menen kele catıştı* onun arkasında toplanarak hızlı yürüyüşle geldiler; *şaşılp işteri barday, kalmak cürüş menen kele catışat* acele bir işi varmış gibi hızlı bir yürüyüşle geliyor; *bökön cürüş* = *bökön celiş* (bkz. *celiş*); **2.** gidiş, seyir, akış (*işin, olayın*); *iştin cürüşü caman emes* işin gidişi (veya seyri) fena değil; *törgöönün cürüşündö* soruşturmanın seyrinde (veya akışında, gidişinde); **3.** ask., sp. harp, savaş; **4.** (*tam olarak cürüş-türüş*) hareket tarzı, davranış, görgü; *partiyalık emes cürüş-türüş* partiliye yakışmaz bir davranış. < **cür-üş-**.

cürüş- işt. **cür-**'den; *balban bolsoñ, cürüşkün, maydanga çıgıp, küröşkün ş. güreşçiysen* (*rakibinle birlikte*) git, arenaya çıkıp savaş. < **cür-üş-** < ET *yoriş-* (ED 973a).

cürüştö- yürüyüşü (veya yürümeyi) biraz artırmak, adımları (biraz daha) geniş açmak, adımlarını sıklaştırmak (veya hızlandırmak). < **cürüş+tö-**.

cürüştüü (*atlar hakkında*) iyi, güzel yürüyüşlü; *uzun coldu cürüştüü at menen kızık söz kıskartat* uzun yolu iyi yürüyüşlü at ve hoş sohbet ile kısalttı. < **cürüş+tüü-**.

cürüüçü hareket eden, giden, yürüyen; *özü cürüüçü kombayn* kendi kendine yürüyen (veya çalışan) mekanizma, biçerdöver. < **cür-üüçü** < ET *yoriğçi*: (ED 964a).

cüsmö Çuy.ağ. = **töñölük**.

cüstömön gün. (**cüz-tömön**) = **üstömönünön**.

cütkün- ileri uzanmak, ileri atılmak; ilerlemek, hücumla hazırlanmak; *buudan çalış mal eken, "cügüröm" dep, cütküngön folk.* o (*at*), hızlı (veya süratli) olma davranışına sahip bir hayvandır, koşmak arzusu ile hep ileri atılıyor; *kökürögü alga karay cütkünö, ünü kötörünkü çıktı* göğsünü ileri çıkarttı ve sesini yükseltti; *kayrat kılıp cütkünböy, ıylap turçu cerbi uşul? folk.* ileri atılıp, cesaret göstermeden ağladığı yer bu mu?

cütkündür- et. **cütkün-**'den; ileri itirmek, ileriye doğru itirmek (*acele ettirerek veya destekleyerek*). < **cütkün-dür-**.

cütkünt- et. **cütkün-**'den; *eki üzöngüsün birdey cütküntö teminip* her iki üzengiye ayaklarını geçirerek dayanıp. < **cütkün-t-**.

cütküntüü iş. **cütkünt-**'ten. < **cütkünt-üü**.

cütkünüü iş. **cütkün-**'den. < **cütkün-üü**.

cüülüt- bir şeye kışkırtmak, ayartmak, kendine çekmek, sürüklemek, tahrik etmek;
sen caş cigitti cüülütpö sen genç yiğidi (*kötüye*) kışkırtma.

cüün omurların eklem yeri; **muun-cüün** oynar eklemler; **muun-cüünün büt aldı** onu tamamen bitap düşürdü, takattini tüketti; $\diamond$ **cüünü boş** gevşek, yumuşak, pörsümüş, buruşuk; kuvvetsiz, cansız, cılız, çelimsiz, uyuşuk, sünepe, sümsük.

cüürt- cüürtö basıp otur = cüyürtö basıp otur- (bkz. **cüyürt-**).

cüvök Tal.ağ. 1. = **cöök**; 2. tütünlerin yetiştiği yerdeki su yolu.

cüyö 1. makul bir iddia, akla yatkın bir sav; işin aslı (veya esası, özü); *bir şey* için gerekçe, neden, sebep; gerekçe, sebep, neden; **cüyögö könbögön** densiz, serkeş, uyumsuz, uyumlu olmayan; bir sebebe dayanarak hareket etmeyen; **al cüyö talaşkan çok** sebeplere itiraz etmedi; **akılı daana adamdın sözündö bolot cüyösü** ş. parlak zekalı insanın sözü anlaşılır, akıllıca olur; **car çakırıp, cüyö ayıp, cakındap keldi Kezkaman folk.** Kezkaman yüksek sesle söyleyip sebep göstermiş, yakına gelmiş; **iştin cüyösün bilbeyt** işin aslını (veya esasını, özünü) anlamıyor; **söz cüyösün taysaldata saldı** konuşmanın aslından uzaklaştı, ayrıldı; **cüyösü menen ceme ayttı** sebapsiz yere değil, delillere dayanarak, deliller göstererek (*sebebi, delili olarak*) sitem etti; 2. görgü kuralı, davranış normu, âdet, alışkı, alışkanlık; **“ızat kılçu küyöö” dep, “küyöö kılçu cüyö” dep folk.** (*aslında her zaman*) damat (*geline*) saygı gösterir ki; saygı göstermek damat için alışkanlıktır.

cüyöçü, cüyöçül akıllı; hazırcevap; anlayışlı, varışlı, zihni çevik; kuralları kullanmada uzman; **kep kıyşının cüyöçü bilet, içer aştı eesi bilet ats.** sözün gideceği yeri anlayışlı, zihni çevik (olan) bilir, yiyeceği yemeği sahibi bilir. < **cüyö+çü, cüyö+çül.**

cüyöçül = cüyökeç.

cüyöker, cüyökeç Kırg.-İr. = **cüyöçü**; **catık tildüü cüyökeç** ş. ağırbaşlı bir konuşma ve hazırcevap. < **cüyö+ker, cüyö+keç.**

cüyölöş- birbirine deliller göstermek; birbirini barışçı yoldan, işi tatlıya bağlayarak kandırmaya, ikna etmeye çalışmak; barışçı yoldan, sakın sakın bir konu hakkında konuşmak; **cüyölöşüp körölü, bolbosun duşman calaası folk.** sakın sakın konu

hakkında konuşalım, düşman iftirası olmasın; *kagışıp, kan tögüşpöy, cüyölöşüp turabı?* ş. kapışıp kan dökmeden, barışçı yoldan konuşalım. < *cüyö+löş-*.

cüyölüü kurala uygun, maksada uygun, mantıklı, geçerli, inandırıcı, makul; âdetlere, geleneklere uygun; *cüyölüü söz* veya *cüyölüü kep* açık, anlaşılır, anlamlı söz, ciddi konuşma; *cüyölüü kepten baştadı* açık, anlaşılır konuşmaya başladı; *cüyölüü sebep* geçerli, kabul edilebilir sebep. < *cüyö+lüü*.

cüyösüz kuralsız, asılsız, esassız, yanlış; *cüyölüü söz cüyösün tabat, cüyösüz söz esin tabat ats.* doğru söz (*biri hakkında*) delilini bulur, asılsız söz sahibini (*yani yalancıyı*) bulur. < *cüyö+süz*.

cüyöv gün. = **cöö I.**

cüyrük: *tilge cüyrük* veya *sözgö cüyrük* güzel konuşan, söz ehli; anlatımı güçlü, ifadesi kuvvetli; *dubana bar, eşen bar, tilge cüyrük çeçen bar folk.* derviş var, şeyh var, güzel konuşan hatip var.

cüyür daha sık, bazısından daha sık; *koydu cüyür töldötüü* koyunun daha sık kuzulaması (*örn. iki yaşında üç kez*); *cüyür-cüyür* sık, sık sık, tekrar tekrar.

cüyürt-: *cüyürtö basıp otur-* ayağını bükerek dizlerinin üzerine çökmek, dizlerinin üzerinde durmak, diz çökmüş olmak (*atıcının dizinin üstünden ateş ederken yağıtığı gibi*); *Adıldı karap, ırcayıp, cüyürtö basıp oturdu* ş. Adılı izleyip, sırtarak dizlerinin üzerine çöktü.

cüz I yüz; *eki cüz* iki yüz; *beş cüz* beş yüz; *cüz başı bk. baş 8.* < ET 1 yü:z (ED 983a).

cüz II 1. *fark.* çehre, sima, yüz; *cüzü abıdan toluk* yüzü yuvarlak ve dolgun; *cüz capkı gün. esk.* yüz örtüsü, peçe; *el aldında eki cüzü ak bolot* halk önünde (*ahlāk bakımından, ahlākça, manen*) temiz yüzlü olur; **2.** yanak, avurt; **3.** yüz, yüzey, satıh; *cer cüzü* yeryüzü; *cer cüzündö* yeryüzünde; bütün dünyada, dünyanın dört bir yanında, dünyanın her yanında (*veya tarafında*); ♦ *iş cüzündö* işte; *praktika cüzündö* pratikte; *ooz menen bizdiki bolup, iş cüzündö bizdin tilekten çet* sözde bizden olup, işte bizim isteklerimizin bir kenarında (*bulunuyor, duruyor*); *eldin işeniçin ooz cüzündö emes, iş cüzündö aktaymın* sözde değil, işte de halkın güvenine layık olduğumu göstereceğim; *iş cüzünö aş-* gerçekleştirmek, yerine gelmek, niyetten fiile geçmek; *maksatı iş cüzünö aşpay, ceñilip turgan* maksadı gerçekleştirmeden, hezimete uğramış; *cüz canbagan* (*insanlar hakkında*) yürekli,

cesaretli, gözü pek, korkusuz, yiğit, cesur; *eç kimdin cüzünö karabastan* kimseye saygı duymadan, hatır gönül bilmeden (veya tanımadan); *cüz karamalık* veya *cüz karamaçılık* ikiyüzlülük, riya, riyakârlık, dalkavukluk, yağcılık, yalakalık, yaltaklık; *cüzü kara* cani; alçak, malın gözü, namussuz; *cüzü kara duşman* alçak, namussuz düşman; *cüzü karardı* rezil oldu, yüzü kızardı, mahcup oldu; *curt aldında mintip cüzü kararıp* halkın önünde işte böyle yüzü kızarıp (veya utanıp, mahcup olup); *üç ay cüzü bolguça* üç aya kadar, üç ay olana kadar; üç ay boyunca; *andan beri mına altı aydın cüzü boldu* o zamandan şimdiye dek altı ay geçti; *iştegenine beş cıldın cüzü boldu* beş yıldır çalışıyor; *toguz ay cüzü bolguça, erdi-katın boluşkan folk.* dokuz ay içinde kocalı ve karılı olmuşlar. < ET 2 yü:z (ñ-) (ED 983a).

cüz- = süz- 2.

cüzdö-: *cüzdögön* yüzlerce; *cüzdöp* yüzlerle; *cüzdöp sana-* yüzlerle saymak. < *cüz+dö-*.

cüzdön- *birine, bir şeye* yüzce benzer olmak (veya benzemek); *aç calañgıç cüzdönüp folk.* aç Azrail gibi (*sert, gaddar*) yüzlü; *kün cüzdöngön* gün yüzlü; *kün cüzdöngön zaybın al, Talaska saygan bağın al folk.* onun gün yüzlü karısını al, Talas'ta dikili bahçesini al. < *cüz+dön-*.

cüzdöş- karşı karşıya, yüz yüze durarak konuşmak; *cüzdöşpöy kaldık* birbirimizle konuşmadık (*anlaşamıyoruz, iyi geçinemiyoruz*). < *cüz+dös-*.

cüzdük sey. = şakek.

cüzdür- = süzdür-.

cüzdüü: *eki cüzdü* iki yüzlü, riyakâr. < *cüz+düü* < ET *yüzlüg* (ED 987a).

cüzdüülük: *eki cüzdüülük* ikiyüzlülük, riyakârlık. < *cüzdüü+lük*.

cüzgün gün. *otsu bir bitkinin adıdır.*

cüzö: *cüzögö çıkar-* veya *cüzögö aşır-* gerçekleştirmek, yerine getirmek; *cüzögö çıkpay* veya *aşpay kaldı* gerçekleşmedi, yerine gelmedi.

cüzük sey. = şakek; ♦ *cüzüktöy* muntazam; *cüzüktöy cüzdü soydurup, cüz kemege oydurup folk.* yüz (*atı*) muntazam bir şekilde kestirmiş, yüz ocağa koydurmuş; *cüzüktöy bolgon at* semiz ve muntazam at. < ET *yüzük (?d-)* (ED 986b).

cüzüm üzüm; ♦ *it cüzüm* çalılık veya yarı çalılık halinde yetişen bazı tür otlar. < ET *üzüm* (ED 288a).

cüzümçü bağcı, üzümcü. < *cüzüm+çü*.

cüzümçülük bağcılık, üzümculük. < *cüzümçü+lük*.

cüzümdük üzüm bağı, bağ. < *cüzüm+dük*.

cyuri jüri, jüri heyeti.

D

da I 1. *bağ.* ve, ile, de, da, dahi, keza; *meni da, seni da* beni de seni de; *sen da barasıñ* sen de gideceksin; *mından arı da* daha sonra da; hatta daha sonra; *mından da arı* bundan daha da uzak; *ança da caman emes* o kadar da kötü değil; **2.** *kabul ve teslim bağ.* (*şart biçimlerinden önce gelir*) –dığı halde, her ne kadar, gerçi, öyle de olsa, yine de, bununla beraber, -se bile, -se bile de; kim olursa, ne olursa; *kim da bolso* kim olursa olsun; *kaçan da bolso* ne zaman olursa olsun; her zaman (*veya* vakit); *beker berse da, albaym* bedava verse dahi almayacağım; *tuugan da bolso, duşmanıñ folk.* akraban da olsa, düşmanıdır; *bala da bolso, başçıñar folk.* çocuk da olsa, başkanınızdır; **3.** *kuv.* bile, hatta; *eç kim suragan da cok* kimse sormadı bile; *söz da bolbogon* konuşulmadı bile; *bir da birin bilbeysiñ* 1) sen onlardan birini bile bilmiyorsun; 2) bu konuda sen kesin olarak hiçbir şey anlamıyorsun; *maktanasıñ da cürösüñ* övünürsün işte hepsi bu; sen sadece övünmeyi bilirsin; *aytıp da paydası cok* konuşmak da faydasız, söylemenin bile faydası yok; *boldu da kaldı* aniden oldu!, vesselam!, tamam!; *ar bir adım attagan sayın uşul körünüş elestedi da turdu* her adımda şu resim ısrar ederek gözünün önüne geldi de durdu; *bilgeniñ uşul eken da!* bütün bildiğin şu imiş meğer; *uşunday eken da!* hatta öyleymiş!; *ceeri ele et da* yersen et yemeli. *krş.* Trkm., Kzk., KKal., Tat. (~ *də*), Bşk. (~ *də, ɹa, ɹə*), Kmk. *da ~ de*; Trkm., Kzk., KKal., Tat. (~ *tə*), Bşk. (~ *tə*), Kmk. *ta ~ te*; Nog, Özb., Gag. *da*; Tuv. *da:*; Çuv., SUyg. *ta* [ESTYa 109].

da II = dagı.

daa = dagı; *bir körgön can cınardı daa körüşke kumar bar folk.* görmüş geçirmiş çınarı bir daha görmeye isteği var.

daa- cesaret etmek, cüret etmek, kendinde cesaret bulmak, yüreklilik göstermek, kalkışmak, yeltenmek, göze almak; *colbors, kaman cüröt deyt – adam daabayt barışka folk.* (*orada*) erkek kaplan, yaban domuzu yürüyor (*fakat*) insan (*oraya*) gitmeye cesaret edemiyor; *daay albaysıñ* yanına varamıyorsun, yaklaşılamıyorsun; *seniñ cürögüñ kantip daayt?* cesaretin var mı?; sen nasıl korkmuyorsun?; *baruuga cürögü daabayt* gitmeye cesaret edemiyor; *men aga daap tie albadım* ben ona dokunmaya cesaret edemedim.

daačan Çin. Art.ağ. esk. çeyrek kapık değerinde bakır para, groş (*kare şeklinde ortası delikli orta büyüklükte bakır para*).

daağı = dağı.

daakan = dubakan.

daakı (*karş. dakı*) **1.** ilkbahar yünü, yapağı (*henüz tüy dökmemiş*); **daakısı tüşö elek** tay henüz tüy dökmemiş olan tay; **daakı cünün taştadı** (*hayvanlar hakkında*) tüy döktü; **2.** erken doğan tay (veya buzağı, kuzu) derisinden kürk; **3. mec.** yırtık pırtık giysi, paçavra; **daakısı çubalgan eski caman cuurkan** yünü dışına fırlamış, paçavraya dönmüş eski kötü yorgan.

daakılan- (*elbise hakkında*) lime lime olmak. < **daakı+lan-**.

daakıluu tüy dökmeye başlamış olan ilkbahar yünü ile kaplanmış; **daakıluu tay** ilkbahar tüyü dökülmeye başlayan tay. < **daakı+luu.**

daalda- gamsız, tasasız, kaygısız olmak; **daaldagan kişi** gamsız insan; **keede kecir, keede daaldagan ak köñül** kimi inatçı, kimi de gamsız; iyi kalpli (saf); **daaldap cürö berse, bardığı özünön özü tabıla beret deçü** gamsız yaşansa, kendisi yaşamını bu anlayışta geçirecek (*hayatı için bunu talep edecek*). < **daal+da-**.

daam Ar. **1.** besi, gıda, yemek, yiyecek; **daam ce-** veya **daam iç-** yemek, yemek yemek; **olturup, daam cep ketseñ bolo** oturup, yemek yiyip gitsen olacak; **daam ooz tiyip ket** yemeğin tadına bak, bir parça yiyip git; **meni daam aydap keldi** beni nasibim buraya getirdi, yemek nasip olacaktı da onun için buraya geldim; **daam tatpay** veya **daam sızbay** hiçbir şey yemeden; **ar daamdın başını** çeşitli ve nefis yiyecekler; **ar daamdın başını cedik** çeşitli ve nefis yiyecekler yedik; **2.** tat, lezzet, çeşni; **daamı cok** tadı yok, tatsız, lezzetsiz; **daamı caman** tadı fena (veya iğrenç, tiksindirici); ◇ **tattuu oozdun daamın ketirbe** iyi izlenimi berbat etme; ufak tefek kusurları bulmaya çalışma (*harf. tatlı ağzın yemeğini bozma*). << Ar. طعام **ta‘ām** (PED 815a).

daamdın- **1.** bir şeyin tadını hissetmek, lezzetini algılamak; **oozu ermen daamdın** ağzında pelin tadı duyup; **2.** kokusu olmak, tadı olmak, tadında olmak; kokusu gelmek, tadı vermek; **köldün suusu daamdangan köz caşı** göz yaşı gölün (*tuzlu*) suyu tadındaymış. < **daam+dan-**.

daamdant- *et. daamdan-*'dan; *herhangi bir şey lezzeti vermek, tadı vermek*; ◇ *açıbagan bozo daamdanta süylödü* yavan, donuk, boş konuştu (*harf. ekşimemiş boza tadı verdiğini söyledi*). < *daamdan-t-*.

daamdaş: tuzdaş-daamdaş *bkz. tuzdaş.*

daamduu lezzetli, leziz, tatlı, nefis, iştah açıcı; *herhangi bir şey tadı olan, tatlı, kokulu*; *kermek daamduu* pelin tadında, acı; *daamduu söz mec.* hoş söz; *kermek daamduu kep mec.* acı, gönül kırıcı (veya incitici, dokunaklı) söz. < *daam+duu.*

daamoldo *tar.* öğretmen (*müslüman din okulunda, dini mekteplerde*).

daamsız **1.** tatsız, lezzetsiz, yavan; **2.** *mec.* boş, manasız; donuk, yavan, tatsız; *daamsız sözdör* boş, yavan konuşmalar. < *daam+sız.*

daana I *İr.* adet, tane, nüsha, suret; *beş daana* beş adet, beş nüsha. < *İr. دانه dāne* (PED 501b).

daana II *İr.* **1.** tanıdık; tanınmış, ünlü, meşhur; bilinen, tanınan; *barıbzga daana kişi* hepimizce tanınan insan; **2.** bilgili, öğrenmiş; bilge, akıllı, hikmetli; *ar bir işke daana cigit* her işi kavrama yeteneği olan delikanlı; *akılı daana kuu bala folk.* kurnaz, akıllı çocuk; *ilgeri ubaktıdagi daanalardın sözü cazılbay kalgan* eski zamanlardaki bilge insanların hikâyeleri yazılmadan ortaya çıkmamış; **3.** açık, anlaşılır, sarıh, net, iyi görünen, okunabilir; *daana körün-* açık, anlaşılır, net, okunabilir olmak; *daana caz-* okunacak biçimde, açık yazmak; ◇ *daanaraak aytkanda* daha açık, anlaşılır söylendiğinde. < *İr. دانا dānā* (PED 500b).

daanala- *bir şeyi* açık, anlaşılır, net yapmak; *bararı çok maanalap, kep aytalbay daanalap folk.* barınacak yerleri yok, onlar, bunu açıkça söyleyemiyorlar; *daanalap oku-* açık, net olarak okumak; ◇ *daanalap aytkanda* kesin, net olarak söylediğinde. < *daana+la-*.

daanalık **1.** tanınmışlık, ün şöhret; **2.** bilgelik, hikmet, akıllılık, akıllı olma; **3.** açık, sarıh, anlaşılır, net olma. < *daana+lık.*

daanış I *İr.* = **daanışman.**

daanış II *Tal.ağ.* = **taanış**; *daanışı çok* tanıdığı yok.

daanışman *İr.* akıllı, hikmetli; bilge, bilen; *aytkan sözü kalkının cürögünö em bolso, daanışman körkü sözündö! folk.* söylediği sözü halkının yüreğine ilaç olursa, bilgenin güzelliği sözündedir! < *İr. دانیشmend dāniş-mend* (PED 501a).

daanışmandık bilgelik, hikmet, akıllılık, akıllı olma. < *daanışman+dık.*

daar 3 ş. z. *ekinin öncesinde* kısım, parça; **bazarga alıp bargan maldın bir daarı satıldı, bir daarı satılбай kaldı** pazara götürülen hayvanların bir kısmı satıldı, bir kısmı satılmadan kaldı; **kay bir daarı** onlardan bazıları, onlardan kimisi.

daara: **calgız daara** veya **ceke daara** bir, tek; kendi, kendisi; sayıca tek; bağımsız olarak; kendi başına, kendi kendine, yalnız başına.

daarat Ar. abdest (*dinsel tören(s)i; tören(s)i, merasim(s)i*), taharet; **but daaratı** ayak yıkama; **kol daaratı** el yıkama; **daarat al-** abdest almak; **koluñdu suuga sala köp, kol daaratıñ ala köp folk.** ellerini iki yanına sarkıtıp, yıkadı; **bey daarat = daaratsız; tumşuk daarat şaka** yarım yamalak abdest veya gelişigüzel yıkama, “burnu hafif tertip yıkamak”; **daarat cañurt-** veya **sındır-** veya **gün. daarat uşat-** doğal ihtiyaçları karşılamak. << Ar. طهارة **tahāret** (PED 823a).

daaratkana Ar.-İr. abdesthane, ayakyolu, hela, tuvalet. < Ar.-İr. طهارة خانه **tahāret-hāne** (PED 823a).

daaratsız 1. abdestsiz (*dinsel tören(s)i; tören(s)i, merasim(s)i*); abdest almamış olan; **2. mec.** müslüman olmayan. < **daarat+sız.**

daarattan- abdest (*dinsel tören*) almak. < **daarat+tan-.**

daarattık abdest (*dinsel*); için uygun veya yeterli; **daarattık su** abdest için su. < **daarat+tık.**

daarda- 1. dövmek, dayak atmak (*birine toplu halde*); *birine, bir şeye* saldırmak, hücum (veya taarruz) etmek (*topluca birine*); **2. (çocuk oyununda)** tırmalamak; sıyırmak; **baş daarda-** 1) başını tırmalamak; 2) *mec.* kafa yormak (veya patlatmak). < **daar+da-** *krş.* Çağ. داغار **dağar** “dövüş, savaş” (Rad. 1611).

daarı- değmek, dokunmak, temas etmek, el sürmek, hafifçe dokunmak, hafifçe dokunup geçmek; **ok daaradı** kurşun hafifçe dokundu; **darbazanı bekitse, daarıy albayt eç adam folk.** sokak kapısını kapatsa, (*ona doğru*) hiç kimse geçmeye cesaret edemez; **çımın daarıp ketiptir mec.** (*onun*) yaratıcı damarını yedi, kanını emdi (*harf.* sinek uçarken hafifçe dokundu); ♦ **öñköy buudan birigip, Taybuurulga daarıbas folk.** bütün hızlı atlar birleşse, (*hızlı atlar*) Taybuurul’a yetişemez; **kıdır daarıgan** Hızır yetişmiş, bahtiyar, şanslı, talihli, kismetli; **munu cin daarıp ketken** çok kızmış, küplere binmiş; **cin daarıgan bakşı etn.** Şaman kendinden geçmiş; **arak içken mas emes, cin daarıgan bakşı emes folk.** votka içen sarhoş değil, Şaman kendinden geçmiş (*yani köpürmüş, kızmış*) değil; **daarıp**

ele çıkıp ketet daha çok kudurmaya, köpürmeye başladı; *emine münçalık daarıdın?* neden böyle kızdın? *krş.* Trkm. *da:ra-* “saldırmak, üstüne hücum etmek, atılmak; çok hızlı gitmek, dörtlale gitmek”; Kzk. *darı-* “hafifçe dokunmak; değmek, isabet etmek; olumlu etkilemek”[ESTYa 149].

daarıt- *et. daarı-*’dan; *canıma daarıtpadım* yanıma yanaştırmadım; *munuñdu tartipke çakırbaysıñbı, daarıtpay!* bunu düzenlemiyor musun, düzenleme! < *daarı-t-*.

daaruu iş. daarı-’dan. < *daarı-uu*.

daarip *Ar. sey. 1.* betimleme, tasvir (etme), niteleme, vasıflandırma; **2.** dedikodu, gıybet. << *Ar. تعريف ta’rīf* (PED 308b).

daba, dabaa *Ar. 1.* kocakarı ilacı, ilāç, em, deva, ot; *oorusuna daba çok* hastalığı şifa bulmaz, hastalığının tedavisi mümkün değil (*harf.* hastalığına deva yok); **2.** *mec.* suret, tarz, usul, yol (*dindirmek, yatıştırmak, teskin etmek vs.*); *aga daba çok* onunla başa çıkılmaz, onun hakkından gelinmez; *basıp kalsa Alooke, barbı buga dabaa!* – *dep folk.* eğer Alooke saldırırsa, ondan kurtulmanın çaresi var mı!; *baatırdıkka daba çok ats.* bahadırlığa deva yok; onun karşısında durulmaz; onunla boy ölçüşülmez!; *cokko daba çok ats.* hiçbir şey yoksa hiçbir şey yapamazsın; *bütkön boyu baarı may, semizinde dabaa çok folk.* (*dişi bildircinin*) bütün bedeni yağlı, şişmanlığında hiçbir şey yok; *anın tınçın ketirüügö dabaa tabılabı?* onun rahatını kaçırmamanın herhangi bir yolu var mı? << *Ar. دواء devā’, divā’, duvā’* (PED 539a).

dabaan = daban; dabaan aşıp, taş basıp folk. geçidi aşıp, taş basarak.

dabaköy *Ar.-İr. 1.* cinleri kovan, üfürükçü; **2.** bir mucize gibi, mucizemsi, tanrısal; harikulade, olağanüstü, bir harika gibi; *ay aalamdın baarisın uçup cürüp kıdırğan, dabaköyü bar eken folk.* (*bahadır Ayçurek*) bütün dünyayı uçarak dolaşan üfürükçüsü varmış. < *daba+köy*⁶⁴.

dabala- tedavi etmek, iyileştirmek, otamak. < *daba+la-*.

daban dağ geçidi; *ataktuu Kök-Art dabandan aşıra eldi köçürüp folk.* ünlü Kök-Art geçidinden halkı geçirip. *krş.* Uyg. *dava-* “dağı aşmak, dağı aşıp geçmek”, Uyg. *davan* [ESTYa 112].

dabdaarı- (*hayvanlar hakkında*) dört ayak üstünde topallamak.

dabdırakta- = *dabdıranda-*.

dabdırañda- korka korka, ürkerek, kararsızca basmak (*dört ayağının üstünde topallayan hayvan hakkında*); *turup kaldı Koy küröñ dabdırañdap dalaktap folk.*

Koy kürön (*at*) topal ayaklarını beceriksizce açarak durdu. < **dabdırañ+da-**.

dabernes Rus. kon. vekâletname, yetki.

dabır (veya **dabır-dubur**) ayak patırtısı, gürültü, gümbürtü; **dabır sal-** ayak patırtısı çıkarmak; gürlemek; gümbürdemek; *kıştaktı ornotuuga saldı dabır ş.* kışlağı gürültülü bir şekilde inşa etmeye başladılar; *dabır-dubur kün caasa, muzdaganın aytamın folk.* gürül gürül yağmur yağsa, buzlandığını söylerim; *abır-dabır bkz. abır. krş.* Trkm. **dabırdı** ayak patırtısı [ESTYa 113].

dabıra- ayak patırtısı çıkarmak, tıpır tıpır yürümek; gürlemek, gümbürdemek; gürlemek, etrafa yayılmak (*ses hakkında*); *dooldun ünü dabırap folk.* davulun sesi duyulup. < **dabır+a-**. *krş.* Trkm. **da:bıra-** “kurşun gibi gitmek, çok hızlı gitmek (veya koşmak), dört nala gitmek” [ESTYa 113].

dabırat- et. **dabıra-**’dan. < **dabıra-t-**.

dabırkay (*karş. çayır*) hafifçe koyulaşmış olan akçam reçinesi, zamk.

dabırla- = **dabırtta-**.

dabırlat- = **dabırat-**.

dabırt (veya **dabırt-duburt**) ayak patırtısı; *attın dabırtı ugulat* atların ayak patırtısı duyuluyor. < **dabıra-t-**.

dabırtta- ayak patırtısı çıkarmak. < **dabırt+ta-**.

dabiş = **dobuş**; *kişinin dabişı* ses, insan sesi; *attın dabişı* atın ayak patırtısı; *dabiş al-* tıkırtı, alçak ses duymak; *dabiş ala koyup, ene selt başın kötördü* tıkırtı duydu, anne başını kaldırdı.

dabişmak = **tabişmak**.

dabişta- 1. ağlayıp sızlamak, yanıp ağlamak, feryat figan ağlamak; 2. bağlamak; seslenmek. < **dabiş+ta-**.

dabiştan- dön. **dabişta-**’dan; sesi *birine* benzer olmak (veya benzemek); *aylanasında cılaacın dabiştangan taandardan başka eçteke körüngön çok* öyle görünüyor ki; etrafında alaca karganın çın çın öten sesinden başka hiçbir şey yok. < **dabişta-n-**.

dabiştant- et. **dabiştan-**’dan; *kaalganı katuu dabiştantıp caap cibergen* kapıyı gürültüyle kapamış. < **dabiştan-t-**.

dabiştuu 1. sesi olan, sesli; 2. *dil. esk.* sesli (vokal) (*ses*). < *dabiş+tuu*.

dabul = doolbas.

dacaal = **tacaal**; *karoolu – dacaal, ogu – acal, kasnettüü Akkelte folk.* olağanüstü (*tüfek*) Akkelte: onun arpacığı-gaddar, kurşunu-ölümdür.

dacaaldık = **tacaaldık**; *ay, Kanıkey kulunum, dacaaldıktı kılbağın* ey benim sevgili Kanıkeyim, zalimliği kullanma.

daci *Rus. kon.* bile, hatta; *daci men da bilbeymen* ben bile bilmiyorum.

daça yazlık ev (*sayfiye evi*).

daçı *kon.* = **daça**.

dada *gün.* baba⁶⁵. < ET *dede*: (ED 451a).

dadil *İr. gün.* (*insanlar hakkında*) enerjik, güçlü, kuvvetli; çevik; dinç.

daek *etn.* at yarışında ödül, mükâfat; *daegimdi ber* yasaya göre tespit edilen ödülümü bana ver; *daek karma-* ödülü tutmak (*küçükse*) veya ödülünden haberi olmak (*büyükse, örn. pek çok büyük baş hayvan*) (*bkz. daekçi*).

daekçi *etn.* 1. at yarışında ödülü dağıtan kişi; 2. *esk.* = **kıbaçı** 2. < *daek+çi*.

dagara *İr.* leğen (*çamaşır yıkamak için*). < *İr. تغاره tagāra* (PED 311a).

dagay *Tal.ağ.* = **takay** 1; *dagay Bukarga barıp turat eken (masaldan)* ısrarla Buhara'ya gidecekmiş.

dagdaar- şaşırmak, şaşmak, sersemlemek, şaşkınlık içinde kalmak.

dagdagay çıkıntı yapan, yerinden çıkmış bulunan; kalkık; *dahısı dagdagay* omuzları kalkık. < *dagday-gay*.

dagdal- = **takşal-**.

dagdañda- geniş, bol yakasını sarsarak, silkerek hareket etmek; ağır yükü ağır ağır bir adım atmak (basmak); *dagdañdabay, topçulansañ bolo* düğmelerini çözme, iliklesen daha iyi; *alduular alsızdardı arkalaşıp, dagdañdap Kölgö karay kanat cayat* ş. güçlüler çelimsizleri sırtlarına alıp, Göl (*yani Issık-Köl*) tarafına yöneldiler. < *dagdañ+da-*.

dagdañdat- *et.* **dagdañda-**'dan; yakasından tutup silmek (veya sarsmak); *tuşka dagdañdatıp süyröp* yakasından tutarak sürükleyip çıkarmış, yaka paça götürmüş. < *dagdañda-t-*.

dagday- çıkıntı yapmak, dışarı çıkmak, yerinden çıkmış bulunmak; *kökürögü tsirktegi balbandardıkınday dagdaygan* göğsü sirkteki savaşılar gibi

çıkıntılıymış; *al, çapanın kumtulabastan dagdayıp, suukka cügürüp çıktı* kaftanına daha sıkı sarınmadan kuru soğuğa koşarak çıktı.

dagdayıñkı biraz kabarık, bir parça çıkıntılı, şiş; *kökürök balban sinduu dagdayıñkı* ş. göğsü pehlivan gibi biraz çıkıntılı. < *dagday-ı-ñ-kı*.

dagdayt- *et. dagday-*'dan; kabartmak, şişirmek; *kökürögün dagdaytıp* göğsünü kabartıp; *alp kökürögün dagdaytıp, turup kalgan* bahadır göğsünü kabartarak durdu; *öñürün dagdayta açtı* eteğinin (*örn. paltonun*) düğmelerini çözerek açtı. < *dagday-t-*.

dagdaytış- *işt. dagdayt-*'tan; *köküröktörün kere dagdaytışıp* (onlar) göğüslerini şişirip. < *dagdayt-ı-ş-*.

dagdı *İr.* kazanılmış alışkanlık, meleke, yetkinlik; *dagdı aldır-* alıştırmak, heves uyandırmak, heveslendirmek.

dagdır 1. = *tagdır*; **2.** ölüm saati, son saat; *bir betteşip köröyün; dabır cetse, ölöyün folk.* kavga edip göreceğim; eğer (*benim*) ölüm saatim geldiyse (*eğer kaderim öyleyse*), öleceğim.

dagdıy- = *dagday-*; *ketmendin sabın tayana karmap, dagdayıp tura kalgan* kazmanın sapını (*elleri ile*) tutarak ve göğsünü kabartarak ayağa kalkmış.

dağı *bağ.* ve, ile, da; *hālā, henüz, daha, keza, dahi, tekrar, yine, yeniden; dağı emine kerek?* daha ne gerek?; *dağı bir* bir tane daha; *bağı cokko dağı cok ats.* bahtı olmayana dahası yok (*nasip olmaz*); *emine bolso dağı* ne olursa olsun; *kelse dağı* gelse bile; *komitet dağı tüzülö elek* komite henüz organize olamadı (*çalışmıyorlar, aynı zamanda da ...*); *dağısın veya dağınkısın* bir daha, yine, yeniden; *dağınkısın dağı aytam* daha ve bir daha söylüyorum; *bul eçteke emes, dağınkısı dağı bar ats.* bu hiçbir şey değil, dahası da var; bu (daha) bir şey değil, daha en kötüsü gelmedi; *bir saat dağı boşko keptesin* bir saat dahi boşa gitmesin. < ET *takı: (d-)* (ED 466a).

dağıl *İr. gün.* ısrarcı, inatçı; kaprisli, hırçın, şımarık; nazlı.

dağınkısın *bkz. dağı.*

dağıra I = *nagara.*

dağıra II = *dagara.*

dağısın *bkz. dağı.*

dağra I *nagara; dağra çal-* davul çalmak.

dagra II *kuz.* = **dagara**.

dagir *Tien.ağ.* yaşlı ve çelimsiz, zayıf at (*iğdiş (atı)*) (*erkeklik bezleri çıkarılarak ya da burularak görevini yapamayacak duruma getirilmiş olan at; tay ya da hayvan.*)

dak I *İr. gün.* **1.** = **tak III**; **dak kıl-** lekelemek, kirletmek, pisletmek; **ak kagazdı dak kıldı** beyaz kağıdı lekeledi, kirletti; **2.** üzüntü, ızdırap, sızılı (acılı) yürek; **baldardı dak kılıpsıñ, caydarım folk.** çocukları üzmüşsün, canım; **3.** hastalık, illet; **köp oturbaçı, balam, dak bolosuñ** çocuğum, (*burada*) uzun süre oturma, hasta olacaksın. < *İr. داغ dāg* (PED 498a).

dak II *gün.* = **doo**; **dak kılıp keldi** istek ve iddialarıyla ortaya çıktı.

dak III *İr. gün.* aşırı ısı, kızgın, çok sıcak; **dak suu** kaynamış su, kaynar su; **dak kıl-** aşırı ısıtmak, kızdırmak (*örn. pilavın yağı için*). < *İr. داغ dāg* (PED 498a).

dakat = **takat**.

dakı 1. dana derisinden dikilen kısa kollu ceket; **2.** = **daakı 2**.

dakıl *Ar. sey.* giren, dāhil olan, katılan. << *Ar. داخل dāhil* (PED 494b).

daki I *İr. esk.* beyaz tülbent.

daki II kurnaz, kurnazca, kurnazlıkla; **dalaydı körüp, daki bolgun kuu** ateş ve suyu geçen kurnaz kişi, önemsiz olaylar geçirmemiş olan kurnaz.

dakilat kon. = **doklad**.

dakilik kurnazlık, hileli oluş. < **daki+lik**.

dal I *Ar. sey.* **1.** Arap alfabesinde harf adıdır; **2. mec.** beli çökmüş, beli bükülmüş, kamburlaşmış. << *Ar. دال dal* (PED 493b).

dal II tam, asıl, aynen, noktası noktasına, tıpatıp; **dal ortusunda** tam ortasında; **dal saat törttö** tam saat dörtte; **dal özü** veya **dal ele özü** tam kendisi; noktası noktasına onun gibi; ne ver ne al; **dal bular aytkanday** tam onların dediği gibi; **dal kel-** düşmek, rastlamak, tesadüf etmek; **dalma-dal** noktası noktasına; **maanisi dal uşunda** tam şu anlamda; **biröön-biröö şıkaalap, dal keltirip atalbay folk.** birbirine nişan alıp, tam ateş edemediler (*yani değmek, isabet etmek*); **tilekti kuday dal berse, degeniñe könömün folk.** dileği tanrı tam verse, söylediğine kulak veririm (*senin istediğin gibi yaparım*). *krş. Kzk., KKal. dāl; Alt. tal; Tuv. dal* [ESTYa III 132].

dal III: **dal-dal** yırtılıp parça parça olan, yırtık pırtık; **dal-dalı çıktı** paramparça oldu.

dal IV 1. şaşırmış, şaşmış, sersemlemiş, şaşkına dönmüş; *başım dal boldu* veya *kökürögüm dal boldu* ne yapacağımı bilmiyorum, şaştım; *aylasın tappay, boldu dal folk.* çıkar yol bulamayınca şaştı kaldı; *tañdanıp Eşi dal boldu, bularga emne deşine* ş. onlara ne söyleyeceğini bilemedi, şaştı; **2.** dermansız, bitkin, kuvvetten düşmüş; felçli, kötürüm; *bütökön boyum dal boldu* bütün vücudum kuvvetten düştü, tamamen bitkin düştüm; *dal bolgondoy Semetey, bir kozgolup koygon çok folk.* Semetey bile kımıldamadı, felçliymiş gibi oldu.

dala, dalaa = talaa 1.

dalaalat bkz. dalalat.

dalaalatçı bkz. dalalatçı.

dalaan *İr.* (veya *dalaan üy*) antre, dış oda, sofa. < *İr.* دالان *dālān* (PED 499a).

dalaat I: *dalaatıña kelgir* veya *dalaatıñ caman* kadınlara veya kızlara yöneltilen *kadın sövme sözüdür*; ♦ *öñ-dalaatı çok* benzi attı, yüzü değişti.

dalaat II bkz. dalalat.

dalakta- = dalbakta-.

dalalat, dalaalat *Ar.* **1.** koruma, himaye (etme), şefaet etme; ayırma; aracılık; *özünün enelik mildetin körsötüp, enelik dalaalatın cumşadı* annelik görevlerini yerine getirerek, annelik himayesini kullandı; **2.** kanıt, delil, ispat; **3.** çaba, girişim, teşebbüs; yaşlanma, ihtiyarlama; eskime, yıpranma; *dalaalatı arkasında* onun girişimi üzerine, onun girişimiyle; *kıcıldagan köp elge Olcobay kılalbay calgız dalalat folk.* çok sayıdaki halka himayeyi Olcobay tek başına göze alamadı. << *Ar.* دلالت *delālet* (PED 531b).

dalalatçı, dalaalatçı öncü, önayak olan; *öndürüşlük aldıñkı metoddordun dalaalatçıları* üretime ait yöntemlerin öncüleri. < *dalalat+çı, daalat+çı.*

dalalattan- kalkmak, kalkışmak, yeltenmek, çalışmak, teşebbüsünde bulunmak, gayret etmek, çabalamak, (bir şey yapmak) teşebbüs etmek; *kiteptin kotormo ekendigin, mümkün boluşunça bilintpöögö dalalattangan* kitabın çevirisi gerekli ölçütlere göre itina edilmeden yapılmış (orijinal değil). < *dalalat+tan-*.

dalaparan *İr.* = kök taş (bkz. taş I 1).

dalay (veya **bir dalay**) çok, oldukça, oldukça çok, çok daha; *bir dalaydan beri* uzun zamandır, çoktandır, çoktan beri, çok zamandan beri; *dalaydı körgön* tecrübeli,

görgülü, görmüş geçirmiş; *al dalaydı köröt* bu ona yetmez, o şikayette bulunacak.

dalay- 1. güçten, kuvvetten düşmek, zayıflamak, zayıf düşmek; *al sözdü ayıp, dalayıp, akçalıktan şalayıp, eki butu salayıp folk.* o sözü söyleyerek, aklıktan zayıf düşüp güçsüzleşerek, her iki ayağını da dermansızca sallayarak; 2. *mec.* itibardan düşmek, yetkiden yoksun kalmak, otorite kaybetmek (toplumsal durum); *dalayıp ele, köçögö basıp kaldı* sokaklarda başıboş dolaşıyordu (*iş başında bulunmuyor*).

dalbaa, dalba 1. yem, yemleme (*avcı kuşlar için*); *karçıga ündöp dalbaaga folk.* yemlemek için aladoğana seslenip; 2. *mec.* delik deşik, yırtık pırtık, paramparça; *kiyimi dalba-dalba bolup cırtılıp cüröt* yırtık pırtık elbise ile geziyor.

dalbaa- II yırtık pırtık olmak, parçalanmış olmak; *kiyimderi işten çıgıp dalbaagan* giysileri tamamen yıpranmış; *güldör solup dalbaaptır folk.* çiçekler solmuş.

dalbaala- = **dalbaa-**; *dalbaalap turgan caman üy* yıkık dökük ev.

dalbaar- yorulmak, kendini çok yormak, kuvvetten (*veya* takatten) kesilmek (*veya* düşmek); *atıñ dalbaarıp kalıptır* atın kuvvetten düşmüş.

dalbagay = **dalbak.**

dalbak kocaman, büyük ve biçimsiz; *ak kacırday dalbak* ak saçlı akbaba gibi biçimsiz. < *dalbay-gay.*

dalbakta- biçimsiz ve ağır bir şekilde hareket etmek; *dalbaktap cügürüp keldi* biçimsiz ve ağır bir şekilde koşup geldi; *eteği kulaalının kanatınday dalbaktayt* eteği çaylak kanadı gibi (*öyle biçimsizce*) dalgalanıyor. < *dalbak+ta-*.

dalbaktat- *et.* **dalbakta-**'dan; *kanattarın dalbaktata sermegileyt* kanatlarını biçimsizce çırpıyor. < *dalbakta-t-*.

dalbala- = **dalbaa-**.

dalbalakta- = **dalbakta-**.

dalbañda- = **dalbakta-**.

dalbas, dalbasa *İr.* boş(una) çaba, gayret; *dalbas ur-* gücünü kullanmak, kuvvetini seferber etmek, umutsuz bir çabada bulunmak; *kançalık dalbas ursa da, üzdü ümüt Adıl çaradan* ş. Adıl ne kadar gayret etse de, kurtuluş umudunu kaybetti.

dalbasala- (veya **can dalbasala-**) boşuna emek harcamak, boş yere gayret sarfetmek; boş, gerçekleştirilemez hayallere kapılmak; güç kullanmak, umutsuz çabada bulunmak. < **dalbasa+la-**.

dalbasta- = **dalbasala-**; *cıgılıp-tıgılıp can dalbastap cürüp, çoñ kara colgo kezdeşti* bütün güçlerini sarfederek yürüyüp büyük yola çıktılar.

dalbay- = **dalbakta-**; *astıñkı erdi albayıp, üstüñkü erdi dalbayıp folk.* alt dudak sarkmış, ön dudak öne doğru çıkmış.

dalbıra- 1. çok yorulmuş olmak, bitkin bir hale gelmek, tükenmek, halsiz düşmek, bitap düşmek; *türmödü cürdüñ aldirap, tuuganga cetpey, dalbırap* ş. hapishanade halsiz düşüp, akrabalarına ulaşmayı istememiş, tükenmişsin; 2. *meç.* eskimek, harap olmak, köhneleşmek, viran olmak, aşınmak, yıpranmak; *albırgan eski kıyım* yıpranmış, eski püskü giyecek.

dalbırtta- sallanmak, sarsılmak (örn. *etek, kol hakkında*).

dalbırttat- *et. dalbırtta-*'dan; *alardın etek-ceñin dalbırttatıp, şamal alardı suuga karay zorduktap sürüp catkanday bolot* rüzgar, eteklerini ve kollarını çekiştirip, nasıl olduysa onları suya doğru zorla itiyor. < **dalbırtta-t-**.

dalda, daldaa üstünü örtme, koruma, saklama, saklanma, üstünü kapatma, gizleme, himaye, koruma, savunma, barınak, sığınak; *taşın daldasına oturup* taşın arkasına saklanarak oturup; ◇ *közdön dalda boldu* gözden kayboldu, görünmüyor; *köz açıp-cumgança, közdön dalda boldu* göz açıp kapatıncaya kadar gözden kayboldu; *közdön dalda ce-* diğerlerinden gizlice yemek; *köz daldasında kal-* gözden kaçmış olmak, görülmemiş olmak; *köz daldasında kaltır-* gözlemlememek, farkında olmamak, görmemek; *közdön dalda kıl-* 1) göz önünden kaldırmak; 2) gömmek, defnetmek (*ölüyü*). *krş.* Trkm. *dalda* "himaye, kayırma, koruma" [ESTYa 138]. < Moğ. *dalda* [VEWT 131a].

dalda- tam olarak nişan almak; *daldap attı* iyi nişan alarak ateş etti; *kazandı oçokko daldap as-* kazanı ocağın üzerine düz, doğru asmak. < **dal+da-**.

daldaa = **dalda**.

daldaalan- (*bkz. dalda*) *birinin-bir şeyin ardına* gizlenmek, saklanmak; sarınmak, bürünmek; *Kazak, Kırgız, başka elden talapker kişi çıkpadı, daldalanıp ıktadı* ne Kazaklardan ne Kırgızlardan ne de başka halklardan gönüllü (*onunla kavga etmek*) çıkmadı, (*hepsi*) arkadaşlarının arkasına gizlendi. < **daldaa+lan-**.

daldak: *daldak-duldak* ağır ağır, ağır bir şekilde, hantalca, ağır kanlılıkla.

daldakta- (*uzun boylu ve zayıf insanlar hakkında*) ağır kanlılıkla, hantalca hareketler yapmak. < *daldak+ta-*.

daldal I *Ar. tar.* tellal, simsar, aracı (*başl. hayvan alım-satımında*); *kalıstık sözdü kak cargan daldaldarı köp okşoyt folk.* onun sözü usta tellallara çok benziyor. << *Ar.* دلال *dellāl* (PED 531b).

daldal II *gün.:* *daldalda* sessiz, sakin, rahat, gürültüsüz; *daldalda basıp cüröm* sessizce yürüyorum.

daldal III = *dal-dal* (*bkz. dal III*); *öz başın ayabagan kişi başın daldal kılat ats.* kendi başını esirgemeyen başkasının başını parçalar.

daldala- örtmek, gizlemek, saklamak; himaye etmek, korumak, himayesi altına almak, himayesine almak. < *dalda+la-*. *krş.* Trkm. *daldala-* “savunmak, korunmak”; Az. *daldala-* “saklamak, korumak, korunmak” [ESTYa 139].

daldalan- *dön.* *daldala-*’dan; saklanmak, gizlenmek, *bir şeyin* korumasında saklanmak; *siler daldaganıp catkıla, tamaşaga batkıla folk.* siz saklanıp yatınız, eğlencenin zevkini çıkarınız. < *daldala-n-*.

daldalanış- *işt.* *daldalan-*’dan. < *daldalan-t-ş-*.

daldalat- *et.* *daldala-*’dan. < *daldala-t-*.

daldalçı = **daldal I**.

daldañ (*uzun boylu ve şişman insanlar hakkında*) kocaman, ağır kanlı, hantal; biçimsiz; beceriksiz; *daldañ et-* veya *aldañ-daldañ et-* ağır ağır ve beceriksizce hareket etmek; *on ekide Külçoro, oyon batır Kançoro aldañ-daldañ etkeni, törösünö cetti emi folk.* on iki yıl Külçoro, ünlü kahraman Kançoro, ağır ağır hareket etmişler, şimdi efendilerine ulaşmışlardı.

daldañda- (*uzun boylu ve şişman insanlar hakkında*) ağır kanlılıkla ve beceriksizce hareket etmek. < *daldañ+da-*.

daldañküü = **dardakey**.

dalday- **1.** (*kocaman ve biçimsiz birisi-bir şey hakkında*) sere serpe yatmak, serilmek, serilip serpilmek, elini kolunu açarak yatmak; *catkan eken daldayıp folk.* (*uzun boylu ve zayıf insan*) serilip yatmış; **2.** biçimsiz, şaşkın bir görünüşü olmak; *tüşünö albay, daldayıp turdu da kaldı* oluşan durumu anlamadı, şaşkın şaşkın durdu.

daldayt- *et. dalday-*'dan; *kuş kanatın daldaytıp catır* kuş kanadını yayarak yatıyor; *kandagayın kaldaytıp, kerip, çoyup, daldaytıp Koşoygo bere salgan folk.* biçimsiz, kocaman deri pantolonunu (*bahadır*) Koşoy'a vermişti. < **dalday-t-**.

daldıra- 1. kuvvetten düşmek, zayıflamak, çok yorulmuş olmak bitmek, bitkin bir hale gelmek, halsiz düşmek, tükenmek; *kalkıñdın baarı kañgırap, kayratı ketti daldırap folk.* halkının tamamı sıkıntıya düşüp, gücünü kaybetti, tükendi; 2. *mec.* tembelleşmek.

daldırat- *et. daldıra-*'dan. < **daldıra-t-**.

daldıy- = **dalday-**; *daldıygan kagaz* büyük kâğıt yaprağı.

dale = **degele, dele II**; *dalebi?* hâlâ mı?, daha mı? şimdiye kadar mı?

dalek: *alek-dalek bkz. alek II.*

dalı 1. *anat.* kürek kemiği; *altın kemer çeti, dep, aydalının beti, dep folk. (burada)* altın kemer kenarı deyip, kürek kemiğinin yüzeyi deyip; *dalı küygüz-* veya *dalı cak-* (*harf.* kürek kemiğini yakmak) veya *dalı kör-* *etn.* koyunun kürek kemiği ile geleceği önceden bildirmek (*savaşa girmeden önce*); 2. omuzlar (*onların genişliği*); *dalı bir kez kelgen cigit* omuzları bir sajen (2, 134.m.) (*harf.* arşın) genişliğinde olan delikanlı, çam yarması (gibi); *dalıga çapkıla-* veya *dalıga kakkıla-* (*birinin*) omzuna eliyle vurmak, (*birinin*) omuzları okşamak; *ay dalı* (veya *aydalı*) sırtın yukarı kısmı omuz, kürek kemiğinin aşağı kısmı omuz; *ay dalıga mingizip folk. (çocuk)* omuzda (veya sırtta) oturup (*ayaklarını göğsüne sarkıtıp taşındığında*); *alıska atar Akkelte aydalıga ildi emi folk.* Akkelte omuzuna uzun menzilli (*silah*) ilişti; *aydalıñdı kubantıp, asıldı kiyseñ, – bir kızık folk.* sırtını sevindirip, iyi giysiyi giysen de tuhaf; ♦ *kara dalı kız* yetişkin (17-18 yaşında olan) kız; *dalı kützgüdöy* etrafa sağlık saçıyor, ondan sağlık fişkırıyor; *dalısalıp* 1) (o) sırt (veya yüz) çevirdi; 2) (o) soğuk, nezaketsiz davranıp; *dalısalıp uzattı* soğuk davrandı; *dalı cak* arka, arka taraf; *dalı cak betinde* arkasında, arkasından; *kuu dalı bkz. kuu IV 2*; *dalı kuuşur-* *bkz. kuuşur-*. *krş.* Çağ. دالو *dalı* [ESTYa III 132]. < Moğ. *dalı* (ES *dal* II 550a).

dalıçı *etn.* koyun kürek kemiğine bakarak (olacakları) önceden haber veren (*bkz. dalı 1*). < **dalı+çı**.

dalılan- omuzlarının şekli ile *birisini-bir şeyi* andırmak; *şumkar dalılangan azamat* omuzları ile akdoğanı andıran yiğit. < **dalı+lan-**.

dahluu (veya **keñ dahluu**) geniş omuzlu. < **dali+luu**.

dalımboo Çin. sey. дaлeмбa⁶⁶ (dalemba) (bir çeşit pamuklu Çin kumaşı).

daliça bkz. **daliyça**.

dalil Ar. delil, kanıt; **dalil keltir-** veya **dalil körsöt-** delil getirmek, kanıtlamak, delille ispat etmek. << Ar. دليـل **delīl** (PED 533b).

dalilde- ispatlamak, deliller göstermek, kanıtlamak. < **dalil+de-**.

dalildel- ed. **dalilde-**'den; doğrulanmış olmak, kanıtlanmış olmak; ispat edilmek, doğrulanmak. < **dalilde-l-**.

dalildelgendik ispat edilmiş, kanıtlanmış, kanıtlı olan. < **dalildel-gen+dik**.

dalilden- dön. **dalilde-**'den; **praktika cüzöndö dalildengen** pratikte ispatlanmıştı. < **dalilde-n-**.

dalildet- et. **dalilde-**'den. < **dalilden-t-**.

dalildöo iş. **dalilde-**'den; ispat etme, kanıtlama, delil gösterme; kanıt, delil. < **dalilde-öö**.

dalildüü inandırıcı, inandırabilen, kesin, ispat eden, kanıt verebilen, kanıtlanmış, kanıtı olan, ispat edilmiş, delillerle doğrulanmış olan; **dalildüü misal** inandırıcı bir örnek. < **dalil+düü**.

dalilsiz delilsiz, kanıtsız, ispatı olmayan; delillerle doğrulanmamış olan. < **dalil+siz**.

dalilsizdik delilsizlik, kanıtsızlık, delil yokluğu. < **dalilsiz+dik**.

dalim İr. Çatk.ağ. = **kayrak II**; **dalim buuday** sulanmayan topraktan alınan buğday.

dalimi kurnaz, hilekâr; her yere sokulabilen; cin (gibi).

daliñke Rus. küçük tabak.

dalıs İr. sofa, antre, dış oda.

daliyça, daliça İr. gün. [däliçä] mendil.

dalk I, dalkı gün. 1. = **dat I**; **dalk kaktı** paslı, pas tutmuş, paslanmış; **bıçak dalk kagıp kalıptır** bıçak paslanmış; **temirdin dalkısı** demirin üstündeki pas; 2. = **çama II**.

dalk II = dalkı I.

dalk III: dalk et- beceriksiz, hantal, ağır hareketler yapmak; **dalk-dalk etken caman kız** beceriksiz davranan kötü (*itaatsiz, söz dinlemez, dağınık, ihmalkâr*) kız.

dalkı Ar. sey. acı; acılık; acı tat.

dalkı II bkz. **dalk I**.

dalkılda- hantal olmak, ağır kanlı olmak, beceriksiz olmak. < *dalkıl+da-*.

dalorlo 1. sırtın üst (veya yukarı) kısmı; ***dalortom kuruşup turat*** kürek kemiklerimin arasında birleşiyor; **2.** *anat.* kürek kemiği; ***eki dalortosu şeyşepke tiybeyt*** kürek kemikleri çarşafa değmiyor; ***al meni dalortogo bir koydu*** sırtıma vurdu. < *dal orto.*

dalp: ***dalp et-*** (kocaman, ağır ve beceriksiz hakkında) şap diye oturmak, kendini bir yere atmak, düşmek; ***uyga dalp etip sekirip minip aldı*** sıçradı ve bütün ağırlığı ile ineğin sırtına şap diye oturdu.

dalpagay kocaman ve ağır kanlı, beceriksiz. < *dalpay-gay.*

dalpay- kocaman, beceriksiz ve ağırkanlı olmak; ***dalpayıp kelip, bir coru kandu*** kocaman bir akbaba uçup geldi ve kondu; ***kementay menen dalpayıp, keypi ketip salpayıp folk.*** **kementay**'ın (*bkz.*) içinde acınacak, hirpani kılığıyla beceriksizce hareket edip.

dalpılda- 1. dalgalanmak, sallanmak; **2.** *mec.* saçmalamak, saçma sapan şeyler söylemek, çene çalmak; ***kaçan bolso ele, dayını çok dalpılday beresiñ*** sen her zaman saçma şeyler söylüyorsun; ***dalpıldap ele basıp cüröt*** aylak aylak dolaşıyor, sürtüyor (*evden eve gidiyor*). < *dalpıl+da-*.

dalpıldak 1. dalgalanan, sallanan; **2.** *mec.* geveze, boş konuşan, boşboğaz, palavracı. < *dalpılda-k.*

dalpıldat- *et.* **dalpılda-**'dan. < *dalpılda-t-*.

dalpıldoo iş. **dalpılda-**'dan. < *dalpılda-oo.*

dalpıy- = **dalpay-**.

dalsız belirsiz, belirgin olmayan, açık olmayan, müphem; ***dalsız çoñduk mat.*** tahmini değer. < *dal+sız.*

dam: **dam ur** veya **dam koy-** = **dem ur-** (*bkz. dem*); ***aldıñdagıñdı içe albay, kazanga dam koyosuñ*** önündeki (*konulan*) yemeği henüz yememiş olduğun halde kazana göz dikiyorsun.

dama, damaa *Ar.:* **dama kıl-** istemek, arzu etmek, gözü olmak, göz koymak, can atmak, hevesinde olmak; ***caman it cazgı tamaktan dama kılats.*** kötü it (*bile*) ilkbaharda (*hazır*) yemeğe bel bağlar (*eskiden ilkbahar olduğunda ve ev sahibinin yemek için hiçbir şeyi olmadığına*); ***cokton dama kıldı*** yok şey için

ardından koştu; büyük şey peşinden koştu; **daması çoñ** aşırı istekleri var. << Ar. طمع **tam', tama'** (PED 819b).

damalan- can atmak, hevesinde olmak, hararetle arzu etmek, şiddetle istemek. < **dama+lan-**.

damalanuu iş. **damalan-**'dan; güçlü istek, kuvvetli bir arzu. < **damalan-uu.**

damaluu istekli, hevesli, kuvvetli arzusu olan, *bir şey* isteyen. < **dama+luu.**

damba bent, set; dalgakıran; su bendi.

dambal (veya **dambal ıştan**) iç donu, külot; pantolon, pantol; potur; **dambalım** *senin başña!* erkekler namına çok aşağılayıcı kadın küfrüdür; **dambalımdı başñağa çalam!** ben (kadın) sizi (erkeğe) rezil ederim!, donumu başınıza çalarım!, sen bunu yapamazsın!; **Tokçuluktun dambalınday** *kuz. lok.* çok kirli bir şey (*harf.* Tokçuluk'un pantolonu gibi). *krş.* Kzk. **tambal** [VEWT 460b].

dambalçan yalnızca iç donu, külot giymiş hâlde (*pantolonsuz*). < **dambal+çan**⁶⁷.

dambarkana *İr. Tien.ağ.* tahıl ambarı; ambarın tahıl bölmesi.

dambaş *bkz. eer.*

dambılda = daamoldo.

dambır: **dambır taş** *etn.* ot ve süt bolluğunun olması amacıyla baharda ilk gök gürlemesi sırasında yapılan kadın yakarışı (*kadınlar süt kovaları ile göçebe çadırını üç kez dolaşıyor ve bağırıyorlardı: cer ayrılıp, kök çık! celin ayrılıp, süt çık! yer ayrıl, ot çık! meme (hayvan memesi) ayrıl, süt çık!*)

dambur *İr. gün.* tambura (*yaylı sazlarda tellerin parmak çekişleriyle seslendirilmesi yoluyla çalınan çalgılar*); **dambur çert-** tambura çalmak. < *İr. تنبور* **tanbūr** (PED 327a).

damcı- = deme-.

dampañda- (*biçimsiz veya aşırı derecede geniş giyimli insanlar hakkında*) canlı bir biçimde hareket etmek; **atka mindi dampañdap** *folk.* atın üstüne çıkıp kuruldu. < **dampañ+da-**.

dampay- = kampay-; **törölörü çogulup, dampayıp tüşüp kaldı ele** *folk.* onların soylularından kuvvetli, iri kıyım olanları toplayıp, kibirlenerek çıkmışlardı; **boz aygır menen dampayıp, üstünön çıgıp kalıptır** boz aygır ile kabarak üstüne çıkmış.

damulda= daamoldo.

dan *İr.* **1.** tane, ekin; tahıl, hububat; **dan al-** dolgunlaşmak, tanelenmek – tane, ekin hakkında; **dan aldır-** hububatı dolgunlaşmaya bırakmak; **dan sugat** bkz. **sugat 2**; **2.** ekmek (*pişirilmiş, pişmiş*); **danuñız bolso, at üstünön ooz tiygiziñiz** eğer ekmeğiniz varsa, attan inmeden, tadına bakınız; ◇ **sanı menen birge danı bolsun ats.** yalnız nicelik değil nitelik de olsun; **ratsionaldık dan** rasyonel tohum; **dan cebes** şakak; **dan kuuray** bkz. **kuuray**. < *İr.* دان **dān** (PED 500b).

dana *İr.* **gün. 1.** = **daana I**; **2.** = **danek**; ◇ **ak dana** beyaz boncuktan bir tür kadın gerdanlığı.

danaker, daneker *İr.* **1.** metal lehimleme için kırmızı renkte bir tür tutkal; **daneker şiret-** daneker ile lehimlemek; **kümüşkö danaker şiretkendey bek abzel iş boldu** gümüş **danaker** ile lehimlenmiş gibi iş öyle iyi yapıldı; **2.** *mec.* barıştırıcı, arabulucu; **eki kişi künöökör bolso, bir kişi daneker ats.** iki kişi kabahatli olsa (*kendi aralarında atışsalar*), bir kişi (*üçüncü*) barıştırıcı olur; **baylanıp kalsa, bak açkan, danaker sebep sen eleñ folk.** baht bağlanıp kalsa baht açan aracı sebep sen oldun.

danakerle-, danekerle- **1.** **danaker** tutkalıyla (*metal, maden*) lehimlemek; **2.** lehimlemek, kaynak yapmak, kaynakla birleştirmek (*metal, maden*). < **danaker+le-, daneker+le-**.

danda- müşkülpesent olmak, iddialı olmak, beğenmezlik etmek, kapris yapmak, şımarıklık yapmak. < **dan+da-**.

dandanküü *İr.* kürdan, dış çöpü; **dandanküü mınça, et kaçça?** *ats.* dış çöpü o kadar, et ne kadar?

dandat- *et.* **danda-**'dan. < **danda-t-**.

danday- övünmek, (kendi) kendini methetmek, yüksekte atmak, benlik taslamak.

dandaysı- *benz.* övünür gibi olmak. < **danday-sı-**.

dandır *İr.* = **tandır**.

danduu **1.** taneli, kendinde tane bulunduran; tahılla donanmış olan; **danduu eginder** taneli ekinler; **2.** (*tane, ekin hakkında*); büyük, iri, dolu; sulu; **danduu buuday** tanesi dolgun olan buğday. < **dan+duu**.

danek *İr.* çekirdek (*meyve, yemiş*); **örüktüñ danegi** eriğin çekirdeği; ◇ **danegi cok** boş, manasız, ilgi çekmeyen; **danegi cok ır** manasız şiirler. < *İr.* دانك **dānek** (PED 501b).

daneker *bkz.* **danaker**.

danekerle- *bkz.* **danakerle-**.

daneksiz (*meyve, yemiş hakkında*) çekirdeksiz; **daneksiz cüzüm** çekirdeksiz üzüm. < *danek+siz*.

danık anık-danık ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz; **maselenin anık-danığı** meselenin özü.

danışman = **daanışman**.

dankana *İr. gün.* tahıl ambarı, ambarın tahıl bölmesi.

dañ I 1. (*karş. dañk 1*) *güçlü ve açık sesleri tekrarlayan yansılama sesi, örn. davulun; 2. mec.* neşeli bir gürültü, canlılık; **dañ sal-** neşeli bir gürültü çıkarmak, hoplayıp zıplamak; **çatırap oynop, dañ salıp, Çuk-Terek konup kaldı ele folk.** Çuk-Tereke’de gece boyunca kaldılar, zamanı neşe içinde ve gürültülü oyunla geçirdiler; **arık malı dañ salıp, altı kündö semirip folk.** arık hayvanı (*orada*), altı günde şişmanlayarak, hoplayıp zıpladılar; **“sınagan sınçı öldü”, dep, cıyındar körüp, dañ berdi** tecrübe eden **sınçı** (*bkz.*) öldü, diyerek, kalabalık gürültü etmeye başladı; **calpı curtı tañ kalıp, balbandın baarı dañ salıp folk.** halkın hepsi şaşırdı, bütün bahadırlar onun hakkında yüksek sesle konuştu; **3. gün. mec.** şöhet, ün; **calgız attın çañı çıkpıyt, calgız erdin dañı çıkpıyt ats.** yalnız atın tozu çıkmaz, yalnız yiğidin sesi çıkmaz; bir tarlada savaş olmaz. *krş. Kzk., KKal., Nog., Uyg. dañq* “ün, şöhet” [ESTYa 145].

dañ II: dañ-duñ gürültü, patırtı, yaygara; ses; **başım dañ-duñ** başımda şiddetli bir gürültü var.

dañaza *Çin. 1.* görkem, ihtişam, parlaklık, debdebe, tantana; **2.** insanı gelecek nesillerin gözünde meşhur etmek amacı ile yapılan herhangi bir iş; **3.** sansasyon, sansasyonel bir haber; **el oozunda dañaza cürö baştağanına akılı cetti** halk ağzında sansasyonel bir haber çıktığını anladı; **dañaza kötör- veya dañaza kul-bir şey hakkında** sansasyonel bir şeymiş gibi konuşmak; **bir şeyden** sansasyon yaratmak.

dañazala- = **dañaza kötör-** (*bkz. dañaza*).

dañazalan- *dön.-ed.* **dañazala-**’dan; şöhet olmak, ün kazanmak. < **dañazala-n-**.

dañazalaş- *işt.* **dañazala-**’dan. < **dañazala-ş-**.

dañda- övmek, (*birinden, bir şeyden*) takdirle ve canlı bir biçimde söz etmek;

“*Almambet kelet eken*” dep, *atpay Kırgız dañdagan* Almambet buraya gelicekmiş diye, bütün Kırgızlar (ondan) övgü ile söz etmişler. < *dañ+da-*.

dañdan- dön. **dañda-**’dan; kendini farklı, iyi yönleri ile göstermek; görünüş ve etkileri, güzel nitelikleri açıkça göstermek; *bastursa, ketet dañdanıp, başın çakpay şaňdanıp, karap kalat budandı kalktın barı taňdanıp folk.* hızlı at, çalımli bir eda ile çıkış yaptığında bütün halk (takdirle) başlarını salladılar, atı şaşkınlıkla izlediler. < *dañda-n-*.

dañduñ: *dañduñ baş* (*canlı ve renkli olarak*) dağ keçisi.

dañduu meşhur, ünlü, şöhretli, seçkin, tanınmış. < *dañ+duu*.

dañga, dañgan *kuz.* = **dañkan**.

dañgel doğruca, dosdoğru; *oynop külüp, dañgel ket, tuup öskön ceringe folk.* gülüp oynayarak, doğruca doğup büyüdüğü yere git.

dañgese *İr. gün.* [*däñgäsä*] tembel, miskin, uyuşuk; haylaz, aylak.

dañgıl 1. dayanıklı; sağlam; *dañgıl col* sağlam, iyi düz bir yol; *işke dañgıl cigit* işe dayanıklı olan ve becerikli delikanlı; **2.** uzman, erbap, bilgiç; *coopko cüyrük dañgıl bir şeyin* gerekli cevabı hemen veren uzman; *kepke çeçen dañgılı, kelişken mıktı kambılı folk.* usta laf ebeleri, en iyi kurnazlar gelmişti. *krş.* Kzk. *dañul* [VEWT 132a].

dañgıldık *soy.* **dañgıl-**’dan; *cügürmö çeçen, tilge usta, dañgıldığı dağı bar folk.* onun, dili güzel konuşma becerisi var. < *dañgıl+dık*.

dañgır I = **dañgıl 1**; *eldeşseñ – colu dañgır curt, eregişseñ,-ceñilbes ak ıyktay algır curt folk.* barışçıysan yolu düz halktır, düşmansan yenilmez kartal gibi alıcı halktır.

dañgır II: *dañgır-duñgur* takırtı, gürültü, gumbürtü.

dañgıra- = **dañkılda-**; ♦ *dañgıragan col* iyi düz bir yol.

dañgırat- *et.* **dañgıra-**’dan. < *dañgıra-t-*.

dañgıt yetişkin, büyük erkek köpek (*köpek, kurt*); *dañgıt karışkır* iri (veya koca, iri ve yaşlı) kurt; *kösöö kuyruk kök dañgıt, karışkır aldı buudayık folk.* iri kuyruklu kurt, erkek köpek **buudayık** (*bkz. buudayık II*) yakaladı.

dañılda- = **dañkılda-**.

dañgi *İr. gün.* [däñgi] argıt, boğaz, dar geçit, derbent. *karş.* *İr.* تنگ **teng** (PED 330a), تنگه **tenge** (PED 331a).

dañk 1. (*karş. dañ I 1*) *bir kez yapılan ya da telaffuz edilen güçlü yansıma ses; dañk et-* pat diye düşürmek; *multık atkan emedey too cañırıp dañk etken* tüfek atılmış gibi dağ yuvarlanmıştı; *dañk-duñk* gürültü, patırtı, gürültü patırtı; **2.** *mec.* ün, şöhet; *erdin dañkın alıstan* (veya *sırttan*) *uk ats.* yiğidin namını uzaktan dinle; *mata dañkı menen böz ötöt, ata dañkı menen kız ötöt ats. mata* (bkz. *mata*) namı ile bez olur, baba namı ile kız olur; *dañk!* *dat. z. önce gelmesiyle* (*filana, filancaya*) şan olsun!; ♦ *dañkı taş cargan* namı yayıldı; *dañk-dayını ugulat* haberi duyuldu.

dañkan *Çin. 1.* üç ayaklı küçük kazan; **2.** ископытъ⁶⁸ (iskopıt) (*atın tırnak altındaki kar topu veya kesek*); *çoñ kazanday dañkanı folk.* atın tırnak altındaki keseği büyük kazan gibi.

dañkana *İr. gün.* gübreleme için gübrenin koyulduğu çukur, kuyu veya oyuk.

dañkañda- büyük, iri olmak fakat zarif ve hareketli olmak; *oozdugun kemirip, başın çaykap mañkañdap, keñ sorusu dañkañdap folk.* (at) gemini kemirip, başını zarif bir biçimde sallayınca, güçlü sağrısı kımıldıyor; *dañkañdagan katın* endamlı, boyu posu yerinde olan kadın. < *dañkañ+da-*.

dañkay- gururla kabarmak, azametle çıkıntı yapmak, çalımla yükselmek; *dañkaygan ak üylör* muhteşem (gururla yükselen) beyaz evler; *başındagı seldesi, can kazanday bolup dañkayıp, başka seldelerden bötönçö çoñ* başındaki sarığı, büyük olmayan kazan gibi diğer sarıkların arasından yükseliyor.

dañkayt- *et. dañkay-*'dan; *cer cüzünö dañkayıp, batkızbay aydap baratat folk.* (*sayılamayan, pek çok*) yıkları sürdü, yıkları yeryüzüne sığmamışlar. < *dañkay-t-*.

dañkı = dañk 2.

dañkıl = dañıl.

dañkıl-da- yüksek notada tekdüze sesleri çıkarmak; çınlamak, tınlamak; *ırçının baarı dañkıldap, surnayları añıldap folk.* şarkıcıların hepsi coşkun bir şekilde şarkı söyleyip, zurnaları cır cır ötüp; ♦ *dañkıldagan col* sağlam, düz bir yol. < *dañkıl+da-*.

dañkıldat- *et. dañkıl-da-*'dan. < *dañkıl-da-t-*.

dañkılúu = dañktuu.

dañkıy- = **dañkay-**; *dañkıygan at* iri yapılı, çok güçlü at.

dañkta- şan ve şöhrat kazandırmak, meşhur etmek. < *dañk+ta-*.

dañktal- dön.-ed. **dañkta-**'dan; bilinmek, şöhrat kazanmak, tanınmak; *ilimge baaluu cañılık kirgizip dañktaldı* bilime kıymetli bir yenilik getirince tanındı. < *dañkta-l-*.

dañktuu bilinen, meşhur, tanınmış, ünlü; seçkin, mümtaz; *dañktuu col basıp öttü* ünlü yolu geçti; *dañktuu data* bilinen bir tarih. < *dañk+tuu*.

dañktuuluk şan, şeref, nam; *dañktuuluktun işi* iş şerefi. < *dañktuu+luk*.

dañsa I, dañza Çin. (*destanda*) soy defteri (veya sicili) (*bilinen insanların isimlerinin yazıldığı*); *mancuu kanı Neskara, artık baatır dağı bar, çoñ dañsada katı bar folk*. Mançurya hanı Neskara, bilinen bir bahadır, (*onun hakkında*) yazılmış büyük bir soy defteri vardır.

dañsa II Tien.ağ. kazağı, kazıyıcı (*kazan için ve boza mayalandığında karıştırmak için kazıyıcı araç*).

dañsa III = dañaza.

dañsaçı (*destanda*) **dañsa I** (bkz.) yazıcısı, soy ağacı defterini tutan kişi. < *dañsa+çı*.

dañza bkz. **dañsa I**.

dap I *da* ile başlayan kelimelere kuvvetlendirme anlamı katar; *dapdaana* açık seçik, ayan beyan, tamamen açık; *dapdayın* tastamam bilinir; *dapdarday* uzun boylu ve zayıf insan, minara kırması, sırık gibi; dev anası, dağlar anası; iri kıyım, çok güçlü (veya kuvvetli), büyük; *dap-dayar* tamamen hazır.

dap II İr. tef; *dap kak-* veya *dap çal-* tef çalmak; *dap kaktır-* veya *dap çaldır-* tef çaldırmak. < İr. دف *def* (PED 528b).

dapa Ar. gün. [däpä] an, zaman; *şu depede* şu anda. << Ar. دفعه *def'a* (PED 529a).

dapdaana bkz. **dap I**.

dapdaarı- dermansız düşmek, zayıflamak, halsiz düşmek, ayaklarını güçlkle sürüklemek; *borukkan attar, eki-üç kündöy ottoy alışpay, dapdaarıp, cündörü tüktyüyüp, içteri kabırıldı* koşturulmaktan (*hızlı giden*) bitkin düşen atlar iki üç gün otlamadılar, zor yürüdüler, tüyleri birbirine karıştı ve böğürleri içine battı. < *dap daarı-*.

dapdayın bkz. **dap I**.

dapdarday bkz. **dap I**.

dapdayar bkz. **dap I**.

dapıl-da- = **dalpıl-da-**.

dapıldat- = **dalpıldat-**; ◇ *dapıldatıp barısıñ, aştı cöö bastırıp folk.* (dağ gibi yiğitlerin) hepsini ayin yemeğinde yürümeye zorlayıp (ve böylece onları aşığılıyıp).

dapkırt söylentiler (veya haberler).

dapsa *İr. Tien.ağ.* = **darbaza**.

dar I *İr. 1.* idamsehpası, darağacı; ***darga as-*** asmak, idam etmek (*daracağına çekmek*); ***darga astır-*** astırmak, idam ettirmek; ***dardan kaçkan*** asılacak herif, ipten kazıktan kurtulmuş, ip kaçkını (*idam sehpasına lāyık*); ***dardan kaçkan kapır!*** hak. vay, ip kaçkını kâfir; ***2.*** halat (*sirkte ip cambazlığı için*); ◇ ***darday*** uzun boylu ve zayıf, minare kırmacı, sırık gibi; dev anası; çok büyük şey, muazzam şey, kocaman şey; iri kıyım, çok güçlü (veya kuvvetli), büyük; ***darday cigit boldu*** iri kıyım, çam yarması gibi bir delikanlı oldu; ***katın alsañ darday, uul tuuyt narday ats.*** kadın alsan çam yarması gibi, oğul doğar dev gibi (*harf. tek hörgüçlü deve gibi*). < *İr. دار dār* (PED 495b).

dar II *çatırdama, çatırtı, çıtırtı seslerinin yansıması; örn. parçalanmış malzemenin, yırtılmış kumaşın; dar etip veya dar dep* çıtırtı ile, gürültüyle, çatırdama ile; ***dar dep şımı ayrılıp folk.*** pantolonu cırt diye yırtılmış.

dara I ayrı, tek, münferit, bazı, kendi başına duran, başkalarına karışmayan; ◇ ***dara col*** muntazam çizgi; ***dara caş*** büyük, iri gözyaşları.

dara II *gün. [dārā] = dere; daranın içinde* boğazda, dar boğazda, geçitte.

daraca *Ar.* derece, onurlu bir derece; saygı, hürmet; ***ilimiy daraca*** ilim derecesi, biimsel düzey; ***daraca tap-*** derece almak; terfi etmek, rütbe kazanmak (*örn. sosyal veya resmi düzeyde*); ***birinci daracadagı*** birinci derecede olan. << *Ar. درجه derece* (Devellioğlu 175b).

daracaluu dereceli, onurlu; ***cogorku daracaluu mektep esk.*** yüksekokul; ***uulu daracaluu*** bkz. **uluu II**. < *daraca+luu*.

daracı = **darayı**; ***daracıdan köynögü daldalınan bölündü folk.*** ipek gömleği parça parça oldu.

daraçı gün. [däräçi] rahat, sükûnet; yatışma, yatıştırma, teskin; *dereçi tapçı körüñdö folk.* mezarında sükûnet bul.

darah gün. = **darak** (*fakat genel, tür ismi*); *arça degen darah* ardıc ağacı adı verilen ağaç.

darak *İr.* ağaç (*başl. koskocaman; karş. cığaç*); *bak-darak* fidanlar, yeni dikilen ağaçlar. < *İr. درخت diraht* (PED 510a).

darala- açık bir şekilde ayırmak; açık, anlaşılır yapmak. < *dara+la-*.

daram gün. [däräm] çeşitli bayan elbiseleri.

darat I gün. çukurluk; dar dere yatağı.

darat II = daarat.

daratut = taratut.

daray, darayı *İr. bir çeşit ipek; daraydan kılğan köynögü cik-ciginen söğüldü folk.* ipek elbisesi bütün dikiş yerlerinden yırtıldı (söküldü). < *İr. دارائی dārā'ī* (PED 496a).

daraza *Tal.ağ.* = **taraza I.**

darbaan kötü şöhret, fena ün; hatalı veya doğruluğundan tam emin olunmayan haberler yayma; *elge dabaan kılıp ciberdi* el âleme yaydı.

darbañ: *arbañ-darbañ* acele acele koşuşmalar, koşuşup durmalar.

darbay- = darday-.

darbayt- = dardayt-; *çoñ murutun darbaytıp folk.* kocaman bıyığını burarak.

darbaz *İr.* = **darçı.**

darbaza *İr.* kapı, avlu kapısı. < *İr. دروازه dervāze* (PED 514b).

darbazaçı kapıcı. < *darbaza+çı.*

darbazaluu avlu kapısı bulunan; *darbazaluu üy* avlu kapısı bulunan ev. < *darbaza+luu.*

darbı- (*atlar hakkında*) gayrete gelmek; coşmak, galeyana gelmek, şiddetli heyecana kapılmak, dörnala gitmek; *at darbısa, eşek koşo darbıyt ats.* at koşa, eşek de beraberinde koşar.

darbıt- et. darbı-'dan. < *darbı-t-*.

darbız karpuz.

darça *İr.* küçük kapı, kapıcık; küçük pencere. < *İr. دریچه deriçe* (PED 517b).

darçı 1. cellât, idam işini yapan; **2.** ip üzerinde yürüyen, ip cambazı. < *dar+çı.*

darçılık ip üzerinde yürüme mesleği veya sanatı. < *darçtı+lık*.

darçin *İr. sey.* tarçın. < *İr.* دارچینی *dār-çīnī* (PED 496b).

dard *gün.* [därd] = **dart**.

dardagay (*hayvanlarla insanlar hakkında*) kocaman ve biçimsiz. < *darday-gay*.

dardak = **dardañ**.

dardakey palavracı.

dardakta- = **dardañda-**.

dardalañda- neşeli ve gamsız olmak, keyfi yerinde olmak; samimi, açık yürekli olmak; *dardalañdap köçödö cügürüp cüröt* gamsız ve neşeli bir halde sokakta koşuyor. < *dardalañ+da-*.

dardalañdat- *et.* **dardalañda-**'dan; *dardalañdatıp, elge cayıp cüröt* el âleme yayıyor. < *dardalañda-t-*.

dardañ 1. hantal, ağır kanlı, sağlıklı (veya gürbüz) (*biri*); *keñ kökürök dardañ* geniş göğüslü sağlıklı (*biri*); *kulca köödön, coon öpkö, teñelbegen bölökkö dardañ baatır ekensiñ folk.* uzun boynuzlu dağ keçisi endamınla, kalın gövdenle diğerlerine denk olmayan bir bahadırsın; *ketmen çabar balbandan, çot çabuuçu dardañdan – koyboy baarın çaldırıp folk.* bel ile kazan, kazma ile çalışan gürbüz pehlivan – hepsinin çevresini dolaşıp; **2.** salak (*akıllı olmayan, ancak fizik yapısı güçlü bahadırlar, gürbüz kırgızlar için bundan önce kullanılırdı*); ♦ *dardañbay şaka* beceriksiz, çolpa, yontulmamış, çok kaba; *dardañ küü* (veya *dardañküü*) = **dardakey**.

dardañda- 1. (*sağlıklı veya gürbüz biri hakkında*) ağır kanlı, hantal bir biçimde hareket etmek; **2.** *mec.* kendini methetmek, övünmek, yüksekten atmak, benlik taslamak; *dardañdap ele maktana beret* o sadece övünmeyi bilir; *köp ele dardañdabasañçı* sen artık çok övünme. < *dardañ+da-*.

dardañküü = **dardakey**.

darday = *bkz.* **dar I 1.**

darday- kocaman ve şişman bir görünüşe sahip olmak; çok şişmek, kabarmak; çıkmak, dışarı çıkmak, dışarı fırlamak (*kocaman bir şey hakkında*); *dardayıp cat-1* (*kocaman ve şişman hakkında*) elini kolunu açarak yatmak, sere serpe yatmak, serilmek, serilip serpilmek; **2)** *mec.* gamsızca yatmak, tasasız olmak, mesut olmak, mutlu olmak, bahtiyar olmak; *talaada akkan bulak çok, dardayıp catar*

ubak çok folk. bozkırda akan pınar yok, tasasız bir şekilde yatmaya zaman yok;
dardaygan çoñ üy kocaman ev; *içi dardayıp kööp ketiptir* karnı çok şişmiş,
 kabarmış; *üylögön çanaçtay dardaydı* şişmiş tulum gibi kabarmış.

dardayış iş. **darday-**'dan. < *darday-ı-ş.*

dardayış- işt. **darday-**'dan. < *darday-ı-ş-.*

dardayt- *et.* **darday-**'dan; *çanaçtay murdun dardaytıp folk.* (şişmiş) tulum gibi
 burnunu (*kocaman*) kabartıp; *Ümötöydü dardaytıp, colgo carıp salıptır folk.*
 Ümötöyü öfkelenendirip, kocaman yola fırlattı. < *darday-t-.*

dardes (*insanlar hakkında*) ahmak, akılsız, alık, bön, aptal.

dardıy- = **darday-**.

darek *İr.* haber, havadis; *daregi çok* onun hakkında hiçbir şey bilinmiyor; onun
 hakkında hiç haber yok; *daregi çok cogoldu* habersiz ortadan kayboldu, yok
 oldu.

dareksiz habersiz. < *darek+siz.*

dareksizdik sır olarak kalma, bilinmez kalma, bilinmezlik, karanlık kalma, kapalılık.
 < *dareksiz+dik.*

daremet *İr. sey.* gelir, kazanç, kâr. < *İr. درآمد der-āmed* (PED 507a).

darga = **dar I 1**; *toktoboy assın dargaga folk.* vakit kaybetmeden darağacına
 assınlar!

dargaçı kuz. = **darçı.**

dargat *İr. gün.* set, bent, bent kapağı. *karş. İr. درغ derg* (PED 513a).

dargazap *İr.-Ar. gün.* kızgın, hiddetli, öfkeli; *dargazap bol-* öflekenmek,
 sinirlenmek, hiddetlenmek. < *dar+gazap.*

dargek *İr.* = **bargek 1.**

dargey *İr. gün.* = **dart**; *dargeyiñde köp küydüm folk.* sana sevdalandığımda aşk
 ateşiyle yandım.

darhan = **darkan.**

darı *İr. 1.* ilaç, em, deva, ot; *darı tiydir herhangi bir ilaç sürmek*; *ayıgar oorunun*
darısı özü tabılat ats. iyileşecek hastalığın çaresi kendiliğinden bulunur; *bugu*
darı kim. potasyum iyodür; *darı-duman* veya *darı-dernek* her çeşit ilaç ve
 kocakarı ilaçları; *darı-darmek ösümdüktörü* ilaçların bitkileri; *Ulukman akenin*
darısı her derde deva; yaşamın eliksiri (*Mucize yaratıcı etkisi olan, bitki*

özlerinden elde edilmiş sihirli ilaç) (*harf.* Lokman hekim ilacı – *eski zaman bilgelerinden ve emsalsiz doğal iyileştirici bir kişi*); **2.** barut; **kara darı** kara barut; **ak darı** dumansız barut; **ok darı** cephane, mühimmat. < İr. دارو *dārū* (PED 497a).

darıçı *İr.-Kırg.* = **dariger**.

dariger, dariker, dariger, dariker, darıkeç *İr. esk.* **1.** ilaç ve kocakarı ilacı satan kişi; eczacı; **2.** hekim, otacı; **ildetke şıpaa boluuçu ayaş atañ Momuncan dariger alıp keldim, dep folk.** hastalığa şifa olacak babanın arkadaşı hekim Momuncan'ı alıp geldim, deyip; **eñ sebepker dariger, kıldattı taap algamın folk.** en usta otacıyı buldum. < *darı+ger, garı+ker, dari+ger, dari+ker, dari+keç.*

darigerlik *esk. dariger (bkz.)*'in mesleği veya durumu. < *dariger+lik.*

darık *Tal.ağ. tarık I; anın darığın aytıp berçi* bana onun (bunun) tarihini anlat; onun hakkında (veya bunun hakkında) bütün bildiklerini anlat.

darıkana *İr. esk. eczane.* < İr. داروخانه *dārū-hāne* (PED 497a).

darıkeç *bkz. dariger; darıkeçter içinde Koñurbay barat kansırap* Koñurbay otacılar içinde kan kaybediyor.

dariker *bkz. dariger.*

darıla- tedavi etmek, iyileştirmek, otamak. < *darı+la-*.

darılan- *dön. darıla-*'dan; tedavi olmak, tedaviden geçmek, tedavi altına girmek. < *darıla-n-*.

darılant- *et. darılan-*'dan; kendisini tedavi ettirmek. < *darılan-t-*.

darılanuu *iş. darılan-*'dan. < *darılan-uu.*

darılanuuçu tedavi altında bulunan. < *darılanuu+çu.*

darılat- *et. darıla-*'dan; tedavi ettirmek; *tabıptı alıp kelip, katındı darılatıp catat* hekimi getirip, kadını tedavi ettirdi. < *darıla-t-*.

darılatuu *iş. darılat-*'tan. < *darılat-uu.*

darıl-da- **1.** çatırtı, çatırdama, çıtırtı, çıtırdama çıkarmak (*örn. yırtılan kâğıt, kumaş, malzeme hakkında*); **darıldap ayrılıp ketti** çıtırtıyla yırtıldı; **2. mec.** bangır bangır bağırmak, bar bar bağırmak (*bas notalarda*); **darıldabay basıl** bağırmadan sakın dur. < *darıl+da-*.

darıldak çok ve boş konuşan adam, geveze (*kabaca ve yakışık almaz bir biçimde ifade eden*); **2. (ses hakkında)** keskin, yüksek, kaba. < *darıl-da-k.*

darıldat- *et. darıl-da-*'dan; *darıldatpay arı algıla (onu burada)* bağırtmadan öteye götürün. < *darıl-da-t-*.

darılık ilaç yapımında kullanılan; *darılıkka satıptır celmogozdun bir közün folk.*

Baba Yaga'nın bir gözünü ilaç olarak satmıştır. < *darı+lık.*

darıloo iş. *darıla-*'dan; tedavi, kür, iyileştirme, iyi etme, otama. < *darıla-oo.*

darılooçu hastaya bakan; *darılooçu vrac* hastaya bakan doktor. < *darılaoo+çu.*

darılpunun, darılfunun *Ar. esk. üniversite, yüksek eğitim kurumu (veya müessesesi).* << *Ar. دارالفنون dār-ul-funūn* (PED 496b).

darım *etn. okuyup üfleme (üfürükçülerin bir çeşit tedavisidir, hastaya ağızdan su serpmek asıl kısmını oluşturur).*

darımçı *etn. büyücü, şarlatan, üfürükçü, darım (bkz.) yöntemi ile tedavi eden; ayığaar oorumun darımçısı özü kelet ats. iyi olacak hastalığın hekimi kendi gelir (onu aramaya gerek yoktur).* < *darım+çı.*

darımda- *etn. darım (bkz.) yöntemiyle tedavi etmek.* < *darım+da-*.

darımdat- *et. darımda-*'dan; *biröönü cılan çaksa ce tişi oorusa, al Oruzbaydı çakırtıp darımdatat* birini yılan soksa veya birinin dişi ağrısa, o Oruzbay'ı çağırıp tedavi ettiriyorlar. < *darımda-t-*.

darıs *Ar. esk. ders; darıs oku-* 1) dersine çalışmak, dersini hazırlamak; 2) öğrenmek; okumak (yüksekokulda). << *Ar. درس ders* (PED 512a).

darıskana *Ar.-İr. esk. medrese (okuma, konferans için).* << *Ar.-İr. خانه درس ders-hāne* (PED 512b).

darıya I İr. 1. nehir, çay, ırmak (*büyük*); **2. folk.** nehir, çay, ırmak; deniz. < *İr. دریا deryā* (PED 516b).

darıya II gün. = **temir komuz** (*bkz. komuz*); *darıya kak-* kopuz çalmak; *darıya kagıp oynoyttor* kopuz çalıp eğlenecekler.

darig; o, dariga! *bkz. o III.*

dariger, dariker = **darıger.**

darıya gün. = **darıya II.**

darkan (*destanda*) demirci (*o silah ustasıdır ki; Türk ve Moğol halklarının ordusunda yüksek bir değerde bulunan uzmanlık alanıdır; demirciler ve silah ustaları başka imtiyazlardan faydalanırlar; buradan eski Rus "tarkan", "tarkan belgesi"*); *kıldıñ bele kılıçtı, darkan? soktuñ, bele soottu, darkan? folk.*

kılıç yaptın mı demirci? zırh dövdün mü demirci?; **2. mec.** sayın, saygıdeğer, muhterem, değerli, namlı, şanlı; **“ak cibekten eştirip, arkan kılām”, deyt edeñ; “az gana kırgız eliñdi darkan kılām” deyt edeñ folk. gün.** “beyaz ipeği eğirip, urgan yapacağım” diye söyledin; “sayıca az Kırgız halkını namlı yapacağım” diye söyledin; **eliñdin bolgun darkanı folk. kuz.** halkının içerisinde saygıdeğer ol; **keçee – cetim, bir kırgızdın balası, bugün – darkan, tuugan eldin balası ş. gece (sen)** yetim, bir kırgızın çocuğu, bugün (*sen*) namlı, doğan halkın çocuğu; **çoñ Manastın tuşunda, darkan öskön can ele folk.** ulu, büyük Manas zamanında, onurlu bir biçimde büyümüş biriymiş; **adırında arkar köp, adamında darkan köp folk.** tepelerde uzun boynuzlu dağ keçisi çok, halkın içinde namlı, saygıdeğer insan çok. *krş.* KKal. **darqan**; Tuv. **darğan** [ESTYa 151].

darker *İr. gün.* gerekli, lüzumlu, lazım. < *İr.* درکار **der kār** (PED 513b).

darkıl-da- = **darkıra-**.

darkıldak = **darkıraak**.

darkıra- yüksek sesle ve kaba bir biçimde konuşmak, bağırarak, haykırmak, ortalığı velveleye vermek, yaygara koparmak.

darkıraak, darkırak bağırarak; şamatacı, velvelecisi, yaygaracı; çok ve boş konuşan adam, geveze. < **darkıra-k**.

darköy *İr. din.* büyük salonlar, saraylar, köşkler, görkemli (veya ihtişamlı) binalar.

darman *İr.* derman, güç, kuvvet, mecal, takat; **mende cektur eç derman ş.** dermansızım, bende hiç derman yoktur; **darmanım ketip turat** dermanım kalmadı; ◇ **darı-darman bkz. darı.** < *İr.* درمان **dermān** (PED 514a).

darmanduu güçlü, kuvvetli. < **darman+duu**.

darman-sız dermansız, güçsüz, kuvvetsiz. < **darman+sız**.

darman-sızdık dermansızlık, güçsüzlük, kuvvetsizlik. < **darman-sız+dık**.

darmaş *gün.* ahmak, akılsız, alık, aptal, bön, budala.

darmek **darı-darmek** ikilemesinde karşılaşılr, tek başına kullanılmaz.

darmekçi *etn.* hekim, otacı. < **darmek+çi**.

darmıyan *İr. gün.* [**därmiyän**] savunan, savunucu, aracı. < *İr.* درمیان **der miyān** (PED 514a).

daroo çabucak, süratle, hızla, seri bir biçimde, çabuk, hızlı, bir anda, şıp diye, az zamanda.

darpoz *İr.* = **darçı**.

darra *İr. tar.* kalın kamçı (*Kokan hanlığı zamanında askerler için beden cezası*). < *İr.* دره **durre** (PED 516a).

dars = **darıs**.

dart *İr.* hastalık; dert, acı, gam, keder, ıstırap, tasa, üzüntü, elem, hüzn; **oorugan dart basıldı** ağrısı kesildi; **közdö caş, köküröktö dart** gözde yaş, yürekte dert; **köküröktü dart aldı folk.** yüreğini bir acı kapladı, göğsünü dert aldı; **özünün carıñ bo(l)voso, birövnün carı başka dart folk. gün.** kendi yârin olmazsa, başkasının yâri başa derttir; **eki miñ kança at ele, eldin bayge dartı ele folk.** iki bin kadar at, halkın beye karşı derdi oldu; **dartı sar** (veya **dartı sar**) atlatılan (veya savuşturulan) bela (*harf.* baş ağrısı); ♦ **dart ele oşol kitepte kaldı!** niye takıldın ki bu kitaba, boşversene! < *İr.* درد **derd** (PED 510b).

dartı sar = **dartı sar** (*bkz.* **dart**).

dartta- hasta olmak, hastalanmak, rahatsız olmak, rahatsızlanmak; gamlanmak, hüznlenmek, kederlenmek, üzülmek. < **dart+ta-**.

darttan- dön. **dartta-**'dan, = **dartta-**.

darttikem = **dattikem**.

darttuu hasta; elemli, efkârlı, gamlı, kederli. < **dart+tuu**.

darviş *İr. gün.* derviş. < *İr.* درویش **dervîş** (PED 516a).

darzan *İr. gün.:* **darzan ur-** titremek, kıpırdamak; korkmak, telaşa düşmek; **darzan urat cürögüm folk.** yüreğim güçlü bir şekilde titriyor. < *İr.* لرزان **lerzân** (PED 1120b).

das *Rus. gün.* 1. saplı, büyük metal tabak; 2. tas, leğen (*çamaşır yıkamak için*).

daseri *İr. Tal.ağ. esk.* üç pud (*kuru şeylere mahsus-hacim ölçüleri*); **üç daseri** dokuz pud.

dası- alışkanlık kazanmak, beceri kazanmak, eli yatmak; **dasıbagan** deneyimsiz, tecrübesiz, acemi, acemisi olma; **dasıgan corgo** terbiye edilmiş, acemi olmayan rahvan (at).

dasmal *İr.* küçük mendil, mendil. < *İr.* دستمال **dest-mâl** (PED 524b).

dasmiya *İr.* kapital, anapara, sermaye. < *İr.* دستمایه **dest-māye** (PED 524b).

dastan *İr.* 1. destan, kahramanlık menkıbesi, epope; **ayta berse, comogu – ar biröönün bir dastan** onlardan her birinin destanını anlatırsa; 2. destan

(folklorde – çok sanatkarane, şiir şeklinde yazılmış eser, şiir); **dalay elge taralgan Tokoñdun aytkan dastanı** folk. Toko'nun (yani Toktogul ile ilgili) söylenen destanı halk içerisinde yayılmış; ◇ **Üröstöm dastan** efsanevi bahadırların isimleri (bir tanesinin ismi Zalya, İran destanının babası “Şah-Nâme” destanı). < İr. داستان **dāstān** (PED 497b).

dastanıya Rus. kon. sorgu, sual; inceleme; soruşturma, tahkikat (adli mahkeme).

dastanıyala- kon. sorgulamak, tahkikat yapmak. < **dastanıya+la-**.

dastanıyalat- et. **dastanıyala-**'dan. < **dastanıyala-t-**.

dastar İr. sey. sarık; sarık şeklinde kadın başlığı, türban. < İr. دستار **destār** (PED 521b).

dastarbaş İr.-Kırg. gün. binbiryaprakotu, civanperçemi (bitki). < **dastar+baş**.

dastarkan = **dastorkon**; **dastarkan salış** Art. etn. damadın gelenleri ve onun arkadaşlarını gelinin evinde düğün geleneğine göre ağırlama (kadınlar ağırlarlar).

dastorkon İr. 1. masa örtüsü; sofrası; 2. yemeklerle donanmış masa; ◇ **dastorkonu kenen kişi** konuksever kişi; **ak dastorkondu attap** ekmek-tuza saygı göstermeyip, ekmek-tuzu aşağılayıp; **nasipke tolgon ırıs dastorkonunday** (toprak, ev hakkında) her nimet tıka basa dolu; **cayıl dastorkon** üzerinde çok nefis ve çeşitli yiyecekler bulunan sihirli masa örtüsü (hikāyede); **“tol, dastorkon, tol!” deseñ, düyüm tamaktın barı tolot da kalat** “dol, (sihirli) masa örtüsü dol” desen, her türlü yemekten dolar da artar. < İr. دستارخوان **destār-hān** (PED 522b).

daş I İr. (veya **daş kazan**) büyük kazan (şölende yemek hazırlamak için kullanılan); **ak boz bee soydurup, daş kazaña saldırdı** folk. beyaz kısırak kestirerek, kocaman kazana koydurdu. < İr. داس **dās** (PED 497b).

daş II İr. (veya **daşt** veya **daşti biyaban**) çöl, sahra; ıssız, boş yer. < İr. دشت **deşt** (PED 526a).

daş III İr. gün. = **dölvölöñ**.

daşt bkz. **daş II**.

dat I pas, pas renginde (madenlerde, metallerde, bitkilerde); **dat baskan** veya **dat aglan** paslanmış, paslı, pas tutmuş; **ustalardan dat kalat, moldolordon kat kalat** ats. ustalardan (demircilerden) pas kalır (yani maden, metal ürünleri), okur yazarlardan eser, yazı kalır; **kulagina cugumduu kök temirdin datınday** ř. (harf.

kulağına) yapışmış demirin pası gibi; *dat küçösö, dan aldırbayt* pas çoğalırsa, tane olgunlaşmaz; ◇ *cürökkö kalçu dat* unutulmaz üzüntü, kaçınılmaz acı. < ET 2 *tat (?d-)* (ED 449b).

dat II *İr.* şikayet, sızlanma, yakınma; iddaa, istek, talep; *huk. esk.* başvuru; istinaf; *baybiçe ayran-tañ bay Cakiptın datına folk. baybiçe* (bkz.) Yakup Bey'in şikayetine şaşırdı; *sizge dat bar* (benim) sizden bir isteğim var; *datñdı ayt* şikayetini söyle, isteğini anlat; *datñ ötpös* şikayetin geçersiz, hareket hakkın yok. < *İr.* داد *dād* (PED 494b).

data tarih; *danktuu data* şanlı tarih.

datka *İr. tar.* датка⁶⁹ (datka) (*Hokand ve Buhara hanlıklarında verilen yüksek bir ünvanıdır; devrim öncesi bazı araştırma uzmanlarıyla albay rütbesi denk sayılıyordu; datkanın yükümlülüklerinden biri de tebaaya belirli bir bölgede hanın isteklerini duyurmaktır; Hokand hanlığının Rusya'ya birleştirilme aşmasında Kırgızların Alay bölgesinde datka ünvanıyla Kırgızları yöneten Kırgız bayan*).

datkalık tar. **datka**'nın (bkz.) görevi veya durumu. < *datka+luk*.

datpayrat *İr.* haykırış, feryat, çığlık, bağırma, bağırıtı.

datta- 1. yardım istemek; imdat istemek; 2. şikayet etmek, şikayetçi olmak; sızlanmak, yakınmak; *huk. esk.* istinaf davası açmak. < *dat+ta-*.

dattan- dön. **datta-**'dan; 1. yardıma istemek; imdat istemek; 2. şikayet etmek, şikayetçi olmak; sızlanmak, yakınmak. < *datta-n-*.

dattanuu iş. **dattan-**'dan; 1. yardıma çağırma, yardım isteme; 2. şikayet etme; *huk. esk.* istinaf davası açma; *dattanuu knigası* şikayet defteri. < *dattan-uu*.

dattanuuçu huk. şikayetçi, şikayette bulunan, davacı. < *dattanuu+çu*.

dattekem, dattikem *İr.* 1. şans oyununda kumarbazın kullandığı ifadedir, örn. *zar atma esnasında; Rusça mükemmel bir şekilde "canım, hadi yavrum!" ifadelerini kullanırlar; 2. zar oyunu*.

dattoo iş. **datta-**'dan; 1. yardıma çağırma, yardım isteme; 2. şikayet, sızlanma, yakınma; *huk. esk.* başvuru; istinaf. < *datta-oo*.

dattuu I paslı, pas tutmuş, paslanmış. < *dat+tuu*.

dattuu II 1. şikayeti, sızlanmayı içeren; *dattuu arız* bkz. *arız*; 2. hüznü, elemli, kederli, dertli. < *dat+tuu*.

davaan = daban.

dayar *Ar.* hazır; hazırlanmış; **dayar bol-** hazır olmak; **dayar kıl-** hazırlamak; **küyöö kelse, kız dayar ats.** güvey gelse, (*bizim*) kız hazır. << *Ar.* طيار **teyār** (PED 340a).

dayarda- hazırlamak, hazırlık yapmak; sağlamak, tedarik etmek, temin etmek. < **dayar+da-**.

dayardal- ed. **dayarda-**'dan; hazırlanmış olmak, temin edilmiş olmak; hazırlanmak, hazırlık yapmak; tedarik edilmek. < **dayarda-l-**.

dayardaluu iş. **dayardal-**'dan; **dayardaluu tiyiş** önceden hazırlanılmış, temin edilmiş olmalı. < **dayardal-uu.**

dayardan- dön. **dayarda-**'dan; hazırlanmak. < **dayarda-n-**.

dayardanıl- dön. **dayardan-**'dan; hazırlanılmış, hazırlanmış olmak; temin edilmiş, tedarik edilmiş olmak. < **dayardan-ı-l-**.

dayardanu iş. **dayardan-**'dan; hazırlık; hazırlama; hazırlanma (*bir şeye kendini*). < **dayardan-uu.**

dayardat- et. **dayarda-**'dan. < **dayarda-t-**.

dayardık hazırlık; hazırlama; hazırlanma; hazır olma; **dayardık kör-** bir şeye hazırlık yapmak. < **dayar+dık.**

dayardoo iş. **dayarda-**'dan; hazırlık, hazırlama; hazırlanma; devlet (erzak) alımları; tedarik; **dayardoo uyumdarı** satın alma teşkilatı (veya komisyonu); **kayra dayardoo** mesleği geliştirme, mesleği mükemmelleştirme (*uzmanlık*). < **dayarda-oo.**

dayardooçu (*stoklanacak erzak vs. alımı ile uğraşan*) devlet satın alma komisyonu üyesi. < **dayardoo+çu.**

dayardooçuluk soy. **dayardooçu-**'dan; **dayardooçuluk kızmat** devlet (erzak) alım işi (hizmeti); devlet satın alma komisyonu üyesinin hizmeti. < **dayardooçu+luk.**

dayarla- = dayarda-.

daydi *İr. gün.* [däydi] serseri, avare, ipsiz, edepsiz, külhanbeyi, kopuk; gezmeyi çok seven, seyahat delisi.

dayım, dayıma *Ar.* her zaman, daima, devamlı, her vakit, hep; **ar dayımdan bir dayım folk.** 1) her zaman ve devamlı; **dayıma iştööçü komissiya** değişmez komisyon; **dayım dayar!** daima hazır!; 2) *olumsuz tabirlerde* asla, hiç, hiçbir

zaman; *ar dayımdan, bir dayım kayratıñdı koyboysuñ folk.* sen hiçbir zaman heyecanını, gayretini yitirmiyorsun. << Ar. دائم *dā'im* (PED 502b).

dayım Ar. (iyz. ile sıklıkla ı eki düşer: **daynı, daynıñ** vs.) **1.** bilinen, tanınan, tanınmış, muayyen, belirli, belli başlı; tayin edilen, kararlaştırılan; *bizge dayın* bizce biliniyor; bu bize göre kuşkusuzdur, şüphe yoktur; *dayını uguldu* onun hakkında haber duyuldu; onun hakkında haber alınmaya başlandı; *dayını çok* bilinmez, belirsiz, meçhul; bilinmiyor, belli değildir, meçhuldür; belirsizce; onun hakkında hiçbir bilgi kesin değildir; *eç nersenin dayını çok* hiçbir şey bilinmiyor, hiçbir şey tayin edilmez; *dayının taptırbay ketti* onun hakkında hiçbir haber yok, habersiz gitti; *ölsöñ da, daynıñ çigarba duşmandın aldoo tiline folk.* ölsen bile, düşmanın diline sır verme; *añ-tañ boldu Kudake Akberdinin daynına folk.* Akberdinin haberine Kudake şaştı kaldı; **2.** asıl, nesil; *balam, uraanıñ kim, daynıñ kim? folk.* çocuğum, senin *uraan*'ın (bkz.) kim, neslin kim?; *ata-babañ, ayılñdı, aytıp berçi, kulunum, arı tübü daynıñdı folk.* canım (bkz. *kulun 2*), aslını, köyünü, önceki neslini söyle; *kim degen karıya bolosuz, dayınıñızdı ayta ketiñiz!* yaşlanacaksınız, (kimsiniz ve nesiniz) anlatınız! << Ar. تعيين *ta'yīn* (PED 310b).

dayında- **1.** bilmek, öğrenmek, anlamak, araştırmak, tespit etmek, bulmak, kestirmek; kararlaştırmak, tayin etmek, atamak; **2.** hazırlamak, yapmak. < *dayın+da-*.

dayındal- *ed.* **dayında-**'dan; **1.** açıklığa kavuşmak, anlaşılma, ortaya çıkmak, belli olmak, belirlemek; tayin edilmek, atanmak; **2.** hazırlanma, yapılma. < *dayında-l-*.

dayındaş- *işt.* **dayında-**'dan. < *dayında-ş-*.

dayındat- *et.* **dayında-**'dan; *şeker, şerbet, şirin aş dayındatıp berdirip folk.* şeker, şerbet ve tatlı hazırlatıp, verdirip; *baktın kölökösünön cay dayındattım* bahçenin gölgesinde yer hazırlattım. < *dayında-t-*.

dayındoo iş. **dayında-**'dan; **1.** anlaşılma, öğrenilme, araştırılma, belirleme, kestirme; kararlaştırma, tayin (etme), atama; *naçalnik kılıp dayındoo* başkanın vazifesine tayin etme; **2.** hazırlık; hazırlama, hazırlanma; yapma, yapılma. < *dayında-oo*.

dayınduu açık, belli, belirli, muayyen; önceden tayin edilen, evvelden tespit edilen, önceden anlaşılmış olan; *dayınduu cerge bekitti* önceden tespit edilen yere gizlendi. < *dayın+duu*.

dayınsız bilinmeyen, bilinmez, belirsiz, meçhul; *dayınsız kişi* meçhul insan. < *dayın+sız*.

dayırı- bkz. **dayrı-**.

dayis *İr. gün. [däyis]* kötü, canı; alçak, soysuz, namussuz. *karş. Ar. ديوث deyyūs* (PED 555b).

dayn bkz. **dayın**.

dayra = **darıya I**; *dayra bolsoñ – keçirgin, daban bolsoñ – ötkörgün yalvarma* nehir olsan geçilmesine izin ver, geçit olsan geçir.

dayrı- 1. kanatlarını açmak; uçmayı öğrenmek; *kuş dayrıyt (yavru)* kuş (kuvvetini harekete geçirerek, daldan dala) uçuyor; *dayrıp uç-* birden havalanmak, hızlı yükselmek; 2. *mec.* teşebbüs etmek, teşebbüste bulunmak, yeltenmek, can atmak, içi gitmek; sona ermek, kesilmek, bitmek; *koy dese, bolboy, dayrıy beret* anlaşılmaya bakmadan yeniden sona erdirmeye yeltenir.

dayrı- *et. dayrı-*’dan. < *dayrı-t-*.

de- 1. söylemek, demek; *emne dediñ?* ne dedin?; *“öl” dese – ölüp, “tiril” dese – tirilgen* itiraz etmeden herşeyi yaptı (*harf.* “öl” dese ölüp, “diril” dese dirilmişti); *“akılduu” dese – akılduu, “çıyrak” dese – çıyrak* akıllı dese akıllı, becerikli dese becerikli; *“deyin” deseñ* söylemek mümkün, fakat...; bildiğiniz gibi söylediği...; söyleyecektim ama...; *“maa” deseñ* bana kalırsa, bana gelince; benim isteklerimin hatırı sayılırsa; *“maa” deseñ-baarıbzıdı, “maa” debeseñ – biribizdi ber folk.* bana kalırsa hepsini bize ver, bana kalmazsa bizden birine ver; *deyli* söyleyelim; örneğin, örnek alalım; *“a” deerge aldarı, but şiltöögö şayları kalbay* onların “ah” demeye bile güçleri kalmamış, ayakarını hareket ettirebilecek güçleri yok (*yani onlar tamamen kuvvetten düşmüşler*); *“a” dep, aytar al ketti, çekeden kara kan ketti folk.* “ah” deyip, kuvvetini yitirdi, şakaktan koyu kan aktı; *munday degen* böyle söyledi; 2. ad vermek, adlandırmak, isim vermek, demek; adlandırılmak, denmek, denilmek; adı olmak; *degen* denen, denilen, isimli, adlı, adlandırılan, falan, filanca (*genellikle dinleyicilerce o zamana kadar bilinmeyen bir şey isimlendirildiğinde veya hayret, hoşnutsuzluk ifadelerinde*

kullanılır); **“yenot” degen aybay** rakun (adı verilen) hayvan; **“üç kün” degende Ürümçü degen şaarga kırıştı** üç gün geçtikten sonra Ürümçü denilen şehre girdiler; **Oş degen şaarda** Oş denilen şehirde; **bul “emne” degen kep!** bu nasıl söz!; bu da ne demek; **“adam” degen adam da** adam denilen adam da (*kendine özgü bütün zayıf noktalarıyla*); **“alamın” degendey kıldı** alayım demiş gibi, almak istermiş gibi; **3. düşünmek**; amaç, niyet sahibi olmak; **“aytayın” degenderimdi ayta albay kaldım** söylemek istediklerimi söyleyemedim; **“aytayın” degenim** söylemek istediklerim; **“aytayın” degenim uşul** söylemek istediğimin (*hepsi*) bu; **surayınçı degen pikir oyuna da kelgeni çok** sor deyince aklına bir fikir gelmedi; **maga degen** benim için ayrılan; benim tarafıma yönelen; **maga degen camandıktarı** onların bana yönelen kötülükleri; **“emne” dep keldiñ?** ne için geldin?; **“okuymun” dep keldim** okumak, öğrenmek için geldim; **biz “attanalı” dep catkanda** biz atlara binmeye niyetlendiğimizde; **kün cakşı boloyun dep atat** hava iyi olacağı benziyor; **degenine cetiştı** söylediğini gerçekleştirdi; **degenin kıldı** söylediğini elde etmeye çalıştı; **baray desem, butum ooruyt** gitmek isterdim, fakat ayaklarım ağrıyor; **şamal bastayın dedi** rüzgâr dinmek istiyor, dinmeye başlıyor; **4. dey şekli birleşik fiillerin önüne gelerek oluşturulur, al-, ber-, kal-, koy-, kör-, sal-, tur-, tüş- fiilleri ile birleşik fiil oluşturur; dey algan çok** söyleyemedi; **bilbeseñ da, “bilemin” dey ber** bilmesen bile “biliyorum” deyiver; **“kelemin” dey koy** geliyorum deyiver (*ricadan farklı*); **“bügün kelet” dey kör** bugün gelecek söyle (*ısrardan farklı*); **“beremin” dey tur** veriyorum deyiver (*bahaneyle kurtulmak amacıyla*); **bir deme dey otur** bir şey söyle (*ne susuyorsun?*); **“kelemin” dey saldı** geliyorum deyiverdi (*hiçbir neden yokken, onun hakkında düşünmeden*); **“beremin” dey turçu** veriyorum deyiver (*avutmak amacıyla*); **“çok boldu” dey ber** yemek ziyan oldu; **“men” dey turgan bolsoñ** bana saygı gösterirsen; bana itibar edersen; benim hatırıma sayarsan; **5. yansımalarda tüş- (bkz. tüş-) fiili ile birleşir**; **6. geçmiş zamanda alışılmışlık bildiren -çu şekliyle ifade edilir; deçü veya deçü ele** öyle söylediler, öyle kabul edilmiş bir şekilde konuştular; **◊ dese! veya deseñ!** öyle mi!, işte! (*daha çok iyi karşılamama, tasvip etmeme ifadesiyle*); **ay, “sen akmak” dese!** işte sen tam bir ahmaksın!; **oy, “it” dese!** oy, dişi domuz (*harf. köpek*)!; **“aram” dese** alçak, pis adamın teki!; **“ataganat” deseñ** ne yazık!, yazıklar olsun!, çok yazık!, eyvah!;

oy, “sır bilgi” dese! oy, gözü açığa bak sen!; “ooy” deseñçi, al kündör esten çıkpayt! ah söyleyeyim, o günler hatırımdan çıkmıyor!; “emnege” deseñ veya “nege” deseñ işte onun için, bu nedenle, bu yüzden; “al gana” deysiñbi sadece bunu mu düşünüyorsun?; bu daha hepsi değil, bitmedi; “eñ köp” degende olsa olsa, en fazla, en çok, nihayet, maksimum; “eñ köp” degende beş kün en fazla beş gün; beş günden fazla değil; “eñ az” degende en az, en aşağı, en azından; “on kün” degende on gün geçer geçmez; “eñ cok” degende en kötüsü, en kötü halde, en az, en aşağı, en azından, minumum; a degende (veya adegende) veya (çok kuvvetlendirmeye) a degende ele (veya adegende ele) 1) -ır, -ırmaz; herşeyden önce, evvel emirde, ilk önce; adegende ele mına mınday suroo berdi herşeyden önce böyle bir soru yöneltti; 2) hiç yoktan, durup dururken, gerekçesiz, sebepsiz yere; degen menen ne dense densin; öyle olmasına öyle, ama (veya fakat)...; yine de; biröönün degeni menen başkasının emri ile, başkasının emri üzerine; başkasının düdüğü altında; ...debey hesaba katmadan; kün, tün debey veya kün, tün debesten gece ve gündüz demeden, gece gündüz; caş, karı debey hem gençler hem ihtiyarlar; a degiçe (veya adegiçe) göz açıp kapayıncaya kadar...; hemen, derhal, çarçabuk (önemli bir anda); şıp diye, hemen; adegiçe ber caktan Aşırake keldi şimdi şu taraftan Aşırake geldi; ana-mına degende (veya degiçe) cönöy turgan ubakıt kelip kaldı göz açıp kapayıncaya kadar yola çıkma zamanı geldi; a dep (veya adep) veya (daha kesin olarak) a dep ele (a degende veya a degende ele’ye yakın anlamda; sadece üşlup farkı) -ır, -ırmaz, hemen, anında; a dep kelgenimde ben ilk kez geldiğimde; a dep şaar mektebine kelgenden beri ben ilk kez şehir mektebine geldiğimden beri; a dep algan kezinde o alır almaz; a dep ele körgöndö ilk bakışta; adep ır cıgara baştaganda şiir yazmaya başlar başlamaz; a dep baştalışında ilk başta, başlangıçta. < ET té:- (dé:-) (ED 433b).

debattar müzakereler, görüşmeler; tartışmalar, münakaşalar.

debder I = depter.

debder II = kepkir.

debet gider, verecek; *debet, kreditin taktap* gideri noktası noktasına hesapla.

debilge bkz. **demilge.**

debilgele- bkz. **demilgele-.**

dedek: *dedek bolup cür-* veya *dedek ur-* büyük çaba göstermek (veya harcamak), çok çabalamak, gayret göstermek; *bütün işterge calgız özü debek bolup cüröt* bütün işlere yalnız kendisi çabalayıp koşturdu.

dedekte: *dedektep kaç-* çok hızlı bir şekilde kaçmak.

dedil *İr.* enerjik, güçlü, kuvvetli, aktif, *bir şeyi* enerjik bir biçimde elde etmeye çalışan, gayretli; *dedil bolup cüröt* çok çaba gösteriyor, büyük bir istekle çabalıyor.

dedir- *et. de-*'den, = **degiz-**; *kıl dedirmeyinçe kulbayt* yap demedikçe yapmıyor; kendi çabasıyla (*hiçbirşey*) yapmıyor; *dedirbey barat* emretmeden gidecek ; ♦ *balp dedire sügünüp, kulk dedire cuttu ele folk.* aç gözlülükle yakalayarak yuttu; *"a" dedirbey* şu anda, hemen, derhal, çarçabuk; *"a" dedirbey, Acekeñ ayturbastan bilgeni folk.* *"a"* (söyleyinceye kadar beklemeden) demeden, Aceke sezdi; *kañ dedire sal-* ses çıkararak vurmak (örn. *başa, kafaya*). < *de-dir-* < ET *té:tür-* (*d-*) (ED 459b).

dedirt- *et. edir-*'den; *kaçkın katın dedirtip, o kудay, başıma salba sonundu folk.* kaçak kadın dedirtip, aman yarabbi, başıma dert açma. < *dedir-t-*.

dee = **degi**; *öz bilgenin dee berbes* kendi bildiğinden geri adım atmadı; o herşeyi istediği gibi yapar.

deel- = **del-**; *deelgen* denilmiş, söylenmiş.

deene = **dene**.

deer 1. *şuur, bilinç; akıl; düşünce, fikir; dalaylardin deerinde bar* birçoğunun düşüncesinde var, (*bu hususta*) birçokları düşünüyor; *deerinde cok bolgondon kiyin aytkan menen baydasız* mademki o doğuştan akılsızdır, ne kadar söyleyen faydasız; **2.** *yetenek, kabiliyet; deerı cok, kantip okuyt?* kabiliyeti yok, nasıl öğrenecek?

deerlik 1. *hemen hemen, neredeyse, yaklaşık (olarak), söylenebilir, denilebilir; cok deerlik* yok denilebilir (*öyle çok değil*); *toluk deerlik kamsız* tümüyle endişesiz denilebilir; **2.** *gereken derecede; çok, oldukça, çok daha; büyük ölçüde; bul cumuş deerlik daracada colgo koyulbay catat* bu iş gereken derecede yoluna koyulmamış; *sabaktarınan cetişpööçülördün sanı deerlik azaydı* başarısız (*öğrencilerin*) sayısı büyük ölçüde azaldı. < *de-er+lik*.

degde- şiddetle arzu etmek, *bir şey için* yanıp tutuşmak, çok istemek; *okuuga degdep kaldım* okuma, öğrenme arzusu ile tutuştum; *bul Almambet kelgeni kazaktın curtu degdeni folk. (bahadır)* Almambet geldiğinde kazak halkı (*onu görmek için*) yanıp tutuşuyordu. < **deg+de-**.

degdeç gün. bağırma, bağırıtı; gürültü, patırtı, endişe, panik, telaş.

degdel- dön. **degde-**'den; *köñül degdelet* gönül arzu ile yanıyor. < **degde-l-**.

degdeñ: *degdeñ-degdeñ et-* = *degdeñde-*.

degdeñde- hızlı hızlı, şaşkın hareketler yapmak; *el kamap kalsa sırtıñdan, şaşıp cürbö, degdeñdep folk.* insanlar sarıp sarmalasa çevreni, şaşkın hareketler yapma. < **degdeñ+de-**.

degdeñdet- et. **degdeñde-**'den; *anı degdeñdetip süyröp keldi* onu arkasından iterek sürüklediler; onu zorla sürüklediler; *eköönü teñ tokmaktun aldına alışıp, degdeñdetip cetelep olturuşup* ikisini sopanın önüne denk getirtip ittirdi. < **dendeñde-t-**.

degdeş- işt. **degde-**'den; *tamaşanı körüügö degdeşip, tegerektegi ayıldardın el köp keldi* eğlenceyi görmeyi arzu edip, çevre köylerden çok kişi geldi. < **degde-ş-**.

degdet- et. **degde-**'den; şiddetli arzu uyandırmak; *cürök degdet* veya *köñül degdet-* arzu, istek uyandırmak; *cürögömdü degdetip, cürölü deysiñ kalıspay folk.* yüreğimi arzu ile uyandırıp "ayrılmaz olalım" diyorsun. < **degde-t-**.

degee zıpkın.

degele (**degi ele;** bkz. **degi, ele I**) *degele katuu süyünüp* aşırı sevinerek; öyle sevindi ki...

degendik soy. **de-**'den; *bul adat ululardı kadırlaboo degendikke catat* bu alışkanlık büyükleri saymamak, onlara hürmet etmemek olarak adlandırılıyor. < **de-gen+dik.**

degene = çara I 1.

degensi-: *degensip* -mış gibi, sanki, yani, âdeta, farzedip, sanıp, ihtimal verip; *"tuup aldım" degensip, balanı bizden talaşpa folk.* onu (*kendin*) doğurmuş gibi bir iddiada bulunma. < **de-gen+si-**.

degi mutlaka, kesin olarak, hiç, tam olarak, kesinlikle, tamamen; *degi kördüñbü!* hiç gördün mü!; *degi aytıñızçı!* veya *aytıñızçı degi!* söyleyiniz mutlaka!; *degi emine bolso da* her ne pahasına olursa olsun; *degi oyunda bir deme barbı?* kafanda

herhangi bir fikir var mı?; *degi uşunday bolso dagı* öyle bile olsa; bin kez olsa bile, fakat...; *çıkçı, degi!* hadi, çık artık!; *degi sen süylöböçü!* konuşmayı kes!, sus!; *sen, degi, kaçan dayar bolosuñ!* ne zaman hazır olacaksın (*nihayet*)!; *degi kızıık* çok eğlendirici, öyle eğlendirici ki; *degi aytkanıñ kelsin!* isteğin yerine gelsin!; *degi carabayt* kesinlikle işe yaramaz.

degiñki: *degiñkisin ayt-* herhangi bir art düşünce olmadan, basitçe söylemek; *ürpöygönüm dale çok, birook degiñkisin aytam da* çok kızmış değilim, bununla birlikte bir art düşüncem olmadan söylüyorum. < *de-gi+ñ-ki*.

degirmen *Tal.ağ.* = **tegirmen**.

degiz- *et. de-*'den, = **dedir-**; *baylık emne degizbeyt, çokçuluk emne cegizbeyt!* ş. zenginlik ne dedirmez, fakirlik ne yedirmez!; *kursaktan çıkkın balamdı, kuday, biröönün uulu degizdiñ folk.* (benim) karından çıkan çocuğumu, tanrı, başkasının oğlu dedirdin; *tamaktı birge cep-içtik, bizdi körgön duşmanga egiz çoro degizdik folk.* birlikte yiyip içtik, bizi gören düşmana ikiz yiğit dedirdik (*kendi öyle buyurdu*); ♦ *kılt degizip cut-* lıkır lıkır yutmak; *kılt degizip suu cutpay, kırt degizip çöp çalbay folk.* lıkırdatmadan suyu yuttu, çıtırdatmadan otu yoldu (*yani ne suyu içti, ne otu yoldu*); *kañ degize çap-* çinlatarak vurmak, ses çıkararak vurmak; *attu başka kañ degize çaap cibergen* atın başına sesi işitilen kamçıyı şaklatıp vurmuştu. < *de-giz-*.

degradatsiya rütbe indirimi, tenzili rütbe; geriletme, geri itme.

dek: *dek-dek kesik kesik çıkan yansıma ses;* *kıymılsız catkan tıñşap Müzüretbek, zırp ete et cürögü sogup “dek-dek”* ş. Müzüretbek, kalbinin “tak tak” atışını hareketsiz yatar vaziyette inlemiş; *negedir, etim çımır, tamır dek-dek* ş. nedense vücudum karıncalanıyor, nabız da hızlı atıyor, gerginleşiyorum.

dekabr aralık ayı, aralık.

dekabrist *dekabrist*⁷⁰.

dekada on gün, on günlük süre.

dekan dekan, fakülte başkanı.

deke *İr.:* *deke-duka* korku, titreme, ürperti; heyecan, telaş; kuvvetli arzu, güçlü istek; *deke-duka bolup cüröt* telaşlanıp, sabırsızlıkla bekliyor. *karş. İr. دغدغه dagdaga* (PED 528a).

dekebir *kon.* = **dekabr**.

deket *kon.* = **dekada**.

deki- tehdit etmek, korkutmak, ürkütmek, yıldırmak, göz dağı vermek, gözünü korkutmak.

dekilde- sabırsızlanmak, içi içine sığmamak; *“al kaçan kelet” dep, dekildep turduk* onun gelmesini sabırsızlıkla bekledik; **2.** *bir şeyi aceleyle yapmak; acele davranmak, acele etmek; çabuk davranmak; cöö dekildep, gazeta taşıyt* koşarak (*hızlı, aceleyle*) gazete dağıtıyor. < **dekil+de-**.

dekildet- *et.* **dekilde-**’den; *“kitepti ciber” dep, dekildete beret* kitabı gönder diye hep acele ettiriyor. < **dekilde-t-**.

dekiret *kon.* = **dekret**.

deklaratsiya deklarasyon, beyanname; beyan, açıklama, ifade; demeç.

dekret irade, ferman; yasa, kanun; kararname.

del = **dal IV**; **del boldu** şaşkına döndü (*büsbütün kuvvetten düştü*); **del kıldı** şaşkına çevirdi, sersemletti; **başı del** tamamen şaşırdı; çılgına döndü, deliye döndü; *uşunça köönüm karañğı, ukkandın başı del bolot folk.* şuncacık gönlüm üzgün, (*hatta*) (*bunun hakkında*) duyduklarından deliye döndü; **küyütkö başın del kılıp, künügö ıylap kakşangan folk.** kederden çılgına döndü, her gün hüngür hüngür ağlıyor; **del ooru** hafif delilik, çılgınlık, aklın bunaması; **del ooru tiygen emedey, degdep Seytek col tartıp** Seytek, (*çabucak görmek*) arzusuyla aklını oynatmış gibi yola koyuldu.

del- *ed.* **de-**’den; **1.** denmek, denilmek; **aytoor, baarı delip, baarı ayılğan** tek kelime ile herşey söylenip, hepsi söylemişti; **2.** isim verilmek, adlanmak, isim verilmek; adı olmak, denmek, adlandırılmak; *“Egizbay” delçü eki bay bar ele* “Egizbay” (*yani ikiz-bey*) denilen iki bey vardı. < **de-l-**.

dela *kon.* = **delo**; **delada dalilder çok** davada deliller yok; **delasın berçi!** onun dosyasını versene!

delbak *gün.* = **koktu**.

delbe 1. anormal, deli, kaçık, divane; **2.** (*veya delbe çöp*) zehirli, otsu bir bitki adıdır;
 ◇ **delbe süt** *gün.* ağız sütü (*kadının doğum yapmasından hemen sonra gelen süt*).
 < ET **télve: (d-)** (ED 493a).

delbelekte- acele bir şekilde hareket etmek. < **delbelek+te-**.

delbelen- anormal olmak, divanelikler yapmak; kaçıklıklar yapmak. < **delbe+len-**.

delbelent- *et. delbelen-*'den. < *delbelen-t-*.

delbeñde- 1. = delbelek-; *cügürüp keldiñ atayı, cürögüñ süyüp, delbeñdep folk.*

buraya aceleyle geldin, onun içindir ki yüreğin sevindi; 2. çene çalmak, gevezelik etmek; *bir kişi keldi erbeñdep, etek-ceñi delbeñdep* ş. küçük (veya basit) bir kişi geldi (*bkz. erbeñde-*) onun eteği ve kolları hareket ediyordu.

delbir *gün.* = **üzük I** (*zengin çadırı, fakat süslemeli*); $\diamond$ *delbir-delbir kımıldama, dalgalanma sırasında çıkan yansıma ses dalgalanan; şıkalıp katar katar el kelatat, tuuları delbir-delbir munarlanat* ş. insanlar sıkışık bir sırada yürüyorlar, onların bayrağı dalgalandıkça kıvılcık bir renk alıyor.

delbire- dalgalanmak, sallanmak (*örn. bayrak, flama, sancak hakkında*); *aldımdan tosup, delbirep, amandaşıp çıkarım folk. (elbisesi)* önümden çıkıp, sallanıp, selamlayıp çıkarım. < *delbir+e-*.

delbiret- *et. delbire-*'den; *ak coolugun delbiretip colooçular tüşkön maşınanı uzatıp turat (kadın)* beyaz mendili (*başının*) üzerinde sallayarak yolcuların bindiği arabayı (*bakışlarıyla*) uğurluyor. < *delbire-t-*.

deldegey = **deldek**.

deldek dik duran, dikilip duran (*örn. kulaklar hakkında*); kabarık, şişmiş (*örn. burun delikleri hakkında*); *deldek tanoo* kanatları kabarık olan burun; burun kanatları kabarık olan kimse (*daha fazla bkz. deldeñ*). < *deldey-gey*.

deldekte- = **deldeñde-**; *köpölöktün kanatınday deldektegen birdeme* kelebeğin kanadı gibi çıkıntılı bir şey.

deldektet- *et. deldekte-*'den; *Dinar ak borkogun deldektetip, üygö uu-çuu alıp kirdi* Dinar sabırsızlıkla önlüğünü çıkartıp telaşlı bir şekilde eve girdi. < *deldekte-t-*.

deldelekte- boşuna koşuşmak, sincap gibi koşturmak. < *deldelek+te-*.

deldeñ = **deldek**; *deldeñ kulak* çıkıntılı kulak; çıkıntılı kulağı olan insan.

deldeñde- 1. öne çıkmak, belirtmek, kabarmak; 2. şaşkın şaşkın hareketlerle ifade etmek; *deldeñdep cügürüp cüröt* şaşkın bir halde koşuşturup duruyor. < *deldeñ+de-*.

deldeñdet- *et. deldeñde-*'den; *tanoosun deldeñdetip* burun delikleri şişmiş. < *deldeñde-t-*.

deldeş *kuz.* üç yaşındaki dağ koçu (*eskiden bu yaştakiler kulcaçar olarak adlandırılırdı, sonrasında kulca*).

deldey- 1. öne çıkmak, belirlemek (*örn. kulaklar hakkında*); kabarmak; **kulagi deldeyip turat** kulakları dimdik duruyor; 2. şaşkına dönmek, ağzı (bir karış) açık kalmak, şaşalamak, donakalmak, put kesilmek; **emine kıların bilbey, öz közünö işenbey, deldeyip kaldı** ne yapacağını bilemeden, kendi gözlerine inanamayıp şaşkına döndü; **Gülnar, kep taap ayta albay, deldeyip karap kaldı** Gülnar, sözünü söyleyemeden şaşırıp bakakaldı.

deldeyt- *et. deldey-*'den; **tumagiñdı deldeytpe** kulaklıklılı kalpağının ucunu kabartma. < **deldey-t-**.

deldir: *eldir-deldir* *bkz. eldir.*

dele I = degele; **dele caman emes** pek (de) kötü değil; **dele, dele!** (boşu) boşuna!, asla!, hatta hiç düşünmeden!

dele II (da-ele) ve, da, de, dahi, keza; **munda dele** burada da, burada dahi; **ötkön cılkının baarı bugün dele oydo** geçen seneki herşey bugün bile hatırımdadır; **böböktörübüz dele, agalarımız dele** küçük erkek kardeşlerimiz de büyüklerimiz de; **andan dele, mından dele** oradan da buradan da; **a dele** o da; **suransa – suranıp, suranbasa cön dele kete beret** ricada bulunsa da ricada bulunmasa da geçip gider; **uşu dele carayt** şu da işe yarar (*daha iyisi gerekli değil*); **bul – sır dele emes** bu da sır değil; bu hiç de sır değil; **ansız dele bilem** onsuz (veya bunsuz) da bilirim; **şek sanabay koyso dele bolot** kuşkulananmamak gerekir, şüphelenmemek lazımdır. < **da ele.**

delebe heyecan; alaka, ilgi; **delebesi kozgoldu** veya **delebesi kızıldı** o heyecanlandı; büyük ilgi gösterdi; **delebesi kozgolup da koyboyt** onun (bu) hiçbir şeye ilgisi uyanmaz, hiçbir şeye ilgisi yoktur.

delebelüü hevesi veya ilgisi olan, hevesli, ilgili. < **delebe+lüü.**

delegat delege, temsilci, elçi.

delegatsiya delegasyon, heyet; **ökmöttük delegatsiya** hükümet heyeti (veya delegasyonu).

delegey gün. apaçık, aşık, açık, besbelli, net; açık açık (*gizlemeden, gizlenmeden, saklamadan, saklanmadan*).

delgir- = **delöörü-**.

deliçe *İr. gün.* pencere dış kanatları vazifesi gören *küçük* kapı, kapıcık. < *İr. دریچه*
deriçe (PED 517b).

delin- *dön. del-*'den; **1.** denilmek, söylenmek; telaffuz edilmek; *delingen* söylenen, söylenmiş olan; **2.** adlandırılmak, denmek, denilmek, adı olmak; *oşol kündön "Kara coltoy tör" delinet* şu günden itibaren (*bu yer*) "talihsiz yer" diye adlandırılıyor. < *de-l-i-n-*.

delkilde- sarsılmak, sallanmak; *örköçtürü delkildep, çuudaları selkildep folk.* (*çelimsiz, zayıf*) hörgüçleri (*zayıf devenin*) sallanıp, tüyleri (*boynunun altındaki boğum da*) yıpranıp; *etegi delkildeyt* eteği sallanıyor. < *delkil+de-*.

delkildet- *et. delkilde-*'den. < *delkilde-t-*.

delme = teli.

delo *res.* dosya, evrak dosyası; *özdük delo* şahsi (özel) iş, şahsi dosya; *delogo tik-* dosyaya koymak.

delöörü- çaba göstermek, güçlü istek duymak; gayrete gelmek, coşmak, galeyana gelmek, heyecanlanmak, galeyanan gelmek.

delöörüt- *et. delöörü-*'den; çaba, gayret, istek uyandırmak; gayrete getirmek, coşturmak, galeyana getirmek. < *delöörü-t-*.

delpilde- (*büyük bir bez hakkında*) dalgalanmak, sallanmak; **2. mec.** çaba göstermek, coşkulu bir arzu göstermek; *bir şeyi* elde etmeye çalışmak, peşinde koşmak, çok istemek, can atmak; *"okuu" deşip delpildeyt* okumaya can atıyorlar; *Taşkenge baramın dep, delpildep kalıpsıñ* Taşkent'e gitmeyi çok istiyor. < *delpil+de-*.

delpildet- *et. delpilde-*'den. < *delpilde-t-*.

dem *İr. 1.* nefes (alma), soluk (alma), soluma, teneffüs; *dem al-* 1) nefes almak, teneffüs etmek; solumak; 2) dinlenmek, istirahat etmek, yorgunluğunu atmak; *balta kötörgüçö döñgöç dem alat ats.* baltayı kaldırıncaya kadar kütük dinlenir; *dem alış* 1) dinlenme, istirahat; *kezektüü dem alış* yıllık ücretli izin; *dem alış üylörü* dinlenme evi; 2) *radio* ara, aralık, fasıla; 3) *esk.* izin; *dem aldir* 1) nefes aldirmek, soluk aldirmek; 2) dinlendirmek, istirahat ettirmek; **2.** an, lahza; *demge koyboy* veya *bir demge koyboy* (*konu, mevzu ilişkisinde*) ansızın, aniden, bir anda, şıp diye; *üç karındın mayların, bir demge koyboy, calmadı folk.* üç karın yağını da bir anda yedi; *cüz som, bir demge kalbay ele, cok boldu* yüz ruble aniden yok oldu; *cüz somdu bir demge kalturbay* (veya *koyboy*) *cok kıldı* yüz

rubleyi bir anda harcadı; *dembe-dem* (veya *dembedem*) sık sık, ikide bir; boyuna, devamlı; *betinen monçoktop akkan terin oromolu menen dembe-dem arçıgan kariya* alnından boncuk gibi akan terini elbisesi ile sık sık silen yaşlı; **3.** yiğitlik, yüreklilik, cesaret; **4.** güç, kuvvet; derman, kudret, mecal, takat; *uulu sovet eliñ bar, bütpös senin demiñ bar* ş. büyük Sovyet halkın var, bitmez gücün var; *abışkası oştunup, cigitten kıyın demi bar* ş. yaşlısı dinçtir, yiğitten daha çok eneşisi, gücü vardır; *öydö turar demi cok, kıymuldaarga beli cok folk.* çıkmaya gücü yok, kımıldamaya takati yok; *dem ber-* güç vermek, ilham vermek; **5.** amaç, niyet, kasıt; **6.** gün. [däm] demirci körüğü; ◇ *dem kıl-* veya *dem bayla-* birine, bir şeye umut (veya ümit) bağlamak, bel bağlamak; *saga dem baylap keldim* sana ümit bağlayıp geldim; *dem kes-* veya *dem suut-* veya *dem bas-* gücünü yitirmek, kuvvetten düşmek, halsiz düşmek, maveniyatını kaybetmek; gururunu kırmak, burnunu sürtmek; korkutmak, tehdit etmek; *kim suradı eliñdi? kim kesti senin demiñdi? folk.* kim sordu senin soyunu?, kim korkuttu seni?; *demi kesilgen* veya *demi suugan* veya *demi kaytarılğan* maneviyatını (ruhunu) vermiş; can sıkıntısı içindedir; hüzünlenmiş; dut yemiş bülbüle dönmüş; *biz oozunan aldırgan börüdöy demibiz kaytarılıp colgo tüştük* ağzından avı alınmış kurt gibi üzülüp yola düştük; *demi suudu* dut yemiş bülbüle döndü; burnu sürdüldü; bundan önce de büyük bir amacı da yoktu; *demin suut-* (onun) burnunu sürtmek, gururunu kırmak; taarruzu püskürtmek, karşı koymak, mukavemet göstermek; *demi çıkpay kaldı* nefes almaktan korkuyor, ses çıkarmıyor; *demin içine tartıp* 1) nefes alıp; 2) soluğunu (veya nefesini) tutarak; soluğu (veya nefesi) kesilerek; *demin içine alıp turat* nefesini tutarak duruyor; *demiñ içiñde bolsun* ağzını açma, sırrını verme; *kursagı menen dem alıp kalıptır* (korkudan) nefes almaya korkuyor (harf. karnı ile nefes almaya başladı); *iyininen dem alıp oturup kaldı* şaştı kaldı (harf. omzuyla soluyor); *demge kir-* cesaretlenmek, yüreklenmek, cesarete gelmek; *coo ketken soñ culunup, kırk cigit kirdi demine folk.* düşman ileri atıldığında kırk yiğit cesaretlendi; *barına dem kirgen* hepsi (rahat bir) nefes aldı; *kur ele dem kılışat* boşuna nefes alıyorlar; *dem ur-* istekle yanıp tutuşmak, arzuyla yanmak, niyetini göstermek, niyetinde olduğunu belli etmek; *Naringa baramın dep, dem urat* Narın'a gitmeye niyetleniyor, Narın'a gitmek için can atıyor; *dem sal-* etn. (hastayı) okutmak, büyülemek, okuyarak büyülemek;

okuyup üfeleme yöntemi ile tedavi etmek; *topurakka dem salıp, uuştap alıp uruptur folk.* kile büyüleyip, avuçlayıp aldı vurdu?; *dem saldır- et. dem sal-* 'dan; *dem ce-* iyice pişmek, haşlanmak, yavaş yavaş kaynamak; *kürüç dem cedi* pirinç (pilav) pişti. < İr. دم *dem* (PED 534a).

demagog demagog, halk avcısı.

demagogiya demagoji, halk avcılığı, atıp tutma.

demagogiyalık demagojik, demogog(s)i; atıp tutmacı. < *demagogiya+lık.*

dembedem (veya **dembe-dem**) İr. sık sık, ikide bir; boyuna, hep, devamlı; *ar bir sonun iş köröt ar ubak şondoy dembedem folk.* devamlı böyle eğlenceli işler görüyor. < İr. دمدم *dem be-dem* (PED 535a).

dembele- *herhangi bir* hareketi sık sık, tekrar tekrar yapmak; *üşügön kolun dembelep üylöp* üşüyen elini sık sık üflemiş; *kirpiklerin dembelep irmedi* sık sık gözlerini kırptı.

demci- **1.** arkadan bastırmak, arka taraftan yüklenmek, arkadan dayanmak (örn. *sürüde – atlı, binici hakkında*); **2.** ilerlemek, ileri gitmek, ileriye doğru hareket etmek; *kerkim çapkan sayın demcip tiydi* küçük baltam her vuruşta daha yukarı geliyor (*sopa, çubuk dik tutarak yontulduğunda*).

demde- **1.** buharla pişirmek; (suda) kaynatmak; *çay demde-* çay demlemek; *kürüç demde-* pilav pişirmek; **2.** gücünü vermek; *oor balkañdı, işçi demdep kör* işçi, ağır çekicini gücünle kaldır. < *dem+de-*.

demdel- dön.-ed. **demde-** 1'den; buharla pişirilmek, (suda) kaynatılmak. < *demde-l-*. **demdeme** kaynatılmış, buharla pişirilmiş, suda pişirilmiş; *demdeme kürüç* suda pişirilmiş pilav; *demdeme kürüç, şirin aş kongon cerge kaynatıp folk.* her molada pilav ve tatlıyı pişirmişler. < *demde-me.*

demden- dön. **demde-** 2'den; güç toplamak, güçlenmek, kuvvetlenmek; cesaretlenmek, yüreklenmek, cesaret almak; *kırk cigit kaldı demdenip, uykusun uktap, kanışıp folk.* kırk yiğit uykularını alıp güç topladılar; *elin aman körgön soñ elirdi Tokoñ, demdenip* halkını sağlam gören Tokon sevindi, cesaretlendi. < *demde-n-*.

demder İr.: *küülüü-demder cürösüzbü?* merhaba!, nasılsınız? (*büyüklerle söylenen selam, selamlama ifadesi*).

demdet- *et.* **demde-**'den; **çay demdet-** çay demletmek; **paloo demdet-** pilav pişirtmek. < **demde-t-**.

demdüü cesaretli, cesur, yürekli, cüretli, gözü pek, korkusuz; dinç, çevik, sağlıklı; **attar demdüü, azamattar demdüü** atlar tok, çocuklar dinç; ◇ **kur demdüü** boşuna çaba harcayan, boş yere gayret sarfeden (*bir şeyi yerine getirmek için elverişli durum olmadığına*). < **dem+düü.**

deme (*sadece bir sayı sıfatı ile uyum içinde*) = **neme**; **bir deme** (veya **birdeme**) bir şey; **azıraak bir demeni estegendey boldu** bir iki şey hatırlarmış gibi oldu; **men tuuraluu birdeme dep koy** lehimde bir iki söz söyledi.

deme- eklemek, ilave etmek, katmak (*biraz, bir miktar daha eklemek; doldurmak*); **üstünö suu deme-** üzerine su ilave etmek; **boşogon çınısına çaydı demey kuydu** boş fincanına çayı doldurdu (veya koydu); **kılt etip demep suu cutpay** (dayanıklı at hakkında) bir kez daha suyu yutmaz (*sadece bir kez yutar*); ◇ **demep-demep** tekrar tekrar, yeniden yeniden, bir daha; **küç deme-** güç toplamak, güçlenmek, kuvvetlenmek; **seni demep kelgemin** senin yardımına güvenerek buraya geldim.

demek *ars.* kısacası, tek kelime ile, hasılı, velhasıl, uzun sözün (veya lafın) kısası, demek (ki); **demek, al kelbeyt** demek ki, o gelmeyecek. < **de-mek.**

demelen- *dön.* **deme-**'den; **demelenip bozo içilüü menen birge, türdü sözdör küçödö** boza tekrar tekrar içildiğinde, çeşitli sözler güç kazandı. < **deme-le-n-**.

demet- = demit-.

demeyçilik her gün olma, gündelik olma, alışılmışlık, aladelik, bayağı oluş (*bayram, kutlama, tören günleri değil, olağanüstü gün değil*). < **demey+çilik.**

demeyde alışılmış, her zamanki koşullarda; **demeyde kıyın süylöysüñ, direktordun aldında süylösöñ bolboybu?** şimdi güzel söylüyorsun, sonra bunu yöneticinin önünde söyleyen olmaz mı? < **demey+de.**

demeyki gündelik, her günkü, her günlük, alışılmış, her zamanki gibi; **demeyki kün** her gün, hafta içi (günü), bayağı gün; **demeyki tür** her günkü görünüş, her zamanki eda. < **demey+ki.**

demigüü iş. **demik-**'ten. < **demik-üü.**

demik- 1. ağır ve sık sık solumak (*ağzı kapalı bir şekilde*); nefes darlığı çekmek (veya olmak), tıknefes olmak; **at demigip turat** at sık sık soluyor; **2. mec.** çabalamak, gayret etmek, çaba harcamak, gayret sarfetmek; **“aldınkıga cetsem”**

dep, artkı kişi demiget folk. “öne gitsem” diyerek arkada kalan kişi gayret sarfediyor; *ilgeri karay demigip* ileriye doğru gayret ederek; *ugup alıp Kırgıl çal, canı kalbay, demigip, kırk çoronun üstünö cete keldi, teminip folk.* Kırgıl çal (*bunlar hakkında*) dinleyip, bütün gücünü sarfederek ileriye doğru çıkıp, atını mahmuzlayıp, kırk yiğidin üstüne geldi; *demikken celin basayın, özüm colun tosoyun folk.* oldukça güçlü kibrini kırayım, onun yolunu keseyim. < *dem+i+k-*.

demiktir- *et. demik-*’ten; *baykuştı demiktirip cee kubalap, aldına Eşim kandin keldi alıp* ş. çobanaldatan kuşunu kovalayıp, soluk soluğa bırakmış (*öyle tıkanmış ki*), Eşim hanın önüne alıp getirmiş. < *demik-tir-*.

demilge, debilge dalga, hamle, hız; çaba, gayret; girişim, teşebbüs; *emgektik demilge* çalışma şevki; *cakşı ele debilge kıldı ele, bolboy kaldı* gereği gibi gayret etti fakat hiçbir şeyde ilerleyemedi.

demilgeçi *bir işe* önyak olan; *bir işte* ilk adımı atan, öncü; *meldeştin demilgeçileri* yarışın öncüleri. < *demilge+çi.*

demilgele-, debilgele- arzu, istek peşinde koşmak, elde etmeye çalışmak; can atmak hevesinde olmak. < *demilge+le-, debilge+le-*.

demilgelüü girişken, müteşebbis; ♦ *öz demilgelüü kollektiv* kendiliğinden faaliyette bulunan topluluk; *öz demilgelüü kollektivdin spektalderi* kendiliğinden faaliyette bulunan topluluğun temsilleri. < *demilge+lüü.*

demiltarizatsiya demiltarizasyon, askersizleştirme, silahsızlandırma, askeri durumu kaldırma.

demit- 1. çok hızlı bir şekilde ileriye doğru atılmak; *toodon aktı taşkın sel, culga menen demitip* ş. dağdan taşıp gelen sel dar dere yatağı boyunca çok hızlı bir şekilde akıp; *it etegin culup alçuday demite bedri* sanki onun eteğini parçalamaya niyetlenmiş gibi, köpek çok hızlı bir şekilde saldırdı; 2. göğsüne bastırmak (*veya* dayanmak, yüklenmek) (*başl. üzerinde bulunduğı atın göğsüne*); 3. *mec.* üstüne atılmak, saldırmak; başa kakmak, dokundurmak, serzenişte bulunmak, sitem etmek; ayıplamak; *cardılık baylık kimde cok, “cardısıñ” dep, demitpe folk.* fakirlik ve zenginlik kimde yok (*hem fakirler hem zenginler var*), “fakirsın” diyerek başkalarını ayıplama; *kuturgan karışkırdan beter “arr!” etip, çap carmaşçuday demitti* gözü dönmüş kurttan beter bir böğürtü ile hırlayıp

saldırdı; *camandaşıp er cigit, biriñdi biriñ demitpe folk.* yiğidi birbirini kötöleme veya birini diğerine ayıplama.

demkeş *İr. gün.* [dämkäş] üfürükçü, otçu, okuyarak tedavi eden kimse.

demobilizatsiya seferberliğin bitmesi, terhis, terhis edilme.

demobilizatsiyala- terhis etmek. < *demobilizatsiya+la-*.

demobilizatsiyalan- *dön.* **demobilizatsiyala-**'dan; terhis olunmak, terhis edilmek, terhis olmak; *demobilizatsiyalaçgandar* terhis edilen askerler. < *demobilizatsiyala-n-*.

demokrat demokrat.

demokratiya demokrasi; *partiyanın içki demokratiyası* parti içi demokrasi, partideki iç demokrasi.

demokratiyalık demokratik, demokrat(s)i, demokrat; *demokratiyalık respublika* demokratik cumhuriyet; *demokratiyalık tsentralizm* demokratik merkezîyet(çilik). < *demokratiya+lık*.

demonstrant nümayişçi, gösteri yapan, gösteriye katılan.

demonstratsiya *fark.* gösteri, nümayiş, provakasyon, kışkırtma.

demonstratsiyala- *fark.* gösteriye katılmak, gösteri yapmak, nümayişe katılmak. < *demonstratsiya+la-*.

demonstratsiyalan- *dön.* **demonstratsiyala-**'dan; *fark.* gösteriye katılım sağlamak. < *demonstratsiyala-n-*.

demöö *iş.* **deme-**'den. < *deme-öö*.

demöör, demöörün destek, yardım; kurtarma; kurtarış; *artınan demöör bolboso, asıldar coonu ceñebi? folk.* arkadan (yani cephe gerisinden) yardım gelmezse, bu kahramanlar düşmanı bir kerede yenecekler mi?; *amanat canga demöörüm aldeylegen beleksiñ folk.* emanet cana (çocuğum) desteğim ninni söylenerek uyutulan hediyesin.

dempig damping, düşürüm.

den *İr.* (fonetik şekli **ten** şeklindedir, ancak dilde ayrı bir kelime gibi anlaşılır); **1.** beden, gövde, vücut (*insanın*); *deniñ soobu?* 1) sıhhatte misin?; 2) aklın başında mı; *deni soonun canı soo ats.* vücudu sağlam olanın, ruhu da sağlam olur; sağlam kafa sağlam vücutta bulunur; **den sooluk** sağlık, sıhhat, afiyet, esenlik; *birinçi baylık – den sooluk ats.* ilk zenginlik sağlıktır; *deni-kardıñız soo*

cürösüzbü? sağ salim misiniz?; 2. *mec.* anak, bellek, hafıza; *denimde çok bolup catpaybı!* gerçekten hatırlar mıyım?!; işte hatırlamıyorum!; *denimden çıkıp kalıptır* hatırımdan çıktı, unuttum; ◇ *deniñdi bağıştadıñbı?* = *kabil tuttuñbu?* (bkz. *kabil*). < İr. تن *ten* (PED 326a).

dene İr. gövde, vücut, beden; *dene tarbiyası* beden bakımı, beden terbiyesi; *esk.* beden eğitimi, kültür fizik; ◇ *geometriya denesi* geometrik cisim; *dene kul* bkz. *kul*. < İr. تنه *tene* (PED 331b).

deniy- düzelmek, buruşuğu açılmak (örn. *buruşuk, kırışık hakkında*).

deniyt- *et.* *deniy-*'den; düzeltmek, buruşuğunu düzeltmek, katlanmış yerini düzeltmek düzletmek; pürüzleri gidermek (örn. *buruşuğu, kırışığı*). < *deniy-t-*.

denodduk Rus. *kon.* dinlenme günü (*hafta sonu günleri*).

deñ gümbürtünün yansıması (örn. *hafifçe gerilmiş davul*).

deñdaroo kararsızlığı olma; *deñdaroo bolup turam* karar veremiyorum; *iştin oşondoy cagdayın eske alıp, baruuga batına albay, deñdaroo bolup cüröt* enine boyuna düşünülürse bu durumda gitmeye cesaret edemez, kararsızlık içinde kalır.

deñdarooluk kararsızlık, tereddüt; fikirde, istekte aklı karışma. < *deñdaroo+luk*.

deñge: *deñge mas* (veya *deñgemas*) 1) çakırkeyif; 2) *mec.* dermansız, bitkin, halsiz, kuvvetten düşmüş; *takır uktabay, uykuga deñgemas bolup kalgan* onun uykusu var, hiç uyumadı, kuvvetten düştü.

deñgek Çuy. ağ. = *mamı*.

deñgeel = *deñgel I*.

deñgel I *fark.* düzey, seviye; *madanıy deñgel* kültür seviyesi, kültürel düzey; *deñiz deñgelinen* deniz seviyesinin üstünde; ◇ *deñgel tuşunda* tam tersi(ne); *tak deñgel tuşuna kelgende* onun önüne çıkıp geldiğinde.

deñgel II İr. *gün.* [däñgäl] = *çikit*.

deñgeldeş müsavi, eşit, denk; *eköönün küçü deñgeldeş* ikisinin gücü denktir. < *deñgel+deş*.

deñgeldeş- biriyle, bir şeyle denk olmak, bir olmak, yarışmak, rekabet etmek; *asman menen deñgeldeşken uçsuz too* gökle yarışan uçsuz bucaksız dağ. < *deñgel+deş-*.

deñgemas bkz. *deñge*.

deñgene *İr. etn. (karş. coro I, şerne, ülüş)* koyun almak için masrafa ortaklaşa katılarak yapılan ağırlama.

deñgi: eñgi-deñgi *bkz. eñgi.*

deñgil: *ala deñgil* çakırkeyif, hafif sarhoşluk hali; *kımızga ala deñgil bolup, arı-beri basıp turat* kımızdan çakırkeyif olmuş, bir aşağı bir yukarı yürüyor.

deñiz deniz; *deñizdey* cömert, alicenap; gönlü zengin, gönlü bol; geniş mezhepli; *bizden ketken iş bolso, deñizdey cezde, keçiñiz folk.* herhangi bir hata işlersek, cömert enişte, affediniz; *deñiz baş* kendine aşırı güvenen, kendine güveni olan. < ET *teñiz (d-)* (ED 527a).

deñkana = deñgene.

deñkeñ: *deñkeñ-deñkeñ cel-* büyük adımlarla fakat hızlanmadan koşmak; *deñkeñ-deñkeñ celdir-* (*atları*) tırıs kaldırmak.

deñkey- 1. ağır kanlı, hantal ve beceriksiz olmak; 2. *mec.* kurumlanmak, kurum satmak, çalım atmak; büyüklük taslamak; bir şeyle övünmek; *Eldiyar barıp eñkeydi, erdemsinip deñkeydi, ermelte albay bul taştı eki közü çekçeydi folk.* Eldiyar gidip eğildi, cesaretini toplayıp kurumlandı, taşı alamadan gözleri fal taşı gibi açıldı.

deñkeyt- *et. deñkey-*'den; *alın bilip cönösün, atança cügün deñkeytip folk.* kendi gücünü hesap edip, (*kocaman*) deve yükünü yüklenip yola çıkmış. < *deñkey-t-*.

deñkiy- uzun bacaklı ve zayıf olmak, sırık gibi olmak (*daha çok kadınlar hakkında*); *i, deñkiygen!* vay, sırık seni!

departament bölüm, departman, daire, şube; bakanlık; *mamlekettik department* devlet departmanı.

depder = depter.

depilde- sallanmak, sarsılmak; (*elbiseler için*) asılı sallanmak; *delpildep baratkan eki etegin kımtıp aluuga da buyaması kelgen cok* sallanan eteği katlamaya dermanı yok. < *depil+de-*.

depildet- *et. depilde-*'den. < *depilde-t-*.

depkir I = tekbir.

depkir II cesaret, yüreklilik; *depkiri kaçıp kaldı* veya *depkirin tappay kaldı* korktu, şaşaladı; *depkirin tappay kaldastap* şaşkın şaşkın koşuşup; *depkiri kaçkan cok* şaşırmadı, şaşmadı; *depkirin taptırbadı* onu ümitsiz bir duruma soktu; *depkirin*

aldı (herhangi bir şey) onu korkuttu; *depdir tappagır!* rahat yüzü görmeyesin!, rahatlık nedir bilmeyesin!

depkir III = **kepkir**; *bala depkirden tüşkön eki boorsoktu ala koyup* çocuk kevgirden düşen iki bağırsağı (bkz. **boorsok**) kaptı.

depkir- öksürmek; *atım depkirip kalıptır* atım öksürüyor.

depkirt- *et. depkirt-*'ten. < *depkir-t-*.

depo depo, ambar.

depozit emanet, depozito.

depsen *gün.* dağlarda, tepelerde bulunan pek büyük olmayan çukur, girinti, oyuk.

depter *Yun. vasıtasıyla İr.* defter; (*kayıt için*) defter (*ofis, büro*) *cekelik uçyot depteri* *esk.* kişisel kayıt defteri; *çıgış depter* çıkan evrakın kaydedildiği defter; *kiriş depter* gelen evrakın yazıldığı defter; *çöntök depteri* not (*harf. cep*) defteri, akıl defteri; *curnalisttin çöntök depterinen* gazetecenin not defterinden. << Ar. دفتر *defter* (PED 528b).

depterçe küçük defter; (*ofis, büroda kullanılan*) küçük defter; not defteri, bloknö, ajanda, andıç. < *depter+çe*.

deputat *Rus.* mebus, vekil, milletvekili; *Cogorku Sovyet deputatı* Yüksek Sovyet meclisi vekili.

deputattık I mebusluk, vekillik; *deputattık mildet* mebusluk görevi. < *deputat+tık*.

deputattık II mebusluk durumu; *deputattıkka körsöt-* mebus adayı olarak göstermek; *Kırgız SSR Cogorku Sovetinin deputattığına kandidat* Kırgız Yüksek Şura milletvekili adayı. < *deputat+tık*.

der *Tien.ağ.* *kurut*'un (bkz. **kurut I**) kurutulduğu hasır.

derbiş = **darviş**.

dercava devlet (eyalet); *Sovettik dercava* Sovyet devleti; *uluu dercavalı* büyük devletler.

derdekte- = **derdeñde-**.

derdeleñde- = **derdeñde-** 2, 3.

derdeñde- 1. (*burun delikleri hakkında*) kabarmak, şişmek; *attın tanoosu derdeñdep, teri zirkireyt* atın burun kanatları kabarıyor ve teri akıyor; 2. (*küçük yaştaki insan hakkında*) coşkulu, kavgacı bir ruh hali içinde olmak (veya bulunmak); cesaretlenmek, yüreklenmek; 3. *mec.* burnu havada olmak, kendini

beğenmek, kurumlanmak; *sen emne derdeñdep kalıpsıñ?* sen ne kendini beğeniyorsun? < *derdeñ+de-*.

derdeñdet- *et. derdeñde-*'den. < *derdeñde-t-*.

derdeñdetiş- *işt. derdeñdet-*'ten; *murundarın derdeñdetişip, kulaktarın tikçiytip* burun kanatlarını kabartıp, kulaklarını dikip (*atlar hakkında, atların yakınında meydana gelen tehlike anında*). < *derdeñdet-i-ş-*.

derdey- **1.** (*burun delikleri hakkında*) kabarmak, şişmek; *murdu derdeyip turat* burun delikleri şişiyor; **2.** *mec.* kurumlanmak, büyüklük taslamak; *başına baliş koydurup, derdeyip uktap kaldı* başına yastık koydurup, çalımlı bir eda ile uyudu.

dere *İr.* dar boğaz, argıt, dar geçit, derbent; *kör dere* kapalı dar boğaz. < *İr.* دره *dere, derre* (PED 516a).

derek = daret; *eç derek bolbodu folk.* hiç haber yok.

derektir *kon.* = direktör.

derektiv, derektip = direktiva.

dereviya köy, kırsal alan.

derey- kurumlanmak, kurum satmak, çalım atmak, burnu büyümek; bir şeyle övünmek; *söz çıgarbayt kedeylen, starçındar dereygen* ş. işçiler (*köylüler*) fakirleştiklerini sözcüklere dökmeden böbürlendiler.

dermatin yapay meşin, dermatin.

dert = dart.

dertüü = dartuu.

des *İr.* güç, kudret, kuvvet; *camandıñ koluna des tiyse, oñdurbayt ats.* kötünün eline güç geçerse, rahatlık vermez; *desim-küçüm cetpedi* gücüm kuvvetim yetmedi; *agayındarının desterin kaytarıp, şaktarın sındırışka, anın adamgerçiligi erik berbedi* arkadaşlarının gücünü toplayıp, dalını kırmaya, onun insanlığı korkutmaya izin vermedi; ◇ *desi kayttı veya desi suudu* sustu; şaşırdı; *des kaytar-veya des candır- veya des sındır-* korkutmak, yıldırmak, ürkütmek; *desin kaytara oroy aytıp koydu* onu ürküterek kaba bir biçimde söyledi; *desinen gün.* [...desiden] nedenle, sebebiyle. < *İr.* دست *dest* (PED 519a).

desetke *Rus. kon.* on (tane); *çaykanada olturup, bir-eki desetke mantu cep* çayevinde oturup, on bir on iki tane mantı yemiş.

desoromol *İr. gün.* mendil.

despot despot, mutlak hükümdar; zorba, zalim.

despotizm despotluk, despotizm, istibdat, keyfî idare.

deste *İr. gün.* [dästä] tutak, sap, kabza; **kamçının destesi** kamçının sapı; ◇ **gül deste** çiçek demeti, demet, buket. < *İr.* دسته **deste** (PED 525a).

destep *İr.:* **destepte** ilk önce, ilkin, evvela, önce, ilk başta, başlangıçta, herşeyden önce.

destiyer *İr.* yardımcı, çırak; **destiyer bala** yeniyetme (*işe yardım eden oğlan*). < *İr.* ار دستي **dest-yār** (PED 525b).

deş *iş.* **de-**'den; **1.** söyleme, anlatma, ifade etme; **andaydeş carabayt** öyle söylemek doğru değildir; **mındaydeşke carabayt** böyle konuşmak yaramaz; **tañdanıp Eşi dal boldu, bularga emnedeşine** ş. Eşi onlara ne söylediğini bilemeden hayretler içinde kaldı; **2.** adlandırma, isim verme, isimlendirme. < **de-ş.**

deş-, deşiş- *işt.* **de-**'den; hep birlikte konuşmak; sözleşmek, anlaşmak, uyuşmak. < **de-ş-, deş-i-ş-.**

detal *tek.* parça.

deviz *Rus.* şiar; parola.

dey *gün.* = **degi**; **dey barbı ayıbı?** onun herhangi bir (*hiç*) kusuru var mı?

deydi *İr.* **1.** evsiz barksız, serseri, avare; **2.** tuhafliklarla dolu; kalın kafalı; **ay, kuday ay-ee! al deydi emi kaydan estesin!** aman Allah'ım! o akılsızı şimdi nereden hatırlasın!

deydilen- *gün.* işsiz güçsüz dolaşmak, boşta gezmek; bir aşğı bir yukarı dolaşmak; sürtmek; **emnege deydilenip, talaada cürösün?** tarlada ne diye boş geziyorsun? < **deydi+len-.**

deyilda, deyilde (*destanda*) **1.** pahalı bir kumaşın adı; **deyilda çapan deyilda** kumaşından yapılan kaftan; **2. deyilda** kumaşından dikilen üst giyim.

deyin, deyire = **deyre.**

deyre *haddi, sınırı ifade eden bir ektir* kadar, -e kadar, -ye kadar; **cüz somgo deyre** yüz rubleye kadar; **alige deyre** şimdiye kadar; **oktyabrge deyre** ekime kadar, ekim ayına kadar; **saat on ekiden ekige deyre** saat on ikiden ikiye kadar; **çoñdordon baştap baldarga deyre** büyüklerden başlayıp çocuklara kadar. *krş.* Kzk. **deyin**; Hak. **te:re** [ESTYa 183]. *Bkz.* ES **değın** (577a).

dez = **tez I**; *iyri çıkkın cığaçka tüzötö turgan dez kızıq folk.* eğri büyüyen ağacı düzeltmeye yarayan doğrultma aleti.

dezertir asker kaçağı, kaçak.

dezinfektsiya dezenfekte, dezenfeksiyon.

dezinfektsiyala- dezenfekte etmek. < *dezinfektsiya+la-*.

dezinfektsiyalan- dön.-ed. **dezinfektsiyala-**'dan; dezenfekte edilmek. < *dezinfektsiyala-n-*.

dezorganizator düzen bozan, bozucu, işi bozucu.

dıbir *yansıma kelime*; **dıbir-dıbir** tıkırtı (ses); *barabandın dıbir-dıbir* trampet vuruşları; davul (veya trampet) sesi.

dıbıra- 1. kesik kesik takırdamak, tıkırtı çıkarmak (örn. *sert bir şey üzerine dökülen tane, dolu hakkında, davul hakkında*); *barabandın dıbiraganı* trampet vuruşları; davul (veya trampet) sesi; *multıktın ünü, soyuldun ünü dıbirap folk.* tüfeğin sesi, sopanın (sık sık indirilen darbeler) sesi tıkırtıdayıp; *camgır caap dıbirap, möndür caap dıbirap folk.* yağmur yağıp tıkırtıdayıp, dolu yağıp tıptırtıdayıp; *kün dıbirap caap turat* yağmur çiseliyor, ahmak ıslatan yağıyor. < *dıbir+a-*.

dıbirat- et. **dıbıra-**'dan. < *dıbirat-t-*.

dıbır-la- = **dıbıra-**.

dıbırtta- = **dıbıra-**; *kün bürkölüp, kiçine dıbırtap turat* hava kapanık ve bulutludur, yağmur çiseliyor.

dıbış ses, seda. < ET *tavış* (ED 446a).

dıbışsız sessiz, sedasız; zayıf sesli. < *dıbış+sız*.

dıbıştuu sesli, sesi olan. < *dıbış+tuu*.

dıdaar = **dıdar**.

dıdar bkz. **didar**.

dıgdıgıy tıknaz, kısa, bodur.

dıgdıy- 1. tıknaz, kısa, bodur olmak; *kan Kurmanbek dıgdıyıp, colborstoy catat mıkıyıp folk.* tıknaz han Kurmanbek kaplan gibi büzülerek yatmış; **2.** çıkıntı yapmak, dışarı çıkmak, yerinden çıkmış bulunmak; *inyi dıgdıyıp, kötörölüp turat* omuzları kalkık duruyor.

dıgdır- (*kitle, yığın hakkında*) itişip kakışmak, sıkıştırmak, sıkışmak, yüklenmek; hareket etmek, ilerlemek; *asker dıgdırıp kirip bardı* asker baskın yaptı (*muhaliflere*).

dıgdırıl- dön.-ed. **dıgdır-**'dan; (*kitle, yığın hakkında*) tıklamak, tıkışmak, sığışmak, sokulmak; *el dıgdırılıp kaçtı* insanlar birbirini sıkıştırarak kaçtı. < **dıgdır-ı-l-**.

dık: *tañ dık saldı* şafak söktü, tan yeri ağardı; *tañ carkırıp, dık salıp, ata turgan ubakta* tan yeri ağardığında sabah kızılığı parladı; *cürögünö dık bolup* (veya *turup*) *kaldı* üzüntülü, acıklı bir his kalbinde kaldı; *can coldoşu kırk bolup, sayışuuçu duşmandın cürögünö dık bolup folk.* kırk silah arkadaşı olup, savaşmak istenilen düşmanın yüreğine ağırlık olup.

dıkan I gün. = **dıykan.**

dıkan II = **tıkan;** *kelbettüü, dıkan, ar kıymılı çeçkindüü* yüz çizgileri güzel, derli toplu, her hareketi azimli; *dıkan karmap tapançasın* tabancasını ustaca tutmuş.

dıkanda- = **tıkanda-**.

dıkandık = **tıkandık.**

dıkat Ar. 1. gün. oldukça endişeli bir hâl; *dıkat boldum* oldukça endişelendim; *eç dıkatı kalmadı* hiç endişesi kalmadı, tamamen rahatladı, 2. dikkat; *dıkat menen uk-* dikkatle dinlemek. << Ar. دقّت *dikkat* (PED 529b).

dıkattık sey. dikkat.

dıkdıy- = **dıgdıy-**.

dıldıra- sünepe, sümsük olmak; *dıldırıp ele arañ cüröt* ayaklarını sürüyor (veya sürüklüyor); *dıldırgan* = *dıldırak.* < *dıldı+ra-*.

dıldırak sünepe, sümsük. < *dıldıra-k.*

dım: *ünü dımı çok* sessizlik, sükunet, ölüm sessizliği; *aylana dım ölgön sımak* etrafta herşey terkedilmiş gibi, in cin top oynuyor; *küügüm kire, kün bata, eldin aldı* (veya *astı*) *dım cata folk.* alaca karanlık bastırıp, güneş battığında, ilk insanlar (*yani erken yatanlar*) derin bir uykuya dalarlar; *dımı çıkpay cogoldu* iz bırakmadan kayboldu; *dımın çigarbay* 1) (o) gizlice, gizli olarak; 2) (ona) ağzını açtırmadan; *dım etpey* tam bir sesizlik içinde, hiç konuşmadan; *dımıñdı çigarbay bar!* sesini çıkarmadan, konuşmadan git!; *dımıñ çigarbay tap!* hemen bul!; çok konuşmadan bul!; *dımın çigarbay* (o) kalbi durur gibi olduğunda; *samoordun dımı çıkpay kaldı* semaver ses çıkarmayı bıraktı.

dımak *İr.* arzu, istek, emel, heves, düşünce, fikir; hırs, aşırı istek; **tamak bolboy**, **dımak bolboy** *ats.* yemek olmadan istek olmaz; aç ayı oynamaz; **cüğü uyda bolso da, dımagı töödö** *ats.* yükü inekte olsa (*bulunsa*) da gözü devede; **dımagı çoñ** (*insanlar hakkında*) aşırı istekleri olan, yüksekten atan; **dımagıñ dalay cerde go!** bak ne istiyorsun daha!; **kap, dımagıña taş tiygir!** aşırı isteklerine taş değsin!; **dımak küt-** kendi isteklerini önemsemek, kendi isteklerine fazlaca kıymet vermek; **kuru dımak** aşırı ve gerçekleştirilemez iddia. << Ar. دماغ **dimāg** (PED 534b).

dımahtuu aşırı istekli, iddialı. < **dımak+tuu.**

dımı- 1. ahenkli bir biçimde ağır ağır ve zar zor göze çarpacak derecede akmak; **tamırıñdın kagışına tüşünbödüm: birde cürüp dımıp, birde lakıldap ketet** nabzını anlayamadım: bazen sessiz ve yavaş bazen güçlü atıyor; 2. ağır, yavaş kaynamak; **samoor dımıp kaldı** semaver gürültüsü kesildi; **boroon ança-mınça dımıp kaldı** boran biraz kesildi, fırtına biraz dindi. < **dım+ı-** *krş.* Bşk. **dım-** “azalmak, kesilmek, dinmek” [ESTYa 340].

dımık- (*hava hakkında*) ağır, boğucu, bunaltıcı olmak; **aba dımıgat, asman kara sur** hava boğucu, gök kurşun renginde; **kün** (veya **aba**) **dımıgıp turat** hava oldukça bulutlu. < **dım+ı+k-** *krş.* Trkm. **dım-** “boğucu, ağır (kokan), bunaltıcı olmak” (*mec. – hava hakkında*) [ESTYa 340].

dımıktır- *et.* **dımık-**’tan; kapamak, kapatmak, örtmek, sıkıca örtmek (*örn. buharın çıkmaması için kazanı*); **aba dımıktırıp turat** hava oldukça kapalı, bulutlu. < **dımık-tır-**.

dımıra- hareketsiz olmak, kıpırdamamak; sessiz, sakin, durgun olmak; **oturgandar, dımırıp, cer karadı** oturanlar (*hepsi*) başlarını öne eğip sustular. < **dımır+a-**.

dımıt- *et.* **dımı-**’dan; **kazandı dımıtıp ele koy** kazanı kaynar kaynamaz yavaşça koy. < **dımı-t-**.

dımıl ağır, boğucu, bunaltıcı; **dımıl tün** bunaltıcı bir gece. < **dımık-ı-l.**

dın: **dın-aman** sağ-salim; **ayıldagılar dın-aman** köydekiler sağ salimler, rahatları iyi.

dıñ I ham toprak, hiç sürülmemiş toprak, işlenmemiş toprak; **dıñ cerler** işlenmemiş topraklar; **dıñ cerde egin cakşı çıgat** işlenmemiş toprakta ekin iyi yetişir; **eski bedenin dıñı** eski yonca tarlasının hiç sürülmemiş toprağı; **dıñ buz-** ham toprağı

sürmek; *koñtorulbagan diñ* el değmemiş, işlenmemiş toprak; ◇ *diñ suugan ubak* geç gelen güz; *diñ suuganda* güz geç geldiğinde.

diñ II yansıma kelime (*davula vurulduğunda ortaya çıkan sert ve kesik ses ya da kar sularının eriyip bu damlaların boş kovaya vs. düşmesiyle ortaya çıkan hafif ses*); *diñ-diñ* yansıma kelime (*tekrar tekrar olma durumu, bir daha yapma durumu*); *diñ-duñ* yansıma kelime (*bazen boğuk bir şekilde bazen sesli*); ◇ *diñ debesten* herhangi bir sesi telaffuz etmeme; tartışmaya girmeden, tartışmasız. < ET *tuñ* (ED 512b).

dıñdook meme ucu şeklindeki çıkıntı (*şakak kemiği bölgesinde*).

dıñgıl çevik, dinç; yiğit, babayiğit, koç yiğit; *kırtın başı Kırgılım, kırkında köpkön dıñgılım* folk. kırk (*askerin*) başı Kırgılım, kırkıdan daha dincim, çeviğim.

dıñgır: *dıñgır-diñgır* 1) tıkırtı, çatırdama şeklinde ortaya çıkan yansıma kelime; 2) *balalayka çaldığında ortaya çıkan ses*.

dıñilda- tınlamak, çınlamak, tınlama sesi çıkarmak; ◇ *dıñildap kalıptırmin* dinçleştim, kuvvetlendim; *kıl dıñildap kaldı* tel iyice gerildi. < *dıñıl+da-*.

dıñildat- et. **dıñilda-**'dan; tınlamak, çınlatmak, tınlama sesi çıkartmak, tıngırdamak; *dıñildatıp çertkile-* tıngırdatmak (örn. *balalaykayı*). < *dıñilda-t-*.

dıñkana İr. *gün*. çukur görünümünde olan yer (*tütün yaprağının kurumasından sonra yirmi dört saatten fazla bir süre istiflendiği*).

dıñkıl-da- = **dañkıl-da-**

dıñkıl-dat- = **dañkıl-dat-**.

dıñkıl-oon tıknaz ve sağlam yapılı, dayanıklı.

dıñkıy- (*hayvanlarla, insanlar hakkında*) tıknaz, sağlam yapılı ve biçimli olmak; *un şıkagan sumbalday dıñkıygan bir kişi* tıkabasa doldurulan un çuvalı (bkz. *simbal*) gibi olan kişi; *dıñkıyıp, uktap atat* (tıknaz, sağlam yapılı insanlar hakkında) tostoparlak olup uyuyor, yumak gibi olup uyuyor; *kıylası ölgön dıñkıyıp* folk. onlardan birçoğu donarak ölmüş.

dır (*hızlı hareketi, davranışı ifade eden yansıma kelime*); *dır berip ürk-* veya *dır etip ürk-* korku içinde bir yana atılıvermek; *dır berdir* veya *dır dedir-* hızlı bir hareketle bırakmak; *anda-sanda Taykaşkanı dır berdirip koyot* zaman zaman (at) Taykaşkanı hızlı bir hareketle bırakıyor; *attı kiçine dır dedirip alalı* atı biraz dört nala koşuralım; *dır koy-* kaçmak, koşmak, tabanları yağlamak, tabanları

kaldırmak, adımlarını geniş açmak, koşmaya başlamak (*yetişmek, koşmak*); **dır koyup cönödü** tabanları yağladı, tabana kuvvet kaçtı; palamarı kopardı; **tülkü, taştan sekirip, dır koydu** tilki taşın üstünden sekip tabana kuvvet kaçtı.

dır! oha!

dırama *kon.* = **drama**.

dırdan *İr. Çatk.ağ.* jilet için kılıf, ustura mahfazası, koruncak.

dırday = **tırday** (*bkz. tır*); **dırday cıñalaç** çırılçıplak, anadan doğma.

dırdık- (*insanlar ve hayvanlar hakkında*) kalabalık etmek, yığılmak; bir araya toplanmak; **koy dırdığın ürktü** (*korkmuş, ürkmüş*) koyunlar yığıldılar. < **dırdı+k-**.

dırdıy = **tırday** (*bkz. tır*); **kiyimin dırdıy çeçtirip, cılangaçtap salıştı** ş. bütün giysilerini çıkarıp tamamen çırılçıplak kaldı.

dırdıy- şişmek, kabarmak (*örn. şişirildiğinde tulum hakkında*); **üylögön çanaçtay dırdıygan** şişirilmiş tulum gibi kabarmış.

dırdıyt- *et.* **dırdıy-**'dan. < **dırdıy-t-**.

dırdıyış- *işt.* **dırdıy-**'dan. < **dırdıy-t-ş.**

dırgayakta- kaymak. < **dırgayak+ta-**.

dırgayaktat- *et.* **dırgayakta-**'dan; **◇ için dırgayak tatıp ketti şaka** şiddetli ishal oldu. < **dırgayakta-t-**.

dırgı- atılıvermek (*hayvan sürüsü, sürü hakkında*); **koyduñ bir çeti, dırgıp, ürküp kaldı** koyunların bir kısmı ürküp bir yana atılıverdi.

dırgıt- *et.* **dırgı-**'dan. < **dırgı-t-**.

dırıl-da- titrete bir ses çıkarmak, vızıldamak, homurdanmak, uğuldamak; **◇ dırıldap cügür-** hızlı koşmak, çok hızlı gitmek, kurşun gibi gitmek. < **dırıl+da-**.

dırıldak 1. gıcırtı; vızıltı; homurtu, uğultu; dırdır, dırıltı; **2.** vızıltı etme, homurdama, uğultu etme. < **dırıl-da-k-**.

dırıldat- *et.* **dırıl-da-**'dan; **attın oozun koyo berip, dırıldatıp cetip baram** atı dörtnala koşturarak yetişeceğim. < **dırıl-da-t-**.

dırıya = **dürüyö**.

dırkıra- 1. parçalanıp dağılmak, parça parça olmak; **dırkırap kaç-** çil yavrusu gibi dağılmak, hepsi bir tarafa (kaçışıp) dağılmak; **catkan cerden dırkırap, “kaçayın” dep kaysaktap, Sur Eçkinin şaşkanı folk.** Boz Keçi yattığı yerden acele edip,

“kaçayım” deyip korkuyla bakınmış; **2.** azmak, kudurmak, köpürmek; *şamal dırkırıp turat* rüzgar kudurmuş gibi esiyor. < *dır+kır-a-*.

dırkırat- *et. dırkır-a-*’dan. < *dırkır-a-t-*.

dıydar = dıdar.

dıykan *İr.* çiftçi, tarımcı, köylü; *kedey dıykan* fakir köylü; *orta dıykan* orta halli köylü; *dıykan cerge toyboyt, mal çöpkö toyboyt ats.* çiftçi toprağa doymaz, hayvan ota doymaz; *Baba Dıykan mit.* Baba Dıykan (*çiftçiye destekleyen; tanecil yırtıcı kuşlar sürü halinde ortaya çıkarlar: sülünler, güvercinler vs.*); *dıykançının közüümün abışka bolup kubulgan, men Baba Dıykan özümün folk.* çiftçinin gözüyüm, ben yaşlı Baba Dıykan şekline girdim; *Baba Dıykan başına çıktı mec. esk. (mahsul, ürün hakkında)* bereketli, bol, çok (*harf.* Baba Dıykan onun başına dışkısını çıkardı); ◇ *akılga dıykan* o bir akıl küpüdür, o bir akıl deryasıdır, o tam bir bilgedir; *altı şaştan attangan, akılga dıykan tereñim folk. (henüz)* altı yaşında ata binen akıl küpüyüm. < *İr. دهگان dihgān* (PED 549a).

dıykançı = dıykan.

dıykançılık **1.** köy ekonomisi, tarım, ziraat; *dıykançılık institütü esk.* ziraat enstitüsü; **2.** tarım, ziraat işi; **3.** evde yetiştirilmiş, evde büyütülmüş, satın alınmamış; *koondı satıp albaybız, dıykançılık* kavunu satın almayız, (*bizim*) kendimizin. < *dıykançı+lık.*

diagnoz teşhis, diyagnoz; *diagnoz koy-* teşhis koymak.

diagramma diyagram.

dialekt lehçe, ağız, diyalekt.

dialektika diyalektik.

dialektikalık diyalektik(s)i; *dialektikalık materializm* diyalektik materyalizm. < *dialektika+lık.*

dialektizm diyalektizm.

dialektolog diyalektolog.

dialektologiya lehçe bilimi, diyalektoloji.

diametr çap, kutur.

diapazon ses menzili, diyapozon.

did = dit.

didaar = didar; ◇ *didaarı kursun!* yüzü batsın!

didar, dıdar *İr.* yüz, çehre, sima, fizyonomi; **ak didar** ak yüzlü, beyaz yüzlü; hoş, sempatik bir yüz; **aman esen kelgile, ak didarım körgülö folk.** sağlıkla gelin, hoş yüzümü görün; **didarı suuk** veya **didarı caman** yüzü sevimsiz, itici. < *İr.* ديدار **dīdār** (PED 551a).

didaktika öğrenme sanatı, didaktik.

didek = dikek.

dieta diyet, perhiz.

dietalık diyet(s)i, gıda rejimi(s)i, perhiz(s)i; **dietalık tamak** diyet yemeği. < **dieta+lık.**

digdike *İr. gün.* büyük olmayan çul, haşa (*bkz. oromo, daha küçük*). *krş.* *İr.* دگدگی **digdigī** (PED 530b).

diger *İr. 1. d.* gündelik namazın üçüncüsü (*günün ikinci yarısında*), ikindi namazı; **2.** güneş, gün batmadan biraz önceki zaman; **kün digerden ıldıyladı** güneş batmaya yaklaştı. < *İr.* دگر **diger** (PED 530b).

dik: **dik-dik** tak tak; **cürögüm tik-tik etet** kalbim tak tak atıyor, kuvvetlice ve sık sık çarpıyor.

dikar vahşi, yabani.

dikek *İr. gün.* astarı keçeden yapılmış ornömantal resimlerle kaplı çul, haşa. *krş.* *İr.* دق **dek** (PED 529b).

dikilde- = düküldö; **dikildep cürögü kaktı** yüreği sık sık çarptı.

dikildek çevik, atik, kıpırdak. < **dikilde-k.**

dikildet- = düküldöt-.

diktant imla, yazım, dikte.

diktat dikta.

diktator diktatör.

diktatura diktatora, diktatörlük; **proletariat diktaturası** proletarya diktatörlüğü.

dil *İr.* yürek, kalp, gönül (*duygu, fikir, istek ortaklığı*; *krş.* **cürök, köñül**); **tili sende, dili – cat** ş. dili bal, yüreği buz (*harf. onun dili sende, yüreği ise yabancıda*); **tiliñ kelbese da, diliñ kelsin** dilin söylemese de yüreğin söylesin; **kün öñdüü küçtüü, carık bizdin dostuk, kanga kan, dilge dildi dayım koştuk** ş. dostluğumuz gün ışığı gibi güçlüdür, kana kan, yüreğe yüreği katarak sonsuza dek birleştik; **tilinde aktın kelmesi, dilinde şaytan sözü bar** ş. (*mollanın*) dilinde hakkın sembolü,

yüreğinde şeytanın sözü var; *dili bar* isteği var; *can-dili menen* büyük bir memnuniyetle; *can-dilimdi berip işteymin* canla başla, gayretle çalışıyorum; *can-dili menen berilgen* canla başla çalışmış; *ak dili menen aytkan sözü* candan yürekten söyledi; *catsa, tursa Olcoñdun Kişimcan turat dilinde folk.* yatsa da kalksa da Olco'nun (bey) yüreğinde (*düşüncesinde*) Kişimcan duruyor; *dilim tartpayt* içimden gelmiyor; *diliñdi suutpa* veya *dili boyuñdu suutpa* hayal kırıklığına uğrama; *dili suugan* soğudu, sıdkı sıyrıldı; *buzbagın, çoro, diliñdi, ala kör, baatır tilimdi folk.* yiğit ağzını bozma, bahadır dilimi gör. < İr. دل *dil* (PED 530b).

dila Rus. gün. [dilä] dosya, evrak dosyası; mesele, dava (*resmi, adli*).

dilaproz İr. gün. bir çeşit büyük yuvarlak yarım kapık, groş (*harf. gönül sevinci*). < İr. دلفروز *dil-furūz* (PED 532b).

dilde İr. 1. tar. beş ruble değerinde altın sikke; 2. altın; *sarı dilde, ak kümüş folk.* sarı altın, beyaz gümüş; *dalay dilde çaçılğan folk.* çok altın harcanmış (*harf. saçılmış*); *atka salğan dildeysiñ (dildedeysiñ yerine) açılğan kızıl güldöysüñ folk.* ata takılmış (*altınla süslenmiş at takımı gibi*) altın gibi, açılmış kırmızı gül gibisin (*güzelsin*). < İr. تله *tille* (PED 322b).

dildeş İr.-Kırg. gönüldaş, kalbi bir, *biriyle* duygu birliği bulunan; *dildeş dost* gönlü bir (olan) arkadaş, yakın arkadaş. < *dil+deş*.

dildey bkz. **dilde**.

dildir titreyen, sarsılan, titrek, titreşen; *dildir cürök* titreyen yürek.

dildire- (tir tir) titremek, sarsılmak, silkelenmek, sallanmak; kımıldamak, dalgalanmak; yürek oynamak; *dildiregen kartañ* kalp çarpıntısı olan (*hastalıklı*) ihtiyar. < *dildir+e-*.

dildirek 1. herhangi bir şeyden çıkan titrek ses (*örn. uçak pervanesinden*); 2. kağıtlardan çıkan ses (*yirmi dörtlük oyun kağıdı destesinden*); *tamanı cerge tiybey, dildirektey uçup* o, ses gibi hızlı gider, tabanı yere değmez. < *dildire-k*.

dildirem kon. 1. = **telegramma**; *dildirem ur-* veya *dildirem kak-* telgraf (veya tel) çekmek; 2. = **telegraf**.

dilgir İr. şiddetle arzu eden; şevkli kimse, bir işe şevkle sarılan (kimse); *el üçün kızmat kılıuga dilgir* el için hizmet etmeyi tutkuyla arzu ediyor; *baruuga ötü*

dilgir gitmeyi çok istiyor; *okuşka dilgir bolso da, tilegine cete albadı* okumayı çok arzu etse de, dileği gerçekleşmedi. < İr. دلگرم *dil-germ* (PED 533a).

dilgir- şiddetle arzu etmek, bir şey için yanıp tutuşmak; kararlılık göstermek; *coo degende dilgirgen folk.* düşman dendiğinde kan beynine hücum etmiş.

dilgirdik şiddetli arzu; şevk, heyecan. < *dilgir+dik.*

dilgirem *kon.* = **telegramma**; *ak karagay dilgirem kaysı şaardan kaktıñız? folk.* beyaz köknar ağacı (*beyaz dörtgen biçiminde işaretlenen telgraf sütunu*) telgrafi hangi şehirden verdiniz?

dilgirlik = **dilgirdik.**

dimi: *can dimi* (veya *candimi*) aksi hakkında emin olduğu halde, bir şeyi inkâr ederek her türlü yemin eden kimse (*benzeri hiçbir şey asla olmadı, yapılmadı vs.; görmedi, duymadı*); *candimi cansız aygak bar, can bergenden tartınbayt folk.* onların aralarında yalancı-ispiyoncu var, yemin edenden birine yaklaşmaz.

din *Ar.* din; mezhep; **din musulman** 1) müslüman dini, müslümanlık, İslam dini; *din ilimi* ilahiyat, teoloji; 2) müslüman; *din musulman çerüüsü azan aytıp karkıldap folk.* müslüman ordusu “azan” (bkz. **azan I**) diyerek bağırmaya başladı; ♦ *dini kara* namussuz; dürüst olmayan; *dini karardı* fena şeyler tasarlıyor; ondan her şey beklenilebilir, kötü işlere karar veriyor. << *Ar.* دين *dīn* (PED 554a).

dinamika dinamik.

dinamit dinamit.

dinar *İr.* 1. dinar (*İran'ın ve Irak'ın para birimi*); 2. *gün.* [dinär] *folk.* altın, mücevher, cevahir, ziynet. << *Ar.* دينار *dīnār* (PED 554a).

dinastiya hanedan; sülale.

dinçil dindar (*insanlar hakkında*), inananlar, müminler. < *din+çil.*

dinçildik dindarlık. < *dinçil+dik.*

dindar *Ar.-İr.* = **dinçil.**

dindeş dindaş, din kardeşi. < *din+deş.*

dindeştik din topluluğu, sadece tek ve aynı dine ait olma. < *dindeş+tik.*

dindüü: *adal dindüü* dindar, mümin. < *din+düü.*

dinistan (**din-islam**) *Ar.* İslâm, müslüman dini, müslümanlık.

dinistanda-: *dinistandap akırıp folk.* “dinistan” daveti (*savaş çağrısı olarak*). < *dinistan+da-.*

dinsiz ateist, tanrısız, tanrıtanımaz. < *din*+*siz*.

dinsizdik ateizm, ateistlik, tanrıtanımazlık, tanrısızlık. < *dinsiz*+*dik*.

diñke kuvvet, mecal, takat; sabır; *diñkem kurudu* yorgun argın düştüm, mecalim kalmadı; bıktım; canıma tak etti; *diñkesin soolt-* veya *diñkesin kurut-* birini canından bezdirmek; bıktırmak, usandırmak.

diñkilde- çınlamak, tınlamak; şıkırdatmak, şingırdatmak, şangırdatmak. < *diñkil*+*de-*

diñkildet- *et. diñkilde-*'den; çınlatmak, ses çıkartmak; ◇ *kulak tüpkö diñkildetip koygulap catkanday* (kulağının dibinde) (biri) kulağına şamar vuruyormuş gibi ses çıkarıp. < *diñkilde-t-*.

diñkilöön *Art. 1. = ısılık 2; topostun eti uydukunan da diñkilöön kelet* öküz eti inek etinden daha sert; **2.** (*giysiler hakkında*) rahat; sıcak tutan; yumuşak; *diñkilöön kiyinip alıptır* rahat, sıcak tutan kıyafetler giymiş.

diñkiy- sağlıklı (gülbüz), kanlı canlı olmak; dağ gibi bedenini sergilemek.

diñkiyt- *et. diñkiy-*'den; *için diñkiytip* kocaman karnını göstermiş. < *diñkiy-t-*.

diñse I = tiñse.

diñse II *Çin. Art.* hapishane, zindan; hapis; *kara diñse* kara zindan, hapis yeri (*penceresiz hapishane*).

diplom diploma, derece belgesi; diploma tezi.

diplomant diploma tezini savunan.

diplomat diplomat.

diplomatiya diplomasi, diplomatlık.

diplomattık siyasi, diplomatik, diplomasi(s)i; *diplomattık cana sooda baylanışı* diplomatik ve ticari ilişki; *diplomattık korpus* diplomatik heyet. < *diplomat*+*tık*.

diputat=deputat.

dir *yansıma kelime; dir etip kaltıra-* veya *dir-dir kak-* tir tir titremek.

dirdiy- şişkin, dolgun olmak; *dirdiygen castık* kabartılmış yastık.

direktiva direktif, talimat, yönerge.

direktor yönetici, direktör.

direktorluk direktörün görevi veya durumu, müdürlük, direktörlük. < *direktor*+*luk*.

direktsiya yönetim, direktörlük, müdürlük.

dirijabl hava gemisi, zeplin, dirijabl.

dirijor *Rus.* yöneten, şef.

dirijorluk yönetme işi, orkestra şefi vazifesi, şeflik; **dirijorluk kıl-** yönetmek, orkestrayı yönetmek, orkestra şefliği yapmak. < **dirijor+luk**.

dirilde- = **dirkire-** *tooşu dirilded* sesi titredi; *üşüp, dirildep turam* üşüyüp titriyorum; *dirildep kan çıkıp turat* kan fışkırıp akıyor.

dirildet- *et. dirilde-*'den; *tooşun dirildetti* sesini titretti; *sudurum calbıraktardı dirildetet* esinti yaprakları kımıldatıyor. < **dirilde-t-**.

dirkire- 1. (tir tir) titremek; *kanatının küüsünöp tal, karagay dirkirep folk.* söğüt ve köknar ağaçları, (*bahadır akdoğan*) kanadından (*çırpış nedeniyle*) titreyip; **2.** (*ince, güçlü titrek bir şekilde akan*) akmak; *bütkön boyu dürküröyt, emçekten sütü dirkireyt folk.* bütün vücudu titriyor, memesinden süt akıyor. < **dir+kir-e-**.

dirkiret- *et. dirkire-*'den. < **dirkire-t-**.

dirt *yansıma kelime kan dirt dey tüştü* kan fışkırdı.

dirtilde- irkilmek, titremek, çırpınmak. < **dirtıl+de-**.

dirtildek 1. sinirli davranış; tik; **2. mec.** barut gibi; çabuk kızan, öfkeli, hiddetli. < **dirtilde-k**.

disk *sp.* disk.

diskaluu diskli, diski olan; *diskaluu mala* diskli tırmık.

diskelöö *ta.* toprağın kesilmesi, devrilmesi ve parçalanması amacıyla disk kullanma, toprağı tırmıklama. < **diskele-öö**.

diskriminatsiya diskriminasyon, tefrik, ayırt etme; fark gözetme, farklı muamele.

diskriminatsiyala- diskriminasyon yapmak, ayırt etmek, fark etmek, farklı muamele yapmak. < **diskriminatsiya+la-**.

diskriminatsiyalan- *ed. diskriminatsiyala-*'dan; diskriminasyon yapılmak, ayırt edilmek, fark edilmek, farklı muamele yapılmak. < **diskriminatsiyala-n-**.

diskussiya tartışma, münakaşa, atışma.

disput bilimsel tartışma, (ilmi) münakaşa, münazara.

distantsiya uzaklık, ara, mesafe, menzil.

distsiplina disiplin, düzen.

dit *İr.* düşünce, fikir, niyet; istek, arzu; dikkat, özen, ilgi; *dit bar, kuduret çok* onun isteğı var, fakat gücü yok; *Gülstanda köp ulut, tili başka, diti bir* ş. Gülistan (*yani Sovyet Rusya'da*) çok ulusludur, onların dilleri farklı, istekleri birdir; **dit**

kıl- istemek, arzu etmek; **dit kılsañız, bizdikiinde cürüñüz** ş. isterseniz, bizimle yaşayınız; **bardık ditin böldü** bütün ilgisini ayırdı, bütün gayretini sarfetti; **ditiñde sakta** yüreğinde sakla, söyleme; **diti menen** (veya **ditin koyup** veya **ditin salıp**) **ugup turat** dikkatle dinliyor; **körköm adabiyat kiteptesine ditin koydu** güzel edebiyat kitaplarına gönül verdi; **cagabı senin ditiñe? folk.** beğendin mi?; **eç kimdin diti barbadı** hiç kimse cesaret edemedi; **dit bak-** cesaret etmek, cüret etmek; **el dit bagıp karay alışpay, ters burulup ketençiktedi** halk bakmaya cesaret edemeden eğilip geri çekildi; **karmaşalbay dit bagıp, kañçalar kaçkan ıtırıp folk.** savaşmaya cesaret edemeden, çoğu çıl yavrusu gibi kaçtı; ♦ **adamdın diti çıdagıs** görünüşü dehşetli, korkunç; iğrenme, tiksinti uyandıran.

ditin- = **titin-**.

ditkis: **adam ditkis sey.** = **adamdın diti çıdagıs** (bkz. **dit**).

ditte- düşünmek, farzetmek; “**kak uşunday kılar**” **dep kaçandan beri dittedim folk.** o böyle davrandığı içindir ki, uzun zamandan beri düşünüyordum. < **dit+te-**.

divan divan, kanep, sedir, kerevet.

diversant sabotör, kundakçı, tahripçi, casus, suikastçi.

diversiya sabotaj, kundakçılık; suikast.

diversiyalık sabotaj eylemi, kundakçılık; şaşırtma harekâtı.

diviziya tümen.

diykan = **dıykan**.

diyvana = **dubana**.

dizel dizel motoru, dizel.

dizeldik dizel(s)i, dizeli olan; **dizeldik motor** dizel motorlu. < **dizel+dik**.

doboger Ar.-İr. davacı. < **dobu+ger** < Ar.-İr. **دعوى گر** **da‘vā-ger** (PED 528a).

doboön: **kişilikke doboonu çok onun hak.** insanıyeti yok (**başl. kötü anlarda arkadaşlarını terk eden insanlar hakkında**).

dobul I 1. dolu (**şiddetli**); **dobul kagıp ketti** dolu vurdu; **dobul sogup kıyratkan egin talaası** dolu vurmuş ekin tarlası; **2.** fırtına, tufan. < ET **1 tolı:** (ED 491b).

dobul II = **doolbas**.

dobulbas bkz. **doolbas**.

dobulduu 1. dolu; **2.** fırtınalı; **dobulduu öşörgö duuşar keldik** sağanak yağmura tutulduk; **dobulduu kara bulut** kara bulut, fırtına bulutu. < **dobul+duu**.

dobur- kendi kendine konuşmak, mırıldanmak, homurdanmak (*birçok kimse hakkında*).

dobuş ses, seda; oy, rey; **dobuş berüü** oy verilmesi, oylama; **dobuş berüünün tartibi** oy verme düzeni; **açık dobuş berüü** açık oylama; **caşırın dobuş berüü** gizli oylama; **dobuşka sal-** veya **dobuş koy-** oy kullanmak, oya koymak; **dobuşka saluu** veya **dobuşka koyuy** oylama, oy kullanma; **çeçüüçü dobuş** oy kullanma hakkı olan adam; **keñeş berüü dobuşu** danışma (veya istişare) oyu; **bir dobuştan** fikir birliğiyle, oy birliğiyle, söz birliğiyle; **bir kişidey birdiktüü, bir ündöy dobuş beriştı folk.** bir tek insan gibi fikir birliği etmişçesine, tek bir oy gibi oy verdiler; **naarazlık dobuşu** protesto oyu. < ET **tavış** (ED 446a).

doc Rus. *şaka kıs.* gençlik, genç insanlar, gençler.

dodo İr. 1. yığın, küme; **dodo-dodo kılıp, üyüp koyduk** yığın yapıp koyduk; 2. kalabalık; ◇ **külü dodo bolbogon** devamlı yer değiştirmeye hazır, yerinde duramayan (*harf. külü yığın olmayan*); **bir cerge külü dodo bolgon kişi emes** o yerinde duramayan bir kişi değildir. < İr. **tūde** (PED 334a).

dodolo- yığın, küme halinde toplamak; **dodolop koygon kül** yığın halinde, büyük kümeler halinde toplanmış kül; **ecigeydi daliñkege dodolop saldı** ev peynirini küme halinde tabağa koydu. < **dodo+lo-**.

dodolon- dön.-ed. **dodolo-**'dan; yığın, küme halinde toplanmak; **topuraktar dodolonup üyülgön** topraklar küme halinde yığılmış; **stoldun üstündögü dodolonup iretsiz catkan kagazdar** masanın üstünde, yığın halinde düzensiz duran kağıtlar. < **dodolo-n-**.

dogdo- kalabalık etmek, üşüşmek; gruplar halinde toplanmak, küme küme toplanmak; küme haline gelmek; yığılmak; **bak içindegi kölöködö dogdogon el** insanlar bahçe içindeki gölgeye küme küme toplanmışlar. < **dog+do-**.

dogdoy- tıknaz, kısa boylu, gürbüz bir görünüşü olmak.

dogdur kon. = **doktor**.

dogma kesin inanış (veya düşünce), dogma.

dogmatik dogmatik şahıs, dogmacı; dogmatist.

dogmatikalık dogmatik, dogmatizm(s)i, inaksal. < **dogmatika+lık**.

dogo I Rus. boyunduruk (*koşum parçası*).

dogo II İr. gün. yemek kasesi (*büyük fincan görünümünde*).

dogor- koşumunu çıkarmak; ◇ *sözündü dogor* konuşmayı bırak, sözünü bitir. < *dogo+r-*.

dogovor antlaşma; *tinçtik dogovor* barış antlaşması.

dogur- = **dok ur-** (bkz. **dok I**).

dogurun- = **dok urun-** (bkz. **dok I**).

dok I *İr.* yıldırma, gözünü korkutma, gözdağı verme; bağırış, bağirtı, haykırma, haykırış; **dok ur** (veya **dogur-**) korkutmak, gözünü korkutmak, yıldırma; sert biçimde saldırmak; *cazıgım çok bala elem, ne urasıñ doguñdu? folk.* günahım yok çocuk, (*bana, üzerime*) ne saldırdın?; **dok urun-** (veya **dogurun-**) 1) = **dok ur-**; 2) intihar etmek veya intihar ettirmek; *al dok urunup, balaketine kalasıñ* (ölüm, ecel) o intihar etti, sen onun talihsizliğine uğrayacaksın; **dok art-** şantaj yapmak, şantaj yaparak elde etmeye çalışmak; *Akiya dogun artkan kişiçe Elebeske kinalat* Akiya sanki mecburmuş gibi Elebesa'nın üstüne yürüdü; *men senin tuuganıñ bolbosom, emne doguñdu artasıñ?* ben senin akrabam olmasam, ne diye şantaj yapıyorsun; *doguñdu artpa!* çek git başımdan!, musallat olma!, bırak yakamı!

dok II *İr. gün.* yayıkta çalkalandıktan sonra ortaya çıkan süt suyu (*sütün yağını çalkaladıktan sonra çıkan süt suyu*). < *İr.* دُوغ **dūg** (PED 545 b).

dokçu şantajcı; gözdağı vererek, korkutarak alma hevesinde olan. < **dok+çu**.

doklad rapor; *koşumça doklad* ek (veya ilave) şeklinde rapor; katma (veya tamamlayıcı) rapor; ek (veya ilave, tamamlayıcı) belge.

dokladçık, dokladçı konuşmacı, konferans veren. < **doklad+çık, doklad+çı**.

doktor 1. doktora derecesi olan (*bilimsel düzey, bilim derecesi*); **biyologiyalık ilimlerdin doktoru** biyolojik bilim (veya ilim) doktoru; **2.** doktor, tıp doktoru, hekim.

doktorluk, doktorduk 1. tedavi; **2.** doktorluk mesleği veya durumu. < **doktor+luk, doktor+duk**.

doktrina öğreti, doktrin.

dokturduk bkz. **doktorluk**.

dokument belge, vesika, doküman.

dokumentaldık belgesel, belge(s)i, belgelere dayanan; vesika(s)i, senet(s)i; *dokumentaldık film* belgesel film, belgelere dayanan film.

dokumentalduu belgeli, belgelere dayalı; *dokumentalduu materialdar* belgelere dayanan materyaller, belgelere dayalı malzemeler. < *dokumental+duu*.

dolboor = dolbor.

dolbor plan, proje, tasarı.

dolbordo- projesini yapmak, tasarısını yapmak, tasarlamak, projelemek, plan yapmak. < *dolbor+do-*.

dolbordon- dön.-ed. **dolbordo-**'dan; projesi yapılmış olmak, tasarlanmak. < *dolbordo-n-*.

dolcun Rus. kon. borçlu, verecekli; *dolcundan aldı cigitti* ş. borçludan at cambazlığını aldı (bkz. **cigit 2**); ♦ *dolcun bülö* asalak, beleşçi, otlakçı, parazit.

doldoy- 1. kabarık, tümsek, küme şeklinde çıkıntı yapmak, dışarı çıkmak; *şımım dal-dal bölünüp, kiri muzday doldoyup folk.* pantolonum yırtılıp, kiri katmer katmer durup; 2. (*insanlar hakkında*) gürbüz ve ağır kanlı olmak (*böyleleri hakkında söylerler: kötü biçer, sağlamca diker*); *doldoygon* ağır kanlı, gürbüz.

doldura- 1. kalın sesle konuşmak, kalın sesle şarkı söylemek, alçak (düşük) notada kaba bir ses çıkarmak; *dolduragan = doldurak; dolduragan ün* kaba ses; 2. *mec.* donuk, belirsiz bir şekilde konuşmak, mırıldanmak, kendi kendine konuşmak.

doldurak 1. kaba bir ses, bas; *erkektin doldurak ünü üydön uguldu* erkeğin kaba sesi evden duyuldu; 2. *mec.* belli belirsiz mırıldanma. < *doldura-k*.

dollar dolar.

doloon = doolon.

dolono akdiken, mayıs çiçeği⁷¹; *ukurugum dolono, uuru-börü colobo folk.* sırtığım akdiken ağacındandır, hırsız kurt bana rast gelme! < Moğ. *dolağana* [VEWT 139a], [ESTYa 270].

doloy esk. kabul!, olur!, tamam!, peki! (*ticari anlaşmada*).

dolu I 1. (*insanlar hakkında*) kavgacı, şirret, huysuz, hır çıkaran, eli bayraklı; *dolu çal* huysuz ihtiyar; *katınıñ dolu bolso, zamandın tınçtırınan ne payda? ats.* karın şirret olsa, zamanın sakinliğinden ne fayda?; 2. (*destanda*) bazı kahramanlarda olumlu sıfattır; ♦ *dolu tolkun* fırtınalı dalgalar.

dolu II İr. dolu; *kün kürküröp, çağılğan carkıldap, dolu kuyup ciberdi* gök gürleyip, şimşek çakıp, dolu yağdı; *dolu urup ketti* dolu vurmuş.

dolu III İr. gün. değirmen kepeşi. karş. İr. دول *dol* (PED 546a).

dolulan- kavgacı, şirret olmak; kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek. < *dolu+lan-*.

dolulanış iş. **dolulan-**'dan; *anın dolulanışın kaalap turgansıp, kıcırına tie bedri* onu incitmek istermiş gibi, her an onunla dalga geçti, yüzüne vurdu. < *dolulan-ı-ş*.

doluluk kavgacılık, kavgacı olma (veya oluş), şirretlik; *tilimdi alğın, kaçpagın, kulba beker doluluk* ş. boşu boşuna öfkelenme, kaçmadan, beni dinle. < *dolu+luk*.

dom em-dom ikilemesinde karşılaşılr, tek başına kullanılmaz.

dombu ombu-dombu ikilemesinde karşılaşılr, tek başına kullanılmaz.

dombult- öne doğru ilerletmek; hızlı koşturmak.

dombura *İr. gün.* = **komuz**.

domburaçı = **komuzçu**.

domçu emçi-domçu ikilemesinde karşılaşılr, tek başına kullanılmaz.

domdo- (genellikle **emde-** kelimesiyle ikileme oluşturur) tedavi etmek, iyileştirmek, otamak; bakmak; *kamçısı bizdin condu da domdogon bolçu* kamçısı sırtımızı iyileştirdi (yani kamçıyı sırtımızın üzerinde gezdirdi). < *dom+do-*.

dominion dominyon, sömürge.

domna yüksek fırın, maden fırını; *domna peçteri* yüksek fırınlar, maden fırınları.

domok kepezelik, maskaralık, rezalet, skandal, hırgür, kavga, dalaş; hücum, saldırış; gözdağı, tehdit; tehlike; *domok sal-* skandal çıkarmak; saldırmak; *köp oylop bolor domoktu, ak olupoktun cakaga tigip calgan al oktu folk.* saldırıyı çok düşünmüş, savaş giysisinin yakasına mermiyi (*yedekte*) dikip eklemişti; *koşo içerdin ar kança bolup catat domogu* ş. birlikte yiyip içenlerde çok hırgür olur.

domor = **dömör**; *senin tizeñ da domordon kem emes* diz kapağında küçük olmayan şişlik.

domp: *domp-domp* yalpa-yalpa (*tırısa kötü kalkan atlar hakkında*); *kaşañ torusun domp-domp celdirtip* tembel atını yalpa yalpa yürütmüş.

dompoñ: *dompoñ-dompoñ* = *domp-domp* (bkz. **domp**).

dompoş = **dompuş**.

dompoy I, II = **tompoy I, II**.

dompulda- (*atlar hakkında*) yalpalamak, yalpalayarak gitmek; *dompuldap celdirip atat* at yalpalayarak gidiyor. < *dompul+da-*.

dompuldat- *et. dompulda-*'dan. < *dompulda-t-*.

dompuş 1. yalpa yapa yapa yürüyüş, yalpa yaparak yürüme (*atlar*); **dompuş celişi bar, basığı çok at** yalpa yalpa yürüyüşü olan gidişi iyi olmayan at; **2.** yalpalayan (*kötü yürüyüşlü, yalpalayan atlar*); **koygo cetpes bir dompuş çobur kıldı doru attı folk.** koyunu bile geçemeyen doru at bir deri bir kemik bir beygire dönüştü.

doñ güçlü, fakat şiddetli, keskin ve ani olmayan çağrı sesi.

doñdoloy gün. erkek keçi yavrusu.

doñgo Çuy.ağ. 1. ископытъ (*Bkz. Açıklamalar lxiii*); **2.** topuk (ökçe) üzerinde bulunan büyük kir topakları.

doñk: doñk-doñk tak-tak (*boğuk, kesik kesik çıkan yansıma kelime, örn. ağaçkakan kuşunun ağaca delik açtığında*).

doñkulda-: doñkuldap töşkō ur- göğsüne tak tak vurmak. < **doñkul+da-**.

doñkuldak ağaçkakan (kuşu). < **doñkulda-k.**

doñkuldāt- et. doñkulda-’dan. < **doñkulda-t-**.

doñşu- = toñşu-.

doñşut- = toñşut-.

doñuz 1. yabani domuz (*genel ismidir; karş. çoçko, kaman*); **cer een bolso, doñuz debege çıgat ats.** yer boş olsa, yabani domuz tepeye çıkar; **doñuz kop- hak.** (“kıyamet günü”nde) domuz biçiminde dirilmek; **ölmöktön doñuz kop! hak.** geber de, domuz şeklinde diril!; **doñuzduñ tügündöy köröm** bütün benliğimle, bütün kalbimle kin besliyorum (*harf. domuz kılı gibi görüyorum*); **2.** domuz yılı (*bkz. cıl I 2*); ◇ **doñuz sırtı** zehirli yabani yasemin (*kışın atlar için daha iyi yem ortaya çıkan yüksek dağlarda yetişen otsu bir bitkinin adıdır*); **doñuz aybat bkz. aybat.** < ET **toñuz (d-)** (ED 527b).

doo Ar. dava; iddaa, istek, talep; **ooru – aştan, doo – karındaştan ats.** hastalık yemekten, dava ise kardeşten; **doo karıbayt, asa çiribeyt ats.** istek eskimez, asa çürümez (*genellikle zaman aşımıyla kazanılan hak hesapta tutmaz*); **eki düynödö** (veya **akirette**) **doom çok** iki dünyada (veya ahirette) isteğim yok; **doo-domayım çok** hiçbir talebim yok; **kara doo** uzayıp giden dava; **doonu kozgo-** istek uyandırmak; **doo al-** davayı kazanmak; **malın ayabagan doo alat ats.** malını korumayan, davayı kazanır (*devrim öncesi mahkemeler hakkında*); **doogo kal-** davalı durumuna düşmek; **kitebin cogotup koyup, doosuna kaldım** onun kitabını kaybedip davalı duruma düştüm; **doogo kultur-** davaya sürüklemek, davaya sebep

olmak; *caman söz doogo kalturat* ats. kötü söz davaya sebep olur; dilim düşmanımdır; *doo koy-* 1) *birine karşı* dava açmak, dava etmek; suçlamak, itham etmek; *kalp cerinen doo koyup oturat* delilsiz, temelsiz bir dava açtı; 2) (*şans oyununda, kumarda*) isabet ettirememek, tutturamamak; karavana atmak; *doo tart-* davada ödeşmek, cezasını çekmek; ◇ *doo ket-* zarar görmek, zarara uğramak; *çapançanga kamçı çapsa, köynökçöngö doo ketet* ats. gömleğine kamçı değse, gömleği zarar görür; bey kımıldasa, delikanlının perçemi dağılır; *başına doo ketken körünöt, başka ceri aman* başına zarar gelmiş gibi görünüyor, başka yeri sağlam; *tayaktan meesine doo ketken* sopalı darbeden beyin sarsıntısı geçirmiş (*harf.* beyin zedeleme); *böyrögünö doo ketip kaldı* böbreğine vurarak incitti (*veya* zarar verdi); *doo ketir-* zarara uğratmak, zararı dokunmak, incitmek; *meesine doo ketirdi* beynine zararı dokundu; *abiyirge doo ketir-* namusunu lekelemek, şerefine leke getirmek; *doosu barday* şiddetle, gözü dönmüş bir biçimde; *doosu barday cer sabayt* kudurmuş, gözü dönmüş gibi ayaklarını yere vuruyor (*harf.* hakkı varmış gibi yere vuruyor); *cesir doosu* bkz. **cesir**. << Ar. دعوى *da'vā* (PED 528a).

dooçu = **doboger**; *ıristuuga cuuçu kelet, ırısı cokko dooçu kelet* ats. talihi olana dünür gelir, talihi olmayana davacı gelir; *dooçu kelse, mal bergis kara kök cal er bolot folk.* davacı gelse, mal vermez ünlü yiğit olur (*yani hiçbir talebi ve davayı kabul etmeyecek*).

dool I = **dobul I**.

dool II bkz. **doolbas**.

doola- *birine karşı* dava açmak, *birini* dava etmek, istek (*veya* talep) ileri sürmek; *öspös uul önbös doonut doolayt* ats. uçarı oğul umutsuz hakkı dava eder; *camandan ton kiyseñ, toydo doolayt* ats. kötünün donunu giysen (*istesen*), şölende geri ister. < *doo+la-*.

doolaş iş. **doola-**'dan; *akçanı dolaş kerek* parayı (hakkını) talep etmesi gerek. < *doola-ş*.

doolaş- iş. **doola-**'dan; birbirini dava etmek, dava açmak. < *doola-ş-*.

doolaştır- et. **doolaş-**'tan; (*üçüncü şahısta*) karşılıklı davaya, mahkemeye kadar vardırmaq. < *doolaş-tır-*.

doolat- et. **doola-**'dan. < *doola-t-*.

doolbars bkz. **doolbas**.

doolbas (farklı şekilleriyle karşılaşılır **dool**, **dobulbas**, **doolbars**, **doolbaş**; ilk kısmı **dool** – *Hint*.) büyük olmayan davul (sadece alt kısmı deve derisiyle kaplı, savaşta ve şahin avında kullanılmış); *kıtayça kızıl dobulbas, çımın tiyse kılğırıp folk.* kırmızı çin davuluna sinek (*bile*) değse çınlarmış; **doolbas kak-** davul çalmak, davula vurmak; *aç aykıyırık çuu salıp, doolbastı kakkılap folk.* acı acı bağırması ve davulu çalmış; **dool kagıp, bakırat, “beri kel!” - dep çakırat folk.** davulu çalarken bağırıyor “buraya gel!” diye çağırıyor.

doolbaş = **doolbas**.

dooldat-: **dooldata ot cak-** büyük bir ateş yakmak, dağ gibi kocaman alev almak. < **doolda-t-**.

doolday (veya **doolday çepken**) çobanların, ordunun kışın üst giyim olarak kullandığı kalın keçeden yapılmış giysi.

doolon (*destanda*) *pahalı, kıymetli bir kumaşın adıdır; doolon, çüçtö bu da bar folk.* **doolon** ve patiska bu da var.

dooluu kavgalı; davalı. < **doo+luu**.

doomay doo-doomay ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

doomat *Ar.* töhmet, iftira; kötöleme, yerme; *maa doomat kılbağın* bana iftira etmeyin; *doomat kılıp süylögön, kim bolosuñ, daynıñ cok? folk.* iftira etmiş, kimsin, kimsesiz misin? << *Ar.* تهمت **tuhmet** (PED 339a).

doomattuu iftira(s)ı, iftiracı(s)i; iftira dolu; **doomattuu sın** iftira dolu, aşağılayıcı bir eleştiri. < **doomat+tuu**.

door *Ar.* çağ, devir, zaman; **taş dooru** Taş Devri; **kolo dooru** Bronz Çağı; ◇ **door sür-** hüküm sürmek, hükmetmek, saltanat sürmek. << *Ar.* دور **devr** (PED 542b).

dooran = **dooron**.

doorloş çağdaş, asri. < **door+loş**.

dooron (**dooran** şekliyle de karşılaşılır) *Ar. etn.* 1. günah çıkartma, günahların bağışlanması (*cenaze kaldırılana kadar yapılan ve ruhun korunması için dağıtılan hayrat*); **dooron ber-** veya **dooron bayla-** günahların bağışlanması için tören yapmak; **dooron ötköz-** günahların bağışlanması için yapılan töreni yönetmek; 2. günahların bağışlanması için yapılan töreni yöneten din adamlarına verilen hediye; **dooron al-** ölmüş olan kişinin ruhu için yapılan tören sırasında

hediye almak; ◇ **dooron sür-** iktidarın veya hayatın (maddi) nimetlerinin keyfini sürmek, saltanat sürmek, hüküm sürmek; **ubagında dooron sürüp aldı** vaktiyle saltanat sürdü; **dooran sürüp catkıday, koroo tolgon malıñ cok folk.** saltanat sürmek için ağıl dolusu hayvanın yok; **dooronu cürüp turat** iktidarın veya hayatın (maddi) nimetlerinin keyfini sürüyor, saltanat sürüyor; **dooron sal-** eğlenmek, gönül eğlendirmek; **kündö dooron salışıp, kündö külük çabışıp folk.** her gün eğlenip, her gün at yarışı düzenleyip. << Ar. دوران **devrān, deverān** (PED 542b).

dooronçu *etn. sayz. (din adamları hakkında)* ölmüş olan kişi için yapılan törende verilen hediyeleri alan. < **dooron+çu.**

dooruk olay, hadise; coşku, heyecan.

dooş = dobuş; bir dooşton kabul alıştı oy birliğiyle kabul ettiler.

dootay *Çin. esk.* Şincian'da vali, bölge başkanı.

dopso *Tien.ağ.* = **topso.**

dopu *Tal.ağ. gün.* = **topu; ol özbekçe dopu kiyip atırı** Özbek takkesini takıyor.

dorbo 1. torba (*atlara yem verme için giydirilen, büyük olmayan torba*); **mamıda turat baylooluu, manattan dorbo cayloolu folk.** (*at*) direkte bağlı duruyor, kırmızı torba yere konulmuş; **eki bay kuda bolso, corgo alıшат; eki kedey kuda bolso, dorbo alıшат** *ats.* iki zengin (*karşılıklı olarak*) dünür olsa, rahvan (*at*) değişirler (*yani birbirlerine verirler*); iki fakir dünür olsa, (*karşılıklı olarak*) torba değişirler; 2. *kadın dili* büyük olmayan çanta, çantacık. *krş. TT torba.*

dorbolo- torbalamak, çuvalara doldurmak, çuvallamak; **kız-katındı olcolop, kızıl altın dorbolop folk.** kızı, kadını ganimeti alıp, altını torbalara doldurmuşlar (*daha fazla ör. bkz. arbala-*). < **dorbo+lo-**.

dorbool *kon.* = **dolbor.**

dordogoy = dordok; oozu dordogoy kalın dudaklı. < **dordoy-goy.**

dordok 1. kabarık, şişkin, şişman, kalın; **dordok bet** ablak suratlı, *argo* manda derili; **oozu dordok** kalın dudaklı; **batır dordok** veya **batır dodoñ** kartal çeşitlerinden biridir (*onun gagası şişmiş gibidir*); 2. *mec.* kibirli, mağrur.

dordoñ = dordok.

dordoñdo- kalın dudaklı ve büyük ağızlı olmak; **dordoñdogon** büyük ağızlı ve kalın dudaklı. < **dordoñ+do-**.

dordoy- kabarık, şişkin, şişman, tombul bir görünüşü olmak; *dordoygon, kaliñ ootu* kaba, kalın çuha; *oozu dordoyup şişip kalıptır* dudakları pek fazla şişmiştir.

dorgo, dörgö tar. Şincian'da yalnızca yüksek temsilcilerden oluşan yerli yönetim.

doru- = darbi-; *at dorusa, eşek koşo doruyt ats.* (çevirisi için bkz. darbi-).

dos İr. dost, arkadaş, ahbap; *dos bol-* dost olmak, ahbap olmak; *dosuñña sır aytpa, dosuñdun dosu bar ats.* dostuna sır söyleme, dostunun da dostu var; *maliñ barda baarı dos, maliñ cokto kana dos? ats.* malın varsa herkes dost, malın yoksa nerede dost?; *eski dos esten ketpeyt, cañı dos kadirga cetpeyt ats.* eski dost yeni dosttan yeğdir (*harf.* eski dost hatırdan çıkmaz, yeni dost kadrini bilmez). < İr. دوست *dost* (PED 544a).

dosçuluk dostluk duyguları, dostluk ilişkileri, arkadaşlık, dostluk, ahbaplık. < *dos+çuluk.*

doskay (Tat. okş. **dos** *şeklinden*) arkadaşım, dostum; *tüşüngün, doskay, aytamın saga* ş. dostum, düşündüğümü sana söylüyorum. < *dos+kay.*

doske Rus. kon. kara tahta, yazı tahtası (*sınıftaki*); ◇ *kızıl doske* şeref kürsüsü; *kara doske* işten kaytaranların listesi, kara liste.

dosondo dost, arkadaş, ahbap, yakın arkadaş, yakın dost (veya ahbap) (*arkadaşlık, dostluk yeminle sağlamlaştığı zaman*); *dosondonun canı bir, kudandanın malı bir ats.* dostların canı bir, dünürlerin malı bir; *dosondonu ant urat, kudandanı bata urat ats.* (*hain*) dostları yemin vurur, dünürleri **bata** (bkz.) vurur.

dost = **dos**; *dostu* onun dostu.

dostoş- dost olmak, ahbap olmak. < *dos+toş-*.

dostu = **dos**; *dostu* onun dostu; *anda cigit burulup, dostusuna süylödü* ş. yiğit döndüğü zaman dostuna söyledi.

dostuk dostluk, arkadaşlık; *elderdin dostugu* halkların dostluğu. < *dos+tuk.*

dotatsiya devlet tarafından ayrılan ödenek, tahsisat.

dotay = dootay.

dovulgu Tal.ağ. = tobulgu.

doybu dama taşı, taş; *doybu oyno-* dama oynamak.

doybuçu dama oyuncusu, damacı; *doybuçuların meldeşi* dama oyuncularının yarışması. < *doybu+çu.*

doyur dik kafalı, inatçı, direngen; ödün vermez, taviz vermeyen.

doyurduk dik kafalılık, direngenlik, inatçılık; ödün vermezlik, taviz vermeme;

doyurduğu karmasa inadı tutmasa, ayak diremese. < *doyur+duk*.

dozok = **tozok**; *kokus tüşüp ketpesin ceti türlü dozokko* ş. cehennemin dibine kadar yolu olmasın (*yani büyük belaya uğramasın, belaya bulaşmasın*).

dozoktol- = **tozoktol-**.

dozor *Rus. ask.* devriye, uç (birlik).

döbö 1. (*karş. töbö*) tepe; *biyik döböğö çıksañ, közüñ açılats; cakşı menen süylöşsöñ, köñülüñ açılats* *ats.* yüksek tepeye çıksan, gözün açılır; iyiyle söyleşsen gönlün açılır; 2. *esk.* toplumsal işlerin görüşülmesi için yaşlılar veya önderlerin toplandığı yüksek yer, tepe; *ölsök, — bir kördö, tirüü bolsok, — bir döbödü (veya bir döñdü)* *ats.* hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için (*harf.* bir mezarda ölse, bir tepede dirilsek (*yani yensek*); *kedey, batrak öz döböbüzdö cıyın kurup, öz tagdırıbzıdı özübüz çeçeli* fakirler, ırgatlar biz tepemizde toplanıp, kendi kaderimizi kendimiz tayin edelim (*yani birleştirelim*); *bir döbö mec.* hemfikir, aynı düşünceleri paylaşan kişiler, birlikte hareket edenler; *alar başınan bir döbödü* onlar birlikte hareket etmeye başladılar; *boz döbö tar.* karşıt ordularda yer alan yiğitlerin teke tek mücadelesi için toplanılan yüksek yer veya tepe; 3. *mec.* dayanak, dayangaç, kale, müstahkem mevki; *amanında, kırk cigit, ar kimiñ birden döböşüñ folk.* sağlığında kırk yiğit, her biriniz kalesiniz; ♦ *ak döbö* tabağa konmuş ufak doğranmış olan etin üzerine konulan yağ. < ET *töpü:* (*töpö:*) (ED 436a).

döböçö, döböçük tepecik. < *döbö+çö, döbö+çük*.

döböl = **töböl**.

döbölö- 1. *bir şeyi* yığın, küme şeklinde koymak, *bir nesneyi* yığmak, kümelemek; 2. *mec.* *bir şeyi* çok miktarda vermek veya ikram etmek. < *döbö+lö-*.

döbölön- *dön.* **döbölö-**'den; *döbölöngön kızılça* küme haline getirilmiş pancarlar. < *döbölö-n-*.

döbölü tepelerle kaplı, tepesi çok olan. < *döbö+lüü*.

döböt erkek köpek; erkek kurt köpeği.

dödömöl farz, zan, tasavvur; tahmin edilmesi mümkün olan *herhangi bir şey hakkında* açık, belirli işaret.

dödömöldö- *birinin* işaretine, izine göre aramak, arayıp bulmak; *tülkünün izi bar, oşonu dödümöldöp karaçı* tilkinin izi var, onu arayıp bulmuştu; *eki cagım dödümöldöp karadım, eç bir ayl körünböyt* iki yönümü de arayıp taradım, hiçbir köy görünmüyordu. < **dödömöl+dö-**.

dödöy 1. ahmak, aptal, (kafasında) tahtası eksik, akli kıt; beceriksiz, çolpa; 2. mankafa, savsak, beceriksiz.

dödöylük 1. ahmaklık, budalalık, budala; 2. mankafalık, savsaklık, beceriksizlik. < **dödöy+lük**.

dögdür I tepecik.

dögdür II *kon.* = doktor.

dögöçü (*destanda*) bir bitkinin adıdır.

dögürsü- (*karş. döökürsü-*) kendini pehlivan, yiğit gibi görmek; kurumlanmak, kurum satmak, çalım atmak, kendini beğenmek, burnu havada olmak. < **dögür+sü-**.

dögürsün- *dön.* **dögürsü-**'den, = **dögürsü-**.

dögürsüü *iş.* **dögürsü-**'den; kibirlilik, kurumlanma, kendini beğenmişlik. < **dögürsü-üü**.

dökürsü- = **dögürsü-**.

dölöörü- = **delöörü-**.

dölvölöñ *gün.* step, bozkır.

dömbül (*kabartma, rölyef hakkında*) engebeli, arızalı, pürüzlü, tepelerle kaplı; *eski "gazik" kuugandarga cetkirbey, dömbüldördö oyku-kaykı baratat* ş. eski "gazik" yetişemiyor, tepelerle kaplı alanda zikzaklar çizerek gidiyor; **ömbül-dömbül** tümsek, kabarık.

dömöörün = **demöörün**.

dömör bataklıkta bulunan tümsek.

dömp: **demp-demp** = **dömp-dömp** (*bkz. domp*).

dömpögöy çıkıntılı, tümsekli, kabartılı, biraz dışına açılmış olan. < **dömpöy-göy**.

dömpök tepecik, tepe, küme, tümsek, kabarık.

dömpöy- hafifçe çıkıntı meydana getirmek, hafifçe sivrilmek, meydana çıkmak (*örn. büyük olmayan tümsek, kabarık hakkında*); **dömpöydü cerden capalgız beyit** ş. tek mezar taşı yerden yükseldi; **kün tiygen kezde koşuundan ar kaysı cerge**

dömpöygön, aradan kördü ölüktü folk. güneş doğduğunda askerlerin tepedeki cesetlerini gördü.

dömpöyt- *et. dömpöy-*'den. < *dömpöy-t-*.

dömpöytüü *iş. dömpöyt-*'ten. < *dömpöyt-üü.*

dömpöyüü *iş. dömpöy-*'den. < *dömpöy-üü.*

dönön 1. *gün.* = bıştı; **2.:** *dönön koy* dört yaşında olan koyun. *krş.* Uyg. *dönən* “dört yaşına basan at” [ESTYa 278]. < Moğ. *dönen* [VEWT 140a].

döñ 1. tepe, yükselti; **2.** = **döbö 2**; ◇ *kara döñ* soğuk suya çiğ katılan, sıcak et suyu (*genellikle bol bol tadılan etten sonra kullanılan içecek*). *krş.* KKal., Uyg. *döñ* “tepe” [ESTYa 279]. < Moğ. *döñ* [VEWT 140b].

döñgöç kütük, kısa kalın kütük; *balta kötörgüçö döñgöç dem alat ats.* baltayı kaldıracaya kadar kütük dinlenir; *kalkıp suunun üstündö, döñgöç minip alıptır folk.* suyun üstünde kütükle yüzüyor; ◇ *döñgöçtöy bolgon* iri kıyım, şişman, kütük gibi olmuş.

döñgök tepecik, tepe; tümsek, kabarık; küme; *añgekten kaçsañ, — döñgökkö ats.* yağmurdan kaçarken doluya tutulmak (*harf. çukurdan kaçarken tümseğe (çarpmak)*); *öñgök-döñgök talaa* engebeli bozkır. *krş.* Kzk. *dñgek* “kütük”; KKal. *dñgek* “tepe, tepecik, tümsek, küme, kabarık”; Alt. *töñkök* “engebeli, tepelerle kaplı” [ESTYa 279].

döñgölö- tekerlek gibi yuvarlanmak.

döñgölök 1. tekerlek (*dört tekerlekli arabanın*); **2.** *şaka* otomobil, motorlu araç; *döñgölögüñ barbt?* araban var mı?; **3.** *Tien.ağ.* ateşlik odun kesilen kütük. < *döñgölö-k.* *krş.* Kzk., KKal. *döñgelek*, Bşk. *düñgalak* “tekerlek; daire”; Nog. *tüñgelek* “tümsek, kabarık”; Uyg. *döñgilak* “yuvarlak, tekerlek biçiminde; daire” [ESTYa 281].

döñgölökçö büyük olmayan tekerlek. < *döñgölök+çö.*

döñgölön- *dön.* **döñgölö-**'den, = **döñgölö-**.

döñgölöt- *et. döñgölö-*'den; yuvarlamak, yuvarlatmak (*tekerlekle, tekerlek gibi*). < *döñgölö-t-*.

döñgölötüü *iş. döñgölöt-*'ten. < *döñgölöt-üü.*

döñgül tümsek, şiş, topak; **öñgül-döñgül** tümsekli, kabarık kabarık, çukurluk, çukur;
ala döñgül düz(gün) olmayan, engebeli (örn. *karla kaplı yerlerle, çıplak yer, toprak hakkında*); **ala döñgül mas** çakırkeyif, mest olan.

döñgüldük pervasızlık, tasasızlık; **öödö-tömön karabayt, deñgüldüğün kördüñbü, bala, ölümün dep sanabayt folk.** dikkatini hiçbir şeyin üzerine vermeyen, ölümünü düşünmeyen delikanlının pervasızlığını gördün mü. < **döñgül+dük.**

döñköç = döñgöç.

döñkölök = döñgölök.

döñköy- yuvarlak çıkıntısı olmak, çıkıntı yapmak; **kuyruğu döñköygön komuz** gövdesi oval olan kopuz.

döñküldök gün. 1. kesik kesik gümbürtü, kısa aralıklarla olan uğuldama, uğultu; **2. mec. (insanlar hakkında)** düzensiz, tertipsiz, savruk.

döñsöö büyük olmayan tepe, sırt; **döñsöögö tüşkön ak tamduu kuruluş** tepeye yerleştirilen beyaz bina. *krş. Kzk. döñös* “tepe; tepecik” [ESTYa 279].

döö I İr. dev, efsanevi dev, dev yapılı; **döö-peri** devler ve periler; **döö şaalar bkz. şaa I.** < İr. *ديو dev, dīv* (PED 554b).

döö II iş. de-’den; **alsıradı kaniñız, “aş iç” döögö carabay folk.** “lezzetli aşlar” (*bile*) diyemeden hanınız halsiz düştü. < **de-öö.**

döödür boş konuşan, geveze; çenesi düşük, boşboğaz; **miñ çeçendi bir döödür ceñiptir ats.** bin söz ustasını bir geveze yenmiştir.

döödürö- gevezeliğinin ölçüsü olmamak (*can sıkıcı bir biçimde ve sürekli konuşan kimse hakkında*). < **döödür+ö-.**

döödüröt- et. döödürö-’den. < **döödürö-t.**

döögürsü- = döğürsü-; **“men-men” dep, döögürsügön bayagı münözü çok** “ben-ben” diye geçmiş için kibirlenenin ahlakı yoktur.

döökör yürekli, cesaretli, cesur, gözü pek, korkusuz; **döökör bakşı bkz. bakşı.** < **döö+kör.**

döökürsü- = döğürsü-.

döökürsün- = döğürsün-.

döölöt Ar. 1. servet, mal, varlık, refah, bolluk, zenginlik; **çıkkın – meenet, kirgen – döölöt ats.** her çıkan şey (*ondan mahrum olursun*) azaptır; her giren şey servettir; **döölöt toğolok bolot, meenet calpak bolot ats.** servet yuvarlak olur

(yuvarlanarak gelebilir ve yuvarlanarak gidebilir), emek düz (yani sağlam) olur; *artık döölöt baş carbayt ats.* fazla servet baş yarmaz; fazlası çantayı zedelemes; fazla yemek içmek rica edilemez; *döölötü başta turganda, kim kürküröp cürbögön?* folk. servet başa konduğunda, kim gürüldemez?; *bak-döölöt* veya *baktı-döölöt* bkz. **bak II; 2.** esk. devlet; *uulu döölöt şovinizmi* büyük devlet şovenizmi. << Ar. دولة *devlet* (PED 546b).

döölöttüü zengin, varlıklı; *bak-döölöttüü kişi* zengin ve saygıdeğer bir insan. < *döölöt+tüü.*

döölük soy. döö I'den.

döömöt, nöömöt Ar. sıra; nöbet; *döömöt kütöt* sıra bekliyor; ◇ *al döömöt kütüp kalıptır* havalara girdi, kurumlandı. << Ar. نوبت *nevet* (PED 1431a).

döömötçü = nöömötçü.

dööperes, dööpörös İr. safdil, safyürek, sözcükte ve ifadede dağınık (*sonuçlarını düşünmeden yerli ve yersiz konuşur*); *süylögöndün dayını çok, dööpörös neme körünöt* folk. söylediği belirsiz, ifadesi dağınık görünüyor.

dööperesten-, dööpöröstön- düşüncesizce hareket etmek veya düşünmeden konuşmak. < *dööperes+ten-, dööperös+tön-.*

dööpörös bkz. **dööperes.**

dööpöröstön- bkz. **dööperesten-.**

döörü- gevezelik etmek, çene çalmak, boşboğazlık yapmak; *döörüböy otur!* gevezelik etmeden otur!; *emne ele döörüp catasın?* ne gevezelik ediyorsun?

döörük 1.geveze, boş konuşan; **2.** gevezelik. < *döörü-k.*

döörüt- et. **döörü-**'den. < *döörü-t-.*

döörüü iş. **döörü-**'den. < *döörü-üü.*

döösün- benz. döö I'den; kendini dev gibi kocaman hayal etmek; kendini dev aynasında görmek; *baatırsingan, döösüngön, cer üstündö eesingen, soydum mınça balbandı* folk. yeryüzünü sahiplenen pek çok pehlivanı, kendini dev aynasında gören cüsseli pek çok kahramanı kestim, derilerini yüzdüm. < *döö+sün-.*

dööt I Ar. mürekkep hokkası; *dööttögü sıyanın karalığı barkıttay* ş. hokkadaki mürekkebin karalığı kadife gibi; *dööt-kalem* mürekkep hokkası ve kalem. << Ar. دوات *devāt* (PED 539a).

dööt II = döötü II.

döötü I = dööt I.

döötü II *esk. zanaatçı (zanaatın destekleyicisi olarak kabul edilen, mukaddes kitaptaki Davut isminden) döötü menen dos bol-* zanaatçı ile usta olmak; *tökör usta Bölökbay döötü menen dos bolgon folk.* topal demirci Bölökbey zanaatçı ile dost olmuş; *döötünün coluna emne alıp kelesiñ?* iş hakkı (ödeme) olarak ne getireceksin? (*zanaatçının müşterisine kibar bir sorusudur*).

döp dö ile başlayan kelimelere kuvvetlendirme için eklenir; **döpdöñ-gölök** yusuvarlak (*tekerlek görünümlü*)

dör *Tal.ağ.* dört; **dör cıl** dört yıl. < ET **tört** (?**dö:rd**) (ED 534a).

dördögöy = dördök; erdi dördögöy kalın dudaklı.

dördök (*dudak hakkında*) kalın, kabarık, şiş. < **dördö-k**.

dördöy- kabarmak, şişmek.

dörgö *bkz. dorgo.*

dörö = dörö I.

dörök *Rus. kon. 1. hak.* aptal; ahmak, budala; anadan doğma akılsız, alık; **2. kart.** ahmaklar, aptallar, kafestekiler; **dörök bolup kaldı** aldatıldı, kafese kondu.

dörö I *İr. tar.* kamçı, kırbaç (*beden cezası için*). < İr. **دوره durre** (PED 516a).

dörö II dağ geçidi; **ceke dörö aşuusu kışta kalat kar basıp** (*orada*) kışın dağ geçidine kar yığılıyor.

döröölö- *tar.* kamçı ile cezalandırmak. < **döröölö-lö-**.

döröölöt- *et.* **döröölö-**'den. < **döröölö-t-**.

döş gün. 1. = **töş 1**; **2.** dağ yamacı; **3.** = **döşü**.

döştük gün. = **kerçöö**.

döşü örs; **balkañ temir, döşüñ taş, baldarıñdın baarı caş** ş. çekicin demir, örsün taş, çocuklarının hepsi küçük. *krş.* Alt. **töji / töjü**; Tuv. **döjü** [ESTYa 287].

döypölöñdö- = böypölöñdö-; döypölöñdöp turbasañ, böödö cerinen cekteyt eğer yalalalık yapmazsan, hiçbir neden yokken kin bağlar.

drama yaz. drama, dram.

dramalık yaz. dramatik, dram(s)i; **dramalık çıgarma** dramatik eser, yapıt. < **drama+lık**.

dramaturg dram(a) yazarı, dramaturg.

dramaturgiya drama sanatı, dramaturji.

drap kalın yün kumaş (veya elbise), dırap.

drocka Rus. esk. dört tekerlikli üstü açık ve hafif Rus arabası; **drockaga attar çekilip kalgan** atlar arabaya koşulmuş.

drucina 1. drujina (eski Rusya'da prenlere bağlı birlikler); 2. müfreze, kol, ekip; **soguştuk drucina** askeri birlik (müfreze).

drucinnik savaşçı; muhafız; silahlı adam, asker.

duba, duva, duga Ar. 1. esenlik, bolluk, selamet isteğiyle yapılan dua; **dubası konboy kaldı** duası kabul edilmeden kaldı; **dubay salam** veya **dubayı salam** esk. mektup; iyi dilekleri, esenlik, bolluk, selamet temennilerini içine alan mektup; **dubayı salam kat cazıp folk** iyi dileklerle mektup yazıp; **ayttırgan dugay salamu barbt?** selamı veya iyi dilek mektubu var mı?; 2. etn. muska, nazarlık; muskaya dikilen dua; 3. okuyup üfleme; **cadugöygö buyurdu duga menen arıptı** ş. büyücüden okuyup üflerken şans, talih dilemesini buyurdu; **duba menen köz bayla-** etn. büyü ile göz bağlamak, okuyup üfleyerek oyun etmek; **duba oku-** 1) dua okumak; 2) sihir sözü söylemek; **dubası candı** onun sihir sözü, hareketleri durdu; **duba candır-** sihir sözünü, hareketlerini bitirmek; **suuk duba** kötülüğün dileği; kötülük taşıyıcı sihir sözü; 4. gün. selam; **duba ayt-** biri vasıtasıyla selam göndermek. << Ar. دعاء **du'ā'** (PED 527b).

dubakan Ar.-İr. etn. okuyup üflemeyle, büyüyle tedavi eden üfürükçü, otçu. < **duba+kan.** karş. Ar.-İr. دعاخوان **duā-hān** (Devellioğlu 190b).

dubaker Ar.-İr. = **dubaköy.**

dubaköy, duvaköy Ar.-İr. cinleri kovan, üfürükçü, büyücü. < **duba+köy, duva+köy** < Ar.-İr. دعاگوی **du'ā-gūy** (PED 527b).

dubal İr. duvar, kerpiçten veya tuğladan yapılmış olan duvar; ◇ **dubal gazetası** duvar gazetesi. < İr. دیوال **dīvāl (dīvār)** (PED 555a).

dubala- 1. dua ile söylemek, yakarmak; 2. okumak (örn. tedavi için suyu), sihir sözü söylemek; **kayıptan algan can taşı, dubalap suuga maldı ele folk.** esrarlı taşı (bkz. taş I) okuyup üfleyerek onu suya batırdı; **kara dubalap** kötü sihir sözü söyleyip. < **duba+la-**

dubalçı kerpiçten duvar ören usta, duvar ustası. < **dubal+çı.**

dubalat- et. **dubala-**'dan. < **dubala-t-**

dubaluu dua(s)i, dualı; **dubaluu sözün ayabay** dua sözünü söylemeden. < **duba+luu**.

duban 1. tar. ilçe, kaza, bölge (*devrim öncesi terminolojisi*); **Karakol dubanı** 1) Karakol kazası; 2) Karakol kazasının Kırgız ahalisi; **bir duban elge dañkı çıkkın** bütün ilçe halkının arasında ün kazanmış; geniş bir şöhret kazanmış; **dubandan çıkkın külük** ilçede birinci süratli (veya hızlı) at; **dubandı buzgan corgo elem, topor boldum basıksız folk.** bütün kazayı tahrip eden rahvan yürüyüşlüydüm, hareketsiz, bir deri bir kemik at oldum; 2. kon. büyük bir törenle yapılan toplantı; 3. tar. yerel yönetim temsilcileri kongresi; yerli ahalinin işlerinin karara bağlandığı büyük toplantı; **dubanda sayrap ırdasañ, turuptur köp el tañ kalıp folk.** büyük toplantıda ahenkli biçimde konuşup, halk yığını (*hoş bir biçimde*) şaşırp.

dubana, duvana, dumana İr. 1. divane, kaçık, meczup, mecnun, manyak, deli; 2. dilenci, yoksul, düşkün; **dubananı ursa, mazarga barat ats.** dilenciği vursa, mukaddes yere gider (*onun sığınacak arkadaşı yok*); **asası bar kolunda dubanalar andan köp** elinde asası var dilenciler ondan çok; **appak altın, ak dilde karıp, miskin, dubana – cetpegenge berdirip folk.** fakir, dilenci, evsiz barksızlara tertemiz altın verdirip; **dubanadan tilen-** dilenci gibi istemek, dilenmek; 3. (*destanda*) kehanet sahibi, ilerisini gören yaşlı; derviş; **ak külölüü dumana, – asası bar şıldırıp folk.** beyaz takkeli derviş asası (*kıymetsiz şeylerle*) hışırdayıp; **dumananın atasınday silkilde-** dervişin asası gibi silkelenmek; tavşan kuyruğu gibi (tir tir) titremek; ♦ **dubananın aygırınday calgız kaldım** şaka dervişin aygırı gibi yalnız kaldım; **meñ dubana** gavur haşhaşı, ban otu, benç. < İr. دیوانه *dīvāne* (PED 555a).

dubay: **dubay salam** bkz. **duba**.

dubayna Rus. kuz. (*iki kat; çifte, çift; bkz. dubaynala-*): **çapandın dubaynası** bir yandan diğerine dikişi olmayan (*sıcak tutması için sadece astara dikilen vatka astar ve çaput*).

dubaynala- kuz. (*bkz. dubayna*): **dubaynalap dikken çapan** iki kat dikişle dikilmeyen palto, dikişi bir yandan öbür yana olmayan palto (*yani vatka astar ve çaputa sadece astara dikildiği zaman, vatka dikilir gibi veya kırgızların daha önce yaptıkları gibi üstüyle birlikte dikilmez*). < **dubayna+la-**.

dubayı: **dubayı salam** bkz. **duba**.

dubitel tanen, mazi cevheri, tanenli cevher (*Birçok bitkisel maddede bulunan, sepicilikte, hekimlikte kullanılanıdır tadı buruk bir madde*).

dublikat Rus. kopya, ikinci nüsha, suret.

dublör sinema, tiy. dublör, yedek aktör, yedek oyuncu.

dublyac sinema dublaj, başka dile sözlendirme.

dubulda- = **duulda-**.

dubur *dabır-dubur* ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

ducna Rus. kon. esk. düzine; *cartı dunca piyba* yarım düzine bira.

ducurke kon. = **tucurke**.

duçar = **duuçar**.

duduk dilsiz; *tilden kalıp bir colu, duduk bolgon andan köp folk*. tamamen dillerini yitirip dilsiz kalanlar (*orada*) öyle çok; *dülöy-duduk* sağır ve dilsiz. *krş.* Özb., Uyg. *duduq* “kekeme, pepe”; Alt. *tutaq* “dil sürçmesi, duraksama (konuşmada); (işleri) durdurma, erteleme” [ESTYa 287].

duel düello, çarpışma; *duelge çakır-* düelloya davet etmek.

duga = **duba**.

dugay: *dugay salam* bkz. **duba**.

dugduy- (*sağlıklı, gürbüz, kanlı canlı biri hakkında*) başını eğmek, somurtmak, surat asmak, asık suratlı bir görünüşü olmak; *dugduyup, unçukpay olturdu* o başını eğerek, suratını asıp konuşmadan oturdu; ♦ *moynu dugduygın* ensesi kalın.

duh Rus. ruh; cesaret; *duh kötör-* cesaret vermek.

duhovenstvo rahipler, ruhban sınıfı; din adamları.

duhovniy ruhi, ruhani, tinsel; manevi; *duhovniy tazalık* manevi temizlik; *duhovniy kulçuluk* tinsel (veya manevi, ruhsal) kölelik.

duhovoy Rus.: *duhovoy orkestr* bando; nefesli sazlar orkestrası.

duhtur = **doktor**.

duka *deke-duka* ikilemesinde karşılaşılır, tek başına kullanılmaz.

dukaba İr. pelüş.

dulay 1. kalın keçe veya koyun postundan yapılan olan kış ayakkabısı (*başl. biniş, binicilik için*); 2. çiban, apse, şiş, şişkinlik (*avcı kuşun ayaklarında çoğunlukla yol nedeniyle*); *butuna dulay çıktı* ayağında şişkinlik oluştu; *betiñe dulay çıkkır!* hak. yüzünde şişkinlik oluşsun!

duldak daldak-duldak ikilemesinde görülür, tek başına kullanılmaz.

dulduguy = **duluguy**; **dulduguy bettüü, öñü saz folk.** ablak suratlı ve soluk benizli.

duldul *Ar. 1. mit.* müthiş bir hızla koşan ve yorulma nedir bilmeyen efsanevi at, düldül (*halife Hz. Ali'nin katırının adıdır*); *2. mec.* yorulmaz, yorulma nedir bilmeyen hızlı (süratli) at. << *Ar.* دلدل **duldul** (PED 532a).

dulduñda- (*orta boylu, şişman insanlar hakkında*) kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek; **dulduñdap, çıgıp ketti** sinirlenince çıkıp gitti. < **dulduñ+da-**.

dulduy- = **duluy-**; **dulduyup, unçukpay, özünükün işteyt** surap asıp, konuşmadan kendince bir şeyler yapıyor.

duluguy geniş yüzlü, ablak yüzlü ve asık suratlı, somurtkan. < **duluy-guy.**

duluy- *1.* somurtmak, surat asmak (*başl. geniş suratlı kimse hakkında*); **unçukpay gana, duluyup, oltura berüçü** o yine konuşmadan somurtarak oturmuştu; **üydögülör menen murunkuday, duluybay, açılıp bacıraşıp oturat** (şimdi) evdekilerle önceki gibi surat asmadan neşeli bir şekilde konuşuyor; **duluyup, ters burulat er Müzüret** ş. yiğit Müzüret surat asıp sırt çeviriyor; *2. mec.* direnmek, ayak diremek, inat etmek.

dum = **düm I.**

duma *Rus. tar.* konsey, temsilciler meclisi, дума; **Mamlekettik дума** Rusya Devlet Duma'sı.

dumak = **dımak**; **dumak küt-** kurumlanmak, çalım atmak, büyüklük taslamak.

dumala- yuvarlanmak; **koldon tüşkön sımaptay, korgoşunday dumalap, tili sende, dili-cat** ş. elden düşen civa gibi, (*erimiş*) kurşun gibi yuvarlanıp: onun dili sende (*diliyle seninle*), yüreği yabancı.

dumana = **dubana.**

dumba *kon. 1.* = **tumba**; *2.* sınır işareti, göbel.

dumbala- sıkıca sarmak.

dumbalakta- yuvarlamak, sürüklemek, çevirmek, döndürmek; **birin biri dumbalaktap** (*onlar*) birbirlerini çeviriyorlar. < **dumbalak+ta-**.

dumbalaktaş- *işt.* **dumbalakta-**'dan; birbirlerini çevirerek yuvarlanmak. < **dumbalakta-ş-**.

dumbalan- *dön.* **dumbala-**'dan; sıkıca sarınmak; **dumbalanıp cat-** başını sıkıca sarıp sarmalayarak yatmak. < **dumbala-n-**.

dumbaloo iş. **dumbala-**’dan; ◇ *köz dumbaloo* göz boyama, aldatma. < *dumbala-oo*.

dumbul serçegillerden küçük bir göçmen kuş (*kuş*).

dumkeltek *İr. gün*. [**dumkältäk**] = **dümpöldök**.

dumpuy- = **dümpüy-**; *kursagi çoñ dumpuygan* ş. karnı kocaman şişmiş.

dumpuyt- *et. dumpuy-*’dan; *kursagin dumpuytup* karnını şişirmiş. < *dumpuy-t-*.

dumuk- 1. boğucu havadan, boğucu sıcaklıktan mustarip olmak, nefes darlığı çekmek; 2. *mec.* bezgin bir durumda olmak, dermansız olmak. < *dum+u+k-*. *krş.* Kzk., KKal., Tat., Bşk., Nog. *dum* “nem, rutubet, yağ, nemlilik, ıslaklık”; Özb. *dim* “ağır, boğucu, bunaltıcı”; Tat. *dımık-* “nemlenmek”; Özb. *dımik-* “buğulanmak, nemlenmek” [ESTYa 294]. *karş.* *dımık-*.

dumuktur- *et. dumuk-*’tan; boğmak, sıkıştırmak; *aba dumukturup turat* hava boğucu ve sıkıntılıdır. < *dumuk-tur-*.

duñ: *dañ-duñ* kısık seslerden oluşan yansıma kelimedir.

duñçu *Çin*. 1. çevirmen, dilmaç, tercüman (*Şincian*’da – kuruluşlarda, resmi şahıs); 2. kendi bölgesindeki insanlar ve işler hakkında bilgili olan insan (*genellikle yaşlı*); *Kebek, sen duñçu eleñ, kimden dep oyloysuñ?* Kebek, sen **duñçu**sun, bunu kim yaptı (*yani birinden kuşkulananmak*), ne düşünüyorsun?

duñda- *bir şeyi* gizlice, sezdirmeden yapmak; *arı-beri duñdap ele, cok kıldı* gizlice hepsini harcadı. < *duñ+da-*.

duñga *bkz. duñgan*.

duñgan: *ala duñgan* veya *ala duñga malıy* çekirge kuşu, örümcek kuşu, sığırcık (*bazı dağ ispinozları da böyle isimlendirilir*); *ala duñgan çıtıpıldak, eçki maarak bakıldak* ş. hiç durmadan öten çekirge kuşu ve yaygaracı çulluk kuşu.

duñgul iri ve sağlam, fakat hafifçe kambur ve asık suratlı; *duñgul çal* iri ve dinç ihtiyar; ◇ *duñgul kara ayak* kaba, boyasız kulplu ağaç çanak.

dup *boğuk, anlaşılmaz, kesik kesik ortaya çıkan yansıma sesi; uzun soyulu menen dup ettire bir koyup* uzun bir feryat kopardı.

durus *İr.* doğru, düzgün; kurala uygun, kusursuz, hatasız, yanlışsız; *bardığı durus boldu* her şeyi düzgün oldu; *nietibiz durus* niyetimiz düzgün. < *İr.* درست *durust* (PED 512a).

durusta- düzeltmek, telafi etmek, yoluna koymak, onarmak; *durustap* gereği gibi, adamakıllı, doğru dürüst, güzelce, iyice(ne); **boy durusta-** kendi görünüşüne, elbiselerine çeki düzen vermek. < *durus+ta-*.

durustal- *ed.* **durusta-**'dan; düzeltilmiş, telafi edilmiş, yoluna konulmuş olmak; düzelmek, düzeltilmek, yoluna girmek. < *durusta-l-*.

durustoo *iş.* **durusta-**'dan; yoklama; düzeltme, telafi etme (*süresince*). < *durusta-oo*.

durustuk doğruluk, doğru olma, kusursuzluk. < *durus+tuk*.

duşar = **duuçar**.

duşman *İr.* düşman; *duşmanıñ suu berse, dosuñday kör ats.* düşmanın (*sana*) su verse, dostun gibi gör; *kırçıldeşkan düşman bkz. kırçıldeş-; tiş kayraşkan düşman bkz. kayraş-.* < *İr.* دشمن , دشمنان *duşmān, düşmen* (PED 526b).

duşmançılık düşmanlık, husumet duygusu. < *düşman+çılık*.

duşmandaş- birbirleriyle düşmanlık etmek; birbirine düşman olmak, araları açık olmak; *duşmandaşkan kişi oñboyt folk.* düşman olan kişiler onmaz, sonları iyi gelmez; düşmanlık hayır getirmez. < *duşman+daş-*.

duşmandık düşmanlık, husumet, kin. < *düşman+dık*.

dutar, duutar *İr. gün.* *dutar*, iki telli saz (*iki telli pizzikato çalınan çalgılar*); *dutar tart-* *dutar* çalmak; *dutar tarttır-* *dutar* çaldırmak. < *İr.* تار دو *dū tār* (PED 539a, 274a).

duu 1. gürültü, patırtı, gumbürtü, şamata; *kaliñ duu* şiddetli gürültü; *duu dep* gürültü ile, gürültüyle, patırtıyla; *duu-duu basañdadı* gürültü dinmeye başladı; *bardığı “duu” küllüp ciberiştı* hepsi kahkahayı koyuverdiler; *külkü duu dey tüştü* kopan kahkahalar duyuldu; *duu koyup* rüzgar gibi, fırtına gibi, yaydan çıkmış ok gibi, kurşun gibi (*hızlı bir şekilde*); *el duusun basıp, karap kaldı* halk gürültü etmeyi bıraktı ve bekledi; *iştegen eçtemkesi çok, cön ele duuga cüröt* o kendisi de hiçbir şey yapmıyor (*onun üstün hizmetleri yok*) sadece halkın içerisinde koşuşturuyor; **2.** cenk, çok kanlı (geçen) savaş; *duu sal-* savaş çıkarmak, savaş yapmak; *ülkön cañcal, uluu duu ayabay katuu salalı folk.* büyük bir karışıklık, büyük bir savaş yapıverelim; *duuga kir-* savaşa katılmak, savaşa girmek. < *Kalm. dū-n* < *Moğ. dagu* [VEWT 140b].

duuçar *İr.* karşılaşan, rast gelen, tesadüf eden (*genellikle sevimsiz, hoşlanılmayan biriyle*); **balaaga duuçar bol-** belaya düşmek, başına bela gelmek; **okko duuçar bol-** kurşuna tutulmak. < *İr.* دوچار **dū-çār** (541a).

duudamal açık seçik olmayan, belli belirsiz, müphem, muğlak, kapalı, karanlık.

duudamalda- muğlak olmak, açık seçik olmamak, belirsiz olmak. < **duudamal+da-**.

duudamaldat- *et.* **duudamalda-**'dan; belirsizleştirmek, muğlaklaştırmak; **tükşümöldü duudamaldat saldı** tamamen muğlaklaştırdı (*yani kesin olarak muğlaklaştırdı, çetrefilli bir duruma soktu*). < **duudamalda-t-**.

duudun *Çin.* bir çeşit ipekli dokuma veya kumaş.

duuduu (veya **duu-duu**) *Çin. tar.* vilayet başkanı; genel vali, vali.

duula- 1. gürültü etmek, gürültü yapmak, uğuldamak, vızıldamak; *mec.* neşelenmek, eğlenmek, zevk almak, iyi vakit geçirmek, keyif çatmak (veya almak); *bir şeyin* tadını (veya zevkini) çıkarmak; **motor duulayt** motor homurduyor; **sen ker corgo minip duuladıñ, men ker eşek minip kuuradım folk.** sen kahverengi yorgoya binip neşelendin, ben boz eşeğe binip mustarip oldum; **2. mec.** ününü kullanmak, namından faydalanmak, şöhretin keyfini çıkarmak; **3. mec.** çok sayıda (veya miktarda) olmak. < **duu+la-**.

duulan (*destanda*) değerli, pahalı bir kumaşın adıdır.

duulan- dön. duula-'dan; gürültü etmek, gürültü yapmak, uğuldamak, vızıldamak; *mec.* gürültülü bir şekilde hoplayıp zıplamak. < **duula-n-**.

duulda- gürültü etmek, gürültü yapmak; bağırıp çağırmak, bağırarak konuşmak, hararetle konuşmak, yüksek sesle konuşmak, yaygarayı basmak; **baarı birdey çuuldap, altı cüz kişi duuldap folk.** hepsi birden gürültü yapıp, altı yüz kişi yüksek sesle konuşup; **ot duuldap küydü** ateş büyük bir alevle yandı; **duuldap mas boluştu** adamakıllı sarhoş oldular; **tuz kuyganday duuldap turat** tuz dökülmüş gibi yakıyor (*yiıyor, çürütüyor, aşındırıyor*). < **duul+da-**.

duuldak 1. vızıldayan, öten, uğuldayan, çınlayan; **2. mec.** otomobil, motorlu araç. < **duulda-k.**

duuldaş iş. duulda-'dan. < **duulda-ş.**

duuldaş- iş. duulda-'dan. < **duulda-ş-**.

duuldat- *et. duulda-*'dan; ◇ *kalempirdi aşka salıp içkende oozdu duuldatat* kırmızı biberi yemeğe koyup yediğinde ağzı çok yakıyor; *ottu duuldata cak-* büyük alevler saçması için ateş yakmak. < *duulda-t-*.

duuşar = **duuçar**.

duutar *bkz. dutar*.

duva *bkz. duva*.

duvaköy *bkz. dubaköy*.

duvana *bkz. dubana*.

duvay: *dubay salam* *bkz. duba*.

duvoyno *Rus. gün. iki kat, iki misli; çift çift; duvoynosuga köyböytüp aytat* o oldukça abartıyor (*harf. iki kez abartarak konuşur*).

dübök = **dümök**.

dübür = **dübürt**.

dübürö- tıtır tıtır yürümek, tıtır tıtır ses vermek (*veya çıkarmak*); çatırdamak, takırdamak; gümbürdemek, gürlemek. < *dübür+ö-*.

dübürt ayak patırtısı; ağır ayak sesi; *attuñ dübürtü* atların ayak sesleri.

dübürttö- = **dübürö-**.

dübürttöt = **dübürttö-**'den, = **dübüröt-**; *dübürttötüp, tokoydun çetine cetip kelişti* orman kenarına ayak patırtısıyla geldiler. < *dübürttö-t-*.

dücürnay *Rus. kon. görevli; nöbetçi*.

dügdügüy = **dügdüygön** (*bkz. dügdüy-*); *dügdügüy бүкүш tartıp, dalısı keñ, çınıkkan çımır dene emgek menen* ş. omzu geniş, hafif kamburu çıkmış, iş ile sağlamlaşmış, güçlü kuvvetli beden; *dügdügüy tartkan kalıñ tokoy* = *dügdüygön kalıñ tokoy* (*bkz. dügdüy-*).

dügdüñdö- güçlü ve enerjik olmak; yorulmaz olmak, yorulma nedir bilmemek. < *dügdüñ+dö-*.

dügdüy- çıkıntılı ve kocaman bir görünüşü olmak; kamburlaşıp durmak (*örn. atın güçlü kuvvetli, heybetli boynu hakkında*); *moynu dügdüygön at* sağlam ve pek boyunlu at; *dügdüygön cigit* gürbüz, kanlı canlı delikanlı; ◇ *dügdüygön kalıñ kol* sayısız asker; *dügdüygön kalıñ tokoy* yoğun, sık, gür orman.

dügünö *İr. gün. iğneye geçirilen ipliğin ucu (kısım, parça, kesinti; kırıntı)*.

dükön *Ar.* 1. dükkān, mağaza; 2. atölye, imalathane; 3. tezgāh (*zanaatçının*); ◇ *añgeme dükön sal-* veya *añgeme dükön kur-* sohbet etmek; boş konuşmak; çene çalmak; *söz dükönü kızıldı* konuşma canlandı. << *Ar.* دكان *dukkān* (PED 530a).

dükönçü 1. *esk.* dükkancı; 2. mağaza müdürü. < *dükön+çü.*

dükönçülük dükkancının işi veya konumu. < *dükönçü+lük.*

dükört *İr.* küçük makas (*bıyık, kaş, tırnak kesmek için*); *dükörtün bardır canıñda, ustarañ bardır aldıñda folk.* küçük makasın vardır yanında, usturan vardır önünde. < *İr.* دوکارد *du-kārd* (PED 545b).

dükörttö- küçük makasla kesmek (*bkz. dükört*); *serbeyip turat bir top kıl, dükörttöp kaysun kaşıñdı* kaşında dik dik duran bir top kılı kessin. < *dükört+tö-*.

düküçük *tak tak, takırtı, takırdama seslerinden oluşan yansıma kelime*; “*düküçük-dük, düküçük-dük...*” *ete baştağan zor parohod bir-eki teñselip koydu* düdüğü çalınan büyük vapur hareket etmeye başladı ve bir iki kez yalpaladı.

düküldö- 1. (*kalp, yürek hakkında*) (*korkudan*) çarpmak, vurmak, atmak; *cürögün düküldöp turat* kalbim şiddetle çarpıyor; çok korkuyorum; *cürögüm ele düküldöyt, bir balaket bolguday* kalbim kuvvetlice çarpıyor, bir felaket olacak gibi; 2. *mec.* ciddi bir ses tonu ile konuşmak. < *dükül+dö-*.

düküldök kesik kesik ve net ses (*örn. Özbek davulu*). < *düküldö-k.*

düküldöt- *et. düküldö-*’den. < *düküldö-t-*.

düküy- 1. kabarmak, şişmek; çıkmak, çıkıntı yapmak (*tümsek, çıkıntı, kabartı hakkında*); 2. (*bulut, orman, bahçe hakkında*) gür, sık, kesif, koyu olmak; *dükügön bak* sık, gür bahçe; *düküygön ak bulut* yoğun, beyaz bulut.

düküyt- *et. düküy-*’den. < *düküy-t-*.

düküyüü iş. *düküy-*’den. < *düküy-üü.*

dülöy 1. sağır; *dülöygö salam berseñ, “atañdın başı!” deyt ats.* sağıra selam versen, “babanın başı” der, küfredir; *eki dülöy koşulsa, bir birine külüşöt folk.* iki sağır karşılaşa, birbirlerine gülerler; *dülöy kişinin oozuna karayt ats.* sağır kişinin ağzına bakar; *dülöy-duduk* sağır-dilsiz; 2. kulak kiri; 3. hayvanların kalbinde ortaya çıkan büyük olmayan tümörler, kabuklar, şişlikler (*sözde, bunların bulunmayışı koşu atının iyi olduğunun bir göstergesidir*); *tuyagında tura çok, cürögündö dülöy çok folk.* toynağında kemiği (*bkz. tura I*) yok, kalbinde tümör yok; 4. (veya *cer dülöy*) kurt mantarı (*tozu doldurulan bir çeşit mantardır, halk*

hekimliğinde yaraya dökülmek suretiyle toz ilaç olarak kullanılır); ◇ **alay - dülöy** 1) kar fırtınası, tipi; 2) acele acele koşuşmalar, koşuşup durmalar; birbirine girme; **alay - dülöy boroşo soktu** tipi fırıl fırıl döndürdü; **alay - dülöy boroon bolup turat** şiddetli kar fırtınası vardır; **eti dülöy** kalın derili (*ağrıya karşı hassas olmayan*); **cüröktün dülöyü anat.** kulakçık. *krş.* Alt. **tüley** “sağır” [ESTYa 324].

düm I *İr.* kuyruk (*fark. – sadece güneyde*); **multuktın dümü** tüfek dipçiği; ◇ **dümü bolup gün.** *birini* körü körüne izleyip. < *İr.* دُم **dum** (PED 534b).

düm II korkunç, müthiş, dehşetli, azametli görünüş; azamet, haşmet; **dümünön ele adam korkut** yalnız görünüşü bile insanı korkutuyor; **dümü menen korkutat** görünüşü ile korkutuyor; **bet aldınan karasa, miñ kişinin dümü bar folk.** onun önüne baksa, bin insanın azameti var; **atanıp ayköl, kan bolup, aytkanı elge düm bolup folk.** (*Manas*) ayköl diye adlanıp, han olup, söylediği halk için azametliymiş.

dümbö I harbi ucu; harbi.

dümbö II *İr.* gün. koyun kuyruğu. < *İr.* دُمبِه **dumbe** (PED 535a).

dümbök = düñgö.

dümbölö- silahı doldurmak, kurşun yerleştirmek. < **dümbö+lö-**.

dümbül *İr.* 1. (*meyveler ve buğdaygiller hakkında*) ham, yeşil, olmamış; 2. taze sütlü olgun mısır koçanı; 3. *mec.* (*insanlar hakkında*) yontulmamış, çok kaba. < *İr.* دُلْمُل **dulmul** (PED 533a).

dümbürçök = dümürçök.

dümkeltek *İr.* gün. [**dümkältäk**] = **dümpüldök.**

dümök gözdağı verme, korkutma, yıldırma, tehdit; felaket, bela, sıkıntı, dert; endişe verici bir durum; **dümök körsöt-** veya **dümök sal-** gözdağı vermek, korkutmak, yıldırma, korku uyandırmak, korku vermek; **aga bir dümök körsötöyün!** veya **aga bir dümök salayın!** onu korkutacağım!, ona göstereceğim!; **Talastagi çoñ dümök kan Manaska kaçırba folk.** Talas’taki korkunç Manas’ın yanına sürme, kovma!; **dümögön tarttum** onun yüzünden (bunun yüzünden) azap çektim; 2. iddia, istek, talep konusu (*çok talibi olan, anlaşmazlık ve tartışmaya neden olan*) **“Çüröktü berem” degençe, “dümöktü berem” deseñçi! folk.** Çürök’ü (*sana*) vereyim demektense, “anlaşmazlığı vereyim” desene (*onun yüzünden olan*); **berinin kızı Çüröktü kimdör kaalap süybösün, oşondoy möltürögön dümöktü?**

folk. perinin kızı Çürök'ü, onun gibi nazik, güzel, iddaa konusunu kimler sevmesin?; **3.** korkusuz, cesur, yiğit, gözü pek; "*Akundun kızı Çürök*" *dep*, "*ay aalamdı köp körgön, akılga dıykan dümök*" *dep folk.* "Akun (hanın) kızı Çürök" deyip, tüm dünyayı görmüş, akıllı, cesurdur" deyip.

dümöktüü **1.** müthiş, dehşetli, korkunç; **2.** endişeli, telaşlı, huzursuz, rahatsız; *dümöktüü üy* huzursuz ev (*içinde çok kavga, geçimsizlik olan ev*); *dümöktüü kabar* endişe verici haberler. < *dümök+tüü*.

dümp *boğuk, anlaşılmaz kesik kesik çıkan ses, yansıma kelime; dümp dey tüştü* pat diye düşdü.

dümpöy- = **dümpüy;** *kararıp bağı dümpöyüp, kolhozdor caylap catkan cer* gür bahçelerin koyulaştığı ve kolektif çiftliklerin kurulduğu (*bu*) yer.

dümpöldö- boğuk, anlaşılmaz, kesik kesik sesler çıkarmak. < *dümpül+dö-*.

dümpöldök kurt ve koyun (*oyun*). < *dümpöldö-k*.

dümpöldöt- *et. dümpöldö-*'den; **1.** boğuk, anlaşılmaz, kesik kesik ses çıkartmak; **2.** *mec.* dövmek, pataklamak, vurmak. < *dümpöldö-t-*.

dümpüy- tümsek şeklinde çıkıntı yapmak, şişmek, kabarmak; *dümpüygön kalıñ kol catat* sayısız asker yığılmış yatıyor.

dümpüyt- *et. dümpüy-*'den. < *dümpüy-t-*.

dümür **1.** yanmış ağaç kütüğü; ağacın çürümüş ve kararmış kökleri; **2.** çürük diş kökü.

dümürçök küçük kök; *kon.* koçan, alındı, makbuz koçanı. < *dümür+çök*.

dümüröñdö- siyah görünmek (*hareket eden biri, bir şey hakkında*); *bir tankisin karasañ, aldı kiynin karabay dümüröñdöp, okoptu tepsep catat çarkırap* ş. bir tankı seyretsen, korkusuz, siyah görünüp, siperi ile çiğneyip ezer; *bir çıçkan, dümüröñdöp, iyin kazıp catkan eken* bir fare gibi uğraşarak in kazıp yatmıştı. < *dümüröñ+dö-*.

dümüröy- kararmak, siyahlaşmak, siyah görünmek; *dümüröygön kara kişi* kapkara (*ve şişman*) insan; *tüp-tüp çiy dümüröyüp körünöt* çiğ kararmış görünüyor. < *dümür+öy-*.

dün *Tal.ağ.* = **tün;** *men tün içinde keldim* gece geldim.

dünüyö=düynö.

dünüyökor *bkz. düynökor.*

dünüyölük = düynölük.

düñ 1. gümbürtü; güçlü, boğuk, anlaşılmaz, kesik kesik ses; *kündüzgü künü tün boldu, kulak tungan düñ boldu folk.* (savaş nedeniyle) gündüzü günü gece oldu, kulağın duyduğu gümbürtü oldu; *dañ-düñ birbirini takip eden hem boğuk hem de güçlü yüksek seslerin yansıması* (örn. savaş davulunun); **2.** mec. tanınmışlık, ün, şöhret, sansasyonel bir nam; *anıñ düñü çoñ veya anıñ düñü kıyın* onun şöhreti büyüktür, tanınıyor; *düñ kul-* etrafta *bir şey* gürültüsü çıkarmak, *bir şeyi* herkese yaymak; *anı el düñ* (veya *düü*) *kılıp algan* ahali arasında büyük şöhret kazanmış; *el içinde düñ-düñ bolup, türkün-türkün söz taragan* ş. halkın arasında namı yayılıp, değişik konuşmalar yayılmış; *düñü çıkkın* tanınmış, şöhret kazanmış; *elge düñ boldu* aniden (*bütün*) halk arasında tanındı; *düñ kötör-* büyük gürültü çıkarmak, *biri, bir şey hakkında aniden* abartılı laf çıkarmak; **3.** mec. tehlikeli, korkunç, dehşetli olma. *karş. dañ I 1.*

düñ II 1. toptan; *düñ sooda* toptancılık, toptan satış (veya ticaret); *düñ baa* toptan fiyat; *düñünön sat-* toptan satmak; *düñünön satıp al-* toptan satın almak; **2.** brüt olmayan, gayri safi; *düñ produktsiya* brüt olmayan üretim; *düñ tüşüm* gayri safi ürün, brüt olmayan mahsül.

düñdүү (*insanlar hakkında*) endişe, korku uyandıran; *ıyninde multık cürsö, düñdүү körünöt* omzunda tüfek olduğu zaman korku uyandırıcı görünüyor. < *düñ+düü.*

düñgö 1. çığ otu topluluğunun tümsek meydana getiren kökleri; **2.** çığ otu topluluğu; *çıydin düñgösün burup, attı baylap koy* çığ otunun kökünü burup, atı bağlayıp koy; *kuuragan çıydin düñgösündöy burcuylan uzun sarı murut* kuru çığ otu topluluğu gibi uzun sarımsı bıyığını dikleştirmiş; **3.** *Tien.ağ.* ev dokuması ipek kumaştan uzun kuşak.

düñgür: *düñgür-düñgür* kesik kesik ses yansıması; (örn. özbek davulunun vuruşları, çok sayıda atın toynak sesleri).

düñgül, düñgöldöy, düñgölöy, düñgülüy, düñgürö *Tien.ağ.* = *çöñke.*

düñgürçök 1. (*destanda*) tütün kutusu; **2.** *Tien.ağ.* bidon, teneke; **3.** = **dümbürçök.**

düñgürdүү = dañgır-duñgur (bkz. **dañgır II**).

düñgürlö- = düñgürö-; “*kanıbiz Manas bolsun*” *dep, kalktın baarı, düñgürlöp, capırt ayat salganı folk.* hanımız Manas olsun diye bütün halk hep bir ağızdan konuşmaya başladılar; *bara tursun köy baatır, cer köçköndöy düñgürlöp folk.*

pehlivanlar yürürken toprak kayması meydana geliyormuş gibi yer gümbürdüyor; *too köçköndöy düñgürlöp, tolkugan köldöy şardanıp folk.* sanki toprak kayıyormuş gibi dağ gümbürdüyor, göl endişe verici bir şekilde köpürüyor.

düñgürö- 1. gürlmek, gürlüdemek, gümbürdemek, vızıldamak, uğuldamak; *kulagım düñgüröyt* kulağım uğulduyor; *cer düñgürögön çuu* şiddetli gürültü; 2. *mec.* sayısız miktarda olmak; ◇ *düñgüröp kaç-* sıvışmak, tüymek, palamarı koparmak. < *düñgür+ö-*.

düñgüröö iş. *düñgürö-*'den. < *düñgürö-öö*.

düñgüröt- *et.* *düñgürö-*'den; *düñgürötö kol çap-* coşkuyla (veya hararetle) alkışlamak; *delegattar zaldı düñgürötüp kol çabışıp, “uralar” kıykırıştı* delegeler şiddetli alkışlar ve “ura!” sesleri ile salonu çınlattılar; *kolhoz örüşünö cılkını düñgüröttü* kollektif çiftlik sahibi kendi otlaklarına çok sayıda atını sürdürttü. < *düñgürö-t-*.

düñgürötüü iş. *düñgüröt-*'ten. < *düñgüröt-üü*.

düñk bir kez birden yapılan ses yansıması; *kütpögön cerden ele “düñk” etken dabış çıktı* beklenmedik bir tarzda “vah!, vay!” (veya “pat!, şırak!, çat!”) işitildi; ◇ *bat ele elge “düñk” dey tüştü* (bu) bütün halk arasına süratle yayıldı.

düñkü- pek hızlı büyümek, şiddetle artmak, çoğalmak, hızlı gelişmek, ilerlemek, başarı kazanmak; *aylı düñküp, san bolgon folk.* köyü hızla gelişmiş ve çoğalmıştı.

düñküldö- 1. boğuk, anlaşılmaz, kesik bir ses çıkarmak (örn. *davul hakkında*); 2. *mec.* (haber, havadis hakkında) geniş bir biçimde yayılmak; *atagı dünüyö cüzündö düñküldöy baştağan* şöhreti bütün dünyaya yayılmaya başladı. < *düñkül+dö-*.

düñküldök 1. büyük olmayan bir çeşit davul; *düñküldögün urdurup barabanın kaktırıp folk.* davul çalması için davulcuya emir verdi; 2. davul sesi; *munaranın üstünön dobulbasın çalıptır, düñküldögün ukkanda curt cıylıp kalıptır* minarenin üstünde davul çaldı, davul, zurna sesini duyan halk toplandı. < *düñküldö-k.*

düñküldöö iş. *düñküldö-*'den. < *düñküldö-öö*.

düñküldöt- *et.* *düñküldö-*'den; 1. boğuk, anlaşılmaz ve kesik ses çıkartmak (örn. *davula vurmak*); 2. *mec.* el âleme yaymak, curcuna etmek; *ar kim bul ayañdı*

dañaza kötörüp, ayl arasına düñküldötö beriştı bu haberi heyecan verici bir haber gibi bütün köye yaydılar. < *düñküldö-t-*.

düñküldötüü iş. **düñküldöt-**'ten. < *düñküldöt-üü*.

düñküy- kocaman, şişman olmak; *çoçko sınduu düñküygön* domuz gibi şişman (veya göbek bağlamış); ◇ *conu düñküydü* zenginlikten sırtı kabardı; *akça alıp, conu düñküyüp kalıptır* parayı alıp, kendini zengin hissetti.

düñküyt- et. **düñküy-**'den. < *düñküy-t-*.

düñküyüü iş. **düñküy-**'den. < *düñküy-üü*.

düñküldö- kalın sesle vızıldamak, homurdanmak; *dep, Çalkalmak kübüröp, süylösö, ünü düñküldöp folk.* Çalkalmak fısıltıyla konuştuğunda sesi homurdanır gibi çıkmış. < *düñkül+dö-*.

düp güçlü, boğuk anlaşılmaz yansıma (örn. silah patlaması, tüfek sesi) veya cılız, yetersiz, zayıf ses (örn. yerde, döşemede ayak patırtısı hakkında); *multık ünü düp dey tüştü* tüfek sesi ortalığa yayıldı; *düp degende can ketken, tütündön murun kan ketken folk.* (tüfek, silah) patladığında canı çıkmıştı, dumandan önce (hedefinden) kan akmıştı; *attan cerge düp etip, tüşö kalıp, at baylap folk.* attan yere atlayıp, atı bağlayıp; *başı tüştü, düp etip, çaçı ketti urp etip folk.* (eğilmiş) başı küt diye düşmüş, saçı birbirine girmiş; *cörögü düp-düp etti* kalbi şiddetli çarptı.

düpkür: *çiyi menen tokoyu eñ düpkür bolgon; köl ceeginde tokoydun kalıñdığınan kişi cürö albagan* çiğ otu ve çalılıklar orada oldukça yoğun, gür; gür çalılıklar gölün kıyısında olduğu için insanlar geçemiyorlar; *düpkürdöy* koyulaşan, koyuca bir yoğunluk, koyuluk (örn. orman hakkında, kamış hakkında).

düpö: *düpö-düp* güm güm (ritmik davul sesi yansıması); ◇ *düpö-düpö cötöl-* kesik kesik ve yüksek sesle öksürmek; *düpö-düpö celdir-* adi tırıs yürüyüşüyle (*kötü yürüyüşle*) atı salıvermek; *çoñ kursak torunu düpö-düp celdirte bastırıp* büyük kursaklı doru atı ağırca sarsarak gitmiş; *düpö-düpkö al-* dövmek, vurmak, sopaya çekmek; *kırk çorolor tüptügöl düpö-düpkö alıştı folk.* kırk yiğit (*düşmanı*) dövmeye başladılar.

düpöyül = tüpöyül.

düpöldö- 1. (*yürek, kalp hakkında*) şiddetli çarpmak; *cürögü düpöldöyt* kalbi sık sık ve şiddetli çarpıyor (*endişeden, telaştan*); **2.** boğuk, anlaşılmaz, kesik kesik ses

çıkarmak; *aralap kirse çoguuga, çoyun baş ünü düpüldöyt folk.* (bahadır) kalabalığa aralayıp girdiğinde, demir topuz darbelerinin sesi ortalığa yayıldı; *düpüldögön dabıstar uguldu* (kavga, dövüş anında) sopa darbeleri duyuldu; **3.** *mec.* öfkeyle bağırarak, hınçla bağırığ çağırarak; *sen emne düpüldöysün?* ne bağıırıyorsun? < *düpül+dö-*.

düpüldök 1. çarpıntı, çarpma, atış, atma (örn. *kalp, yürek*); titrek, titreyen, titreşen; heyecanlı; *cürök düpüldögün küçötöt* kalp çarpması gittikçe kuvvetleniyor; **2.** *boğuk, anlaşılmaz darbenin yansıma sesi.* < *düpüldö-k.*

düpüy = **düküy-**; *bak-daraktar düpüyüp, butaktarın cayıp, köktöp turganday bolsun* çok geniş ölçüde dallı budaklı ağaçlar işte böyle yeşersin.

dür I *beklenmedik bir hareketi ifade eden yansıma kelime; koy dür dey tüştü* koyunlar birdenbire korkudan yığın halinde sıçradılar; *ot dür dep küydü* ateş birden tutuşup alevlendi; *cürögü dür dey tüştü* yüreği hop etti, içi hop etti; *bütkön boyum dür dey tüştü* bütün bedenim (korkudan) titredi; vücudu, sırtı (korkudan) karıncalanıyor; *dür et-* korku içinde yığın halinde sıçramak; *dür ettir-* (korkudan) sıçratmak, titretmek.

dür II *Ar. (eski öğrenim sisteminde bilinen anlamından ayrı kullanılmaz; dünüyö ile uyum içinde ve mal varlığı olanlarda karşılaşılır); inci (tanesi); servet, varlık, zenginlik, hazine; dür-düynö* her türlü şeyler, öte beri, her türlü eşya; her türlü değişik şey; her türlü kıymetli eşya; *dür-düynö tamaktı caynatıp saldı* türlü türlü yemekleri kaynatıp koydu (daha fazlası bkz. **dürdana**). << *Ar. در derr* (PED 506b).

dürbö- (kalabalık hakkında) heyecanlanmak, endişelenmek, telaşlanmak, korku ve aceleyle koşmak.

dürböl- *dön.-ed. dürbö-*'den; koşuşmak, dört nala yürümek, heyecana kapılmak. < *dürbö-l-*.

dürbölön panik, telaş, endişe, korku, ürkü; şaşkınlık; ayaklanma, isyan, kargaşa, karışıklık, kargaşalık; *dürbölön sal-* korku uyandırmak; endişe verici söylentiler çıkarmak; *dürbölön tüş-* endişelenmek, endişeye düşmek (veya kapılmak), paniklemek, telaşlanmak, telaşa düşmek (veya kapılmak); *dürbölön tüşür-* *dat. d. önce gelmesiyle* endişelendirmek, telaşa düşürmek, telaşlandırmak, telaşa düşürmek, velveleye vermek. < *dürböl-ö-ñ.*

dürbölöñdö- heyecana, endişeye kapılmak; *dürbölöñdöp kalmaktar, tügöl baarı attanıp folk.* kalmuklar telaşa kapılıp hepsi atlara bindiler. < *dürbölöñ+dö-*.

dürbölöñdöt- *et.* **dürbölöñdö-**'den; telaş ettirmek, heyecanlandırmak, endişe ettirmek. < *dürbölöñdö-t-*.

dürbölöñsüz heyecansız, telaşsız, paniksiz; *dürbölöñsüz çegine bilüü* telaşsız geri çekilebilmek. < *dürbölöñ+süz.*

dürböön akın, baskın, yıkım, tahribat, perişanlık; *dürböön sal-* baskın yapmak, basmak, yağmalamak; *Semetey ugup kalbasın, kalkıña dürböön salbasın folk.* Semetey duymasın, senin halkına baskın yapmasın. < *dürbö-öön*⁷².

dürböş iş. endişe, panik, telaş, karışıklık. < *dürbö-ş.*

dürböş işt. **dürbö-**'den (*örn. bkz. arbi-*). < *dürbö-ş.*

dürböt- *et.* **dürbö-**'den; *dürbötüp eldi köçürüp folk.* halkı endişelendirerek göçürüp. < *dürbö-t-*.

dürbü, dürbün *İr.* 1. tek dürbün; *kon.* dürbün; *dürbü sal-* tek dürbünle izlemek; 2. *folk.* mikroskop. < *İr.* دوربین *dürbîn* (PED 543a).

dürbü- = dürbö-.

dürbün = dürbü.

dürbüt- = dürböt-; *türlü kiyik caylagan, dürbütüp, mergen aydagan folk.* değişik yabani çataltırnaklı hayvanlar (*orada*) yazı geçirdiler, avcılar (*onları*) sürdüler.

dürdana *Ar.-İr. sey.* 1. inci (tanesi) (*bkz. dür II*); 2. **Durdana** Durdane (*kadın ismi*). < *İr.* دردانه *dur-dāne* (PED 511a).

dürdük- telaşa düşmek, ürkmek, korkuya kapılmak, birbirine girmek; *koy dürdüktü* koyunlar ürktüler, korkarak atılıverdiler.

dürdüy- sık, koyu, kesif dallı budaklı olmak; *kalıñ tokoy dürdüyöt kara kiygen emedey ş.* sık orman gibi kara giymiş.

dürgöy *bkz. dürügöy.*

dürgü- korkuyla koşmak, kaçmak, sıvışmak; telaşa düşmek, korkuya kapılmak.

dürgüş- *işt.* **dürgü-**'den; *“coo keldi” dep dürgüşüp, ança-mınça ürküşüp folk.* düşman geldi deyince biraz ürkmüş ve telaşa kapılmışlar. < *dürgü-ş-*.

dürk-: *ürküp-dürküp* *bkz. ürk-*.

dürkün grup, kalabalık, halk, kitle, yığın; kol, müfreze; *dürkün-türkün* grup grup, kitle halinde; müfreze halinde.

dürkürö- 1. (tir tir) titremek (örn. bkz. **dürkire-**); 2. (kalabalık hakkında) gürültü etmek, gürültü yapmak; gürültüyle acele etmek; **dürkürögön kol çabuular** çılgınca (veya gür, şiddetli) alkışlar; **dürkürögön kıykırık** yüksek binbir sesli bağırıtı; **eki cüz kişi kürküröp, attaniakka dürküröp folk.** iki yüz kişi kükreyip, gürültüyle acele ederek atlara bindiler; 3. geniş bir üne sahip olmak; başarı kazanmak, ilerlemek; **dürküröp öskön tört tülük** pek hızlı büyüyen ve çoğalan hayvan; **dürkürögön tempter** çılgınca (veya şiddetli) hızlar, tempolar. < **dür+kür-ö-**.

dürküröt- et. **dürkürö-**'den. < **dürkürö-t-**.

dürmöt kurşun, mermi (*tüfek*); **kuru dörmöt** kuru sıkı mermi (veya fişek); **kuru dürmöt ok menen, küp degize bir koydu folk.** kuru sıkı mermiyle bir kez ateş etti; **multuktun dürmötü bar** tüfeğin mermisi var, tüfek doludur.

dürmöttö- doldurmak (*tüfek*). < **dürmöt+tö-**.

dürmöttölüü, dürmöttöü (*tüfek hakkında*) dolu, doldurulmuş. < **dürmöttö-lüü, dürmöt+tüü.**

düröö *İr. gün.* = koşok II.

dürs yansıma kelime; **dürsö-dürs uruş** birbirini pataklamak.

dürsöldö- ayak patırtısı çıkarmak; ayağını yere vurmak, tepinmek. < **dürsül+dö-**.

dürsöldöt- et. **dürsöldö-**'den. < **dürsöldö-t-**.

dürt (*infilak, patlama, patlayış seslerinin yansıması*); **dürt et-** tutuşmak, parlamak, alev almak, ateş almak; **dürt etme** 1) hafif ateş alma, tutuşma; patlayıcı; **dürt etme zattar** patlayıcı maddeler; 2) *mec.* çabuk kızan, öfkeli, hiddetli.

dürügöy, dürgöy *İr.* basit ve sade, fena, kötü; **dürügöy uy** kötü inek; **dürügöy it** cins olmayan veya pis köpek.

dürüldö- = **dürkürö-**; **bütkön boyum dürüldöyt** korkudan bütün vücudum ürperdi, vücudum karıncalanıyor; **ot dürüldöp küyöt** ateş çatırdayıp büyük alevle yanıyor; **koy dürüldöp ürktü** koyunlar ürkererek bir yana atıldılar.

dürüldök *gün.* serçe, serçe kuşu.

dürüldöş iş. **dürüldö-**'den. < **dürüldö-ş.**

dürüldöş- iş. **dürüldö-**'den. < **dürüldö-ş-**.

dürüldöt- et. **dürüldö-**'den; **mına dürüldötüp biz da cettik** işte, biz de yetiştik (*geliverdik*). < **dürüldö-t-**.

dürüyö *İr.* 1. bir çeşit ipekli kumaş; **dürüyö köynök** ipek elbise; 2. *gün.* [**dürüyä**] özel bir örtü; **dürüyö tikken kim sizden?** *folk.* öyle (iyi) örtüyü sizden kim dikmişti? < *İr.* دارائی **dārā’ī** (PED 496a).

dürvön: dürvön-darkan *gün.* = **dabır-dubur** (*bkz.* **dabır**); **dürvön-darkan bolup cügürüp çıktılar** onlar telaşlı bir şekilde dışarı çıktılar.

düü = duu.

düüldö- = duulda.

düüldöş = duuldaş.

düüldöş- = duuldaş-.

düülügüş düülük-’ten. < **düülük-ü-ş.**

düülügüş- işt. düülük-’ten; **“tartipke çakıruunu talap kılış kerek” dep düülügüştü** “düzene baş eğdirmek için talep etmek gerekir” diyerek coşkuyla bağışmaya başladılar. < **düülük-ü-ş.**

düülük- kuvvetli heyecan, coşku göstermek; **etim düülügüp çıktı** bütün vücudum çok kaşınıyor.

düülüktür- et. düülük-’ten; **appetiti düülüktürüp beş barmaktın daamduu cıtı añkıy baştadı** iştahı coşup **beş barmak**’ın (*bkz.* **barmak**) hoş kokusu yayılmaya başladı. < **düülük-tür-.**

düülüktürmö kolay heyecanlanır, çabuk kızan, öfkeli, hiddetli. < **düülüktür-mö.**

düynö, dünüyö *Ar.* 1. dünya, âlem; **düynö bölüktörü** *coğr.* karalar, kıtalar; **düynö caktarı** ana yönler; **düynönü tört aylansañ da, tappaysıñ** dünyanın çevresini dört kez gezen de, bulamazsın (*öylesini*); 2. gömü, define, servet, varlık, zenginlik, hazine; **düynö taptı** 1) define buldu; 2) *mec.* şansı açıldı, şanslı çıktı, talihi açıldı; **dünüyölörünün kımbatı – cılan terisinen cagalğan tuş kiyiz** varlıklarının kıymeti yılan derisinden **tuş kiyiz** (*bkz.* **kiyiz**); **kan cardın tübünön dünüyösün kazdırıp, taşıtıp aldı** *folk.* han yerin altından hazinesini kazdırıp, taşıtarak aldı; 3. zenginlik, refah, bolluk, yaşamın (maddi) nimetleri; **Kökötöydün dünüyösü köldöy caynap toluptur** *folk.* Kökötöy’ün zenginliği sayılamayacak kadardır (*harf.* göl gibi ağzına kadar doludur); **keleriñde dünüyö baygeden çıkkın attaysıñ, keteriñde dünüyö mömösü tüşkön şaktaysıñ** *folk.* zenginlik geldiğinde dört nala giden at gibisin, zenginlik gittiğinde meyvesi düşmüş dal gibisin; **düynö çaç-savurmak, saçıp savurmak, israf etmek, fazlasıyla harcamak;** ◇ **çın dünüyö**

gerçek dünya, o dünya; *a* (veya *al*) *dünüyö* veya *tigi dünüyö* (*ahiret, öbür dünyadaki yaşam*) o dünya; *bul dünüyö* veya argo *bok dünüyö* veya *düynö bok* (pislik dünya, bok dünya) veya *beş kündük dünüyö* (beş günlük dünya) veya *calgan dünüyö* (yalan dünya) bu dünya (*ahiretten, öbür dünyadan farklı*); *tübü cırtık düynö* değişken dünya; *dünüyönün tübünö cetpeysiñ* bütün zenginliklere ulaşamazsın (*yaşamının son bulacağını düşünmeyen, daha fazlasını almaya, elde etmeye çabalayan, mal canlısı olan kişiye söylerler*); *düynö kün* eksisi ve artısıyla bütün yaşam; *eki düynödö teñ cüzübüz kara bolsun!* iki dünyada (*burada ve orada*) da yüzümüz kara olsun!; *senden eki dünüyödö ırızımın* senden iki dünyada da razıyım; *a düynö betin kör-* veya *a düynö cüzün kör-* ölmek (*harf. dünyanın yüzünü görmek*); *düynödön kayt-* ölmek (*harf. bu dünyadan geri gelmek, dönmek*); *düynö menen işi çok* dünya işleriyle ilgilenmiyor; bu dünyadan değil; *meyli, kayda kalbagan dünüyö!* Allah kerimdir!, Allah büyüktür!; *dür-düynö* bkz. *dür II.* << Ar. دنیا *dunyā* (PED 539a).

düynökor, dünüyökor Ar.-İr. mal canlısı, mala düşkün adam, çıkarıcı, menfaatçi; *dünüyökor baylarıñ tamagınan tattırbas* ş. mal canlısı zengin beyler yemeklerini (*başkalarına*) tattırmazlar. < *düynö+kor, dünüyö+kor.*

düynölük, dünüyölük dünyalık, dünyayla ilgili, dünyaya ait, dünya, âlem; *düynölük rekord* dünya rekoru; *düynölük soguş* dünya savaşı; *calpı düynölük* bütün dünya(s)i. < *düynö+lük, dünüyö+lük.*

düyşembü İr. pazartesi. < İr. دوشنبه *duşenbih* (PED 545a).

düyüm her türlü, her çeşit, türlü türlü, değişik, muhtelif; *olm.* hiç, asla; *düyüm darı* her türlü ilaç karışımı; *düyüm tamak* çeşit çeşit yemekler; *düyüm curt* her türlü halk; *ak kacır menen corusu – düyüm kuştun zoru uşu* ş. yırtıcı kuşların en güçlüleri beyaz başlı akbaba ile kıvıllı akbabadır; *düyüm alptan korkpoymun folk.* hiçbir yiğitten korkmam; *türkün-düyüm* bkz. *türkün.*

dvicok tek. kızak.

dvig Rus. kon. gelişme, iyiye gitme; *eç kaday dvig bolboy catat* işer hiç iyi değil, işler yerinde sayıp duruyor.

dvigatel tek. motor.

dvorets saray, hükümdar sarayı; *madaniyat dvoretsi* kültür sarayı.

dvoryan soylu, asilzade; ***dvoryandar*** soylular, asiller; soyluluk, asillik.

AÇIKLAMALAR

- ¹ -OO/-UU: Fiilden isim yapma eki olarak çok işlek bir kullanım gösteren bu ek, Eski Türkçe fiilden isim yapan -g/-ğ ekinden gelişmiştir. Ünlüyle biten fiil kök ve tabanlarına gelen ET. -g/-ğ eki, Kıpçak Türkçesi döneminde /v/ ye dönerken Kırgız edebî dilinde söz konusu ünsüzün erimesiyle uzunluk meydana gelmiştir. Kırgız Türkçesinde bu ek, /a/, /e/, /o/, /ö/ geniş ünlüleriyle biten fiillere -oo/-öö; ünsüzle veya dar ünlüyle biten fiil kök ve tabanlarına -uu/-üü şeklinde eklenir (KTG 147); *karş. caaktaş-uu, calda-oo, cırgat-uu, cönöt-üü, centekte-öö.*
- ² +lA-ş-/+lO-ş-, +dA-ş-/+dO-ş-, +tA-ş-/+tO-ş-: İsimden fiil yapan bu ek, ünlüyle ve /r/, /y/ ünsüzleriyle biten isimlere +laş-, +leş-, +loş-, +löş-; titreşimli ünsüzle biten isimlere +daş-, +deş-, +doş-, +döş-; titreşimsizle biten isimlere ise +taş-, +teş-, +toş-, +töş- şeklinde eklenir (B.Ö. Oruzbayeva, *Söz Kuramı*, Bişkek 2000, s. 231-232); *karş. caat+taş-, cardam+daş-, carna+laş-, coop+toş-, cüyö+löş-.*
- ³ +IUU, +dUU, +tUU: Tarihî yazı dillerinde +lğ/+lig; +luğ/+lüg (Bkz. ETG 2003: § 53; TEKİN 2003: § 167) isim yapma ekinin son sesi olan /g/ nin sızıcılaşarak /w/ ye dönmesi sonucu ek, Kırgızcanın diyalektlerinde +luw/+lüw şeklini alır, /w/ sesinin erimesi sonucu ortaya çıkan +luu/+lüü ise edebî dildeki şekli yansıtmaktadır. Başlangıçtan beri ünlü uyumuna bağlı olan ek, Kırgız Türkçesinde sadece yuvarlak ünlülü olarak kullanılır. Ünlüyle ve bazen /r/, /y/ ünsüzleriyle biten isimlere +luu/+lüü; titreşimli ünsüzle biten isimlere +duu/+düyü; titreşimsizle biten isimlere ise +tuu/+tüü ekleri getirilir (KTG 117); *karş. cabdik+tuu, cabuu+luu, cötkürük+tüyü, cadaal+duu, cıpar+duu.*
- ⁴ +lA-/+lO-, +dA-/+dO-, +tA-/+tO-: Kırgız Türkçesinde en işlek isimden fiil yapma ekidir. Ünlüyle biten isim tabanlarına ekin +la-/+le-, +lo-/+lö-; titreşimli ünsüzle biten isimlere +da-/+de-, +do-/+dö-; titreşimsizle bitenlere ise +ta-/+te-, +to-/+tö- şekli getirilir. Yuvarlak ünlülü şekiller dudak uyumuna bağlı olarak gelişmiştir. /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan isimlere +la-, +da-, +ta-; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere +le-, +de-, +te-; /o/ ünlüsü taşıyan isimlere +lo-, +do-, +to-; /ö/ ünlüsü taşıyanlara ise +lö-, +dö-, +tö- ekleri getirilir. Yabancı kökenli kelimeler de dahil olmak üzere her türlü isme gelerek çoğunlukla geçişli, bazen de geçişsiz fiiller yapar. +la-/+le- ekiyle yapılan fiillerin bazıları bu şekilleri ile kullanılmayıp veya kullanımdan düşerek sonlarına bir fiilden fiil yapma eki (-n-, -ş-, -t-) alırlar ve bu şekilleriyle kullanılırlar. Böyle fiillerde +la-/+le- eki ile diğer fiilden fiil yapma eki birleşir ve tek bir ek haline gelmiş gibi olur (KTG 129); *karş. caramsız+dan-, cakır+dan-, casaker+den-, caybarakat+tan-, cindi+len-.*
- ⁵ +Ilk/+IUk, +dIk/+dUk, +tIk/+tUk: Başlangıçtan beri Türkçenin belli başlı isimden isim yapma eklerinden biri olan bu ek (Bkz. TEKİN 2003: § 168), Kırgız Türkçesinde de çok sık bir

kullanım gösterir. Ünlüyle biten isimlere *+lık/+lik, +luk/+lük*; titreşimli ünsüzle biten isimlere *+dik/+dik, +duk, +dük*; titreşimsizle bitenlere *+tık/+tik, +tuk/+tük* şekli eklenir (KTG 115). Soyut ve somut isimler ve sıfat yapar. Moğolcada da aynıdır (ETG 2003: § 54); *karş. cindi+lik, cok+tuk, colbaşçı+lık, cumuşsuz+duk, cem+dik*.

⁶ *+çıl/+çül*: Tarihî yazı dillerinde işlek olmayan bu ek, Çağdaş Türk yazı dillerinde canlı bir kullanım gösterir. Kırgız Türkçesinde *+çıl/+çil, +çul/+çül* şeklinde daima ç’li kullanılır. Bu ek Türkçe ve alıntı kelimelere gelerek vasıf isimleri, insanlara özgü vasıf isimleri, hayvanlara özgü ve tabiatla ilgili sıfatlar yapar. Benzerlik ve gibilik ifade eder (KTG 110); *karş. caat+çıl, cem+çil, cer+çil, cek+çil, cakin+çıl*.

⁷ *+la-/+lo-, +da-/+do-, +ta-/+to-*: Kırgız Türkçesinde en işlek isimden fiil yapma ekidir. Ünlüyle biten isim tabanlarına ekin *+la-/+le-, +lo-/+lö-*; titreşimli ünsüzle biten isimlere *+da-/+de-, +do-/+dö-*; titreşimsizle bitenlere ise *+ta-/+te-, +to-/+tö-* şekli getirilir. Yuvarlak ünlülü şekiller dudak uymuna bağlı olarak gelişmiştir. /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan isimlere *+la-, +da-, +ta-*; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere *+le-, +de-, +te-*; /o/ ünlüsü taşıyan isimlere *+lo-, +do-, +to-*; /ö/ ünlüsü taşıyanlara ise *+lö-, +dö-, +tö-* ekleri getirilir. Bu ek isimlerden yapma ve olma bildiren fiiller yapar (KTG 129). Bu ek Eski Türkçede *+IA-* şeklinde düz ünlülüdür. Bkz. ETG 2000: § 89; TEKİN 2003: § 189; *karş. cıluu+la-, cal+da-, cıloo+lo-, cörölgö+lö-, caman+da-*.

⁸ *-ñkl/-ñkU < -n-kl/-n-kU: -kl/-kU* ekinin dönüşlü fiil tabanlarından yaptığı isimler de vardır; ancak dönüşlülük ekinin bu örneklerde genizleştiği görülmektedir. Kırgız Türkçesinde söz konusu dönüşlü fiil tabanlarının kullanılmadığını da burada belirtmek gerekir. Ünlüyle biten fiil tabanlarına doğrudan doğruya; ünsüzle biten fiillere ise ünlü uyumuna göre bağlantı ünlüsü alarak eklenir. Kırgızcada işlek bir kullanım gösteren bu ek, fiillere gelerek vasıf isimleri yapar (KTG 142); *karş. cuta-ñ-kı, cibit-i-ñ-ki, caldıra-ñ-kı, cagcay-ı-ñ-kı, cüdü-ñ-kü*.

⁹ Sonu *-yi- (-y-)* ile biten fiiller *-gay/-gey* ekini aldıklarında fiilin sonunda bulunan *-yi- (-y-)* sesi düşer. *örn. qacayı → qacağay* “kıvrıcık, kıvrılmış” (Poppe 1964: § 148). *karş. dömpöy-göy → dömpögöy, dagday-gay → dordoy-goy → dordogoy, dalpay-gay → dalpagay, calpay-gay → calpagay*. Ekin yuvarlak ünlülü şekilleri Kırgızcadaki dudak uyumuna bağlı olarak gelişmiş olabilir. Ayrıca *culmu-guy → culmuguy, dulu-guy → duluguy* sözcüklerinde de aynı ekin varlığından söz etmek mümkündür.

¹⁰ Bu kelimenin anlamı bulunamamıştır. Bu nedenle kelime, Yudahin’in sözlüğünde geçen şekliyle Rusça harflerle aynen yazılmıştır (Bkz. KRS 218a).

¹¹ *+GAy/+GOy*: Genellikle vasıf ismi yapan bu ekin Moğolca kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Bu ek seyrek olarak da küçültme bildirir (KTG 113). *karş. cılma+kay*.

¹² Farsça *kor (< xor)* sıfatı, daima yuvarlak ünlülü kullanılır (KTG 71). *-hôr خور (f.s.)* “yiyen, yiyici” (Devellioğlu 375). *krş. düynökor, cuundu+kor, cugundu+kor, cem+kor, cazana+kor*.

¹³ *+sIn-/+sUn-*: Bu ek, tarihî metinlerde fazla işlek değildir. *+sI-/+sU-* ekinin *-n-* dönüşlülük çatı ekiyle genişlemiş şeklidir. *+sI-/+sU-* ekiyle aynı işlevde kullanılan ek, diğerine göre daha

işlektir. İsimlere gelerek aşırı istek ve ihtiyaç bildiren geçişli ve geçişsiz fiiller yapar (KTG 134). Gabam ekle ilgili olarak sadece *ärksin*- “hakimiyeti ele almak” örneğini vermiştir (ETG 2003: § 98); *karş. can+sin-, caş+sin-, cer+sin-, cigit+sin-, cok+sun-*

¹⁴ *+tay, +toy*: Bu ekin sadece kalın sıralı şekilleri tespit edilebilmiştir. Ek, çoğunlukla akrabalık ifade eden isimlere gelerek küçültme ve sevgi bildirir. İsim ve sıfatlardan vasıf isimleri yapar (KTG 120). *karş. ceñke+tay, col+toy*.

¹⁵ *-çAk/ -çOk*: Tarihi yazı dillerinde işlek olmayan bu ek, Kırgızcada özellikle vasıf ismi olarak işlek bir kullanım gösterir. /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan fiillere *-çak*; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan fiillere *-çek*; /o/ ünlüsü taşıyanlara *-çok*; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara *-çok* ekleri getirilir. Bu ekin *-çok/-çok* şekilleri dudak uyumuna bağlı olarak oluşmuştur. Fiillere gelerek aşırılık ifade eden vasıf isimleri, nesne isimleri, organ isimleri yapar (KTG 139). *karş. caskan-çaak*.

¹⁶ *+sI-/ +sU-*: Tarihi yazı dillerinde az örneği olan bir yapım ekidir. Kırgızcada daha işlek bir kullanım gösteren bu ek, ünlü uyumuna girerek isimlere *+sı-/ +si-*; *+su-/ +sü-* şeklinde eklenir. Genellikle ünsüzle biten isimlere gelerek aşırı istek ve ihtiyaç bildiren geçişli ve geçişsiz fiiller yapar (KTG 133). Gabam ekle ilgili olarak sadece *ärksin*- “hakimiyeti ele almak” örneğini vermiştir (ETG 2003: § 98).

¹⁷ *+keç*: Farsça “çeken, taşıyan” anlamına gelen *kāş* sıfatı, Kırgızcada ek olarak kullanılır. Meslek ve meşguliyet bildiren isimler yapar. Olumlu ve olumsuz anlamda vasıf isimleri yapar. Alet isimleri de yapar (KTG 122). *karş. capa+keç, cüyö+keç*.

¹⁸ *+y-, +Ay-/ +Oy*: Eski Türkçedeki *+d-*; *+ad-/ +ed-* ekinden gelişen bu ek, Kırgızcada daha işlek bir kullanım gösterir. Ünlüyle biten isimlere *+y-*; ünsüzle bite isimlere ise Kırgızcadaki ünlü uyumuna göre *+ay-/ +ey-*, *+oy-/ +öy-* şekilleri eklenir. İsimlere gelerek olma bildiren fiiller yapar (KTG 135). *karş. coon+oy-, dümür+öy-*.

¹⁹ *+gIl, +gUl; +kül*: Kırgız Türkçesinde fazla işlek olmayan bu ek, isimlere gelerek benzerlik ifade eder (KTG 113).

²⁰ *+rAAk/ +rOOK*: Tarihi yazı dillerinde *+rak/ +rek* (Bkz. ETG 2003: § 346) şeklinde olan bu ekin ünlüsü Kırgız Türkçesinde uzundur. Ek, ünlüyle biten isimlere *+raak/ +reek, +rook/ +röök*, ünsüzle biten isimlere ise /ı/, /i/, /u/ ve /ü/ bağlantı ünlülerinden birini alarak eklenir. Ekin yuvarlak ünlülü şekilleri dudak uyumuna bağlı olarak oluşmuştur. /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan isimlere *+(ı)raak, (u)raak*; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere *+(i)reek*; /o/ ünlüsü taşıyanlara *+(u)raak*; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara *+(ü)röök* şeklinde gelir. Bu ek sıfatlara gelerek karşılaştırma ve derecelendirme bildirir (KTG 118). *karş. cogoru+rook*,

²¹ *-AşA*: İş veya hareketin sonucunu bildiren isimler yapar (KTG 138).

²² *-GİA-/ -GULA-*: Eski Türkçede kullanılmayan, Kırgızcada çok işlek olmamakla birlikte kullanılmaktadır. Titreşimli ünsüzle biten fiillerden sonra *-gıla-/ -gile-, -gula-/ -gülö-*; titreşimsizlerden sonra *-kıla-/ -kile-, -kula-/ -külö-* kullanılır. Bu ek, iş veya hareketin tekrarlandığını, sıkça yapıldığını bildirir (KTG 152); *karş. citta-gıla-, cel-gile-, cul-gıla-, cışı-kıla-*.

- 23 -*mAl/-mOl*: /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan fiil tabanlarına -*mal*; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyanlara -*mel*, /o/ ünlüsü taşıyanlara -*mol*; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara ise -*möl* şeklinde eklenir. İnsana özgü sıfatlar yapar. Fiilin anlamıyla ilgili isimler yapar (KTG 146). *karş. çaşa-mal, coro-mol, cür-möl.*
- 24 -*AlA-*; -*lA-*, -*lO-*; -*tA-*: Fiillere gelerek işin veya hareketin tekrarlandığını bildirir (KTG 151). *karş. caska-la-, culku-la-, calma-la-, cum-ala-, cet-ele-.*
- 25 -*OOç(U)/-UUçU*: Fiil tabanlarına -*ooçu/-ööçü*, -*uuçu/-üüçü* şeklinde yuvarlak ünlülü olarak eklenir. Fiilden isim yapan -*OO/-UU* ekiyle +*çI/+çU* fiilden isim yapma ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Fiillere gelerek işi yapanı bildirir, nesne ismi yapar, gramer terimleri yapar (KTG 149). *karş. cür-üüçü, canda-ooç, cetiş-pö-öç.*
- 26 -*dak*, -*dök*; -*tak*: Bu ek, iş ve hareketin sonucunu bildiren fiiller yapar (KTG 139).
- 27 +*sI-*, +*sU-*: Tarihi yazı dillerinde az örneği bulunan bir yapım ekidir. Kırgızcada daha işlek bir kullanım gösteren bu ek, ünlü uyumuna girerek isimlere +*sı-/+si-*; +*su-/+sü-* şeklinde eklenir. Genellikle ünsüzle biten isimlere gelerek aşırı istek ve ihtiyaç bildiren geçişli ve geçişsiz fiiller yapar. Bu ek Kırgızcada -*GAn/-GOn* sıfat-fiil ekinden sonra da kullanılmaktadır (KTG 133). *karş. cıl-gan+sı-, culdur-gan+sı-, caşı-gan+sı-.*
- 28 -*mAç/-mOç*: Ünlü uyumuna giren ek, fazla işlek değildir. (KTG 146).
- 29 -*bas*, -*pös*: Olumsuz geniş zaman partisip ekidir. Titreşimli ünsüzle biten fiillere b'li, titreşimsizle biten fiillerden sonra p'li şekiller eklenir (KTG 138).
- 30 **yārdum** “yardım” sözcüğünü Steingass Türkçe olarak vermiştir (*Bkz. PED 1525b*).
- 31 +*dAş/+dOş*, *lAş/+lOş*, +*tAş/+tOş*: Tarihî yazı dillerinde sıklık göstermeyen bu ekin, Kırgız Türkçesinde l'li varyantaları da görülmektedir. Ayrıca, yuvarlak ünlülü şekiller de bu lehçede dudak uyumuna bağlı olarak sonradan gelişmiştir. Ünlüyle ve bazen /r/ ünsüzüyle biten isimlere +*laş/+leş*, +*loş/+löş*; titreşimli ünsüzle biten isimlere +*daş/+deş*, +*doş/+döş*; titreşimsizle bitenlere +*taş/+teş*, +*toş/+töş* şekli eklenir. Eşlik, ortaklık, bağlılık ve mensubiyet yapan bu ek, Kırgız Türkçesinde sık bir kullanım gösterir (KTG 112). *karş. catın+daş, dil+deş, coro+loş, cürök+töş, caat+taş.*
- 32 -*GIç/-GUç*: Titreşimliyle biten fiil kök ve tabanına -*giç/-giç*, -*guç/-gü.*; titreşimsizle biten fiillere ise -*kıç/-kiç*, -*kuç/-küç* şekilleri gitirilir. Fiillere gelerek insan ve hayvanlara özgü vasıf isimleri yapar. Alet isimleri yapar. Meslek ve meşguliyet isimleri yapar (KTG 143). *karş. caz-gıç, ce-giç, coru-guç, cogot-kuç, cap-kıç.*
- 33 +*çAk*, +*çOk*: Türkçede başlangıçtan beri kullanılan, fakat işlekliği gittikçe azalan bir ektir. +*çak/+çek* şekli eskidir. Yuvarlak ünlülü şekiller dudak uyumuna bağlı olarak Kırgızcada ortaya çıkmıştır. /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan isimlere +*çak*; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere +*çek*; /o/ ünlüsü taşıyan isimlere +*çok*; /ö/ ünlüsü taşıyan isimlere /*çök* şekli gelir. Küçültme ve sevgi ifade eden isimler yapar. Nesne isimleri yapar. Vasıf isimleri yapar (KTG 107). *karş. catın+çak, cetkin+çek, cölöm+çök, dümür+çök, carım+çak.*

- 34 -*GIz/-GUz-*: Tarihî Türk yazı dillerinde sınırlı örneği olan bu ek, Kırgızcada da fazla işlek değildir. Titreşimli ünsüzle biten fiillerden sonra g’li; titreşimsizle biten fiillerden sonra k’li şekiller eklenir. Bu ek geçişsiz fiillerden geçişli, geçişli fiillerden ise ettirgen fiiller yapar (KTG 157); *karş. cet-kiz-, cat-kız-, cür-güz-, ce-giz-, de-giz-*.
- 35 +*mAç-*: Bu ek, işlek olmayıp birkaç örnekte geçmektedir (KTG 117).
- 36 +*ker*, +*kör*: “-li, -ci, eden edici” anlamına gelen +*kār* ekinden gelişen bu ek, genellikle alıntı isimlere gelerek işi yapanı ifade eder (KTG 123). *karş. casa+ker, caza+ker, coo+ker, coop+ker, cumuş+ker.*
- 37 Taymas bu kelimenin Rusça olduğuna işaret etmiştir.
- 38 -*kIra-/ -kUra-*: Bu ek, dönüşlülük fiil çatısı eki almış olan fiillere gelir. -*n-* dönüşlülük ekinin genizleştiği görülmektedir (KTG 153); *karş. çaşı-ñ-kıra-, cıyna-ñ-kıra-, cibiti-ñ-kire-, cet-i-ñ-kire-, cürü-ñ-kürö-*.
- 39 Farsça “ev” anlamına gelen kana (< *xāne*) kelimesi, ince sıralı alıntı kelimelerde uyuma girmezken kalın sıralı kelimelerde ünlü uyumu görülür (KTG 64).
- 40 Bu kelime Yudahin’de geçen biçimiyle Rusça harflerle aynen yazılmıştır (*Bkz. KRS 239b*). Taymas bu kelimeyi “yatak” anlamıyla vermiştir.
- 41 Bu kelime Yudahin’in sözlüğünde geçen biçimde Rusça harflerle verilmiştir (*Bkz. KRS 214a*).
- 42 Bu sözcüğün anlamı bulunamamıştır. Bu nedenle sözcük Yudahin’de geçen biçimde Rusça harflerle aynen yazılmıştır (*Bkz. KRS 285b*).
- 43 +*çAr*, +*çOr*: Kırgız Türkçesinde ünlü uyumuna giren bu ek, +*çar/+çer*, +*çor* şeklinde daima ç’li kullanılmaktadır (KTG 108).
- 44 -*AAnAk*, -*öönök*: Bu ek de, -*AAgAn*, -*öögön* eki gibi bir işin, bir hareketin sürekli ve aşırı bir şekilde yapıldığını ifade eden isimler yapmaktadır (KTG 137). *cür-öönök.*
- 45 Bu kelime, Yudahin’in sözlüğünde geçen şekliyle aynen yazılmıştır (*Bkz. KRS 245a*).
- 46 +*man*: Farsça +*mānd* ekinden gelişen bu ek, isimlere gelerek vasıf isimleri yapar. -*r*; -*ar/-er*, -*or/-ör* sıfat-fiil ekinden sonra gelen +*man* ekinin de aynı ek olduğu düşünülebilir (KTG 123). *karş. cort-or+man.*
- 47 +*y*: Bu ek fazla işle olmayıp samimiyet bildiren isimler yapar (KTG 120).
- 48 -*GIIs/-GUs*: Titreşimli ünsüzle biten fiillere -*gis/-gis*, -*gus/-güs*, titreşimsizle biten fiillere -*kıs/-kis*, -*kus/-küs* ekleri getirilir. Bu ek, -*GI/-GU* fiilden isim yapma eki ile +*sIz/+sUz* olumsuzluk ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Fiilden olumsuz anlamda vasıf isimleri yapar (KTG 144). *karş. ceñil-gis, cet-kis, cür-güs, cıl-gıs.*
- 49 -*BA/-BO*: Titreşimli ünsüzle biten fiillere b’li; titreşimsizle biten fiillere p’li şekli kullanılır. /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan fiillerden sonra -*ba-*, -*pa-*; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan fiillerden sonra -*be-*, -*pe-*; /o/ ünlüsü taşıyan fiillerden sonra -*bo-*, -*po-*; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyan fiillerden sonra -*bö-*, -*pö-* şekli eklenir. Bu ek, fiillere gelerek olumsuzluk ifade eder. *karş. cetiş-pö-ööçü.*
- 50 +*DAy/ +DOy*: Eski Türkçe *teg* edatından gelişmiştir. Titreşimli ünsüzle biten isimlere d’li, titreşimsizle biten isimlere t’li şekiller gelir. /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan isimlere ekin +*day*,

+*tay*; /e/ ve /i/ ise +*dey*, +*tey*; /o/ ünlüsü taşıyanlara +*doy*, +*toy*, /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara +*döy*, +*töy* şekilleri gelir. Bu ek isimlerden benzerlik ve gibilik ifade eden sıfat ve zarf yapar (KTG 112).

51 -*n*: Ünlüyle biten fiillere -*n* şeklinde; ünsüzle biten fiillere ise bağlantı ünlüsü olarak gelir. Bu ekle türeyen isimler, fiilin işaret ettiği hareketi yapanı, olanı veya yapılanı ifade eder. Ek, -*a*/-*e*- ve -*kile*- pekiştirme eklerinden sonra da gelmektedir. Bu örneklerde /n/ sesinin genizleştiği görülmektedir (KTG 147).

52 -*gır*; -*kür*: Bu ek, Kırgızcada fazla işlek değildir. Fiillere gelerek fâil ismi yapmaktadır. Bu ekle yapılan isimlerde aşırılık anlamı hakimdir (KTG 144).

53 +*OO*: Eski Türkçe dönemindeki +*ağu*/+*egü*, +*gu*/+*gü* ekinin, Kırgızcada aldığı şekildir. Kalın sıralı sayı isimlerine +*oo*; ince sıralı olanlara +*öö* şekli eklenir. Sayı isimlerinden birliktelik ve ortaklık bildiren isimler yapar (KTG 118).

54 -*Gak*/-*GOk*: Tarihî metinlerde az kullanılan bu ek, Kırgızcada da fazla işlek değildir. Titreşimli ünsüzle biten fiillere -*gak*/-*gek*; -*gok*/-*gök*; titreşimsizle biten fiillere ise -*kak*/-*kek*; -*kok*/-*kök* şekilleri eklenir. Fiilere gelerek bitki, hayvan ve hastalık isimleri yapar. Nesne isimleri ve vasıf isimleri yapar (KTG 141). Bu ek Eski Türkçede -*gak*, -*gäk*; -*guk*, -*gük* şeklindedir (Bkz. ETG 2003: § 114).

55 Çengeloğlu bu fiilin sadece ç’li biçimini vermiştir. -*çı*- fiilin pekiştirme işlevinde kullanıldığını söyler. *çap-çı*- “ön ayağıyla, tırnağıyla yere vurmak” örneğini verir. Bkz. KTG 152.

56 +*ra*-, +*rö*-: Tarihî yazı dillerinde örneği sınırlı olan bir ektir. Kırgız gramerlerinde bu ekin sadece yansıma isimlere geldiği kaydedilmektedir. /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan isimlere +*ra*-; /ö/ ünlüsü taşıyan isimlere +*rö*- şekli eklenir. Bu ek, genellikle yansıma isimlerden geçişsiz fiiller yapmaktadır (KTG 132). *karş. cüñ+ı+ra-*, *camı+ra-*.

57 Bu kelime Yudahin’de geçen biçimde Rusça harflerle aynen yazılmıştır (Bkz. KRS 283a).

58 -*dl*/-*du*: Tarihî yazı dillerinde işlek olmayan bu ek, -*dı*/-*dı*, -*du*/-*dü* şeklinde olup özellikle dönüşlü fiil tabanlarına eklenir. Bu ek, fiilin ifade ettiği anlamla ilgili bağlantılı isimler yapar (KTG 139).

59 +*DAn*, +*DOn*: Çıkma hâli eki +*DAn*, +*DOn* ekiyle ifade edilir. Titreşimli ünsüzle biten isimlere d’li; titreşimsizlere ise t’li şekli eklenmektedir. /a/, /ı/, /u/ ünlüsü taşıyan isimlere +*dan*, +*tan*; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere +*den*, +*ten*; /o/ ünlüsü taşıyanlara +*don*, +*ton*; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara +*dön* / +*tön* ekleri getirilir. Ekin yuvarlak ünlülü varyantları, Kırgızcada dudak uyumuna bağlı olarak gelişmiştir (KTG 173).

60 +*Ay* / +*Oy*: İsimlere gelerek çeşitli anlamlarda isim yapar (KTG 106).

61 Bu kelime, Yudahin’de geçen biçimiyle Rusça harflerle aynen yazılmıştır (Bkz. KRS 259b).

62 Gültek, “джут” kelimesi için “*jüt*, *Hint keneviri*” anlamını vermiştir. Ancak “*cut*” kelimesi bu anlamla bağdaştırılamadığı için bu anlamı yazılmamış, bu nedenle kelime Yudahin’de geçen

biçimiyle Rusça harflerle aynen yazılmıştır (Bkz. KRS 270b). Taymas, ise “cut” kelimesi için “*kırğın*” anlamını verir.

⁶³ Çengelöğlu, iş ve hareketin sonucunu bildiren isimler yapan “-*dak*, -*dök*; -*tak*” eklerinden bahseder (KTG 139). Ancak buradaki ekte bir uzunluk söz konusudur. Vurgu nedeniyle böyle bir uzunluk meydana gelmiş olabilir.

⁶⁴ Farsça “söyleyen, söyleyici” anlamına gelen *gūy* sıfatı, Kırgızcada *köy* şeklinde kullanılıp birleşik sıfat oluşturur ve uyuma girmez (KTG 64). *karş. duba+köy, duva+köy.*

⁶⁵ Yudahin bu sözcüğün Farsça olduğuna işaret etmiştir.

⁶⁶ Bu kelime Yudahin’de geçen biçimiyle Rusça harflerle aynen yazılmıştır (Bkz. KRS 183b).

⁶⁷ +*çAn*/ +*çOn*: Bu ek de daima ç’li kullanılır. /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan isimlere ekin +*çan*; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere +*çen*; /o/ ünlüsü taşıyanlara +*çon*; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara +*çön* şekli eklenir. +*çIl*/+*çUl* ekiyle aynı işlevde kullanılır; fakat onun kadar işlek değildir. Sahip olmayı ifade eden isimler yapar (KTG 108).

⁶⁸ Bu kelime Yudahin’in sözlüğünde geçen şekliyle Rusça harflerle aynen yazılmıştır (Bkz. KRS 185a).

⁶⁹ Bu kelime Yudahin’in sözlüğünde geçen şekliyle Rusça harflerle aynen yazılmıştır (Bkz. KRS 187b).

⁷⁰ Rusya’da çara karşı 14 Aralık 1825’te yapılan isyana katılanlardan her biri (Vedat Gültek, *Rusça-Türkçe Sözlük*, Bilim ve Sanat, Ankara, 2004, s. 296a).

⁷¹ Yudahin ve Taymas bu sözcüğün Farsça olduğuna işaret etmişlerdir.

⁷² -*AAn*/-*OOn*: Kırgızcada bu ekin -*n* ekiyle aynı işlevde kullanıldığı kaydedilmektedir. -*aan*/-*een*, -*oon*/-*öön* şeklindeki ek herhangi bir hareketin sonucunu bildiren isinler yapar (KTG 137).

DİZİN

Altayca (= Oyrotça)

Alt. *d'al* = cal IIAlt. *d'alaqay* = calakayAlt. *d'alban* = calbagayAlt. *d'albıraq* = calbırakAlt. *d'albaq* = calpakAlt. *d'albay-* = calpay-Alt. *d'altan-* = caltan-Alt. *d'amaçr*; = camaaçıAlt. *d'almaş* = cambaşAlt. *d'amınçı* = camınçıAlt. *d'anaş-* = canaş-Alt. *d'antıq* = cantıkAlt. *d'antıy-* = cantıy-Alt. *d'añğır-* = cañır- IAlt. *dañır-* = cañır- IIAlt. *yabıs* = capızAlt. *yar* = car IIIAlt. *c'arçı* = carçıAlt. *d'arğaq* = cargakAlt. *d'arkın* = carkınAlt. *d'ajın-* = caşın-Alt. *d'aydaq* = caydakAlt. *d'e* = ceAlt. *d'e:k* = ceek IIAlt. *d'ek* = cek IIAlt. *d'elte-* = celde-Alt. *d'elek* = celikAlt. *d'eliş* = celişAlt. *d'il-* = cıl-Alt. *d'alañaş*, *d'ılañaş* = cılañaçAlt. *d'ıra* = cıraAlt. *d'ırğa-* = cırğa-Alt. *d'ırğal* = cırğalAlt. *d'ış* = cışAlt. *d'ibek* = cibek-Alt. *d'ibi-* = cibi-Alt. *d'ik* = cikAlt. *d'in* = cin IIAlt. *d'obo-* = cobo-Alt. *d'obak* = coboloñAlt. *d'oqsın-* = coksun-Alt. *d'olla-* = coldo-Alt. *d'oluq-* = coluk-Alt. *d'ort-* = cort-Alt. *d'öy* = coy IIAlt. *d'örgöm* = cörgömAlt. *d'uda-* = cuta-Alt. *tal* = dal IIAlt. *töñkök* = döñgökAlt. *töji* / *töjü* = döşüAlt. *tutaq* = dudukAlt. *tüley* = dülöy

Arapça

Ar. *yā* = caAr. *celāl*, *celālī* = caal, caalıAr. *cehennem* = caannamAr. *Yāsin* = caasınAr. *cihet* = caatAr. *cebr* = cabır IIAr. *Yā'cūc* ve *Me'cūc* = cacuc:

Ar. *cedel*, *cidāl* = cadaal, cadal

Ar. *ya'nī* = cagni

Ar. *yākūt* = cakut

Ar. *celb*, *celeb* = caldap

Ar. *cūll*, *cill* = calla

Ar. *cem'* = cam I

Ar. *cemā'at* = camaat

Ar. *cemāl* = camal

Ar. *cem'ī* = camı

Ar. *cenāze* = canaza

Ar. *zencebīl* = cancemil

Ar. *cennet* = cannat

Ar. *cefā'* = capaa

Ar. *cebbār* = capar

Ar. *cerāhat* = caraat

Ar. *cāriye* = cariya II

Ar. *cesed* = casat

Ar. *cevzā'* = cavza

Ar. *cā'iz* = cayız

Ar. *cezā'* = caza

Ar. *cezā'īl* = cazayıl

Ar. *cedvel* = cazbal

Ar. *Cebrā'il*, *Cebrā'īl* = Cebireyil

Ar. *cellād* = celdet

Ar. *zencebīl* = cemcebil, cemcevil

Ar. *zencefīl* = cemcebil, cemcevil

Ar. *yefīm* = cetim

Ar. *Yezīd* = cezit

Ar. *cins* = cınıs

Ar. *cin* = cin I

Ar. *cinnī* = cindi

Ar. *cevāb* = coop

Ar. *currāb* = corop

Ar. *cum'a* = cuma

Ar. *cumle* = cumla

Ar. *cumhūriyyet* = cumuuruyat

Ar. *ta'ām* = daam

Ar. *tahāret* = daarat

Ar. *ta'rīf* = daarip

Ar. *devā'*, *divā'*, *duvā'* = daba, dabaa

Ar. *dāhil* = dakıl

Ar. *dal* = dal I

Ar. *delālet* = dalalat, dalaala

Ar. *dellāl* = daldal I

Ar. *delīl* = dalil

Ar. *tam'*, *tama'* = dama, damaa

Ar. *def'a* = dapa

Ar. *derece* = daraca

Ar. *dār-ul-funūn* = darılpunun,

darulfunun

Ar. *ders* = darıs

Ar. *teyār* = dayar

Ar. *dā'im* = dayım, dayıma

Ar. *ta'yīn* = dayın

Ar. *deyyūs* = dayıs

Ar. *defter* = depter

Ar. *dikkat* = dıkat

Ar. *dimāg* = dımak

Ar. *dīn* = din

Ar. *dīnār* = dinar

Ar. *da'vā* = doo

Ar. *tuhmet* = doomat

Ar. *devr* = door

Ar. *devrān*, *deverān* = dooron

Ar. *devlet* = döölöt

Ar. *nevbet* = döömöt, nöömöt

Ar. *devāt* = dööt I

Ar. *du‘ā’* = duba, duva, duga

Ar. *duldul* = duldul

Ar. *dukkān* = dükön

Ar. *derr* = dür II

Ar. *dunyā* = düynö, dünüyö

Ar.-İr. *cefā-keş* = capakeç, capakeş

Ar.-İr. *tahāret-hāne* = daaratkana

Ar.-İr. *ders-hāne* = darıskana

Ar.-İr. *da‘vā-ger* = doboger

Ar.-İr. *duā-hān* = dubakan

Ar.-İr. *du‘ā-gūy* = dubaköy, duvaköy

Azerice

Az. *yanaş-* = canaş-

Az. *yanlış* = cañılış

Az. *car* = car III

Az. *yara* = cara

Az. *yardım* = cardam

Az. *yarı-* = carı-

Az. *yaşın-* = caşın-

Az. *yatalaq* = catalak

Az. *yadırğa-* = catırka-

Az. *cərgə* = cerge

Az. *yönlü* = cöndüü

Az. *daldala-* = daldala-

Başkurtça

Bşk. *yağılbay* = cagalmay

Bşk. *yağımlı* = cagımduu

Bşk. *yalıq-* = calık-

Bşk. *yaltır* = caltır

Bşk. *yantay-* = cantay-

Bşk. *yañılış-* = cañılış-

Bşk. *yañır-* = cañır- II

Bşk. *yañğırırq* = cañırık

Bşk. *yabay* = capayı

Bşk. *yabır-* = capır-

Bşk. *yarzam* = cardam

Bşk. *yarlı* = cardı

Bşk. *yartı* = cartı

Bşk. *yazmış* = cazmış

Bşk. *yılbəgəy* = celbegey

Bşk. *yıllə-* = celde-

Bşk. *yalmavız* = celmoguz

Bşk. *yalanğas* = cılañaç

Bşk. *yılmay-* = cılmay-

Bşk. *yıyır-* = cıyır-, cıyr

Bşk. *yıber-/jibär-* = ciber-

Bşk. *yın* = cin II

Bşk. *yulbarıs* = colbors

Bşk. *yulla-* = coldo-

Bşk. *yulıq-* = coluk-

Bşk. *yavlıq* = cooluk

Bşk. *yurt-* = cort-

Bşk. *yurtaq* = cortok

Bşk. *yün* = cön

Bşk. (*~ də, za, zə*) *da ~ de* = da I

Bşk. (*~ tə*) *ta ~ te* = da I

Bşk. *dım-* = dımı-

Bşk. *dım* = dumuk-

Bşk. *düñgölək* = döñgölök

ÇağataycaÇağ. *dağar* = daarda-Çağ. *dalu* = dalı**Çuvaşça**Çuv. *yan* = cañ IIÇuv. *ta* = da I**Eski Türkçe**ET 1 *ya:* = caa IET *yağ-* (?*da:ğ-*) = caa-ET *ya:çı:* = caaçıET *yağtur-* (*d-*) = caadır-ET *yaña:k* = caakET *yapa:ku:* (*d-*) = cabagı IET *yapa:ku:* (*d-*) = cabagı IIET *yapıl-* = cabıl-ET *yapış-* = cabış-ET *yapığ* (?*d-*) = cabuu IET *yapığlığ* = cabuulu, cabuuluuET 2 *yak-* = cak- IET 3 *yak-* = cak- IIET 1 *yak-* = cak- IIIET 1 *yaka:* = cakaET *yaka:la:-* = cakala-ET *yakın* = cakınET *yakınlık* = cakındıkET *yaxşı:* = cakşıET 2 *yaktur-* = caktır- IET 3 *yaktur-* = caktır- IIET 1 *yaktur-* = caktır- IIIET *ya:l* (*d-*) = cal IET *yalğa:-* (*d-*) = cala-ET *yala:* = calaaET *yala:çı:* = calaçı, calaçılET *yalğan-* (*d-*) = calan- IET 1 *yalın-* = calan- IIET *yalıñ* = calañET *yalğaş-* (*d-*) = calaş-ET *yalğat-* (*d-*) = calat-ET *yalvar-* = calbar-ET *yapurğaklığ* = calbıraktuuET *yarpuz* = calbızET *yalçı:-* = calçı-ET *yalçıt-* = calçıt-ET *yaltrı:-* = caldıra-ET *yaltrit-* = caldırat-ET *yalğa:n* = calganET *yalñu:s* = calgızET *yalın* = calınET 2 *yalın-* = calın-ET *yalınla-* = calında-ET *yalınlığ* = calınduuET *yama:-* = cama-ET *yama:n* = camanET *yağmur* (*d-*) = camgırET *yapın-* = camın-ET *yama:ğ* = camooET *ya:n* = can IET 1 *yan-* = can- IET 2 *yan-* = can- IIET *yana:* = canaET *yanç-* = canç-

ET *yançuk* = cançık I
 ET *yançıl-* = cançıl-
 ET 1 *yantur-* = candır- I
 ET 2 *yantur-* = candır- II
 ET *yanu:-* = canı-
 ET *yanut-* = canıt-
 ET *yandak* = cantak I
 ET *yañ* = cañ I
 ET *yağa:k* = cañgak
 ET *yañı:* = cañı
 ET *yañıl-* = cañıl-
 ET *yañı:la:-* = cañıla-
 ET *yañra:-* = cañıra-
 ET *yañrak* = cañırık
 ET *yañrat-* = cañırt- II
 ET *yap- (?d-)* = cap-
 ET *yapa:kulak* = capalak
 ET *yapur-* = capır-
 ET *yapurğa:k* = capırak
 ET *yapğuç* = capkıç
 ET *yaptur- (?d-)* = captır-
 ET 2 *ya:r* = car II
 ET *yar- (ya:r-)* = car-
 ET *yara:-* = cara-
 ET *yara:ğ* = carak
 ET *yarıklan-* = carakta-
 ET *yarağlığ* = caraktuu
 ET *yara:l-* = caral-
 ET *yaramsın-* = caramsıktan-
 ET *yarın-* = caran-
 ET *yurun* = carañka
 ET *yaraş-* = caraş-

ET *yaraşı:* = caraşa
 ET *yaraşık* = caraşık
 ET *yaraşıklık* = caraşıktuu
 ET *yaraştur-* = caraştır-
 ET *yarat-* = carat-
 ET *yaratıl-* = caratıl-
 ET 2 *yarlığ* = cardı
 ET *yarı:-* = carı- II
 ET 2 *yaruk* = carık I
 ET 1 *yaruk* = carık II
 ET *yarukluk* = carıktık
 ET *yarıl-* = carıl- II
 ET *yarım* = carım I
 ET *yarımla:-* = carımda-:
 ET *yarımdan-* = carımdal-
 ET *yariş* = carış
 ET *yariş-* = carış- I
 ET *yariş-* = carış- II
 ET *yarut-* = carıt- II
 ET *yarlığ* = carlık
 ET *yarma:* = carma I
 ET *yarma:k* = carmak I
 ET *yarma:-*, ET *yarman-* = carmaş-
 ET *yara:ğ* = caroo II
 ET *yarağsız* = caroosuz
 ET *yarp* = carp:
 ET *yaşa-* = casa-
 ET *ya:ş (?ñ-)* = caş I
 ET *ya:ş (?ñ-)* = caş II
 ET *yaşa-* = caşa-
 ET *yaşar-* = caşar-
 ET *yaşart-* = caşart-

ET <i>yaşıl</i> (? <i>ya:şıl</i>) = caşıl	ET <i>yasta:-</i> = cazda- II
ET <i>yaşur-</i> = caşır-	ET <i>yastal-</i> = cazdal-
ET <i>yaşurıkı:</i> = caşırık	ET <i>yastan-</i> = cazdan-
ET <i>yaşru:</i> (<i>yaşuru</i>) = caşırın	ET <i>yastuk</i> = cazdık I
ET <i>yaşruş-</i> = caşırış-	ET 1 <i>yaztur-</i> = cazdır- I
ET <i>ya:şlıĝ</i> = caştuu I	ET 2 <i>yaztur-</i> = cazdır- II
ET <i>ya:şlıĝ</i> = caştuu II	ET <i>yazkı:</i> = cazgı
ET 1 <i>ya:t</i> (- <i>d</i>) = cat I	ET <i>yası:</i> , ET <i>yazı:</i> = cazı
ET <i>yat-</i> = cat-	ET 2 <i>yazuk</i> = cazık I
ET <i>yatĝa:k</i> = catak	ET 1 <i>yazuk</i> = cazık II
ET <i>yatuk</i> = catık	ET <i>yazukluĝ</i> = cazıktuu
ET <i>yatĝur-</i> = catkır-	ET <i>yazuksuz</i> = cazıksız
ET <i>yatık-</i> = cattık- I	ET <i>yazıl-</i> = cazıl-
ET <i>yatıĝ</i> = catuu	ET <i>yasımuk</i> (veya <i>yasmuk</i> ?) = cazımık
ET <i>ya:y</i> = cay I	ET <i>yazış-</i> = cazış-
ET <i>ya:d-</i> = cay-	ET <i>yé:-</i> (? <i>d-</i>) = ce-
ET <i>yaya:</i> = caya I	ET 1 <i>yétür-</i> = cedir-
ET <i>ya:tçı:</i> (<i>ya:dçı:</i>) = cayçı	ET <i>yegen</i> (? <i>yégen</i>) = ceen
ET <i>yadtur-</i> = caydır-	ET <i>yegren</i> (? <i>yégren</i>) = ceerde
ET <i>yadıl-</i> = cayıl-	ET <i>yigen</i> (?veya <i>yégen</i>) = ceken
ET <i>yayka:-</i> = cayka-	ET 1 <i>yé:l</i> = cel
ET <i>yaykal-</i> = caykal-	ET 2 <i>yé:l-</i> = cel- I
ET <i>yaykı:</i> = caykı	ET 1 <i>yel-</i> (? <i>yél-</i>) = cel- II
ET 1 <i>yayla:-</i> = cayla- I	ET 1 <i>yélpir-</i> = celbire-
ET 2 <i>yatla:-</i> = cayla- III	ET <i>yeltür-</i> = celdir-
ET <i>yadlış-</i> = caylaş- I, II	ET <i>yelü:</i> (? <i>yélü</i>) = cele I
ET <i>yaylat-</i> = caylat- I	ET <i>yelim</i> (? <i>yélim</i>) = celim I
ET <i>yayla:ĝ</i> = cayloo II	ET 1 <i>yelimle:-</i> = celimde-
ET <i>yayıĝ</i> = cayuu	ET <i>yelimlen-</i> = celimdel-
ET <i>ya:z</i> (<i>ñ-</i>) = caz I	ET <i>yélin</i> = celin
ET 3 <i>yaz-</i> , ET 1 <i>yaz-</i> = caz- I	ET <i>yelne:-</i> (<i>yélne:-</i>) = celinde-
ET 2 <i>yaz-</i> = caz- II	

ET *yélpi:-* = celpi-
 ET *yélpin-* = celpin-
 ET 1 *yélpit-* = celpit-
 ET 2 *yém* (?*d-*) = cem
 ET *yémir-* = cemir-
 ET *yémril-* = cemiril-
 ET *yémiş* (*d-*) = cemiş
 ET *yémişlen-* (*d-*) = cemişten-
 ET *yémişlik* (*d-*) = cemiştüü
 ET *yéñ* = ceñ
 ET *yéñ-* = ceñ-
 ET *yenge:* = ceñe
 ET *yéñil* = ceñil
 ET *yéñi:-* = ceñil- I
 ET *yéñit-* = ceñilt-
 ET *yé:r* = cer
 ET *yérçi:* = cerçi
 ET *yérle:-* = cerde-
 ET *yérdeş* = cerdeş
 ET *yé:rlig* = cerdüü
 ET *yérsin-* = cersin-
 ET *yéze:-* = cese-
 ET *yéze:k* = cesek
 ET 2 *yét-* = cet-
 ET 1 *yé:t-* = cetele-
 ET *yétti:* (*yéddi:*) = ceti
 ET *yéti:ge:n* = cetigen
 ET *yétil-* = cetil-
 ET *yétmiş* = cetimiş
 ET *yétinç* (*yéddinç*) = cetinçi
 ET *yétiş-* = cetiş-
 ET 2 *yez* = cez

ET *yezne* = cezde
 ET *ığaç* (*ığa:ç*) = cığaç
 ET *ığaççı* = cığaççı
 ET *yıkıl-* = cıgıl-
 ET *yık-* = cık-
 ET *yıktur-* = cıktır-
 ET *yıl* = cıl
 ET *yıla:n* (*d-*) = cılan
 ET *yilla-* = cılda-:
 ET *yıllık* = cıldık
 ET *yultuz* = cıldız
 ET *yılğu:n* = cılgın
 ET *yılı:-* = cılı-
 ET *yılınçğa:* = cılımçı
 ET *yılış-* = cılış- II
 ET *yılt-* = cılıt-
 ET 2 *yılkı:* = cılkı I
 ET 1 *yılkı:* = cılkı II
 ET *yılkıcı:* = cılkıcı
 ET *yaltır:-* = cıltıra-
 ET *yaltırık* = cıltırak
 ET *yaltırıt-* = cıltırat-
 ET *yılığ* = cıluu I
 ET *yılığlık* = cıluuluk
 ET *yıpa:r* = cıpar
 ET *yıparlığ* = cıparduu
 ET 1 *yér-* = cır-
 ET *yérük* = cırık
 ET *yéril-* = cırıl-
 ET *yırt-* = cırt-
 ET *yırtıl-* = cırtıl-
 ET *yırtış-* = cırtış

ET *yış* = cış
 ET *yı:d* = cıt
 ET *yıdla:-* = cıttā-
 ET *yıdlan-* = cıttan-
 ET *yıdlaş-* = cıttāş-
 ET *yıdlıġ* = cıttuu
 ET *yıġ-* (?*yı:ġ-*) = cıy-
 ET *yıġtur-* = cıydır-
 ET *yıġıl-* = cıyıl-
 ET *yıġın* = cıyın
 ET *yıġın-* = cıyın-
 ET *yıġrıl-* = cıyırıl-, cıyrıl
 ET *yégirmi:* = cıyırma
 ET *yıġış-* = cıyış-
 ET *yigit* = cigit
 ET *yigitlik* = cigittik
 ET *yilik* = cilik
 ET *yıp* = cip
 ET *yit-* = cit-
 ET *yitür-/yittür-* = citir-
 ET *yigde:* = ciyde
 ET *yigren-* = ciyirken-
 ET *yuba:-* = cobo-
 ET *yoġdu:* = cogdor
 ET *yokal-* = cogol-
 ET *yokaru:* = cogoru
 ET *yo:ka:d-* = cogot-
 ET *yokadtur-* = cogottur-
 ET **1** *yo:k* = cok
 ET *yoksuz* = coksuz
 ET *yokla:-*, ET *yoġla:-* (*d-*) = cokto-
 ET *yo:l* = col

ET *yolçı:* = colçu
 ET *yolluġ* = colduu
 ET *yola:-* = colo-
 ET *yon-* (*yo:n-*) = con-
 ET *yorınçġa:* = coñguçka
 ET *yaġı:* (*d-*) = coo I
 ET *yaġı:lıġ* (*d-*) = cooluk II
 ET *yoġu:n* (*yoġo:n*) = coon
 ET *yoġunad-* = coonoy-
 ET *yaġır* (*d-*) = coor
 ET **1** *yarın* = coorun
 ET *yavaş* (*yava:ş*) = cooş
 ET *yorı:ġa:* = corgo
 ET *yort-* = cort-
 ET *yör-* = coru-
 ET *yörgüçi:* = coruguç
 ET *yorık* = coruk
 ET *yörüg* = coruu
 ET *yota:* = coto
 ET *yo:d-* = coy-
 ET *yodul-* = coyul-
 ET *yodun-* = coyun-
 ET *yoduş-* = coyuş-
 ET *yoduġ* = coyuu
 ET *yöle:-* = cölö-
 ET *yölek* = cölök
 ET *yöleklig* = cölölüü
 ET *yada:ġ* = cöö I
 ET *yörgemeç* = cörgömüş
 ET *yötül* (*yötöl*) = cötöl
 ET *avın-* = cuban-
 ET *yubat-* = cubat-

ET *yıdru*k (*ñ-*) = cuduruk
 ET *yukuş-* = cuguş-
 ET 1 *ya:k* = cuk
 ET *yuk-* = cuk-
 ET *yuvka:* = cuka
 ET *yuktur-* = cuktur-
 ET *yul-* = cul-
 ET *yultur-* = culdur-
 ET *yulk-* = culk-
 ET *yulkuş-* = culkuş-
 ET *yuluş-* = culuş-
 ET *yuluğ* = culuu I
 ET 1 *yum-* = cum-
 ET *yumşa:-* (?*yımşa:-*) = cumşa- I
 ET *yumşa:k* (?*yımşa:k*) = cumşak
 ET *yumşat-* = cumşat- I
 ET *yumul-* = cumul-
 ET *yumur* = cumur III
 ET *yumur* = cumuru
 ET 1 *yumurla:-* = cumurula-
 ET *yumurtğa:* = cumurtka
 ET *yumuş* = cumuş
 ET *yumuşcı:* = cumuşçu
 ET *yuvka:* = cupka
 ET *yurt* (?*yurd*) = curt
 ET *yu:t* (*-d*) = cut
 ET *yut-* = cut-
 ET *yu:-* = cuu- I
 ET *yağú:-* = cuu- II
 ET *yağú:k* = cuuk
 ET *yağukluk* = cuuktuk
 ET *yun-* (*yu:n-*) = cuun-

ET *yundi:* = cuundu
 ET *yuğur-* = cuur-
 ET *yuğrut* = cuurat I
 ET *yoğurka:n* = cuurkan
 ET *yuğrul-* = cuurul-
 ET *yağuş-* = cuuş- I
 ET *yağut-* = cuut-
 ET *yügü:n* (?*yügö:n*) = cügön
 ET *yükün-* = cügün-
 ET *yükündür-* = cügündür-
 ET *yügür-* = cügür-
 ET *yügürt-* = cügürt-
 ET *yügrük* (*yügürük*) = cügürük
 ET *yügrüş-* = cügürüş-
 ET 1 *yük* (*yü:k*) = cük
 ET *yükle:-* = cüktö-
 ET *yüklet-* = cüktöt-
 ET *yulun* = cülün
 ET 1 *yuñ* (*ñ-*) = cün
 ET *yori:-* = cür-
 ET *yürek* = cürök
 ET *yüreksiz* = cüröksüz
 ET *yüreklig* = cüröktüü
 ET *yoriş-* = cürüş-
 ET *yoriğcı:* = cürüüçü
 ET 1 *yü:z* = cüz I
 ET 2 *yü:z* (*ñ-*) = cüz II
 ET *yüzlüg* = cüzdüü:
 ET *yüzük* (?*d-*) = cüzük
 ET *üzüm* = cüzüm
 ET *dede:* = dada
 ET *takı:* (*d-*) = dağı

ET 2 *tat* (?*d*-) = dat I

ET *té:-* (*dé:-*) = de-

ET *té:tür-* (*d-*) = dedir-

ET *télve:* (*d-*) = delbe

ET *teñiz* (*d-*) = deñiz

ET *taviş* = dıbış

ET *tuñ* = dıñ II

ET 1 *tolı:* = dobul I

ET *taviş* = dobuş

ET *toñuz* (*d-*) = doñuz

ET *töpü:* (*töpö:*) = döbö

ET *tört* (?*dö:rd*) = dör

Gagauzca

Gag. *yannış* = cañılış

Gag. *yaban* = capan

Gag. *yara* = cara

Gag. *yardım* = cardam

Gag. *yatalak*(/q) = catalak

Gag. *yadırğa-* = catırka-

Gag. *yipek* = cibek

Gag. *da* = da I

Hakasça

Hak. *çaltan-* = caltan-

Hak. *namaçı* = camaaçı

Hak. *yañ* = cañ II

Hak. *çarla-* = carda- II

Hak. *çardıh* = cartık

Hak. *çazın-* = caşın-

Hak. *çaya* = caya I

Hak. *çe* = ce

Hak. *çalañ* = cılañ:

Hak. *çırğa-* = cırğa-

Hak. *çırğal* = cırğal

Hak. *çıs* = cış

Hak. *çıgır-* = cıyır-, cıyr-

Hak. *çibek* = cibek

Hak. *çik* = cik

Hak. *nñn* = cin II

Hak. *çolban* = colbun

Hak. *çolla-* = coldo-

Hak. *nımah* = comok

Hak. *çort-* = cort-

Hak. *te:re* = deyre

İran Dilleri

İr. *cehān, cihan* = caan II

İr. *cehān-gīr* = caanger, caangir

İr. *cādū* = cadı III

İr. *cādū-ger* = cadıgöy, cadugöy

İr. *çāker* = caker

İr. *yā ki* = caki

İr. *celeb* = calap

İr. *cām* = cam II

İr. *cān* = can II

İr. *cān-dār* = candar

İr. *cānvār, cān-var* = canıbar I

İr. *cencāl* = cañcal

İr. *cengel* = cañgel

İr. *yār* = car I

İr. *yārān* = caran

İr. *yāsemen, yāsemīn* = casmin

İr. *yād* = cat II

İr. <i>yā</i> = cee I	İr. <i>der-āmed</i> = daremet
İr. <i>yegāne</i> = cegene	İr. <i>derg</i> = dargat
İr. <i>yeke, yékke</i> = ceke I	İr. <i>dārū</i> = darı
İr. <i>yeksān</i> = ceksan	İr. <i>dārū-hāne</i> = darıkana
İr. <i>yek-şenbih</i> = cekşembi	İr. <i>deryā</i> = darıya I
İr. <i>cengel</i> = ceñgel	İr. <i>der kār</i> = darker
İr. <i>nişāne</i> = cışana	İr. <i>dermān</i> = darman
İr. <i>ciger</i> = ciger	İr. <i>der miyān</i> = darmiyan
İr. <i>cū-merd</i> = coomart	İr. <i>durre</i> = darra
İr. <i>cārub</i> = corup	İr. <i>derd</i> = dart
İr. <i>cevān</i> = cuban	İr. <i>lerzān</i> = darzan
İr. <i>cudā</i> = cuda II	İr. <i>dervīş</i> = darviş
İr. <i>cuft</i> = cup I	İr. <i>dest-māl</i> = dasmal
İr. <i>cuvāl-dūz</i> = cuvaldız, cuvandız	İr. <i>dest-māye</i> = dasmiya
İr. <i>dāne</i> = daana I	İr. <i>dāstān</i> = dastan
İr. <i>dānā</i> = daana II	İr. <i>destār</i> = dastar
İr. <i>dāniş-mend</i> = daanışman	İr. <i>destār-hān</i> = dastorkon
İr. <i>tagāra</i> = dagara	İr. <i>dās</i> = daş I
İr. <i>dāg</i> = dak I	İr. <i>deşt</i> = daş II
İr. <i>dāg</i> = dak III	İr. <i>dād</i> = dat II
İr. <i>dālān</i> = dalaan	İr. <i>dagdaga</i> = deke
İr. <i>tanbūr</i> = dambur	İr. <i>derīçe</i> = deliçe
İr. <i>dān</i> = dan	İr. <i>dem</i> = dem
İr. <i>dānek</i> = danek	İr. <i>dem be-dem</i> = dembedem
İr. <i>teng, tenge</i> = dañgi	İr. <i>ten</i> = den
İr. <i>def</i> = dap II	İr. <i>tene</i> = dene
İr. <i>dār</i> = dar I	İr. <i>dere, derre</i> = dere
İr. <i>dīraht</i> = darak	İr. <i>dest</i> = des
İr. <i>dārā'ī</i> = daray, darayı	İr. <i>deste</i> = deste
İr. <i>dervāze</i> = darbaza	İr. <i>dest-yār</i> = destiyer
İr. <i>derīçe</i> = darça	İr. <i>dihgān</i> = dıykan
İr. <i>dār-çīnī</i> = darçin	İr. <i>dīdār</i> = didar, dıdar

İr. *diger* = digər
 İr. *dek* = dikek
 İr. *dil* = dil
 İr. *dil-furūz* = dilaproz
 İr. *tille* = dilde
 İr. *dil-germ* = dilgir
 İr. *tūde* = dodo
 İr. *dūg* = dok II
 İr. *dol* = dolu III
 İr. *dost* = dos
 İr. *dev, dīv* = döo I
 İr. *durre* = döröo I
 İr. *dīvāl (dīvār)* = dubal
 İr. *dīvāne* = dubana, duvana,
 dumana
 İr. *durust* = durus
 İr. *duşmān, duşmen* = duşman
 İr. *dū tār* = dutar, duutar
 İr. *dū-çār* = duuçar
 İr. *du-kārd* = dükört
 İr. *dum* = düm I
 İr. *dumbe* = dümbö II
 İr. *dulmul* = dümbül
 İr. *dūrbīn* = dürbü, dürbün
 İr. *dur-dāne* = dürdana
 İr. *dārāʾt* = dürüyö
 İr. *duşenbih* = düşsembü

Karakalpakça

KKal. *jabıq-* = cabık-
 KKal. *jabuv* = cabuu I
 KKal. *jağaltay* = cagalmay

KKal. *jağımdı* = cagımduu
 KKal. *jaq* = cak
 KKal. *jal* = cal II
 KKal. *jalaq* = calaak
 KKal. *jalaq* = calak
 KKal. *jalğa-* = calga-
 KKal. *jalıq-* = calık-
 KKal. *jalqı* = calkı
 KKal. *jalqav* = calkoo
 KKal. *jalma-* = calma-
 KKal. *jalpaq* = calpak
 KKal. *jalpay-* = calpay-
 KKal. *jalpı* = calpı
 KKal. *jaltaq* = caltak
 KKal. *jaltar-* = caltar-
 KKal. *jaltılda-* = caltılda-
 KKal. *jaltır* = caltır
 KKal. *jambas* = cambaş
 KKal. *janbas* = cambaş
 KKal. *japa* = campa
 KKal. *janas-* = canaş-
 KKal. *jantıq* = cantık
 KKal. *jañğır-* = cañır- I
 KKal. *jañar-* = cañır- II
 KKal. *jañğırırq* = cañırırk
 KKal. *jabayı* = capayı
 KKal. *japır-* = capır-
 KKal. *jara* = cara
 KKal. *jərdəm* = cardam
 KKal. *jarlı* = cardı
 KKal. *jargaq* = cargak
 KKal. *jarı-* = carı-

KKal. *jarqın* = carkın
 KKal. *jartı* = cartı
 KKal. *jasavıl* = casool
 KKal. *jası-* = caşı-
 KKal. *jasıq* = caşık
 KKal. *jayın* = cayan I
 KKal. *jaydaq* = caydak
 KKal. *jayıq* = cayık
 KKal. *jaylın* = cayılım
 KKal. *jayna-* = cayna-
 KKal. *jaypaq* = caypak
 KKal. *jazmış* = cazmış
 KKal. *jıyek* = ceek I
 KKal. *jek* = cek II
 KKal. *jelbegey* = celbegey
 KKal. *jelek* = celek
 KKal. *jelik-* = celik-
 KKal. *jelis* = celiş
 KKal. *jelke* = celke
 KKal. *jalmavız* = celmoguz
 KKal. *jeñil-* = ceñil-
 KKal. *jeri-* = ceri-
 KKal. *jetik* = cetik
 KKal. *jiğa* = cıga
 KKal. *jalañ* = cılañ:
 KKal. *jalañaş* = cılañaç
 KKal. *jılğa* = cılga
 KKal. *jılmañ* = cılmañ
 KKal. *jılav* = cıloo
 KKal. *jıra* = cıra
 KKal. *jıs* = cış
 KKal. *jıyır-* = cıyır-, cıyr-

KKal. *jibek* = cibek
 KKal. *jiber-* = ciber-
 KKal. *jik* = cik
 KKal. *jilinşik* = cilinşik
 KKal. *jin* = cin II
 KKal. *jolbarıs* = colbors
 KKal. *jolıq-* = coluk-
 KKal. *jolla-* = coldo-
 KKal. *juvansı-* = coonsu-
 KKal. *jort-* = cort-
 KKal. *jortoq* = cortok
 KKal. *jorı-* = coru-
 KKal. *jön* = cön
 KKal. *jöne-* = cönö-
 KKal. *jönekey* = cönököy
 KKal. *jönle-* = cöndö-
 KKal. *jönli* = cöndüü
 KKal. *juban-* = cuban-
 KKal. *jumala-* = cumala- I
 KKal. *jumalaq* = cumalak
 KKal. *jumbaq* = comok
 KKal. *jümsa-* = cumşa- II
 KKal. *jümsar-* = cumşar-
 KKal. *javşı* = cuuçı
 KKal. *juvsa-* = cuuşa-
 KKal. *jüde-* = cüdö-
 KKal. *jürim* = cürüm
 KKal. *da ~ de* = da I
 KKal. *ta ~ te* = da I
 KKal. *dəl* = dal II
 KKal. *dañq* = dañ
 KKal. *darqan* = darkan

KKal. *diñgek* = döñgök

KKal. *döñ* = dön

KKal. *döñgelek* = döñgölök

KKal. *dım* = dumuk-

Kumukça

Kmk. *yağımlı* = cagımduu

Kmk. *yalağay* = calakay

Kmk. *yalçı* = calçı

Kmk. *yal* = calık-

Kmk. *yalq-* = calk-

Kmk. *yantay-* = cantay-

Kmk. *yantıq* = cantık

Kmk. *yañlış-* = cañılış-

Kmk. *yangır-* = cañır- I

Kmk. *yañır-* = cañır- II

Kmk. *yangırıq* = cañırık

Kmk. *yara* = cara

Kmk. *yarlı* = cardı

Kmk. *yartı* = cartı

Kmk. *yasaul* = casool

Kmk. *yaşın-* = caşın-

Kmk. *yekir-* = cekir-

Kmk. *yelbegey* = celbegey

Kmk. *yelpilde-* = celpilde-

Kmk. *yerge* = cerge

Kmk. *cıyır-* = cıyır-, cıyr

Kmk. *yibek* = cibek

Kmk. *yık* = cik

Kmk. *yolla-* = coldo-

Kmk. *yora-* = coro-

Kmk. *yörme-* = cörmö-

Kmk. *yıbat-* = cuban-

Kmk. *da ~ de* = da I

Kmk. *ta ~ te* = da I

Kazakça

Kzk. *jabıq* = cabık I

Kzk. *jabıq* = cabık III

Kzk. *jabıq-* = cabık-

Kzk. *jabuv* = cabuu I

Kzk. *jadağay* = cadagay

Kzk. *jağaltay* = cagalmay

Kzk. *jağımdı* = cagımduu

Kzk. *jaq* = cak

Kzk. *jalaq* = calaak

Kzk. *jalaq* = calak

Kzk. *jalğa-* = calga-

Kzk. *jalıq-* = calık-

Kzk. *jalqı* = calkı

Kzk. *jalqav* = calkoo

Kzk. *jalma-* = calma-

Kzk. *jalpaq* = calpak

Kzk. *jalpay-* = calpay-

Kzk. *jalpı* = calpı

Kzk. *jaltaq* = caltak

Kzk. *jaltar-* = caltar-

Kzk. *jaltılda-* = caltılda-

Kzk. *jaltır* = caltır

Kzk. *janbas* = cambaş

Kzk. *japa* = campa

Kzk. *janas-* = canaş-

Kzk. *jantay-* = cantay-

Kzk. *jañar-* = cañır- II

Kzk. *jañğıruq* = cañırık

Kzk. *capan* = capan

Kzk. *jabayı* = capayı

Kzk. *japır-* = capır-

Kzk. *jar* = car III

Kzk. *jara* = cara

Kzk. *jərdəm* = cardam

Kzk. *jarlı* = cardı

Kzk. *jarğaq* = cargak

Kzk. *jarı-* = carı-

Kzk. *jarqın* = carkın

Kzk. *jartı* = cartı

Kzk. *jasak* = casak

Kzk. *jasavıl* = casool

Kzk. *jası-* = caşı-

Kzk. *jasıq* = caşık

Kzk. *jatalaq* = catalak

Kzk. *jatırqa-* = catırka

Kzk. *jaya* = caya I

Kzk. *jayın* = cayan I

Kzk. *jaydaq* = caydak

Kzk. *jaylım* = cayılım

Kzk. *jayna-* = cayna-

Kzk. *jaypaq* = caypak

Kzk. *jayra-* = cayra-

Kzk. *jazmış* = cazmış

Kzk. *jə* = ce

Kzk. *jėk* = ceek I

Kzk. *jek* = cek II

Kzk. *jekır-* = cekir-

Kzk. *jelbegey* = celbegey

Kzk. *jelde-* = celde-

Kzk. *jelden-* = celden-

Kzk. *jeldi* = celdüü

Kzk. *jelegey* = celegey

Kzk. *jelek* = celek

Kzk. *jelik-* = celik-

Kzk. *jeliş* = celiş

Kzk. *jelke* = celke

Kzk. *jalmavız* = celmoguz

Kzk. *jetik* = cetik

Kzk. *jalañ* = cılañ:

Kzk. *jalañaş* = cılañaç

Kzk. *jılğa* = cılga

Kzk. *jılmıq* = cılımık

Kzk. *jılmañ* = cılmañ

Kzk. *jılmıy-* = cılmay-

Kzk. *jılmañda-* = cılmañda-

Kzk. *jıra* = cıra

Kzk. *jıyır-* = cıyır-, cıyr-

Kzk. *jıbek* = cibek

Kzk. *jıber-* = ciber-

Kzk. *jıbi-* = cibi-

Kzk. *jık* = cik

Kzk. *jilinşik* = cilinçik

Kzk. *jın* = cin II

Kzk. *jolbarıs* = colbors

Kzk. *jolla-* = coldo-

Kzk. *jumbağ* = comok

Kzk. *javlıq* = cooluk

Kzk. *juvansı-* = coonsu-

Kzk. *jora* = coro II

Kzk. *jort-* = cort-

Kzk. *jortoq* = cortok

Kzk. *josa* = coşo

Kzk. *jost-* = coşu-

Kzk. *jön* = cön

Kzk. *jöne-* = cönö-

Kzk. *jönekey* = cönököy

Kzk. *jörme-* = cörmö-

Kzk. *joralğı* = cörölgö

Kzk. *juban-* = cuban-

Kzk. *jūmarla-* = cumarla-

Kzk. *jūmsa-* = cumşa- II

Kzk. *jūmsar-* = cumşar-

Kzk. *juta-* = cuta-

Kzk. *juvsa-* = cuuşa-

Kzk. *jüde-* = cüdö-

Kzk. *da ~ de* = da I

Kzk. *ta ~ te* = da I

Kzk. *dari-* = daarı-

Kzk. *dəl* = dal II

Kzk. *tambal* = dambal

Kzk. *dañq* = dañ

Kzk. *dañul* = dañıl

Kzk. *deyin* = deyin, deyre

Kzk. *dñgek* = dñgök

Kzk. *dñgelek* = dñngölök

Kzk. *dñös* = dñsöö

Kzk. *dum* = dumuk-

Moğolca

Moğ. *yada-* = cada-

Moğ. *cada* = ET 2 *ya:t (-d)* = cadaa

Moğ. *cadağay* = cadagay

Moğ. *cagal* = cagal:

Moğ. *cagalay* = cagalmay

Moğ. *caki-* = cakı

Moğ. *dalbay-* = calbagay

Moğ. *calğa-* = calga-

Moğ. *calga:* = calgama

Moğ. *car* = car III

Moğ. *cebe* = cebe

Moğ. *cerge* = cerge

Moğ. *cirim* = cırım I

Moğ. *dalda* = dalda, daldaa

Moğ. *dalı* = dalı

Moğ. *dolağana* = dolono

Moğ. *dönen* = dönön

Moğ. *döñ* = döñ

Moğ. *dagu* = duu

Nogayca

Nog. *yağımılı* = cagımduu

Nog. *yalıq-* = calık-

Nog. *yalt yalt et-* = calt (calt et-)

Nog. *yaltar-* = caltar-

Nog. *yanas-* = canaş-

Nog. *yantay-* = cantay-

Nog. *yañırıq* = cañırık

Nog. *yara* = cara

Nog. *yardam* = cardam

Nog. *yarlı* = cardı

Nog. *yargaq* = cargak

Nog. *yarı-* = carı-

Nog. *yartı* = cartı

Nog. *yayın* = cayan I

Nog. *yazmış* = cazmış

Nog. *yelis* = celiş
 Nog. *yalmavız* = celmoguz
 Nog. *yalañaş* = cılañaç
 Nog. *yılmay-* = cılmay-
 Nog. *yıyır-* = cıyır-, cıyr
 Nog. *yiber-/jiber-* = ciber-
 Nog. *yibi-* = cibi-
 Nog. *yolbars* = colbors
 Nog. *yumaq* = comok
 Nog. *yavlıq* = cooluk
 Nog. *yorı-* = coru-
 Nog. *yörme-* = cörmö-
 Nog. *yumsa-* = cumşa- II
 Nog. *yumsar-* = cumşar-
 Nog. *yuvsa-* = cuuşa-
 Nog. *yörme* = cürmö:
 Nog. *da* = da I
 Nog. *dañq* = dañ
 Nog. *tüñgelek* = döñgölök
 Nog. *dım* = dumuk-

Özbekçe

Özb. *cadi* = cadu I
 Özb. *yaqimli* = cagımduu
 Özb. *yaq* = cak
 Özb. *yalama duz/tuz* = calama
 Özb. *yañlış-* = cañılış-
 Özb. *yara* = cara
 Özb. *caya* = caya I
 Özb. *payik* = cayık
 Özb. *yeliş* = celiş
 Özb. *cil-* = cıl-

Özb. *ibər-/ibär-* = ciber-
 Özb. *yolbars* = colbors
 Özb. *yoliq-* = coluk-
 Özb. *yosin* = cosun
 Özb. *covli-* = cöölü-
 Özb. *yupat-* = cuban-
 Özb. *da* = da I
 Özb. *duduq* = duduk
 Özb. *dim* = dumuk-
 Özb. *dımik-* = dumuk-

Şorca

Şor. *çalakkay* = calakay
 Şor. *nabaçı* = camaaçı
 Şor. *çäläk* = celik
 Şor. *çığır-* = cıyır-, cıyr-

Tatarca

Tat. *yabıq* = cabık III
 Tat. *yabıq-* = cabık-
 Tat. *yağılbay* = cagalımay
 Tat. *yağımlı* = cagımduu
 Tat. *yalama duz/tuz* = calama
 Tat. *yalıq-* = calık-
 Tat. *yaltır* = caltır
 Tat. *yantay-* = cantay-
 Tat. *yantıq* = cantık
 Tat. *yalğış-* = cañılış-
 Tat. *yañar-* = cañır- II
 Tat. *yabır-* = capır-
 Tat. *yara* = cara
 Tat. *yardəm* = cardam

Tat. *yarlı* = cardı

Tat. *yartı* = cartı

Tat. *yazmış* = cazmış

Tat. *cilbägäy* = celbegey

Tat. *cillä-* = celde-

Tat. *yalmavız* = celmoguz

Tat. *yılmay-* = cılmay-

Tat. *yış* = cış

Tat. *cıyır-* = cıyır-, cıyr-

Tat. *yulbars* = colbors

Tat. *yulıq-* = coluk-

Tat. *yavlıq* = cooluk

Tat. *yurt-* = cort-

Tat. *yurtaq* = cortok

Tat. *yün* = cön

Tat. (*~ də*) *da ~ de* = da I

Tat. (*~ tə*) *ta ~ te* = da I

Tat. *dım* = dumuk-

Tat. *dımık-* = dumuk-

Teleütçe

Tel. *d'alañ* = cılañ:

Tel. *yolo* = coru

Türkmençe

Trkm. *yagday* = cagday

Trkm. *yaqımlı* = cagımduu

Trkm. *yalama* = calama

Trkm. *yalqı* = calkı

Trkm. *yapınca* = camınçı

Trkm. *ya:naş-* = canaş-

Trkm. *ya:ntıq* = cantık

Trkm. *yañ* = cañ II

Trkm. *yalñış* = cañılış

Trkm. *yalñış-* = cañılış-

Trkm. *ya:ban* = capan

Trkm. *car* = car III

Trkm. *yara* = cara

Trkm. *ya:rdam* = cardam

Trkm. *yargaq* = cargak

Trkm. *ya:rtı* = cartı

Trkm. *yaşın-* = caşın-

Trkm. *yadırğa-* = catırka-

Trkm. *ya:yın* = cayan I

Trkm. *yaylım* = cayılım

Trkm. *yelbegey* = celbegey

Trkm. *cıga* = cıga

Trkm. *yalañaç* = cılañaç

Trkm. *yıgır-* = cıyır-, cıyr-

Trkm. *yüpek* = cibek

Trkm. *i:ber-/t:ver-* = ciber-

Trkm. *yolbars* = colbors

Trkm. *yo:lla-* = coldo-

Trkm. *yomaq* = comok

Trkm. *ya:ğlıq* = cooluk

Trkm. *yö:nekey* = cönököy

Trkm. *yörelge* = cörölgö

Trkm. *da ~ de* = da I

Trkm. *ta ~ te* = da I

Trkm. *da:ra-* = daarı-

Trkm. *dabırdı* = dabır

Trkm. *da:bıra-* = dabıra-

Trkm. *dalda* = dalda, daldaa

Trkm. *daldala-* = daldala-

Trkm. *dum-* = dımık-

Türkiye Türkçesi

TT *kabar-* = cabır-

TT *horul+da-, tukur+da-, fokur+da-* =
cacıl-da-

TT *yalama ol-* = calama

TT *yanaş-* = canaş-

TT *yanlış* = cañılış

TT *yatalak* = catalak

TT *yadırğa-* = catırka-

TT *yedek* = cetek

TT *yetin-* = cetin-

TT *yokluk* = cektuk

TT *yöntem* = cöndöm

TT *yudum* = cutum

TT *torba* = dorbo

Tuvaca

Tuv. *çarla-* = carda- II

Tuv. *çartuq* = cartık

Tuv. *çajı-* = caşı-

Tuv. *çajıĝ* = caşık

Tuv. *çaya:* = caya I

Tuv. *çeliş* = celiş

Tuv. *çanaĝaş* = cılañaç

Tuv. *çırĝa-* = cırĝa-

Tuv. *çırĝal* = cırĝal

Tuv. *çirim* = cırım

Tuv. *çirtaq* = cirtak

Tuv. *çirtay-* = cirtay-

Tuv. *çin* = cin II

Tuv. *çovalañ* = coboloñ

Tuv. *çöreme* = cürmö:

Tuv. *da:* = da I

Tuv. *dal* = dal II

Tuv. *darĝan* = darkan

Tuv. *döjü* = döşü

Sarı Uygurca

SUyg. *yori* = coru

SUyg. *yumsa-* = cumşa- II

SUyg. *ta* = da I

Uygurca

Uyg. *cabdu-* = cabdı-

Uyg. *cabduq* = cabdık

Uyg. *cadu* = cadu I

Uyg. *çaĝalmay* = cagalmay

Uyg. *yeqimliq* = cagımduu

Uyg. *yalaqçi* = calak

Uyg. *yalt yult* = calt

Uyg. *yaltir* = caltır

Uyg. *yantay-* = cantay-

Uyg. *yantuq* = cantık

Uy. *yañlış-* = cañılış-

Uyg. *yavayi* = capayı

Uyg. *yara* = cara

Uyg. *ya(r)dām* = cardam

Uyg. *ya(r)ĝaq* = cargak

Uyg. *yasavul* = casool

Uyg. *yeyiq* = cayık

Uyg. *cekir-* = cekir-

Uyg. *yəklə-* = cekte-

Uyg. *yəlla-* = celde-

Uyg. *yalmigiz* = celmoguz

Uyg. *ciq* = cık:

Uyg. *yaliñaç* = cılañaç

Uyg. *cirtaq* = cırtak

Uyg. *jipək* = cibek

Uyg. *jin* = cin II

Uyg. *yolbars* = colbors

Uyg. *yolla-* = coldo-

Uyg. *yağliq* = cooluk

Uyg. *yorut-* = cort-

Uyg. *coru-* = coru-

Uyg. *yupat-* = cuban-

Uyg. *cumula-* = cumala- I

Uyg. *cumulaq* = cumalak

Uyg. *davan* = daban

Uyg. *dañq* = dañ

Uyg. *dönən* = dönön

Uyg. *döñ* = döñ

Uyg. *döñgilək* = döñgölök

Uyg. *duduq* = duduk

Yakutça

Yak. *cagıl, d'ağıl* = cagal

Yak. *sañar-* = cañır- II

Yak. *caya:* = caya I

KAYNAKÇA

ARAT, Reşit Rahmeti (Haz., K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce), *Kutadgu Bilig III*

1979 *İndeks*, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayını: 8, İstanbul.

ATALAY, Besim, *Divanü Lûgati-it-Türk Dizini "Endeks" IV*, TDK Yayını, Ankara.

1986

CLAUSON, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century*

1972 *Turkish*, Oxford.

CUMAKUNOVA, Güلزura, *Türkçe-Kırgızca Sözlük*, Bişkek.

2005

ÇARIYAPOVIN, B.- C. ALTAEVİY, *Ulı Rusça-Türkmençe Sözlük*, Türkmenistan SSR

1986 Ilımdar Akademiyası, Moskva.

ÇENGEL, Hülya Kasapoğlu, *Kırgız Türkçesi Grameri*, Akçağ Yayınları,

2005

DOERFER, Gerhard, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, IV

1975 Cilt, Wiesbaden I. C. 1963, II. C. 1965, III. C. 1967, IV. C.

EREN, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.

1999

ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, 20. Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul.

1996

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, 19. baskı, Bayrak Yay.,

2000

GABAİN, A. von (Çev., Mehmet Akalın), *Eski Türkçenin Grameri*, TDK Yay.,

1988 Ankara.

GÜLENSOY, Tuncer, *Manas Destanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

2002

GÜLTEK, Vedat, *Bilim ve Sanat Rusça-Türkçe Sözlük*, Ankara.

2004

HAUENSCHILD, Ingeborg, *Türksprachige Volksnamen für Kräuter und Stauden*,

1989 Wiesbaden.

KARASAEV, H. K., *Özdöştürülgön Sözdör*, Frunze.

1986

KOÇ, Kenan- **BAYNİYAZOV**, Ayabek- **BAŞKAPAN**, Vehbi, *Kazak Türkçesi Türkiye*
2003 *Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.

KOMİSYON, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, 2 Cilt, Kültür Bakanlığı
1991 Yay., Ankara.

LESSING, F. D., *Mongolian-English Dictionary*, Bloomington
1995

ORUZBAYEVA, B.Ö, *Söz Kuramı*, Bişkek.
2000

ÖLMEZ, Mehmet, *Tuwinischer Wortschatz*, Wiesbaden.
2007

POPPE, N., *Grammar of Written Mongolian*, Wiesbaden.
1964

RADLOFF, W., *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, 1. Cilt,
1893 St. Peterburg.

RÄSÄNEN, Martti, *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der*
1969 *Türksprachen*, Helsinki.

SEVORTYAN, E.V., *Etimologiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov*, I-IV

1974-80-89 Moskva.

STEİNGASS, F., *Persian-English Dictionary*, Lebanon.

1975

ŞÇERBİNİN, V.G., *Rusça-Türkçe Sözlük*, Moskva.

1989

TEKİN, Talat, *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:9, Ankara

2000

TEKİN, Talat, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Türk Dilleri Araştırmaları

1995 Dizisi: 13, Ankara.

TEKİN, Talat, *Orhon Yazıtları*, Simurg, İstanbul.

1995

TEKİN, Talat- ÖLMEZ, Mehmet- CEYLAN, Emine- ÖLMEZ, Zuhale- EKER, Süer,

1995 *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Simurg Yayınları, Ankara.

TEKİN, Prof. Dr. Talat, *Orhon Yazıtları*, TDK Yay., Ankara.

1988

TEKİN, Talat, *A Grammar of Orkhon Turkic*, Indiana University, Bloomington.

1968

TIETZE, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Simurg Yayınları,

2002 İstanbul-Wien.

YUDAHİN, Prof. K.K. (Çev., Abdullah Taymas) , *Kırgız Sözlüğü*, 2 Cilt, 2. Baskı,

1988 TDK Yay., Ankara.
